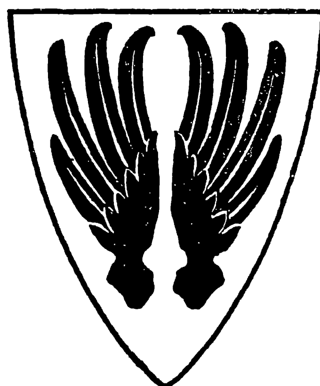
HALLWYLSKA SAMLINGEN

BESKRIFVANDE FÖRTECKNING

GRUPP I



DETTA VERK FÖRELIGGER I EN UPPLAGA AF ETTHUNDRATIO EXEMPLAR, VISSA GRUPPER DÄRUTÖFVER I EN SEPARATUPPLAGA AF NITTIO EXEMPLAR, ALLT TRYCKT PÅ HANDGJORDT PAPPER FRÅN SVERIGES RIKSBANKS PAPPERSBRUK I TUMBA. FOTOGRAFERINGEN HAR UTFÖRTS AF HERR GUSTAF SJÖBERG, LJUSTRYCKET AF LJUSTRYCKERI-AKTIEBOLAGET LAGRELIUS & WESTPHAL, BOKTRYCKET AF A.-B. CENTRALTRYCKERIET, ESSELTE AB, STOCKHOLM, 1953

FÖRORD

Hallwylska samlingen, som detta verk har till uppgift att i ord och bild beskrifva, har kommit till tack vare en samlarhåg, som väcktes hos mig redan i min tidiga ungdom och som följt mig genom ett långt och lyckligt lifs alla skiften. Mellan den dag, då grunden lades till min allra första samling — snäckorna —, och de senaste förvärfven ligger en tidrymd af mer än sju årtionden.

Måhända skola åtskilliga af de i samlingen ingående grupperna förefalla en nutida kritisk granskare skäligen betydelse- och intresselösa, många af de enskilda föremålen föga värdefulla. Det väsentliga har dock för mig icke varit att samla särskildt dyrbara och sällsynta saker. Fastmera har mitt syfte, alltsedan detta började stå klart för mig, varit att hopbringa ett såvidt möjligt rikhaltigt och mångskiftande material till belysning af såväl min egen samtids som äldre tiders kultur. Låt vara att i samlingen finnas både hela grupper och enskilda föremål af obestridligt värde, gör den i andra delar dock alldeles icke anspråk på att anses vare sig fullständig eller särdeles värdefull. Medan flere af grupperna kunna sägas ha samlat sig själfva, äro åter andra resultatet af en mera målmedveten sträfvan att inom ett visst område skapa en både kvalitativt och kvantitativt betydande samling.

Allteftersom samlingen växte, befästes hos mig den redan tidigt uppkomna önskan att se den bevarad som en enhet för framtiden. Min make, WALTHER VON HALLWYL, som, upptagen som han ständigt var af sin omfattande affärs-

verksamhet, hvarken hade tid eller intresse till öfvers för att deltaga i samlingens hopbringande — om än hvarje vackert förvärf gladde honom — delade i alla händelser min uppfattning om önskvärdheten af att samlingen icke i en framtid skingrades utan bevarades åt eftervärlden på en enda hand.

I öfverensstämmelse härmed öfverlämnade min make och jag vår samling jämte vår fastighet nr 4 Hamngatan i Stockholm, där den förvaras, till Svenska Kronan genom här dels i original, dels i öfversättning på engelska, franska och tyska återgifna gåfvobref.

GÅFVOBREF

Undertecknade WALTHER VON HALLWYL och WILHELMINA VON HALLWYL, född KEMPE, äkta makar, gifva och förära härmed till Svenska Kronan här nedan angifna fasta och lösa egendom att under Svenska Statens äganderätt handhafvas och förvaltas för det ändamål och i enlighet med de bestämmelser, som här nedan angifvas.

1:o.

Föremålet för gåfvan är:

1) fasta egendomen N:o 11 i kvarteret Skrafvelberget mindre med adressnummer 4 vid Hamngatan här i staden,

2) all den oss tillhöriga lösegendom, bestående af möbler, mattor och gardiner, taflor, konstsaker, samlingar af vapen och antika föremål, äfvensom husgerådssaker och kläder, som nu finnas inom nämnda fastighet, med undantag af:

a) i särskild förteckning upptagna vapen, taflor och öfriga föremål, som i äldre tider tillhört medlemmar af släkten VON HALLWYL, äfvensom föremål, erhållna vid utgräfningar omkring slottet Hallwyl i kantonen Aargau i Schweiz, hvilket allt det är vår afsikt att öfverlämna till Schweizerisches Landesmuseum i Zürich,

b) de kläder och husgerådssaker, som nu användas för vårt eget och våra tjänares behof, samt

c) de juveler och andra smycken, som icke nu äro införlifvade med samlingarna genom placering i de för samlingarna särskildt afsedda skåp eller montrer;

3) ett kapitalbelopp, placeradt i följande obligationer, nämligen:

Svenska Statens 3.6 % oblig. af 1887 å nominellt	Kr.	416 000.—
Svenska Statens $4^1/_2$ % » » 1913 » »	»	110 160.—
Svenska Statens 5 % » » 1914 » »	»	92 500.—
Svenska Statens 5 % » » 1916 » »	»	300 000.—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassas 5 % oblig. af 1915 å nominellt	»	210 000.—
	Kr.	1 128 660.—

samtliga åtföljda af alla icke förfallna räntekuponger.

2:o.

Gåfvans ändamål är, att den fasta egendomen med den däri förvarade lösegendomen skall för all framtid utgöra ett museum, tillgängligt för forskare och andra intresserade inom konstens och konsthandtverkets områden.

För att detta museum under all framtid må bibehålla sin särskilda prägel af den tid och de förhållanden, under hvilka det kommit till stånd, förordna vi, ej mindre att ingen del af den donerade fasta och lösa egendomen får säljas, utbytas eller annorledes bringas ur den Svenska Kronans ägo eller besittning, än äfven att fastigheten icke må ombyggas, förändras eller uthyras eller användas till något annat ändamål

än såsom museilokal uteslutande för den donerade lösegendomen jämte de ytterligare föremål, som kunna blifva af oss före vår död eller genom testamente tillagda till densamma, att denna lösegendom allt framgent skall vara till alla delar i fastigheten förvarad, och att alla de särskilda föremålen, såväl möbler som konstföremål och allt öfrigt, skola förvaras i rummen och i skåpen på de platser, som af oss blifvit bestämda.

Förestående bestämmelser om fastigheten skola dock ej utgöra hinder för användandet af lägenheten om 2 rum och kök ofvanpå garaget till bostad för tjänstepersonal vid museet.

Likaledes må portvaktsrummet till vänster invid porten samt de 2 yttre kontorsrummen i bottenvåningen på högra sidan om gården användas, det förstnämda till lokal för vaktpersonalen och de senare till lokal för förvaltningen af museet, men under inga förhållanden till bostad; och skola de möbler och öfriga inventarier, som nu finnas i dessa tre rum och som äro inbegripna i donationen till Kronan, alltid kvarstå å sina platser i rummen och vårdas såsom museets tillhörighet.

Det till donationen hörande kapitalbeloppet är afsedt att genom sin ränteafkastning bereda medel för bestridande af kostnaden för den öfriga donerade egendomens handhafvande för donationens ändamål samt för dess vård och underhåll äfvensom för katalogisering af föremålen.

3:o.

Så snart vederbörligt beslut om donationens mottagande för Svenska Kronans räkning fattats, skall en inventering och uppteckning ske af den till donationen hörande lösegendomen. Denna inventering skall verkställas af en utaf Kungl. Maj:t därtill utsedd sakkunnig person med nödiga biträden. I och med denna inventering skall den därvid upptagna lösa egendomen anses vara å Kronans vägnar mottagen såsom dess egendom.

Kapitalbeloppet i obligationer skall af oss öfverlämnas till Kungl. Statskontoret eller annat penningförvaltande verk, som Kungl. Maj:t bestämmer.

4:o.

Så länge någon af oss lefver, förbehålla vi oss eller den efterlefvande af oss rätt att bebo fastigheten och med uteslutande af hvarje annan nyttja densamma jämte den donerade lösegendomen mot skyldighet att därunder bestrida alla kostnader för fastighetens och lösegendomens vård och underhåll. För skada, som under tiden kan komma att drabba den fasta eller lösa egendomen, skola vi dock vara fritagna från hvarje ansvar.

5:o.

Den donerade fastigheten och de till museet hörande samlingarna skola förvaltas af en särskild direktion, bestående af tre personer, af hvilka minst en bör äga framstående insikter inom det konsthistoriska facket och minst en vara utbildad museiman.

Till första medlemmar af denna direktion hafva vi utsett professorn vid Nordiska Museet NILS JACOB MAURITZ LITHBERG, professorn vid Stockholms Högskola JOHNNY AUGUST EMANUEL ROOSVAL och kamreraren BERNHARD GLAUMANN, hvilka hittills bistått oss med råd och dåd vid förvaltningen af fastigheten och samlingarna och hvilka vi äfven utsett att vara exekutorer af vårt testamente till de delar, som röra

ytterligare tillägg till förevarande donation och andra åtgärder till främjande af dess syfte. Det af oss för nämnda personer meddelade förordnandet skall gälla för vår lifstid och för så lång tid därefter som erfordras för samlingarnas uppställning och museets fullständiga ordnande, äfvensom för fullbordandet af den af oss påbörjade katalogen öfver samlingarna.

Därest någon af direktionens medlemmar aflider eller eljest blir förhindrad att fullgöra uppdraget och detta inträffar, medan någon af oss ännu lefver, förbehålla vi oss rätt att utse annan medlem i den dödes eller förhindrades ställe. Efter vår död utses i nu afsedda fall ny direktionsmedlem af Kungl. Maj:t. Sedan tiden för den af oss utsedda direktionens uppdrag gått till ända, utses i framtiden direktionens medlemmar af Kungl. Maj:t, hvarje gång för ett visst antal år, som Kungl. Maj:t bestämmer.

Medan någon af oss ännu lefver, har direktionen endast att utöfva en allmän tillsyn öfver fastigheten och samlingarna samt att bistå oss med råd i afseende på förvaltningen.

Sedan vi bägge aflidit, skall direktionen så fort som möjligt vidtaga alla erforderliga åtgärder för museets fullständiga ordnande och samlingarnas uppställning i detsamma i enlighet med våra därför uppgjorda planer, som direktionens medlemmar väl känna, äfvensom för fortsättandet af arbetet med katalogen öfver samlingarna och dess utgifvande från trycket. Kostnaderna för katalogarbetet och katalogens tryckning och utgifvande skola, i den mån de icke kunna tagas af det till donationen hörande kapitalets afkastning, bestridas af särskilda medel, som vi i vårt testamente skola anslå för detta ändamål.

Närmare bestämmelser rörande fastighetens och den lösa egendomens handhafvande för det med donationen afsedda ändamålet fastställas af Kungl. Maj:t efter förslag af oss eller direktionen.

Sedan vi bägge aflidit skall till direktionens medlemmar utgå särskildt arvode, som Kungl. Maj:t bestämmer, dock minst ettusen kronor om året till en hvar.

Efter vår död skola styrelserna för Stockholms Högskola och Nordiska Museet äga att årligen hvar för sig utse en revisor för att öfvervaka, att donationen handhafves på bästa sätt samt i öfverensstämmelse med föreskrifterna i detta gåfvobref och de särskilda stadgar för donationen, som komma att af Kungl. Maj:t fastställas. Dessa revisorer skola åtnjuta skäligt arvode enligt Kungl. Maj:ts bestämmande, dock minst femhundra kronor om året för hvardera, jämte särskildt arvode för de större inventeringar af samlingarna, som de personligen förrätta. Därest någon af ofvannämnda institutioner skulle upphöra eller undandraga sig att utse revisor, skall denne utses af Kungl. Maj:t eller annan lämplig institution eller korporation inom riket, åt hvilken Kungl. Maj:t lämnar sådant uppdrag.

6:o.

Förvaltningen af det kapital i obligationer, som åtföljer donationen, skall icke tillhöra den för donationens handhafvande förordnade direktionen, utan handhafvas af Kungl. Statskontoret eller det penningförvaltande verk, som Kungl. Maj:t bestämt.

Under vår lifstid skall afkastningen af fonden, sedan däraf kostnaden för den i tredje punkten afsedda inventeringen blifvit gulden, öfverlämnas till oss eller den efterlefvande af oss för att användas till bestridande af kostnaden dels för restaurering eller förbättring af fastigheten och dels för arbetet med katalogen öfver samlingarna.

Efter vår död skall afkastningen i den mån den inflyter tillhandahållas direktionen och redovisas af denna i den ordning Kungl. Maj:t bestämmer. Medel, som ej omedel-

bart behöfva användas, böra, där så lämpligen kan ske, göras räntebärande och hvad som ej erfordras för ett års förvaltning, reserveras för kommande års behof. Kungl. Maj:t äger dock att, i den mån afkastningen ej finnes vara i sin helhet erforderlig för den löpande förvaltningen, förordna, att viss del däraf skall afsättas och tilläggas kapitalet för att därigenom bereda medel till förvaltningspersonalens framtida pensionering äfvensom möjligen behöfliga större arbeten för fastighetens restaurering. Sålunda afsatta medel skola stå under vård af samma förvaltande verk, som handhar donationens kapitaltillgångar i öfrigt.

Af detta gåfvobref äro två lika lydande exemplar upprättade.

Stockholm den 20 December 1920.

W. v. Hallwyl. *Wilhelmina von Hallwyl,*
född *Kempe.*

Sigill.

På en gång närvarande vittnen:

Thure Hellström,
Med. Doktor, Professor.

Edwin Klintin,
f. d. Disponent.

DEED OF GIFT

The undersigned WALTHER VON HALLWYL and WILHELMINA VON HALLWYL, née KEMPE, man and wife, herewith give and donate to the Swedish Crown the real and personal estate mentioned below, to be cared for and administered, under the ownership of the Swedish State, for the purpose of, and in accordance with, the conditions stated below.

1:o.

The property embraced by the gift is:

1) real estate being the property No. 11 in the quarter »Skrafvelberget mindre», address, 4, Hamngatan, in this city,
2) all the personal estate belonging to us, consisting of furniture, carpets and curtains, pictures, objects of art, collections of weapons and antique objects, together with household utensils and dresses, now on the premises of the said real estate, with the exception of:
   a) weapons, pictures and other objects, according to a special list, which, in older times, were the property of the family VON HALLWYL, together with objects obtained by and during excavations around the castle of Hallwyl in the canton of Aargau, Switzerland, all of which it is our intention to donate to the Swiss National Museum (Schweizerisches Landesmuseum), Zurich,
   b) those clothes and household utensils which are now employed for our own and our servants' use and,
   c) those jewels and other ornaments, which are not now incorporated with the collections by being placed in the cabinets or cases specially intended for the collections;
3) a capital amount, placed in the following bonds or debenture stock, viz.:

Swedish State 3.6 % bonds, 1887, of a nominal value of	Kronor	416 000.—
Swedish State $4^{1}/_{2}$ % » 1913, » » »	»	110,160.—
Swedish State 5 % » 1914, » » »	»	92 500.—
Swedish State 5 % » 1916, » » »	»	300 000.—
Kingdom of Sweden's City Mortgage Office 5 % bonds, 1915, of a nominal value of	»	210 000.—
	Kronor	1 128 660.—

all together with all interest-coupons which have not yet become due for payment.

2:o.

The purpose of the gift is, that the real estate with the personal estate therein contained, shall, for all future time, constitute a museum, accessible to students and other persons interested in the domains of art and applied art.

To the end that this museum may for all future time retain its special character conferred by the age and the conditions which have given it birth, we direct, ***not only that*** no part of the donated real and personal estate may be sold, exchanged or in any other way come out of the possession and occupation of the Swedish Crown, ***but also that*** the real estate may not be reconstructed, altered or let out, or employed for any other purpose than as a museum premises exclusively for the donated personal estate together with the additional objects that may be added to the same by us before our deaths or by testament, ***that*** this personal estate shall be, in all its parts, for all the future preserved on the premises of the real property, ***and that*** all the special objects, both furniture and objects of art and all other objects, shall be preserved in the rooms and in the cabinets in the places that have been determined by us.

The foregoing conditions respecting the real property shall not, however, constitute a hindrance to the employment of the premises consisting of 2 rooms and a kitchen above the garage as a dwelling for the servants at the museum.

In like manner, the doorkeeper's room to the left of the entrance and the two outer offices on the ground floor on the right-hand side in the courtyard, may also be used: the first as premises for the attendants and the latter as offices for the administration of the museum, but on no account as dwelling places; the furniture and other inventories which are now in these three rooms and are included in the donation to the Crown, shall always remain in their places in the rooms and be cared for as the property of the museum.

The capital amount belonging to the donation is intended to provide, by its interests, means to cover the expenses attendant on the care of the other donated property for the intentions of the donation, and for its care and up-keep, and also for the cataloging of the objects.

3:o.

As soon as a proper decision for the acceptance of the donation on behalf of the Swedish Crown has been come to, an inventory and catalogue shall be made of the personal estate appertaining to the donation. This inventory shall be made by an expert (with the necessary assistants) to be appointed by the King-in-Council. On and through the making of this inventory, the personal estate therein entered shall be considered as having been accepted on behalf of the Crown as its property.

The capital amount will be delivered by us to the Public Treasury or to any other financial office that may be determined by the King-in-Council.

4:o.

As long as any one of us lives, we, or the one who survives the other, shall retain the right to inhabit the real estate and, exclusive of all other persons whatsoever, utilize the same together with the donated personal estate, under the obligation, during such occupation, to defray all the expenses of the care and up-keep of the real and personal property. We shall, however, be free from all responsibility for injury that may be done to the real or personal estate during the time of such residence.

5:o.

The donated real estate and the collections belonging to the museum shall be administered by a special Board consisting of three persons, one of whom, at least,

should possess eminent knowledge of the history of art, and one, at least, be a trained museum official.

We have appointed as the first members of this Board NILS JACOB MAURITZ LITHBERG, Professor at the Nordiska Museum, JOHNNY AUGUST EMANUEL ROOSVAL, Professor at the High School of Stockholm, and BERNHARD GLAUMANN, Chief Clerk, who have hitherto assisted us by word and deed in the administration of the real estate and the collections, and whom we have appointed to be executors of our Testament in those parts thereof that concern the making of further additions to this present donation and the taking of other steps for the promotion of its aims. The appointment made of the persons named shall be valid during our lifetime and for such a period thereafter as shall be necessary for the arrangement of the collections and the complete ordering of the museum, as well as for the completion of the catalogue we have begun of the collections.

Should any of the members of the Board die or otherwise be prevented from carrying out the task, and should this take place while any of us live, we retain the right to appoint another person in the place of the one who has died or who is prevented from doing the work. After the period has come to an end necessary for the labours of the Board appointed by us, the members of the Board shall be in future appointed by the King-in-Council, on each occasion for a term of years as shall be determined by the King-in-Council.

While any of us live, the Board has merely to exercise a general supervision of the real estate and the collections, and to assist us with advice respecting the administration.

After we are both dead, the Board shall, as soon as possible, take all necessary measures for the complete ordering of the museum and the arrangement of the collections in the same in accordance with the plans we have drawn up, with which the members of the Board are well acquainted, and also for the continuation of the work of cataloging the collections and the publication of this catalogue. The expenses of the work of cataloging and of the printing and publication of the catalogue shall be covered by special means (which we shall donate for this purpose in our Testament), unless they can be paid for by the interests on the capital forming part of the donation.

The further determinations respecting the management and care of the real and personal estate for the purpose intended by this donation, shall be fixed by the King-in-Council after considering the proposals made by us or by the Board.

After both of us are deceased, the members of the Board shall be paid a special salary, to be fixed by the King-in-Council, but which shall not be less than one thousand Kronor yearly to each of them.

After our deaths, the Board of the High School of Stockholm and of the National Museum shall have the right of each appointing an Auditor for the purpose of seeing that the donation is administered in agreement with the conditions stated in this Deed of Gift and with the special regulations for the donation that may be fixed by the King-in-Council. These Auditors shall enjoy a reasonable salary in accordance with the determination of the King-in-Council, but not less than five hundred Kronor yearly each, together with a special fee for the lengthier inventories of the collections that they may carry out personally. Should any of the above institutions come to an end or neglect to appoint an auditor, such auditor or auditors shall be nominated by the

King-in-Council or some other suitable institution or corporation within the Kingdom to which the King-in-Council shall confide this task.

6:o.

The administration of the capital in bonds which accompanies the donation shall not lie in the hands of the Board appointed for managing the donation, but shall be administered by the Public Treasury or by the financial office that the King-in-Council has determined.

During our lifetime, the interests of the fund, after payment has been made of the expenses of the inventory stated in § 3, shall be made over to us, or to the one of us who survives the other, to be employed for covering the expenses of the restoration or improvement of the real estate and of the work of cataloging the collections.

After our deaths, the interests, as they are received, shall be handed over to the Board who shall render an account of it in the manner that may be prescribed by the King-in-Council. The sums which it is not necessary to employ immediately, should, when this can suitably be done, be placed out at interest, and whatever sum is not employed for one year's administration shall be reserved for the needs of another. The King-in-Council shall, however, be empowered to determine that of that part of the interests which may not be necessary to cover the current expenses there may be reserved a certain portion to be added to the capital, so as thereby to obtain the sum necessary for the future pensioning of the administrative staff, or for covering the expenses of any extensive restorations of the real estate. The sums thus set aside shall be administered by the same financial office that has the charge of the other capital assets of the donation as a whole.

This Deed of Gift has been made in duplicate.

Stockholm, 20 December, 1920.

W. v. Hallwyl.

Wilhelmina von Hallwyl,
née *Kempe.*

Loc.
Sig.

Witnesses present at one and the same time:

Thure Hellström.
M. D., Professor.

Edwin Klintin.
Managing Director (retired).

ACTE DE DONATION

Nous, soussignés, WALTHER DE HALLWYL et WILHELMINA DE HALLWYL, née KEMPE, époux légitimes, faisons par la présente don et hommage à la Couronne Suédoise des biens meubles et immeubles spécifiés ci-après, pour être gérés et administrés comme propriété de l'État Suédois, aux fins et conformément aux dispositions énoncées ci-dessous.

1.

L'objet de la donation est:

1) l'immeuble N° 11 du quartier de »Skrafvelberget mindre», sis au numéro 4 de la rue du Port (Hamngatan) dans la présente ville,

2) tous les biens meubles nous appartenant et consistant en meubles, tapis et rideaux, tableaux, objets d'art, collections d'armes et d'antiquités, ainsi qu'en ustensiles de ménage et en vêtements, qui se trouvent actuellement dans le dit immeuble, à l'exception:
   a) des armes, tableaux et autres objets énumérés dans une liste spéciale et ayant dans les temps anciens appartenu à des membres de la famille DE HALLWYL, ainsi que des objets provenant des fouilles opérées autour du château de Hallwyl dans le canton d'Argovie en Suisse, et que nous avons l'intention de déposer tous au Musée National Suisse à Zurich,
   b) des habits et ustensiles de ménage actuellement utilisés pour nos propres besoins et pour ceux de nos serviteurs, et
   c) des joyaux et autres bijoux qui ne sont pas actuellement incorporés aux collections par leur dépôt dans les armoires ou montres spécialement affectées aux collections:

3) un capital, placé dans les obligations suivantes, savoir:

obligations	3,6 %	de l'État Suédois,	emprunt	de	1887	valeur	nominale	Cour.		416 000.—
»	4 1/2 %	»	»	»	»	1913	»	»	»	110 160.—
»	5 %	»	»	»	»	1914	»	»	»	92 500.—
»	5 %	»	»	»	»	1916	»	»	»	300 000.—
»	5 % de la banque hypothécaire »Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa», emprunt de 1915 valeur nominale								»	210 000.—
									Cour.	1 128 660.—

toutes accompagnées de tous les coupons d'intérêts non échus.

2.

Le but de la donation est de constituer à perpétuité l'immeuble et tous les biens meubles qui y sont renfermés en un musée, accessible à ceux qui font des recherches et à tous autres intéressés dans les domaines des beaux-arts et des arts décoratifs et industriels.

Afin que ce musée puisse conserver à perpétuité le cachet particulier de l'époque et des conditions dans lesquelles il a été constitué, nous disposons, non seulement qu'aucune portion des biens meubles et immeubles de la donation ne pourra être aliénée par cession ou échange, ni soustraite d'aucune autre manière à la propriété ou possession de la Couronne Suédoise, mais aussi que l'immeuble ne devra être, ni reconstruit, ni transformé, ni donné à location, ni affecté à un but autre que celui auquel il est destiné, à savoir de servir exclusivement de musée des biens meubles appartenant à la donation et des autres objets que nous pourrons y ajouter avant notre décès ou par testament, que ces biens meubles seront à perpétuité, et dans toutes leurs parties, conservés dans l'immeuble, et que tous les objets particuliers, tant les meubles que les objets d'art et tous autres, seront conservés dans les pièces et dans les armoires ou montres aux endroits déterminés par nous.

Les dispositions ci-dessus relatives à l'immeuble ne s'opposeront pas toutefois à ce que le logement de 2 pièces et cuisine situé au-dessus du garage puisse être affecté au logement du personnel de service attaché au musée.

De même, la chambre du concierge à gauche du portail d'entrée et les 2 pièces extérieures du rez-de-chaussée, du côté droit de la cour, pourront être utilisées, la première comme local à l'usage des gardiens, et les secondes pour l'administration du musée, mais en aucun cas comme logement; les meubles et autres objets mobiliers qui se trouvent actuellement dans ces trois pièces et sont compris dans la donation à la Couronne, y resteront toujours à leur place et seront entretenus comme appartenant au musée.

Le capital entrant dans la donation est destiné à fournir, au moyen du produit des intérêts, les fonds nécessaires pour couvrir les frais d'administration et d'entretien des autres biens constituant la donation et ceux qu'entraînera l'établissement du catalogue des objets.

3.

Dès qu'aura été dûment prise la décision portant acceptation de la donation pour le compte de la Couronne Suédoise, il sera procédé à l'inventaire des biens meubles appartenant à la donation. Cet inventaire sera dressé par une personne qualifiée désignée par le Roi et secondée par un nombre nécessaire d'assistants. L'établissement de cet inventaire sera considéré comme constituant la réception, au nom et comme propriété de la Couronne, des biens meubles y figurant.

Le capital-obligations sera remis par nous à la Trésorerie Royale ou à tout autre établissement financier que le Roi désignera.

4.

Tant que l'un de nous sera en vie, nous nous réservons ou nous réservons à celui d'entre nous qui survivra à l'autre, le droit d'habiter l'immeuble et d'en avoir la jouissance exclusive, ainsi que celle des biens meubles de la donation, à charge de subvenir pendant ce temps à tous les frais d'entretien de l'immeuble et des biens meubles. Nous n'encourrons toutefois aucune responsabilité pour les dommages que pourront subir pendant ce temps les biens meubles et immeubles.

5.

L'immeuble de la donation et les collections appartenant au musée seront gérés par une Direction spéciale, composée de trois personnes, dont une au moins devra

posséder des connaissances éminentes dans le domaine de l'histoire de l'art et une au moins avoir les qualifications requises pour être administrateur de musée.

Comme premiers membres de cette Direction, nous avons désigné M. M. NILS JACOB MAURITZ LITHBERG, professeur au Musée du Nord, JOHNNY AUGUST EMANUEL ROOSVAL, professeur à l'Université de Stockholm, et BERNHARD GLAUMANN, chef de comptabilité, qui nous ont assistés jusqu'à présent par faits et conseils dans la gestion de l'immeuble et des collections, et que nous avons également désignés pour être nos exécuteurs testamentaires, en ce qui concerne les parties de notre testament relatives aux additions postérieures à la présente donation et aux autres mesures destinées à favoriser l'objet de celle-ci. La désignation faite par nous des dites personnes sera valable pour toute la durée de notre vie et pour la période ultérieure de temps qui sera nécessaire pour l'organisation des collections et la complète mise en état du musée, ainsi que pour l'achèvement du catalogue des collections dont nous avons entrepris l'établissement.

Pour le cas où, du vivant de l'un d'entre nous, un des membres de la Direction se trouverait, par suite de décès ou pour toute autre raison, dans l'impossibilité de s'acquitter de son mandat, nous nous réservons le droit de désigner un remplaçant du membre décédé ou empêché. Après notre mort, la désignation des nouveaux membres de la Direction sera, dans le cas susvisé, faite par le Roi. A l'expiration du mandat de la Direction désignée par nous, les membres de la Direction seront à l'avenir désignés par le Roi, chaque fois pour un nombre déterminé d'années, que le Roi fixera.

Aussi longtemps que l'un de nous sera encore en vie, la Direction n'aura qu'à exercer une surveillance générale sur l'immeuble et les collections et à nous assister par faits et conseils dans les questions relatives à leur gestion.

Après notre décès à tous deux, la Direction prendra dans le plus bref délai toutes mesures requises pour la complète mise en état du musée et l'aménagement des collections dans ses locaux, conformément aux plans dressés par nous à cet effet et qui sont bien connus des membres de la Direction, ainsi que pour la continuation des travaux d'établissement et de publication du catalogue des collections. Les frais d'établissement, d'impression et de publication du catalogue seront couverts, pour autant qu'il ne pourra pas y être pourvu au moyen des intérêts du capital entrant dans la donation, par des fonds spéciaux que nous affecterons à cet objet dans notre testament.

Les dispositions réglementaires relatives à la gestion de l'immeuble et des biens meubles en vue de l'objet visé par la donation, seront arrêtées par le Roi, sur notre proposition ou sur la proposition de la Direction.

Après notre décès à tous deux, les membres de la Direction toucheront une indemnité spéciale, dont le Roi fixera le montant, mais qui s'élèvera au minimum à mille couronnes par an pour chacun d'eux.

Après notre mort, les Conseils d'administration de l'Université de Stockholm et du Musée du Nord auront le droit de désigner chaque année un censeur chargé de s'assurer que la donation est gérée pour le mieux et conformément aux dispositions du présent acte de donation et des statuts que le Roi arrêtera pour la donation. Les dits censeurs toucheront une indemnité raisonnable fixée par le Roi, mais qui sera de cinq cents couronnes au moins par an pour chacun d'eux, et, en outre, une indemnité spéciale pour les grands inventaires des collections auxquels ils procéderont

eux-mêmes. Dans le cas où une des susdites institutions viendrait à cesser d'exister ou négligerait de désigner un censeur, celui-ci serait désigné par le Roi ou par toute autre institution ou corporation qualifiée du Royaume que le Roi chargera de ce mandat.

6.

La gestion du capital-obligations qui accompagne la donation n'appartiendra pas à la Direction chargée de l'administration de la donation, mais s'effectuera par les soins du Trésor Royal ou de l'administration financière que le Roi désignera à cet effet.

Durant notre vie, les intérêts du fonds seront, après payement des frais de l'inventaire prévu au point 3, versés à nous ou à celui d'entre nous qui survivra à l'autre, pour être affectés au payement des frais de restauration ou d'amélioration de l'immeuble et de ceux auxquels donnera lieu l'établissement du catalogue des collections.

Après notre mort, les intérêts seront, au fur et à mesure de leur rentrée, remis à la Direction, qui en rendra compte dans les formes déterminées par le Roi. Les sommes dont l'emploi ne sera pas immédiatement nécessaire, devront, autant que possible, être placées à intérêt, et ce qui ne sera pas requis pour la gestion pendant une année déterminée sera mis en réserve pour les besoins de l'année suivante. Le Roi pourra toutefois, dans le cas où le produit des intérêts ne serait pas jugé devoir être absorbé tout entier par les besoins de l'exercice courant, ordonner qu'une partie déterminée sera mise en réserve et ajoutée au capital, afin d'assurer ainsi l'existence des fonds nécessaires pour octroyer plus tard des retraites au personnel de l'administration et pour subvenir aux frais des travaux importants de restauration de l'immeuble. Les sommes ainsi mises en réserve seront placées sous la garde de la même institution administrative qui gérera les autres capitaux de la donation.

Le présent acte de donation a été dressé en deux exemplaires de la même teneur.

W. de Hallwyl.

Wilhelmina de Hallwyl,
née *Kempe.*

Cachet.

Témoins présents simultanément:

Thure Hellström,
Dr en médecine, Professeur.

Edwin Klintin,
ancien Directeur de Société anonyme.

SCHENKUNGSURKUNDE

Wir Unterzeichneten, WALTHER VON HALLWYL und WILHELMINA VON HALLWYL geborene KEMPE, Ehegatten, verehren hiermit dem Schwedischen Staate unser unten einzeln aufgeführtes bewegliches und unbewegliches Eigentum, auf dass es unter Besitzungsrecht des Schwedischen Staates zu folgendem Zwecke und gemäss folgenden Verfügungen verwendet und verwaltet werde.

1:o.

Gegenstand der Schenkung sind:

1) Das Haus Nr. 11 des Quartiers Skrafvelberget mindre in Stockholm, Hamngatan Nr. 4.
2) Das in dem erwähnten Hause gegenwärtig befindliche Eigentum, bestehend aus Möbeln, Teppichen und Vorhängen, Gemälden, Kunstgegenständen, Sammlungen von Waffen und Antiquitäten, Hausgeräten und Kleidern. Von der Schenkung ausgenommen sind:
   a) Die in ein besonderes Verzeichnis aufgenommenen Waffen, Gemälde und anderen Gegenstände, die in älteren Zeiten Eigentum von Mitgliedern des Hauses VON HALLWYL gewesen sind, ferner Gegenstände, die bei Ausgrabungen um das Schloss Hallwyl, Kanton Aargau, Schweiz, herum zu Tage gefördert worden sind. Diesen Teil unseres Eigentums beabsichtigen wir, dem Schweizerischen Landesmuseum in Zürich zu übergeben.
   b) Die Kleider und Hausgeräte, welche wir und unsere Dienerschaft gegenwärtig benützen.
   c) Diejenigen Juwelen und anderen Schmucksachen, die gegenwärtig nicht durch Unterbringung in den für die Sammlungen besonders bestimmten Schränken oder Schaukästen den Sammlungen einverleibt sind.
3) Ein Kapital, das in folgenden Obligationen angelegt ist:

3.6 %-igen Schwed. Staatsoblig. von 1887	im Gesamtnominalwerte von	Kr.	416 000
4 1/2 % » » » » 1913	» »	»	110 160
5 % » » » » 1914	» »	»	92 500
5 % » » » » 1916	» »	»	300 000
3 % » Oblig. d. Stadthypothekenkasse d. Kgr. Schwed. von 1915 im Gesamtnominalwerte von		Kr.	210 000
		Kr.	1 128 660

Sämtliche Obligationen sind mit allen bisher nicht fälligen Coupons versehen.

2:o.

Zweck der Schenkung ist, das erwähnte Haus und die in ihm enthaltenen Mobilien für immer ein Museum bilden zu lassen, zu dem Forscher und andere für Kunst und Kunstgewerbe interessierte Personen Zutritt haben sollen.

Um diesem Museum stets das besondere Gepräge seiner Entstehungszeit und der Verhältnisse, unter denen es zustandegekommen ist, zu erhalten, verfügen wir Folgendes:

Kein Teil dieses geschenkten beweglichen und unbeweglichen Eigentums darf veräussert, ausgetauscht oder sonstwie aus dem Besitze des Schwedischen Staates gebracht werden.

Das Haus darf nicht umgebaut, verändert, vermietet oder zu einem anderen Zwecke verwendet werden denn als ausschliessliches Ausstellungslokal für die geschenkten Mobilien und weitere Gegenstände, die wir jenen vor unserem Tode oder durch Vermächtnis eventuell hinzufügen werden.

Diese Mobilien sollen stets in ihrer Gänze im Hause aufbewahrt bleiben. Die einzelnen Gegenstände, und zwar sowohl Möbel und Kunstgegenstände als auch alles andere, sollen in den Zimmern und Schränken an denjenigen Plätzen aufbewahrt werden, die wir ihnen angewiesen haben.

Obige Verfügungen bezüglich des Hauses schliessen jedoch nicht die Benutzung einer Wohnung über der Garage, die aus 2 Zimmern und Küche besteht, für das Dienstpersonal des Museums aus.

Ebenso mag das Pförtnerzimmer links vom Tore als Lokal für das Wachtpersonal, ferner die zwei äusseren Comptoirzimmer im Erdgeschosse an der rechten Hofseite als Lokal für die Verwaltung des Museums, unter keiner Bedingung aber als Wohnzimmer dienen. Die Möbel und alle anderen Inventarien, die sich z. Z. in diesen drei Zimmern befinden und in der Schenkung an den Staat einbegriffen sind, sollen immer an ihren Plätzen in den Zimmern bleiben und als Eigentum des Museums instandgehalten werden.

Das zur Schenkung gehörende Kapital ist dazu bestimmt, mit seinem Zinsertrage die Kosten der Verwaltung und Instandhaltung des anderen geschenkten Eigentums im Sinne der Donation, ferner die Kosten der Katalogisierung der Gegenstände zu decken.

3:o.

Nach der Annahme der Donation seitens des Schwedischen Staates soll unverzüglich eine Inventaraufnahme der zur Schenkung gehörenden Mobilien erfolgen. Diese Inventur soll ein vom König hierzu beauftragter Sachverständiger, von erforderlichen Assistenten unterstützt, ausführen. Die Vornahme der Inventur soll die Entgegennahme des Inventars seitens des Staates als seines Eigentums bezeichnen.

Das Kapital der Schenkung werden wir dem Kungliga Statskontoret oder einer anderen geldverwaltenden Behörde übergeben, die uns vom König angegeben wird.

4:o.

Wir behalten uns, bzw. dem überlebenden Teile von uns Ehegatten, das Recht vor, das erwähnte Haus zu bewohnen und es ebenso wie sein Inventar unter Ausschluss jeder anderen Person zu benützen. Hierfür übernehmen wir die Verpflichtung, während dieser Zeit alle Kosten für die Instandhaltung des Hauses und Inventars zu bestreiten. Dagegen übernehmen wir keinerlei Verantwortung für eventuelle Schäden, die das Haus oder Inventar während dieser Zeit erleiden kann.

5:o.

Das geschenkte Haus und die zum Museum gehörenden Sammlungen sollen von einer besonderen Direktion verwaltet werden, die aus drei Mitgliedern zu bestehen

hat. Mindestens eines von diesen Direktionsmitgliedern soll bedeutende Kenntnisse auf dem Gebiete der Kunstgeschichte besitzen und mindestens eines ein ausgebildeter Museums-Fachmann sein.

Zu den ersten Mitgliedern dieser Direktion haben wir ausersehen: Den Professor am Nordiska Museet NILS JACOB MAURITZ LITHBERG, den Professor an der Hochschule Stockholm JOHNNY AUGUST EMANUEL ROOSVAL und den Prokuristen BERNHARD GLAUMANN, die uns bis jetzt bei der Verwaltung des Hauses und der Sammlungen mit Rat und Tat beigestanden sind und die wir auch zu unseren Testamentsvollstreckern bezüglich weiterer Ergänzungen dieser Donation und anderer Massnahmen zur Förderung ihres Zweckes bestimmt haben. Der Auftrag, den wir den erwähnten drei Direktionsmitgliedern gegeben haben, gilt für unsere Lebenszeit und hierauf für so lange Zeit, als zur Aufstellung der Sammlungen, zur vollständigen Einrichtung des Museums und zum Abschluss des von uns angefangenen Kataloges über die Sammlungen erforderlich ist.

Sollte eines der Direktionsmitglieder zu Lebzeiten eines von uns Ehegatten sterben oder verhindert werden, seinem Auftrage nachzukommen, so behalten wir uns das Recht vor, dieses Direktionsmitglied durch ein neues zu ersetzen. Nach unserem Tode kommt in derartigen Fällen das Recht der Ernennung neuer Direktionsmitglieder dem König zu. Nach Ablauf der Auftragszeit für die gegenwärtige Direktion ernennt in Hinkunft der König neue Direktionsmitglieder, und zwar jedesmal für eine von ihm zu bestimmende Anzahl von Jahren.

Solange einer von uns Ehegatten noch am Leben ist, hat die Direktion nur eine allgemeine Aufsicht über das Haus und die Sammlungen auszuüben und uns bei der Verwaltung mit Ratschlägen zu helfen.

Nachdem wir beide aus dem Leben geschieden sind, soll die Direktion ehestens alle zum vollständigen Ordnen des Museums und Aufstellen der Sammlungen gemäss unseren hierfür entworfenen, den gegenwärtigen Direktionsmitgliedern bekannten Plänen, ferner zur Fortsetzung der Katalogisierung und der Herausgabe des Katalogs im Druck nötigen Anordnungen treffen. Die Kosten der Katalogisierung, des Drucks und der Herausgabe des Katalogs sollen, sofern sie nicht aus dem Zinsertrage des Schenkungskapitals bestritten werden können, mit besonderen Mitteln gedeckt werden, die wir hierfür in unserem Testamente anweisen werden.

Nähere Verordnungen über die Verwendung des beweglichen und unbeweglichen Eigentums für den Zweck der Schenkung erlässt der König nach Vorschlag von uns oder der Direktion.

Nachdem wir beide aus dem Leben geschieden sind, sollen die Direktionsmitglieder ein besonderes Honorar erhalten, das der König zu bestimmen hat, das jedoch für jedes Direktionsmitglied jährlich mindestens eintausend Kronen betragen soll.

Nach unserem Tode sollen die Direktion der Hochschule Stockholm und die des Nordiska Museet das Recht haben, jährlich je einen Revisor zu ernennen, um zu überwachen, dass die Schenkung in der besten Weise und im Sinne der Verfügungen dieser Schenkungsurkunde sowie der künftigen besonderen Verordnungen des Königs verwaltet wird. Diese Revisoren sollen ein angemessenes Honorar erhalten, dessen Höhe der König bestimmt, das jedoch für jeden jährlich mindestens fünfhundert Kronen betragen soll. Ferner sollen diese Revisoren für die grösseren Bestandaufnahmen der Sammlungen, die sie persönlich vornehmen, auf ein besonderes Honorar Anspruch haben. Sollte eines von diesen Instituten aufhören zu existieren oder es

ablehnen, einen Revisor zu ernennen, so soll der König oder eine hierzu geeignete und vom König beauftragte Körperschaft, bezw. ein derartiges Institut, einen Revisor ernennen.

6:o.

Die Verwaltung des Kapitals der Schenkung soll nicht der zur Verwaltung der Schenkung beauftragten Direktion zukommen, sondern dem Kungliga Statskontoret oder einer anderen vom König ausersehenen geldverwaltenden Behörde.

Die Zinsen dieses Fonds sollen zu unseren Lebzeiten nach Bestreitung der Kosten für die unter Punkt 3 vorgesehene Inventaraufnahme uns, bzw. dem überlebenden Teile von uns, übergeben werden, um zur Deckung der Kosten für die Restaurierung oder Verbesserung des Hauses und für die Katalogisierung der Sammlungen zu dienen.

Nach unserem Tode sollen die Zinsen jedesmal nach Flüssigwerden der Direktion zur Verfügung gestellt werden. Die Direktion hat über diese Mittel gemäss künftigen königlichen Verordnungen Rechenschaft abzulegen. Mittel, die nicht sofort benötigt werden, sollen, sofern dies in zweckmässiger Weise erfolgen kann, zinstragend angelegt werden. Sollten die Verwaltungskosten in einem Jahre nicht den ganzen Zinsertrag beanspruchen, so ist der Überschuss für die Erfordernisse kommender Jahre zu reservieren. Erweist es sich jedoch, dass zur laufenden Verwaltung nicht der gesamte Zinsertrag erforderlich ist, so soll dem König das Recht zustehen, zu verordnen, dass ein bestimmter Teil davon zurückgelegt und dem Kapital hinzugefügt wird, um dadurch Mittel sicherzustellen, die eine künftige Pensionierung des Verwaltungs-Personals und eventuell notwendig werdende grössere Arbeiten zur Restaurierung des Hauses ermöglichen können. Derartige zurückgelegte Mittel sollen unter der Aufsicht derselben geldverwaltenden Behörde stehen, welche alle anderen Kapitaleinkünfte der Donation verwaltet.

Von dieser Schenkungsurkunde sind zwei gleichlautende Exemplare ausgefertigt.

W. von Hallwyl.

Wilhelmina von Hallwyl
geborene *Kempe.*

Siegel.

Gleichzeitig anwesende Zeugen:

Thure Hellström.
Med. Doktor, Professor.

Edwin Klintin.
Früherer Disponent.

Till erkännande af gåfvans emottagande tillställdes från Kungl. Ecklesiastikdepartementet min make och mig en afskrift af ett Kungl. Majt:s nådiga bref till Kungl. Statskontoret, här återgifvet äfven på engelska, franska och tyska språken, af följande lydelse:

ECKLESIASTIK-
DEPARTEMENTET

överlämnar denna avskrift till greve W. von Hallwyl och grevinnan Wilhelmina von Hallwyl för kännedom.

Avskrift av Kungl. Maj:ts nådiga brev till statskontoret, ang. en donation av greve W. VON HALLWYL och grevinnan WILHELMINA VON HALLWYL.

GUSTAF o. s. v.

Vår ynnest o. s. v. Med en den 20 december 1920 dagtecknad underdånig skrift hava greve WALTHER VON HALLWYL och hans hustru grevinnan WILHELMINA VON HALLWYL, född KEMPE, överlämnat ett av dem samma dag upprättat, härvid i avskrift fogat gåvobrev, varigenom bemälda makar till svenska kronan givit och förärat dels fasta egendomen nr 11 i kvarteret Skravelberget mindre med adressnummer 4 vid Hamngatan i Stockholm, dels, med vissa undantag, all den makarna VON HALLWYL tillhöriga lösegendom, bestående av möbler, mattor och gardiner, tavlor, konstsaker, samlingar av vapen och antika föremål, ävensom husgerådssaker och kläder, som då funnes inom berörda fastighet, dels ock närmare angivna obligationer till nominellt värde av sammanlagt 1 128 660 kronor, allt att under svenska statens äganderätt handhavas och förvaltas för det ändamål och i enlighet med de bestämmelser, som i gåvobrevet angivits.

Makarna VON HALLWYL hava i sin berörda skrift anhållit, att Vi måtte mottaga den av dem erbjudna gåvan och i samband därmed dels förordna en sakkunnig person att å kronans vägnar mottaga och inventera den skänkta lösegendomen, dels ock bemyndiga Eder eller annan myndighet att omhändertaga de till gåvan hörande obligationerna.

Av ett i ärendet företett, den 29 december 1920 utfärdat vederbörligt gravationsbevis inhämtas, att fastigheten nr 11 i kvarteret Skravelberget mindre å Norrmalm i Stockholm icke häftade för någon inteckning och att icke heller i övrigt något rörande fastigheten förekomme, som borde i gravationsbevis omförmälas.

Vid föredragning av detta ärende hava Vi, som med välbehag bemärkt den omtanke för det allmänna, som genom ifrågavarande gåva kommit till uttryck, velat härmed förklara Oss å kronans vägnar mottaga samma gåva; och hava Vi tillika funnit gott *dels* förordna professorn vid nordiska museet NILS JAKOB MAURITZ LITHBERG att med anlitande av erforderliga biträden verkställa inventering och uppteckning av den till gåvan hörande lösegendomen och densamma å kronans vägnar mottaga, skolande

genom LITHBERGS försorg ett exemplar av inventeringsinstrumentet skyndsamt till Oss insändas, *dels* föreskriva, att de donerade obligationerna skola till Eder överlämnas för att tills vidare bokföras och förvaltas såsom en särskild fond, vars årliga avkastning skall, sedan därav efter Vårt närmare bestämmande kostnaden för nyssnämnda inventering och uppteckning guldits, så länge makarna VON HALLWYL eller endera av dem leva, till dem eller den efterlevande av dem på anmälan utbetalas för att användas till bestridande av kostnaden för restaurering eller förbättring av den donerade fastigheten och för arbete med katalog över samlingarna, *dels ock* förordna, att gåvobrevet skall överlämnas till registratorn i ecklesiastikdepartementet för att tills vidare av honom förvaras.

Detta meddela Vi Eder för kännedom och efterrättelse. Stockholms slott den 31 december 1920.

GUSTAF.

/ *B. J:son Bergqvist.*

Rätt afskrifvet; betygar å tjänstens vägnar:

Gustaf Breitholtz.

THE MINISTRY OF PUBLIC
WORSHIP AND EDUCATION

sends this copy to Count W. von Hallwyl and the Countess Wilhelmina von Hallwyl for their notification.

A copy of the gracious letter of the King-in-Council to the Public Treasury respecting a donation by Count W. VON HALLWYL and the Countess WILHELMINA VON HALLWYL.

WE, GUSTAF, etc.

Our favour etc. By a humble document, dated the 20 December, 1920, Count WALTHER VON HALLWYL and his wife the Countess WILHELMINA VON HALLWYL, née KEMPE, have transmitted a Deed of Gift drawn up by them the same day, a copy of which is herewith appended, whereby the said husband and wife have given and presented the Swedish Crown the real estate No. 11 in the quarter »Skrafvelberget mindre», address 4, Hamngatan, Stockholm and also, with certain exceptions, all the personal estate belonging to the married couple VON HALLWYL, consisting of furniture, carpets and curtains, pictures, objects of art, collections of weapons and antique objects, together with the household utensils and clothes which then were within the said real estate, besides certain stated bonds to a total nominal value of Kronor 1,128,660: — which are to be cared for and administered, under the ownership of the Swedish State, for the purpose of, and in accordance with, the conditions stated in the Deed of Gift.

The married couple VON HALLWYL in their above-mentioned document have requested US to accept the gift offered by them and, in this connection, to appoint an expert to receive and make an inventory, on behalf of the Crown, of the personal estate donated, and also to empower you or some other authority to take charge of the bonds forming part of the gift.

By the Certificate of non-encumbrance, issued in due form on the 29 December, 1920, and presented to US, WE learn that the real estate No. 11, in the quarter »Skrafvelberget mindre», Norrmalm, Stockholm, is free from all liens, nor, in other respects, was anything mentioned respecting the real estate, that should (if existent) be mentioned in the certificate of non-encumbrance.

When considering this matter, WE have noted with pleasure the consideration for the general good expressed by the gift in question and desire herewith to declare that WE receive this same gift on behalf of the Crown; WE have also found good to appoint NILS JAKOB MAURITZ LITHBERG, Professor at the Nordiska Museum, conjoined

with necessary assistants, to carry out the inventory and cataloging of the personal estate appertaining to the gift and to receive the same on behalf of the Crown. LITHBERG shall take steps to send with all speed a copy of the articles of the inventory, and WE also prescribe *that* the donated Bonds shall be made over to you to be until further notice entered into your books and administered as a special fund, the yearly interests on which shall, after the expenses of the above-mentioned inventory and catalogue have been paid in accordance with OUR further determinations, as long as the married couple VON HALLWYL, or one of them, survives, be paid to them, or to the one who survives the other, to be employed for covering the expenses of restoring or improving the donated real estate and of drawing up a catalogue of the collections, and *that* the Deed of Gift shall be given to the Registrar of the Ministry for Public Worship and Education, by him to be preserved until further notice.

Given at OUR Palace of Stockholm this 31:st day of December, 1920.

GUSTAF.

/ *B. J:son Bergqvist.*

I hereby certify that the above is a true copy:

ex officio
Gustaf Breitholtz.

LE MINISTÈRE DES CULTES ET
DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE

transmet cette copie pour information au Comte W. de Hallwyl et à la Comtesse Wilhelmina de Hallwyl.

Copie de la Lettre de S.M. le Roi à la Trésorerie, concernant une donation du Comte W. de Hallwyl et de la Comtesse Wilhelmina de Hallwyl.

GUSTAF etc.

Notre bienveillance royale, etc. Par un très humble écrit au Roi daté du 20 décembre 1920, le Comte WALTHER DE HALLWYL et sa femme la Comtesse WILHELMINA DE HALLWYL, née KEMPE, ont remis un acte de donation dressé par eux le même jour et annexé en copie à la présente, par lequel les dits époux font don et hommage à la Couronne Suédoise, d'une part de l'immeuble N[o] 11 du quartier de »Skrafvelberget mindre» ayant pour adresse le N[o] 4 de la rue du Port (Hamngatan) à Stockholm, d'autre part, sous certaines réserves, de tous les biens meubles appartenant aux époux DE HALLWYL et consistant en meubles, tapis et rideaux, tableaux, objets d'art, collections d'armes et d'antiquités, ainsi qu'en articles de ménage et vêtements qui se trouvaient alors dans le dit immeuble, d'autre part enfin d'obligations spécifiées pour une valeur nominale totale de 1 128 660 couronnes, le tout en conformité des dispositions énoncées dans l'acte de donation.

Les époux DE HALLWYL Nous prient dans leur susdite lettre de daigner accepter la donation offerte par eux, et, en même temps, d'une part désigner une personne qualifiée pour recevoir au nom de la Couronne et inventorier les biens meubles de la donation, d'autre part autoriser, soit Vous, soit toute autre autorité, à assumer la gestion des obligations.

D'un certificat hypothécaire délivré le 29 décembre 1920 et produit dans l'affaire, il appert que l'immeuble N[o] 11 du quartier de »Skrafvelberget mindre», Norrmalm, à Stockholm n'est grevé d'aucune hypothèque et qu'il n'existe aucune autre circonstance y relative qui aurait dû être mentionnée dans le certificat hypothécaire.

A l'examen de cette affaire, Nous avons, en constatant avec satisfaction le souci du bien public qui s'exprime dans la donation en question, voulu déclarer par la présente que Nous acceptons au nom de la Couronne la dite donation; et Nous avons également jugé bon: d'une part, de désigner le sieur NILS JAKOB MAURITZ LITHBERG, Professeur au Musée du Nord, pour dresser, avec le concours des assistants nécessaires, l'inventaire des biens meubles appartenant à la donation et recevoir celle-ci au nom de la Couronne, un exemplaire de l'inventaire devant Nous être adressé promptement par

les soins du sieur LITHBERG; d'autre part, d'ordonner que les obligations dont il a été fait donation Vous seront remises pour être jusqu'à nouvel ordre portées sur les livres et gérées en fonds spécial, dont les intérêts annuels seront, après acquittement suivant Nos instructions des frais du susdit inventaire, et aussi longtemps que les époux DE HALLWYL, ou l'un d'eux, seront en vie, versés sur demande à eux ou à celui d'entre eux qui survivra à l'autre, pour être affectés au payement des frais de restauration ou d'amélioration de l'immeuble dont il a été fait donation, et d'établissement du catalogue des collections; d'autre part encore, d'ordonner que l'acte de donation sera remis au registrateur du Ministère des Cultes et de l'Instruction publique pour être jusqu'à nouvel ordre placé sous sa garde.

De quoi Nous Vous donnons avis pour information et pour instruction. Château de Stockholm le 31 décembre 1920.

GUSTAF.

/ *B. J:son Bergqvist.*

Pour copie conforme:

ex officio
Gustaf Breitholtz.

DAS MINISTERIUM FÜR KULTUS UND UNTERRICHT
stellt dem Grafen W. von Hallwyl und der Gräfin Wilhelmina von Hallwyl die folgende Abschrift zur Kenntnisnahme zu.

Abschrift des Allerhöchsten Schreibens Seiner Majestät des Königs an das Statskontoret betreffend eine Schenkung des Grafen W. VON HALLWYL und seiner Gemahlin Gräfin WILHELMINA VON HALLWYL.

GUSTAF usw.

Unsere Königliche Gewogenheit usw. Mit einem vom 20. Dezember 1920 datierten untertänigen Schreiben haben Graf WALTHER VON HALLWYL und seine Gemahlin Gräfin WILHELMINA VON HALLWYL geborene KEMPE eine am gleichen Tage aufgesetzte, hier in Abschrift beigefügte Schenkungsurkunde überreicht, mit der sie dem Schwedischen Staate folgendes Eigentum verehrt haben: Das Haus Nr. 11 des Quartiers Skrafvelberget mindre in Stockholm, Hamngatan Nr. 4, ferner mit gewissen Ausnahmen all ihr zur Zeit der Schenkung im erwähnten Hause befindliches bewegliches Eigentum, bestehend aus Möbeln, Teppichen und Vorhängen, Gemälden, Kunstgegenständen, Sammlungen von Waffen und Antiquitäten, Hausgeräten und Kleidern, und schliesslich eine Anzahl näher bezeichneter Obligationen im Gesamtnominalwerte von 1,128,660 Kronen. Die Donatoren wünschen, dass diese Schenkung unter Eigentumsrecht des Schwedischen Staates zu dem Zwecke und gemäss den Verfügungen verwendet und verwaltet werde, die sie in der Schenkungsurkunde angegeben haben.

Die Ehegatten VON HALLWYL haben in dem oben erwähnten Schreiben ersucht, Wir möchten die von ihnen angebotene Schenkung annehmen, ferner zu diesem Behufe einem Sachverständigen den Auftrag erteilen, die geschenkten Mobilien im Namen des Staates entgegenzunehmen und zu inventarisieren, und schliesslich das Statskontoret oder eine andere Behörde bevollmächtigen, die zur Schenkung gehörenden Obligationen zu verwalten.

Aus einem Uns diesbezüglich vorgelegten behördlichen Grundbuchauszug vom 20. Dezember 1920 ersehen Wir, dass das Haus Nr. 11 des Quartiers Skrafvelberget mindre, Stockholm, Stadtbezirk Norrmalm, für keine Hypothek haftet und dass auch sonst nichts bezüglich dieses Hauses vorliegt, was ein Grundbuchauszug anzugeben hätte.

Bei Vortrag dieser Angelegenheit haben Wir mit Wohlgefallen von dem mit dieser Schenkung ausgedrückten Interesse der Ehegatten VON HALLWYL für das Gemeinwohl Kenntnis genommen und Uns bereit erklärt, die Schenkung im Namen des Schwedischen Staates anzunehmen. Gleichzeitig haben Wir folgende Verfügungen getroffen.

Wir haben den Professor am Nordiska Museet NILS JAKOB MAURITZ LITHBERG beauftragt, unter Zuhilfenahme erforderlicher Assistenten die Inventaraufnahme der zur Schenkung gehörenden Mobilien auszuführen, diese im Namen des Staates entgegenzunehmen und Uns ehestens ein Exemplar der Inventururkunde zu übersenden. Wir haben ferner verfügt, dass die geschenkten Obligationen dem Statskontoret übergeben werden, damit dieses sie bis auf weiteres als besonderen Fond buche und verwalte. Die jährlichen Zinsen dieses Kapitals sollen nach Bestreitung der Kosten für die oben erwähnte Inventaraufnahme gemäss Unseren näheren diesbezüglichen Verordnungen bei Lebzeiten beider oder eines der Ehegatten VON HALLWYL an diese, bzw. den überlebenden Teil von ihnen, auf Anmeldung ausbezahlt werden, um zur Deckung der Kosten für Restaurierungen oder Verbesserungen des geschenkten Hauses, ferner zur Bestreitung der Kosten für die Katalogisierung der Sammlungen verwendet zu werden. Schliesslich haben Wir verordnet, dass die Schenkungsurkunde dem Registrator im Ministerium für Kultus und Unterricht zur vorläufigen Aufbewahrung übergeben wird.

Dieses teilen Wir dem Statskontoret zur Kenntnisnahme und Befolgung mit. Schloss Stockholm, am 31. Dezember 1920.

GUSTAF.

/ *B. J:son Bergqvist.*

Die Übereinstimmung mit dem Original bezeugt:

ex officio

Gustaf Breitholtz.

Den föreskrifna inventeringen verkställdes omedelbart i enlighet med ofvan återgifna nådiga bref, och inventeringsinstrumentet inlämnades af professor LITHBERG till Kungl. Maj:t den 2 och 14 Februari 1921. Härmed var donationen med lagligt bindande verkan fullgjord och Svenska Kronan sålunda ägare af såväl fastigheten som samlingen.

Öfver af mig senare vid olika tillfällen — 22 Maj 1922, 14 Juni 1923 och 11 mars 1926 — gjorda tilläggsdonationer ha särskilda förteckningar ingifvits till Kungl. Maj:t.

Arbetet med samlingens ordnande och beskrifning påbörjades under min ledning våren 1906. Sedermera biträdde mig professor LITHBERG genom att i stora drag uppgöra en plan för samlingens gruppindelning samt upplägga en typ för beskrifningarna. Under arbetets fortgång har jag gifvetvis i många punkter modifierat planen och särskildt bemödat mig om förkortning af beskrifningarna. I Oktober 1920 fastställdes af mig för dessa en regel, som sedan alltid följts, och i September 1924 kunde den definitiva tryckningen taga sin början.

Att samtida läsare af denna beskrifning skola finna den vara allt för vidlyftig och minutiös och innehålla mycket af ringa intresse, är jag öfvertygad om. Men detta verk är heller icke afsedt för samtiden. Det är skrifvet för en långt aflägsen framtid, och min förhoppning är, att kommande släkten månhända skola med intresse taga del däraf och där finna något att lära, att det skall bli till nytta för kommande tiders kulturintresserade och samlare. Det är skrifvet äfven med den tanken, att om Hallwylska samlingen en gång skulle genom olycka eller våld bli förstörd, dock ett eller flere exemplar af detta bokverk skola finnas i behåll och utgöra ett kulturdokument från min samtid.

Stockholm i Juni 1926.

Wilhelmina von Hallwyl
född Kempe

HALLWYLSKA SAMLINGEN

GRUPP I

HUSET HAMNGATAN 4

STOCKHOLM

FÖRORD

I enlighet med den af Wilhelmina von Hallwyl f. Kempe fastställda planen för den beskrifvande förteckningen öfver Hallwylska samlingen behandlar föreliggande första del, grupp I, själfva *Huset Hamngatan 4*, den lokal där samlingen i sin helhet befinner sig.

En detaljerad beskrifning af de olika grupperna presenteras i de efterföljande volymerna. Katalogverket ingår i museets bibliotek under Gr. LXIII: I: I. h. a. 26, och beskrifningen öfver katalogen innehåller en förteckning öfver de olika grupperna.

Ursprungligen hade Wilhelmina von Hallwyl gifvit i uppdrag åt Hallwylska husets arkitekt, professor Isak Gustaf Clason, att utarbeta såväl husets byggnadshistoria som en detaljbeskrifning öfver detsamma. Från alla synpunkter hade det varit lyckligast om denna tanke blifvit förverkligad, låt vara att det måhända vore ovisst, huruvida Clason, strängt upptagen som han i det sista var af sin mångskiftande verksamhet, skulle ha hunnit före sin bortgång — han afled den 19 juli 1930 — fullborda ett så pass tidskräfvande arbete som den utförliga beskrifningen af sitt byggnadsverk, Hamngatan 4.

I alla händelser befarade Wilhelmina von Hallwyl att tiden ej skulle räcka till för Clason, och ett par år före sitt eget frånfälle den 25 juli 1930 återkallade hon därför denna beställning och gaf den i stället åt andra personer, af hvilka dock ingen hade varit med vid byggnadens uppförande. Därtill kom, att vid den tid, då katalogarbetet i öfrigt hade fortskridit så långt, att enligt planen verkets första del (med byggnadsbeskrifningen) skulle taga sin början, ej blott husets härskarinna själf, utan äfven arkitekten Clason och husets båda byggmästare hade aflidit. Dessutom hade den stab af medarbetare, som Wilhelmina von Hallwyl samlat omkring sig, genom en rad dödsfall reducerats till två personer, nämligen sedermera intendenten för Hallwylska museet fil. dr Eva Bergman och redaktören Sven Falk. Den senare, som redigerat alla förut utgifna delar af katalogverket, mottog några år före Wilhelmina von Hallwyls bortgång uppdraget att jämväl redigera första delen.

Texten till föreliggande volym är utarbetad af redaktör Sven Falk i samarbete med kandidat Bengt Claudelin och fil. dr Eva Bergman. Prisuppgifterna ha kontrollerats af vaktmästaren Emil Nilsson.

I ett särskildt afsnitt med titeln »Byggnadsbeskrifning», författadt af fil. dr Heribert Seitz, numera styresman för Armémuseum i Stockholm, och fil. dr Brynolf Hellner, numera förste intendent vid Nordiska museet, behandlas byggnaden och dess fasta inredning speciellt ur konsthistorisk synpunkt.

Förutom af författarna har korrekturet granskats af direktören Govert Indebetou och fru Lisa Stenberger. Fil. kand. fröken Gertrud Bergman har biträdt med utarbetandet af registret.

Till grund för byggnadshistorien har legat en redogörelse af husets andre byggmästare Olof Mattson för byggnadsarbeten, hvilka han ledde från första dagen i alla detaljer under arkitekten och den ansvarige byggmästaren, byggnadsingenjören Carl Widell samt i Hallwylska arkivet bevarade handlingar i original eller afskrift rörande byggnadshistorien.

I föreliggande volym, Grupp I Text, äro införda ett urval av arkitektens ritningar och planer för fastigheten, ävensom några av byggmästare Mattssons detaljritningar. Vissa av dessa äro före publiceringen renritade av ingenjör Sander Rosén. En fullständig förteckning över samtliga byggnadsritningar återfinnes i Grupp LXIV:III. Fotografiskt material återfinnes i Grupp I Plancher.

Inför det härmed slutförda katalogverket med dess exempellöst tilltagna vidd och det skenbart onödiga repeterandet af samma uppgifter vid så många föremål, frågar sig läsaren: hvarför? Svaret är detta: Wilhelmina von Hallwyl söker härigenom med all energi att vidmakthålla sin skapelse i det skick den hade vid öfverlemnandet till svenska staten. En ytterligt noggrant beskrifvande och med afbildningar af allting försedd katalog öfver gåfvan, det skulle, menade hon, skapa en garanti för gåfvans noggranna skötsel, så länge detta var möjligt. Hvem vet hvad framtiden innebär? Framtida generationer få större problem än Hallwylska samlingarnas vård. Men äfven om det värsta sker, om samlingarna skingras eller förstöras — dessa möjligheter äro aldrig vidrörda i Wilhelmina von Hallwyls föreskrifter om husets vård, men det är säkert att hon tänkte sig in i dylika katastrofer och såg sina samlingars existens räddad från förintande *genom afbildning och beskrifning, alltså genom katalogen*. Själfva byggnaden Hamngatan 4 kommer kanske att stå i vägen för framtida trafikproblem eller framtida helt nya stadsplaneidéer, som gifvetvis icke komma att väja för ett gammalt privatpalats, hvars innehåll ju kan flyttas öfver till något annat museum. Mot dessa framtida, alltför tänkbara kalamiteter värjer Wilhelmina von Hallwyl sitt hem genom katalogen. Materielt sedt kan intet garanteras att räddas genom tiden. Men i katalogbild, i katalogbeskrifning och i den från dessa efter hand emanerade vetenskapliga litteraturen kommer Hamngatan 4 att länge existera.

Henny Roosval.

INNEHÅLL

I. BYGGNADSHISTORIK

A. UR FÖRHISTORIEN.

a. Hur byggnadsbeslutet kom till.

Med all sannolikhet var det någon gång under sommaren 1892, som WALTHER VON HALLWYL och hans maka WILHELMINA, f. KEMPE, fattade beslutet att låta uppföra åt sig ett eget hem i Stockholm.

Efter att sedan Juni 1867 — de två åren närmast efter sitt bröllop den 10 Juni 1865 hade de tillbragt hufvudsakligen i Schweiz — ha varit bosatta på säteriet Ericslund i Västerljungs socken, Södermanland, hvilken egendom 1866 hade inköpts för deras räkning af WILHELMINA VON HALLWYLS far, bruksägaren WILHELM HEINRICH (HENRIK) KEMPE, och 1870 af honom skänktes åt dottern, flyttade makarna kort efter den sistnämndes den 8 Maj 1883 timade död, i samband hvarmed WALTHER VON HALLWYL efterträdde svärfadern såsom disponent i Ljusne-Woxna Aktiebolag, jämte sina tre döttrar in till hufvudstaden och togo sin fasta bostad där i hyrd våning i huset Blasieholmstorg 11. I detta hus, där WILHELMINA VON HALLWYLS mor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, samtidigt hyrde en våning, bodde familjen kvar ända till den 15 September 1896, då den flyttade till det s. k. Bolinderska huset, Södra Blasieholmshamnen 4 B, redan då ingående i Grand Hôtel, för att stanna där till inflyttningen i sitt nya hem, huset Hamngatan 4, den 16 Maj 1898.

Åtskilliga gånger under årens lopp hade tanken att bygga ett hus för egen räkning i hufvudstaden dryftats inom familjen, men det hade stannat därvid. Hvad som blef den omedelbara anledningen till att tanken slutligen omsattes i handling, var, enligt hvad WILHELMINA VON HALLWYL berättar i sina »Årsanteckningar»*) (se ett på hennes anmodan gjordt utdrag ur dessa), en i och för sig helt betydelselös tvist med ägaren af huset Blasieholmstorg 11, grosshandlaren N. G. SÖRENSEN.

På den tiden — alltså i början af 1890-talet — var elektrisk inomhusbelysning i Stockholm ännu en för det stora flertalet okänd lyx. Ville en hyresgäst bestå sig den, så var det hans sak att bekosta äfven själfva anläggningen. Just sommaren 1892 aftalade WALTHER VON HALLWYL och hans svärmor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, med Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget om införande af elektrisk belysning i bådas våningar i huset Blasieholmstorg 11, och arbetet därmed tog sin början i Juli (se kvitto från bolaget den 12 Juli 1892). För att man ej skulle behöfva borra igenom golfvet i ett hörnskåp i fru KEMPES våning, drogs ledningen utanpå väggen åt gården. Men en dag kom den ingeniör, som ledde arbetet, och meddelade WALTHER VON HALLWYL, att grosshandlare SÖRENSEN hade sagt till om att den lilla hvita »porslinshatten» (isolatorn), som hade fastsatts på väggen, genast

---

*) Förvaras i ett förségladt konvolut, som enligt påskrift icke får öppnas förr än tjugufem år efter WILHELMINA VON HALLWYLS död, alltså icke före den 25 Juli 1955.

skulle tagas bort. Inga föreställningar hjälpte — värden ville icke se »den fula klockan på gårdsväggen». Återstod blott att taga bort ledningen från gårdsväggen och draga den genom golfvet i hörnskåpet.

Hos WILHELMINA VON HALLWYL hade emellertid den lilla konflikten med husägaren bragt till mognad den gamla tanken att bygga sig ett eget hus, där familjen finge bo ensam och rå sig själf. Hon delgaf maken sin mening, och han instämde genast.

»Således blef den lilla oskyldiga porslinshatten», slutar WILHELMINA VON HALLWYL sin skildring af händelsen, »orsaken till Hallwylska husets tillkomst».

Enligt hvad WILHELMINA VON HALLWYL uppger i sina »Årsanteckningar», inträffade den ofvan omnämnda episoden först i slutet af Maj 1893. Uppenbarligen beror emellertid denna tidsuppgift på ett minnesfel, för öfrigt lätt förklarligt, i det att »Årsanteckningarna» åtminstone för ifrågavarande tid äro nedskrifna många år efteråt. Det ofvan citerade kvittot lämnar intet tvifvel öfrigt om att det var sommaren 1892, som elektrisk belysning installerades i Hallwylska och Kempeska våningarna i huset Blasieholmstorg 11, och enligt från Stockholms Elektricitetsverk inhämtad upplysning tändes också det elektriska ljuset i dessa våningar första gången den 1 September 1892. Vid den i »Årsanteckningarna» angifna tidpunkten var för öfrigt köpet af tomt för det blifvande Hallwylska huset för länge sedan både likvideradt och lagfaret.

b. Val af byggnadsplats.

Innan makarna VON HALLWYL definitivt bestämde sig för att bygga ett nytt hus till hem åt sig, var det först fråga om att köpa det s. k. Bolinderska huset vid Södra Blasieholmshamnen i syfte att låta ombygga och inreda detta till privatbostad. Fastighetens dåvarande ägare, änkefru CAROLINE (LILLY) CADIER, f. ROBERG, var ej ovillig att sälja men uppställde såsom villkor, att hon skulle få ha kvar det s. k. Mohriska Caféet i huset ett antal år framåt. Då WALTHER VON HALLWYL vägrade att samtycka därtill, strandade underhandlingarna med fru CADIER.

Beslut fattades då om uppförande af ett helt och hållet nytt hus på för ändamålet förvärfvad tomt. Vid sökandet efter lämplig byggnadsplats anlitades såsom rådgifvare dåvarande professorn vid Tekniska högskolan, sedermera byggnadsrådet ISAK GUSTAF CLASON. Först ifrågasatt var en fastighet, n:r 1 och 9, i kvarteret Sjömannen, med adressnummer Nybrohamnen 26 och vid den tiden bebyggd med ett ålderdomligt och tämligen ruckligt tvåvåningshus, som inrymde bl. a. en bekant sjömanskrog, Källaren Flaggen. Tomten, som numera upptages af Kungl. Dramatiska teaterns palats, har ju ett fritt och dominerande läge vid Nybroviken och skulle utan tvifvel ha erbjudit en ypperlig byggnadsplats för ett privatpalats. Underhandlingarna med fastighetens ägare, friherre A. I. B. KOSKULL och grefve FR. BONDE, hade fortskridit så långt, att WALTHER VON HALLWYL redan hade anmodat professor CLASON att utarbeta ritningar till en byggnad på tomten. Emellertid ansåg den senare klokast att dessförinnan förvissa sig om Stockholms stads byggnadsnämnds samtycke till bebyggande af tomten i enlighet med WALTHER VON HALLWYLS önskningar, i hvilka ingick bl. a. en trädgårdsanläggning framför eller bakom själfva huset. Då nämnden ej ville vara med om en ändring af stadsplanen i sådant syfte, beslöto makarna VON HALLWYL att se sig om efter en annan tomt.

Det var då, som valet till sist föll på egendomen n:r 11 i kvarteret Skrafvelberget mindre, belägen vid Hamngatan, med adressnummer 4 — delvis — och 6, senare blott 4, vid denna gata och med fri utsikt öfver den midt emot liggande Berzelii park.

c. Äldre bebyggelse på platsen.

Nedersta delen af Hamngatan och närliggande områden företedde ännu i början af 1890-talet, trots närheten till hufvudstadens centrum och det omedelbara grannskapet till Norrmalmstorg och Berzelii park, ett utseende, som gjorde denna trakt till en af de ej få skönhetsfläckarna i det dåtida Stockholms fysionomi. Den sedermera så storstadsmässigt bebyggda nedre Birger Jarls-gatan fanns knappt mer än på papperet, Nybrogatan gick längs ett ålderdomsskröpligt kvarter — just Skrafvelberget mindre — ända ned till hörnet af Hamngatan, och bakom detta kvarter utmynnade Gref Ture-gatan, smal, krokig och knagglig. Äfven Strandvägen var ännu blott ett storstadsstråk i vardande. Hela trakten — frånsedt de båda husen Norrmalmstorg 2 och 4, af hvilka det förra var byggdt år 1885 och det senare uppfördes just år 1892 — var bebyggd nästan uteslutande med mer eller mindre fallfärdiga gamla kåkar.

Icke minst anskrämlig och vanprydande var bebyggelsen på tomten n:r 11 i kvarteret Skrafvelberget mindre, hvilken nu kom att bli utsedd till byggnadsplats för familjen von Hallwyls blifvande hem. En god föreställning om hur det vid den tiden såg ut i detta hörn af Stockholm, får man af tre akvareller och en skrappappersteckning i Hallwylska tafvelsamlingen (Gr. XXXII: C. b. 4, 7 och 11 samt K. C. 1). Af de där afbildade byggnaderna låg en, dåvarande n:r 4 Hamngatan, ett tvåvåningshus — nedre våningen skymd af gatans här höjda körbana — med mansardtak och inrymmande en tämligen anspråkslös restaurant, Norrmalmskällaren, delvis just på den tomt, som skulle upptagas af Hallwylska huset. Närmast väster om Norrmalmskällaren stod en byggnad af jämförelsevis prydligt utseende, ett stenhus i två våningar under sadeltak. Detta hus, som ej är synligt på någon af de nyss omnämnda bilderna, är — efter en samtida fotografi — afbildadt i Gr. I, Planscher (näst sista planschen). På samma fotografi ses längst till höger det vid tiden i fråga under byggnad varande nya femvåningshuset Hamngatan 2 och Birger Jarls-gatan 1, hvars plats ända till något år förut hade upptagits af en gulmålad låg trälänga, inrymmande bl. a. en loppcirkus och en skjutbana. (Se annonser i »Dagens Nyheter» bl. a. för den 28 December 1882 angående »Vidunder-Menageriet» och »Loppcirkus» i dåvarande Hamngatan 2.)

Huset Hamngatan (tidigare Strandgatan) 6 ägdes och beboddes på 1850-talet af stenhuggaråldermannen Claes Gustaf Dubois (af den kända vallonsläkten, f. 1803, d. 1864, gift med Sophia Magdalena Säbom i dennas andra gifte, f. 1778, d. 1834; bodde om somrarna om bord på en vid Lidingöbro värdshus förtöjd skuta eller pråm, dog på Lidingö, på hvars kyrkogård han ligger begrafven). Ägare efter honom, åtminstone från 1859 och till sin död 1875, var f. d. bryggaren och destillatören Gustaf Wilhelm Sjöstrand (f. 1807, d. den 26 Mars 1875) samt därefter till 1883, då Stockholms stad förvärfvade fastigheten, hans änka, fru Maria Gustava Sjöstrand (f. den 19 Juli 1802, d. den 16 Juni 1890).

Kvarteret för öfrigt var en enda samling kåkar, i hvardagligt tal med ett gemensamt namn kallade »Hammerska rucklen». Så godt som alltsammans hade nämligen tidigare ägts af den på sin tid såsom konst-, antikvitets- och boksamlare i stort men äfven såsom framgångsrik hus- och tomtspekulant mycket bekante hofjuveleraren Christian Hammer (f. den 30 Mars 1818 i Norge, d. den 13 Februari 1905 i Stockholm). Med sin skarpa blick för den svenska hufvudstadens framtidstopografi hade Hammer många år i förväg insett ifrågavarande tomters blifvande stora saluvärde och förvärfvat dem för jämförelsevis mycket billigt pris.

Hofjuvelerare Hammers spekulation i tomtvärdets stegring slog in. Egendomarna Hamngatan 4 (gamla numret) och Nybrogatan 1 (Hamngatan 2), hvilka t. ex. år 1864, då de redan

befunno sig i hans ägo, voro taxerade till sammanlagdt Kr. 211 000, hade 1883 stigit i taxeringsvärde till Kr. 467 000 för att följande år, 1884, springa upp till Kr. 750 000, till hvilket pris de sistnämnda år inköptes af Stockholms stad. Syftet med detta stadens förvärf var att skaffa mark för den då redan länge planerade stora trafikled, som var afsedd att i nästan rak linje dragas från Nybrohamnen till Roslagstorg och vidare och hvars utgångspunkt i sydöst skulle bli just platsen för »Hammerska rucklen». Köpet hälsades med tillfredsställelse af hufvudstadens allmänhet. Man gladdes, säger »Ny Illustrerad Tidning» (n:r 42 år 1890), öfver att de skräpande rucklen nu ändtligen, skilda från den forne ägarens ömma vård — bestående ej i reparation i egentlig mening, utan i en ständig pålappning med brädlappar och en oafbruten påklistring — skulle försvinna.

Men den tillämnade nya storstadsgatan lät vänta på sig år efter år, och »Hammerska rucklen» stodo ännu en lång tid orubbade kvar. Man nöjde sig tills vidare med att — liksom för att åtminstone i någon mån dölja eländet — höja östligaste delen af Hamngatan, så att blott öfre partiet af den gamla gula trälängan midt emot Berzelii park syntes från parken (se de förut omnämnda akvarellerna och skrappapperssteckningen i Hallwylska tafvelsamlingen).

Ännu i början af 1893, då WALTHER VON HALLWYL anmälde sig såsom spekulant på en af tomterna i kvarteret Skrafvelberget mindre, hade traktens utseende icke undergått någon nämnvärd förändring till det bättre. Anhöriga och vänner till makarna VON HALLWYL funno också deras val af tomt föga lyckligt med hänsyn såväl till omgifningarna som till läget — »i en utkant af staden», såsom någon sade. Men beslutet var fattadt, och köpet fullföljdes. Det skulle också mycket snart visa sig, att ett förnämligare läge för en byggnad sådan som den tillämnade svårligen skulle ha stått att uppleta i hela Stockholm.

d. Tomtköp.

Som Stockholms stad alltjämt var ägare af den till byggnadsplats utvalda tomten, var det med drätselnämndens första afdelning spekulanten hade att underhandla om förvärfvet. Den 14 Mars 1893 undertecknades af afdelningens ordförande, grosshandlaren HANS SUNDSTRÖM, med kontrasignation af stadens ombudsman, vice häradshöfding CARL SCHÖNMEYR, samt WALTHER VON HALLWYL ett mellan afdelningen och den sistnämnde under förutsättning af stadsfullmäktiges godkännande upprättadt köpekontrakt*), enligt hvilket »afdelningen å stadens vägnar försäljer till Herr Grefve von Hallwyl med full eganderätt den å fri och egen grund belägna fasta egendomen N:o 11 efter 1810 års nummerordning i qvarteret Skrafvelberget mindre inom Jakobs församling här i staden för en köpeskilling af ett hundra nittioen tusen fyra hundra tretio (191 430) kronor». Med egendomen, som försåldes i befintligt skick, skulle enligt kontraktet följa »alla åbyggnaderna med allt hvad till dem hörer, såsom innanfönster, kakelugnsluckor, jernspislar med mera dylikt jemte allt öfrigt väggfast och inmuradt äfvensom nödig brandredskap». Tillträdet skulle ske den 1 följande April. Köparen hade att vid underskrifvandet af kontraktet erlägga i handpenning Kr. 10 000 samt på tillträdesdagen dels betala kontant Kr. 31 430, dels å återstående Kr. 150 000 utfärda köpeskillingsreverser, löpande med 4 ½ % ränta från tillträdesdagen samt sex månaders uppsägning. Handpenningen, Kr. 10 000, är kvitterad på köpekontraktet den 15 Mars 1893 och återstående Kr. 181 430 jämte 4 ½ % ränta å Kr. 150 000 från den 1 till

*) Äganderättsakt 1267. Kungl. Kammarkollegium Advokatfiskalskontoret.

den 26 April samma år eller Kr. 468: 75 sistnämnda dag af stadskassören (G. E.) DAHLERUS (se äfven Rescontra 1893, Huset N:o 6 vid Hamngatan*).

Den 29 Mars 1893 beslöto Stockholms stadsfullmäktige på hemställan af sitt beredningsutskott att lämna sitt bifall till försäljningsaftalet**), och den 20 följande April fastställdes detta beslut af öfverståthållarämbetet, hvarom meddelande den 26 samma månad expedierades från beredningsutskottet till drätselnämndens första afdelning**).

Köpebrefvet, dateradt den 25 sistnämnda månad, är undertecknadt af förutnämnda herrar HANS SUNDSTRÖM och CARL SCHÖNMEYR på drätselnämndens första afdelnings vägnar**). Den 1 Maj samma år beviljade Stockholms rådhusrätt WALTHER VON HALLWYL lagfart å den af honom sålunda inköpta fastigheten.

Vid köpebrefvets uthändigande begick vederbörande den blundern att afkräfva köparen hela stämpelafgiften, Kr. 1 148: 40, i stället för blott ena hälften — den andra tillkom det ju lagenligt säljaren att erlägga — och det nämnda beloppet blef också betaldt (se rådmannen H. T. BENCKERTS kvitto, dateradt den 27 April 1893, äfvensom Rescontra). Misstaget blef senare upptäckt och rättadt, i det att WALTHER VON HALLWYL den 16 December samma år återfick halfva stämpelafgiften, Kr. 574: 20 (se Rescontra). För lagfartsbevis jämte protokoll erlade köparen den 31 samma månad Kr. 29: 85 (se Rescontra).

Till historien om köpet af tomt för det blifvande Hallwylska huset hör också, att affären hade förmedlats af f. d. grosshandlaren BJÖRN VON HELAND, Stockholm, och att denne hade betingat sig en godtgörelse af Kr. 1 pr kv.-fot af tomtytan för sitt besvär, i enlighet hvarmed han af köparen uppbar ett belopp af Kr. 12 762 i två poster, först Kr. 2 762 den 1 och återstoden, Kr. 10 000, den 26 April 1893 (se förmedlarens kvittenser äfvensom Rescontra).

Enligt tomtkarta (Pl. 1) med beskrifning, daterad den 23 September 1891**), håller egendomens tomt: »på södra sidan, mot Hamngatan, 24 meter; på vestra sidan, i bruten linje, först, mot tomten n:r 9, 29 meter 15 centimeter norrut och 1 meter 27 centimeter vesterut samt derefter, mot tomten n:r 7, 16 meter 8 centimeter; på norra sidan, mot tomterna n:ris 15 och 14, 26 meter 2 centimeter; samt på östra sidan, mot tomterna n:ris 13 och 12, 45 meter 46 centimeter, eller i areal ettusenetthundratjugufem kvadratmeter». Af ett i lagfartsprotokollet**) återgifvet bevis, utfärdadt enligt fastighetsboken af dåvarande amanuensen i rådhuskansliet, senare rådmannen A. E. DAHLBERG, inhämtas, att enligt byggnadsnämndens beslut den 19 Augusti 1891 tomten i fråga hade bildats genom sammanslagning af från förra tomten n:r 3 i kvarteret Skrafvelberget mindre afstyckade 42.6 kvadratmeter, från förra tomten n:r 2 afstyckade 933 kvadratmeter och från förra tomten n:r 10 afstyckade 149.4 kvadratmeter, att Stockholms stad hade erhållit lagfart den 21 December 1885 å fastigheten n:r 2, den 11 Januari 1886 å fastigheten n:r 3 samt den 19 Maj 1890 å fastigheten n:r 10, allt i samma kvarter, äfvensom att lagfart därefter icke hade sökts eller beviljats å någon af nämnda fastigheter.

Då såsom af ofvan anförda bevis framgår, tomten n:r 11 icke inom sina nuvarande gränser har existerat längre än sedan år 1891, låter en direkt jämförelse mellan det af WALTHER VON HALLWYL betalda inköpspriset, Kr. 191 430, och tidigare erlagda köpeskillingar för motsvarande område icke sig göra. Nämnas må dock — utöfver hvad här redan förut har upplysts rörande taxeringsvärdena på Hammerska tomterna, af hvilka ju en del ingår i tomten n:r 11 — att egendomen Hamngatan 6, gamla numret, i hvilken ingick äfven en på djupet

*) Då hädanefter i denna del hänvisning göres till Rescontra, afses alltid, såvida ej annat angifves, konto Huset N:o 6, senare 4, vid Hamngatan.

**) Äganderättsakt 1267. Kungl. Kammarkollegium. Advokatfiskalskontoret.

gående gård, under tiden 1864—1883, hvilket sistnämnda år Stockholms stad hade blifvit dess ägare, hade stigit i taxeringsvärde från Kr. 40 000 till Kr. 175 000. För kuriositetens skull må också omtalas, att tomten n:r 2 i kvarteret Skrafvelberget mindre, hållande i areal 1 312 kv.-alnar (5 248 kv.-fot eller 459.4 kv.-meter), enligt ett i Hallwylska husets arkiv befintligt originaldokument (Gr. LXIV:) dateradt den 18 Januari 1819 och utfärdadt af »Stockholms Stads Ingenieurs Contoir» (se »Designation» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan. Dokument»), af öfverstelöjtnanten HANS JACOB CHIERLIN (f. 1745, d. 1825) den 7 Augusti 1818 fått »till fri och egen grund inlösa[s], emot en friköpssumma till staden af 266 rdr 32 schr samt dessutom en åttondedel af berörde summa, eller 33 rdr 16 schr till Barnhus-Inrättningen» eller tillsammans 300 rdr. Visserligen är ju den nuvarande tomten n:r 11 mer än dubbelt så stor, som tomten n:r 2 på sin tid var, men en värdestegring från låt oss säga omkring 700 rdr år 1818 till Kr. 191 430 år 1893 förefaller, alldeles oafsedt penningvärdets fall, i alla händelser fantastisk. Det citerade dokumentet visar tillika, att Stockholms stad redan i ett tidigare skede hade ägt mark på detta håll men afhändt sig den.

e. Byggnadsplan utarbetas.

Åt professor GUSTAF CLASON, hvilken såsom förut har omtalats, hade biträdt makarna VON HALLWYL vid utseendet af byggnadsplats och som vid denna tid åtnjöt anseende såsom hufvudstadens främste arkitekt, gafs uppdraget att uppgöra plan och utarbeta ritningar till det nya huset.

Professor CLASON fick af uppdragsgifvarna fullständigt fria händer i fråga om såväl byggnadsstil som byggnadsmaterial, och ej heller i kostnadsfrågor lades några hämmande band på honom. En utförligare redogörelse för de förutsättningar han hade att utgå ifrån vid byggnadsplanens uppgörande, liksom äfven för de grundtankar, som därvid voro bestämmande för honom, återfinnes längre fram i detta band, i afsnittet »Byggnadsbeskrifning».

Ritarbetet tog sin början i Mars 1893 på professor CLASONS ritkontor och fortgick sedan oafbrutet — alltid var någon sysselsatt därmed — ända tills byggnaden i sin helhet ungefär fem år senare stod färdig till inflyttning. Vid sin sida hade chefarkitekten under arbetets gång en stab af mest yngre arkitekter, som hos honom gjorde sina lärospån och bland hvilka må nämnas FREDRIK FALKENBERG, BROR ALMQUIST, RAGNAR ÖSTBERG, PER HALLMAN, CHARLES LINDHOLM, TORBEN GRUT och VICTOR FAGERSTRÖM.

Enligt hvad en af dessa, sedermera arkitekten i Kungl. Byggnadsstyrelsen BROR ALMQUIST, har meddelat — i Mars 1938 — blef han själf i April 1893, då han nyss hade återkommit från en studieresa till Spanien, anställd på professor CLASONS ritkontor för att deltaga i det då just påbörjade ritningsarbetet för Hallwylska huset. ALMQUISTS första uppgift blef att biträda vid ritandet af fasaden åt Hamngatan. Senare fick han bl. a. det hufvudsakliga ritningsarbetet till Porthvalfvet på sin lott. Enligt ALMQUISTS uppgift utfördes ritningarna till fasaderna åt gården liksom äfven till gårdsfontänen af arkitekten FALKENBERG.

Beträffande öfriga ritningsdetaljer har f. d. professorn vid Kungl. Konsthögskolan CHARLES LINDHOLM — vid besök i huset i Februari 1943 — lämnat hufvudsakligen följande uppgifter: Själf ritade han väggpanelerna till Lilla kapprummet, likaså midtpartiet af taket i Matsalen, till hvars inredning i öfrigt ritningarna utfördes af sedermera professorn RAGNAR ÖSTBERG. Vidare gjorde LINDHOLM — efter anvisningar och skisser af professor CLASON — detaljritningar till tak och väggar i Stora salongen, till taket i Rökrummet samt till golf och inläggningar i Porslinsrummet med undantag af medaljongerna i fönstersmygen, hvilka ritades af CLASON själf. Äfven till de öppna spisarna i Mottagningsrummet, Hvardagssa-

longen, Stora salongen, Rökrummet samt Biljardrummet — utom öfverstycket till spisen där, hvilket han trodde möjligen vara ett verk af skulptören JOHAN AXEL WETTERLUND — gjorde LINDHOLM ritningarna. Dessutom deltog han i ritandet af Vapenrummets inredning, ritade de dekorativa ornamenten till Lilla salongen och sysslade slutligen med vapensköldarna till Biljardrummet. Öfre vestibulen ritades af FAGERSTRÖM, möjligen äfven Mottagningsrummet, enligt förmodan af professor LINDHOLM, som likaledes trodde, att ritningarna till taket i Biljardrummet gjordes af ÖSTBERG.

I detta skede af arbetet bestämde, enligt hvad den nyssnämnde arkitekten ALMQUIST framhöll, professor CLASON på egen hand alla ändringar och omarbetningar. Ofta kunde han under natten få idéer, som han följande dag pröfvade och vägde mot tidigare. Det var först sedan det egentliga inredningsarbetet hade kommit i gång, som han fick en lifligt intresserad och uppslagsrik medarbeterska i WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, hvilken långa tider aflade dagliga besök vid bygget och gjorde sin mening gällande i fråga om än den ena, än den andra detaljen. Men därom mera i ett senare kapitel.

Vid hvilken tidpunkt professor CLASON öfverlämnade de första ritningarna till makarna VON HALLWYL, framgår ej af i huset bevarade handlingar och torde numera vara omöjligt att utröna. Hans tidigaste kvitto å uppburet arkitektarfvode, Kr. 1 000 för en »skiss till nybyggnad vid Hamngatan» — hvilken skiss det är fråga om, måste lämnas därhän — är dateradt så sent som den 4 Januari 1894, men långt dessförinnan, sannolikt redan på försommaren 1893, måste i alla händelser en första serie hufvudritningar, omfattande bl. a. alternativa förslag till såväl gatu- som gårdsfasadernas utformning (se de i slutet af detta band inhäftade planscherna), ha kommit uppdragsgifvarna till handa.

Hvilka öden ritningarna sedan hade att genomgå, innan de i delvis omarbetadt skick vunno Stockholms stads byggnadsnämnds slutliga godkännande, därom berättas i det följande. Den ritningsserie, som, signerad och daterad 1894 samt försedd med påskrift om nämndens godkännande den 18 April samma år, skulle lända till efterrättelse vid nybyggnadens uppförande, kan sägas — utöfver de i nämndens resolution (se därom längre fram) föreskrifna tekniska ändringarna i fråga om rummens höjd — utgöra en öfverarbetning äfven med afseende på den dekorativa utformningen af det ursprungliga förslaget. Jämväl planerna hade i någon mån ändrats.

f. Ritningarna inför byggnadsnämnden.

Den 4 Juli 1893 insände WALTHER VON HALLWYL till Stockholms stads byggnadsnämnd anhållan om tillstånd att i enlighet med de bifogade ritningarna på sin tomt uppföra »ett boningshus af sten med därtill hörande uthusbyggnader på gården»*). I samma inlaga meddelades, att såsom ansvarig byggmästare vore antagen herr C. WIDELL (CARL WIDELL, byggnadsingeniör, f. den 14 Februari 1854 i Svennevad, Närke, af byggnadsnämnden i Stockholm godkänd såsom byggmästare 1893), ett meddelande som bekräftades af ingeniör WIDELL i en särskild inlaga till nämnden den 4 Oktober samma år*).

Emellertid vunno dessa första ritningar icke byggnadsnämndens godkännande. I utlåtande*) öfver besiktning, som nämndens deputerade rådmannen FRANS HJORTZBERG och stadsarkitekten LUDVIG HEDIN den 15 September 1893 hade verkställt med anledning af ansökningen i fråga, anmärkte besiktningsmännen mot ritningarna, att en del lägenheter, såsom portvaktsrum, kök, diskrum och handkammare, låge delvis under gårdsplanen samt

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

att tjänarnas matsal och två domestikrum i västra flygeln hade mindre än 3 meters höjd, men tillstyrkte icke desto mindre, under förbehåll att rättelse gjordes i dessa hänseenden och under vissa ytterligare villkor (se utlåtandet), bifall till ansökningen om byggnadstillstånd.

Det oaktadt fann sig byggnadsnämnden genom beslut den 4 Oktober 1893 icke kunna bifalla ansökningen. Såsom skäl för afslaget anfördes i nämndens beslut, återgifvet i Kungl. Maj:ts resolution den 26 Januari 1894 (dok. 5 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument», Gr. LXIV:III:B. a. 1), att, »jemlikt 32 § 1 mom. af byggnadsstadgan för rikets städer och 30 § 1 mom. af byggnadsordningen för Stockholms stad, golf i boningsrum skulle läggas minst 30 centimeter högre än angränsande jordyta, samt boningsrum i våningar under brandbottnen skulle hafva minst 3 meters höjd från golf till tak, men enligt de åberopade ritningarna sökandens afsigt vore att i boningshuset på ifrågavarande tomt anordna vissa boningslägenheter med golfvet under angränsande jordyta och andra boningslägenheter under brandbottnen med mindre höjd invändigt än 3 meter».

Ritningarna måste alltså omarbetas och återgingo för det ändamålet till arkitekten, professor CLASON.

Medan frågan om byggnadslof i afvaktan på omarbetade ritningar tillsvidare hvilade, anmodade byggnadsnämnden i skrifvelse af den 20 September 1893, på grund af 39 § i byggnadsstadgan för rikets städer af den 8 Maj 1874 samt 55 och 82 §§ i byggnadsordningen för Stockholms stad af den 13 December 1890, drätselnämndens andra afdelning att snarast möjligt »meddela byggnadsnämnden upplysning dels om den höjd, Hamngatan borde vid tomten [n:r 11 Skrafvelberget mindre] ega, dels om byggnadstomtens höjd i förhållande till gata med hänsyn till vattenafloppet och dels huruvida afloppstrumma eller vattenledningsrör funnes i närheten af byggnadsplatsen nedlagda samt om hvad till deras skyddande mot skada vore att iakttaga». Till svar härpå mottog byggnadsnämnden från drätselnämndens bemälda afdelning den 29 September en skrifvelse, hvari meddelades bl. a., att Hamngatan i enlighet med godkänd profil samt förut afgifna resolutioner borde falla väster ut med en lutning af 1:300 från Birger Jarls-gatan, hvarest gatytan enligt sistnämnda gatas fastställda profil skulle förläggas 6.5 meter öfver slusströskeln, att byggnadstomten borde så planeras, att för vattenafloppet bereddes en lutning af minst 1:100 mot Hamngatan, att vattenledning funnes anlagd i Hamngatan på 3.2 meters afstånd från ifrågavarande kvarter och på 2 meters bottendjup under dåvarande gata samt att afloppsledning funnes framdragen till tomtgränsen. Därjämte innehöll skrifvelsen en rad föreskrifter om hvad vid grundläggningsarbetet borde iakttagas (se utdrag af protokoll vid byggnadsnämndens sammanträde den 18 April 1894, dok. 6 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument», Gr. LXIV:III:B. a. 1).

I slutet af år 1893 öfverlämnade professor CLASON ändrade ritningar. I dessa voro de af byggnadsnämnden anmärkta afvikelserna från byggnadsstadgan och byggnadsordningen till en del undanröjda, hvilket hade åstadkommits genom en höjning af byggnaderna (se stadsarkitekten LUDVIG HEDINS utlåtande till byggnadsnämnden af den 13 April 1894*). Höjningen utgjorde 30 cm. och hade vunnits genom att ett skift af denna höjd hade inlagts öfver hela huset, som därigenom skulle bli 30 cm. högre, än som ursprungligen hade varit afsedt. Professor CLASON skall sedermera ha förklarat sig mycket nöjd med ändringen, enär enligt hans åsikt husets fasader hade vunnit därpå. Den enda olägenheten vore, att hufvudtrappan ej hade blifvit fullt så bekväm, som en dylik monumental trappa borde vara.

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

(Se artikeln »Grefve W. von Hallwyls nybyggnad i Stockholm» i »Teknisk Tidskrift», häft. 6, 15 Okt. 1898.) Emellertid kvarstod i de nya ritningarna förläggningen af vissa lägenheter under gårdsplanen.

g. Till kungs för byggnadslof.

För att icke riskera ett nytt afslag från byggnadsnämnden måste WALTHER VON HALLWYL under sådana förhållanden gå till högsta ort. Han ingaf på nyåret 1894 till Kungl. Maj:t en underdånig ansökning, att Kungl. Maj:t »täcktes, med afseende å anförda omständigheter, medgifva sökanden att, utan hinder af ofvan åberopade stadganden (i byggnadsstadgan och byggnadsordningen) bebygga ifrågavarande tomt enligt omförmälda ritningar» (se nedan).

Sedan infordrade yttranden öfver ansökningen hade ingått från öfverståthållarämbetet, stadsarkitekten och hälsovårdsnämnden, resolverade Kungl. Maj:t den 26 Januari 1894 — se Kungl. Maj:ts nådiga resolution af sistnämnda dag, underskrifven af konung OSCAR II med kontrasignation af civilministern, statsrådet V. L. GROLL, löst den 9 Mars med Kr. 20 (se Rescontra) och i original förvarad i Hallwylska husets arkiv (dok. 5 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») —, att Kungl. Maj:t »finner icke skäl att i vidsträcktare mån för det ifrågasatta byggnadsföretaget medgifva undantag från de af byggnadsnämnden åberopade föreskrifter i byggnadsstadgan för rikets städer och byggnadsordningen för hufvudstaden, än att golfven till de lägenheter i jordvåningen, hvilka äro afsedda till kök, diskkök och handkammare, må förläggas under angränsande jordyta, på sätt de ingifna ritningarna utvisa, dock under vilkor, att betryggande åtgärder vidtagas till förhindrande af grundlufts inträngande i nämnda lägenheter; åliggande det sökanden att för vinnande af byggnadslof anmäla sig hos byggnadsnämnden, som har att meddela de föreskrifter, som i nyssberörda hänseende och i öfrigt böra lända till efterrättelse vid byggnadsföretagets utförande».

Med bifogande af denna k. resolution och de ändrade ritningarna ingaf WALTHER VON HALLWYL genom ingeniör C. WIDELL den 11 April 1894 till byggnadsnämnden ny anhållan om byggnadslof*).

Ansökningen remitterades af nämnden omgående till stadsarkitekten LUDVIG HEDIN, som i yttrande af den 13 samma månad säger sig ha efter granskning af ritningarna funnit dessa »så ändrade, att de af Kongl. Maj:t fästade vilkor blifvit iakttagna, hvilket åstadkommits derigenom att byggnaderna blifvit höjda»*). Beträffande portvaktsrummet anför stadsarkitekten, att detta — »en källare med serskild nedgång från och med glugg till inkörsporten, och, liksom förut med golfvet liggande under jordytan» — synbarligen är afsedt icke till boningsrum, utan till dagportvaktsrum, och att dess användning som sådant icke torde kunna förbjudas. Yttrandet utmynnade i ett tillstyrkande af bifall till ansökningen under de villkor, som hade föreslagits i byggnadsnämndens deputerades här förut (sid. 7) refererade utlåtande af den 15 September 1893 med det särskilda tillägg, att betryggande åtgärder vidtoges med de rum, hvilkas golf låge under angränsande marken, till förhindrande af grundlufts inträngande i nämnda lägenheter, »hvilket lämpligast bör kunna ske genom att medelst ett betonglager afskilja rummets golf från grundmurar och marken samt genom att anbringa luftvexlingsrör till varm pipa», äfvensom att boningsrum ingenstädes finge inrättas, där golfven låge under angränsande marken*).

En vecka efter det den nya ansökningen hade ingifvits till byggnadsnämnden, alltså den 18 April, företogs ärendet till ny behandling i nämnden. I öfverensstämmelse med stads-

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

arkitektens hemställan pröfvade nämnden nu skäligt att till byggnadsföretaget lämna bifall, under villkor att en rad af nämnden i resolutionen (dok. 5 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») gifna föreskrifter vid arbetets utförande iakttoges. Resolutionen var belagd med lösen af Kr. 4: 50.

B. FÖRBEREDANDE ARBETEN.

a. Afröjning af tomten.

För att vinna tid hade man kort efter det att tomtförvärfvet var klart och utan att vänta på att byggnadsritningarna skulle bli fastställda och byggnadslof beviljadt, gått i författning om att få tomten afröjd och grunden till nybyggnaden lagd. Redan i förra hälften af Maj 1893 hade man för detta ändamål satt sig i förbindelse med Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriets filial i Stockholm, och den 20 samma månad ingaf bolaget anbud å utförande af grundläggningen. Enligt detta anbud, som slutade på en summa af Kr. 23 000 och som byggherren genom påskrift den 29 Maj godkände (se Dok. 29*), skulle grundbyggnaden utföras på följande sätt:

Sedan de gamla byggnaderna på tomten hade rifvits och bortförts — detta arbete innefattades ej i anbudet — skulle den del af tomten, där nybyggnaderna skulle uppföras, afschaktas till en höjd af 2.7 m. öfver slusströskeln (+2.7 m.). Därefter skulle i det nedgräfda schaktet nedslås pålar (hvilkas anskaffning, transport och förseende med pålskor ej inginge i anbudet), placerade enligt bilagd ritning (pålkarta Pl. 7). Pålarna skulle drifvas ned till den fastare botten, på hvilken pålgrunden till de tre angränsande egendomarna — Norrmalmstorg 4 samt Hamngatan 2 och 6 (nya numren) — hvilade och som anträffades på ett djup af omkring 12 m. under slusströskeln (—12 m.). Pålafskärningen skulle ske på en höjd af + 3 m. Kring pålarnas öfverkanter skulle spettas väl med grus och afjämning ske på höjden + 2.8 m. Ofvanpå grusspettningen skulle till den utsträckning ritningen utvisade anbringas en betongbädd af följande blandning: 1 del Lomma Portlandcement, 5 delar sand och 7 delar finslagen makadam. Betonglagret skulle göras 75 cm. tjockt och alltså afslutas på höjden + 3.55 m. (se vidare Dok. 29*). Kostnadssumman var fördelad på följande sätt: för uppgräfning och bortkörning af fyllning på hela byggnadsområdet från markytan till höjden + 2.7 m. jämte spontning med 3″-plank rundtom hela schaktet samt för erforderlig pumpning Kr. 6 980; för nedslagning af 1 230 st. (det ursprungligen beräknade antalet) pålar jämte afbarkning af 1 m. i öfre ändan, afskärning samt grusspettning, inberäknadt anskaffning af grus, jämte nödig pumpning Kr. 8 970; för betongbädd Kr. 7 050.

Ett par veckor sedan Skånska Cementgjuteriets anbud på utförande af grundläggningen, såsom förut är omtaladt, hade antagits af byggherren, närmare bestämdt måndagen den 17 Juni 1893, tog arbetet med byggnadsplatsens iordninggörande sin början under ledning af byggnadsingeniören Carl Widell. Såsom verkmästare under denne hade från och med den 1 Juli anställts byggmästaren — själf kallade han sig de första åren af byggnadstiden på kvittenser o. dyl. papper aldrig annat än »förman» — Olof Mattsson (f. den 27 Juli 1854 i Mon, då Leksands, numera Siljansnäs socken, Dalarna), hvilken dessförinnan under

*) I afsnittet »Nybygget Hamngatan 4» »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument», Gr. LXIV:III: B. a.

en följd af år hade praktiserat i byggnadsfacket i Söderhamn, redan 1876 kommit i grosshandlaren Wilhelm Heinrich (Henrik) Kempes tjänst samt åren 1891—1893 byggt Hallwylska villan i Ljusne (se Gr. XXXII: C. f. 1).

Man började med att sätta upp ett s. k. förvaringsplank åt Hamngatan. Ansökan om tillstånd därtill hade någon tid förut ingifvits till byggnadsnämnden, som den 14 Juni 1893 resolverade (se dok. 2 i avsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»), att det begärda tillståndet beviljades under villkor och förbehåll bland annat, att planket icke finge upptaga mer än 1.5 m. af gatans bredd, från tomtgränsen räknadt, och ej göras lägre än 2 eller högre än 4 m. samt att det skulle vara borttaget senast den 15 följande Augusti, dock att resolutionen icke skulle anses gällande, förrän den hade uppvisats på traktens polisstation. Hvilket skedde den 19 Juni. I lösen för resolutionen hade sökanden att erlägga Kr. 2.

Virket till förvaringsplanket inköptes från trävaruhandlaren Gust. F. Bergquist, Stockholm, som under Juli för detta och andra byggnadsändamål levererade 25 tolfter utskottsbräder för en sammanlagd kostnad af Kr. 75, betalda den 24 Augusti (se räkning af den 31 Juli och Rescontra). Bergquist var den förste och blef också den störste leverantören af trävirke till bygget.

Så snart planket var uppsatt, skreds till afröjning af tomten. De där kvarstående gamla byggnaderna utgjordes af dels det förut omnämnda tvåvåningshuset Hamngatan 6, gamla numret — grannhuset närmast öster därom, gamla n:r 4 (Norrmalmskällaren), hade redan något år förut i samband med uppförandet af det nya femvåningshuset Hamngatan 2 och Birger Jarls-gatan 1 jämnats med marken — dels ett till smidesverkstad användt envåningshus inne på gården (se afbildning efter samtida fotografi i Gr. I, Planscher, sista planschen), dels ett par mindre stall- och magasinsbyggnader.

De båda förstnämnda byggnaderna voro af staden uthyrda till fabrikören Paulus Wenngren (d. 1922), som i huset vid gatan hade bostad och kontor samt i gårdshuset verkstad för tillverkning af skepps- och byggnadssmiden, gas-, vatten- och värmeledningar m. m. samt järnsängar — hvilka sistnämnda han levererade till sjukhus, järnvägar, brandkårer o. s. v. — äfvensom för reparationer. Wenngren, som hade bott inom egendomen och haft sin verksamhet där alltsedan 1874, sålunda redan när den ägdes af f. d. bryggaren och destillatören Sjöstrand och sedan af dennes änka, hade med staden hyresaftal, som utlöpte först den 1 Oktober 1893.

Mellan fastighetens nye ägare och Wenngren öfverenskoms nu, att hyresaftalet skulle upphöra att gälla redan den 15 Juni, till hvilken dag den senare också enligt husets räkenskaper den 1 April till Walther von Hallwyl betalde en första och sista hyra med Kr. 333: 33. När röjningsarbetet på tomten började, var emellertid åtminstone smidesverkstaden på gården ännu icke utrymd, utan arbetet där fortgick, enligt hvad byggmästare Mattsson i sin muntliga redogörelse för byggnadsarbetet har berättat, någon tid framåt jämsides med afröjningen.

Arbetet på tomten pågick från klockan 6 på morgonen med sammanlagdt halfannan timmes afbrott för raster ända till half 8 på kvällen. Detta dock icke så att förstå som att den effektiva arbetstiden öfver lag skulle ha varit 12 timmar om dagen. Af aflöningslistorna för bygget finner man, att visserligen individuella dagsverken på 12, 13, ja t. o. m. 14 timmar förekommo men att det »normala» snarast låg vid 11 (lördagar 10) timmar — lagstadgad 8 timmars arbetsdag var ju på den tiden ännu ett okändt begrepp. Å andra sidan förekommo också ofta betydligt kortare dagsverken: 4 timmar och ännu mindre. Men därom liksom

äfven om arbetslöner o. s. v. se längre fram, i afsnittet »Arbets- och sociala förhållanden», sid. 233 och följande.

Arbetsstyrkan utgjorde första veckan 10 man, ökades den närmast följande till 25 och den tredje till 32 men växlade i fortsättningen högst betydligt — allt efter arbetets art och andra omständigheter — från ibland blott några få man ända upp till omkring femtiotalet, olika medverkande entreprenörers egna arbetare därvid icke medräknade. Under Juli 1893 voro utöfver den ordinarie arbetsstyrkan 3—5 manliga och 3—7 kvinnliga arbetare sysselsatta med rensning af det från rifningen af de gamla byggnaderna härrörande teglet.

Till upplagsplatser för det vid rifningsarbetet tillvaratagna materialet, såsom tegel, kalkgrus, gamla kakelugnar, fönster, dörrar, paneler o. s. v., hyrdes dels de Stockholms stad tillhöriga, vid Smålandsgatan belägna granntomterna n:r 14 och 15 i kvarteret Skrafvelberget mindre, där numera Konstnärshuset ligger, dels tomten n:r 11 i kvarteret Rännilen, dåvarande n:r 11 Gref Ture-gatan, likaledes tillhörig staden. I hyror för dessa tomter betaldes för tiden t. o. m. den 30 September 1895 tillsammans Kr. 1 739: 58 (se Rescontra 1893 —1895). Bland all bråten befunno sig ett antal fönsteromfattningar samt två ornerade fönsterunderstycken af Gotlandskalksten, hvilka hade suttit i gathusets fasad (se Gr. I, Planscher, näst sista planschen). De sistnämnda inmurades sedermera öfver sängkammarfönstren åt gården i det nya huset, men då de med tiden hade börjat vittra sönder, blefvo de 1924 — i samband med den då verkställda ombeklädnaden med granit af gårdsfasaderna (se sid. 137 och följande) — ersatta med nya. (De förvaras numera i källaren under Stallet.)

All annan sten från omfattningar o. dyl. i de rifna byggnaderna såldes till det samtidigt pågående kapellbygget (Trefaldighetskyrkan) på tomterna n:r 12 och 14 i kvarteret Repslagaren (Majorsgatan 5 och 7). Detta enligt uppgift af byggmästare OLOF MATTSSON — i Rescontra står ingeniör WIDELL såsom köpare (sannolikt i egenskap af mellanhand) den 26 September 1894 af diverse från rifningen härstammande materialier, bl. a. snickeri, sand- och annan sten, plåtskrot och surt tegel, för sammanlagdt Kr. 250: 08. Enligt samma källa betalde ingeniör WIDELL den 31 Januari 1898 för diverse snickeri Kr. 150 och smedsmästaren NILS MALMSTRÖM samma dag för 945 kg. skrotjärn, allt härstammande från de gamla byggnaderna, Kr. 23: 62. För nedtagning af fem flata och tio runda kakelugnar jämte kaklets sortering och inläggning i ett förrådsskjul betaldes den 30 Juni 1893 till kakelugnsmakaren J. O. HOLM Kr. 96, och för åtta af samma kakelugnar — af hvilka två år 1896 af HOLM återuppsattes i det nya huset — äfvensom för en del s. k. skålvirke afdrogs vid betalningen af räkningen för detta arbete den 21 Mars 1896 ett belopp af Kr. 62 (se Rescontra).

Hvad beträffar det sammanlagda värdet af de vid rifningen tillvaratagna materialierna, intygas i en förklaring, afgifven under edsförpliktelse af O. MATTSSON och NILS ENGSTRÖM samt daterad den 10 December 1898, att detta värde »tillfullo uppgick till ett belopp af 14 000 Kronor, hvadan, då rifningskostnaden bör beräknas till ett belopp af 3 000 Kronor, materialiernas värde öfversteg rifningskostnaden med minst 11 000 Kronor» (dok. 180*).

Utom röjning och rifning äfvensom uppsättning af förvaringsplanket åt Hamngatan och af det nyssnämnda skjulet ingick i arbetet under den första tiden jämväl uppförande af ett byggnadskontor, äfven det på granntomten åt Smålandsgatan. Med dessa och andra provisoriska byggnadsarbeten voro de första veckorna sex timmermän sysselsatta.

Vid rifningsarbetet biträdde jämväl plåtslagare från firman J. G. SCHUBERTH & Son, sedermera en af de större leverantörerna till bygget. (För diverse plåtslageriarbeten betaldes den 28 Mars 1894 till firman J. G. SCHUBERTH & Son Kr 80: 39 [se räkning och

*) Se not å sid. 10.

Rescontra].) Vidare medverkade afträdande hyresgästen inom fastigheten, fabrikör WENNGREN, både vid rifningen och i början vid det fortsatta arbetet på tomten, bl. a. med en del provisoriska vattenledningsarbeten. Alla slags körslor ombesörjdes ända från första veckan af röjningsarbetet och sedan under hela byggnadstiden af åkaren CARL J. LUNDIN. Leverantör af allehanda verktyg och redskap samt materialier af järn m. m. var likaledes alltifrån början och ända till slutet järnhandelsfirman JULIUS SLÖÖR. Redan i ett tidigt skede af bygget inträdde såsom medverkande ännu en af Hallwylska husets större leverantörer, nämligen gas- och vattenledningsentreprenören ingeniör AXEL BRUNDIN, som under 1894 utförde diverse provisoriska vattenledningsarbeten på tomten. Det första målningsarbetet vid bygget, äfven det af provisorisk art, utfördes under sommaren 1893 af en handtverksfirma, som likaledes under hela byggnadstiden förblef huset trogen, målerifirman [W. F.] HOLMGREN & [E. Hj.] KJELLBERG.

b. Byggnadsplatsen afschaktas.

I början af hösten 1893 var man färdig med afröjningen af tomten och kunde taga itu med schaktningsarbetet. Dessförinnan verkställdes afvägning för fastställande af höjdförhållandena. Man utgick därvid från en på granitsockeln till huset snedt emot byggnadstomten, Hamngatan 1 (hörnet af Norrmalmstorg och Berzelii park), uppsatt järnplatta med en därå befintlig fixpunkt, enligt inskription på plattan belägen på en höjd af 6.6 m. öfver slusströskeln.

Vid schaktningen gick man åt Hamngatan till ned till ett djup af 6—7 m. under gatans nivå. Marken bestod på en större del af tomten af fyllning i form af allt slags affall, sopor o. dyl., som under tidernas lopp hade bortförts från gårdar, gator och torg i hufvudstaden och afstjälpts här. I äldre tider — ännu på 1700-talet — hade Ladugårdslandsvikens (nu Nybrovikens) inre del gått ända fram till Packartorget (nu Norrmalmstorg) och nuvarande Kungsträdgårdsgatan, men från midten af 1700-talet till början af 1800-talet hade denna del af viken allt mer igenfyllts på nämnda sätt och därigenom åtminstone delvis efter hand kommit att bilda en stinkande pöl, benämnd »Katthafvet». Just ett område af det forna Katthafvet, af hvilket för öfrigt en annan del i början af 1850-talet omskapades till Berzelii park, utgjorde det blifvande Hallwylska husets tomt. Ej underligt alltså, att marken här var af synnerligen lös beskaffenhet. Tack vare denna omständighet behöfde man emellertid vid schaktningsarbetet ej använda spett utan kunde nöja sig hufvudsakligen med spadar, och arbetet gick därför också fortare än beräknadt.

Under arbetets gång stötte man utanför nuvarande Stallet på en tvärs öfver tomten gående gammal träkaj och längs denna rester af en roddbåt af gran, något som visade, att sjön fordom hade gått just hit. Vidare hittades massor af gamla kreatursben — bland de äldre byggnaderna på tomten voro, såsom förut är omtaladt, äfven stall samt magasin för råa hudar och ben — hvilka schaktningsarbetarna samlade och sålde till benmjölsfabriker. Därutöfver påträffades inga föremål av kulturhistoriskt värde. Utefter Hamngatan, på den plats där det rifna stenhuset n:r 6 hade stått, låg öfverst ett skikt af flata kalkstenar, närmast därunder grusfyllning, därnäst ett skikt af s. k. fältsten, som hade utgjort golfvet i källaren, hvilket tydligen hade sjunkit, därunder återigen grusfyllning och längst ned, på ett djup af ungefär 5 m. under gatans nivå, ett dubbelt bjälklag af vinkelrätt öfver hvarandra lagda grofva bjälkar — från 14 till 18 tum*) (41.5—53.5 cm) i fyrkant — på

*) Verktum (1/12 fot), liksom öfverallt i detta verk.

hvilket allt huset sålunda hade hvilat. Sedan hela den gamla grunden hade bortskaffats, var schaktet på detta ställe djupt nog. Men som bottnen här var dyig — vattnet gick upp i jämnhöjd med Nybrovikens yta — måste pumpgropar gräfvas för uppumpning af vattnet. Detta arbete utfördes med hjälp af en 10 hästkrafters lokomobil, som drog äfven pålkranarna, och var förlagdt till timmen före det öfriga dagsverkets början hvarje morgon, alltså klockan 5—6.

För konstaterande af schaktningsarbetets inverkan på angränsande egendomar förrättades på WALTHER VON HALLWYLS begäran den 28 Augusti besiktning på dessa. Närvarande vid denna förrättning voro notarius publicus SVEN WESSBERG samt såsom tillkallade besiktningsmän ingeniören C. A. BENNET och byggmästaren L. LARSSON äfvensom å Stadens vägnar tillsyningsmannen GUSTAF MAGNUS PETTERSSON. Enligt det därvid förda protokollet (dok. 4 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») anmärkte besiktningsmännen, att en på Stadens tomt, n:r 13, kvarstående, delvis rifven byggnad, som var uppstöttad med sex stöttor, var i behof af ytterligare förstärkningar till förekommande af ras samt att kaptenen C. G. BORGSTRÖMS egendom, Hamngatan 8 (sedermera 6), företedde ett flertal större och mindre sprickor i såväl fasad som inre väggar och tak o. s. v., medan byggmästaren N. NILSSONS nybyggda egendom, Hamngatan 2 och Birger Jarls-gatan 1, hvarken ut- eller invändigt gaf ringaste anledning till anmärkning. I arfvode för besiktningen utbetaldes den 11 September till notarius publicus WESSBERG Kr. 26 och till de båda besiktningsmännen den 30 samma månad sammanlagdt Kr. 50 (se räkningar och Rescontra).

C. BYGGNADSARBETET.

a. Grundläggning.

När schaktningsarbetet på tomten hade fortskridit tillräckligt långt, kunde nedslagningen af pålar i de afschaktade delarna taga sin början. Detta skedde i början af September 1893. I god tid dessförinnan, den 1 Augusti, hade ingeniör WIDELL å byggherrens vägnar till byggnadsnämnden ingifvit ansökan om tillstånd att på tomten verkställa pålgrund till nybyggnaden enligt bifogad pålningsritning, uppgjord af professor CLASON (se dok. 3 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument», och pålkarta, Pl. 6).

Ansökningen remitterades af nämnden till stadsarkitekten LUDVIG HEDIN, som i den 4 Augusti afgifvet utlåtande tillstyrkte bifall, under förutsättning att byggnadsplanen blifvit fastställd i öfverensstämmelse med den ingifna pålningsplanen, hvarjämte han uttalade såsom sin mening, att då flyglarna till hufvudbyggnaden komme att bli åtminstone tre våningar höga, fyra rader pålar för yttergrundmurarna å dessa flyglar borde anbringas i likhet med under hufvudbyggnaden. Såsom villkor för pålningen ansåg stadsarkitekten därjämte böra föreskrifvas, att nödig borrningskarta, utvisande bottnens beskaffenhet, djup till berg m. m., ingåfves; att pålarna erhölle tillräcklig groflek och bärighet samt nedsloges till fast botten; att afståndet mellan pålarna, räknadt från midt till midt, icke finge understiga 60 cm.; att pålarna afskures på det djup under grundvattenytan, som af stadens arbetschef bestämdes; att mellan pålarna nedspettades groft grus och att öfver pålhufvudena anbragtes betäckning af dubbel plank eller betong, hvilken senare omgåfve pålhufvudena, samt att när pålningen på detta sätt börjats, anmälan därom gjordes hos byggnadsnämn-

den för besiktning af arbetet, vid hvilket tillfälle bevis från stadens arbetschef borde bifogas, att pålarna vore på behörigt djup afskurna (se dok. 3 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»).

Vid föredragning af ärendet den 9 Augusti fann byggnadsnämnden »skäligt förklara, att hinder för sökanden ej mötte att verkställa pålning å tomten i fråga för en derstädes tillämnad byggnad vid gatan med tillhörande flyglar, dock under förbehåll att i afseende å detta arbete de i stadsarkitektens ofvanintagna utlåtande föreslagna bestämmelser med noggranhet iakttagas och efterlefvas» (se nyss citerade dok.). För detta besked hade sökanden att betala Kr. 2 i protokollslösen.

Enligt pålningsritningen skulle 1 230 st. pålar nedslås på tomten. Redan den 29 Maj hade med trävaruhandlaren GUSTAF F. BERGQUIST uppgjorts om leverans till byggnadstomten af »1 240 st. furupålar af fullgod beskaffenhet i längder om 10 till 15 meter med 17 cm. topp» (se Dok. 36*). Under arbetets fortgång kom emellertid byggmästare MATTSSON, som det ålåg att kontrollera pålnedslagningen, till den uppfattningen, att ett rätt väsentligt större antal pålar erfordrades, än hvad ritningen angaf, enär marken, där byggnaderna skulle stå, särskildt i nordöstra hörnet af tomten, var — uttrycket är hans eget — »bara dyn», så att det icke fanns något annat att packa med än pålar. Erinras må här jämväl om stadsarkitekten HEDINS i hans nyss citerade utlåtande uttalade mening, att fyra rader pålar borde anbringas äfven under flyglarna. Med byggnadschefens, ingeniör WIDELLS, samtycke lät MATTSSON sålunda slå ned 298 st. extra pålar (se intyg af den 20 Mars och 2 April 1894), hvarigenom vanns, att »det blef fastare kring pålarna, så att dessa ej stodo och ruskade» (MATTSSONS uttryck). Att detta var en synnerligen välbetänkt åtgärd, skulle visa sig fem år senare, då det blef nödvändigt att öka höjden på brandmuren mot Konstnärshuset — som då var under uppförande — något som icke skulle ha låtit sig göra, om icke den nu omnämnda förstärkningen af pålgrunden redan vid grundläggningen hade vidtagits. Mera därom längre fram (se sid. 110 och följande). Den 28 Juli utkvitterade trävaruhandlaren BERGQUIST för en första leverans af 263 st. pålar, motsvarande 3 214.60 löpmeter à Kr. 0: 60 pr meter, ett belopp af Kr. 1 928: 76 (se räkning och Rescontra). Återstående pålar levererades under sommarens och höstens lopp, de sista 150 à Kr. 0: 76 pr löpmeter, och generalkvittot för hela leveransen, lydande å Kr. 11 780: 57 för tillhopa 1 528 st. pålar, är dateradt den 22 November (se äfven Rescontra).

Vid pålningsarbetet, för hvilket entreprenören A. G. SJÖGREN närmast ansvarade, användes flere pålkranar, tillhandahållna af entreprenören, alla dragna af den förut omnämnda, för byggets räkning hyrda lokomobilen samt med hejare af hvardera 850 kg:s vikt. I hyra för lokomobilen jämte pump efter Kr. 7 pr dag i 25 dagar betaldes den 15 Mars 1894 till entreprenören Kr. 175, hvartill kommo för en maskinist under samma tid efter Kr. 3 pr dag Kr. 75 äfvensom i hyra för en stenkran efter Kr. 0: 50 pr dag Kr. 10: 50 samt för en lyftkran Kr. 5: 16 (betalda den 5 December 1893), tillsammans alltså Kr. 265: 66. Ångpanna till lokomobilen uthyrdes af Nya Aktiebolaget Atlas för Kr. 10, betalda den 24 April 1894. För länsning af grunden användes tillika en af Aktiebolaget DE LAVALS Ångturbin uthyrd turbinpump, för hvars transport till byggnadsplatsen enligt räkning af den 28 föregående Februari betaldes Kr. 10: 45 (se ingeniör C. WIDELLS räkning å diverse den 20 följande April; uppgift om hyran har ej kunnat återfinnas i räkenskaperna). Ved, 13 lass, till lokomobil och pump levererades af vedhandlaren S. KARLSON för Kr. 4 pr lass, summa Kr. 52, betalda den 10 Mars. För en skeppskärra betaldes samma dag till fabrikören P. WENNGREN Kr. 30 samt för ett par traversvagnar med spel jämte en blocksax den 6 följande Juni till byggmästaren

*) Se not å sid. 10.

A. G. JANSON Kr. 265. (Se räkningar och Rescontra. Ett vid bygget användt »traversspel», troligen det nu nämnda, såldes ett par år senare till en annan af husets leverantörer, hvarom se sid. 32.)

Som det på vissa delar af tomten var 20 m. och mer till fast botten, måste där två pålar på hvarandra slås ned. Såsom vanligt voro i sådana fall de båda pålarna hopfästa med en s. k. dubb, hvarjämte skarfven var omgifven af en järnring. Nedre ändan (toppändan) af hvarje påle skyddades af en s. k. pålsko (se teckning, *Fig. 1*) af järn. Tillsammans 1 527 st. dylika pålskor tillverkades och levererades af den förut omnämnde smedsmästaren NILS MALMSTRÖM, som hade sin smedja inom egendomen Hötorget n:r 14 — där numera Konserthuset står — och som under hela byggnadstiden anlitades för allahanda slags smide till bygget, till ett med byggherren aftaladt pris af Kr. 1: 40 pr st. (se Dok. 37*) eller tillsammans Kr. 2 137: 80, som jämte Kr. 13: 72 för diverse andra materialier, summa alltså Kr. 2 151: 52, betaldes den 22 November 1893 (se räkning och Rescontra).

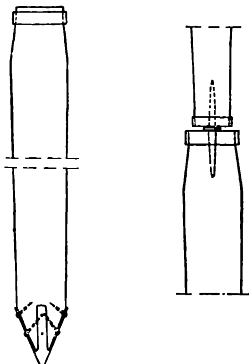


Fig. 1. Påle med pålsko och pålskarf.

I ett intyg af den 20 Mars 1894**) bestyrker entreprenören SJÖGRENS uppdragsgifvare, Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet, att bolaget »å tomten N:o 11 qv. Skrafvelberget för Grefve W. v. Hallwyls nybyggnad nedslagit till fast botten 1 528 st. pålar eller 298 st. mera, än hvad den faststälda pålritningen angifver». Till yttermera visso bekräftar SJÖGREN själf i ett den 2 följande April dateradt intyg**), »att 1 528 st. pålar af 13 m. medellängd äro å nämnda tomt nedslagna tills fast botten ernåtts, sålunda att pålningen ej afstannadt förr än pålen sjönk endast ½ cm. under en hejare hvars vigt uppgick till 850 kg. med en fallhöjd af 1 ½ m. och att afståndet emellan pålarne från midt till midt ej öfversteg 60 cm.» (jfr dock stadsarkitekten LUDVIG HEDINS utlåtande af den 9 Augusti 1893, refereradt på sid. 14, enligt hvilket afståndet i fråga ej skulle få understiga 60 cm.)

Sedan alla pålar hade nedslagits, verkställdes afskärningen af dem i enlighet med kontraktet (jfr sid. 10; enligt byggmästare OLOF MATTSSONS uppgift dock vid en höjd af 1 fot [0.29 m.] under Saltsjöns lägsta då kända vattenstånd). Detta arbete afsynades af drätselnämndens arbetschef, civilingenjören OTTO FRÖMAN, som i ett den 4 April 1894 dateradt intyg**) bestyrker, att öfversta ändarna å pålarna »ligga under Saltsjöns lägsta vattenyta [se *Fig. 2*], eller närmare bestämdt 3.22 meter öfver Slusströskeln».

Därpå vidtog afputsningen af pålarna, d. v. s. att dessa afspetsades upptill, för att betongen skulle kunna tränga ned mellan dem och omgifva hvarje pålhufvud liksom en ring. Efter afputsningen påkördes groft grus kring pålarna och nedspettades till ett djup af 30—60 cm nedanför hvarje påles öfverända, så att gruslagret nådde upp till 15 cm nedanför pålafskärningen. Nu pågöts betongen till en tjocklek nedåt mellan pålarna af 15 cm och öfver pålbädden af 60 cm, så att hela betongbädden blef 75 cm tjock.

Skånska Cementgjuteriets kontraktsenliga fordran för dess del i grundläggningen ökades genom de tillagda 298 pålarna, hvilkas nedslagning hade beräknats till Kr. 7: 30 pr st., samt genom kostnad för extra jordborrning till summa Kr. 25 364: 60, slutbetalda den 16 December 1893 (se räkning och Rescontra).

Ofvanpå betongen lades en bädd af stor sprängsten (granit) i kallmur (d. v. s. utan bruk). Denna afslutades under gathuset och kontorsflygelbyggnaden på höjden + 4.9 m. (öfvre

*) Se not å sid. 10.
**) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

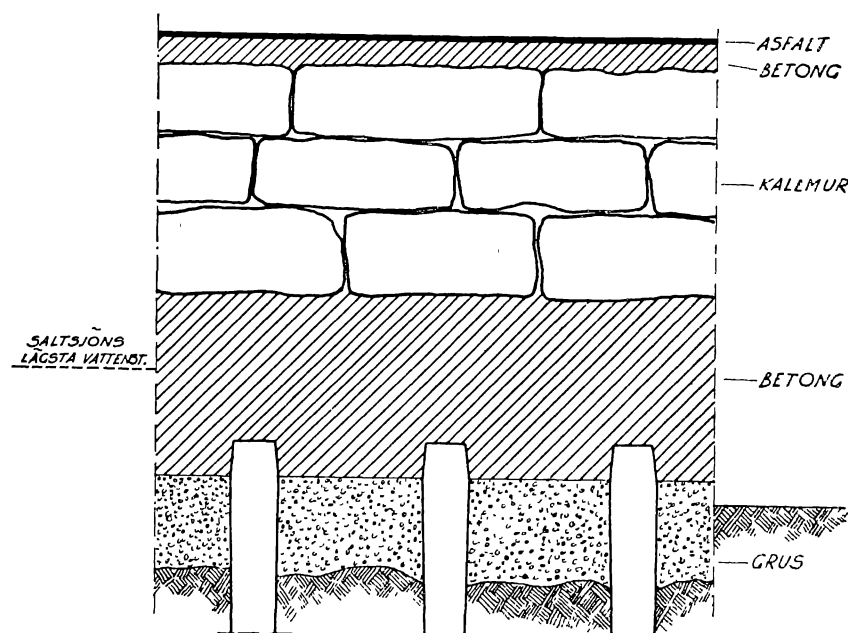
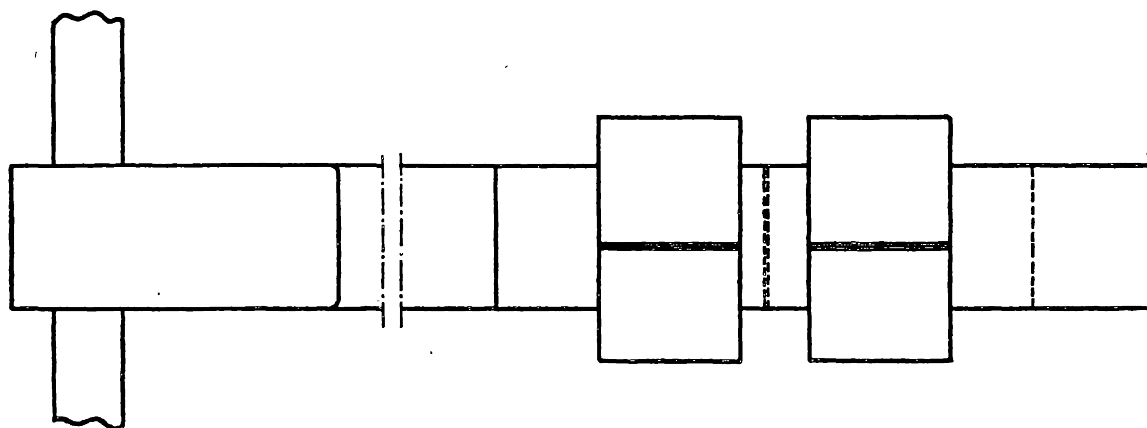


Fig. 2. Detaljsektion af grunden.



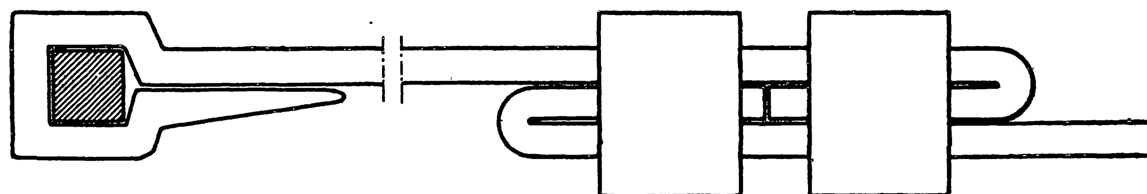


Fig. 3. Detalj af ankarjärn i tegelmurarna.

slusströskeln), under köksflygelbyggnaden på höjden + 5.6 m. och under stallbyggnaden på höjden + 6 m. (se Dok. 33*). Stenarna lades såsom sagdt utan bruk men förankrades i stället med s. k. dubbankare, platta järn af 75 mm:s bredd och 18 mm:s tjocklek samt asfalterade till skydd mot rost, hvilka bultades fast i de större stenarna i murens ytterkant och gå tvärs öfver muren. Dessutom inlades s. k. sträckankare, 5 cm i fyrkant och med ögleslut, hvilka ankare murades in i midten af hvar och en af de fyra granitmurarna och gå i hvarje murs längdriktning. (Dessa uppgifter ur byggmästare MATTSSONS anteckningar). (Se Pl. 6 och *Fig. 3.*)

Entreprenör för denna detalj af grundläggningen var firman ANDERSSON & ANDRÉ. Det med firman genom entreprenadkontrakt af den 25 Oktober 1893 (Dok. 46*) aftalade priset var för läggning af kallmur Kr. 5: 75 pr kbm. och för mur i hydrauliskt bruk Kr. 9: 90 pr kbm. Af det förra slagets mur lades 827.9 kbm. för en sammanlagd kostnad af Kr. 4 760: 43 och af det senare slagets 102.5 kbm. för Kr. 1 014: 75. Därtill kommo följande arbeten jämte materialier utom kontraktet: mur i cementbruk af kilade block mot Hamngatan, 40.3 kbm. à Kr. 19, tillhopa Kr. 765: 70; s. k. rännbruk af cement i kallmuren åt gatan: arbetskostnad Kr. 141: 60, 21 tunnor cement jämte transport Kr. 168, 15 lass sand Kr. 30, tillhopa Kr. 339: 60; vidare borrning och inläggning af dubbankarjärn, arbetskostnad Kr. 226, skoning (med stenskärfvor) af grannens grund, arbetskostnad Kr. 26: 80, äfvensom 95 lass grusfyllning åt gatan Kr. 33: 25. Sammanlagda kostnaden var alltså Kr. 7 166: 53, som slutbetaldes den 25 Maj 1894. Samme entreprenör levererade under följande sommar och höst dessutom 341 lass grusfyllning för Kr. 153: 45 samt utförde läggning af mur i hydrauliskt bruk, 50.58 kbm. à Kr. 9: 90 eller tillhopa Kr. 500: 74. (Se räkningar och Rescontra.)

I detta sammanhang må jämväl nämnas, att sandstensskärf, 172 lass, inköptes från byggmästaren JOH. SJÖQUIST för Kr. 68: 80, betalda den 10 Januari 1894 (se räkning och Rescontra).

Alla dubb- och sträckankare samt annan nödig smidesmateriel, bl. a. zinkmallar, ankarkramlor, kilar af järn och stål m. m., tillverkades och levererades af smedsmästaren NILS MALMSTRÖM, som för tiden December 1893—Juni 1894 för dylika materialier den 28 Juli sistnämnda år uppbar Kr. 1 438: 36 (se räkningar och Rescontra).

Med nu senast beskrifna arbeten var grundläggningen fullbordad.

Ännu fram på våren 1894, då grundläggningen närmade sig sin fullbordan, hvilade frågan om byggnadsritningarnas fastställande och om byggnadslof alltjämt i myndigheternas sköte. I väntan på det slutliga afgörandet, som nu omsider stod för dörren, och till åtlydnad af byggnadsnämndens föreskrift om besiktning af grundläggningsarbetet ingaf den ansvarige byggmästaren, ingeniör WIDELL, den 20 Mars — den nyss beskrifna granitkallmuren var då ännu icke fullt färdig — till nämnden en anhållan om grundbesiktning.

Besiktningen verkställdes den 24 samma månad af rådmannen FRANS HJORTZBERG och stadsarkitekten LUDVIG HEDIN, samma byggnadsnämndens deputerade som hade förrättat besiktningen den 15 September 1893.

I sin samma dag afgifna rapport till nämnden**) framhålla besiktningsmännen, att sökanden ännu icke hade erhållit byggnadslof men likväl verkställt pålning och grundläggning för den tillämnade byggnaden på sin tomt enligt företedd grundritning, att pålning redan var började vid den nyssnämnda föregående besiktningen men att sedermera ingen anmälan gjorts för besiktning af vare sig pålnings- eller själfva grundläggningsarbetet, hvadan intet omdöme rörande detta kunnat afgifvas, ej heller något officiellt yttrande om

*) Se not å sid. 10.
**) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

detsammas beskaffenhet meddelas. Vidare anföres, att, enligt bifogade intyg (jfr sid. 15), pålningsarbetet hade utförts medels nedslagning till fast botten af 1 528 st. pålar eller 298 st. mer, än pålritningen angåfve, samt att, enligt pålningsprofilen, omkring och öfver pålhufvudena anbragts ett 70 (jmfr dock sid. 16 och Dok. 29*) cm. tjockt betonglager, nedgående omkring 15 cm. under pålarnas afskärning, samt öfver betonglagret en grundmur af granit, hvilken nu hade kunnat delvis besiktigas och i dessa delar syntes vara af utmärkt beskaffenhet. Grundläggningsarbetet vore i det närmaste afslutadt.

Till sist heter det i rapporten: »Oaktadt de bristande anmälningarne om besigtning under arbetets gång finnes ej anledning att betvifla det icke arbetet blifvit utfördt med erforderlig noggrannhet, dock torde bevis från stadens arbetschef afgifvas, att pålarne äro på behörigt djup under grundvattenytan afskurna.» Detta bevis, som afgafs den 4 följande April, är här redan förut (sid. 16) återgifvet.

Vid denna sina deputerades rapport lät byggnadsnämnden bero. Det torde också med visshet kunna antagas, att Hallwylska husets grund, oaktadt den af byggnadsnämnden förutsatta officiella besiktningen under arbetets gång aldrig kom till stånd, hade blifvit lagd så fast och solid, som — åtminstone med dåtida hjälpmedel — i mänsklig förmåga stod.

b. Källar- och fotmurar m. m. uppföras.

Såsom förut har omtalats, var det den 18 April 1894, som byggnadsnämnden gaf sitt tillstånd till tomtens bebyggande enligt de ändrade ritningarna. Då grunden ungefär vid samma tid var färdig och hade af vederbörande afsynats, kunde arbetet med självfva byggnadens uppförande nu omedelbart taga sin början.

Af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet hade den 24 Oktober 1893 ingifvits ett anbud (Dok. 33*), slutande på en kostnadssumma af Kr. 24 270, å uppförande af källarmurarna. Anbudet antogs i hufvudsak, men genom att däri ingående fyllning och grusspettning för golfven slopades, nedbragtes kostnaden till Kr. 21 400. Senare ingångna aftal och utöfver anbuden beordrade extraarbeten föranledde emellertid en väsentlig ökning af kostnaden för det hela. Därom mera i det följande.

På de nyss beskrifna granitkallmurarna, hvilka enligt hvad som redan är omnämndt, voro afslutade på olika höjd under olika delar af den blifvande byggnaden, skulle först källarmurarna af betong uppföras. För detta ändamål inlades på väl tillstampad grusbotten ett isoleringsskikt af 8 cm. betong och 2 cm. naturlig asfalt, hvilket äfven skulle utgöra källargolf, öfver hela grunden med undantag af portgången, där på höjden omkring + 5.9 m. göts ett golf af 10 cm. betong och 3 cm. asfalt.

Under gathuset och kontorsflygelbyggnaden lades isoleringsskiktet på höjden + 4.9 m. Isoleringen framdrogs äfven under alla de blifvande källarmurarna och fortsattes på ytter- och portmurarnas utsidor med 5 mm. asfaltbestrykning upp till gatu- och gårdsplanen. Detta asfaltlager pågöts för öfrigt ända ut till tomtgränsen, så att det stack ut till grannarnas brandgaflar, hvilka likaledes — till isolering mot fukt — spacklades med asfalt. Källarmurarna, som i allmänhet götos helt och hållet af betong i träformar efter af byggmästare MATTSSON (enligt hans egen uppgift) på den svarta asfaltbädden med rödkrita uppritade skarpa ritsar, uppfördes till höjden + 7.80 m. Enligt det godkända anbudet skulle höjden stanna vid + 7.55, men senare bestämdes, att den skulle ökas till den förstnämnda.

*) Se not å sid. 10.

Likaledes utöfver aftalet uppfördes i enlighet med senare gifven order (se räkning af den 16 December 1895 å »extra arbeten enligt order») en tvärmur af betong under porten, grundhvalf af betong under två nya tegelmurar samt två kanalmurar under yttre delen af porten. En tillämnad betongmur åt gatan slopades och ersattes med en mur af granit, som uppfördes af firman ANDERSSON & ANDRÉ (se sid. 17), hvarjämte i anbudet ingående murar af betong till en sammanbindningsgång under porten mellan värmekamrarna utbyttes mot tegelmurar. Dessutom tillkom cementgolf af 7.5 cm:s tjocklek i värmekamrarna.

Under köksflygelbyggnaden anbragtes isoleringsskiktet på höjden + 5.6 m. och framdrogs i samma utsträckning som under gathuset och kontorsflygelbyggnaden samt fortsattes med 5 cm. tjock asfaltbestrykning upp till gårdsplanet. Själfva källarmurarna, norra och östra, uppfördes — äfven detta enligt senare order — från höjden + 4.9 m. (i stället för ursprungligen bestämda + 5.6 m.) till + 5.9 m. (i stället för + 6.75 m.). Utöfver anbudet tillkom en betongmur under köksspisen. Se den nyss citerade räkningen af den 16 December 1895.

Under stallflygelbyggnaden, där till en början ingen källare förlades, inlades isoleringsskiktet på höjden + 6 m. och framdrogs i alla byggnadens lokaler, hvarefter ofvanpå lades ett golf af 10 cm. betong och 3 cm. naturlig asfalt. (Se Dok. 33*). Här tillkommo ett betongskikt mellan gråstensmurarna utöfver den för isoleringen aftalade tjockleken, en betongmur bakom sockeln åt gården, likaledes utöfver den för isoleringen aftalade tjockleken, äfvensom en betongmur kring trapphusen samt kring selkammare och domestikrum. Allt enligt räkningen af den 16 December 1895 å beordrade extra arbeten.

Utöfver anbudet utförde Skånska Cementgjuteriet ytterligare följande arbeten: asfaltisolering, 2 cm. tjock, öfver betongmurarna till kökets norra och östra omfattningsmurar samt på tvärmuren under porten äfvensom asfaltbestrykning på gatmuren invändigt öfver höjden + 6 m., på brandgaflarna öfver samma höjd, på förhöjningen af köksflygelns gårdsmur, vid trapphus, selkammare och domestikrum, på väggar och tak invändigt i stallet, rundt gården, i stuprörsfördjupningar samt på tegelhvalf (äfven detta enligt senast citerade räkning).

Källarna täcktes med en betongkonstruktion — med s. k. förtryckta hvalfbågar, hvilande på blymönjebestrukna järnbalkar, s. k. I-balkar — enligt kapten P. A. LINDAHLS system. Betongen var här af blandningen 1 : 4 : 4, hvari ingick en finare sorts makadam. Under selkammare och domestikrum anbragtes betonghvalf med järnvägsskenor (räls). Ofvanpå källartaket lades ett nytt isoleringslager af 1.5 cm. naturlig asfalt, hvilket anbragtes äfven på murarna (se Dok. 33*). I två källare under selkammare och domestikrum samt på gården lades golf af 2.5 cm. tjock naturlig asfalt på ett 10 cm. tjockt betongunderlag. På två granitmurar i sistnämnda källare anbragtes 0.5 cm. tjock asfaltisolering.

I detta sammanhang må nämnas, att Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet, som stod för alla nu omnämnda arbeten, i enlighet med anbud af den 4 Jun 1894 (Dok. 32*) utförde äfven följande: gjutning af betonghvalf mellan förut inlagda järnbalkar öfver stall, höskulle, selkammare (två bottnar, d. v. s. tak äfven öfver domestikrummet ofvanför) och kuskbostad, öfver diskrum, kök, handkammare och skafferi i köksflygeln samt öfver bottenvåningen i kontorsflygeln äfvensom af cementbrandbottnar, 5 cm. tjocka, slipade och kvadrerade, öfver hela huset med undantag af stall- och vagnbodbyggnaderna, på hvilkas tak anbragtes holzcementbetäckning**) samt däröfver ett dubbelt asfaltlager, som skulle utgöra tak och på samma gång bilda själfva bottnen åt den i gårdens fond i hästskoform byggda terrassen

*) Se not å sid. 10.

**) Holzcement — ett vid denna tid användt byggnadsmaterial, hvari enligt uppgift sågspån ingick.

(detta senare enligt byggmästare MATTSSONS uppgift). Terrassen belades ursprungligen med ett gruslager, afsedt att imitera naturlig mark.

Utöfver den med bolaget aftalade kostnaden för källarmurarnas uppförande, Kr. 21 400, tillkommo för de nu senast omnämnda arbetena i enlighet med sistnämnda anbud Kr. 5 000, vidare för 2 172.75 kvm. s. k. *Gipsdielen* enligt anbud af den 15 Oktober 1894 (Dok. 31*) Kr. 3 910: 95, för kökstrappa af cement till kusklägenheten enligt anbud af den 12 Mars 1895 (Dok. 34*) Kr. 135 äfvensom för en del extra arbeten — bl. a. fyllning i källare och stall med 30 lass grus à Kr. 2 och 9 lass spritgrus à Kr. 4 — enligt räkning af den 16 December 1895 (däri dock ingående ett flertal poster, som hänföra sig till ett senare skede af byggnadstiden än källarmurarnas uppförande) Kr. 4 494: 64. Sammanlagda kostnaden för nu ifrågavarande arbeten var därmed uppe i Kr. 34 940: 59, slutbetalda den 31 December 1895. (Se räkningar och Rescontra.)

Järnbalkarna till betongkonstruktionerna levererades hufvudsakligen af firman WILHELM TESCH & Co. i enlighet med anbud af den 24 Maj 1894 (Dok. 71*) om leverans af 56 st. tyska götjärns-I-balkar till sammanlagd vikt af omkring 18 000 kg. för tillhopa Kr. 1 615. Senare tillkommo ytterligare 6 st. balkar, så att hela leveransen blef 62 st. balkar och kostnadssumman Kr. 1 822, betalda den 1 September 1894 (se räkning och Rescontra). Järnbalkar af smärre dimensioner och i mindre partier, sammanlagdt 14 st., inköptes åren 1894—1896 från MELENS Järnvaruaffär (innehafvare A. E. L. VON MELEN) för tillhopa Kr. 108: 52. Äfven räls, tillsammans 54 st., af olika dimensioner togos från sistnämnda firma under samma tid för tillhopa Kr. 403: 90, hvartill kommo för två stänger s. k. T-järn och 10 st. U-järn m. m. Kr. 189: 02. Af MELENS Järnvaruaffär levererades sålunda balkar, räls m. m. för tillhopa Kr. 701: 44. Vidare inköptes i Juli 1894 49 m. räls från byggmästaren A. G. JANSON för Kr. 31: 36, betalda den 11 samma månad, i följande Augusti 2 st. järnbalkar från grosshandelsfirman A. O. JÖNSSON & Co., maskin-, redskaps- och järnaffär, för Kr. 93: 80, betalda den 7 följande November, samt i September samma år 6 st. stålbalkar från GUSTAF E. RYLANDER, järn- och maskinaffär, för Kr. 229: 41, betalda den 10 följande Oktober. Under 1895 levererade skrothandlaren C. F. ÅKERLUND 5 fot och 26 kg. räls för Kr. 7: 85, betalda den 31 Januari, samt firman L. ELLIOT & Co. 2 st. räls för Kr. 4: 27, betalda den 26 Juni. För bockning af en räl enligt mall betaldes den 6 Mars 1895 till J. & C. G. BOLINDERS Mekaniska Verkstads Aktiebolag Kr. 26: 70. (Se räkningar och Rescontra.)

Under själfva gjutningen af källarväggarna inpassades i dem värmeledningsrör af saltglaseradt Höganäsgods — för varmluftsystem — och af ett flertal olika dimensioner. Vid detta arbete följdes ett af civilingeniören HUGO G. TH. THEORELL uppgjordt register öfver de olika rördimensionerna samt rörens placering. Leverantör af alla dessa rör torde ha varit grosshandelsfirman WAHLIN & Co., låt vara att ingenting nämnes därom i räkenskaperna. Rörleveransen ingick nämligen till hufvudsaklig del i ingeniör THEORELLS anbud å värmeledningsanläggningen med ett belopp af Kr. 850, men till följd af under arbetets gång beordrade omändringar blef extra anskaffning af rör erforderlig, och för denna anlitades firman WAHLIN & Co. Af firmans räkningar framgår, att den under åren 1895, 1896 och 1898 levererade dels raka rör, dels hel- och halfkrokrör af olika dimensioner. Beträffande kostnaden för dessa leveranser se längre fram under »Uppvärmning och ventilation», sid. 92.

Samtidigt med att källarhvalfven götos, uppsattes granitsockeln såväl åt gatan som i portgången och åt gården, hvarvid sockelstenarnas baksidor sammangötos med betonghvalfven. Till sockeln åt gatan användes finhuggen röd Upplandsgranit med bottenskift och list i samma block samt tre ofvanpåliggande skift. Sockeln i portgången gjordes af samma

*) Se not å sid. 10.

sorts granit och likaledes med listen i samma block, likaså en fris kring porthvalfsgolfvet samt ett trappsteg till trappan upp till Kontoret och ett till trappan ned till Portvaktsrummet. Till sockeln åt gården användes finhuggen (»krysshamrad») grå s. k. Stockholmsgranit, listen äfven där i samma block.

I samband med sockeln åt gatan uppsattes äfven portomfattningen, huggen i samma sorts röda granit.

Leverantör var stenhuggaren A. JOHANSSON, Finnstugan, Haga. Kostnaden utgjorde enligt generalräkning af den 15 November 1894: för sockeln af röd granit Kr. 3 609: 90, för sockellisten af d:o Kr. 842: 53, för listen af d:o omkring portgången Kr. 123: 12, hvartill kommo »för ändr. af porthvalfvet» Kr. 152: 60, för list i porthvalfvet Kr. 7: 20, för 2 st. ämnen af röd granit Kr. 40, för 2 d:o (»blomknoppar») Kr. 16, för 6 st. afvisare i porthvalfvet Kr. 150, för 2 d:o åt gatan Kr. 170 samt för 4 st. kolonner af röd Upplandsgranit Kr. 800, summa Kr. 5 911: 35; för gårdssockeln Kr. 1 245: 92, för 2 gluggar i sockeln Kr. 30, för ändring af 6 skarpa (rätvinkliga) hörn åt gården till runda Kr. 36 (intyg därom af professor CLASON, dateradt den 16 November 1894, se »N:r 58 Kassa-Verificationer 1894 Okt.—Dec.»); dessutom för extra granitskift under gatusockeln, muradt i cement, enligt ackord Kr. 50, summa Kr. 1 361: 92; hela kostnaden alltså Kr. 7 273: 27, som slutbetaldes den 17 November 1894 (se kvittenser, kvitterad räkning och Rescontra).

Under tiden Februari—Maj 1895 högg och inlade stenhuggaren A. JOHANSSON ytterligare följande: granittrappsteg till källarnedgångarna à Kr. 9: 50 pr lm., Kr. 329: 17; list af röd granit à Kr. 18 pr lm., Kr. 144: 54; omfattning i porten à Kr. 17 pr lm., Kr. 510; trapplan à Kr. 27 pr kvm., Kr. 67: 50; d:o à Kr. 22, Kr. 119: 24 samt 4 st. hak à Kr. 2, Kr. 8, tillsammans Kr. 1 178: 45, slutbetalda den 11 Maj (se kvitto, kvitterad räkning och Rescontra). I detta sammanhang må jämväl nämnas, att samme JOHANSSON i Februari och Mars högg och lade granitskoning kring gården för en aftalad kostnad af Kr. 975 samt levererade 7 st. granitblock till spiltstolpar, till två brunnar och till trappsteg till portvaktsrummet för tillsammans Kr. 35, hela kostnaden alltså Kr. 1 010 (se räkning, slutbetald den 21 Mars 1896, och Rescontra).

Såsom villkor för bifall till byggnadsföretaget hade byggnadsnämnden föreskrifvit bl. a., att sedan stenfoten hade uppförts och behörigen bakmurats, byggnadsarbetet icke finge fortsättas, förrän drätselnämndens arbetschef och stadsingeniören efter undersökning hade meddelat bevis, den förre, att föreskrifterna rörande fotmurens höjd hade iakttagits, och den senare, att stenfoten hade anlagts i öfverensstämmelse med utstakningen.*)

De sålunda påbjudna undersökningarna verkställdes i början af Juli och midten af Augusti 1894 dels af civilingeniören OTTO FRÖMAN, drätselnämndens arbetschef, som den 5 Juli intygar, »att fotmuren blifvit uppförd i öfverensstämmelse med afgifven resolution»*), dels af civilingeniören KARL W. PALM, af stadsingeniörskontoret förordnad besiktningsman, enligt hvars den 7 Juli och 14 Augusti afgifna intyg byggnaderna i fråga vore rätt anlagda såväl mot Hamngatan som mot granntomterna i väster, norr och öster*).

c. Inför tegelmurningens påbörjande.

Innan byggnadsarbetet fortsattes med uppmurning af bottenvåningen, måste ett förvaringsplank åt Hamngatan ånyo uppsättas. I sin ofvan citerade resolution af den 18 April 1894*) hade byggnadsnämnden gifvit sin tillåtelse till uppsättande framför tomten af ett dylikt plank samt inne på tomten af nödiga materialbodar och skjul, under förbehåll bl. a.

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

att planket, som icke finge upptaga mer än 3 meter af gatans bredd, från tomtgränsen räknadt, ej gjordes lägre än 2 meter eller högre än 4 meter samt materialbodarna och skjulen ej högre än respektive 2.5 och 4 meter äfvensom att plank, bodar och skjul skulle vara borttagna senast den 31 December 1895, dock att för tillståndsresolutionens giltighet fordrades, att den uppvisades på traktens polisstation, något som skedde den 12 November 1894.

Såsom villkor för byggnadslofs meddelande hade byggnadsnämnden i sin nyss anförda resolution vidare föreskrifvit bl. a., att »om yttre beklädnad af tegel eller kalksten användes, serskild anmälan derom göres hos byggnadsnämnden för meddelande af de serskilda föreskrifter, som på grund deraf erfordras». I enlighet därmed hade byggherren i en den 4 Maj 1894 genom byggnadsingeniören C. Widell till nämnden ingifven skrifvelse anmält, att det på hans tomt vid Hamngatan under byggnad varande boningshuset komme att åt gatan muras af sandsten och åt gårdssidan delvis af kalksten äfvensom att portgången likaledes skulle uppföras af kalksten.

I sitt yttrande öfver denna anmälan anförde stadsarkitekten Hedin den 11 samma månad, att »något hinder för anordnandet af fasaderna åt gård och gata å nybyggnaden på ifrågavarande tomt, på sätt här tillämnats, icke torde förefinnas, dock bör vid utförandet iakttagas, att sandstens- och kalkstensblocken väl sammanbindas med eller förankras i murverket; och torde det sedermera på byggnadsnämnden bero, huruvida, — då uttorkning af yttermurarna, till följd af den i sammanhang med dessas uppförande anbragta yttre beklädnaden, icke lärer ske så hastigt som för murar utan dylik beklädnad anses vara förhållandet, — den inre rappningen kan få företagas vid den i författningen under vanliga fall eljest bestämda tiden».

Vid ärendets föredragning den 16 Maj fann byggnadsnämnden »ifrågavarande anmälan icke böra till vidare åtgärd föranleda»*).

d. Anskaffning af tegel och murbruk.

Från byggnadsnämndens sida förelåg alltså ej längre något hinder för murningsarbetets påbörjande. Tegel, murbruk och andra materialier hade man delvis långt i förväg gått i författning om att anskaffa. Genom kontrakt af den 7 Juli 1893 (Dok. 42**) hade O. A. Ekengren å S. Anderssons, Uppsala, vägnar åtagit sig att leverera 50 000 st. ringugnsmurtegel från Bermö tegelbruk i S:t Pers socken, Uppland, för Kr. 21: 50 pr 1 000 st., och med Rudolf Littke, Sundsör, hade den 16 följande Oktober aftalats (Dok. 45**) om leverans af 300 000 st. murtegel från Hallsta tegelbruk i Ytter-Enhörna socken, Södermanland, för Kr. 22: 50 pr 1 000 st. Båda leveranserna kommo att något öfverstiga det aftalade. Från Bermö ankommo under Juli 1893 56 000 st. tegel, som den 15 samma månad betaldes med Kr. 1 204, och från Hallsta under tiden Juli—November 1894 tillhopa 350 000 st. för sammanlagdt Kr. 7 950, slutbetalda den 8 följande December (se räkningar och Rescontra).

I mindre partier inköptes murtegel under arbetets fortgång från en del andra håll, hufvudsakligen från tegelhandlaren C. Aug. Andersson, Stockholm, som från November 1894 till September 1897 levererade tillsammans något öfver 40 000 st. vanligt tegel samt s. k. klinttegel***) till bygget. Priset växlade, allt efter partiets storlek och kvalitet samt inköpstiden, från Kr. 30 upp till 50 pr 1 000 st. för den förra sorten samt från Kr. 3: 50 till 5 pr 100 st. för den senare. Sammanlagdt sålde under nyssnämnda tid C. Aug. Andersson tegel

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

**) Se not å sid 10.

***) Till skillnad från vanligt murtegel blott 5 cm. tjockt; användes till skiljetungor i öppna spisar, kakelugnar o. dyl.

till bygget för Kr. 2 226, som betaldes i mån af leverans, sista posten den 16 September 1897 (se räkningar och Rescontra).

Från grosshandelsfirman HECTOR & Co. togos tillsammans 1 500 st. eldfast Skrombergategel — för användning i öppna spisar och köksspisar, kakelugnar och värmepannor — under 1894 för Kr. 10: 80 pr 100 st. Nettokostnaden för det hela blef Kr. 147: 75, slutbetalda den 27 Oktober samma år (se räkningar och Rescontra).

Eldfast murtegel, tillsammans 680 st. (äfven kamintegel och masugnspiptegel), inköptes under 1896 och 1897 i mindre partier från grosshandelsfirman WAHLIN & Co. för tillsammans Kr. 117: 30, sista posten betald den 29 Maj 1897 (se räkningar och Rescontra).

Med Nya Murbruksfabrikens i Stockholm Aktiebolag hade genom kontrakt af den 26 Maj 1894 (Dok. 76*) uppgjorts om leverans med ensamrätt under murningsarbetets gång af allt erforderligt mur-, puts- och spritbruk. Det aftalade priset var Kr. 1: 04 pr hl., hvarå skulle rabatteras 20 % vid månatlig likvid.

Murbruksleveranserna började i Maj 1894 och fortgingo i mån af behof till fram emot slutet af 1899. Tillsammans åtgingo under denna tid 9 870 hl. bruk. Utom kontraktet levererade fabriken därjämte sand och kalk, af den förra varan under hela perioden tillsammans 365 hl. à 30—50 öre samt 11 lass à Kr. 2, af den senare 46 hl., hvaraf 5 hl. torrkalk.

Sammanlagda kostnaden för murbruk, sand och kalk under perioden utgjorde Kr. 8 465: 67 (se räkningar och Rescontra).

e. Tegelmurningsarbetet i gång.

Tegelmurningen hade utlämnats på ackord till murarförmannen PER MATTSSON — bror till byggmästaren OLOF MATTSSON — som i egenskap af s. k. bas för arbetet anställde nödigt antal mureriarbetare, handtlangare m. fl. Genom kontrakt af den 20 Juni 1894 med byggherren (Dok. 77*) hade PER MATTSSON åtagit sig att till nedannämnda pris — de vid den tiden gängse — utföra följande murningsarbeten: tegelmurning Kr. 12: 50 pr 1 000 st.; trappkupor med steg 45 öre pr löpfot; invändig slätputs à tegelmur 2 ¼ öre pr kvf.; invändig slätputs med enkel rörning à trä 3 öre pr kvf.; invändig slätputs med dubbel rörning à trä 3 ½ öre pr kvf.; utvändig spritputs jämte färgning 12 öre pr kvf.; slamning à tegelmur 1 ½ öre pr kvf.; inmurning af lerrör för värmeledning 6 öre pr lf.; cementputs i varm- och luftkanaler 3 öre pr kvf.; inmurning af invändiga karmar Kr. 1 pr st. Alla för murningsarbetena erforderliga invändiga ställningar skulle bekostas af ackordstagaren, likaså all handtlangning, såsom tegel- och bruksbärning. Betalning skulle ske efter dagnota hvar fjortonde dag.

Den 13 Juni 1894 tog arbetet med byggnadsstommens uppmurning från och med bottenvåningen sin början. Man fortsatte först uppsättningen af värmeledningsrören, om hvilkas inpassning i källarväggarna förut (sid. 21) är taladt. Kring rören — dessa utgjordes af ungefär 1 m. långa leder, som hopskarfvades med cement — uppmurades nu tegelmurarna, Likaså murades i tegelmurarna fyrsidiga evakueringstrummor (luftkanaler), de flesta 6 tum (15 cm.) i fyrkant och hvilka inuti slätputsades med cement, äfvensom rökpipor för afledning af röken från öppna spisar samt kakelugnar, den förra sorten 12 och den senare 6 tum i fyrkant.

Den 13 Juni är nyss angifven såsom den dag, då murningsarbetet började. Emellertid dröjde det några veckor, innan det kom riktigt i gång. I själfva verket utgjordes hela den vid denna gren af bygget sysselsatta arbetsstyrkan första dagen och de närmast följande af en (1) mureriarbetare och en (1) handtlangerska, den senare med hufvudsaklig uppgift att bära fram murbruk, till en början äfven tegel. Den förste muraren vid bygget hette O. PERS-

*) Se not à sid. 10.

SON och den första bruksbärerskan KRISTINA GUSTAFS. Den senare företrädde alltså första tiden ensam på tomten en vid den tiden och ännu några år framåt ganska talrik arbeterskekår inom byggnadsfacket, de s. k. mursmäckorna, hvilka man vid byggena kunde se balanserande på ställningar eller sträfvande upp och ned för trappor med ett par murbruksämbar, s. k. bruksrullar, dinglande i ett ok öfver skuldrorna. I förbigående nämndt inköptes ämbaren hos ERIK GILLBERG, Norrmalmstorg 4, hvilken den 12 Januari 1895 fick betaldt för 54 st. dylika laggkärl (à 70 öre) och 3 st. ok (à 60 öre), sålda under tiden Juni—Oktober året förut, med Kr. 39: 60 samt enligt räkning af den 2 följande November till bygget sålde ytterligare 14 st. ämbar (à 75 öre) för Kr. 10: 50 (se äfven Rescontra). Andra ok med kedjor ingingo i firman JULIUS SLÖÖRS leveranser till bygget.

Naturligtvis ökades arbetsstyrkan snart nog: murarna blefvo 4, bland dem »basen», PER MATTSSON, själf, senare 7, och handtlangerskan fick en kvinnlig och 2 manliga kolleger. Något längre fram, när det hade blifvit ännu mera fart på murningen, anställdes upp till 7 manliga tegelbärare, äfven bruksbärerskornas antal steg till 7, och murarna voro en tid, när arbetet inför den stundande kallare årstiden var som brådast — i September — uppe i en styrka af 30 man.

Vid murningen lades teglet, s. k. sandtegel, i vanligt blockförband, d. v. s. hvartannat skift med långsidan utåt, det s. k. löpskiftet, hvartannat med kortsidan utåt, det s. k. koppskiftet. (Se *Fig. 7.*)

Hand i hand med murningsarbetet gick uppsättningen af invändiga trāväggar, karmar o. s. v. Detta arbete utfördes af timmermän, af hvilka ett växlande antal hade sysselsättning därmed vid bygget.

f. Anskaffning af Gäflesandsten.

Samtidigt med tegelmurningen försiggick äfven inmurning af sand- och kalksten i såväl gatu- och gårdsfasaderna som porthvalfvet, ett arbete som utfördes på ackord (se Dok. 66*) af stenhuggarna C. O. RÅSTRÖM samt bröderna ERIK L. och ERNST W. JOHANSSON från Gäfle.

Genom kontrakt af den 5 Augusti 1893 (Dok. 43 och 44*) hade bröderna JOHANSSON tillika åtagit sig att för bygget anskaffa omkring 4 000 kubikfot sandstensämnen från Allmänninge by i trakten af Storsjön i Gästrikland. Stenen, s. k. Gäflesandsten, uttagen ur lösa flyttblock, skulle enligt leveranskontraktet vara af ljusröd färg samt »fri från sprickor och skarpt markerade flammor fläckar och ådror, så nära som möjligt i en färgton», och leveransen — till ångbåtskaj i Gäfle — skulle vara fullgjord före sjöfartens afslutande hösten 1893.

Enkom för att välja ut lämplig sten gjorde byggnadsingeniör WIDELL på byggherrens uppdrag i Augusti och September två resor till Gäfle för en sammanlagd kostnad af Kr. 125 (se kvitterade räkningar och Rescontra). En tredje resa i liknande ärende till Gäfle företog han i samband med en färd till Ljusne våren 1894 (se räkning å diverse utgifter af den 20 April s. å.) äfvensom en fjärde resa mot slutet af sistnämnda år för en kostnad af Kr. 35 (se räkning å diverse utgifter för tiden Oktober[?]—December s. å. och Rescontra).

Stenen grofhöggs dels på brytningsplatsen, dels i Gäfle, dels i Stockholm. I form hufvudsakligen af ämnen forslades den från Gäfle, i hvars hamn partiet låg upplagdt den 15 Oktober—15 November 1893 för en hyreskostnad af Kr. 15 (se kvitterad räkning från Gäfle stad och Rescontra), med pråm, bogserad af Ljusne-Woxna Aktiebolags ångare Ljusne, till Grefbron i Stockholm. För 756 timmars arbete med lastning af stenen i Gäfle debiterade bolaget byggherren en ersättning af Kr. 302: 40, hvartill kommo diverse omkostnader Kr. 31: 43

*) Se not å sid. 10.

äfvensom i frakt Gäfle—Stockholm för hela partiet, 3 000 deciton (300 000 kg.), Kr. 600. Sammanlagda transportkostnaden blef Kr. 933: 83. (Se Rescontra.) Ytterligare tillkommo för sjöförsäkring Kr. 14: 80 (se Rescontra).

Leverantören ERIK L. JOHANSSONS räkning, af den 2 December 1893, slutade på en summa af Kr. 3 596: 55, hvaraf Kr. 3 014: 55 för 3 915 kbf. ämnen à Kr. 0: 77, Kr. 108 för 54 kbf. ämnen till balustradpiedestaler à Kr. 2, Kr. 114 för 57 kbf. ämnen till fönsteröfverliggare à Kr. 2 samt Kr. 360 för 6 st. färdighuggna balustradpiedestaler à Kr. 60. Leveransen slutbetaldes den 9 December 1893 (se räkning och Rescontra). För grofhuggningen af stenen i Gäfle tillkommo Kr. 1 926 och för dylikt arbete i Stockholm Kr. 679: 60, tillsammans Kr. 2 605: 60, slutbetalda den 27 Januari 1894 (se Rescontra).

Efter lossning från pråmen och uppläggning på kajen vid Grefbron (Strandvägen) i Stockholm forslades stenen för vidare behandling till de för byggets räkning hyrda granntomterna vid Smålands- och Birger Jarls-gatorna af åkaren CARL J. LUNDIN, som den 28 Februari 1894 i betalning för denna transport uppbar Kr. 409: 60 (se räkning och Rescontra).

Ytterligare för bygget erforderlig Gäflesandsten, anskaffad utom aftalet af samma bröder JOHANSSON, sändes med bantåg vagnslastvis från Sandvikens station på Gäfle—Dala järnväg till Stockholms Norra station under tiden December 1893—Juni 1895, likaledes hufvudsakligen i form af ämnen, till ett pris af dels Kr. 2, dels Kr. 0: 77 pr kbf. och till en sammanlagd kostnad af Kr. 7 478: 98, hvartill kommo för en frissten och en öfverliggare (à Kr. 70) Kr. 140. Kostnaden för hela denna leverans uppgick alltså till Kr. 7 618: 98. (Se räkningar och Rescontra.) Tillsammans utgjorde dessa stensändningar 319 880 kg., fördelade på 33 vagnslaster, och sammanlagda fraktkostnaden uppgick till Kr. 1 810: 30 (se järnvägsfraktsedlar samt Rescontra).

Från Stockholms Norra station forslades äfven all denna sten af åkaren LUNDIN till de nyssnämnda tomterna — det blef tillsammans 174 parlass à Kr. 2 och 49 enbetslass à Kr. 1, det hela alltså Kr. 397 (se räkningar och Rescontra).

Sammanlagda kostnaden för de båda nu omnämnda sandstensleveranserna med transporter och allt uppgick till Kr. 17 561: 66. Från denna summa bör dock afgå ett belopp af Kr. 806: 60 i åkarpengar, som ingår i det längre fram under rubriken »Körslor» angifna beloppet, hvarefter såsom totalkostnad för nu ifrågavarande stenleveranser återstå Kr. 16 755: 06.

g. Sandstenens färdighuggning.

Färdighuggningen af sandstenen i enlighet med professor CLASONS ritningar fördelades på ett flertal olika händer och arbetsplatser. En väsentlig del af detta arbete utfördes på byggnadsplatsen eller granntomterna dels på ackord (se sid. 25) af stenhuggarna RÅSTRÖM och bröderna JOHANSSON samt deras specialarbetare, dels för timpenning af byggets egna stenhuggare. Hvad sistnämnda del af sandstenshuggningen beträffar, tog den sin början i slutet af November 1893 och fortgick med växlande arbetsstyrka — tidtals ända upp emot 40 man, mot slutet blott en eller ett par stycken — ända till slutet af Januari 1898, efter hvilken tid inga sandstenshuggare vidare förekomma på de i huset bevarade dagsverkslistorna (aflöningsnotorna).

I ackordet ingingo följande arbeten till nedannämnda pris (se dagsverkslistor för tiden Januari 1894, då denna del af stenhuggningsarbetet alltså började, till Oktober 1895): plan- och släthuggning Kr. 0: 90 pr kvfot, bred- och finhuggning Kr. 1 pr kvf., foghuggning Kr. 0: 75 pr löpfot (i Augusti 1895 betaldes foghuggning 38 meter undantagsvis efter Kr. 1: 50 pr m.), huggning af hvalfstenar — allt efter storlek och form — Kr. 5, 10, 15, 22

och 35 pr st., af hvalf Kr. 22 pr st., slutstenar Kr. 12 och 20 pr st., anfangstenar Kr. 10 pr st., hvalfslut Kr. 20 pr st., falsar Kr. 0: 75 pr lf., lister Kr. 0: 90, 1, 7, 10, 12 och 20 pr lf., sockellister Kr. 12 och 15 pr lf., omfattningslister Kr. 7 pr lf., vinkellister Kr. 10, fönsterbänkar (för runda kolonner) Kr. 35 och 60 pr st., sidofönsterbänkar Kr. 40 och 45 pr st., rundstaf Kr. 4 pr lf., bollar Kr. 7 och 10 pr st., hak Kr. 1, 3 och 4 pr st., planlist med plint Kr. 35, vändlister Kr. 125, monogrampiedestaler, 3 st., Kr. 105 pr st., vapenlister, 2 st., Kr. 65 pr st., sidobalkonger Kr. 50 pr st., barriärmonogram, 2 st., Kr. 105 pr st., skift Kr. 1: 75 pr lf., konsoler Kr. 12 pr st., öfverliggare Kr. 85 pr st., bollister Kr. 12 pr lf., Kr. 15 pr st., baser Kr. 35 pr st., d:o till bollister Kr. 45 pr st., bollister med plint Kr. 35 pr st., fris Kr. 1: 25 pr kvf., friser med glugg Kr. 70 pr st., piedestaler Kr. 40 pr st., lister med fall Kr. 16 pr lf., staflister Kr. 5 pr lf., betäckningslister Kr. 15 pr lf., lister under dockorna Kr. 15, plintar Kr. 8 pr st., socklar under monogram, 3 st., Kr. 25 pr st., kapitäl Kr. 60 pr st. samt baser Kr. 35, 40, 50 och 60 pr st. Ackordets totalsumma finnes icke angifven i räkenskaperna och har icke kunnat med full säkerhet uträknas med ledning af aflöningslistorna.

Af byggets egna stenhuggare utfördes för timpenning hufvudsakligen följande arbeten: huggning och borrning af krammel- och gångjärnshål samt af dubbhål för terrassbarriären, krammelgjutning för bly, kilning, fog- och listhuggning för taklisten jämte foghuggning för stora korsblomman och huggning af list under denna, diverse fog-, slät-, fals- och hakhuggning utom ackordet äfvensom diverse ändringsarbeten, bl. a. på vapnet (fog- och planhuggning), till två nya hvalf i gatufasaden samt för Stallet.

Alla dessa uppgifter äro hämtade ur dagsverkslistorna för bygget, af hvilka dock i en del fall icke framgår, hvad för slags sten — sandsten, kalksten eller granit — det är fråga om. Tydligt är emellertid, att byggets egna stenhuggare ibland anlitades för huggning äfven af granit och kalksten. Bl. a. fingo de göra krammelhål i granitsockeln, som ju eljes höggs och levererades af stenhuggaren A. Johansson (se sid. 22), biträda vid sockelsättningen samt utföra omhuggning af ändrade kalkstenslister till gårdens fondparti.

För nu omnämnda arbeten var timlönen för utlärd stenhuggare, äfven »basarna», till en början 40 öre men steg senare till först 45 och sedan 50 öre (mera därom under »Arbets- och sociala förhållanden», sid. 233 och följande).

Hvad sammanlagda kostnaden för nu ifrågavarande del af sandstenshuggningen angår, har icke heller den kunnat uträknas (jfr ofvan), emedan i aflöningslistorna ofta nog, i synnerhet mot slutet af huggningstiden, dels ingen skillnad göres mellan sandstens*huggnings*- och sandstens*murnings*ackorden utan båda kallas »sandstensackord», dels stenhuggarna äro upptagna bland de andra arbetarna utan särskild beteckning. Under sådana förhållanden må en hänvisning till afsnittet »Kostnadsuppgifter», där stenhuggarnas löner ingå i öfriga arbetslöner, här vara till fyllest.

Återstoden af sandstenen höggs dels vid Bröderna Gustafssons Mekaniska Stenhuggeri (innehafvare K. G. och V. Gustafsson), dels af ornamentsstenhuggaren E. Kjellström.

Genom kontrakt af den 5 Mars 1894 (Dok. 62*) hade bröderna Gustafsson förbundit sig att i enlighet med af professor Clason upprättade detaljritningar och efter af dem själfva anskaffade och bekostade, af arkitekten godkända gipsmodeller under våren och sommaren samma år till nedan angifna pris utföra huggningsarbetet till följande: 22 m. ägglist**) till fyra fönster i gatufasaden, nedre bottnen, för Kr. 500; vidare två konsoler och två sköldar äfvensom ornering vid afvisarna (i röd Upplandsgranit), ett rikt skulpteradt, större vapen,

*) Se not å sid. 10.
**) Kontraktet har »overlist» (för ovlist?).

inberäknadt sköld med orneringar, hjälm och böjd list, samt 21 m. ornamentskulptur, däraf 7 m. kring vapnet, allt till portalen, för tillsammans Kr. 6 500; äfvensom böjd list kring åtta fönsteröppningar, ornering å fyra baser, tolf kapitäl och åtta korsblommor samt trettiotvå krabbor och fyra lejonhufvuden, allt till fasadpartiet till våningen 1 trappa upp, för tillsammans Kr. 5 650. Hela kostnaden blef alltså Kr. 12 650, slutbetalda den 1 Mars 1895 (se nyss anförda dok. samt Rescontra). Därtill kommo för fem extra modeller till listverk Kr. 25, betalda den 28 April 1894, samt för ändringar på vapnet Kr. 170, betalda den 1 Mars 1895 (se räkningar och Rescontra). Hvad vapnet angår, utfördes såväl modelleringen som huggningen af detta på firmans uppdrag af bildhuggaren CARL HYLLENGREN (se sid. 220, afsnittet »Medverkande»). Den på bröderna GUSTAFSSON ankommande delen af sandstensbeklädnaden på fasaden åt Hamngatan drog en sammanlagd kostnad af Kr. 12 845.

I detta sammanhang må omnämnas, att ornamentsbildhuggaren SVEN SCHOLANDER, mest bekant såsom framstående vissångare, under 1894 enligt räkning af den 28 December samma år, attesterad af professor CLASON, utförde »modeller till stenhuggning för nybyggnaden vid Hamngatan» och i betalning för dessa den 8 Januari 1895 uppbar Kr. 105 (se äfven Rescontra).

Ornamentsstenhuggaren KJELLSTRÖM hade fått på sin lott att hugga sandstenen till taklisten åt gatan med dess balustrad. Genom kontrakt, likaledes af den 5 Mars 1894 (Dok. 63*), hade han åtagit sig att under samma tid och enligt samma bestämmelser som de med bröderna GUSTAFSSON aftalade till nedan nämnda pris utföra följande arbeten: sex konsoler med änglahufvuden för Kr. 4 800, fyrtio dockor (i två delar) Kr. 2 350, fem runda fält med monogram — dessa senare borthuggna och ersatta med vingorneringar (Hallwylska vapnet) enligt tilläggskontrakt af den 5 November 1894 (Dok. 64*) — i piedestaler Kr. 250, fem bekröningar till piedestalerna Kr. 300, två större dylika, runda, Kr. 1 000, och fyra mindre, Kr. 1 200, tillsammans Kr. 9 900, slutbetalda den 10 November 1894 (se Dok. 63* och Rescontra). För trettioen modeller i gips till olika delar af taklisten med dess balustrad och bekröningar tillkom ett belopp af Kr. 214, betaldt den 1 Juni 1894; vidare för de extra örnflykterna i piedestalfälten Kr. 550, som betaldes den 1 Mars 1895, äfvensom för ändring till rikare ornering på de fyrtio dockorna à Kr. 6 pr st. Kr. 240, betalda den 16 Juni 1894. (Se räkningar och Rescontra.) Hela kostnaden för huggning af sten till takbalustraden steg alltså till Kr. 10 904.

h. Leverans och huggning af Gotlandskalksten till Porthvalfvet.

Med fabrikören HERMAN LINDSTRÖM, Visby, hade uppgjorts (se kontrakt af den 9 Februari 1894, Dok. 49 och 50*) om huggning och leverans af kalksten till Portgången med trappuppgångar till våning och kontor (med undantag af själfva trappstegen). Stenen skulle enligt kontraktet vara »Gotlands prima Hoburgs kalksten af varm rödgul och jämn färgton samt fri från större flammor, fläckar och klåf», allt färdighugget i öfverensstämmelse med af professor CLASON upprättade special- och detaljritningar. Betalningen skulle utgöra Kr. 14 000, hvaraf Kr. 12 000 skulle erläggas i mån af leveransens fullgörande och återstående Kr. 2 000, sedan leveransen i sin helhet hade blivit fullgjord och godkänd.

Stenen skulle enligt kontraktet levereras färdighuggen fritt på byggnadsplatsen under loppet af närmast följande Maj och Juni månader, så att hela leveransen skulle vara fullgjord före slutet af sistnämnda månad; dock skulle de finare ornamenten få fullbordas, sedan stenen hade fastsatts i muren. Nödigt antal arbetare för stenens inpassning skulle tillhanda-

*) Se not å sid. 10.

hållas af leverantören. I förskottsbetalning skulle denne äga att tidigast den 15 Mars utfå Kr. 2 000, förutsatt att han ställde af byggherren godkänd borgen för beloppet. Borgen tecknades af herrar K. A. LYBERG, Visby, och C. J. KROKSTEDT, Ronehamn, hvilkas vederhäftighet intygades af länsnotarien G. N. DONNER, Stockholms Köpmannaförenings ombud i Visby (Dok. 51*), och beloppet i fråga utbetaldes till LINDSTRÖM den 19 Mars (se kvitto samma dag och Rescontra). I kontraktet hade leverantören vidare förbundit sig att betala Kr. 100 för hvarje dag, som leveransen genom hans förvållande blefve fördröjd. Det oaktadt uppstod betydande försening, såsom framgår redan af data på leverantörens kvittenser: den 24 Maj å Kr. 3 000, den 13 Juli — då leveransen enligt kontraktets ordalydelse borde ha varit i sin helhet fullgjord — likaledes å Kr. 3 000, den 28 September å Kr. 1 000 och den 1 December, allt 1894, å Kr. 2 000, vidare den 25 April 1895 å Kr. 500, den 25 Maj likaledes å Kr. 500 äfvensom den 21 Juni samma år å Kr. 350 och den 3 följande Augusti å Kr. 300, de båda sistnämnda beloppen utkvitterade enligt fullmakt från LINDSTRÖM af den tidigare vid hans stenhuggerier anställde ornamentsstenhuggaren CARL MÜLLER (se kontraktet, särskilda kvittenser samt Rescontra). Vid tiden för sistnämnda utbetalning var leveransen sålunda drygt ett år försenad.

Hvad som hade vållat förseningen — som för öfrigt icke fördröjde byggnadens färdigblifvande (jfr bref af den 28 Mars 1894 från professor CLASON till ingeniör WIDELL, Dok. 54*) — framgår icke af tillgängliga handlingar. Måhända sammanhängde den med att leverantören råkade på ekonomiskt obestånd, så att han på hösten 1895 nödgades göra konkurs. Det hade redan några månader tidigare gått så långt, att fabrikör LINDSTRÖMS till bygget uppsända arbetare hade vägrat att fortsätta med färdighuggningen och efterjusteringen af stenen, med mindre de erhölle byggherrens garanti att af honom utfå sin arbetslön. På WALTHER VON HALLWYLS begäran lämnade LINDSTRÖM då sitt medgifvande till att af återstoden af den honom enligt aftalet tillkommande entreprenadsumman finge användas, hvad som erfordrades för arbetenas fullbordande genom annan kompetent person. Uppdraget att leda arbetet med återstoden af leveransen anförtroddes åt den nyss omnämnde ornamentsstenhuggaren CARL MÜLLER. (Se Dok. 56, 57 och 99—107*).

Att i själfva verket en betydande del af ifrågavarande arbete vid den tiden var ofullbordad, visar det faktum — som framgår af byggets räkenskaper — att MÜLLER hade sysselsättning därmed ända till senare hälften af Mars 1896 (se Rescontra).

Beträffande den Lindströmska stenleveransen må äfven — såsom bevis på noggrannheten i den kontroll professor CLASON utöfvade öfver bygget — omnämnas, att denna leverans icke i allo vann arkitektens godkännande. I en skrifvelse af den 1 Maj 1894 (Dok. 53*) anmärker han sålunda rörande vissa honom tillhandakomna prof på sten, att »å de stora plana ytorna märkena efter bredhackan eller mejseln icke får framträda så som på profvet — d. v. s. ytorna måste först planhuggas eller hyflas innan de tandas; att alla kanter måste hållas betydligt jemnare och helare — — — att listernas tandning utföres med smak och säkerhet». I samband med LINDSTRÖMS konkurs och det återstående arbetets öfverlämnande i andra händer gjorde ingeniör WIDELL upp en förteckning öfver »korrigering och delvis nyhuggning å lemnadt stenhuggeriarbete från Herman Lindström i Visby» (Dok. 102*), en förteckning som visar, att en hel mängd sten måste om- eller nyhuggas på grund af diverse felaktigheter samt några stenar utbytas till följd af olikhet i färg. Af ett den 10 oktober 1895 dateradt bref från WALTHER VON HALLWYL till LINDSTRÖMS konkursbo (Dok. 107*) framgår, att ehuru ännu vid den tiden en del ändrings- och kompletteringsarbeten på den levererade stenen återstodo, byggherren afstod från alla skadeståndsanspråk.

*) Se not å sid 10.

Hvad kostnaden angår, är redan omtaladt, att LINDSTRÖM under arbetets gång i ett flertal poster uppbar tillsammans Kr. 12 650. Enligt kontraktet skulle han äga att utöfver Kr. 12 000, sedan leveransen i sin helhet hade blifvit fullgjord och godkänd, bekomma Kr. 2 000. Som han ju icke kom i tillfälle att till fullo utföra sitt åtagande, gick han sålunda miste om Kr. 1 350 af sistnämnda belopp. Emellertid utkvitterade han »för extra stenarbete utom kontraktet» den 1 December 1894 Kr. 1 500 och den 25 April 1895 ytterligare Kr. 500, tillsammans Kr. 2 000. Arbetet i fråga anges närmare på en räkning (okvitterad) af den 30 November 1894 (Dok. 10*) som följer: 29.35 m. bandskift Kr. 529: 60; förhöjning af kolonnen Kr. 15; två nischer Kr. 250; ornering (vid nischerna) Kr. 150; trappsteg (Stora trappan) slipade och polerade Kr. 870; Kontorstrappan: 10 steg, Kr. 507, nedre och öfre vändplanen tillsammans Kr. 230: 44; det hela alltså Kr. 2 552: 04. Hvad som föranledde afdragning af öfverskjutande Kr. 552: 04 vid räkningens betalning, därom lämna handlingarna ingen upplysning. Dessutom utbetaldes till LINDSTRÖM den 8 Juni 1895 för 20 st. »väl tillämnade råblock», särskildt beställda (Dok. 94*), Kr. 138: 30 samt den 13 följande Juli »för beklädnad af Hoburgsmarmor mellan portalen och första genomfarten, 12.32 qvadratmeter incl. frakt och inpassning, à Kr. 36», Kr. 443: 52 (se räkningar och Rescontra). LINDSTRÖMS personliga andel af betalningen för leveransen blef alltså sammanlagdt Kr. 15 231: 82.

Sedan LINDSTRÖMS befattning med leveransen hade upphört, fortgick arbetet med denna under ledning och tillsyn af CARL MÜLLER, som för detta uppdrag tillgodoräknade sig arfvode efter Kr. 1 pr timme. Som kontraktet med LINDSTRÖM alltjämt ägde sin giltighet, skedde alla utbetalningar för däri ingående arbeten fortfarande a conto detta kontrakt. Arbetet bedrefs på byggnadsplatsen (eller granntomterna) med växlande arbetsstyrka, åtminstone delvis byggets egna stenhuggare, till den 21 Mars 1896, då allt var färdigt och slutlikvid ägde rum (se dagsverkslista och Rescontra). Sammanlagdt utbetaldes på LINDSTRÖMS konto under perioden i fråga Kr. 1 802: 48, med tillägg hvaraf till det förut omnämnda, till leverantören själf utbetalda beloppet, Kr. 15 231: 82, kostnaden för den Lindströmska leveransen i dess helhet steg till Kr. 17 034: 30.

Utom kontraktet utförde MÜLLER för bygget i Gotlandskalksten följande: fyra knoppar till rosetter (i Porthvalfvets tak) för Kr. 80, betalda den 20 Maj 1895; takdekoration i form af medaljong (i inre hvalfvet) för Kr. 375, betalda den 10 Augusti; »hvalfknoppar eller listafslutning i yttre förstugan» (tydligen likaledes Porthvalfvet) för Kr. 500 »jämte extra tillskott för [två] hufvuden» Kr. 10, tillhopa Kr. 510, betalda den 5 Oktober; två hörnkonsoler för Kr. 100, betalda den 15 November, allt 1895; äfvensom två konsoler vid Stora trappuppgången för tillsammans Kr. 300, betalda den 22 Augusti 1896; summa Kr. 1 365 (se kvittenser och Rescontra).

Till det sistnämnda beloppet böra läggas Kr. 100 för en af skulptören J. A. WETTERLUND utförd gipsmodell till slutsten i Porthvalfvet (se kvitterad räkning af den 29 Juni 1895 och Rescontra), hvarigenom summan ökas till Kr. 1 465.

Vidare är att nämna, att ingeniör WIDELL i November 1895 »för uttagning af Hoburgsmarmor» gjorde en resa till Gotland för Kr. 85 (se hans kvitto af den 9 samma månad och Rescontra) och därvid för byggets räkning i Hoburg inköpte 10 st. råblock (50 kbf.) dylik sten för Kr. 100 (se kvitto af ALFRED PETTERSSON, Hoburg), hvartill kommo för frakt till Stockholm Kr. 20 och för telegram Kr. 1: 55, summa alltså Kr. 206: 55.

Ännu en detalj i Porthvalfvets dekorering med Gotlandskalksten är till sist att omnämna, nämligen omfattningen till den reliefplatta i brons, »Timmerskeppningen», som senare infälldes i östra väggen midtför Stora trappuppgången. Till denna omfattning hörande, af

*) Se not å sid. 10.

professor CLASON ritade listverk och skulptur m. m. utfördes af ornamentsstenhuggaren E. KJELLSTRÖM enligt anbud af den 6 Maj 1895 (Dok. 92*), där reliefplattan kallas »stamtaflan») i af byggherren kostnadsfritt tillhandahållen »Hoburgsmarmor» för Kr. 1 500, slutbetalda den 24 följande Augusti (se räkningar och Rescontra).

Därmed var totalkostnaden för Porthvalfvets beklädnad och dekorering med Gotlands-kalksten uppe i Kr. 20 205: 85.

i. Stenanskaffning till gårdsfasaderna.

Till material för gårdsfasadernas stenbeklädnad hade man valt s. k. Närkeskalksten från Yxhult, Kumla socken. Med Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag genom dess ombud i Stockholm, J. H. SVENSSON, tecknades den 12 Februari 1894 kontrakt (Dok. 58*) om leverans till gårdsfasaderna — med undantag af ett omkring 8 m. bredt fondparti med fontän (till hvilket ritning då icke ännu var utförd) — med början i Maj samma år af prima dylik sten, »fri från lerklof och sprickor» samt färdighuggen i full öfverensstämmelse med af professor CLASON upprättade special- och detaljritningar samt till den finhetsgrad, som af honom närmare bestämdes. Äfven i fråga om denna leverans var ett vite af Kr. 100 pr dag för af leverantören vålladt dröjsmål utsatt. För hela leveransen skulle betalas Kr. 20 675 på det sätt, att Kr. 17 000 skulle erläggas i mån af leveransens fullgörande och återstående Kr. 3 675, då leveransen i sin helhet hade blifvit fullgjord och godkänd. I förskott skulle bolaget äga att under loppet af April utfå Kr. 3 000, om det presterade af byggherren godkänd borgen. Sådan tecknades den 1 April af landtbrukaren ADOLF JONSSON, Yxhult, notarien OSSIAN ADLERS, Örebro, och bruksförvaltaren FRITHIOF MÖRK, Granhult, Ramsberg. (Se Dok. 58—61.)

Den 25 följande Maj meddelade bolaget byggherren, att färdighuggen sten då fanns upplagd för hans räkning vid stenhuggeriet i Yxhult för skyndsam leverans efter tillsägelse. Redan den 18 föregående April hade det aftalade förskottet på Kr. 3 000 utbetalts, och slutlikvid erlades den 30 November 1895 (se kvittenser å kontraktet samt Rescontra). Under leveranstiden gjorde ingeniör WIDELL två särskilda resor till Yxhult för kontroll af material och arbete för en kostnad af tillsammans Kr. 62 (se räkningar å diverse utgifter för tiden April—September 1894).

För extra arbete utom kontraktet, såsom fönster- och balkongomfattningar, fönsterhvalf, fönsterbänkar, sidopilastrar till fönster, dörröfverliggare m. m., betaldes — slutlikvid den 30 November 1895 — Kr. 1 061: 46 (se räkning och Rescontra).

Äfven till Gårdens fondparti, som ju var undantaget i det stora leveranskontraktet — dock ej till själfva bassängen och örnorneringen därofvanför (jfr sid. 32) — levererade Yxhultsbolaget i enlighet med professor CLASONS ritningar huggen kalksten enligt anbud af den 7 Maj 1895 (Dok. 93*), slutande på en kostnadssumma af Kr. 9 716, som slutbetaldes den 5 Oktober samma år (se kvittenser å anbudet samt Rescontra).

Lägges sistnämnda belopp, Kr. 9 716, till de båda här förut nämnda, Kr. 20 675 och 1 061: 46, jämte kostnaden för ingeniör WIDELLS Yxhultsresor, Kr. 62, så befinnes totalkostnaden för gårdsfasadernas kalkstensbeklädnad ha uppgått till Kr. 31 514: 46.

Den af Yxhultsbolaget levererade kalkstenen var utan tvifvel i sitt slag fullgod, men det skulle efter några år visa sig, att den icke hade tillräcklig motståndskraft mot vårt klimats påfrestningar utan började vittra sönder. Dock var det ej förrän fram på 1920-talet, som förvittringsprocessen hade framskridit så långt, att WILHELMINA VON HALLWYL beslöt sig för att låta taga bort hela kalkstensbeklädnaden från gårdsfasaderna och ersätta den med

*) Se not å sid. 10.

granitbeklädnad. Men detta blir ett senare kapitel (se i afsnittet »Större omändringar» sid. 137 och följande).

Hvad Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag beträffar, må i detta sammanhang omnämnas, att bolaget levererade kalksten äfven till de båda s. k. kommunikationstrapporna (baktrapporna) och annan fast inredning i huset. Mera därom längre fram (se i afsnittet »Steninredning» sid. 64).

Vissa detaljer i gårdsfasadernas naturstensbeklädnad voro emellertid redan från början ämnade att utföras i granit. Detta var förhållandet med dels fyra konsoler med uppgift att bära upp balkongen utanför Hvardagssalongen en trappa upp i gathuset, dels tre kolonner utanför hvartdera af de fyrkopplade fönstren i Matsalen och Biljardrummet, dels stenarbetet till fontänen i Gårdens fond. Alla dessa arbeten utfördes i grå s. k. Stockholmsgranit af den förut omnämnde ornamentsstenhuggaren E. KJELLSTRÖM. I anbud af den 8 Maj 1894 (Dok. 69*) hade denne åtagit sig att hugga och leverera de fyra konsolerna för Kr. 265 pr st., tillhopa Kr. 1 060. Leveransen var fullgjord den 29 och betalning erlades den 30 Juni samma år. De sex kolonnerna levererades den 20 och betaldes den 25 följande Augusti med i kontrakt af den 6 samma månad (Dok. 80*) aftaladt belopp, Kr. 1 080. Stenarbetet till fontänen blef färdigt på förvåren 1895, och det genom kontrakt af den 5 September året förut (Dok. 81*) öfverenskomna priset, Kr. 2 230, betaldes den 20 April 1895. (Se äfven räkningar och Rescontra.)

Utöfver nu nämnda arbeten lämnade KJELLSTRÖM, enligt räkning af den 1 November 1895, stenhuggarhjälp till utförande af diverse arbeten på gårdsfasaderna (700 timmar à 55 öre) för Kr. 385, högg rosetterna på piedestalerna i takbalustraden på gårdshusen för Kr. 100, renoverade två kartuscher**) på gathusets gårdsfasad för Kr. 90 samt levererade två nya kronor till nämnda kartuscher för Kr. 60, tillhopa Kr. 635, betalda den 16 nyssnämnda månad (se äfven Rescontra).

Sammanlagdt uppbar KJELLSTRÖM för alla dessa arbeten Kr. 5 005.

Ett i gårdsfondens dekorering ingående örnparti i friskulptur höggs, i täljsten från Handöl i Åre socken, Jämtland, af bröderna GUSTAFSSON för Kr. 250, hvartill kommo för modell i gips Kr. 40 och för 11 kbf. täljsten Kr. 82: 50, summa Kr. 372: 50, betalda den 19 Juli 1895 (se räkning och Rescontra).

Att nämna är i detta sammanhang till sist, att ERICSSON & KJELLSTRÖMS Stenhuggeri, Värtan, i enlighet med anbud af den 6 Augusti 1896 (Dok. 157*) utförde kalkstens- och granitarbetet till två skorstenar å Gårdens fondparti för Kr. 2 000, betalda den 16 följande Oktober. Vid uppgörelsen afdrogs, enligt anteckning på räkningen, »för ett traversspel» — tydligen det här förut (sid. 16) omnämnda, som alltså öfvertogs af denne leverantör — Kr. 300, hvadan den kontanta betalningen för leveransen blef Kr. 1 700 (se äfven Rescontra).

j. Naturstenens inmurning.

Såsom förut (sid. 25) är i korthet omnämndt, hade stenhuggarna C. O. RÅSTRÖM samt bröderna ERIK L. och ERNST W. JOHANSSON åtagit sig att på ackord utföra inmurning af sand- och kalksten i fasader och portgång.

De enligt deras anbud af den 9 Mars 1894 i kontrakt af den 20 följande Juni (Dok. 66*) med byggherren aftalade ackordsprisen voro följande: för fasaden åt Hamngatan Kr. 3 560, för gårdsfasaderna Kr. 2 100 och för portgången Kr. 2 765, tillsammans Kr. 8 425, hvartill kom tillägg på grund af byggnadens höjning (jfr. sid. 8): för gatufasaden Kr. 60, för gårdsfasaderna Kr. 100 och för portgången Kr. 150 eller tillsammans Kr. 310. Sammanlagda

*) Se not å sid. 10.

**) Dessa kartuscher äro de på sid. 12 omtalade fönsterunderstyckena.

kostnaden skulle alltså bli Kr. 8 735. Ackordstagarna skulle enligt aftalet erhålla fritt bruk och cement på byggnadstomten, fria ställningar och hissverk, fria krammelhål och träkilar samt fri blyplåt äfvensom få stenen framforslad under hissarna. Däremot hade ackordstagarna förbundit sig att vid behof blanda upp bruket med cement och lägga in blyplåt i fogarna. Betalningen skulle erläggas efter dagnota hvar fjortonde dag, hvarvid timpenningen för ackordstagare och stenhuggare ej skulle få öfverstiga 45 öre. Öfriga arbetare skulle betalas »efter gångbart pris».

Arbetet tog sin början den 30 Juni samma år och fortgick sedan jämsides med tegelmurningen och allteftersom stenen färdighöggs, med växlande arbetsstyrka — från 2 man upp till 12 — ända till den 28 Mars 1896, då slutlikvid erlades (se Rescontra). Af det aftalade ackordsbeloppet, Kr. 8 735, hade under arbetets gång erlagts tillsammans Kr. 7 376: 72 och återstodo sålunda då Kr. 1 358: 28, som betaldes med Kr. 452: 76 till hvar och en af de tre ackordstagarna, dock icke till RÅSTRÖM personligen — han hade nämligen någon tid förut aflidit till följd af skador, vållade af ett olycksfall under arbetet (mera därom i afsnittet »Arbets- och sociala förhållanden», sid. 236) — utan till direktören CARL J. A. ANDERSSON såsom förmyndare för hans barn (se Dok. 66*), kvitto af sistnämnda dag och Rescontra).

Vid slutuppgörelsen med sterbhuset återstod såsom RÅSTRÖMS tillgodohafvande enligt »dagsverkslista t. o. m. den 4 Februari 1896» — hvilken dag olycksfallet sålunda synes ha drabbat honom — ytterligare ett belopp af Kr. 41: 40, som samtidigt utbetaldes till sterbhusets ombud (se kvitto och Rescontra).

Att nämna är i detta sammanhang till sist, att RÅSTRÖM och ERIK L. JOHANSSON i enlighet med anbud af den 16 Januari 1895 (se N:r 60 Kassa-Verificationer 1895 Juni—Okt.) utförde borrning af 456 dubbhål i kalkstensbalustraden å stallbyggnaden åt gården för 25 öre pr st. samt af 730 dylika hål i sandstensbalustraden åt gatan för 50 öre pr st. m. m. för tillhopa Kr. 489, slutbetalda den 21 September 1895 (se dagsverkslistor och Rescontra).

Af de nu senast nämnda två beloppen torde det förra böra läggas till kostnaden för sandstenens huggning — ingår i summan af dag- och ackordslöner men kan af förut (sid. 27) nämnd orsak ej till beloppet angifvas — och det senare till kostnaden för naturstensmurningen, som därmed skulle ökas till Kr. 9 224.

På tal om sandstenens inmurning i gatufasaden kan måhända en liten episod, som utspelades under detta arbete, förtjäna att räddas från glömskan. Ett väldigt sandstensblock, afsedt att infogas i portomfattningen, höll en dag just på att i en smäcker järnkätting hissas upp till sin blifvande plats, då WALTHER VON HALLWYL kom gående på gatan nedanför, på väg för att se till sitt bygge. Plötsligt, gripen af oro för att en olycka skulle hända, ropade han åt arbetarna att vara försiktiga. Men han lugnade sig genast, då någon upplyste om att kättingen var af Ljusne järnverks tillverkning. Såsom högste chef för järnverket var han bergfast öfvertygad om kättingens osvikliga bärkraft.

k. Sandstenens förankring i murverket.

Då såsom förut (sid. 23) är omnämndt, stadsarkitekten LUDVIG HEDIN i sitt yttrande öfver WALTHER VON HALLWYLS anmälan om sin afsikt att låta bekläda sitt hus med natursten framhöll angelägenheten af att sandstens- och kalkstensblocken väl sammanbundes med eller förankrades i murverket, kan det här vara på sin plats att nämna, att vid uppmurningen af sandstenen i fasaden åt gatan stenblocken förankraaes i tegelmuren medels kramlor (s. k. förankringskramlor) af smidt järn, 3/8 tum tjocka och 1 tum breda, framtill med en ned-

*) Se not å sid. 10

viken tapp, som går ned i naturstenen, och med bakändan klufven i två skänklar, den ena böjd uppåt, den andra böjd nedåt samt inpassad i en brukfog. Kramlorna, som voro smidda hos den förut nämnde smeden NILS MALMSTRÖM, hade i varmt tillstånd bestrukits med asfalttjära. Sandstensblocken sattes på träkilar i liggfogen samt afvägdes och lodades in — på murarspråket »kolfvades fast» — hvarefter bakom murades med tegel och vanligt murbruk. När man hade kommit till naturstenens öfverkant med »bakmurningen» — tegelmuren — hade man stora öppningar mellan teglet och naturstenens baksida, hvilka öppningar fylldes med murbruk, uppblandadt med cement och smått rullstensgrus, s. k. knapergrus eller ärtgrus. Därigenom vanns nödig bärkraft, så att för starkt tryck på naturstenens framsida undveks eller, med andra ord, bärkraften flyttades bakåt. I syfte att skydda naturstenens ytterkanter mot ursplittring till följd af för starkt tryck voro stenarna så huggna, att dessa kanter, d. v. s. fogkanterna, äro afrundade, alltså ligga fria och bilda spår eller rännor, hvilka på samma gång fylla en dekorativ uppgift. (Se *Fig. 4.*)

l. Nymodiga byggnadsställningar.

Allteftersom uppmurningen af byggnadsstommen fortskred, blef det gifvetvis nödvändigt att resa byggnadsställningar. Dittills hade vid husbyggen i Stockholm alltid i dylika ställningar ingått runda spiror, och det väckte därför ett visst uppseende, när framför nybygget vid Hamngatan midt för Berzelii park en byggnadsställning med fyrsidiga spiror började skjuta i höjden. Bland andra ådagalade (enligt MATTSSONS uppgift) Stockholms byggnadsnämnds ställningskontrollant, arkitekten B. A. SIÖSTEEN, lifligt intresse för de nymodiga ställningsspirorna. (Se *Fig. 5.*)

Den som hade infört denna byggnadstekniska nyhet i hufvudstaden — inom parentes sagdt kommo runda ställningsspiror från den tiden allt mer ur bruk i Stockholm och sågos snart aldrig vidare där — var verkmästaren vid bygget, byggmästaren OLOF MATTSSON, som under sin föregående verksamhet inom yrket i Norrland hade kommit underfund med de fyrsidiga ställningsspirornas väsentliga företräden framför de runda med hänsyn till såväl deras egenskap att förläna ställningen hållfasthet och stadga som deras användbarhet såsom byggnadsvirke, sedan de hade fyllt sin första uppgift. (Ställningsvirket användes sedermera mycket riktigt till diverse ändamål vid byggnadens inredning, hvartill det på grund af sin utomordentliga torrhet lämpade sig förträffligt.)

Spirorna, som voro af dimensionerna 8 × 4 engelska tum och omkring 12 m. långa, levererades liksom öfrigt ställningsvirke af trävaruhandlaren A. VICTOR BLOMBERG i enlighet med anbud af den 13 April 1894 (Dok. 67*).

m. Trävirkesleveranser.

En sammanställning af de olika trävirkesleveranserna till bygget och kostnaderna för dem kan måhända här vara på sin plats. Förut (sid. 11 och 15) har omtalats, att trävaruhandlaren GUST. F. BERGQUIST redan i byggnadsarbetenas allra första skede, i Juni 1893, kom med såsom leverantör, nämligen af bräder till förvaringsplanket åt Hamngatan för en kostnad af Kr. 75, och under de närmast följande månaderna levererade de 1 528 pålarna till grunden för tillhopa Kr. 11 780: 57. Genom kontrakt af den 15 Juni (Dok. 39*) hade han vidare åtagit sig leverans af tillsammans 432 st. furubjälkar — det blef 434 st. — af olika dimensioner. Leveransen var i sin helhet fullgjord i förra hälften af December samma år,

*) Se not å sid 10.

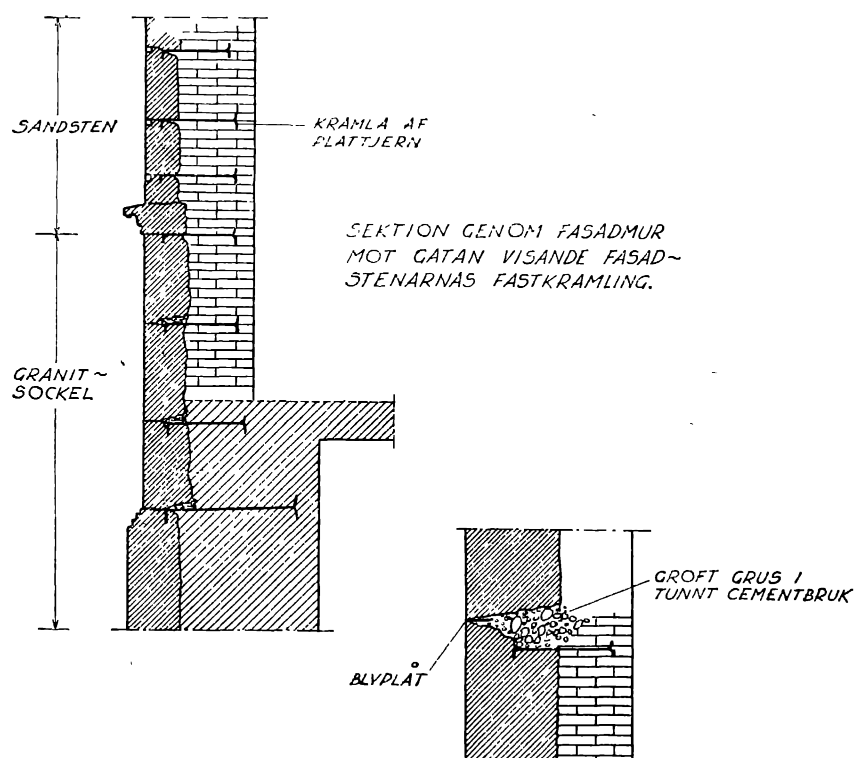


Fig. 4. Sektion genom fasadmur mot gatan visande fasadstenarnas fastkramling.

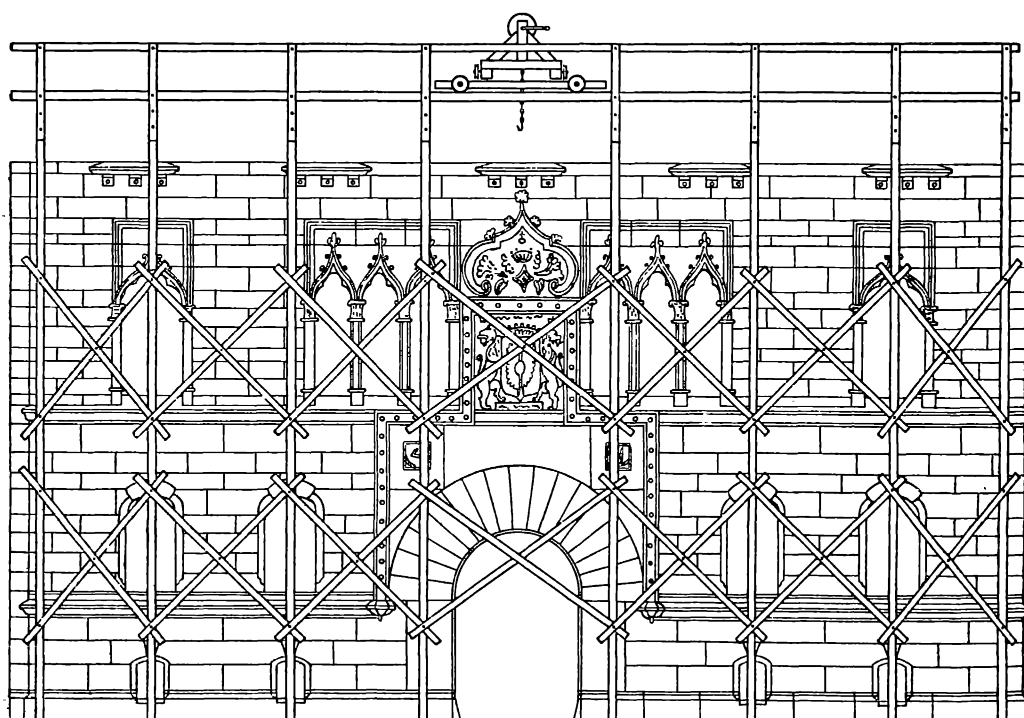


Fig. 5. Byggnadsställningen mot gatan.

och slutlikviden skedde den 21 samma månad. Hela kostnaden gick till Kr. 6 266: 21 (se räkning och Rescontra).

I leveranskontraktet med BERGQUIST förtjänar en bestämmelse att här särskildt påpekas, nämligen den, att bjälkarna skulle vara »af fullmogen, vinterfälld furuskog». Denna bestämmelse hade inryckts i kontraktet på yrkande af byggmästare MATTSSON, hvilken såsom erfaren trävaruman var på det klara med det vintertiden fällda virkets stora öfverlägsenhet i fråga om styrka, motståndskraft mot röta o. s. v. öfver vid andra årstider fälldt virke. Bestämmelsen i fråga innebar alltså en extra borgen för bjälkarnas hållbarhet.

Af BERGQUIST levererades i slutet af 1893 ytterligare plank och diverse bräder för tillsammans Kr. 962: 30, slutbetalda den 12 Januari 1894 (se räkningar och Rescontra). Lägges sistnämnda summa till de förut nämnda beloppen, så befinnes sammanlagda kostnaden för BERGQUISTS virkesleveranser uppgå till Kr. 19 084: 08. Därutöfver tillkom hyra för tiden Oktober 1895—September 1897 för upplag af ställningsträ på tomten S:t Eriks-gatan 14, Kr. 300, slutbetalda den 9 December 1896 (se kvittenser och Rescontra), äfvensom platshyra för virkesupplag vid Stockholms Östra station under tiden December 1893—December 1894, Kr. 41 (siffran osäker, se ingeniör C. WIDELLS kvitterade räkningar för diverse utgifter under samma tid samt Rescontra; beträffande kostnad för brandförsäkring af partiet under perioden i fråga se under »Brandförsäkringar» sid. 255). Hela kostnaden blef alltså Kr. 19 425: 08.

Hvad därnäst A. VICTOR BLOMBERGS trävaruaffär angår, är nyss omtaladt, att därifrån levererades virket till byggnadsställningarna enligt anbud af den 13 April 1894. Anbudet omfattade utom spirorna äfven 170 tolfter rötfri utskottsplank, 50 tolfter dito utskottsbräder, 200 st. bommar och 80 st. sparrar, hvilket allt levererades under 1894 och 1895, och den sammanlagda kostnaden utgjorde Kr. 4 066: 59, slutbetalda den 4 Mars 1895 (se räkningar och Rescontra). Utöfver anbudet inköptes från samme leverantör under åren 1895—1897 diverse trävirke, bland annat s. k. B-plank, ohyflade, spontade eller sponthyflade bräder, s. k. snickarbräder, reglar o. s. v., för tillhopa Kr. 3 357: 65, slutbetalda den 16 December 1897 (se räkningar och Rescontra). Tillsammans med det förut nämnda beloppet Kr. 4 066: 59 för ställningsvirke utgjorde hela kostnaden för BLOMBERGS virkesleveranser till bygget sålunda Kr. 7 424: 24.

I mindre mängder togs virke från trävaruhandlaren AUG. ISRAELSSON, nämligen dels i December 1894 224 st. sparrar af furu och gran — till takstolar och remstycken — enligt anbud af den 20 Oktober samma år (Dok. 82*) för Kr. 705: 39, betalda den 15 förstnämnda månad, dels i Februari 1895 9 st. bjälkar för Kr. 62: 60, som betaldes den 15 följande Juni (se räkningar och Rescontra), det hela alltså Kr. 767: 99.

Trävaruhandelsfirman OLSSON & ROSENLUND vid Kungsbron i Stockholm bidrog med ohyflad plank — till s. k. reglar — från Heby sågverk, levererad i Februari 1895 enligt anbud af den 25 föregående Januari (Dok. 86*) och till en kostnad af Kr. 1 270: 49, betalda den 6 följande Mars (se räkning och Rescontra).

En hel del virke togs dessutom från Ljusne-Woxna Aktiebolags sågverk i Ljusne, hvarifrån i Augusti och September 1893 med pråm ankommo 1 200 st. »bättre utskottsbräder», betalda med Kr. 147: 12 jämte frakt Kr. 50 (se Rescontra 1893 under den 31 December), tillhopa alltså Kr. 197: 12, samt under 1894 28.233 standards af samma sorts bräder till en kostnad af Kr. 1 693: 98 jämte frakt Kr. 329: 50 eller tillsammans Kr. 2 023: 48. Med ytterligare tillkomna hamnpenningar Kr. 7: 40 steg kostnaden till Kr. 2 030: 88.

I Rescontra 1895 är på »Huset N:o 4 vid Hamngatan» under den 31 December uppförd

*) Se not å sid 10.

en post på Kr. 2 915 för »diverse trävaror» från icke nämnd leverantör. Under antagande — hvilket förefaller sannolikt — att äfven denna leverans härrörde från Ljusne-Woxna Aktiebolag, och med tillägg af ytterligare ett i Rescontra 1896 under den 15 Juli infördt belopp af Kr. 1 392: 41 för »diverse trävaror från Ljusne» skulle sammanlagda kostnaden för virke från familjebolaget uppgå till Kr. 6 535: 41.

I ett senare skede af byggnadstiden, i Februari 1897, inträdde ännu en trävarufirma, Högelin & Sundström, såsom leverantör af trävirke till huset. En första leverans, af diverse virke, betaldes den 24 Mars med Kr. 202: 50, en andra, i April, af diverse bräder, den 9 Augusti med Kr. 60: 57. Vidare levererade firman under tiden Maj—Augusti 1898 »bättre bräder och utskottsbräder» samt pärlbräder för tillsammans Kr. 647: 97, betalda den 28 följande September, äfvensom under tiden Januari—September 1899 diverse bräder och plank m. m. för tillhopa Kr. 533: 57. (Se räkningar och Rescontra.) Sammanlagdt sålde firman i fråga under nämnda tid till bygget virke för Kr. 1 444: 61.

Virke af olika utländska träslag — amerikansk och tysk ek, amerikanskt valnötsträ samt teak — inköptes under åren 1896—1898 från trävaruhandlaren Emil Bolms för tillsammans Kr. 363: 65, slutbetalda den 16 April sistnämnda år. Ett mindre parti björkplank af olika dimensioner levererades i September 1896 af grosshandelsfirman J. A. Lindroth & Co. för Kr. 15: 54, betalda den 28 följande Oktober. (Se räkningar och Rescontra.)

En sammanräkning af alla nu nämnda kostnader för trävirke till bygget — furupålarna ej medräknade — ger en summa af Kr. 25 467.

n. Bjälklagen öfver bottenvåningen inläggas.

Sedan bottenvåningens väggar hade uppmurats till den bestämda höjden, inlades bjälklagen öfver denna våning. Bjälkarna voro, såsom förut är omtaladt, af furu, och de hade bilats fyrsidiga på afverkningsplatsen, bl. a. Rydboholms gods i Stockholms skärgård. Såsom vanligt tjärades de i bägge ändar, och den ända, som går in i tegelmuren, omkläddes med näfver till skydd mot röta. Näfvern hade inköpts dels från grosshandlaren J. F. Sandell, 244 kg. för Kr. 37: 60, betalda den 11 Augusti 1894, dels från C. R. Helén, 273 kg. för Kr. 36: 74, som betaldes den 27 Oktober samma år. (I detta sammanhang må tillika nämnas, att ett parti näfver om 21 kg. i September 1896 inköptes — för icke uppgifvet ändamål — från grosshandelsfirman Wahlin & Co. för Kr. 3: 99, betalda den 24 följande Oktober.) (Se räkningar och Rescontra.) Bjälkarna voro 10 tum höga, medan bredden växlade mellan 7 och 8 tum.

Vid inmurningen af bjälkarna iakttogs, att ett mellanrum lämnades öppet mellan hvarje bjälkända och muren, för att luften skulle kunna cirkulera och träet därigenom ytterligare skyddas mot röta. På det sättet uppkommo små luftkanaler — dock blott i yttermurarna — löpande utmed bjälkändarna. Tillika inlades brädlappar vid sidorna af bjälkändarna, för att dessa ej skulle komma i omedelbar beröring med det våta murbruket och för att murens uttorkning därigenom skulle ytterligare påskyndas. Dessa brädlappar borttogos senare, när huset hade kommit under tak, hvarigenom luften fick fritt spelrum kring trävirket. Då blindbottensläkterna påspikades och fyllningen, bestående af brändt gammalt kalkgrus, inlades, igenfylldes tomrummen af denna. I hvarje rum förankrades tre eller fyra bjälkar med ankarjärn i yttermuren, hvarjämte i skarfvarna i hjärtmuren sattes skarfjärn på dessa förankrade bjälkar. (Se *Fig. 6.*)

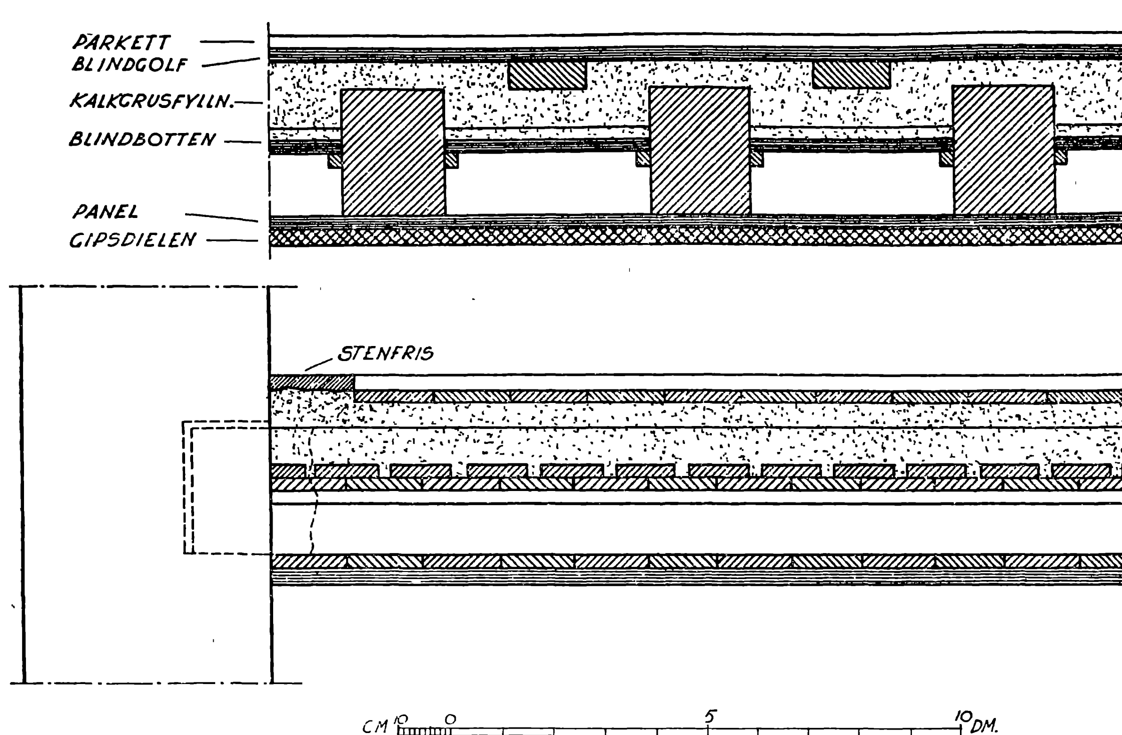


Fig. 6. Detaljsektioner af bjälklaget öfver gathusets bottenvåning.

o. Tegelmurningen går vidare.

Murningsarbetet gick vidare med uppmurning af våningen en trappa upp, den s. k. Paradvåningen, samt fortsatt uppdragning af värmeledningsrör, luftkanaler och rökpipor. Frånsedt yttermuren åt Hamngatan, hvilken mur hela vägen upp kläddes med Gäflesandsten, uppfördes alla väggar af tegel, dock med undantag af väggen mellan Stora salongen (om lokalernas fördelning se längre fram) och Rökrummet, hvilken byggdes senare och, i saknad af bärande mur inunder, gjordes af plank, liksom fallet var äfven med Silfverrummets vägg mot Ektrappan upp till Gästrumsvåningen.

När murningen hade nått den höjd, där nästa afjämning skulle företagas, lades bjälklag öfver det hela. Äfvenledes uppmurades flyglarna inåt Gården och Gårdshuset. (*Fig. 7—9.*)

Sedan bjälklaget öfver Paradvåningen hade lagts och golfbjälkarna därvid behandlats på förut beskrifvet sätt, fortsattes murningsarbetet på hufvudbyggnaden åt Hamngatan med uppmurning af den s. k. Gästrumsvåningen, två trappor upp från hufvudingången räknadt. Utöfver förut omnämnda i tegel uppförda väggar murades två dylika af en stens (30 cm.) tjocklek från hjärtmuren till ytterväggen åt Gården på hvar sin sida om Sängkammaren. Öfver Stora salongens tak lades på tvären två järnbalkar med uppgift att bära upp mellanväggarna på ömse sidor om Gästrum III.

Efter det att afjämning öfver den del af Gästrumsvåningen, som ligger mellan hjärtmuren och gatufasaden, hade företagits, lades öfver detta parti bjälklag på öfligt sätt. Därpå fortsattes uppmurningen af hjärtmuren och därifrån åt gårdssidan utgående murar ytterligare 2 fot, hvarefter afjämning af dessa murar samt inläggning af bjälklag öfver denna del af våningen, d. v. s. Sängkammaren, Toilettrummet och Ekvestibulen, ägde rum.

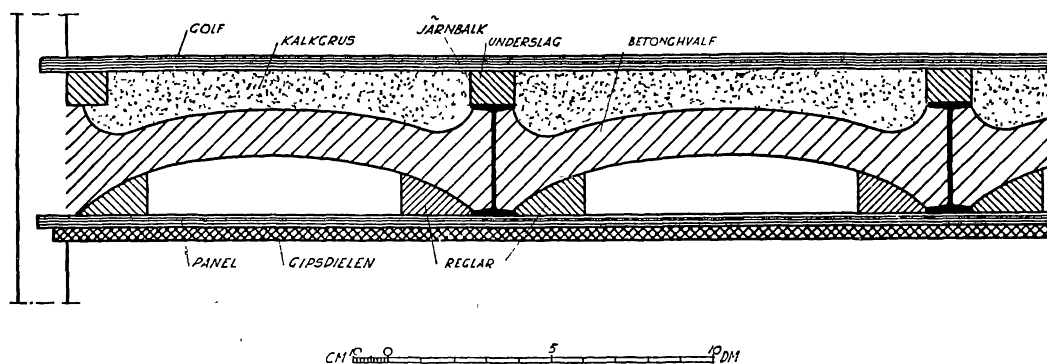


Fig. 7. Bjälklag öfver Stallet.

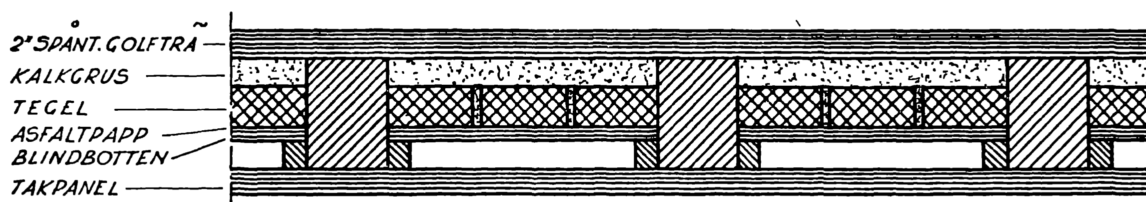


Fig. 8. Bjälklag öfver Vagnboden.

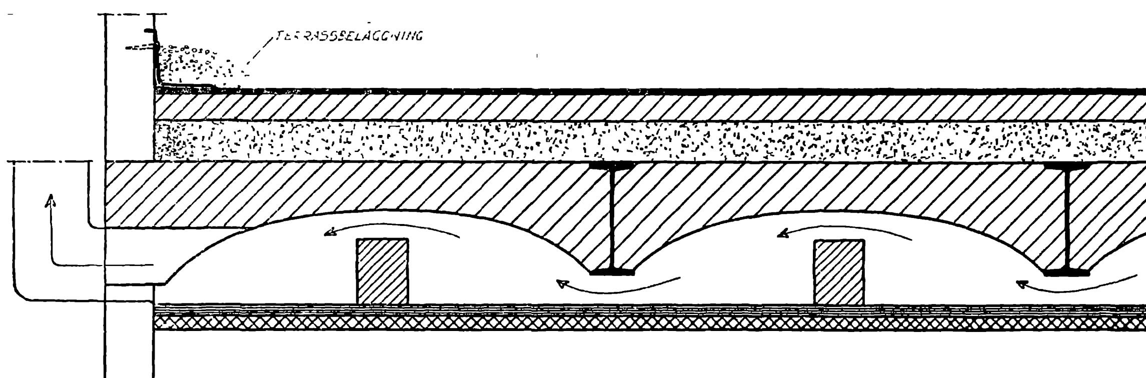


Fig 9. Sektion genom del af bjälklager öfver Kuskbostaden.

Murningsarbetet gick vidare med yttermurarnas uppmurning upp till taklisten. På grund af att huggningen af sandsten till lister och skulptur, hvilken ju var långt mera tidsödande än den till släta fasaden, ej hade kunnat hålla jämna steg med murningsarbetet, var taklisten vid denna tid — senhösten 1894 — ännu ej färdig. Gårdssidans murbeklädnad, som enligt hvad som redan är omtaladt, ursprungligen var af kalksten, kunde däremot uppmuras till full höjd. Likaså fortsattes uppmurningen af hjärtmuren upp mellan de ursprungliga två vindarna — sedermera Galleriet och Gymnastikrummet samt Kägelbanan — till taknocken, där alla rör sammandrogos till fyra skorstenar.

p. Byggnaden under tak.

Oafsedt att taklisten ännu icke var färdig och uppsatt — det blef den först i slutet af Mars 1896, då sandstensmurningen var fullbordad och slutlikviderades (se sid. 33 och följande) — restes redan nu takstolarna. Därmed åsyftades att vinna tid. Enligt en då ännu gällande bestämmelse i byggnadsordningen för Stockholms stad (34 § 2 mom.) fick utvändig rappning af en nybyggnad icke ske förrän året efter det, då byggnadsarbetet hade blifvit af byggnadsnämnden besiktigadt och godkändt, ej heller förrän sex månader efter detta godkännande eller under annan tid än från och med Maj till och med September månad, och för att rappningen icke skulle behöfva uppskjutas ända till Maj 1896, måste taklaget sålunda vara uppsatt och besiktningen i fråga verkställd inom 1894 års utgång. Taklagsuppsättningen skedde i början af December, men den officiella besiktningen kom icke i tid till stånd.

Till takstolar togs dels — så långt det räckte — torrt och fint virke, som hade utgjort golfbjälkar i det förut på tomten befintliga huset åt gatan (gamla Hamngatan 6) och som nu på byggnadsplatsen bilades med yxa (»afskräddes») till önskad groflek af 6 tum (15 cm.) i fyrkant, dels af trävaruhandlaren Aug. Israelsson (se sid. 36) enkom för detta ändamål levererade furu- och gransparrar.

I stället för att enligt gammal sedvänja få fira takstolarnas uppsättning med ett s. k. taklagsöl — äfven kalladt kroppåsfest — erhöllo alla vid bygget anställda eller där arbetande, från verkmästaren och till handtlangerskorna, enligt egen önskan gratifikationer till olika belopp: verkmästaren Olof Mattsson Kr. 100, murarbasen Per Mattsson samt stenhuggarbasarna E. W. Johansson, E. L. Johansson och C. O. Råström Kr. 10 hvar (tillsammans Kr. 40), 11 murare och 23 stenhuggare Kr. 5 hvar (170: —), 15 timmermän Kr. 4 hvar (60: —) samt 21 dagsverkare, tegelbärare och handtlangerskor äfvensom 13 åkare, smeder och cementarbetare Kr. 3 hvar (102: —), tillsammans Kr. 472 (se förteckning som är inbunden i Kassa-Verifikationer nr 58 och Rescontra). Det var den 8 December 1894, som detta skedde.

På här i landet allmännast brukligt sätt lades vinkelrätt öfver takstolarna, alltså parallellt med taknocken, och fastspikades bräder af dimensionerna 1 × 6 tum. Omedelbart ofvanpå denna ytterpanel lades till sist vanlig svart järnplåt, målad en gång på hvardera sidan med järnmönjeblandad kokt linoljefärg, allt af bästa sort enligt kontrakt af den 17 November 1894 med leverantören, plåtslagerifirman J. G. Schuberth & Son (Dok. 83*), och till en kostnad af Kr. 670 för täckning af takfallen på gathuset samt af Kr. 613: 80 för täckning af takfallen, tornen och brandmurarna på flygelbyggnaderna. (Se nyssnämnda dok. samt räkning af den 26 September 1895. För de af firman Schuberth i öfrigt utförda plåtslageriarbetena redogöres närmare sid. 46 och följande.)

Nybyggnaden var alltså nu under tak. Uppmurningen af stommen hade afslutats med utgången af November 1895.

q. Stommen afsynad.

Den 31 December 1894 ingaf byggherren genom byggnadsingeniör Widell till byggnadsnämnden anhållan om s. k. bjälklagsbesiktning (efterbesiktning) å nybyggnaden. Besiktningen förrättades den 11 följande Januari af nämndens ledamot hofintendenten Axel Kumlien och stadsarkitekten Ludvig Hedin. I sitt samma dag afgifna utlåtande (dok. 8 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») förmälde besiktningsmännen, att nybyggnaden, som nu vore i stomme uppförd, i

*) Se not å sid 10.

utförda delar hade afsynats utan anmärkning, men tillade en hemställan, att sökanden måtte erinras om föreskriften i byggnadsresolutionen, att han skulle till nämnden ingifva detaljritningar öfver de tillämnade anordningarna för luftväxling i kök, diskrum och handkammare i undervåningen. Tillika anmärktes, att hufvudtrapporna ännu ej vore insatta, ej heller skyddsanordningarna å taknockarna uppsatta, hvarjämte hemställdes om förordnande om slutbesiktning.

Vid ärendets föredragning den 16 samma månad fattade byggnadsnämnden beslut i enlighet med sina deputerades hemställanden (se nyss anförda dok.). Protokollsutdraget var belagdt med lösen af Kr. 2.

r. Åter till kungs — för rappningstillstånd.

Under eftervintern, våren och försommaren 1895 fortgick byggnadsarbetet hufvudsakligen med inre murning, läggning af blindbottnar, diverse stenhuggningsarbete för gatufasaden o. s. v.

Då man hade hunnit in i första hälften af Juli, ansåg den ansvarige byggmästaren, ingeniör WIDELL, att stommen var så uttorkad, att utvändig rappning af gårdsfasaden utan risk kunde företagas. Den 15 samma månad ingaf han därför på byggherrens vägnar till byggnadsnämnden en skrifvelse, hvari, med erinran om att anmälan om efterbesiktning hade gjorts hos nämnden den 31 December 1894 och att besiktningen hade ägt rum den 11 följande Januari, anhölls om tillstånd att företaga ifrågavarande rappning utan hinder af byggnadsordningens föreskrift, att utvändig rappning icke finge ske förrän året näst efter det, då byggnadsarbetet hade blifvit besiktigadt och godkändt (se dok. 9 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»).

Ansökningen remitterades till stadsarkitekten LUDVIG HEDIN, som i den 18 Juli afgifvet yttrande förklarade sig, med vitsordande af uppgifna datas riktighet, likväl icke kunna — »just på grund af dessa och på den bestämda föreskriften i åberopade § af byggnadsordningen, som icke lemnar byggnadsnämnden tillfälle till pröfning i detta hänseende, — förorda bifall till den gjorda ansökningen, ehuru det är att antaga, att ifrågavarande nybyggnad, som blifvit långsamt och med synnerlig omsorg uppförd, haft god tid att uttorka» (se senast anförda dok.). Den 24 samma månad förekom ansökningen till afgörande hos byggnadsnämnden, som fann sig med afseende å i ärendet meddelade upplysningar icke kunna i strid mot byggnadsordningen lämna sitt bifall till ansökningen (se samma dok. 9). Beskedet kostade Kr. 2 i lösen för protokollsutdrag.

Alltså åter ett nej från byggnadsnämnden. Som emellertid affattningen af stadsarkitektens yttrande och nämndens därpå grundade resolution uppenbart inbjöd till en vädjan till högre instans, beslöt byggherren — för att undvika en under gifna förhållanden meningslös tidsutdräkt — att ännu en gång vända sig till Kungl. Maj:t med en begäran om dispens från byggnadsordningen. I en till Kungl. Maj:t ingifven skrift anhöll han alltså, att Kungl. Maj:t täcktes, då uppförandet af hans nybyggnad hade skett under synnerligen gynnsamma väderleksförhållanden samt byggnaden, uti hvilken inflyttning ej skulle äga rum förrän våren 1897 (den skedde i verkligheten först ett år senare), vore försedd med varmluftsledning, ämnad att begagnas redan nästföljande vinter, tillåta honom att under innevarande år (1895) verkställa utvändig rappning af gårdsfasaden till byggnaden.

Sedan infordrade yttranden i saken hade inkommit från öfverståthållarämbetet och byggnadsnämnden, hvilken upprepade, hvad stadsarkitekten hade anfört till stöd för antagandet,

att byggnaden hade hunnit väl uttorka, och tillika framhöll, att gynnsam väderlek hade varit rådande under större delen af ifrågavarande vår och sommar samt att endast smärre fasadytor å byggnaden komme att putsas, fann den i konung OSCAR II:s frånvaro fungerande tillförordnade regeringen vid ärendets föredragning den 29 Augusti godt tillåta sökanden att, utan hinder af föreskrifterna i 34 § 2 mom. i byggnadsordningen för Stockholms stad, under innevarande år afrappa gårdsfasaden till sitt hus, dock att arbetet skulle vara verkställdt före den 1 nästkommande Oktober. Resolutionen (i original [dok. 10 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»] förvarad i Arkivet i huset Hamngatan 4) var undertecknad af statsministern E. G. BOSTRÖM samt statsråden friherre L. ÅKERHIELM, G. F. GILLJAM och friherre AXEL RAPPE samt kontrasignerad af expeditionschefen i civildepartementet HJ. G. WESTRING. Lösen för resolutionen utgjorde Kr. 20 (se Rescontra 1895, där införd på den 21 September).

Som alltså ingenting längre stod i vägen för gårdsfasadernas rappning, utfördes denna — med spritputs — under September 1895.

s. Tegelmurningsackordet fullgjordt.

Med afrappningen af gårdsfasadernas tegelytor var det i aftalet med murarförmannen PER MATTSSON (se sid. 24) ingående arbetet fullbordadt efter att ha pågått sedan midten af Juli 1894, alltså ungefär fjorton månader.

Den af MATTSSON uppgjorda afräkningen å ackordet, daterad den 20 September 1895, upptog följande arbetsmängder och kostnader (beträffande prisen pr st., pr kvfot och pr löpfot se sid. 24):

471 000 st. murtegel inmurade Kr. 5 887: 50; 5 500 st. eldfast och klinttegel inmurade Kr. 82: 50; 54 473 kvf. puts med kalkbruk å sten Kr. 1 225: 64; 22 835 kvf. puts med kalkbruk å *Gipsdielen* Kr. 570: 87; 10 210 kvf. utvändig spritputs (på gårdsfasaderna) Kr. 1 225: 20; 5 547 kvf. puts med kalkbruk i evakueringsrör Kr. 138: 67; 8 497 kvf. puts med cement i evakueringsrör Kr. 254: 91; 748 kvf. stålslipad cementputs i varmluftskanalen till Stora salongen Kr. 187; 13 647 kvf. slamning med kalkbruk i vindar och å brandgaflar Kr. 204: 70; 1 088 lf. lerrör för värmeledningen inmurade Kr. 65: 28; 737 lf. kalkstenstrappsteg inmurade Kr. 331: 65; 1 325 st. smidda järnkramlor insatta i tegelmurarna för fasadbeklädnaden Kr. 132: 50.

Utom aftalet tillkommo för följande arbeten: rifning och uppmurning af tegelmur för ändradt läge af värmeledningskanaler Kr. 35; murning af fönsterpelare i cementbruk för uppbärning af balkongkonsoler (till öfre balkongen) Kr. 15; rifning af tegelmur för ändring af kalkstensomfattning vid Östra vindstrappan Kr. 20.

Slutsumman utgjorde Kr. 10 376: 42, hvaraf ackordstagaren enligt erkännande på afräkningen hade fr. o. m. den 27 Juli 1894 t. o. m. den 20 September 1895 enligt aflöningslistor bekommit Kr. 9 434: 64. Saldot, Kr. 941: 78, är kvitteradt af PER MATTSSON den 19 Oktober 1895 på afräkningen (se denna och Rescontra).

Att märka är, att nyssnämnda slutsumma icke täcker hela kostnaden för tegelmurningen, i det att dylikt arbete utom ackordet, s. k. dagmurning, förekom både jämsides med ackordsmurningen och sedan denna hade slutlikviderats. Kostnaden för »dagmurningen» har ej kunnat utrönas med ledning af dagsverkslistorna, enär dessa blott undantagsvis hålla de olika arbetarkategorierna åtskilda. Att det gäller ej allt för obetydliga belopp, framgår af att i det enda fall, där »dagmurningen» är förd på särskild lista — perioden den 1—14 December 1894 — den drog en kostnad af Kr. 423: 44 (se äfven Rescontra).

t. Ljudisolerande blindbottnar.

Sedan huset på nyss beskrifvet sätt hade kommit under tak, vidtog inläggning af blindbottnar mellan de olika våningarna.

En del blindbottensläkter hade påspikats redan vid inläggningen af bjälkarna, nämligen de bjälkar, som lågo nära hvarandra eller invid väggarna, där afståndet mellan bjälke och vägg var blott 6 tum — det skulle i annat fall ha varit svårt att arbeta med hammaren på dessa ställen. Mot vanligheten påspikades läkterna ej i bjälkarnas underkant, utan på midten af bjälkhöjden. Därigenom vanns den fördelen, att man fick luft under nedre bjälkhalfvan, som kom att ligga fri. Som luften alltså spelar in, är bjälken skyddad mot röta.

På läkterna lades därpå vinkelrätt mot bjälkarna 1-tumsbräder af växlande bredd och med längden afpassad efter afståndet mellan bjälkarna. Öfver fogarna mellan dessa bräder lades s. k. lockbräder (lagda i förvandling), nödvändiga med hänsyn till oundviklig torkning och krympning. Ofvanpå detta anbragtes nu — för ljuddämpningens skull — en torr fyllning, bestående af gammalt kalkgrus, som enkom hade upphettats eller bränts på stora plåtar på gården i syfte att oskadliggöra bakterier af alla slag och eventuell ohyra.

Denna grusmassa fyllde helt och hållet utrymmet mellan bjälkarna och gick dessutom minst 5 cm. ofvanför dessas öfverkant, så att alla bjälkar fullständigt doldes af den. I fyllningen lades i mellanrummen mellan bjälkarna och parallellt med dem smala s. k. underslag eller reglar, af minst 2 tums tjocklek — ett dylikt underslag i hvarje mellanrum, hvarvid tillika iakttogs, att dessa underslag ej nådde ända fram till murväggarna utan så att säga lågo och »flöto» på fyllningen. När sedan det af olika breda 1-tumsbräder bestående s. k. blindgolfvet, som skulle utgöra underlag för parkettgolfvet, fastspikades på de »flytande» reglarna, kom alltså hela blindgolfvet att »flyta» på fyllningen.

För att hindra golfvet att höja sig utöfver den bestämda höjden under detta arbete måste man anbringa stöttor mot taket. Tillika måste noga tillses, att fyllningen blef fullkomligt kompakt och inga tomrum uppstodo.

Detta förfaringssätt vid anordnande af trossbottnar, hvilket åsyftade att åstadkomma effektivaste möjliga ljudisolering, torde åtminstone i Stockholm ej ha varit vanligt. I själfva verket var det nog ett af de tidigaste målmedvetna försöken att få till stånd fullt tillfredsställande ljudisolering mellan våningarna i ett hus. Fullständigt uppnåddes icke syftet, men ljudisoleringen i Hallwylska huset torde i alla fall vara vida bättre än i de flesta äfven långt senare uppförda hus i hufvudstaden.

Under bjälkarna spikades en panel af 1-tumsbräder och under denna med norsk galvaniserad spik en underpanel af *Gipsdielen*, d. v. s. gipsbräder, bestående af omväxlande lager af vassrör och gipsgröt, utrörd med limvatten samt blandad med kork, hår o. dyl., ett byggnadsmaterial, som efter mönster från Tyskland hade börjat komma i bruk här i landet omkring år 1890 och som är både brandfritt och ljudisolerande. Dessa *Gipsdielen*, 20 cm. breda, 3 cm. tjocka och ungefär 175 cm. långa, levererades af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet (se sid. 21 och Dok. 31*). (Se *Fig. 10*, sid. 45.)

Användningen af *Gipsdielen* till underpaneler i taken var sålunda ägnad att ytterligare förbättra den genom trossbottnarnas anordnande på nyss beskrifvet sätt vunna ljudisoleringen våningarna emellan.

u. En säregen skrufkonstruktion.

Samtidigt med att blindbottnar inlades och takpanelningar uppspikades, uppsattes mellanväggar af trä mellan rummen i de olika våningarna. Då inga väggar mer än de murade

*) Se not å sid. 10.

skulle komma att stå ofvanpå hvarandra, ansåg byggmästare MATTSSON det nödvändigt att taga skrufkonstruktioner till hjälp för att förläna stabilitet åt brädväggarna, hvilka ej ha någon bärning underifrån. I allmänhet brukar man låta träväggar bära upp sig själfva, och i de ursprungliga ritningarna till Hallwylska huset ingingo ej heller några skrufvar med den uppgift, som MATTSSON tänkte sig. Han lyckades emellertid vinna gehör för sin mening, och för det afsedda ändamålet anskaffades sju stycken rundjärn, 3 cm. i diameter och 11—12 meter i längd, hvilka hos smeden NILS MALMSTRÖM försågos med hufvud, rundt som en nitskalle och af lämplig storlek, i nedre ändan samt gängades i den öfre.

Skrufvar I och *II.* Af skrufvarna drogos två från Kontorets tak, ungefär 1 meter från väggen åt Portgången samt på ett afstånd från hvarandra af en tredjedel af Vindens bredd, upp genom väggen mellan Rökrummet och Stora salongen samt vidare genom väggen mellan Gästrum I och II upp på Vinden (numera Galleriet), där de stuckos genom en spännbock af furustockar och fästes hvardera med en sexkantig mutter. Till förstärkning af fästet i spännbocken infälldes tre järn i hvartdera hörnet af bocken, ett på hvardera sidan och ett ofvanpå. (Se *Fig. 11*).

Att draga dessa långa skrufvar genom hålen i taket var ett ganska omständligt arbete. Vid insättningen måste hvarje skrufs nedre ända föras ned i källaren och där böjas, för att öfre ändan skulle kunna stickas genom hålet i kontorstakets bjälklag. Hål borrades undan för undan genom det ena bjälklaget efter det andra ända upp genom spännbocken på Vinden.

Skrufvar III och *IV* drogos från en järnbalk i Stora salongens tak, närmare bestämdt från en kring denna balk fäst fyrkantig s. k. grimma af järn, upptill försedd med ett hål för skrufskallen, och upp genom väggen mellan Gästrum II och III för att slutligen fästas i en spännbock n:r 2 uppe på Vinden.

Skrufvar V och *VI* drogos, med utgångspunkt likaledes i en grimma kring en järnbalk i Stora salongens tak, upp genom väggen mellan Gästrum III och IV för att få sitt slutfäste i en spännbock n:r 3 på Vinden. (Se *Fig. 12.*)

Skruf VII drogs från Stora trappuppgångens tak ungefär midt emellan barriären och dörren till Hvardagssalongen upp genom väggen mellan korridoren och Toilettrummet bredvid Sängkammaren i Sofrums- och gästrumsvåningen. Den fick sitt slutfäste i en takstol ofvanför nuvarande Kägelbanans tak, där den vid sistnämnda lokals inredning fick sitta kvar i sitt ursprungliga läge men inkläddes med en trätrumma, bildande liksom en pelare mellan golf och tak. Denna skruf har till uppgift att ge bärning åt den vägg, som hvilar på bjälklaget öfver Stora vestibulen.

Den nu beskrifna skrufkonstruktionen har visat sin effektivitet, i det att ännu då detta skrifves — år 1949 — inga sprickor ha uppstått i ifrågavarande mellanväggar och tak. Den kom för öfrigt att spela en roll vid Vindens ominredning till tafvelgalleri år 1904. Men detta blir ett senare kapitel (se sid. 120 och följande).

Vid afjämningen öfver Stora vestibulens tak inlades två I-balkar omedelbart intill hvarandra och med mellanrummet dem emellan fylldt med cementbetong. Detta balkpar, som ligger under väggen mellan Badrummet och korridoren därutanför samt har till uppgift att bära upp denna vägg, var upptaget på de ursprungliga ritningarna.

v. Takrännor, stup- och afloppsrör etc.

Såsom redan förut är omtaladt, fördröjdes sandstensmurningen i fasaden åt Hamngatan i hög grad genom det tidsödande arbetet med huggning af de stora Gäflesandstensblocken med deras rika ornering, så att man hade hunnit ända till slutet af Mars 1896, innan denna

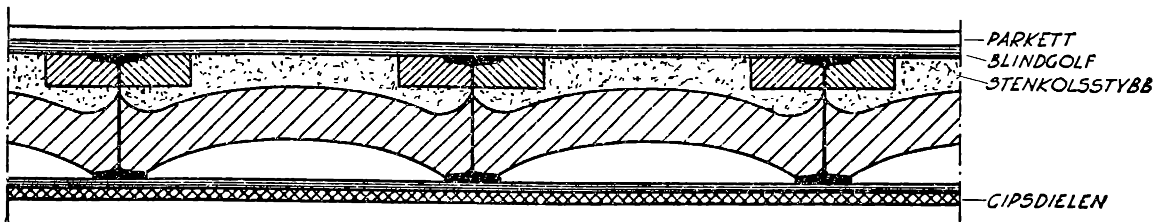


Fig. 10. Detaljsektion genom bjälklag.

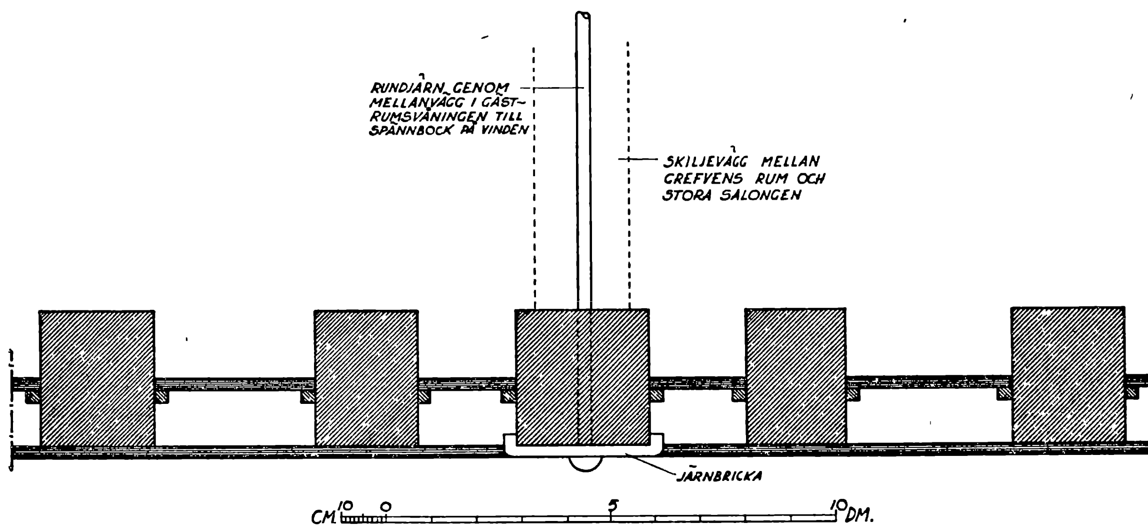


Fig. 11. Tvärsektion genom del af bjälklaget öfver Kontoret.

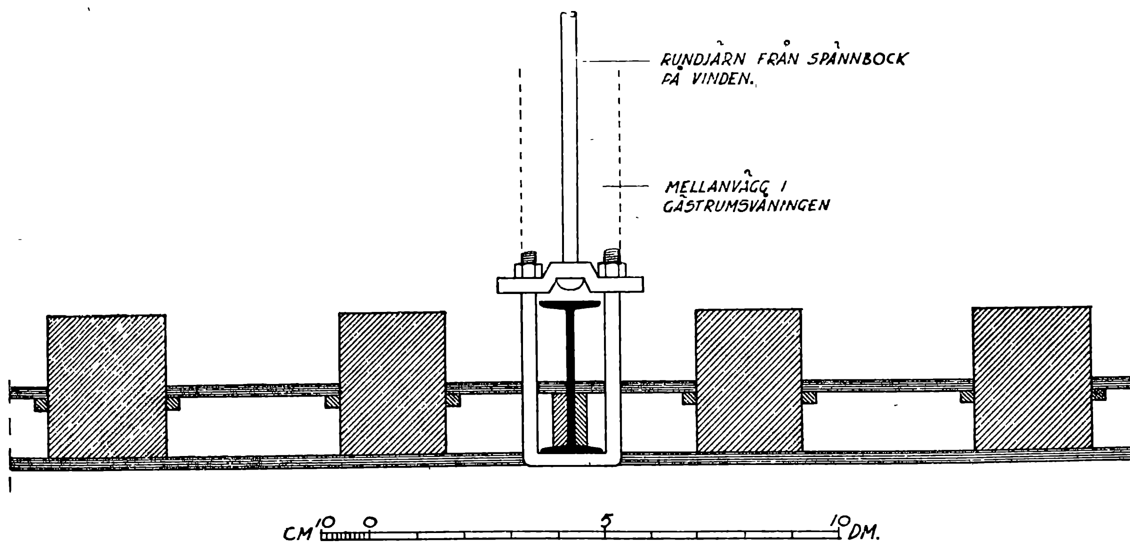


Fig. 12. Tvärsektion genom del af bjälklag öfver stora Salongen.

del af murningsarbetet var fullbordad. Då var också taklisten med sin balustrad, äfven den af Gäflesandsten och med de olika delarna hopfogade medels mässingsdubbar, uppsatt.

Taklisten åt gården höggs, liksom hela naturstensbeklädnaden åt samma sida, ursprungligen i Närkeskalksten från Yxhult men fick på grund af begynnande söndervittring åren 1923—1924 dela den öfriga beklädnadens öde — att borttagas och ersättas med en likadan af granit.

Medan huggningen af sandsten till taklisten ännu pågick, måste för regnvattnets afrinnande från taket provisoriska rännor af trä och takpapp uppsättas bakom murverket. Sedan taklisten omsider hade blifvit uppsatt, murades den definitiva rännan af tegel, i samband hvarmed de provisoriska borttogos. Inuti tegelrännan göts cement, som slätslipades, och inuti cementrännan anbragtes en träränna af 1-tumsbräder, hvilka fästes med skrufvar i efter rännans form böjda 1 ½-tumsspantjärn, ingjutna i cementen. Sedan kläddes hela rännan med kopparplåt, ett arbete som utfördes af plåtslagerifirman J. G. Schuberth & Son i enlighet med kontrakt af den 17 November 1894 (Dok. 83*, som innehåller närmare beskrifning af material och arbete). Rännan konstruerades så, att den lutar mot de båda stuprören i fasaden.

Själfva gesimsrännan åt gårdssidan lades helt och hållet ofvanpå stenlisten. Den gjordes med plan botten och upprättstående sidor, allt af bräder, som utanpå kläddes med kopparplåt. Rännan, som lutar på samma sätt som gatufasadens ränna, fästes med plattjärn och s. k. träskrufvar vid takstolarna.

På flyglarna anordnades rännan närmast hufvudbyggnaden på samma sätt som den senast beskrifna, men på flyglarnas ytterändar var listen något annorlunda konstruerad.

I olikhet med hvad som vanligen brukas här i landet, drogos stuprören för vattnets afledande från taken icke utanpå yttermurarna — där de ju skulle vara utsatta för att skadas af frost — utan inmurades, allteftersom murningsarbetet fortskred, i ytterväggarna. De gjordes af kopparplåt och förtennades invändigt. Leverantör var äfven i detta fall firman Schuberth (se Dok. 83*). Två dylika stuprör anbragtes i hufvudbyggnadens fasad åt gatan, två i gårdsfasaden och ett i hvardera flygeln.

Från Terrassen drogos två stuprör ursprungligen utanpå muren, men sommaren 1925 ersattes dessa med nya, hvilka inmurades i ytterväggen och drogos ned i kulverten under gården samt därefter ut i afloppsrör. De båda gamla rören sutto kvar ännu ett år men borttogos sommaren 1926.

Samtliga afloppsrör förenades undan för undan i ett rör från hvardera sidan, hvilka två rör slutligen mynna ut i hufvudröret under Portgången. (Se vidare under »Vattenlednings- och afloppssystem», sid. 97 och följande.)

I detta sammanhang kan en sammanfattande redogörelse för plåtslagerifirman J. G. Schuberth & Sons medverkan vid bygget måhända vara på sin plats. Såsom förut är omtaladt, var firman med redan vid rifningen af de gamla byggnaderna på tomten, och under byggets fortskridande anlitades den vid allt ifrågakommande arbete inom sitt fack. Att firman utförde täckningen med järnplåt af alla takfall m. m. på den nyss under tak komna byggnaden, är också redan omnämndt. Det sistnämnda arbetet ingick i anbudet af den 17 November 1894 (Dok. 83*), hvilket därutöfver samt med tillägg och specifikation enligt räkning af den 26 September 1895 upptog följande arbeten och materialier till här angifna pris: inläggning af fotrännor af kopparplåt åt gatan och gården på stora huset Kr. 1 199 samt af dylika rännor på flyglarnas takdelar öfver Matsalen och Biljardrummet Kr. 465: 70; räck på taknockarna Kr. 108; 4 st. invändiga stuprör i stora huset, 2 st. invändiga och 4 st. ut-

*) Se not å sid. 10.

vändiga dylika på flyglarna, allt af kopparplåt, Kr. 1 178; invändig förtenning af alla stuprör Kr. 140; 32 st. knän på rören (à 0: 75) Kr. 24 och 73 st. ankaren (à 0: 75) Kr. 54: 75; isolering af alla invändiga rör med nöthårsfilt, fastsatt med koppartråd, Kr. 211; 6 st. takfönster (à 8: 50) Kr. 51; 2 st. brandluckor (à 8: 50) Kr. 17; 64.15 m. järnstegar vid skorstenar och på takfallen (à 4: 20) Kr. 269: 43; lufttrummor inuti våningarna af tillsammans 58 st. galvaniserade plåtar med lödning i falsar och skarfvar (à Kr. 4) Kr. 232; beslagning af en lufttrumma på gathuset med 26 st. plåtar Kr. 26; beslagning af alla skorstenar samt lufttrummor från Stallet med järnplåt Kr. 379: 80; 43 st. galler af bandjärn med ramar i skorstenarna (à 6: 50) Kr. 279: 50; 3 st. plåthufvar i kupolform med »stytsar» (stöd) af järn jämte 4 st. knoppar ofvanpå hufvarna, tillsammans Kr. 73: 06; 2 st. spiror af koppar på tornen (à Kr. 85) Kr. 170; gesimsrännor med ytterlister af koppar på flyglar och torn Kr. 1 389; gesimsrännor af koppar med inlagda järn och pålödda förstärkningar i foten på ömse sidor om Terrassen jämte brandmurssocklarna Kr. 1 806 (denna post ej godkänd af byggherren, se nedan); 6 st. kopparsilar till vattenrören Kr. 21; 448 kg. blyplåt till isolering mellan kopparen och järnplåten jämte fastsättning Kr. 174; diverse ändrings- och andra smärre arbeten samt materialier sammanlagdt Kr. 119: 95.

Med inräknande af den förut (sid. 40) omnämnda kostnaden för plåttäckning af taken o. s. v., tillhopa Kr. 1 283: 80, men med afdrag af Kr. 108*) på »arbeten å Terrassen» uppgick sammanlagda kostnaden för alla nu uppräknade plåtslageriarbeten enligt firman SCHUBERTHS nyssnämnda räkning till Kr. 9 563: 24, som slutbetaldes den 9 November 1895 (se äfven Rescontra). Utöfver det stora anbudet utförde samma firma under 1895 enligt räkning af den 31 December ytterligare följande arbeten för bygget: fastlödning vid vattenrören i vindarna af 6 st. rör med drifna vinklar och silar af tjock koppar, 2 st. drifna vattenkupor af koppar i Stallet och Vagnboden, 12 st. ornerade ringar af koppar, 2 st. stegar från Terrassen upp till stora taket, dessutom diverse smärre arbeten, allt för en kostnad af Kr. 247: 91, betalda den 5 Februari 1896 (se äfven Rescontra). Hela kostnaden för plåtslageriarbeten under 1895 uppgick sålunda till Kr. 9 811: 15.

Af firman under 1896 utförda arbeten voro enligt två räkningar af den 31 December samma år: 2 st. varmluftstrummor af galvaniserad plåt, en större brandlucka, en spiskupa med imspjäll etc., 2 st. takfönster med intäckning, en större lufttrumma af 16 st. galvaniserade plåtar, ett luftrör (från Varmkammaren) af galvaniserad plåt, 2 större takfönster med intäckning i 3 skifvor äfvensom diverse smärre arbeten; vidare bl. a. följande, hufvudsakligen hänförande sig till Gårdens fondparti: en ränna af kopparplåt med tillbehör, uppsatt på fondpartiet (Kr. 100: 80), beslagning å gafveln vid rännan med koppar- och järnplåtar, tillverkning och uppsättning af 8.24 m. vattenrör af koppar, förtenta invändigt, jämte runda vinklar samt ankaren och ringar om rören, täckning af fondpartiets tak med askad kopparplåt (485: 50), ett takfönster på samma tak, spira med flöjel och järnstång (150), dessutom tillverkning samt uppsättning på balkongen (utanför Sängkammaren) af en ränna af kopparplåt med tillbehör (154), 23.3 m. vattenrör af koppar jämte runda vinklar samt ankaren och ornerade ringar kring rören (170: 66), 2 st. ornerade vattenkupor, dessutom diverse smärre arbeten; sammanlagda kostnaden enligt båda räkningarna Kr. 1 554: 40, betalda den 27 Mars 1897 (se äfven Rescontra).

Äfven under 1897 gjorde firman en del plåtslageriarbeten för huset, bl. a. följande: en lufttrumma af 9 galvaniserade plåtar öfver ett trähvalf, en plåt till en trädörr (i Silfverrummet), beslagning med koppar af ett diskbord etc. Årsräkningen, som betaldes den 27

*) Enligt anteckning på räkningen skulle på ifrågavarande arbeten afgå Kr. 128, men till följd af felräkning stannade afdraget i själfva verket vid Kr. 108 (se räkningen).

Januari 1898, slutade på Kr. 567: 48, men därifrån böra afräknas några poster, som ej hänföra sig till bygget, tillsammans Kr. 77. På bygget kommo sålunda af räkningens slutsumma blott Kr. 490: 48. (Se äfven Rescontra.)

Under 1898 hade firman sysselsättning för husets räkning ej blott med smärre ändrings- och lagningsarbeten utan äfven med en del större och mindre nybeställningar, bl. a. följande: 2 st. klockhufvar af koppar (öfver ingångarna till baktrapporna, den västra senare borttagen, Kr. 41), 2 st. skorstensstegar af järn, 2 st. andra järnstegar, 4 st. plåtar till dörrar, plåtbeslagning af en skorsten, d:o af en trumma, beslagning med galvaniserad plåt af en list på en mur vid grannens egendom, beslagning af brandgaflarna med plåt och d:o med kopparplåt (1 137: 80), lagning vid tornet med kopparplåt (247: 40), beslagning vid Terrassen med d:o (217), fastläggning af kopparlisterna vid Terrassen äfvensom beslagning med kopparplåt af en diskbänk. Årsräkningen slutade på Kr. 2 512: 25, betalda den 14 Februari 1899 (se äfven Rescontra).

För arbeten under 1899 slutligen, bl. a. tillverkning och uppsättning af kopparrännor, uppbar firman, hvars namn numera var ändradt till J. G. Schuberth & Sons Eftr. (innehafvare Frans Anderson) den 7 Februari Kr. 625: 70 (se räkning och Rescontra).

En sammanläggning af kostnaderna för alla firman Schuberths arbeten för huset under åren 1893—1898 (Kr. 80: 39 + 9 811: 15 + 1 554: 40 + 490: 48 + 2 512: 25 + 625: 70) ger en totalsumma af Kr. 15 074: 37.

x. Porthvalfvet fullbordas.

Redan vid yttermurarnas och hjärtmurens uppförande hade de fyra gördelbågarna i Portgångens hvalfsystem slagits. Dessa bågar, som bestå af tegel, klädt med Gotlandskalksten (jfr sid. 28), fingo så stå, tills huset hade kommit under tak med alla sina ytterväggar och listverk. Nu återgick man till Portgångens hvälfning och uppförde tre krysshvalf (strålhvalf) samt ett mindre och ett större stjärnhvalf. På samma sätt som vid bågarnas (hufvudhvalfvens) uppförande gjordes därvid först stommar af trä, på hvilka kalkstensribborna (strålarna) lades. Därpå fortsattes med tegel från den ena ribban till den andra, hvarigenom bildades hvalfkappor (kupor), som sedan kalkrappades.

Det 8-delade stora stjärnhvalfvet slogs mellan inre muren och hjärtmuren. I hvalfvets hjässa insattes en hel sten med Hallwylska vapnet inhugget, ett arbete som hade utförts på byggnadsplatsen af ornamentsstenhuggaren Carl Müller (se sid. 30).

I det mindre stjärnhvalfvet lämnades ett hål öppet för en tillämnad elektrisk belysningsanordning, som dock aldrig kom till utförande. (I stället insattes där, dock ej förrän år 1931 [se sid. 147] en stenrosett.)

Såsom förut (sid. 22) är omtaladt, höggs portomfattningen åt gatan i röd granit. Granitmuren gjordes på detta ställe massiv och kläddes blott inåt Porthvalfvet med kalksten i form af sågade tunna skifvor utom på en knappt 10 cm. bred halfcirkelformig ring närmast portens anslag, där graniten framträder i sin fulla tjocklek. Nedtill, där stenarna sålunda äro tjockast, äro de försedda med ett hak, på hvilket kalkstensskifvorna hvila.

Ofvanför den nyssnämnda »ringen» är tegelmurverket följaktligen mycket tjockare — inom parentes sagdt var den stora öppna spisen i Stora salongen ämnad att förläggas just midt öfver portöppningen — och i syfte att dölja öfvergången från granithvalfvet till den tjockare bakmuren inlades här ett tak af mahogny, ungefär 3 m. långt och 1 ½ m. bredt. (Meningen var ursprungligen, att ytterportarna skulle stå öppna om dagen och att det hela då skulle göra intryck af mahognypanel rundt om portarna: dessutom hade arkitekten tänkt

sig en genombruten port i den inre omfattningen omedelbart innanför ytterporten, en tanke som emellertid aldrig kom att förverkligas.)

Sidoväggarna i Porthvalfvet kläddes, såsom förut (sid. 28 och följande) är omnämndt, med Gotlandskalksten, frånsedt sockeln, som gjordes af Upplandsgranit (se sid. 21). I den förstnämnda stenarten utfördes jämväl all ornering i Porthvalfvet.

Till Porthvalfvets västra sida hade förlagts dels — närmast ytterporten — nedgången till Portvaktsrummet jämte dithörande lucka i väggen till vänster därom, dels — längst in — trappan upp till Hufvudingången. På vänstra sidan om dörren till Portvaktsrumstrappan anbragtes en smal halfkolonn med kapitäl, medan på högra sidan hjärtmurshvalfvets omfattning går ned i form af en pilaster, motsvarad af en dylik på motsatta sidan af Porthvalfvet. På hvardera sidan om trappan till Hufvudingången murades en nisch för en kandelaberfigur.

Midt emot gatporten förlades utgången till Gården i form af ett tryckt bågformigt hvalf med ett par höga glasportar.

Vid Porthvalfvets östra sida anbragtes en trappa upp till Kontoret, byggd i vinkel samt nedtill med hvilplan och längs utkanten med en barriär, som nedtill afslutades med en kolonn, s. k. trappmäklare, i piedestalform och hvars sluttande del upptill afslutades med en upp till hvalfvet gående kolonn, krönt af ett kapitäl.

y. Ytter- och innerportar.

Sedan det med byggnadsnämndens tillstånd uppsatta förvaringsplanket åt Hamngatan i slutet af 1895 hade borttagits — i samband därmed verkställdes i December nämnda år genom drätselnämndens försorg planering och omläggning af gångbana och gata framför nybyggnaden för en kostnad af Kr. 346: 32, betalda den 8 Januari 1896 (se kvitterad räkning från Stadens kassakontor samt Rescontra December 1895) — fick till en början en provisorisk plankdörr i själfva portöppningen tjäna såsom förmedlare af byggets förbindelse med den yttre världen. En gatport af mera gediget och varaktigt slag beställdes på eftersommaren 1896 hos snickaren O. Nilsson. Enligt dennes den 20 Augusti samma år daterade, af beställaren godkända kostnadsförslag (Dok. 168*) skulle porten — af Kubamahogny — jämte »fastsättning af rosettstiften» kosta Kr. 2 280. Anbudet upptog dessutom ett tak af samma sorts mahogny med bildhuggerier, afsedt att uppsättas öfver portutrymmet och hvilket skulle gå till Kr. 520. Hela kostnaden skulle alltså bli Kr. 2 800. I September 1897 var beställningen fullgjord — mahognytakets bildhuggerier utförda af skulptören Magnus Rosendahl (hvars arfvode dock enligt hans kvitterade räkning stannade vid Kr. 400) — och slutlikvid erlades den 21 samma månad (se Nilssons räkning samt Rescontra).

Med de i anbudet omnämnda rosettstiften afsågos portnaglar eller portrosetter af brons, hvilka till ett antal af 100 st. — enligt uppgift på räkningen — hade förvärfvats af Walther och Wilhelmina von Hallwyl vid deras vistelse i Sevilla i Februari 1896 under en resa i Spanien. Säljare var guiden och tolken på Hôtel de Paris i nämnda spanska stad Domingo Ranzini, och hans nota för bronsrosetterna lydde på 416: 60 pesetas, hvilket belopp af köparna afrundades till 500 pesetas, motsvarande i svenskt mynt Kr. 300 och remitterade till säljaren den 6 följande Mars. Med tillägg af tull och frakt, Kr. 56: 28, uppgick hela kostnaden för portrosetterna, hvilka alltså nu kommo att ingå i portens utsmyckning, till Kr. 356: 28 (se äfven Rescontra). Rosetterna uppgåfvos ha förut suttit på en klosterport i Sevilla och härstamma från 1500-talet. (Två i samlingarna ingående kopior beskrifvas närmare under Grupp LII: I: G.b. 1 och äro afbildade i motsvarande del af planschverket.)

*) Se not å sid 10.

Till de 100 portrosetterna hörde lika många muttrar, likaledes af brons. Hela partiet underkastades lappning och riktning hos konstgjuterifirman Otto Meyer & Komp., som för detta arbete jämte isättning af nya järn, bronsmuttrar m. m., 138 st. portknappar af brons samt oxidering den 12 December 1896 uppbar tillhopa Kr. 326: 44 (se kvitterad räkning samt Rescontra). Firman Meyers — eller Aktiebolaget Förenade Konstgjuterierna f. d. Otto Meyer & Komp., såsom firman från våren 1898 kallade sig — befattning med porten var emellertid icke slut därmed. En räkning från firman af den 30 September 1897 upptog följande utförda arbeten: ändring af 20 portrosetter, d:o af 12 st. samt tillverkning af 3 st. nya d:o äfvensom ett portbeslag (stängregel) af brons i sex delar m. m. för tillhopa Kr. 64: 35, betalda den 3 November 1897. Vidare uppbar firman samma dag för ändringar å 20 st. portrosetter Kr. 15 samt för ett portbeslag af brons i 6 delar och för en rosett af d:o tillhopa Kr. 37 (se räkningar och Rescontra). För »portbeslag af brons samt portrosett af massiv brons jämte oxidering» utbetaldes till firman den 2 Februari 1898 Kr. 49 (se Rescontra) äfvensom samma dag för »ändring af 11 portknappar, svarfning af ett handtag» m. m. Kr. 9. Ytterligare uppbar firman Meyer den 14 November 1899 för »2 apparater enligt ritning» Kr. 14, för »32 delar till lås i brons» Kr. 112 samt för »2 lister i bronsfärg till port» Kr. 96, tillsammans Kr. 222 (se räkning och Rescontra). Huruvida alla dessa poster hänföra sig till gatporten, framgår emellertid ej fullt tydligt af räkenskaperna.

För ytterligare dekorering af gatporten inköptes den 15 September 1899 hos konsthandlaren H. Bukowski ett par portklappar af brons för Kr. 220 (se räkning och Rescontra Walther von Hallwyl). (Portklapparna beskrifvas närmare i afsnittet »Byggnadsbeskrifning» [sid. 170], där äfven uppgift om härkomsten återfinnes.)

På grund af gatportens stora tyngd blef en särskild anordning för dess öppnande och stängande nödvändig. Anbud å en sådan anordning, afsedd att drifvas med elektrisk kraft, infordrades från Luth & Roséns Elektriska Aktiebolag. Bolagets kostnadsförslag, af den 10 Mars 1897, (dok. 13 i afsnittet »Elektricitet» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») slutade på en summa af Kr. 2 750, hvartill kommo utöfver förslaget Kr. 461: 50 — bl. a. för 5 st. slipade smidda gångjärn från Nya Aktiebolaget Atlas Kr. 331 samt för ringledning Kr. 11: 90, så att hela kostnaden steg till Kr. 3 223: 40, som betaldes den 24 Maj 1898 (se räkningar och Rescontra). Ytterligare tillkom följande, allt tillverkadt och levereradt af Atlas: för två reglar Kr. 85, betalda den 1 December 1897; för en portregel med tre lås (närmare om denna låsanordning längre fram) Kr. 356 samt för ett T-järn och 6 st. gångjärn med svarfvade bultar och metallbrickor Kr. 181, tillhopa Kr. 537, betalda den 19 Januari 1898; äfvensom för en svarfvad stålaxel samt för två spantjärn med bearbetning resp. Kr. 46 och Kr. 38, båda beloppen betalda den 12 December sistnämnda år. (Se räkningar och Rescontra.)

Maskineriet till portöppningsanordningen, hvilket fick ström genom en förgrening från en i källargången under Porthvalfvet anlagd kraftcentral, uppsattes i Portvaktsrummets sydöstra hörn. Emellertid blef hela anordningen fortast möjligt borttagen, emedan dess manövrering dels vållade ett olidligt buller, dels utsatte in- och utgående rent af för lifsfara — bl. a. råkade en gång husets herre själf fastna med rockskörten i porten. I stället för den slopade elektriska öppningsanordningen insattes på förslag af byggmästaren Olof Mattsson ett annat kuggdref, afsedt att dragas för hand med en vef, hvars axel inbyggdes i panelverket i Portvaktsrummet och medels en rundgående kedja förbands med det under porten förlagda hjulet. Detta maskineri var konstrueradt af civilingeniören Allan Engelbert Jacobi hos Atlasbolaget, och vid dess tillverkning hade delvis material från det slopade elektriska maskineriet användts.

Till anordningarna för gatportens manövrering höra slutligen äfven ett par banor af s. k. rödmetall i kvadrantform, hvilka på beställning tillverkades vid WILLIAM HEGARDTS metallfabrik i Stockholm och infälldes i porthvalfsgolfvet. Inberäknadt inpassning m. m. drogo de en kostnad af Kr. 247: 62, betalda den 25 September 1897 (se räkning och Rescontra).

På hösten 1899 omändrades motorn för portens öppnande af E. J. PETTERSSONS Smides- & Mekaniska Verkstads Aktiebolag för Kr. 213: 71, betalda den 7 Februri 1900 (se räkning af den 30 September 1899 och Rescontra).

Sammanräknas alla här omnämnda kostnader för gatporten jämte bronsdekorering och låsanordningar — i två upplagor — äfvensom det dithörande mahognytaket, så kommer man till en slutsumma af Kr. 8 489: 80.

Hvad angår gårdsporten, tillverkades och uppsattes en första sådan af furu enligt kostnadsförslag af den 15 Oktober 1896 (Dok. 122*) af Aktiebolaget J. O. WENGSTRÖMS Mekaniska Snickerifabrik. Priset var i förslaget angifvet till Kr. 725, men med afdrag för beslagning stannade det vid Kr. 685 (se bolagets räkning 1895—1897, slutbetald den 26 Mars 1898, samt Rescontra). Därtill kommo för ett par bronshandtag, gjutna af OTTO MEYER & Komp., enligt räkning af den 19 Juni 1897 Kr. 20; vidare för »diverse bronsdelar till portlås» (handtag) från samma firma Kr. 28: 25, betalda den 2 November 1898, äfvensom för en portregel, tillverkad vid Nya Aktiebolaget Atlas' mekaniska verkstad, Kr. 84, som betaldes den 12 December sistnämnda år (se räkningar och Rescontra). Hela kostnaden för denna port steg därmed till Kr. 817: 25.

Emellertid blef denna första gårdsport sommaren 1900 ersatt med en ny, af massiv mahogny och med glasrutor, tillverkad af snickaren C. H. BENCKERT J:r för Kr. 875, som betaldes den 20 September samma år (se räkning och Rescontra).

Tillsammans drogo alltså de båda gårdsportarna, den ursprungliga och den nya, en kostnad af Kr. 1 692: 25.

z. Balkonger.

De båda balkongerna på gathusets gårdsfasad, den mindre förlagd en trappa upp och den större två trappor upp, beställdes, hvad järnkonstruktionerna beträffade, vid FAGERBERGS Smides- och Mekaniska Verkstad (innehafvare ALB. FAGERBERG).

Den nedre levererades och uppsattes mot slutet af 1894, och firmans räkning, daterad den 31 December nämnda år, upptog följande materialier och arbeten: 4 st. gjutna hylsor med plattor för balkongkonsoler samt modeller till d:o; 4 st. ornamentskonsoler med modellkärnlådor och bindstycken, filning, putsning, kramlor med borrning och fastsättning m.m. samt målning och transport, det hela för en kostnad af Kr. 417: 38. Själfva konsolerna, af granit, levererades, såsom förut (sid. 32) har omtalats, af ornamentsstenhuggaren E. KJELLSTRÖM.

Den öfre balkongen var färdig och uppsatt i förra hälften af Mars 1895. Räkningen, af den 12 samma månad, upptog följande material, nämligen diverse olika slags järn, bl. a. rund-, platt-, kvadrat-, U-, ankar- och växeljärn, vinklar med klackar, plåtar, skrufvar, bultar, brickor samt spik för tillsammans Kr. 400: 31; vidare arbetskostnad för följande konstsmide: 32 st. rosetter, 8 st. spiraler, 4 st. blad, 4 st. sköldar, 8 st. vingar, 4 st. skarfplåtar med knorror samt 4 st. balkongdubblettkonsoler, tillhopa Kr. 1 464: 25; äfvensom uppsättning, handtlangning, målning och transport Kr. 830: 50; summa Kr. 2 695: 06.

*) Se not å sid 10.

Hela kostnaden för båda balkongerna — frånsedt granitkonsolerna till den nedre samt räcken, för hvilkas anskaffning redogöres i det följande (detta gäller äfven de två småbalkongerna på flyglarna) — uppgick sålunda till Kr. 3 112: 44, som betaldes den 19 nyssnämnda månad (se äfven Rescontra).

Hvad angår de ursprungliga balkonggolfven, torde de ha inlagts af byggets egna arbetare, att döma af att de icke finnas omnämnda i räkenskaperna.

å. Fönstergaller, balkong- och trappräck.

Gluggarna i källarvåningen åt Hamngatan såväl som källargluggar och friskluftsintag åt Gården förságos med skyddsgaller af smidt järn (senare ersatta med likadana af brons). Äfven utanför bottenvåningens fyra fönster åt gatan uppsattes skyddsgaller, ursprungligen af samma material, likaså utanför fönstren i de fem gästrummen två trappor upp, alla vettande åt gatan. Af smidesjärn gjordes ursprungligen också räcken till de två stora balkongerna åt Gården — utanför Hvardagssalongen och Sängkammaren m. fl. rum — en och två trappor upp, äfvensom till de två mindre balkongerna utanför Höskullens och Kusklägenhetens s. k. franska fönster.

Gallren till bottenvåningens fyra gatfönster tillverkades och uppsattes af konst- och ornamentsmeden G. A. ALLSTRIN i enlighet med anbud af den 9 Juni 1896 (Dok. 152*) för tillhopa Kr. 4 200. I anbudet ingick jämväl grundstrykning af gallren med mönjefärg jämte uppsättning. Leveransen var fullgjord i midten af Mars 1897, och slutlikvid erlades den 16 samma månad (se räkning och Rescontra).

Med smeden HJ. SAMUELSSON aftalades i enlighet med hans anbud af den 1 Oktober 1896 (Dok. 159*) om leverans af räcken till de båda stora balkongerna på gathusets gårdsfasad för tillsammans Kr. 762 samt af dylika till de två småbalkongerna på Stall- och Vagnbodflyglarna för tillhopa Kr. 210 äfvensom af gallren till sex källargluggar åt Gården för tillsammans Kr. 300. Hela kostnaden blef alltså Kr. 1 272, som slutbetaldes — tillsammans med en del annat af samme handtverkare utfördt smide — den 17 Mars 1897 (se räkning af den 30 föregående Januari, slutande på Kr. 1 354: 30, samt Rescontra).

I detta sammanhang må tillika omnämnas, att SAMUELSSON tillverkade »två galler enligt ritning», båda för infällning i Porthvalfvets östra vägg, för Kr. 35 pr st. och äfven ett tredje dylikt för Kr. 45, också detta enligt anteckning på räkningen afsedt för Porthvalfvet, där dock åtminstone numera blott två galler finnas. (Det tredje gallret torde ha haft sin plats under Kontorstrappan, där tidigare ett luftintag mynnade ut.) Sammanlagda kostnaden blef Kr. 115, som betaldes jämte öfriga poster på samma räkning, af den 14 Oktober 1896, den 16 samma månad (se äfven Rescontra).

Gallren till de fem gästrumsfönstren tillverkades af konst- och ornamentsmidesfirman A. A. FORSSBERG i enlighet med anbud af den 18 Mars 1896 (Dok. 149*) — som dock ej i sin helhet antogs till utförande — för Kr. 630, betalda den 21 följande November; likaså gallren till källarvåningens fyra gluggar åt gatan för tillsammans Kr. 170 och Vinkällarens tre fönster åt källargången för tillhopa Kr. 54, sammanlagdt Kr. 224, betalda den 23 Maj 1896; vidare tre räck till baktrapporna för Kr. 330, ett dylikt till vindstrappan (sedermera borttaget) för Kr. 45 och ett till »Grefvens trappa»**) för Kr. 150 äfvensom gallren till de två luftintagen åt Gården för Kr. 175, summa Kr. 700, som slutbetaldes den 22 Februari

*) Se not å sid. 10.

**) Sannolikt afses därmed räcket till Ektrappan, hvilket räck, enligt muntlig uppgift af byggmästare OLOF MATTSSON gjordt af konstsmeden PETRUS FORSSBERG och sedermera förgylldt, i annat fall icke skulle finnas omnämndt i husets räkenskaper (jfr äfven, beträffande förväxlingen af Ektrappan och »Grefvens trappa», sid. 68).

1897 (se kvittenser och Rescontra). Senare samma år gjorde firman FORSSBERG på särskild beställning ett nytt trappräck till dåvarande östra vindspassagen (finns numera ej) jämte sex extra trappstöd, hvilket allt med uppsättning gick till Kr. 125, betalda den 9 Oktober samma år (se räkning och Rescontra). På de nyss omnämnda två luftintagsgallren satte smeden HJ. SAMUELSSON i September 1899 af honom tillverkade gångjärn för en kostnad af Kr. 22, betalda den 2 följande November (se räkning af den 30 September samt Rescontra).

På tal om konstsmidesarbeten må här jämväl omnämnas, att den nyssnämnde smeden SAMUELSSON enligt räkning af den 30 November 1896 på beställning tillverkade och levererade »två armar till elektriska lampor». Armarna i fråga, ursprungligen af smidt järn men sedermera ersatta med likadana af brons, uppsattes på gårdsflyglarnas rundade norra hörn för att uppbära hvar sin lykta för belysning särskildt af ingångarna till de båda baktrapporna. Priset var Kr. 250, betalda den 5 December nyssnämnda år (se äfven Rescontra).

Ännu ett smidesarbete för huset återstår att i detta sammanhang omtala, nämligen en af J. & C. G. BOLINDERS Mekaniska Verkstads Aktiebolag på beställning tillverkad trappstege af smidesjärn med gjutna genombrutna steg samt ledstång af polerad björk, ledande från Västra baktrappans öfversta hvilplan till en lucka i vindsgolfvet, äfvensom två förnicklade luckbeslag; sammanlagd kostnad enligt räkning af den 9 Juli 1897 Kr. 107: 18, som betaldes den 6 följande November (se äfven Rescontra).

Tillsammans drogo alla de nu nämnda smidesarbetena en kostnad af Kr. 7 645: 18.

ä. Diverse byggnadssmide.

Största delen af det för bygget erforderliga järnsmidet utfördes af den flere gånger förut omnämnde smedsmästaren NILS MALMSTRÖM, som var med alltifrån början af byggnadstiden ända tills huset stod färdigt.

För MALMSTRÖMS arbeten och leveranser intill midten af Juni 1894 är i det föregående (sid. 16 och 18) redogjordt. Under samma års senare hälft tillverkade och levererade han enligt räkning af den 15 December bl. a. följande: ankarkramlor med slut, inbrända med stenkolstjära, skrufvar, kilar, ankarjärn, kramlor, vinkeljärn, sträck- och bjälkankarjärn, växel-, skarf- och bärjärn, järn för koppling af fönsterhalfvor, hängseljärn, korsjärn till spännstolar o. s. v., hvartill kom arbete vid bygget i åtskilliga hundra timmar efter Kr. 0: 50 pr timme. Räkningen slutade på en summa af Kr. 4 418: 29, som betaldes den 15 nyssnämnda månad. Samtidigt betaldes en samma dag daterad räkning på Kr. 118: 75 för 95 st. plåtmallar. Det hela blef alltså Kr. 4 537: 04. (Se äfven Rescontra.)

En räkning af den 25 September 1895 upptog bl. a. följande: vinkel- och grada järn, schabloner, växel- och bärjärn, skrufband med lagerjärn, skrufstag af 1″-järn till spännverk, 8 st. ½ m. långa skrufvar, 40 st. järnbrickor, spantjärnsbågar, 2 st. 2 m. långa skrufvar af 1″-järn, bygeljärn, rörsvep, rörkrokar till takrännor, U-järn, järnräls, en större järnkonstruktion af U-järn (till Mottagningsrummet, Kr. 275) m. m. äfvensom arbete vid bygget, summa Kr. 2 271: 88, som betaldes den 28 samma månad. Senare samma år levererade MALMSTRÖM enligt räkning af den 31 December ett nytt galler af platt- och rundjärn till ett kassahvalf för Kr. 90 jämte diverse järn, skrufvar m. m. för Kr. 107: 79, tillhopa Kr. 197: 79, betalda den 31 Januari 1896. (Se äfven Rescontra.) Hela årskostnaden blef alltså Kr. 2 469: 67.

Under tiden Januari—Juli 1896 levererade MALMSTRÖM enligt räkning af den 31 Juli bl. a. järnramar af U-järn till rabitzputsen till hissarna (om dessa se sid. 101 och följande) med uppsättning (för Kr. 925), d:o till uppgången från Stallet till Höskullen (Kr. 195) m. m., det hela för Kr. 1 624: 71, betalda den 22 följande Augusti (se äfven Rescontra). Närmast

följande räkning, daterad den 6 Mars 1897 och omfattande tiden från Augusti 1896, upptog bl. a.: järnramar af spant, 2 st. järndörrar med gångjärn och lås (Kr. 80), 8 st. spantjärnskonstruktioner (till västra trapphuset, Kr. 92), större järnkonstruktion af räls och smidt järn (västra trapphuset, Kr. 250), 4 st. järndörrsramar af spant (till hissen, Kr. 80), 3 st. järndörrar, hvardera i två delar, hopfällbara, med gevind (till d:o) samt en d:o utan gevind (äfven denna till hissen, tillsammans Kr. 160) m. m. äfvensom 440 timmars arbete i huset à Kr. 0: 60 (Kr. 264); summa Kr. 1 503: 32, betalda den 9 Mars 1897 (se äfven Rescontra). Äfven under de följande månaderna af 1897 till fram i December arbetades i den Malmströmska smedjan för bygget och levererades därifrån enligt räkning af den 15 December bl. a.: bärjärn af räls samt diverse smärre järn, 7 st. större räls (Kr. 150: 66), järnkonstruktion af vinkel- och spantjärn (öfver matsalsdörren, Kr. 37), järnställning med 3 st. järndörrar samt gångjärn och lås (Kr. 350), hvartill kom borrnings- och annat arbete i huset, bl. a. med järndörrar i hissarna, det hela för en kostnad af Kr. 1 333: 71, som betaldes den 20 December. (Se äfven Rescontra.) Hela kostnaden för af MALMSTRÖM under 1896 och 1897 levereradt smide uppgick till Kr. 4 466: 24.

Under 1898, sista året af den egentliga byggnadstiden, var åtgången på byggnadssmide väsentligt mindre. En räkning för tiden den 4 Maj—15 November för diverse smide upptog utom ändrings- och lagningsarbeten en del nya verktyg och redskap, vidare ankar-, vinkel- och bygeljärn, skrufband, spantjärn, fasonerade järn, åtminstone hufvudsakligen ingående i den nämnda år utförda påbyggnaden af brandmuren (se sid. 109 och följande). Slutsumman stannade vid Kr. 1 235: 83, som betaldes den 6 December året i fråga (se äfven Rescontra).

År 1899 slutligen inskränkte sig smeden MALMSTRÖMS medverkan till ett fåtal smärre arbeten och leveranser. En räkning af den 30 November upptog bl. a. 48 nya handtag af mässing jämte fästen och förtenning (133: 18) och slutade på Kr. 168: 43, som betaldes den 2 följande December (se äfven Rescontra).

Diverse smide utfördes dessutom af smeden HJ. SAMUELSSON, som utöfver förut i andra sammanhang (jfr sid. 52 och 53) omnämnda materialier bidrog med bl. a. följande, upptagna på räkning af den 15 April 1897: 3 par luckor till mathissen med tillbehör (120: —) samt låshandtag och reglar till 2 st. järndörrar (40: —). Af räkningens slutsumma, Kr. 250: 25, betalda den 1 Maj 1897 (se äfven Rescontra), redovisas Kr. 64 längre fram under »Inredning af kägelbana etc.» (sid. 84 och följande). Återstå att upptagas i detta sammanhang Kr. 186: 25.

Nämnas må här till sist, att under första byggnadsåret, 1893, den afträdande hyresgästen inom egendomen, fabrikören PAULUS WENNGREN, medverkade bl. a. med diverse smides- och rörarbete för tillhopa Kr. 297: 38, slutbetalda den 11 November samma år (se räkningar och Rescontra).

Dessa leveranser af diverse byggnadssmide drogo en sammanlagd kostnad af Kr. 13 360: —.

ö. Hvarjehanda materialier af metall etc.

Att byggets behof af allehanda slags verktyg och redskap, spik o. s. v. till väsentlig detillgodosågs af järnhandelsfirman JULIUS SLÖÖR, är förut (sid. 13) omtaladt. En första utbetalning till firman af Kr. 203: 55 för dylika materialier gjordes den 24 November 1893. Inköpen fortgingo sedan under hela byggnadstiden. Under fortsättningen af 1893 och under

1894 inköptes spik lådvis och i tiotusental, skrufvar i stora mängder, vidare bl. a. olika slags gångjärn och lås, äfven hänglås (till byggnadskontor och skjul), vattenpass, murarlod, zink och bly i plåtar och tackor, slipstenar, ginblock, borrstål, järnduk, okkedjor etc. till en sammanlagd kostnad under nämnda tidrymd af Kr. 1 209: 28, betalda i olika poster under loppet af 1894 och 1895. Under 1895 omfattade inköpen delvis samma slags materialier och dessutom bl. a. korp, tolknubb, dyckert, metallbult, cementbräde, murstift, plåthinkar, mässingsstänger, skopor, skärslefvar, gipshakar, borstar med mässingstråd samt stålborstar för tillsammans Kr. 1 686: 73, betalda i mån af leverans. Delvis samma slags materialier inköptes äfven under 1896 och dessutom 440 st. tafvelstångskrokar, 17 dussin hatt- och kappkrokar, balans- och dragventiler, dragluckor, block etc. för tillhopa Kr. 967: 10, betalda likaledes efter hand. Under 1897 levererade firman utöfver delvis samma materialier som föregående år bl. a. kakelugnsspjäll, vindspjäll, tråddyckert — många tusen st. — vidare kätting, mässingstråd samt järn- och mässingstrådduk för tillsammans Kr. 423: 16, betalda i ett flertal poster. Den 4 Januari 1898 slutligen inköptes hos firman Slöör en blytacka af 45.5 kg:s vikt — till fastgjutning af gårdsportens gångjärn — m. m. för Kr. 14: 96, betalda den 14 följande Maj. (Se räkningar och Rescontra.) Sammanlagda kostnaden för firmans nu omnämnda leveranser uppgick till Kr. 4 504: 78.

Ännu större var järnhandlaren Axel Sifverts andel i leveranserna af ifrågavarande materialier, fastän inga inköp gjordes hos honom förrän 1896. Enligt firmans första räkning, af den 31 December detta år, betald den 12 Februari 1897, inköptes under året därifrån diverse järnvaror »enl. Contrabok» (som ej har kunnat återfinnas) för Kr. 1 505: 40. Ej heller årsräkningen för 1897, af den 28 December, betald den 15 Januari 1898, upplyser om annat, än att under året hade levererats »diverse jernvaror enligt Contrabok» för Kr. 1 908: 25, hvartill kommo på särskild räkning uppförda Kr. 3: 40, likaledes för diverse järnvaror. Enligt Rescontra 1899 — äfven för denna post saknas räkning — betaldes den 4 Mars detta år till firman för »diverse under hela 1898» Kr. 3 240: 74. Under 1899 inskränkte sig inköpen från firman till mindre partier. Bevarade räkningar från detta år upptaga — utöfver förut omnämnda sorters beslag — spik, skrufvar, ledgångjärn, lås, hatt- och kappkrokar, diverse verktyg, galler etc. för tillhopa Kr. 722: 12, betalda i olika poster under årets lopp (se äfven Rescontra). Tillsammans drogo från Sifverts järnhandel inköpta, nu nämnda materialier en kostnad af Kr. 7 379: 91.

Såsom leverantör af metallmaterialier är slutligen att här nämna mekanikern J. O. Kollberg. Enligt räkningar af den 31 Oktober, 30 November och 31 December 1898 samt den 31 Januari, 30 Juni och 30 September 1899 tillverkade och levererade han 1 082 st. tafvelkrokar, vidare lampettkrokar, mekaniska mattfästen och mattkrokar af mässing, klädhängarjärn och klädhängarfästen etc. för tillsammans Kr. 596: 71, betalda i mån af leverans (se äfven Rescontra). I summan ingår jämväl ersättning för i huset utfördt arbete.

Sammanlagda kostnaden för de materialier det här är fråga om utgjorde Kr. 12 481: 49

aa. Asfalt-, cement- och betongarbeten.

Vid redogörelsen för källarmurarnas etc. uppförande är förut (sid. 19 och följande) omtaladt, hurusom Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet under åren 1894 och 1895 för bygget utförde arbeten i betong, cement och asfalt samt levererade diverse materialier, allt för en sammanlagd kostnad af Kr. 34 940: 59. Redan då anmärktes, att i nämnda summa ingingo en del poster, som hänförde sig till ett senare skede af bygget än källarmurarnas uppförande.

De arbeten, som därvid åsyftades, voro följande: gjutning af golf af 4 cm. tjock konstgjord asfalt å vinden (1 750: —), d:o af 2 cm. tjock naturlig asfalt å 8 cm. tjock betong å Terrasstornet samt i klosetter vid Stallet (102: 22), d:o af 2 cm. tjock naturlig asfalt å 14 cm. tjock betong (270: —), tillökning i tjockleken af en del af cementgolfvet å vinden från 5 till 9 cm. (45: 62), betonghvalf öfver Vagnboden och i Terrasstornet (202: —), betonggjutning i kassahvalf (33: —) äfvensom hålkälar af konstgjord asfalt (288: —).

Under de fyra närmast följande åren, alltså t. o. m. 1899, utförde bolaget hufvudsakligen en del asfaltarbeten, bl. a. följande (innefattande materialier, arbetskostnader och transporter): asfaltering i fogar å träkubb i Stallet och å Gården (224: 39), golf af naturlig asfalt i källare och varmkammare (220: 15), isolering med naturlig asfalt i badrum samt bestrykning med sv. asfalt i kök (133: 87), betongunderlag å fyllning i badrum (50: 60), asfaltering af fontänen (42: 50) äfvensom golf af 2 cm. tjock asfalt å Terrassen m. m. (468: 94). Dessutom levererade bolaget under perioden i fråga *Gipsdielen* för sammanlagdt Kr. 228, singel och annat grus — utöfver förut i annat sammanhang omnämnda mängder — för Kr. 64: 50 äfvensom 60 kg. mastix för Kr. 6. Sammanlagda kostnaden för bolagets arbeten och leveranser för bygget under åren 1896—1899 (utöfver förut omnämnda) utgjorde Kr. 1 438: 95. (Se räkningar från tiden den 20 Mars 1896—den 30 September 1899 samt Rescontra.)

Cement, prima Portland- hufvudsakligen af Hellekis Aktiebolags tillverkning, undantagsvis äfven ett par smärre partier Visbycement, levererades under byggnadsarbetets gång i större och mindre partier af grosshandelsfirman A. O. Jönsson & Co. Priset var i enlighet med firmans anbud af den 4 Maj 1894 (Dok. 68) detta och närmast följande år Kr. 7: 25 pr fat men steg efter hand — till 7: 50 i Januari 1896 och 8: 50 från Februari samma år. Sammanlagdt inköptes från Jönsson & Co. 204 fat Portlandcement för en kostnad af Kr. 1 511: 50 (se räkningar från tiden den 31 Maj 1894—den 31 Oktober 1896 samt Rescontra). Under de båda första åren var firman Jönsson ensamleverantör af cement, men under senare hälften af 1896 fick grosshandelsfirman Wahlin & Co. helt och hållet öfvertaga de fortsatta cementleveranserna. Af denna firmas räkningar finner man, att den under tiden den 27 Augusti 1896—den 26 Augusti 1899 levererade sammanlagdt 10 tunnor Ölandscement till ett pris af (i regel) Kr. 8 pr tunna, 46 tunnor Visbycement à Kr. 7: 50 och 9 säckar samma vara à Kr. 3 äfvensom 7 tunnor och 4 säckar Lommacement à resp. Kr. 8: 75 och Kr. 3. Hela den af sistnämnda firma levererade mängden cement utgjorde 63 tunnor och 13 säckar och sammanlagda kostnaden Kr. 512: 50. Undantagsvis inköptes ett parti Visbycement om 5 tunnor den 18 Juli 1895 från firman Hector & Co. för Kr. 7 pr tunna, tillhopa alltså Kr. 35, betalda den 17 följande Augusti. (Se räkningar och Rescontra.)

Sammanlagda kostnaden för anskaffning af cement intill utgången af 1899 uppgick till Kr. 2 059.

Hvad betongen angår, tillblandades den — enligt då för tiden gängse bruk — på byggnadsplatsen, där likaledes i betongen ingående makadam slogs. Nödiga mängder stenskärf forslades till byggnadsplatsen af den förut omnämnde åkaren Carl J. Lundin.

bb. Diverse byggnadsmaterialier.

Byggnadspapp af olika slag, såsom asfalttakpapp, tjock förhydningspapp, luktfri impregnerad d:o, asfalterad förhydningspapp, väggpapp o. s. v., levererades från Munksjö Lager hos Eugène Krook från början af Februari 1894 till midten af September 1899, sammanlagdt 191 rullar för tillhopa Kr. 1 280: 09, betalda i mån af leverans, sista gången den

8 November 1899. Priset var Kr. 6—8: 50 pr rulle, hvarå rabatterades vanligen 25, stundom 35 %. Undantagsvis inköptes från firman HECTOR & Co. den 24 Juli 1899 2 rullar förhydningspapp à Kr. 8 med 35 % rabatt, summa netto Kr. 10: 40, betalda den 1 Augusti.

Färger, oljor, lim, polityr, betsa, diverse lack, gummilacka, terpentin, vax, äfven bon- och ympvax, denaturerad sprit, fernissa, mönja (bl. a. till järnbalkar), shellack, kittmassa, vidare fiberkvastar, färgkvastar, borstpenslar, tak- och andra penslar, s. k. hornsugga (tjärborste), rotborstar, boningsborstar, svafvel, pimsten, sandpapper, spännpapper, s. k. fidelepapper (till fönsterramar), ritmaterialier, akvarellfärglåda (för färgning af skinn och marmor) äfvensom undantagsvis 5 rullar byggnadspapp af Munkedals, Munksjö och Fiskeby tillverkning inköptes från firman M. HANSEN under tiden Augusti 1895—Februari 1900 för tillhopa Kr. 1 148: 94, slutlikvid den 28 sistnämnda månad. Af WILH. BECKERS Färg- & Fernissfabrik levererades September 1895—September 1899 ljusockra, bonvax, stenkitt (till marmor), stålspån etc. för tillsammans Kr. 296: 85, slutbetalda den 28 Oktober sistnämnda år.

Karbolineum (för impregnering af diverse virke) levererades fat- och kilogramvis Juli 1894—Augusti 1898 af firman WAHLIN & Co. för tillhopa Kr. 155.

Rabitzputs inköptes från A. BERGSTRÖM för Kr. 77: 52, betalda den 21 September 1895.

Repvaror, såsom linor och trossar, lod- och andra snören, vidare juteblår bal- och kilogramvis, tjärdref, trassel, bastmattor etc., inköptes Juni 1894—December 1899 från M. BERGQVIST & Co., repvaruhandel, för sammanlagdt Kr. 529: 86, sista betalning den 5 Januari 1900; trossar, tjärade och otjärade, i större och mindre partier, linor, block, blockskifvor, ryskt dref etc. Augusti 1894—December 1896 från RUDOLF ÖSTERBERG, segel- och kompassmakare, för tillhopa Kr. 375: 54; 2 buntar bastmattor den 13 Januari 1894 från I. F. E. HEIMBERGER för Kr. 6: 50 äfvensom 214 m. hessian (ett slags jute) i Januari 1895 från grosseandlaren H. A. GRAAF för Kr. 58: 86 samt 102.4 m. af samma vara i Juli 1897 från hans sfterträdare WILHELM DORPH för Kr. 22: 33. (Beträffande alla dessa inköp och leveranser he räkningar och Rescontra.)

cc. Diverse.

Persienner af olika dimensioner till de sjutton fönstren i bottenvåningen samt en och två trappor upp åt Hamngatan levererades och uppsattes af firman P. ERICSSON & Co:s, Göteborg, filial i Stockholm för en sammanlagd kostnad af Kr. 306: 25, betalda den 19 September 1896. För galvaniserade järnbågar till persiennerna hade den 9 föregående Januari till Aktiebolaget GÖRANSSONS Mekaniska Verkstad betalts Kr. 1 213: 40 äfvensom för en fönstermodell för persienner den 14 April 1894 till snickaren A. T. AGNÉR Kr. 25. (Se räkningar, ingeniör WIDELLS nota för diverse samt Rescontra.) Sammanlagda ursprungliga anskaffningskostnaden utgjorde sålunda Kr. 1 544: 65.

En extra järnbalk samt räls, levererade af MELENS Järnvaruaffär, betaldes den 22 Maj 1896 med Kr. 40 (se räkning och Rescontra).

Modeller till olika dekorativa detaljer i inredningen, såsom konsoler, kapitäl och blomstergirlander, gjordes i ek eller furu af bildhuggaren THOR NERPIN för tillhopa Kr. 61 (utöfver förut på annat ställe redovisadt belopp). Modeller till hvarjehanda, såsom porthandtag, portvef, dörrgångjärn, tappar, knoppar, rosetter etc., vidare proppar, trissor, listringar och andra svarfvade arbeten af olika träslag äfvensom ebonitringar tillverkades och levererades under åren 1896—1899 af VIKTOR ANDERSSONS Snickerifabrik för tillhopa Kr. 575: 72. (Se räkningar och Rescontra.)

I hyra för stenverktyg under två år betaldes den 18 September 1896 Kr. 35 (se dagsverkslista af samma dag).

Diverse stenarbeten, utförda af ERICSSON & KJELLSTRÖMS Stenhuggeri, Värtan, betaldes enligt Rescontra den 29 Augusti 1899 med Kr. 259: 50.

För tre resor till Gäfle 1893 och 1894 i och för anskaffning af Gäflesandsten ersattes ingeniör C. WIDELL med Kr. 160 och för resa Söderhamn—Stockholm i Juni 1893 ersattes förmannen OLOF MATTSSON med Kr. 12 (se dagsverkslista).

En resa för byggets räkning (ej förut omnämnd) gjordes af ingeniör C. WIDELL i Maj 1896 till Kolmårdsbrotten »för bestämmande af stens färg» för en kostnad af Kr. 40 (se nota och Rescontra). För en »extra resa för grön marmor» utkvitterade byggmästare MATTSSON den 26 Augusti 1898 Kr. 15 (se dagsverkslista af samma dag).

En röd granitsten inköptes i Maj 1899 för Kr. 18 (se dagsverkslista af den 5 samma månad).

För huggning af en sten (användning ej uppgifven) betaldes den 13 Augusti 1898 till T. GRÉEN Kr. 58 (se Rescontra).

dd. Körslor.

Byggets ordinarie åkare var under den hufvudsakliga byggnadstiden, närmare bestämdt från senare hälften af Juni 1893 till slutet af September 1899, CARL JOHAN LUNDIN, som under denna tid för dess räkning utförde körslor för ett sammanlagdt belopp af Kr. 12 229: 68 — första räkningen betald den 15 Juli 1893 och den sista den 30 September 1899 (se äfven Rescontra). Det var bortforsling från byggnadsplatsen af allehanda afskräde m. m. och framforsling af bräder, plank, bjälkar, spiror och annat virke, tegel, sandsten och granit — bl. a. stenskärf, sandstensfyllning och s. k. gråstensfyllning, hvilket senare material fick kostnadsfritt afhämtas från Stockholms stads samtidigt pågående sprängningsarbeten i Tyskbagarbergen — vidare sand, grus, bl. a. kalk- och knapergrus, af hvilka senare sorter äfven anskaffning och försäljning till bygget hörde till LUNDINS åtagande, äfvensom träkubb etc.

D. FAST INREDNING.

a. Träinredning. Pl. 24—29.

Fram på våren 1895, då byggnadens inre ansågs fullt uttorkadt och det invärtes putsarbetet var fullbordadt, kunde arbetet med den fasta inredningen taga vid. Detta arbete, på hvilket synnerlig omsorg och betydande kostnader nedlades, pågick under återstoden af år 1895, hela åren 1896 och 1897 samt ett godt stycke in på år 1898, i vissa detaljer ännu längre. Det utfördes — efter professor CLASONS och de biträdande arkitekternas ritningar och uppslag — af ett flertal olika handtverkare, fabrikanter och konstnärer. Genom att äfven sinsemellan likartade arbeten, särskildt snickeriarbetet, fördelades på en mängd olika händer, vanns tid, på samma gång som hvars och ens specialiteter på det viset kunde tillgodogöras.

I god tid hade från vederbörande personer och firmor infordrats kostnadsförslag på utförande af inredningens skilda grenar och aftal af byggherren ingåtts på grundval af de anbud, som hade vunnit hans godkännande.

Hvad först träinredningen angår, hade den 13 Mars 1895 anbud (Dok. 142*) — som af byggherren godkändes — ingifvits af snickerifabriksfirman Z. FALK & Son å tillverkning och uppsättning af fönsterlufter med karmar samt ytter- och innanbågar af furu, ek eller valnötsträ i så godt som alla husets lokaler äfvensom af yttre och inre dörrkarmar med dörrar i Kontoret och Höskullen. Under loppet af närmast följande två år aftalades med samma firma ytterligare om utförande af den öfriga träinredningen i kontorsrummen, nämligen vägg- och fönsterpaneler, skåp samt disk med skifva af ek och med skåp, vidare träinredningen jämte inner- och ytterdörrar i Portvaktsrummet, allt af kvistfri furu, frånsedt en del detaljer af ek eller valnötsträ, hvartill slutligen kommo portar af ek till Stallet och Vagnboden samt ytterdörrar af ek med karm till fondpartiet m. m. (se Dok. 142—148*).

Det ofvannämnda första anbudet slutade på en kostnadssumma af Kr. 8 799: 19, hvartill kommo en del extra arbeten, så att räkningen, af den 30 Januari 1897, kom att lyda på en slutsumma af Kr. 12 434: 53. Ett kostnadsförslag af den 7 Februari 1896 slutade på ett belopp af Kr. 3 988, men med afdrag af vissa poster samt tillägg för en del extra arbeten kom räkningen, af den 27 Mars 1897, att lyda på Kr. 4 335, äfven däri en del extra arbeten medräknade. Till arbeten för Kontoret åtgingo Kr. 7 031: 71. Tillsammans drogo dessa tre större leveranser en kostnad af Kr. 23 801: 24, slutbetalda den 8 April 1897 (se räkningar och Rescontra).

Under 1896 utförde firman utom kontraktet ytterligare en hel del arbeten för bygget, bl. a. följande: inpassning och uppriktning samt fastsättning med järnkramlor af fönsterkarmarna å södra fasaden och gårdsfasaderna samt af dörrkarmen till Lilla salongen och af dörrkarmarna i flyglarna, äfven i trapporna, äfvensom inpassning samt beslagning på gångjärn af de små fönsterbågarna i öfre våningen och Kontoret samt af ytter- och innanbågarna i källarvåningen och Kontoret samt i flyglarna, det hela för en kostnad af Kr. 1 443: 40, betalda den 23 Oktober 1896 (se räkning och Rescontra). Under samma år utförde firman för bygget ytterligare diverse snickeriarbeten, bl. a. 38 st. ramar jämte mellanstycken till gyllenläderstapeter i Biljardrummet (Kr. 175: 52), det hela för Kr. 281: 84, betalda den 2 Februari 1897.

Den 24 April 1897 uppbar firman för extra arbeten, bl. a. fem ytterbågar till gästrummen, diverse panel, dörrkarm och beslagning af dörrar i Portvaktsrummet, panel å väggarna och i taket i två trappor m. m., Kr. 361: 30. Den 30 Januari 1899 utbetaldes till firman för fyra dörrar af ek och fyra d:o af furu samt en vägg af furu till Portvaktsrummet m. m. Kr. 327: 35. (Se räkningar och Rescontra.)

Dessutom levererade firman under perioden Juni 1894—Januari 1899 till bygget diverse virke — furu, gran, ek, björk, teak och valnötsträ — äfvensom sågspån i en mängd olika partier och för skilda ändamål, bl. a. furuvirke till extra foder under Stora trappan, till fyllningar under gyllenlädret i Biljardrummet, till skåphyllor, taklister, hålkälslister, hörnskyddare (äfven hörnjärn), trappsocklar o. s. v., för en sammanlagd kostnad af Kr. 1 329: 80, hvari dock ingick äfven ersättning för en del vid bygget utfördt arbete (se räkningar och Rescontra).

I sin helhet drogo de af Z. FALK & Son under nyssnämnda femårsperiod för bygget utförda arbetena och leveranserna en kostnad af Kr. 27 544: 93. (Härifrån bör dock rätteligen afdragas ett tyvärr icke till siffran angifvet belopp för virke »till villan» [i Ljusne?], hvilket

*) Se not å sid. 10.

har råkat komma med på en räkning — af den 17 Augusti 1897 — och så oriktigt förts på Hamngatan 4.)

Hos snickarmästaren O. NILSSON beställdes i enlighet med anbud af den 30 Mars 1895 (Dok. 91*) träinredningen — omfattande paneler, pilastrar, väggpartier, dörrar, dörr- och spisomfattningar samt tak med fyllningar, allt i ljus (»hvit») och svart ek — i Matsalen för tillhopa Kr. 12 800 (däraf för bildhuggerier Kr. 3 800), hvartill kommo för uppsättning, lasering och boning Kr. 2 500, summa alltså Kr. 15 300, som slutbetaldes den 26 November 1897. Ytterligare tillkommo för en del extra arbeten — bl. a. gjordes de stora ekdörrarna om af valnötsträ efter ny ritning med nya bildhuggerier för Kr. 180 samt med ny dörrkarm och nya öfverstycken åt vestibulen för Kr. 145, hvarjämte leverantören släppte till svart ek (utöfver af byggherren tillhandahållet dylikt trä, hämtadt från en honom tillhörig täkt i Guldgrufvan, Skogs socken, Hälsingland) för Kr. 315 m. m. — tillsammans Kr. 1 100, betalda likaledes sistnämnda dag. I ett tilläggsanbud, af den 15 Mars 1897 (Dok. 165*), åtog sig NILSSON att utföra orneringar i midtfyllningen och de fyra närmaste fyllningarna i matsalstaket i enlighet med professor CLASONS ritningar och efter gipsmodeller af ornamentsbildhuggaren W. HOFFMAN (eller H. NERPIN) för Kr. 1 480, slutbetalda den 21 September 1897. (Se räkningar och Rescontra.) Hela kostnaden för träinredningen i Matsalen steg därmed till Kr. 17 880.

Åt snickarmästare NILSSON uppdrogs vidare i enlighet med kostnadsförslag af den 18 April 1896 (Dok. 151*) att göra träinredningen i Rökrummet (»Grefvens rum»), bestående af bröstpanel samt fönster- och dörromfattningar af valnötsträ med inläggningar af lönn, ebenholts och ben för Kr. 2 570 äfvensom rikt skulpteradt kassettak för Kr. 8 230, summa Kr. 10 800, slutbetalda den 21 September 1897 (se räkning och Rescontra).

Äfven träinredningen i Badrummet gjordes af NILSSON, nämligen tak, fönsterbågar och fyllningar för Kr. 1 000 samt två böjda fyllningar vid fönsterbågens sidopartier för Kr. 30, allt af ek, tillhopa Kr. 1 030, betalda den 30 Mars 1897 (se Dok. 156*, räkning och Rescontra).

NILSSONS andel i kostnaderna för träinredningen var därmed uppe i Kr. 29 710.

En betydande del af träinredningen fick vidare Aktiebolaget J. O. WENGSTRÖMS Mekaniska Snickerifabrik på sin lott att utföra. Genom godkända anbud af den 7 Juni, 30 Juli och 21 December 1895 samt 16 Januari 1896 (Dok. 115, 119, 111 och 124*) hade bolaget åtagit sig följande arbeten till här angifna pris:

inredningen i Sängkammaren, Toilettrummet och de fem Gästrummen, omfattande dörrlufter, bröstpaneler — i Sängkammaren hel väggpanel (likaså i Toilettrummet) jämte taklist, spegelomfattning och alkovtak — samt fönsterpaneler med bänkar och foder, tillhopa Kr. 3 500;

nya parkettgolf i Mottagningsrummet, Hvardagssalongen, Matsalen, Lilla salongen (»Grefvinnans rum»), Stora salongen, Rökrummet (»Grefvens rum»), Biljardrummet samt Gästrum I, II, IV och V Kr. 8 462: 45, kostnaden i sluträkningen reducerad till Kr. 8 281;

uppbrytning och transport af gamla parkettrutor från säteriet Ericslund (se nedan) Kr. 196: 50, reparation af dessa samt friser Kr. 955: 50;

inläggning af gamla parkettrutor i Gästrum III, Toilettrummet, Sängkammaren, gången utanför Gästrummen jämte fortsättning norr ut till Västra baktrappan, Ekvestibulen, Öfre serveringsrummet, Entresolrummet (numera Silfverrummet) med garderob (den s. k. Svansen) samt i Kapprummet på nedre bottnen äfvensom af gamla friser Kr. 412: 50 (se prisuppgifter af den och 16 Juni 1896, Dok. 124*);

*) Se not å sid. 10.

Ektrappan (från Vapenrummet till Gästrumsvåningen) jämte boasering af trappväggarna samt inredningen i Ekvestibulen, allt af ek, Kr. 7 600;

boasering af väggar och tak samt tillhörande dörrar i ek och valnötsträ med inläggningar i Vapenrummet Kr. 5 300.

Ett par något senare prisuppgifter, af den 16 April 1896 (Dok. 120 och 121*), upptogo följande arbeten och pris: ekdörr samt ekpålägg af karmen till balkongen äfvensom en boaseringspanel i stället för en ursprungligen tillämnad lavoar jämte ett dörröfverstycke, allt till Toilettrummet, Kr. 210; ändring af skulpterade konsoler och spegelomfattning med ekskulptur till Sängkammaren Kr. 225; reparation af öfverstycken i Gästrummen Kr. 205; listverk och 20 skulpterade hörn samt två girlander Kr. 487; boaseringspanel och dörrar jämte karmar och foder med uppsättning i gången utanför Gästrummen Kr. 975.

Utöfver den i anbudet af den 30 Juli 1895 angifna kostnaden för träinredningen i Vapenrummet, Kr. 5 300, tillkom prisskillnad mellan beräknade och levererade dörrar enligt bolagets anbud af den 5 Augusti 1897 Kr. 1 725.

Utom kostnadsförslagen utförde fabriken följande arbeten: nedtagning, reparation och återuppsättning af fuktskadad panel å Toilettrummets yttervägg Kr. 75; inklädnad af Ektrappan med förhydningspapp och bräder Kr. 55: 50; parkettgolf i Porslinsrummet enligt ritning med inläggning Kr. 5 325; d:o i Vapenrummet med d:o Kr. 4 230; nya friser med inläggning till de gamla parkettgolfven Kr. 268: 75; 30 st. nya parkettrutor med inläggning i Sängkammaren Kr. 180; påsalning af undergolfven i Gästrum III, Toilettrummet, Sängkammaren, gången utanför Gästrummen, Ekvestibulen, Öfre serveringsrummet, Entresolrummet med garderob, Mottagningsrummet och Kapprummet Kr. 381: 24; inalles 13 st. trösklar af ek med inläggning i Sängkammaren, Toilettrummet, Gästrummen och Badrummet Kr. 73: 25; en tröskel af ek och tre trösklar af valnötsträ i Vapenrummet med inläggning Kr. 34: 75; två kälade ektrappsteg med sättsteg jämte inläggning i Entresolrummet Kr. 75.

Dessutom levererade bolaget under åren 1896 och 1897 till bygget diverse bräder och plank i en mängd olika partier till en sammanlagd kostnad af Kr. 966: 17 äfvensom 104 säckar sågspån för Kr. 104 (se räkning 1895—1897).

Sammanlagdt drogo bolagets arbeten och leveranser till bygget enligt generalräkning för åren 1895—1897 en kostnad af Kr. 44 951: 16, hvarifrån emellertid afgick »rabatt å parkett» Kr. 493: 32. Nettobeloppet, Kr. 44 457: 84, slutbetaldes den 28 Mars 1898 (se äfven Rescontra).

Att märka är, att i ofvannämnda totalsumma, Kr. 44 951: 16, ingå tre poster, som icke äro omnämnda i den nu lämnade redogörelsen för Wengströmska snickerifabrikens leveranser till bygget, nämligen dels Kr. 685 för den ursprungliga gårdsporten, dels Kr. 2 000 för bana af ek jämte parkettgolf med inläggning å Kägelbanan, dels Kr. 425 för 1 700 st. sexkantig furukubb för beläggning af Gården, Portgången och stallgolfvet. Den första är redan förut (sid. 51) omtalad, de båda senare omnämnas längre fram (se sid. 84 f).

Utöfver de i den stora treårsräkningen upptagna arbetena och leveranserna utförde Wengströmska fabriken ytterligare följande arbeten för bygget: ändring af ett parkettgolf genom inläggning af ny fris Kr. 147 (se räkning af den 30 Juni 1897); två parkettgolf af ek, »extra tillverkning» — af dimensionerna (resp. 16.70 och 27.91 kvm.) att döma sannolikt till Portvaktsrummet och Mottagningsrummet — samt slät tröskel af ek, allt med inläggning och boning, för resp. Kr. 334, 558: 20 och 4: 25, tillhopa Kr. 896: 45 (se odaterad räkning för leveranser den 22 Augusti och 2 September 1899; ej infördt i Rescontra, men i Hushållsbok 1897—1903 står under September 1899 antecknadt: »Parkettgolf i mottagningsrum 450»,

*) Se not å sid. 10.

hvilket måhända får tolkas så, att WILHELMINA VON HALLWYL af egna medel bekostade golfvet i fråga, låt vara att kostnadsbeloppet ju icke stämmer med det på räkningen angifna). Vidare levererade fabriken i April 1898 diverse trä för Kr. 15: 23, betalda den 9 December samma år, äfvensom slutligen i Januari och Februari 1899 bräder och plank samt diverse för tillsammans Kr. 354: 23, betalda den 22 Juli sistnämnda år (se räkningar och Rescontra).

Med tillägg af de nu senast omnämnda posterna, tillsammans Kr. 1 412: 91, till den förut angifna summan Kr. 44 457: 84 uppbar bolaget för sina arbeten och leveranser till bygget under åren 1895—1899 sålunda sammanlagdt Kr. 45 870: 75. Från denna summa böra dock här frånräknas de tre nyssnämnda beloppen Kr. 685 för den första gårdsporten, 2 000 för bana och parkettgolf å Kägelbanan samt 425 för träkubb till Gården etc., för hvilka belopp redovisas i andra sammanhang. Återstå såsom bolagets anpart af kostnaderna för träinredningen, att upptagas här, Kr. 42 760: 75.

Med snickaren J. R. ALMGREN uppgjordes genom aftal af den 29 November 1895, 7 Juli 1896 och 1 April 1897 (Dok. 110, 154 och 167*) om utförande och uppsättning af träinredningen i följande rum till här angifna pris:

Hvardagssalongen: väggpanel till fyra väggar, fönsterpanel med foder till tre fönsterlufter jämte beklädnad till fönsterpelarna, dörrpanel och dörrfoder till tre lufter dörrar jämte dörrkarmar åt Öfre vestibulen, Stora salongen och Vapenrummet, allt likaledes af bonadt amerikanskt valnötsträ, tillsammans Kr. 3 167, som slutbetaldes den 22 Oktober 1897 (se räkning och Rescontra);

Stora salongen: nedre panel omkring hela rummet, fyra hörnpartier, fönsterpanel med fönsterplattor och foder, lister i väggfälten, sidopartier vid dörrarna med foder jämte tre dörröfverstycken, kornisch rundt hela taket med arkitrav, fris, fyllningar och konsoler, tillsammans Kr. 10 950; tre lufter dörrar (à Kr. 535) Kr. 1 605; två karmar Kr. 220; skulpturarbetet till det hela enligt förslag af bildhuggaren THOR AUGUST NERPIN (se Dok. 167*) Kr. 5 920; allt af ek utom dubbeldörrarna, hvilka gjordes af valnötsträ, rikt skulpterade åt Stora salongen; summa Kr. 18 695. Utöfver kostnadsförslaget tillkom följande: dekupyrinläggningar (intarsia) af lönn och ebenholts på ena sidan af dörrarna åt Rökrummet Kr. 220; tillökning af öfversta kornischen vid taket med en platta af ek med runda hörn omkring hela rummet m. m. Kr. 90. Med dessa sistnämnda poster, tillsammans Kr. 310, steg kostnaden till Kr. 19 005, som slutbetaldes den 22 December 1897 (se räkning och Rescontra). Ytterligare tillkommo för ett skulpteradt spisöfverstycke af ek med uppsättning och boning Kr. 1 085, betalda den 25 Maj 1898 (se räkning och Rescontra). Hela kostnaden för träinredningen i Stora salongen var därmed uppe i Kr. 20 090.

Biljardrummet: å fönsterväggen två paneldelar vid fönstrets sidor, bröstvärnspanel med panel intill fönsterbågen jämte foder omkring fönstret Kr. 585; å södra väggen två paneldelar vid sidorna om passageöppningen (till Vapenrummet), kolonner med konsoler och kornisch, öfverstycke, fyllningsornament med vapen, bågformigt ornament med figurer samt dörr i passagen jämte tak och två garderobsdörrar Kr. 3 780; å östra väggen två panelskåp (för spelgrejor) med jalusier, mellan dem en väggfast bänk (soffa), panelen bakom denna med bredare fyllningar, hvari fyra kvinnofigurer i relief (se därom under »Fast konstnärlig utsmyckning» sid. 91), samt vid skåpens sidor paneldelar Kr. 2 177; å norra väggen två paneldelar med en dörr (till Porslinsrummet) i midten Kr. 1 430; slutligen kassettak Kr. 9 028; allt af bonadt amerikanskt valnötsträ; summa Kr. 17 000, slutbetalda den 1 Februari 1897 (se räkning och Rescontra);

*) Se not å sid 10

Utöfver de ofvan omnämnda kostnaderna för inredningen i Biljardrummet tillkommo följande: för 26 st. skulpterade vapen i väggbeklädnadens vertikala fyllningar (à Kr. 30) Kr. 780; för tre långa pilasterfyllningar i fönstret (à Kr. 42) Kr. 126 samt för två valnötsträskifvor Kr. 8: 72, tillhopa Kr. 914: 72, slutbetalda den 22 Oktober 1897 (se räkning och Rescontra), äfvensom för en ny panel af bonadt valnötsträ i fyllningar ofvan fönstret Kr. 125 samt för profilerade lister af samma träslag, uppsatta omkring nedre kanten af gyllenlädersramarna i hela rummet, Kr. 26, tillsammans Kr. 151, betalda den 22 Oktober 1897 (se räkning och Rescontra). Hela kostnaden för träinredningen i Biljardrummet blef därmed Kr. 18 065: 72.

En sammanläggning af alla nu nämnda kostnader för träinredningen i Hvardagssalongen, Stora salongen och Biljardrummet, allt utfördt af snickaren J. R. ALMGREN, ger en summa af Kr. 41 322: 72.

Ännu mer omfattande var den del af träinredningen i huset, som snickerifirman C. H. BENCKERT J:r fick sig anförtrodt att utföra. Under åren 1895—1899 (se räkning för samma tid) tillverkade och uppsatte firman till här angifna pris inredningen i följande lokaler, nämligen:

Portvaktsrummet: furupanel å två väggar samt en fönsterspegel (s. k. skvallerspegel, snedt utgående från fönsterkarmen) med låda (för ringklocka) tillsammans Kr. 58;

Nedre vestibulen: en luft med lister rikt ornerade stora dörrar (Stora entrén) med karm och omfattning, allt af valnötsträ, Kr. 1 150, samt en mindre dörr (till Stora kapprummet), likaledes af valnötsträ, Kr. 220, tillsammans Kr. 1 370;

Lilla kapprummet med tillhörande passage och toilettrum (med väggfast lavoar): inredning af valnötsträ med inläggningar Kr. 12 960;

Mottagningsrummet: inredning — med användande delvis af en gammal målad panel, som renskrapades och reparerades — af mörk ek, rikt ornerad med förkroppade lister samt med inlagda stjärnor i ben och ebenholts Kr. 8 500;

Stora kapprummet jämte passage och nedre afdelning: väggbeklädnad af furu samt en dörr af valnötsträ Kr. 3 730;

Öfre serveringsrummet: ett skåp af ek öfver diskbänken samt inredning af denna med lådor m. m. Kr. 168;

Lilla salongen (»Kabinettet»): inredning af alm, hörnpartierna med ramstycken af samma träslag men med fyllningar af amboinaträ med figur- och andra inläggningar — efter ritningar af professor JULIUS KRONBERG utskurna och sammanfogade af fru S. BENCKERT af olika träslag: citronträ, satin- och annat valnötsträ, päronträ o. s. v., tillsammans ej mindre än 42 olika sorter förutom de genom färgning åstadkomna nyanserna — äfvensom dörrar till Öfre vestibulen och Stora salongen Kr. 21 800;

Vapenrummet: furupaneler till öfre delen af väggarna Kr. 320 samt reparation af de stora dörrarna Kr. 42, d:o af de små äfvensom tillverkning och insättning af nya inlagda fyllningar däri Kr. 252, tillsammans Kr. 614;

Biljardrummet: furu- och valnötsträlister med uppsättning Kr. 230;

två garderober (vid Biljardrummet): väggpaneler af valnötsträ, en väggfast lavoar och en hylla tillsammans Kr. 1 340;

Porslinsrummet (»Museirummet»): inredning af polerad grå och grön lönn (*érable* eller *maple*) med inläggningar, väggfasta monterskåp med dörrar af spegelglas (Kr. 510) och inredning af mahogny, inberäknadt montering och fastsättning af mässingen, »en vidlyftig

ändring»* (enligt räkningen), dörrar till Biljardrummet och Östra baktrappan äfvensom putsning och polering af fönsterbågarna samt två ramar till fönstren Kr. 20 780;

Silfverrummet (»Entresolrummet»): inredning med väggfasta skåp, ut- och invändigt i mörk mahogny, äfvensom fönster, väggar och dörrkarm i samma träslag, inberäknadt dubbeltjocka fönsterglas, Kr. 9 100;

»Svansen» (korridoren innanför Silfverrummet): inredning med skåp, ut- och invändigt i mahogny samt med skjutdörrar, Kr. 2 565;

klosetterna (två trappor upp): tak och väggar af mahogny med uppsättning samt toilettpapperslådor Kr. 1 874: 55; dörrar och karmar med beslagning Kr. 270 etc., tillsammans Kr. 2 204: 55;

dessutom i ett flertal olika lokaler diverse mindre arbeten, bl. a. 38 st. svarfvade brickor af ek, lönn, valnötsträ, mahogny och alm — allt efter hvarje lokals inredning — till elektriska strömbrytare, 9 st. runda ebenholtsskifvor, infällda i kägelgården i Kägelbanan (mera om denna sid. 84 och följande), långa eklister vid sidan däraf, en ekplankskifva i en kägelgarderob o. s. v.; sammanlagd kostnad Kr. 523.

Räkningen slutade på en totalsumma af Kr. 86 794: 05, men däri ingår äfven kostnaden för en del icke till den fasta inredningen hörande arbeten, sammanlagdt Kr. 851: 50, hvilket belopp alltså här bör afdragas från slutsumman. Återstå Kr. 85 942: 55, som sålunda utgöra firman C. H. Benckert J:rs anpart af kostnaden för träinredningen. Nyssnämnda totalbelopp slutbetaldes den 31 December 1899 (se räkningen samt Rescontra).

Till Mottagningsrummet, hvars träinredning i öfrigt, såsom redan är omtaladt, utfördes af firman Benckert, beställdes i enlighet med kostnadsförslag af den 29 September 1897 (Dok. 169**) taket — ett i ek faneradt bjälktak — hos Ekmans Nya Snickerifabriks Aktiebolag, Sundbyberg och Stockholm, för en kostnad, inberäknadt uppsättning och boning, af Kr. 1 850, betalda den 26 Januari 1898 (se räkning och Rescontra). Emellertid var byggherren — eller måhända snarare husets härskarinna — såsom framgår af ett bref till den förre från den levererande firmans chef, generalkonsul Otto Blanck (Dok. 171**), icke nöjd med detta fanerade tak utan beställde året därpå ett nytt, af massiv ek, hos snickare Benckert. Detta tak, som blef färdigt och uppsatt i November 1899, kostade, med afdrag för det gamla träet, Kr. 2 400, betalda den 9 samma månad (se kvitterad räkning, utställd på Wilhelmina von Hallwyl; posten saknas i Rescontra).

Till träinredningen äro slutligen att hänföra ledstängerna till Östra och Västra baktrapporna. 195 fot runda dylika stänger af polerad alm tillverkades på beställning af svarfvaren Robert Nilsson till ett pris af Kr. 1: 50 pr fot, tillhopa Kr. 292, hvartill kommo för 69 st. krokar med laserade mässingsbeslag Kr. 69 samt för ett stycke almträ till öfverliggare Kr. 3, summa Kr. 364, betalda den 26 Mars 1898 (se räkning af den 19 föregående Februari samt Rescontra).

Sammanlagda kostnaden för träinredningen uppgick till Kr. 231 894: 95.

b. Steninredning. Pl. 23.

Hufvudparten af allt stenarbete inom huset anförtroddes åt W. Jagdmanns Mekaniska Stenhuggeri, Prästgårdsgatan 17, filial Biblioteksgatan 21 — invid Stureplan — Stockholm, att utföra.

*) Enligt uppgift af f. d. teckningsläraren Karl Johan Ek vid hans å sidan 87 omnämnda besök i Hallwylska museet i Maj 1938 gjordes Porslinsrummets inredning ursprungligen helt och hållet i mahogny, men rummet hade då »sett för litet ut», hvarför man hade utbytt mahognyn mot den ljusare lönnen. Möjligen åsyftar uttrycket »en vidlyftig ändring» detta utbyte.

**) Se not å sid 10.

I beställningen ingick först och främst marmorinredningen i Nedre vestibulen med trappuppgång, omfattande enligt aftal af den 20 (21) Februari 1896 (Dok. 138*) följande arbeten till här angifna pris: släta ytor och kordonglist af polerad *jaune jaspé*-marmor Kr. 4 173; fristående kolonner af polerad *pourpre violet*-marmor med baser och kapitäl af Carraramarmor samt alla grada pilasterkapitäl af samma marmorsort Kr. 5 400; trappsteg med sättsteg af hvit marmor Kr. 743: 80; vidare följande arbeten af polerad Kolmårdsmarmor: 370 kvfot släta ytor à 4: 50 Kr. 1 665; 160 löpfot i släta ytor omslutande *jaune jaspé*-marmor à 2: 50 Kr. 400; 45 lf. omslutande *jaune jaspé*-ytorna men i böjda linjer à 4: 50 Kr. 202: 50; 85 lf. räfflade pilastrar à 15: — — i verkligheten gjordes pilastrarna släta, hvarför enligt byggherrens order förslagsvis Kr. 500 skulle tillsvidare påföras leverantören — Kr. 1 275; 10 lf. pilastrar, motsvarande de fristående kolonnerna, à 12: — Kr. 120; 10 st. böjda inklädningar af såväl stärkringar som fönstersmygar à 350: — Kr. 3 500; 55 lf. sockel i vestibulen à 20: — Kr. 1 100; 55 lf. bandlist à 6: — Kr. 330; 51 lf. sockellist i trappan à 6: — Kr. 306; 106 lf. bandlist i d:o à 5: — Kr. 530; 160 lf. förkroppningar vid de släta pilastrarna à 5: 50 Kr. 880; två dörromfattningar Kr. 974; 26 lf. öfverliggare till trappräcket à 22: — Kr. 572; 26 lf. underliggare till d:o à 20: — Kr. 520; 23 st. dockor till d:o à 30: — Kr. 690; fyra podestrar à 125: — Kr. 500; till sist marmorgolf enligt ritning Kr. 1 864. Summa Kr. 25 745: 30, hvilket belopp afrundades till jämnt 25 700. I afräkning därå uppbar leverantören i ett flertal olika poster under tiden den 2 Maj 1896—den 20 Januari 1898 tillhopa Kr. 24 000 (se kvittenser å kostnadsförslaget samt Rescontra), hvarefter återstoden, Kr. 1 700, fick innestå till slutuppgörelsen.

Ett senare kostnadsförslag, af den 16 Februari 1897 (Dok. 140*), upptog följande arbeten jämte pris till Öfre vestibulen: 14 löpmeter snirkelhuggning (47 fot à 12: —) Kr. 564; 4 lm. d:o med list (13 ½ fot à 22: —) Kr. 297; två foder till inre sidan af hvalfbågarna Kr. 400; en ornerad fyllning mellan kolonnerna Kr. 475; två fyllningar ofvanför hvalfbågarna Kr. 180; 16 st. dockor till trappräcket à 30: — Kr. 480; 3 m. öfverliggare till d:o (10 fot à 22: —) Kr. 220; 3 m. underliggare till d:o (10 fot à 20: —) Kr. 200; tre socklar till piedestaler Kr. 500; tre midtelstycken till piedestaler Kr. 1 000; tre öfverstycken till piedestaler Kr. 1 000; 26 lm. sockel (88 fot à 10: —) Kr. 880; 26 lm. fyllning (88 fot à 5: —) Kr. 440; 26 lm. list öfver fyllningen (88 fot à 18: —) Kr. 1 584; golf enligt detaljritning Kr. 2 100; dörromfattning till dörren till Lilla salongen: foder (19 fot à 35: —) Kr. 665, öfverstycke Kr. 800, beklädnad ofvanför öfverstycket samt två konsoler, ornerade, Kr. 650, tillhopa Kr. 2 115; dörromfattning till Hvardagssalongsdörren: foder, 27 lf., orneradt öfverstycke, list och båge, Kr. 5 000; dörromfattning till Matsalsdörren: foder, öfverstycke med list och båge, Kr. 4 000; öfre delen af taklisten, omkring 90 lf., midtelpartiet, omkring 90 f., och nedre listen, omkring 90 f., Kr. 5 000; omfattning till stora nischen jämte hvalfbåge Kr. 2 300; fönsternischen med böjd fönsterbänk och hvalfbåge jämte nedre beklädnaden vid fönstret Kr. 4 200. Summa Kr. 32 935, af hvilket belopp leverantören i en mängd olika poster under tiden den 24 April 1897—den 20 Januari 1898 uppbar tillsammans Kr. 32 000 (se kvittenser å kostnadsförslaget samt Rescontra) och återstående Kr. 935 tillsvidare innehöllos.

Att slutuppgörelsen uppsköts beträffande såväl denna post som den nyssnämnda, ehuru leveransen var fullgjord, sammanhängde uppenbarligen med den omständigheten, att professor Clason vid afsyning af arbetet hade funnit sig nödsakad att underkänna en ej oväsentlig del däraf — det gällde ett antal trapp- och sättsteg samt frisstycken, hvilka synas ha i fråga om såväl kvalité som färg och ådring allt för mycket afvikit från de sju nedersta stegen i nedre trappafdelningen. I ett särskildt kontrakt, af den 26 April 1898 (Dok. 139*),

*) Se not å sid 10.

förband sig leverantören att i stället för de kasserade stegen och friserna leverera fullt färdiga lika många af samma marmorkvalité, i samma färg och ådring som de sju nyssnämnda stegen samt bemyndigade verkmästaren OLOF MATTSSON att på leverantörens risk löstaga de steg och friser, som skulle bytas ut, mot en godtgörelse till leverantören för denna risk af Kr. 200, att utbetalas, när allt vore levereradt och godkändt. För stenarbetet erforderliga arbetare skulle anskaffas af leverantören, medan aflöningarna skulle betalas till arbetarna direkt af byggherren efter en timpenning af 50 à 55 öre. Såsom garanti för fullgörandet af det sagda medgaf JAGDMANN byggherren att af hans innestående fordran för annat arbete i huset få innehålla Kr. 1 000 och däraf använda så mycket, som kunde bli erforderligt »för att låta af annan person verkställa det, hvaruti jag (leverantören) till äfventyrs brustit». Hur mycket af sistnämnda belopp som i verkligheten togs i anspråk, framgår ej af i huset bevarade handlingar — i fråga om slutuppgörelsen anges nämligen blott en rund summa (se därom sid. 67).

Hos JAGDMANN beställdes vidare sex af de i rumsinredningarna ingående sju öppna spisarna, nämligen: den i Matsalen, af *Porte d'or*-marmor (fransk eller italiensk), i enlighet med kostnadsförslag af den 31 Augusti 1895 (Dok. 136*) till ett pris af Kr. 1 140, betaldad en 18 April 1896; den i Biljardrummet, af fransk s. k. Napoleonmarmor, kostnad Kr. 5 400, och den i Mottagningsrummet, af mörkröd Ölandskalksten, Kr. 2 200, båda enligt kostnadsförslag af den 6 December 1895 (Dok. 135*) och slutbetalda den 23 Maj 1896; den i Rökrummet, af en spansk marmorsort, *d'Carella*, äfven kallad *Brèchesanguine* — stenen synes vid slipning liksom gråta blod — pris enligt kostnadsförslag af den 10 Juni 1896 (Dok. 134) Kr. 3 600, betalda den 3 följande Oktober; den i Hvardagssalongen, af Ekebergsmarmor — i kostnadsförslaget, af den 23 Juli 1896 (Dok. 133*), kallad »friherre Stedingks marmor», enär egendomen Ekeberg i Glanshammars socken, Närke, där denna marmorsort brytes, vid den tiden ägdes af kammarherren friherre STYRBJÖRN VON STEDINGK — pris Kr. 3 650, slutbetalda den 22 Maj 1897; samt slutligen spisen i Stora salongen, af en belgisk marmorsort, *rouge royal* (*belge*), enligt kostnadsförslag af den 5 April 1897 (Dok. 132) pris Kr. 1 600, betalda den 4 följande Augusti. Sammanlagda kostnaden för alla sex spisarna, d. v. s. marmorklädslarna — murningsarbetet ingick gifvetvis i murningsackordet — utgjorde Kr. 17 590. (Se äfven räkningar och Rescontra.)

Vid sidan af nu omnämnda, i kontrakt aftalade arbeten utförde och levererade JAGDMANNS stenhuggeri ytterligare en hel del i steninredningen ingående arbeten och material. En räkning af den 7 Augusti 1896 upptog följande: 591.65 kvf. prima sorterad golfsten, slipad, Kr. 887: 48; 62.25 kvf. d:o, oslipad, Kr. 32: 63; 150.11 kvf. prima sorterade kakelugnsplaner Kr. 112: 58; 767.22 kvf. prima sorterad golffris, slipad, Kr. 1 150: 83; 5.868 kvm. beklädnad af *comblanchien***) till Stallet jämte uppsättning Kr. 258: 72; 20 st. kalkstenstrappsteg och 10 st. extra modellsteg Kr. 221: 36; 59 lf. profilering Kr. 35: 40; 4.98 kvm. prima svart och hvit marmor till golf Kr. 56: 52; äfvensom 9 st. frisbitar af grön marmor Kr. 20: 75; tillsammans Kr. 2 776: 27, betalda den 8 nyssnämnda månad (se äfven Rescontra).

En annan räkning, af den 31 December 1896, upptog följande: till Badrummet: grön sockel (143: —), grön underliggare, gröna trappsteg och d:o sättsteg, ändprofil, fris af grön marmor (tillhopa 125: 50), podest af hvit marmor (200: —), undre och öfre lister till skärm (115: 50), golf af hvit och grön marmor (172: 05) samt polerad hvit marmor till skärmen (100: —); till Lilla salongen: täljstensskifva till spisen (64: 23); till Portvaktsrummet:

*) Se not å sid 10.

**) En fransk marmorsort, uppkallad efter brytningsorten, kommunen Comblanchien i departementet Côte-d'Or.

tre hyflade kalkstenstrappsteg (14: 38); till Västra passagen: till den s. k. vindsslasken: fem marmorskifvor Kr. 300: 62; till »Grefvens toilett» (vid gången mellan inre kontorsrummen): en fönsterbänk af marmor (42: 35); äfvensom diverse: oslipade sorterade kalkstensplaner, sorterad röd kalkstensfris etc. (172: 98); tillhopa Kr. 1 450: 61, betalda den 16 Mars 1897 (se äfven Rescontra).

Under 1897 utförde och levererade Jagdmannska stenhuggeriet, utöfver förut omnämnda arbeten och material, enligt räkning af den 3 Juli samma år ytterligare bl. a. följande: 14 st. marmorskifvor af olika storlek och för skilda ändamål (tillhopa 602: 26); grön marmorsockel, hvit marmorlist (140: —); marmordisk (109: 55); podest af tjock sten med list (80: —) m. m.; äfvensom diverse uppsättning (i Badrummet, Köket, serveringsrummen och skafferierna, Kr. 334); tillsammans Kr. 1 318: 25, betalda räkningens datum (se äfven Rescontra).

Såsom redan är omtaladt, hade stenhuggeriet arbete ända till slutet af Maj 1898 med utbyte af kasserade steg och friser i Stora trappuppgången, och äfven under återstoden af samma år och fram på det följande utförde och levererade firman, som under 1898 uppgick i Aktiebolaget Anderssons Mekaniska Stenhuggeri, med W. Jagdmann såsom verkställande direktör, åtskilligt arbete och material till huset. En räkning af den 20 Mars 1899 upptog bl. a.: 66 st. kalkstensblock till Terrassen (955: 39), ett stort antal skifvor af olika slags marmor (till fasta lavoarer, till skydd för väggar mot möbler, till dörrstoppare o. s. v.) äfvensom 6 206 timmars arbete i huset (med efterputsning af alla marmorarbeten m. m.). Räkningen slutade på en summa af Kr. 5 194: 65, hvaraf Kr. 2 000 äro kvitterade på räkningen den 29 Juli nyssnämnda år och återstoden ingick i det belopp, Kr. 5 700, som W. Jagdmann å ett den 29 följande Augusti dateradt kvitto erkänner sig ha mottagit såsom slutlikvid för alla af honom och Aktiebolaget Anderssons Mekaniska Stenhuggeri dittills utförda arbeten. En andra räkning af nyssnämnda datum, den 20 Mars 1899, från bolaget upptog bl. a.: två marmorskifvor med inskription och kranhål till Öfre serveringsrummet, tio marmorplintar (100: —), en grön fris samt en stjärna af Kolmårdsmarmor mot botten af Carraramarmor (200: —), allt till golfvet i Lilla kapprummet med tillhörande toilett; åtta trappsteg med sättsteg till trappan till Stora kapprummet; vidare kalkstensplattor, planstenar samt kalkstensfris till kalkstensgolfven under Stora trappan; äfvensom 120 timmars arbete med inläggning af stjärnan jämte omfattning i kapprumsgolfvet; tillsammans Kr. 640: 33, hvilket belopp likaledes betaldes den 29 Augusti 1899 men icke återfinnes i Rescontra utan förmodligen ingick i den nyss omnämnda slutuppgörelsen. I beloppet Kr. 5 700 innefattades tydligen äfven den uppskjutna slutuppgörelsen för marmorinredningen i Nedre och Öfre vestibulerna (jfr sid. 65).

Därmed voro samtliga W. Jagdmanns mellanhafvanden med bygget Hamngatan 4 slutgiltigt uppgjorda. Läggas till nyssnämnda slutlikvidsumma, Kr. 5 700, förut uppburna belopp — Kr. 56 000 för marmorinredningen i Nedre och Öfre vestibulerna, Kr. 17 590 för de sex öppna spisarna, Kr. 5 545: 13 för diverse enligt räkningar af den 7 Augusti och 31 December 1896 samt 3 Juli 1897 äfvensom i förskott uppburna Kr. 2 000 å räkningen af den 20 Mars 1899 — så befinnes hela den på Jagdmannska och Anderssonska stenhuggerierna belöpande anparten af kostnaden för steninredningen (däri af praktiska skäl medräknadt äfven nyssnämnda Kr. 955: 39 för kalkstensblock till Terrassen) ha uppgått till Kr. 86 835: 13, af hvilket belopp ju dock en — låt vara oväsentlig — del har tillkommit efter de båda stenhuggeriernas sammanslagning.

I detta sammanhang må nämnas, att Aktiebolaget Anderssons Mekaniska Stenhuggeri tillfälligtvis redan i tidigare skeden af byggnadsarbetet var med såsom leverantör. I slutet

af år 1893 levererade bolaget sålunda till bygget en engelsk slipsten för Kr. 27: 50, betalda den 27 Januari 1894, och den 24 September 1897 en skifva af Kolmårdsmarmor, betald med Kr. 32: 66 den 23 följande månad (se räkningar och Rescontra).

Utöfver det nu nämnda levererade Anderssonska stenhuggeriet bl. a. i Augusti 1899 12 m. fris af grön marmor för tillsammans Kr. 120: 65, betalda den 11 följande November (se räkning). Tillsammans med de nyssnämnda två mindre beloppen från 1894 och 1897 gör detta Kr. 180: 81, vid hvilken summa bolagets hela anpart af byggnadskostnaderna intill slutet af 1899 — frånsedt slutuppgörelsen den 29 Augusti samma år — tillsvidare stannade.

Såsom förut är omtaladt, undantogs en af de öppna spisarna vid beställningen hos JAGDMANN. Spisen i fråga var den i Lilla salongen (»Kabinettet»). Denna höggs i stället — i s. k. Mölnbomarmor och med eldstad af täljsten — vid Bröderna GUSTAFSSONS Mekaniska Stenhuggeri, för hvars medverkan till gatufasadens stenbeklädnad m. m. förut (sid. 27 och 28) har redogjorts. I samband därmed fick firman göra äfven golffrisen till samma rum af marmor från Gropptorp. Kostnaden för det hela utgjorde i enlighet med anbud af den 4 Juli 1895 (Dok. 96*) Kr. 1 310, slutbetalda den 2 Maj 1896 (se kvitto och Rescontra).

Jämväl stenarbetet till Ektrappan, bestående af en kolonn med plint, sockel och bas af Mölnbomarmor, skaft af röd granit från Grafversfors samt kapitäl af grå marmor äfvensom fyra konsoler (pilasterkapitäl) af Mölnbomarmor, utfördes af bröderna GUSTAFSSON i enlighet med anbud af den 8 Januari 1895 (Dok. 85*, där trappan i fråga har råkat bli kallad »Grefvens trappa» i stället för Ektrappan) för Kr. 1 190, betalda den 6 April samma år (se äfven Rescontra).

Under 1896 och 1897 levererade samma firma ytterligare följande material till steninredningen: grön marmorplansten för Kr. 732: 75 samt röda kalkstensplaner för Kr. 289: 50, tillhopa Kr. 1 022: 25, betalda den 25 Juli 1896; vidare golfplattor af grön marmor för Kr. 1 147: 98, betalda den 23 Oktober samma år, marmorplattor för Kr. 636, betalda den 1 April 1897, samt slutligen d:o för Kr. 133: 44, betalda den 2 Oktober sistnämnda år (se räkningar och Rescontra, beträffande den sista posten äfven räkning från C. WIDELL å diverse utlägg för bygget).

Till icke förut omnämnda trappor inom huset, nämligen Västra och Östra baktrapporna (»kommunikationstrapporna») samt Inre kontorstrappan (i huset kallad »Grefvens trappa»), levererades naturstenen, Närkeskalksten från Yxhult, Kumla socken, slipad, räfflad och färdig till uppsättning, af Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag, Kumla. Bolagets räkning, af den 21 December 1894, upptog följande: blockstegstrappa genom två våningar, 51 steg, Kr. 431: 88; Västra baktrappan, 66 steg, Kr. 210: 60; Östra baktrappan, likaledes 66 steg, Kr. 166; äfvensom fem steg enligt särskilda ritningar m. m., tillsammans Kr. 102; summa Kr. 910: 48, betalda den 29 nyssnämnda månad (se äfven Rescontra).

Dessutom levererade bolaget enligt räkning af den 30 September 1895 27 st. räfflade och sex st. släthuggna trappsteg samt 11 st. blocksteg för tillsammans Kr. 262: 29, betalda den 5 följande Oktober (se äfven Rescontra).

I detta sammanhang må vidare nämnas, att Skånska Cementgjuteriet i September 1896 inlade golf af s. k. viktoriaplattor (85 kvm.) i dåvarande östra vindspassagen för Kr. 850, hvartill kommo för 6 lass grus till fyllning Kr. 15, tillhopa alltså Kr. 865, betalda den 20 följande November. Golf af samma slags plattor (72.63 kvm.) inlade bolaget något senare i Köket för en kostnad af Kr. 726: 30, betalda den 19 December samma år. Ytterligare en golfyta, om 9.80 kvm., i nyssnämnda vindspassage täcktes i Maj 1897 med viktoriaplattor

*) Se not å sid. 10.

jämte grusfyllning m. m. för Kr. 113: 05, betalda den 3 November samma år. (Se räkningar och Rescontra.) Tillsammans drogo dessa arbeten en kostnad af Kr. 1 704: 35.

Till sist är här att omtala, att plansten levererades af N. A. NILSSON den 20 Maj 1896 för Kr. 16: 25, betalda den 30 samma månad, samt af C. SAMUELSON förstnämnda dag och den 29 följande Juni för resp. Kr. 14: 95 och 128: 75, betalda den 30 Maj och 1 Juli (se räkningar och Rescontra). Sammanlagda kostnaden för dessa leveranser var alltså Kr. 159: 95.

Sammanläggas kostnaderna för alla här uppräknade leveranser och arbeten för steninredningen så befinnes deras totalsumma utgöra Kr. 95 493: 79.

c. Gips- och stuckarbete.

Med bildhuggaren RICHARD SUNDELL, Stockholm, uppgjordes på grundval af anbud (prisuppgifter) af den 30 Maj 1895, 19 Oktober och 8 December 1896 samt 4 Januari 1897 (Dok. 95 och 162—164*) om utförande af i inredningen ingående arbeten i gips och stuck.

Det förstnämnda dokumentet innehöll prisuppgifter å dels polerade hvita stuckskifvor — levererade och uppsatta — afsedda till beklädnad af väggytorna i kök, skafferi, handkammare, serveringsrum, toiletter, telefonrum, garderober och klosettrum — tillsammans 433 kvm. eller omkring 4 000 kvf. à Kr. 0: 65 — dels taklister af gips i Sängkammaren, Toilettrummet, gästrummen och kontorslokalerna.

I Dok. 163* åtog sig SUNDELL att modellera och uppsätta tak och taklister i Öfre vestibulen till ett pris af Kr. 1 300, hvartill senare kommo (enligt Dok. 162*) för ändring af tre taklistpartier Kr. 810. För takornamenten af gips till Stora salongen beräknades (i Dok. 164*) följande pris: fyra kartuscher Kr. 1 580, två midtelkartuscher Kr. 590, två sidokartuscher Kr. 190, fyra rosetter Kr. 95, två midtelpartier med frukter Kr. 530, taklist Kr. 260, lagerstaf med list Kr. 280, 180 st. kassettrosetter med kassetter Kr. 375, 14 m. staf Kr. 195 samt två blad Kr. 70, fyra figurfyllningar Kr. 700 samt två reliefer Kr. 500. Summa Kr. 5 365, hvarå rabatterades Kr. 365, så att kostnaden för det hela skulle bli Kr. 5 000 jämnt.

Arbetet blef färdigt mot slutet af September 1897, och den 24 samma månad öfverlämnades slutlig kostnadsuppgift å det hela, fördelad på fem olika räkningar.

Räkning n:r 1 upptog följande: i gästrummen 328 lf. taklist à 0: 95 Kr. 311: 60, 328 lf. list å väggarna à 0: 45 Kr. 147: 60 samt 64 lf. list i alkov à 1: 25 Kr. 80; i Sängkammaren 82 lf. list à 2: 29 Kr. 187, två förkroppningar Kr. 40 samt sex runda hörn Kr. 132; i Toilettrummet 51 lf. list à 2: 09 Kr. 106, fyra förkroppningar Kr. 60 samt två runda hörn Kr. 50; i Yttre kontoret 317 lf. list à 1: 28 Kr. 405: 76, plafond (vid gårdsfönstret) Kr. 18 samt rundt hörn Kr. 30; i Mottagningsrummet 76 lf. list med staf à 2: 70 Kr. 205; i Stora kapprummet 55 lf. list à 1: 60 Kr. 88; i Lilla salongen 84 lf. list à 2: 25 Kr. 189, sex runda hörn Kr. 132 samt ändringar Kr. 12, äfvensom i korridoren 184 lf. list à 1: 50 Kr. 276. Summa Kr. 2 469: 96.

Å räkning n:r 2 voro följande arbeten af gips upptagna: i Porslinsrummet 57 lf. list à 2: 55 Kr. 145 samt två runda hörn Kr. 50; i Östra baktrappan 78 lf. list à 2: — Kr. 156; i diverse lokaler 306 lf. räfflad list à 1: 25 Kr. 382 samt två runda hörn Kr. 50; i Västra baktrappan 88 lf. räfflad list med underparti à 2: — Kr. 176, d:o rundt parti Kr. 36; till Nedre vestibulen (allt modeller): ett större hvalf, 550 kvf. à 0: 75, Kr. 412: 50, tre fyllningar Kr. 108, en d:o Kr. 45, två kolonnkapitäl Kr. 130, två kolonnbaser Kr. 36, ett konsolkapitäl Kr. 35, två små pilastrar Kr. 10, sex pilastrar Kr. 180, två dubbla d:o (fyra kapitäl) Kr. 140, nio pilasterbaser, däraf sex med förkroppningar, Kr. 180; till trappan 15 st. balustrar Kr. 60, 12 lf.

*) Se not å sid. 10.

öfverliggare Kr. 42, två svängda modeller Kr. 65, tre hvalffyllningar Kr. 150, en konsol Kr. 20 samt 12 lf. underlist med staf och hörnornament Kr. 50. Summa Kr. 2 658: 50, hvarå rabatterades Kr. 500, så att hela kostnaden blef Kr. 2 158: 50.

Äfven räkning n:r 3 upptog modeller i gips, nämligen till följande marmordetaljer i Stora trappan och Nedre vestibulen: en helsvängd öfverliggare med uppsättning jämte retusch och ändring Kr. 150, en fyllning Kr. 75, en piedestal (jämte skissritning) Kr. 275, uppsättning däraf i trappan med balustrar, listverk m. m. Kr. 45, ett kolonnkapitäl (med retusch) Kr. 35, två pilasterkapitäl, retuscherade, Kr. 30, tre reliefer Kr. 36, två konsoler Kr. 36; prof för putsning med gips af tak Kr. 10; vidare i Porslinsrummet nedtagning af taklister samt uppsättning af lister af ny form Kr. 45; två afgjutningar af hvalf Kr. 130; skiss till staty (för trappnischen) Kr. 125 äfvensom diverse Kr. 75. Summa Kr. 1 067.

Räkning n:r 4 (arbeten af gips): Öfre vestibulens tak, rikt orneradt enligt förslag, Kr. 1 300, tre partier modellerade enligt förslag (ny modell) à 270:— Kr. 810, ett hvalfornament Kr. 250, ett d:o Kr. 150, fälten å listen utfyllda med gips (i stället för bruk) Kr. 75, allt i Öfre vestibulen; i Lilla salongen stor taklist med lagerstaf och slät list i taket Kr. 650, ändring af densamma Kr. 135; i Stora salongen med reliefer och figurer rikt orneradt tak (enligt det redan återgifna kostnadsförslaget, se sid. 69) Kr. 5 000, tre rosetter Kr. 135 äfvensom ändring af taklisten öfver den öppna spisen Kr. 65; vidare skiss till en lykthållare (i Kontorstrappan) modellerad och ändrad (drake och kapitäl) Kr. 75; två ornament till flaggstänger (ej utförda) Kr. 44; i diverse rum: större gipslist, 1 035 lf. à 1: 10, Kr. 1 138: 50, 8 st. runda partier af samma list à 15:— Kr. 120, 20 st. förkroppningar Kr. 30; mindre gipslist, 395 lf. à 0: 75, Kr. 296: 25; i ett trapphus samma list och rundt parti Kr. 45; diverse arbeten i Selkammaren Kr. 15; 5 säckar gips à 3:— Kr. 15; äfvensom till sist korrespondens på Paris Kr. 7. Summa Kr. 11 357, hvarå rabatterades Kr. 500, så att hela kostnaden blef Kr. 10 857.

Räkning n:r 5 upptog hufvudsakligen arbeten i s. k. marmorit — en på sin tid ganska mycket nyttjad marmorimiterande stucksort — här använd till väggbeklädnad i toilettrum, garderober, telefonhytter, kök, skafferier, bad-(?) och klosettrum. De med marmorit klädda ytorna utgjorde tillsammans 4 592 kvf., och priset växlade från Kr. 0: 75 till 1: 95 pr kvf. Hela kostnaden uppgick enligt räkningen till Kr. 4 054: 06. Därtill kommo på samma räkning uppförda Kr. 684 för putsning af tak och väggar i Västra vindspassagen med gips och väf, 912 kvf. à 0: 75. Räkningens slutsumma blef alltså Kr. 4 738: 06.

Sammanlagda kostnaden enligt alla fem räkningarna utgjorde Kr. 21 290: 52, slutbetalda den 18 Oktober 1897 (se särskilda kvittenser, generalkvitto af sistnämnda datum samt Rescontra).

En senare räkning från SUNDELL, daterad den 28 April 1898, upptog ytterligare följande arbeten: modell till taket i Nedre vestibulen Kr. 65, samma tak i slutlig utformning, med figurrelief och ornament, Kr. 3 985; vidare modell till en kandelabergrupp för brons Kr. 875 och till en snarlik grupp likaledes Kr. 875, en större skiss i lera till samma modell Kr. 155 äfvensom en mindre skiss i vax till den senare gruppen Kr. 75 — båda dessa grupper komponerade och modellerade af skulptören JOHAN AXEL WETTERLUND, gjutna i brons hos Aktiebolaget Förenade Konstgjuterierna, f. d. OTTO MEYER & Komp., samt närmare beskrifna under n:r I: D. a. 1, Grupp LV: Skulpturer —; vidare modell till en kandelaber Kr. 480, skiss till densamma Kr. 150 samt diverse ändringar i modelleringen Kr. 175 äfvensom slutligen två modeller till flagghållare i brons Kr. 175. Summa Kr. 7 010, hvarifrån afgingo Kr. 210 (rabatt), så att kostnaden för det hela blef Kr. 6 800, betalda den 6 Maj 1898 (se den kvitterade räkningen samt Rescontra). Från sistnämnda summa böra dock här frånräknas Kr. 2 785, utgörande arfvode till skulptören WETTERLUND för kandelaber-

gruppsmodellerna, hvilket senare belopp redovisas längre fram i afsnittet »Fast konstnärlig utsmyckning», sid. 90, såsom ingående i kostnaden för ifrågavarande två kandelabergrupper. Återstå att upptagas här såsom ersättning åt SUNDELL för hans andel i arbetet Kr. 4 015.

Gips till nu uppräknade arbeten inköptes tunnvis i större och mindre partier från grosshandelsfirman WAHLIN & Co. De första leveranserna skedde under Maj 1895, de sista i Februari 1899. Gipsen var af två olika kvalitéer: gips A, pris Kr. 7: 50—7—6: 50—6 pr tunna, och gips B, Kr. 6—6: 50. Tydligen till följd af felräkning hos leverantören råkade ett parti på 15 tunnor gips A, angifvet pris Kr. 6: 50 pr tunna och inköpt i Juli 1896, bli extra billigt: enligt räkningen kostade det Kr. 84: 50 — hvilket blir blott ungefär Kr. 5: 63 pr tunna — i stället för Kr. 97: 50, och det förra beloppet blef också betaldt och kvitteradt, såsom ses af både räkningen och Rescontra. Af gips A inköptes sammanlagdt 75 tunnor för en kostnad af Kr. 516: 50 och af gips B 38 tunnor för tillsammans Kr. 236. Sammanlagda kostnaden för gipsleveranserna blef sålunda Kr. 752: 50 (se räkningar och Rescontra).

Utom till här förut nämnda ändamål användes gips bl. a. till fastsättning af marmor.

Hela kostnaden för gips- och stuckarbetena — däri dock ej inräknadt de här omnämnda modellerna till två kandelabergrupper i brons — uppgick till Kr. 26 058: 02.

d. Målning och förgyllning.

Allt målningsarbete och en betydande del af förgyllningsarbetet i huset utfördes af firman HOLMGREN & KJELLBERG, rums- och dekorationsmålare, hvars medverkan vid bygget redan under första året, 1893, förut (sid. 13) är omtalad. Liksom under detta år var det äfven under de båda närmast följande åren åtminstone hufvudsakligen blott provisoriska arbeten vid bygget, som firmans målare sysslade med. I hela kostnaden för målningsarbete under 1894, Kr. 51: 85, ingick bestående arbete, nämligen mönjning af järnbalkar, blott med Kr. 17: 60. För 1895 sprang årskostnaden upp till Kr. 435: 90, hvaraf för dekorering af väggar och tak i Stora vestibulen och trappan Kr. 255.

Först 1896 kom det i fasta inredningen ingående målningsarbetet riktigt i gång. Firmans den 3 Augusti sistnämnda år daterade första räkning, omfattande jämväl de tre närmast föregående årens arbeten, upptog en hel mängd olika målningsarbeten, bl. a. följande: skrapning och lutning af 41 dörröfverstycken Kr. 170, oljedränkning af nytt trä i gästrummen och korridoren Kr. 194: 83, målning med »eldfärg» i tre garderober två trappor upp Kr. 134: 10; vidare spackling och målning med oljefärg på puts och trä i ett flertal olika lokaler, målning med oljefärg och limfärg af taken samt fernissning af golfven i en del lokaler, målning af järngaller och järnbalkar, lasering och fernissning af trä o. s. v. Räkningen slutade på en summa af Kr. 2 898: 40, hvari äfven de nyssnämnda målningskostnaderna för åren 1893—1895 ingingo och som betaldes den 8 Augusti 1896 (se den kvitterade räkningen samt Rescontra).

En andra räkning, afseende målningsarbeten under senare delen af 1896 och de första månaderna af 1897 samt daterad den 22 Mars sistnämnda år, upptog bl. a. följande större poster: i Yttre kontoret målning med oljefärg af tak och väggar samt lasering af trä Kr. 809: 85; i Arkivet lasering af trä Kr. 299: 78; i passagen till Inre kontoret med toilettrum och kassahvalf lasering af trä samt målning med oljefärg på puts Kr. 132: 40; i Inre kontoret målning med oljefärg på puts samt lasering af trä Kr. 188: 75; i Kusklägenheten taken målade med oljefärg och limfärg, oljefärg på puts och på trä äfvensom sex lufter fönster målade Kr. 451: 95; i domestikrum golf laserade Kr. 56; i Stora salongen prof på uppspänd papp för dekorering af tak och väggar Kr. 261: 60; i Stallet målning med oljefärg på puts, lasering af trä samt målning af järnkonstruktion Kr. 299: 15; i Selkammaren lasering och oljning

af trä Kr. 97: 12; i Vagnboden oljefärg på puts Kr. 139: 50; i Hvardagssalongen taket måladt med oljefärg och limfärg Kr. 67: 12; i Öfre vestibulen oljefärg på puts Kr. 127: 60; i korridoren utanför gäst- och badrum tak målade med oljefärg och limfärg samt väggar med oljefärg, furupaneler oljade och laserade Kr. 412: 54; äfvensom i västra korridoren furupaneler oljade och laserade samt oljefärg på puts Kr. 324: 48; dessutom diverse målningsarbete i ett flertal olika lokaler. Räkningens slutsumma utgjorde Kr. 5 134: 30, hvarå afgingo Kr. 334: 30. Återstoden, Kr. 4 800, betaldes den 3 April 1897 (se kvitto å räkningen samt Rescontra).

Enligt närmast följande räkning, af den 12 Mars 1898, utförde firman under tiden från April 1897 ytterligare målningsarbete af olika slag och därjämte diverse förgyllning. Räkningen upptog bl. a. följande: i gästrummen spackling och målning två gånger med oljefärg af taken samt med limfärg, spackling fyra gånger samt målning med oljefärg tre gånger å puts, lasering af trä med boning och slipning äfvensom förgyllning af öfverstycken och lister tillhopa Kr. 1 263: 96; i Sängkammaren spackling och målning med oljefärg två gånger å puts samt med limfärg, lasering af trä med boning och slipning, målning med hvitlackerad oljefärg å trä samt förgyllning med metallguld Kr. 685: 83; i Toilettrummet lasering af trä med boning och slipning, målning med hvitlackerad oljefärg å trä samt förgyllning med metallguld Kr. 314: 20; i både Sängkammaren och Toilettrummet väf spänd samt väggar klistrade och målade med oljefärg Kr. 156: 60; i östra korridoren spackling samt målning med oljefärg å puts och med oljefärg å trä äfvensom förgyllning med metallguld o. s. v. Kr. 350: 34; i Kägelbanan — om dennas inredning i öfrigt se under särskild rubrik sid. 84 och följande — spackling och målning med oljefärg å puts samt målning med oljefärg å trä, d:o hvitt, förgyllning med metallguld af lister samt d:o af ornament tillhopa Kr. 1 181: 16; i varmtrummor oljefärg å puts Kr. 117: 35; i Västra baktrappan spackling samt målning med oljefärg å puts, oljning af trä samt målning i träimitation och boning äfvensom mönjning och målning af en upp till hissmaskinrummet ledande järnstege tillhopa Kr. 870: 12; i Östra baktrappan spackling samt målning med oljefärg å puts, oljning af trä äfvensom målning i träimitation och boning Kr. 537: 86; vidare mönjning, spackling och svartstrykning af järngaller, balkongräck och ljusarmar Kr. 191, förgyllning med halfslaget äkta guld af galler åt gatan och i porten, af två stora balkongräck och två mindre d:o å flygelbyggnaderna samt af två armar för båglampor Kr. 573; dessutom i ett flertal lokaler en mängd smärre arbeten, såsom målning af karmar samt fönsterbågar, ytter- och innan-, äfvensom af sättsteg i trappor, förgyllning af räck och galler, mönjning och målning af järndörrar äfvensom bronseringsarbeten o. s. v. Räkningen slutade på en summa af Kr. 10 325: 37, hvarå rabatterades Kr. 325: 37, så att beloppet blef Kr. 10 000 jämnt, betalda den 26 Mars 1898 (se kvitto å räkningen samt Rescontra).

Under loppet af 1898 utförde HOLMGREN & KJELLBERG det omfattande arbetet med målning och förgyllning af tak och väggar o. s. v. i Stora salongen. I ett särskildt kostnadsförslag, af den 7 December 1897 (Dok. 170*), hade firman åtagit sig att utföra målning i blått af bottnarna i taklistfyllningarna samt förgyllning med äkta guld af lister och skulptur på väggpanelningar, fönster och dörrar samt spisomfattningen, allt i nyssnämnda rum, till ett pris af högst Kr. 3 500. Därtill kommo enligt ett annat kostnadsförslag — omnämndt i räkningen men ej ingående i husets samlingar af dokument — Kr. 4 500 för förgyllning med äkta guld af själfva taket. Arbetet synes ha blifvit färdigt mot slutet af Januari 1899, i det att räkningen är daterad den 25 samma månad. Därutöfver upptog räkningen bl. a. lasering och fernissning af trä på Vinden samt målning med limfärg Kr. 284: 02, vidare en mängd hufvudsakligen smärre arbeten, och slutsumman utgjorde, sedan Kr. 200 hade af-

*) Se not å sid. 10

dragits för de icke förgyllda salongsdörrarna, Kr. 9 880: 11. Vid slutuppgörelsen den 3 Februari 1899 afdrogos för dörrarna ytterligare Kr. 150: 11, hvarigenom nettokostnaden nedbragtes till Kr. 9 730 (se kvitto å räkningen samt Rescontra).

Äfven under fortsättningen af 1899 voro firmans målare sysselsatta med en hel del arbeten i huset. En på WILHELMINA VON HALLWYL utställd räkning af den 29 Augusti upptog arbeten — bl. a. målning af två stolpar till baldakin — för tillsammans Kr. 287, betalda den 16 följande September (se kvitto å räkningen). Enligt en annan räkning af samma datum, utställd på WALTHER VON HALLWYL, hade firman under samma år oljemålat i maskinrummet till hissen för Kr. 47 och i Kusklägenheten för Kr. 180: 43, spacklat och oljemålat i de båda varmkamrarna för Kr. 211: 65 samt utfört arbeten i ett flertal olika lokaler, det hela för en kostnad af Kr. 1 158: 28, betalda den 1 September (se räkningen och Rescontra).

Ytterligare två räkningar, den ena utställd på WALTHER VON HALLWYL, den andra på WILHELMINA VON HALLWYL, båda daterade den 18 December, upptogo af firman samma år utfördt målningsarbete. På den förra märkas bl. a. målning och förgyllning i Kapprummet för tillhopa Kr. 393, målning med limfärg af taket och med oljefärg af väggarna samt fernissning af golfvet, allt i Linnerummet, för Kr. 196 äfvensom diverse arbeten i ett flertal olika lokaler, det hela för en kostnad af Kr. 1 187: 62, hvarå rabatterades 5 % med Kr. 59: 28, så att nettot blef Kr. 1 128: 24, betalda den 20 December 1899 (se den kvitterade räkningen och Rescontra). Den senare räkningen upptog bl. a. spackling och målning med oljefärg af tak och väggar, ådring i ek och fernissning af allt trä samt fernissning af golfvet, allt i Musikrummet (Musikläktaren), dessutom diverse arbeten i olika lokaler, det hela för en kostnad af Kr. 828: 75, betalda den 12 Mars 1900 (se kvitto å räkningen).

Medräknas äfven de af HOLMGREN & KJELLBERG under åren 1893—1895 utförda, hufvudsakligen provisoriska arbetena, så befinnes den sammanlagda kostnaden för firmans anpart af inredningsarbetet ungefär till utgången af 1899 enligt den här lämnade, på kostnadsförslag och räkningar byggda redogörelsen ha utgjort Kr. 30 830: 67. Såsom har framgått af redogörelsen, ingå ju dock icke alla här omnämnda arbeten i den ursprungliga inredningen, utan åtskilliga måste hänföras till underhåll och reparationer, men då det i en mängd fall icke har varit möjligt att skilja mellan de olika arbetskategorierna, har det synts lämpligast att återge räkningarnas slutsummor utan afdrag, låt vara att de af antydt skäl måste bli i någon mån missvisande. Anmärkas bör tillika, att i ett mindre antal fall målnings- och förgyllningskostnader äfven för föremål, som icke höra till fasta inredningen, äro upptagna på räkningarna och här medräknade. I Rescontra äro de också förda på kontot »Huset N:o 4 vid Hamngatan».

Den näst största anparten — åtminstone hvad kostnaden angår — af förgyllningsarbetet kom på Metallfabriksaktiebolaget C. C. SPORRONG & Co. Däri ingick i främsta rummet brännförgyllning jämte polering af 43 st. ventilgaller, bland dem två stora gjutna samt 41 st. mindre, af koppar, äfven tillverkade af bolaget. Därtill kom brännförgyllning jämte polering af 19 st. ventildragare, två låsvred med tillbehör samt 11 st. runda lock (till strömbrytare). Räkningen för dessa arbeten, daterad den 29 Oktober 1897, upptog: arbetslön Kr. 3 847: 47, guld till förgyllning m. m. Kr. 2 250 samt öfriga materialier Kr. 695: 40, summa Kr. 6 792: 87, hvarå rabatterades 10 % med Kr. 679: 29, så att nettokostnaden blef Kr. 6 113: 58, betalda den 25 Januari 1898 (se kvitto å räkningen samt Rescontra). En räkning af den 31 samma månad upptog två brännförgyllda galler för Kr. 62, betalda den 12 följande Februari. Enligt räkningar af den 31 Maj, 30 Juni och 31 Oktober 1898 samt 28 Februari och 21 November 1899 utförde bolaget dessutom en hel del smärre förgyllningsarbeten för husets fasta inredning för tillhopa Kr. 214: 38 (se äfven Rescontra).

Sammanlagda kostnaden för af bolaget intill utgången af 1899 för huset utförda arbeten och levererade materialier utgjorde Kr. 6 389: 96.

En betydande del af förgyllningsarbetet hade vidare anförtrotts åt Guldsmeds-Aktiebolaget i Stockholm. En första räkning från bolaget, af den 4 December 1896, upptog förgyllning och polering af 30 st. beslag — blocktrissor till persienner — för Kr. 30, betalda den 12 samma månad (se äfven Rescontra).

I ett kostnadsförslag af den 2 November samma år hade bolaget åtagit sig att utföra »stark galvanisk förgyllning af diverse listverk och dörramar enligt lämnade ritningar och modeller» för en kostnadssumma af Kr. 1 469: 70. Priset för förgyllning af dörramarna var i förslaget beräknadt till Kr. 12 pr meter, men på grund af att dörramarnas listverk befunnos hopfogade till dörramar, något som icke var anmärkt på ritningarna, fann bolaget sig föranlåtet att höja priset på ifrågavarande arbete till Kr. 14: 50 pr m., hvarom byggherren underrättades i ett meddelande af den 18 Januari 1897 (liksom kostnadsförslaget vidfäst räkningen). En räkning n:r 2 från bolaget, daterad den 30 Juni 1897 och upptagande en del af de arbeten kostnadsförslaget gällde, hufvudsakligen beslag till Porslinsrummet, slutade på en summa af Kr. 932: 88, betalda den 21 följande Augusti. De nyssnämnda dörramarna (på räkningen kallade dörrbågar) voro upptagna på en tredje räkning, af den 4 December samma år, till en kostnad af Kr. 699: 45. Samma räkning gällde dessutom 16 st. ledstångskrokar med brickor, Kr. 150, samt en mängd smärre förgyllningsarbeten, bl. a. fönsterregelbleck, låsbeslag, gångjärn, dörrvred o. s. v. Slutsumman var Kr. 994: 77, betalda den 23 samma månad. (Se äfven Rescontra.)

Under tiden December 1897—December 1899 utförde bolaget en hel mängd smärre förgyllnings- och poleringsarbeten för huset, bl. a. förgyllning af strömbrytare och lock till dylika, delar till spanjoletter, gardinöglor, gångjärn och gångjärnshylsor, elektriska takanordningar, dörrlås med nycklar, låsbeslag, dörrstoppare, klädhängare etc. Bland något större arbeten må nämnas förgyllning af två kandelaberfigurer (amoriner, Kr. 475) samt af tio gardinstänger (186: —). En räkning af den 1 april 1898 slutade på Kr. 80: 10, betalda den 23 samma månad; en annan, af den 8 Juni, på Kr. 223: 80, betalda den 11 Juli; tre, af den 31 Augusti, på tillhopa Kr. 396: 70, betalda den 17 September; ännu en, af den 8 November, på Kr. 506: 50, betalda den 12 samma månad, samt ytterligare en, likaledes af den 8 November, på Kr. 62: 90, betalda den 25 samma månad, allt 1898. Den 4 Januari 1899 betaldes en räkning af den 2 samma månad på Kr. 161: 05, den 8 följande April en af den 5 samma månad på Kr. 82: 55, vidare den 8 Juli samma år en af den 14 föregående Juni på Kr. 72: 45 och slutligen den 4 följande November en af den 3 samma månad på Kr. 301: 30 äfvensom den 16 Februari 1900 en af den 3 Januari samma år på Kr. 191: 20. (Se äfven Rescontra.)

Sammanlagda kostnaden för af Guldsmeds-Aktiebolaget under nu nämnda år för huset utförda arbeten, såvidt den har kunnat med ledning af räkningarna utrönas — i många fall har det varit omöjligt att afgöra, om vederbörande föremål hör till den fasta eller till den lösa inredningen — utgjorde Kr. 4 036: 20. Från denna summa bör dock afdragas kostnaden för förgyllningen af de båda nyssnämnda kandelaberfigurerna, Kr. 475, hvilket belopp redovisas längre fram, i afsnittet »Fast konstnärlig utsmyckning» (sid. 90 och följande). Återstå att upptagas här såsom sammanlagd kostnad för Guldsmeds-Aktiebolagets medverkan Kr. 3 561: 20.

Förgyllningsarbete för huset utfördes slutligen äfven af juvelerarfirman J. E. Torsk (innehafvare fröken Sigrid M. Torsk), nämligen förgyllning af 27 st. dubbla dörrvred för Kr. 259 och af 3 st. enkla d:o för Kr. 14: 50 samt af 84 st. hylsor för Kr. 210, tillhopa Kr.

483: 50, betalda den 19 December 1898 (se kvitterad räkning af den 15 samma månad samt Rescontra; beträffande på samma räkning upptagna 5 st. ljuslampetter, förgyllda för tillhopa Kr. 835, se Gr. V: Belysnings- och eldstadstillbehör).

e. Bronslister etc.

I Porslinsrummets dekorering ingingo bl. a. listverk af förgylld brons på väggar, dörrar, dörr- och fönsteromfattningar samt de väggfasta monterskåpen. Bronslisterna — af ett flertal olika dimensioner och former — beställdes hos konst- och klockgjuterifirman K. G. BERGHOLTZ & Co., hvars den 31 December 1896 daterade räkning upptog följande: bronslister metervis (fem olika sorter) Kr. 987: 20; 12 st. (bredare) à 32: — Kr. 384; två galler à 300: — Kr. 600; 12 st. ringar à 4: — Kr. 48 äfvensom diverse arbete Kr. 27; summa Kr. 2 046: 20, slutbetalda den 3 Juli 1897. Samma dag uppbar firman betalning äfven för en andra räkning, af den 13 föregående April, à metallister af olika sorter och dimensioner för tillhopa Kr. 33: 93. (Se äfven Rescontra.) Förgyllningen af lister och galler utfördes, såsom nyss (sid. 74) är omtaladt, af Guldsmeds-Aktiebolaget i Stockholm.

Utöfver bronslisterna m. m. till Porslinsrummet tillverkade firman BERGHOLTZ enligt räkning af den 31 Januari 1898 »en pärllist till kakelugnen» — hvarmed åsyftas den öppna spisen i Stora salongen — samt fyra ornament till d:o jämte ciselering, det hela för Kr. 52, betalda den 2 följande Februari (se äfven Rescontra). Sammanlagda kostnaden för firmans leveranser till huset utgjorde sålunda Kr. 2 132: 13.

f. Väggfältens beklädnad.

Hur väggytorna i de olika lokalerna behandlades, har delvis redan framgått af det föregående och beskrifves närmare i afsnittet »Byggnadsbeskrifning». Särskildt med afseende på ursprung och kostnader torde dock fullständigande uppgifter i vissa fall få anses behöfliga.

Hvad först angår Lilla kapprummet, kläddes väggytorna ofvanför den höga valnötsträpanelningen där med gammalt gyllenläder, sannolikt ingående i ett parti dylikt, som den 3 September 1898 af WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, inköptes hos konst- och antikvitetshandlaren A. MATSSON, Stockholm, för Kr. 1 452: 60, betalda samma dag (se räkning och Rescontra), samt den 29 samma månad kompletterades med ett mindre parti »diverse gyllenläder, att laga med», betaldt med Kr. 50 följande dag (se räkning och Rescontra WALTHER VON HALLWYL), hela kostnaden alltså Kr. 1 502: 60.

I Stora och Lilla salongerna infälldes i väggfälten väfda tapeter (gobeliner), utgörande en serie af sex stycken, hvilka utförligt beskrifvas i Gr. LIX under n:r I: A. 2. Där återfinnas jämväl härkomst- och prisuppgifter. Här må blott tilläggas, att sammanlagda kostnaden för inköp (Lire 15 500, motsvarande Kr. 10 201: 04), frakt och tull m. m. (Kr. 436) äfvensom reparation etc. hos Handarbetets Vänner i Stockholm (Kr. 3 126) utgjorde för hela serien Kr. 13 763: 04, som betaldes, inköpet den 14 Juni 1894 (se Rescontra WALTHER VON HALLWYL), frakt m. m. den 16 samma månad (se Rescontra Huset N:o 4 vid Hamngatan) samt reparation etc. den 25 Juni 1896 (se Rescontra WALTHER VON HALLWYL). Därtill kommo för ytterligare behandling af tapeterna hos Handarbetets Vänner enligt räkning af den 4 Mars 1897 från föreningen Kr. 282, betalda den 6 samma månad (se Rescontra Huset N:o 4 vid Hamngatan). Summa alltså Kr. 14 045: 04.

Äfven i Matsalen kläddes de stora väggfälten med väfda tapeter, två stycken, närmare beskrifna under n:r I: A. 1 i nyssnämnda grupp, där uppgifter om härkomst, inköpspris, lagning och tillväfnad samt öfriga omkostnader likaledes återfinnas. Sammanlagda kostnaden för båda tapeterna utgjorde, såsom ses under det anförda katalognumret, Kr. 3 315.

Väggfälten i Hvardagssalongen kläddes med röd sammet inom kantband af guldgaloner, allt inköpt efter beställning af WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, hos sidenfabrikantfirman G. & R. HAMOT, Paris, för Kr. 6 251: 61, betalda den 8 Mars 1897 (se räkning och Rescontra). Därtill kom dels tull m. m., Kr. 360: 80, betalda samma dag (se Rescontra), dels ersättning till Handarbetets Vänner för hjälp med hopsyning af tapeterna, Kr. 212, betalda den 16 Maj 1898 (se räkning samt Rescontra WALTHER VON HALLWYL). Hela kostnaden för dessa tapeter blef alltså Kr. 6 824: 41.

Till beklädnad af väggfälten i Rökrummet valdes tapeter af blekrödt siden med kantband af guldgaloner, äfven dessa beställda af WILHELMINA VON HALLWYL hos G. & R. HAMOT, Paris, samt betalda den 24 Mars 1897 med Kr. 2 470: 67, hvartill kommo i tull och frakt Kr. 141: 76 äfvensom för extra guldgaloner, likaledes från firman HAMOT, dels den 1 Juli 1897 Kr. 232: 75, dels den 29 April 1898 Kr. 420: 67 (se räkningar och Rescontra WALTHER VON HALLWYL). Sammanlagda kostnaden blef sålunda Kr. 3 265: 85.

I Biljardrummet kläddes väggfälten med gammalt gyllenläder, inköpt af WILHELMINA VON HALLWYL den 18 December 1894 från friherre EMANUEL CEDERSTRÖM för Kr. 4 000, betalda samma dag (se kvitterad räkning samt Rescontra). Gyllenlädret, som tidigare hade suttit på väggar i hufvudbyggnaden på Krusenbergs herrgård i Alsike socken, Uppland, var vid inköpet tämligen illa medfaret, så att en väsentlig del af partiet måste kasseras. De användbara delarna lagades, hvarvid de spändes på 34 träramar, af målaren CARL L. HÖGBERG, Stockholm, hvilken för detta arbete den 17 Augusti 1897 uppbar slutbetalning med Kr. 850 (se räkning och Rescontra). Under det år lagningsarbetet pågick — från September 1896 — var gyllenlädret försäkradt hos Brandförsäkrings-Aktiebolaget Fenix till inköpsvärdet för en premie af Kr. 6: 30 (se kvittenser och Rescontra). Hela kostnaden steg alltså till Kr. 4 856: 30.

I Sängkammaren och Toilettrummet infälldes i vissa af väggfälten gamla väggmålningar, i andra fält på väf målade vägginramningar, alla ingående i en svit af en takmålning (uppsatt i Lilla salongens tak), fem väggmålningar, två dörröfverstycken (uppsatta i Sängkammaren) och elfva vägginramningar (af dem fem uppsatta i Kammarjungfruns rum), hvilken svit den 3 December 1900 af WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYL inköptes från Tyska S:t Gertruds församling i Stockholm (beträffande pris och betalning samt härkomst se sid. 87 i afsnittet »Fast konstnärlig utsmyckning», vidare Gr. XXXII: A. a. 2, där sviten utförligt beskrifves, äfvensom afsnittet »Byggnadsbeskrifning»).

I Ekvestibulen inmonterades i den upp till taket gående panelen fyra väggmålningar och två dörröfverstycken, alla — utom en väggmålning, hvarom se nedan — tillhörande en svit, som den 30 November 1895 af makarna VON HALLWYL inköptes hos konst- och antikvitetshandlaren A. MATSSON, Stockholm (se vidare Gr. XXXII: A. a. 1, där sviten beskrifves, samt afsnitten »Fast konstnärlig utsmyckning» och »Byggnadsbeskrifning»). Den fjärde väggmålningen utfördes af konstnären ALFRED THÖRNE, Stockholm, efter beställning af makarna VON HALLWYL (se vidare Gr. XXXII : A. c. 1 etc.).

Den definitiva väggbeklädnaden i Vapenrummet och i Gästrummen tillkom under ett långt senare skede af husets historia. I fråga om väggbeklädnaden i öfriga lokaler torde en hänvisning till afsnittet »Byggnadsbeskrifning» här vara till fyllest.

g. Dörrlås och dörrgångjärn.

Äfven på sådana detaljer som dörr- och fönsterbeslag nedlades synnerlig omsorg och betydande kostnader. I mycket stor utsträckning genomfördes i denna punkt enhetlighetens grundsats. Det stora flertalet hithörande beslag i huset äro nämligen ej blott af en och samma typ utan äfven af ett och samma fabrikat. De beställdes hos och levererades i flere olika sändningar under åren 1896 och 1897 af klensmidesfabrikantfirman Maison STERLIN, innehafvare J. & G. BRICARD Suc:rs, fabrik i Woincourt, franska departementet Somme, magasin i Paris. (Beträffande kostnaderna se sid. 79.)

Hvad först dörrlåsen angår, är för dem utmärkande, att de sitta utanpå dörrarna och ha såväl låshus som vred, nyckelskyltar och slutbleck af förgylld mässing. Vidare äro kolfvarna djupare än i vanliga lås och därtill dubbelt så grofva som de här i landet i allmänhet brukliga, i Sverige tillverkade, och slänten, d. v. s. den snedskurna ytterändan af kolfven, är brantare än vanligt, till följd hvaraf låsen gå lättare igen. Därtill kommer, att fjädrarna äro af tunt fint fjäderstål, något som också bidrager till att göra låsningen lätt och mjuk. Tillika äro dessa lås utomordentligt hållbara.

Undantag från det nu sagda utgöra låsen till dörrarna i baktrapporna m. fl. Dessa lås beställdes och tillverkades i Sverige, en del i Eskilstuna, delvis efter franska modeller.

I någon mån, nämligen i fråga om den yttre utstyrseln, olika de öfriga BRICARD-låsen gjordes döbattanglåsen i de s. k. paradrummens dörrar liksom äfven låsen i enkeldörrarna till Rökrummet, Biljardrummet och Porslinsrummet, mellan Öfre vestibulen och Lilla salongen samt mellan Vapenrummet och Inre kontorstrappan. Dessa lås försågos med i olika stilar allt efter respektive rums inredning ornerade låshus, vred etc. Att nämna i fråga om dessa döbattanglås är därjämte, att i dem ingingo s. k. spanjolettreglar, som anbragtes på regeldörrarna.

Af en särskild typ voro de lås, som insattes i portarna åt gatan och gården. Låset i gatporten konstruerades — efter en af byggmästaren OLOF MATTSSON utarbetad trämodell — af ingeniör A. E. JACOBI och tillverkades vid Nya Aktiebolaget Atlas' mekaniska verkstad, Stockholm. Det består af tre särskilda lås, ett vid handtagets höjd, ett upptill och ett nedtill, hvilka alla tre röras af en och samma regel, en spanjolettregel. På grund af portens stora höjd — 4.55 m. — samt regelns groflek och tyngd måste denna senare uppdelas i två längder, förenade genom ett kuggdref, hvilket är anbragt ungefär halfvägs mellan midtellåset och portens öfverkant. I syfte att motverka den svikt, som af nyssnämnda anledning finns i porten, är en grof stålskena i sträfform fastskrufvad på västra porthalfvans insida, hvilken sträfva är ställbar på längden genom en höger- och vänstergängad mellanskruf.

Portvreden, af brons, tillverkades, såsom förut (sid. 50) är omtaladt, hos konstgjuterifirman OTTO MEYER & Komp. Vredet på östra porthalfvans utsida är fast, det på insidan däremot är rörligt och tjänar till manövrering af en spanjolettregel. Vredet på västra porthalfvan reglerar de tre förutnämnda låsen.

I fråga om portens konstruktion må vidare nämnas, att den kan öppnas och stängas dels på vanligt sätt, dels med hjälp af en vefinrättning, som har sin plats i Portvaktsrummet. Vid portens öppnande från Portgången måste låshandtaget (vredet) i östra porthalfvan vridas om, hvarvid regeln lösgöres och båda porthalfvorna på en gång kunna öppnas. Då öppning skall ske från Portvaktsrummet, måste man först trycka på en elektrisk kontaktknapp, hvarvid strömmen slutes och låsblecket öppnar sig; först därefter användes handvefven. (Om det elektriska öppningsmaskineri, som ursprungligen var installeradt i porten, är förut, sid. 50, berättadt.)

Gårdsporten (glasporten), som är något lägre än gatporten — 3.97 m. — och upptill bågformig samt till följd både däraf och af materialet i sin helhet betydligt lättare, fick låsinrättning af enklare konstruktion (jfr sid. 51): med spanjolettregel blott på regeldörren och med låset i motsats till gatportens utanpåsittande. Den kan ej reglas.

De dörrlås, som icke beställdes hos BRICARD, särskildt enklare, inköptes på olika håll i Stockholm. OSCAR A. ROSENGRENS järn- och redskapshandel levererade 4 st. extra döbattanglås med mässingstolpe för Kr. 20, betalda den 28 Oktober 1896; G. R. FEYCHTINGS järnkramhandel 18 st. dyrkfria döbattanglås, rullås, excenterreglar, mässingstrycken m. m. för tillsammans Kr. 155: 65, betalda dels den 12 Februari, dels den 31 Juli 1897, äfvensom — efter beställning — ingeniör THORSTEN RYDBERG 9 st. skåplås af metall för tillhopa Kr. 290, betalda den 1 November sistnämnda år. I JULIUS SLÖÖRS järnhandel inköptes enligt räkning af den 31 Augusti 1896, betald den 9 följande December, bl. a. lås och nycklar samt enligt räkning af den 30 Juni 1897, betald den 6 följande September, döbattanglås, båda partierna till icke angifvet antal och pris, äfvensom i AXEL SIFVERTS järnkramhandel 2 st. utanpåliggande lås af mässing, 3 st. extra spanjolettlås och extra mässingsdörrlås, ett extra dyrkfritt salslås, ett extra järndörrlås af mässing och brons samt ett extra dörrlås af brons och mässing för tillsammans Kr. 395: 50, allt enligt räkningar af den 31 Augusti, 30 September, 31 Oktober, 30 November och 31 December 1899 samt den 31 Januari och 3 Mars 1900. (Se äfven Rescontra.) Sammanlagda kostnaden, såvidt den framgår af räkenskaperna, för dessa extra dörrlås utgjorde Kr. 861: 15.

Ett enstaka patentlås, insticks-, af engelskt fabrikat (till Kontorets ytterdörr åt Porthvalfvet) inköptes genom MARTIN OLSSON & Sons, London, och betaldes med Kr. 78: 20 i remissa den 9 Oktober 1896 (se Rescontra).

Till sist är att nämna, att husets räkenskaper såsom inköpskälla för »diverse dörrlås och beslag» redan i ett så tidigt skede af byggnadstiden som slutet af 1893 upptaga guldsmeden och konsthandlaren J. BOSSARD i Luzern, Schweiz, till hvilken såsom betalning för en sändning dylika den 2 December nämnda år remitterades Kr. 105: 76 (se Rescontra).

Hvad beträffar de till låsen hörande slutblecken, hvilka likaledes till hufvudsaklig del införskrefvos från BRICARD, synes man vid beställningen ha förbisett, att där låset skall sitta på insidan af en dörr — hvilket är fallet med åtskilliga dörrar i huset — måste slutblecket infällas i karmfalsen i stället för att sättas utanpå karmen. Ett ganska betydande antal af de levererade franska sirade och förgyllda slutblecken, afsedda att sättas utanpå, fingo därför ligga oanvända, och i deras ställe beställdes för infällning i karmfalsen afsedda, helt enkla bleck af mässing hos metallfabrikören WILLIAM HEGARDT (se sid. 79).

Äfven dörrgångjärn ingingo i beställningarna hos BRICARD. Själfva gångjärnen gjordes af järn, men de försågos med löstagbar hylsa af förgylld mässing — de till Paradvåningens dörrar ornerade i stil med låsen. Andra gångjärn tillverkades på beställning af nyssnämnde metallfabrikören HEGARDT, åter andra af mekanikern J. O. KOLLBERG, hvarjämte ett betydande antal inköptes i olika järnaffärer i Stockholm.

h. Spanjoletter och diverse beslag.

Alla fönster i huset gjordes — i likhet med hvad som på 1890-talet började komma i allmänt bruk här i landet, åtminstone i Stockholm — inåtgående, dock icke med kopplade bågar utan med innan- och ytterfönster svängbara hvart för sig. Dessutom försågos alla fönster med spanjolettreglar, icke af den vanliga typen utan af en särskild konstruktion, efter uppslag af WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, utarbetad af byggmästaren OLOF MATTSSON, för öfrigt efter mönster af gatportlåset (se sid. 77).

Spanjoletter af gullaseradt järn, med handtag och öfriga beslag af förgylld mässing, införskrefvos — till antal som ej framgår af bevarade fakturor och räkenskaper — från BRICARD, Paris (se sid 77).

I mer eller mindre betydande partier inköptes spanjoletter äfven från flere olika håll i Stockholm. Metallfabrikören HEGARDT tillverkade på beställning spanjoletter och delar till dylika, bl. a. mässingshylsor, men antal och kostnad framgå ej med full säkerhet af hans räkningar från åren 1896—1898, hvilka upptaga äfven en mångfald andra till bygget levererade metallvaror.

Vidare beställdes hos byggnadsmaterialfirman CARL A. FLODQUIST, Stockholm, (senare FLODQUIST & Co.) innehafvare arkitekten C. A. FLODQUIST, spanjoletter, 30 st., med förtenta stänger samt metallhandtag à Kr. 7 samt 14 st. d:o med brännförgyllda handtag à Kr. 30 för tillhopa Kr. 630, betalda den 14 November 1896, äfvensom 6 st. d:o à Kr. 6: 50 för tillhopa Kr. 39, betalda den 14 September 1898, sammanlagda kostnaden alltså Kr. 669 (se räkningar och Rescontra).

Hörnbeslag till fönsterbågarna, af mässing och gjutna, införskrefvos från BRICARD. Till förstärkning af bågarna infälldes i dessa under hörnbeslagen vinkeljärn af slipadt smidt stål, tillverkade på beställning dels vid WILLIAM HEGARDTS metallfabrik, dels vid HJ. SAMUELSSONS smidesverkstad. Mässingsbeslagen fastsattes med mässingsskrufvar, gående genom små nabbar, som skjuta ut utanför det underliggande vinkeljärnet.

Äfven fönstergångjärn, af gjuten s. k. fransk metall, liksom dörrgångjärnen med löstagbara förgyllda mässingshylsor, de i paradrummen stilenligt ornerade, inköptes till hufvudsaklig del efter beställning från BRICARD.

S. k. spanjolettgångjärn — till öfverfalsade fönster (äfven dörrar) — anskaffades från JULIUS SLÖÖRS järnhandel, inalles 36 par för tillhopa Kr. 16: 80, betalda den 25 Juli och 31 December 1896. I AXEL SIFVERTS järnkramhandel inköptes enligt räkningar af den 28 Februari, 31 Augusti, 31 Oktober och 30 November 1899 spanjolettgångjärn, spanjolettkrampor med och utan rullar samt diverse gångjärn och lås för tillhopa Kr. 124 äfvensom med all sannolikhet ytterligare diverse beslag, ingående i firmans ej i husets räkenskaper specificerade leveranser under åren 1896—1899.

Till nu ifrågavarande beslag äro att hänföra jämväl 9 st. för de inbyggda monterskåpen i Porslinsrummet afsedda »fönsterramar af bronsmetall med gångjärn och vred, frästa och polerade», hvilka beställdes i Mars 1895 hos Skultuna Aktiebolag (se brefväxling mellan snickaren C. H. BENCKERT J:r, som stod för träinredningen i rummet, och bolaget, Dok. 88—90*) och levererades i början af September 1897. Kostnaden gick enligt räkning af den 9 sistnämnda månad till Kr. 2 829: 55, betalda den 29 samma månad (se äfven Rescontra).

Som på de i huset bevarade fakturorna från firman BRICARD icke är angifvet, hvilken sorts beslag det i de olika sändningarna är fråga om, kunna inga detaljpris med afseende på firmans leveranser här meddelas. Af samma skäl ha alla kostnadsuppgifter rörande dem hittills fått anstå. Hvad som därvidlag framgår af husets räkenskaper är blott, att under tiden den 5 Augusti 1896—17 Augusti 1897 afsändes till firman såsom betalning för levererade beslag (såväl dörr- som fönster-) i ett flertal poster sammanlagdt Kr. 15 411: 97. Därtill kommo i frakter och tullumgälder m. m. tillhopa Kr. 994: 85. Sammanlagda kostnaden blef sålunda Kr. 16 406: 82. (Se Rescontra.)

Störste leverantör af hithörande beslag näst efter firman BRICARD var metallfabrikören HEGARDT. Hos honom beställdes emellertid äfven mängder af andra sorters beslag, och som

*) Se not å sid 10

på hans räkningar, omfattande tiden den 3 Juni 1896—8 November 1898, ofta de olika sorterna äro hopförda och blandade om hvarandra, så att det icke lär vara möjligt att göra någon ändamålsenlig uppdelning, torde det lämpligaste vara att här sammanfattningsvis redogöra för samtliga hans leveranser till huset. Enligt räkningar (se äfven Rescontra) för nyssnämnda tid tillverkade och levererade han bl. a. spanjoletter och spanjoletthylsor samt andra fönsterbeslag satsvis, åtskilligt öfver 100 st. slutbleck, gångjärn i stora mängder, vidare vinkel-, skruf- och andra bleck, d:o med block satsvis, handtag, kolfvar med block, räls af mässing och af järn, spjälltenar, fästen af mässing, rullar med lagergångar och trissor, flänsar och lager af rödmetall, ventilstänger af mässing, fönsterstängnings- och regelapparater, reglar satsvis, stålstänger med gängning och belagda med mässing, lister af olika slag, mässingsrör, gardinstänger, gardinhållare, rullvagnar äfvensom modeller till ett flertal olika föremål, hvartill kom i huset utfördt arbete med slipning, putsning, borrning o. s. v. jämte materialier.

Sammanlagda kostnaden för af HEGARDT levererade beslag och i huset utfördt arbete uppgick till Kr. 3 940: 73. I denna summa är den på sid. 51 omnämnda kostnaden, Kr. 247: 62, för metallbanorna för gatportens manövrering ej medräknad, ej heller kostnaden för mattstänger, beträffande hvilka se Gr. IV: Ekonomiinventarier, sid. 43 och 44.

Till ifrågavarande beslag böra vidare äfven dörrstängare räknas. 5 st. sådana inköptes under 1897 och 1898 hos firman WAHLÉN & BLOCK, gummivaru- och maskinremfabrik, för tillhopa Kr. 138 (se räkningar af den 31 Augusti, 30 November och 23 December 1897 samt den 28 Februari och 31 Mars 1898 äfvensom Rescontra).

Jämväl dörrstoppare af metall äro att hänföra hit. 8 st. dylika af mässing (till Lilla kapprummet samt Gästrum I och V) tillverkades och levererades af mekanikern J. O. KOLLBERG för tillsammans Kr. 240, betalda jämte en del andra på samma räkning, af Mars 1899, upptagna poster den 28 följande April (se äfven Rescontra). Af posterna i fråga torde för öfrigt i detta sammanhang äfven följande böra nämnas: Kr. 199: 45 för en hatthängare af smidd mässing jämte mässingsrör (uppsatt i Yttre kontorets toilettrum men senare bortttagen), Kr. 80 för 8 st. garderobgångjärn af mässing med ollonknoppar äfvensom Kr. 63: 10 för 8 st. beklädnadsplåtar af järnplåt jämte fastsättning på hörn i källaren. Hela kostnaden uppgick (med 5 % rabatt) till Kr. 553: 42. Dessutom levererade KOLLBERG ytterligare gångjärn m. m. för tillhopa Kr. 26 (se räkningar af den 13 och 30 November 1898 samt Rescontra). Hans del i kostnaderna för beslagen i fråga steg därmed till Kr. 599: 42.

De förut (sid. 79) omnämnda, af smeden HJ. SAMUELSSON tillverkade vinkeljärnen (för infällning under fönsterbågarnas hörnbeslag), till antalet 50, kostade tillsammans Kr. 75, betalda den 5 December 1896 (se räkning och Rescontra).

Till kostnaderna för anskaffning af fönsterbeslag bör hänföras jämväl ett till bildhuggaren THOR NERPIN den 12 Mars 1898 betaldt belopp af Kr. 22 för modeller till dylika beslag (se räkning och Rescontra).

Sammanräknas de belopp, som enligt hvad som här förut har omtalats, utgåfvos för anskaffning af beslag från järnhandlare m. fl. i Stockholm, så blir summan af dessa Kr. 1 670: 95. Om till denna summa läggas den nyss angifna totalkostnaden för firman BRICARDS leveranser, Kr. 16 406: 82, samt kostnaderna för metallfabrikören HEGARDTS d:o, Kr. 3 940: 73, för smeden SAMUELSSONS, Kr. 75, för firman WAHLÉN & BLOCKS, Kr. 142, för mekanikern KOLLBERGS, Kr. 599: 42, för MARTIN OLSSON & Sons, Kr. 78: 20, för konsthandlaren J. BOSSARDS, Kr. 105: 76, och för Skultuna Aktiebolags, Kr. 2 829: 55, äfvensom för bildhuggaren NERPINS modeller, Kr. 22, så befinnas ifrågavarande beslag ha dragit en sammanlagd kostnad af Kr. 25 870: 43. Såsom framgår af det här förut sagda, kan emellertid

denna summa icke betraktas såsom fullständig utan understiger med större eller mindre belopp — hur mycket, är numera omöjligt att utröna — den verkliga kostnaden. I summan ingå för öfrigt icke kostnaderna för gat- och gårdsportsbeslagen, för hvilka här förut i annat sammanhang har redogjorts. Ej heller innefattas däri sådana beslag som hatt- och kapp-krokar samt tafvelstångskrokar, hvilka i större och mindre partier inköptes från AXEL SIFVERTS och JULIUS SLÖÖRS järnaffärer tillsammans med ett otal andra materialier af metall — de äro sammanförda på sid. 54 under rubriken »Hvarjehanda materialier af metall etc.»

i. Kassahvalfs- och andra järndörrar.

Ursprungligen nöjde man sig i fråga om de båda kassahvalfven — det större, förlagdt innanför passagen mellan Arkivrummet och Inre kontoret, samt det mindre, upptagande en del af utrymmet mellan Portgångens norra del och Yttre kontoret — till skydd mot inbrott med att sätta in kassahvalfsdörrar af på den tiden vanlig konstruktion i dörröppningarna. Tre dylika dörrar — den tredje till Arkivrum I — i ramar beställdes (se anbud af den 11 Mars 1895, Dok. 98*) hos och levererades af J. F. BACKMANS Kassaskåpsfabrik, Stockholm. Priset var Kr. 300 pr st. eller tillsammans Kr. 900, betalda den 31 December 1895 (se räkning samma dag och Rescontra).

Hos samme leverantör beställdes senare ett »extra kassaskåp med inredning enligt ritning» till ett pris af Kr. 875, betalda den 2 Oktober 1896 (se kvitto å räkning af den 28 föregående Augusti; ej i Rescontra). Detta kassaskåp inpassades i Lilla kassahvalfvet. Ett »instucket extra patentlås med mässingsstolpar och 2^{ne} nycklar» från samma firma betaldes med Kr. 25 den 9 Juli 1897 (se räkning af den 30 föregående April och Rescontra).

Järndörrar till vindar och källare m. fl. lokaler till skydd mot såväl brand som inbrott beställdes hufvudsakligen hos den förut omnämnda FAGERBERGS Smides- och Mekaniska Verkstad, som i enlighet med anbud af den 11 Mars 1895 (Dok. 87*) levererade 179.21 kvf. enkla sådana dörrar à 6: 50 pr kvf. för Kr. 1 164: 87 och 154.53 kvf. dubbla d:o à 9: 50 pr kvf. för Kr. 1 468: 04. Därtill kommo för extra arbeten med kramlor och hålslagning jämte diverse ändringar samt transporter Kr. 334: 50, så att hela leveransen gick till Kr. 2 967: 41, betalda den 28 September 1895 (se räkning af samma dag och Rescontra).

Till förstärkning af dörrarna från baktrapporna ut på Terrassen samt från Östra baktrappan till Porslinsrummet resp. Kontoret och från Västra baktrappan till Personalens matrum levererades plåtskifvor af dörrstorlek jämte dyrkfria lås. Enligt räkenskaperna beställdes tvenne af dessa plåtdörrar hos smeden HJ. SAMUELSSON — se räkningar af den 14 Oktober och 30 November 1896. På dessa voro upptagna jämväl ett flertal andra smidesvaror, af hvilka följande må i detta sammanhang omnämnas, nämligen: gångjärn med hakar till Vagnboden och Stallet samt dörreglar till d:o, dyrkfria och andra järndörr-lås äfvensom öfverfall till järndörrar, hvartill kom diverse arbete i huset. Hela kostnaden för nu ifrågavarande materialier och arbeten utgjorde enligt räkningarna Kr. 308: 25, slut-betalda den 5 December 1896. (Se äfven Rescontra.)

Sammanlagdt drogo de leveranser och arbeten, för hvilka här under rubriken »Kassa-hvalfs- och andra järndörrar» är redogjordt, en kostnad af Kr. 5 075: 66.

j. Fönsterrutor.

Allt efter de olika lokalernas uppgift och inredning i öfrigt gjordes fönster och fönster-rutor af ett flertal olika typer, från helt enkla till mera konstmässiga.

*) Se not å sid. 10

I alla fönster i fasaden åt Hamngatan sammansattes ytterfönstren af smårutor af vanligt fönsterglas och med spröjsverk af bly, medan innanfönstren gjordes med hela rutor af fönsterglas med undantag af dem i Lilla kapprummet och Mottagningsrummet, där rutorna sammansattes af s. k. buteljbottenglas. I fönstren åt gården gjordes ytterrutorna med spröjsverk af trä men innerrutorna af hela fönsterglas utom i Biljardrummet, Matsalen samt Öfre och Nedre vestibulerna, där innerrutorna sammansattes af »buteljbottnar» med spröjsverk af bly och dessutom med glasmålningar under nätskydd. Ursprungligen voro dessa glasmålningar gamla original, förvärfvade af WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, under resor i Schweiz, men de utbyttes längre fram mot kopior (mera därom i afsnittet »Större omändringar», sid. 140).

Till hufvudsaklig del utfördes glasmästeriarbetet för huset af firman C. L. SCHÖNOW & Co., som under åren 1895—1897 enligt räkning af den 31 December sistnämnda år levererade och insatte glas — i början till stor del provisoriska — af olika slag, delvis spegel- och s. k. katedralglas, äfven i blyinfattning i s. k. schweizerrutmönster, i fönster samt glas- och skåpdörrar samt verkställde en del annat till yrket hörande arbete, såsom kittning, putsning m. m. Räkningen slutade på en summa af Kr. 3 435: 67, betalda den 19 Januari 1898 (se äfven Rescontra). En andra räkning, af den 31 December sistnämnda år, upptog dubbeltjocka rutor i gårdsporten, folierade spegelglas med slipad fasett och runda hörn, fasetterade spegelglas, ett folieradt d:o med fasett enligt särskild teckning samt dubbeltjocka rutor i skåpdörrar o. s. v. för tillhopa Kr. 677: 50, betalda den 15 Februari 1899. Ytterligare en räkning, af den 30 följande December, upptog diverse glasmästeriarbete, bl. a. folierade spegelglas, för tillhopa Kr. 406, betalda den 7 Februari 1900. (Se äfven Rescontra.) Hela det till firman SCHÖNOW under nämnda tid utbetalda beloppet utgjorde Kr. 4 519: 17.

För det mera konstmässiga glasarbetet anlitades firman NEUMANN & VOGEL, Stockholms Glasmåleri. Enligt räkning af den 12 April 1898 utförde firman under tiden Februari—Juli 1897 följande arbeten till här nämnda pris: omändring och tillökning af fem fönster i Hvardagssalongen à 35: — Kr. 175; fyra fönster med buteljbottenglas i Matsalen à 230: — Kr. 920; fyra d:o i Biljardrummet till samma pris Kr. 920; ett d:o i Vapenrummet Kr. 165; söndertagning, ändring och omblyning af diverse fönster Kr. 584: 50; ett fönster i Lilla kapprummet Kr. 180; ett d:o i Mottagningsrummet Kr. 180; ett d:o i Nedre vestibulen Kr. 215 samt ett d:o i Öfre vestibulen Kr. 260; tillhopa Kr. 3 499: 50, betalda den 14 April 1898 (se äfven Rescontra). Den 24 Februari 1899 uppbar firman för diverse glasarbete Kr. 144 (se räkning af den 23 December 1898 samt Rescontra).

Firman NEUMANN & VOGELS andel i kostnaden för glasmästeriarbetet för huset utgjorde sammanlagdt Kr. 3 643: 50. Lägges till detta belopp firman SCHÖNOWS anpart, Kr. 4 519: 17, så befinnes totalkostnaden för arbetet i fråga ha uppgått till Kr. 8 162: 67.

Självfva glaset i rutorna tillsläpptes af resp. glasmästarfirma, dock med undantag af buteljbottenglasen. Buteljbottnarna synas ha förvärfvats af WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYL hufvudsakligen under resor i Schweiz. Under en vistelse i Luzern i Maj 1896 inköpte de hos guldsmeden och konsthandlaren J. BOSSARD ett parti om 2 500 st. buteljbottnar (*Butzenscheiben*) till ett pris af Frc 0: 20 pr st., tillhopa Frcs 500, i svenskt mynt Kr. 360, hvilket belopp remitterades till säljaren tillika med betalning för en del andra, samtidigt hos honom köpta saker den 21 följande September (se räkning af den 20 Augusti samt Rescontra WALTHER VON HALLWYL). Tull och frakt för dessa jämte för ett den 25 juli 1899 från BOSSARD inköpt ytterligare parti av 500 (*Butzenscheiben* — Kr. 72: 15 — belöpte sig till Kr. 130: 96.

De här angifna kostnaderna för anskaffning af buteljbottnar, 3 000 st., utgöra tillsammans

Kr. 563: 11, men af det ofvan sagda torde framgå, att både antal och kostnader i verkligheten voro åtskilligt större.

(Ett under sommaren 1904 gjordt inköp hos BOSSARD af 300 st. buteljbottnar för Frcs 45, i svenskt mynt Kr. 32: 45, remitterade till säljaren den 2 Augusti, hvartill kommo Kr. 3: 52 i tull samt Kr. 8: 87 i speditionskostnader [se Rescontra och räkning], bör måhända äfvenledes omnämnas här, ehuru det ju hänför sig till ett senare skede i husets historia och alltså ej bör medräknas i de ursprungliga byggnadskostnaderna.)

Att nämna i detta sammanhang är slutligen, att arkitekten GUST. SJÖBERG enligt räkning af den 12 November 1895 till nybyggnaden levererade »23 lufter oljemålade 4-lufts fönsterbågar med glas och beslag à Kr. 8 (184: —), 2 dylika bågar med 4 rutor (6: —), 5 d:o med 2 rutor (7: 50) samt 14 fönsterbågar utan glas (10: 50), summa Kr. 208, betalda den 16 samma månad (se äfven Rescontra). Af allt att döma voro emellertid dessa fönster och bågar blott provisoriska.

k. Köksinredning.

I Köket behandlades väggar och tak ursprungligen på vanligt sätt, d. v. s. putsades och oljemålades. Blott kring spisanordningen kläddes väggytorna med hvitt kakel.

En spisanordning med vattenvärmningssystem, bestående af en större vedspis af typ Bolinders »Familjespis» samt en mindre vedspis af typ Bolinders »N:o 22», därtill tvenne vattenvärmare, en i hvardera spisen, en vattenbehållare af koppar, cirkulationsrör af koppar mellan värmaren och behållaren, säkerhetsapparat, tre lösa hällar, en cistern för såspannor, två varmugnsramar med luckor, mässingsbarriär med metallhållare, fem sotventiler af mässing med metallförskrufningar för rörföreningarna, allt uppsatt på platsen, levererades till Köket af J. & C. G. BOLINDERS Mekaniska Verkstads Aktiebolag enligt räkning af den 31 December 1897 för Kr. 1 085: 16, hvartill kommo för tre luftventiler Kr. 21 samt för nedrifning delvis och ändring af spisanordningen enligt beställning samt insättning af ny kopparcistern Kr. 171: 86; summa Kr. 1 278: 02, betalda den 5 Februari 1898. Afstickning af fem gjutjärnsplaner i spisarna utfördes af Nya Aktiebolaget Atlas för en kostnad af Kr. 12: 50, betalda den 12 följande December. (Se räkningar och Rescontra.)

Det i uppsättningen af spisanordningen ingående kakelugnsmakeriarbetet utfördes af kakelugnsmakaren J. O. HOLM, hvars den 26 Februari 1897 daterade räkning upptog följande: tillsläppning af 181 bättre eller första sort flata kakel à 1: 45 Kr. 262: 45; uppsättning af desamma jämte lera och handtlangning à Kr. 1 pr st. Kr. 181; d:o 21 st. hörnkakel à 1: 75 Kr. 57: 75; uppsättning af desamma samt tillsläppning à 1: 50 Kr. 31: 50; tillhopa Kr. 532: 70, betalda den 9 följande April (se äfven Rescontra).

Hela kostnaden för spisanordningen med uppsättning samt väggbeklädnad af kakel uppgick sålunda till Kr. 1 823: 22.

Att golfvet i Köket ursprungligen belades med s. k. viktoriaplattor, är redan omtaladt under rubriken »Steninredning», där äfven marmorinredningen omnämnes. Träinredningen är likaledes i andra sammanhang förut berörd. Beslagning af diskbord och aflopp med förtent koppar utfördes af gas- och vattenledningsentreprenörfirman J. A. LJUNGBERG & Co. för Kr. 97: 50, betalda den 16 Augusti 1897 (se räkning och Rescontra). Vatten- och afloppsledningar behandlas i ett särskildt kapitel längre fram. I öfrigt hänvisas — detta gäller äfven skafferierna — till afsnittet »Byggnadsbeskrifning».

Redan 1896 hade kakelugnsmakaren HOLM enligt räkning af den 12 Mars samma år levererat och i Kusklägenhetens kök uppsatt en Bolinders järnspis n:r 6 med kopparcistern och varmugnsram till ett pris af Kr. 54: 50, hvartill kommo för uppsättningen med tillsläppning

af kakel till varmskåp och väggbeklädnad m. m. Kr. 61: 25, tillhopa Kr. 115: 75, betalda — tillika med öfriga på samma räkning upptagna poster — den 21 samma månad (se äfven Rescontra).

l. Stallinredning.

För Stallets inredning med spiltor o. s. v. anlitades BOLINDERS Mekaniska Verkstad. Enligt räkning af den 19 Oktober 1896 utgjordes den af verkstaden levererade inredningen af dels tre spiltkolonner med metallknoppar, tre spiltornament, tre mellanreglar, tre bottenreglar, tre foderbord med krubbor, vattenbehållare och höhäckar, tre skyddsplåtar med metallskoningar, sex lodrännor med lädergrimskaft och motvikter, tre namnplåtar, tre gjutna lister öfver foderborden m. m.; dels — till en sjukbox — två boxkolonner med metallknoppar, 5.3 m. boxgaller, en boxdörr med lås och beslag, ett foderbord med krubba, vattenbehållare och häck, en skyddsplåt, en bottenregel, 6.5 m. gjutna vägglister samt en namnplåt, allt jämte uppsättning på platsen, det hela för en kostnad af Kr. 1 497: 50, betalda den 25 följande November (se äfven Rescontra). Det i spiltinredningen ingående träarbetet utfördes af byggets egna timmermän.

Golfvet belades med sexkantig furukubb, levererad, såsom förut (sid. 61) är omnämndt, af WENGSTRÖMS Mekaniska Snickerifabrik, förutom till Stallet äfven till Gården och Portgången.

I detta sammanhang må tillika omnämnas, att ursprungligen en trappa af trä byggdes upp till den ofvanpå Stallet förlagda Höskullen, hvilken trappa sedermera ersattes med en dylik af sten (närmare därom sid. 142).

I Selkammaren, förlagd innanför Stallet, kläddes ett hörn, där en kamin fick sin plats, af kakelugnsmakaren J. O. HOLM med kakel för en kostnad af Kr. 155: 25, hvari ingick äfven priset för en ventil och som betaldes den 5 September 1896 (se räkning af den 3 samma månad och Rescontra).

m. Inredning af kägelbana och bibliotek.

Högst upp i huset åt gatan byggdes, såsom förut är omtaladt, ursprungligen vind af vanlig konstruktion med takstolar och brandbotten. Denna senare bestod af ett omkring 7.5 cm. tjockt lager af stålslipad cement på en asfaltbädd af 5 cm:s tjocklek och i sin tur hvilande omedelbart på trossfyllningen.

Golfvet i den norr om hjärtmuren belägna delen af vinden kom att ligga något — omkring 60 cm. — högre än golfvet i öfrigt, detta beroende på Ekvestibulens, Sängkammarens etc. högre takhöjd i jämförelse med gästrummens. Redan i ett ganska tidigt skede af byggnadstiden, i alla händelser något år innan slutbesiktningen af byggnaden i dess helhet i Januari 1898 ägde rum, uppstod tanken att här anlägga en kägelbana. Idén, som lär ha först framkastats af makarna VON HALLWYLS svärson löjtnant WILHELM VON GEIJER, vann svärföräldrarnas gillande, och åt byggnadens arkitekt, professor CLASON, uppdrogs att utarbeta ritningar.

Ominredningsarbetet synes ha tagit sin början mot slutet af år 1896. Först uppsattes under takstolarna ett brädtak, och mellanrummet fylldes dels med sågspån, dels med malen kork. Det sluttande taket, i hvilket upptogos sex större rektangulära fönster, kalkrappades.

Längs norra väggen anordnades en ränna för kägelklotens återrullande. Rännan doldes bakom en rad af fjorton väggfasta skåp af furu, som inreddes för familjens bibliotek.

Vid östra ändan inreddes ett toilettrum, medan kägelhålet förlades omedelbart väster om detta och kägelgården (»kägelstaden») till västra ändan.

På den ursprungligen något lutande brandbottnen i denna del af vinden lades sparrar med undersidan formad efter brandbottnens lutning och öfversidan i plan. Mellan sparrarna anbragtes en ljuddämpande fyllning af malen kork. Därofvanpå lades ett golf af spontade furubräder och på detta till sist ett parkettgolf af ek. Själfva kägelbanan, som anlades efter mönster af kägelbanan vid Djurgårdsbrunns värdshus, sammansattes af tre stycken ekplankor, den mellersta gående något mera i brunt än de vid rännorna.

Åt öster afslutades Kägelbanan med en omkring 1 m. hög barriär af två parallella fyllningspaneler med en hvit marmorskifva såsom öfverliggare.

Ursprungligen gick vindstrappan — troligen en vanlig tegelstenstrappa, senare belagd med Närkeskalksten (se sid. 116) — i vinkel vid hjärtmuren och kom så upp till Kägelbanan, hvarifrån en trätrappa om fyra steg ledde ned till nedre vinden.

I södra väggen, dit en hvalfformig öppning mot nedre vinden var förlagd, upptogos väster därom i hjärtmuren två fördjupade hvalf af samma höjd och bredd som ingångshvalfvet, och på hvardera sidan om midthvalfvet utbyggdes två väggfasta skåp för samlingar. I sammanhang med skåpen, i midthvalfvets smygar och i panelen vid hvartdera sidohvalfvet inbyggdes sammanlagdt åtta mindre nischer, i hvilka ursprungligen uppställdes lika många statyer af hvit marmor (från Italien och föreställande åtta af de nio muserna; sedermera skänkta till makarna von Hallwyls dotter och svärson Irma och Wilhelm von Geijer på Wegeholm i Skåne samt ersatta med andra skulpturverk, hvarom se afsnitten »Fast konstnärlig utsmyckning» och »Byggnadsbeskrifning» samt Gr. LV: Skulpturer).

Väggar, paneler och skåp tillverkades i huset och uppsattes af byggnadssnickare. Materialet var furu, med all sannolikhet från trävarufirman Högelin & Sundström, hvilken såsom förut (sid. 37) är omnämndt, just vid denna tid, i Februari och April 1897, levererade »diverse virke» och »diverse bräder» till huset för tillhopa Kr. 263: 07, slutbetalda den 9 Augusti (se äfven Rescontra). Ursprungligen gjordes äfven inredningen i de väggfasta bokskåpen i furu, men denna ersattes sedermera med en liknande i mahogny, hvarom mera i afsnittet »Större omändringar», sid. 127. Blott de s. k. haklisterna tillverkades af hvitbok, af hvilket träslag ett stycke om 360 × 20 cm. och 75 mm:s tjocklek enligt räkning af den 23 mars 1897 levererades af firman Lundell & Zetterberg för Kr. 7: 56, betalda den 12 Mars 1898 (se äfven Rescontra). 32 st. haklister af järn till en del af skåpen gjordes på beställning efter trämodell af smeden Hj. Samuelsson för tillhopa Kr. 64, betalda den 1 Maj 1897 (se räkning af den 15 föregående April och Rescontra).

Leverantör af själfva kägelbanan var, såsom förut (sid. 61) i annat sammanhang är omtaladt, Aktiebolaget J. O. Wengströms Mekaniska Snickerifabrik i enlighet med anbud af den 5 Augusti 1897 (se räkning 1895—1897, slutbetald den 28 Mars 1898). Kostnaden för banan samt parkettgolf af ek i hela lokalen jämte inläggning, hvilket arbete blef färdigt i början af September 1897, utgjorde Kr. 2 000. Att de i kägelgården infällda nio runda ebenholtsplattorna liksom en del andra snickeriarbeten till Kägelbanan utfördes af snickaren C. H. Benckert J:r, är likaledes förut (sid. 64) omnämndt. Hvad angår kägelspelet, bestående af kägelsats och 6 st. klot, beskrifves det närmare under Gr. XV: D. b. 1, hvadan här blott må nämnas, att leverantör var den nyssnämnda firman Lundell & Zetterberg och kostnaden Kr. 69.

Tak, paneler och skåp målades med grön, toiletten med hvit oljefärg, ett arbete som utfördes af firman Holmgren & Kjellberg — äfven detta förut (sid. 72) i annat sammanhang omtaladt — liksom äfven förgyllning med metallguld af lister och ornament. (Beträf-

fande kostnaden se nyss anförda sida.) Dessa ornament, förgyllda träskulpturer, ursprungligen dörröfverstycken, härstamma från inredningen i det af konung GUSTAF III uppförda, den 30 September 1782 invigda Operahuset i Stockholm, hvilket refs och nyuppfördes åren 1891—1898, alltså delvis samtidigt med Hallwylska husets uppförande. Skulpturerna i fråga, som i annat fall sannolikt skulle ha varit tillspillogifna, hade redan i December 1892 förvärfvats af WILHELMINA VON HALLWYL och kommo nu väl till pass. (22 st. liknande dörröfverstycken, hvilka ingingo i samma förvärf, förvaras numera på Höskullen och beskrifvas under Gr. LV:III:B. a. 1.)

Västra väggen bakom kägelgården liksom äfven kägelhålets golf och väggar bekläddes med stoppade lädermadrasser. Skinnet till dessa — det var 3 st. bruna kohudar à Kr. 35, 12 st. d:o kalfskinn à Kr. 8, 4 st. d:o fårskinn à Kr. 4 och 1 st. brunt läder, Kr. 4 — levererades af läderhandelsfirman C. V. KLINT (innehafvare G. FRYCKSTRAND) och betaldes med tillhopa Kr. 221 den 12 Mars 1898 (se räkning och Rescontra). Tapetserararbetet utfördes af tapetseraren AXEL INGELMAN, som från Maj 1897 under längre och kortare perioder var anställd i huset för reparations- och andra arbeten inom sitt yrke mot en veckolön af Kr. 30, senare Kr. 40 (se hans kvittenser samt Rescontra WALTHER VON HALLWYL). Hur stort belopp af hans aflöning som kom på arbetet i Kägelbanan, framgår ej af räkenskaperna. Utöfver arbetskostnaderna tillkommo enligt INGELMANS räkning af den 16 Maj 1898 för diverse materialier Kr. 70: 79, betalda den 18 samma månad (se äfven Rescontra WALTHER VON HALLWYL).

Rutorna i de sex takfönstren levererades och insattes af firman C. L. SCHÖNOW & Co., likaså ett folieradt spegelglas i toiletten. Kostnaden var upptagen på firmans räkning af den 31 December 1897, hvars slutsumma, Kr. 3 435: 67, såsom förut (sid. 82) är omtaladt, betaldes den 19 Januari 1898.

Det till fyllning såväl i taket som under golfvet använda korkmaterialet inköptes från Aktiebolaget WICANDERS Korkfabriker. Bolaget levererade dels 16 balar krossadt korkaffall för Kr. 56: 18, betalda den 13 Maj 1896, dels 200 st. korkplattor, Kr. 150, 1 103 kg. korkaffall, Kr. 165: 45, samt 20 kg. korkbark, Kr. 34; summa Kr. 405: 63, betalda den 15 Januari 1897 (se räkningar och Rescontra).

Sammanlagda kostnaderna för Kägelbanans inredning — frånräknadt det af firman BENCKERT J:r utförda snickeriarbetet, vidare målnings- och förgyllningsarbetet, glasmästeriarbetet samt HÖGELIN & SUNDSTRÖMS virkesleveranser, för hvilka förut i andra sammanhang med angifvande af kostnader har redogjorts, äfvensom den på byggets egna handtverkare ankommande delen af arbetet (ej specificerad) — uppgingo till Kr. 2 768: 98.

E. FAST KONSTNÄRLIG UTSMYCKNING.

Äfven på den fasta konstnärliga utsmyckningen af byggnadens inre nedlades mycken omtanke och betydande kostnader. I väsentliga delar planlades den af arkitekten, professor CLASON, i samråd främst med professor JULIUS KRONBERG och WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, hvilken sistnämnda här fann ett rikt fält för sina idéer och uppslag.

I den fasta konstnärliga utsmyckningen ingå dels tak- och väggmålningar, dels skulpturer. Medan de senare — med ett enda undantag — enkom beställdes hos och utfördes af svenska konstnärer för bestämd placering i huset, var detta visserligen fallet med flertalet af mål-

ningarna, men till ganska stor del utgöras de af tidigare inköpta eller såsom gåfvor erhållna dylika.

För enhetlighetens skull redogöres redan här för alla till den fasta utsmyckningen hörande såväl målningar som skulpturer, oafsedt att många af dem ha kommit i huset först åratal efter dettas fullbordande.

a. Målningar.

De inmonterade målningarna utgöras af takmålningar och takdekor, spisel- och dörröfverstycken, väggmålningar samt vägginramningar.

Bland takmålningarna må först nämnas den i Stora salongen, benämnd »Friluftskonsert» (Gr. XXXII : A. b. 2), komponerad samt målad i olja på duk 1898 af professor JULIUS KRONBERG efter beställning af WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYL samt betald med Kr. 20 000 den 8 Juli samma år. (En tidigare takdekoration, föreställande himmel med moln, sitter kvar ofvanför den nu omnämnda.) I Hvardagssalongens tak, som ursprungligen var hvitmåladt med oljefärg och limfärg (jfr sid. 72) utan annan dekor än ett par afslutande lister af ofärgad gips (två stycken af dessa lister förvaras i en skrubb under Marmortrappan), utförde samme mästare på beställning af WILHELMINA VON HALLWYL under sommaren 1918 i olja på puts med inspacklad väf en af honom öfver själfvaldt ämne, »Perseus befriar Andromeda», komponerad målning (XXXII : A. b. 4) till ett pris af Kr. 25 000, betalda den 1 följande Oktober.

I Lilla salongens tak, som likaledes ursprungligen var hvitmåladt men sommaren 1901 panelades i alm, infälldes i samband därmed en målning från 1600-talets slut i olja på duk, tillskrifven DAVID KLÖCKER EHRENSTRAHL eller hans skola och föreställande »Aurora (morgonrodnadens gudinna), sittande i en af en vingad häst dragen char». Målningen ingick i den här förut (sid. 76) omnämnda rumssvit (XXXII : A. a. 2 n:r 1—19), som makarna VON HALLWYL den 3 December 1900 inköpte från Tyska S:t Gertruds församling i Stockholm för Kr. 3 500, betalda samma dag (se kvitto och Rescontra), och som därjämte omfattade fem väggmålningar, två dörröfverstycken och elfva vägginramningar, alla likaledes i olja på duk, af okänd mästare; sviten härstammande från en inredning i det s. k. Fuhrmannska huset, Svartmangatan 20, Stockholm.

För utsmyckning af Porslinsrummet utförde konstnären NILS ASPLUND (f. den 7 November 1874) 1897, då ej fullt 23-årig och nyss utgången från Kungl. akademien för de fria konsterna samt elev af professor JULIUS KRONBERG, efter beställning af makarna VON HALLWYL en takdekoration i guld och olja på putsgrund (XXXII : A. b. 1), betald med Kr. 800 den 11 Oktober samma år. Vid detta målningsarbete biträddes konstnären af en kollega, sedermera teckningsläraren vid Norra latinläroverket i Stockholm KARL JOHAN EK, enligt hvad denne vid besök i huset i Maj 1938 omtalade. EK berättade vid nämnda tillfälle äfven, att ASPLUND och han hade i Öfverståthållarhuset (f. d. Tessinska huset) gjort studier för målningen samt att professor KRONBERG under arbetets gång hade anmärkt på ASPLUNDS sätt att måla guldpartierna — på oljefärgen ströks först ägghvita, och därpå målades guldet — i det han befarade, att guldet skulle mögla. Emellertid kunde EK vid besöket fastslå, att färgen har stått sig bra.

1904 fick ASPLUND uppdraget att — i olja på putsgrund — dekorera taket i det då under inredning varande Galleriet på vinden. Takdekorationen (XXXII : A. b. 3), vid hvars utförande sedermera teckningsläraren JÖNS THULIN medverkade, blef färdig på nyåret 1905, och konstnärens arfvode utgjorde Kr. 4 200, slutbetalda den 4 Februari samma år.

Af väggmålningarna i den nyss omnämnda sviten från Fuhrmannska huset fingo tre, alla föreställande flodlandskap, sina platser på södra, västra och östra väggarna i Sängkammaren, medan en, likaledes ett flodlandskap, uppsattes på södra väggen i Toilettrummet. (Den femte, ett kustlandskap i CLAUDE JOSEPH VERNETS stil, har aldrig varit uppsatt i huset utan förvaras hoprullad i Badrummet.)

De två dörröfverstyckena i samma svit, föreställande det ena fruktskördande putti i landskap, det andra lekande amoriner i landskap, uppsattes öfver dörrarna i Sängkammaren.

Af de elfva vägginramningarna, alla i Louis XVI-stil, uppsattes fyra i Sängkammaren och två i Toilettrummet (de öfriga fem upphängdes inramade i Kammarjungfruns rum och höra sålunda ej till den fasta inredningen).

En andra rumssvit, bestående af tre väggmålningar och två dörröfverstycken (XXXII : A. a. 1 n:r 1—5) i olja på duk, af okänd mästare (slutet af 1700-talet), väggmålningarna föreställande landskap med figurer och dörröfverstyckena herdescener, hela sviten — enligt uppgift härstammande från inredningen i ett hus vid Stora Nygatan i Stockholm — af WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYL inköpt den 30 November 1895 hos konst- och antikvitetshandlaren A. MATSSON för Kr. 400, kom till användning för prydande af väggarna i Ekvestibulen. För komplettering af sviten beställde makarna VON HALLWYL året därpå hos konstnären ALFRED THÖRNE en väggmålning, föreställande ett flodlandskap med figurer och i stil med de i sviten ingående väggmålningarna, till ett pris af Kr. 500, betalda den 12 Juni 1896. Denna målning infälldes i vestibulens västra vägg, till höger om sängkammardörren.

Till spisöfverstycke i Matsalen komponerade och utförde professor KRONBERG 1896 på beställning en målning i olja på duk, föreställande »Diana» (XXXII : A. d. 3), betald med Kr. 5 000 den 5 September samma år.

På södra väggen i Biljardrummet infälldes öfver dörren en af professor KRONBERG 1897 utförd replik i olja på duk af ett sidostycke i samme mästares plafondmålning i Kungl. slottet i Stockholm »Aurora», repliken benämnd »Abundantia» (XXXII : A. d. 7), en ung kvinna, symboliserande Fruktbarheten, samt af mästaren den 15 Oktober samma år öfverlämnad såsom gåfva till makarna VON HALLWYL.

På beställning målade professor KRONBERG 1898 ytterligare två öfverstycken, båda i olja på trä, det ena, »Venus i sin char» (XXXII : A. d. 8), uppsatt öfver dubbeldörrarna i Lilla salongen och det andra, »Amoriner med blomsterkorg» (XXXII : A. d. 9), öfver spegeln i samma rum, slutbetalda med resp. Kr. 1 500 och 500 den 19 Oktober samma år.

Vidare målade konstnärinnan ELEONORA LINDSTRÖM, f. HENNIG, 1897 på beställning en svit af tre dörröfverstycken i olja på duk (XXXII : A. d. 4—6), fria kopior efter hvar sin detalj i FRANÇOIS BOUCHERS målning »Venus' (Galatheas?) triumf» i Nationalmuseum samt föreställande den ena, som uppsattes i Sängkammaren, »Sväfvande amoriner i landskap», de två andra, uppsatta i Toilettrummet, »Hafsnymfer och tritoner» samt betalda med tillsammans Kr. 800 den 7 Oktober nyssnämnda år.

I Gästrum I infälldes öfver dörrarna i norra och västra väggarna såsom öfverstycken ett par landskapsmålningar i olja på duk (XXXII : A. d. 1 och 2) af okänd mästare (1800-talets början), hvilka WILHELMINA VON HALLWYL på 1870-talet hade erhållit såsom gåfva från sina föräldrar, WILHELM HEINRICH KEMPE och JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, af dem inköpta på 1850-talet från en privatperson.

Öfver dörrarna i de fyra öfriga gästrummen infälldes ursprungligen sammanlagdt elfva öfverstycken af furu med pålagd delvis förgylld reliefdekor, alla härstammande från inredningen i gamla operahuset i Stockholm (jfr sid. 86). De borttogos 1920 (ha alltsedan förvarats på Höskullen) och ersattes med lika många öfverstycken i tre olika sviter, alla på beställning

af WILHELMINA VON HALLWYL målade i olja på duk sistnämnda år af NILS ASPLUND. En svit af tre stycken (XXXII : A. d. 10—12), symboliserande tre af antikens »element» och föreställande »Putti, ridande på delfiner» (Vattnet), »Blomsterströende amoriner» (Luften) samt »Musicerande amoriner» (Elden), uppsattes öfver hvar sin af dörrarna i Gästrum II. En andra svit, likaledes af tre stycken (XXXII : A. d. 13—15), »Tre amoriner vid blomsterurna», »Amorin vid blomsterurna» och »Tre amoriner i ett landskap», fördelades öfver dörrarna i Gästrum III. Priset för dessa två sviter utgjorde sammanlagdt Kr. 3 600 (600 pr målning), betalda den 3 Februari 1920 (se räkning och Privat Kassabok). Till öfverstycken öfver dörrarna i Gästrum IV och V utförde samme konstnär sommaren 1922 efter studier, gjorda under vistelse i Schweiz föregående sommar, en serie af fem målningar (XXXII: A. d. 16—20), återgifvande olika partier af ätten VON HALLWYLS schweiziska stamslott, Schloss Hallwil. Priset för hela serien var Kr. 3 000 (600 pr st.), slutbetalda den 27 Juni 1922.

För beklädnad af de ursprungligen hvitstrukna väggarna i gästrummen målade NILS ASPLUND, likaledes på beställning af WILHELMINA VON HALLWYL, under tiden September—November 1920 med biträde af sedermera teckningsläraren JÖNS THULIN en serie af tillsammans 41 st. vägginramningar i olja på duk (XXXII: A. d. 1—5) till ett pris af Kr. 1 500 pr rum, tillhopa Kr. 7 500, slutbetalda den 1 December samma år.

Sammanlagda kostnaden för alla nu omnämnda målningar utgjorde Kr. 76 300.

b. Skulpturer.

De i den fasta utsmyckningen ingående skulpturerna äro antingen huggna i marmor, gjutna i brons eller skurna i trä.

Af marmorskulpturer är att nämna en svit af fyra reliefer (Gr. LV: II: B. a. 1—4) i Stora salongen, en något större, stående oval, föreställande »Prometeus bringar människorna elden», samt tre något mindre, liggande rektangulära, symboliserande »Dikten», »Musiken» och »Bildande konst». Beställda af makarna VON HALLWYL enligt kontrakt af den 9 December 1897 hos skulptören GUSTEN LINDBERG, komponerades och modellerades relieferna i gips under 1898 af denne samt höggos i helhvit Carraramarmor under konstnärens tillsyn och medverkan i Florens under det närmast följande året. Priset för hela sviten var: för gipsmodellerna Kr. 7 900 (däraf 2 500 för den större och 1 800 för hvardera af de tre mindre) samt för huggningen i marmor Kr. 11 200, tillsammans Kr. 19 100, hvartill kommo bidrag till konstnärens resa till Italien Kr. 500, frakter m. m. Kr. 1 062: 09, summa Kr. 20 662: 09, slutbetalda den 25 Januari 1900. Af relieferna uppsattes den ovala öfver spisen och de tre rektangulära öfver dubbeldörrarna till Lilla salongen, Rökrummet och Hvardagssalongen.

Medan marmorskulpturerna voro förbehållna åt Stora salongen, ingingo bronsskulpturer i utsmyckningen af ett flertal lokaler i huset. Först bland dem må nämnas två kandelaberfigurer »Morgonen» och »Aftonen» (LV: I: B. a. 1 och 2), båda på beställning komponerade och modellerade af GUSTEN LINDBERG 1896, gjutna i brons vid OTTO MEYER & Komp:s konstgjuteri 1897 samt uppställda i hvar sin nisch på hvardera sidan om hufvuduppgången från Porthvalfvet. Priset var för komposition och modellering Kr. 2 000, slutbetalda den 30 September 1896, samt för gjutningen i brons Kr. 3 800, betalda den 26 Mars 1897, tillsammans Kr. 5 800.

För utsmyckning af östra väggen — midt emot hufvuduppgången — i Porthvalfvets inre del beställdes hos skulptören ALF WALLANDER en reliefplatta (LV: I: C. a. 1), illustrerande »Timmerutskeppningen», motivet sålunda hänsyftande på firman WILH. H. KEMPES verk-

samhet i Norrland och därmed på familjeförmögenhetens ursprung. Komponerad och modellerad i gips af konstnären i början af 1898, göts plattan i brons vid OTTO MEYER & Komp:s konstgjuteri samma år. Konstnärens arfvode utgjorde Kr. 1 500, betalda den 11 Mars 1898, och gjutningen drog en kostnad af Kr. 1 500, betalda den 2 följande November, summa Kr. 3 000. Reliefen har i huset gått under benämningen »Stamtaflan», en hänsyftning på de i motivet ingående furustammarna och timmerstockarna.

Ännu ett skulpturverk i brons för Porthvalfvets utsmyckning fick ALF WALLANDER i uppdrag att komponera, nämligen en lykthållare i form af »Drake i strid med tre ormar» (LV: I: B. a. 4), som fick sin plats på den afslutande pelaren i nedre ändan af Kontorstrappans balustrad. Äfven detta konstverk göts i brons hos OTTO MEYER & Komp. Sammanlagda kostnaden uppgick till Kr. 4 088: 50, hvaraf för komposition och modell Kr. 1 500 samt för gjutningen Kr. 2 588: 50, betalda resp. den 20 December 1897 och den 2 November 1898.

För utsmyckning af Nedre vestibulen och uppställning på det något förhöjda golfvet i det öppna centralutrymmet i vinkeln mellan Marmortrappans båda nedersta afsatser beställde WILHELMINA VON HALLWYL på förhösten 1924 af sin dotter konstnärinnan ELLEN ROOSVAL en figurgrupp, »Dansen» (LV: I: B. a. 14), symboliserad af ett dansande ungt par. Komponerad och modellerad af den senare under tiden till våren 1925, förelåg gruppen färdiggjuten i gips hos gipsgjutaren (konstformaren) E. NORDÉN i början af Maj sistnämnda år. Gjutningen i brons, med grönpatinerad yta, utfördes af HERMAN BERGMANS Konstgjuteri-Aktiebolag och var fullbordad i slutet af följande September. Kostnaden utgjorde för gjutningen i gips Kr. 575 och för bronsgjutningen Kr. 12 000, betalda resp. den 9 Maj och 1 Oktober samma år, summa Kr. 12 575. Ehuru ej golffast, torde denna skulptur böra räknas till den fasta utsmyckningen, enär den är enkom beställd och komponerad för uppställning på den nämnda platsen.

För uppsättning på de båda hörnpostamenten i balustraden längs Marmortrappans inre sida komponerade och modellerade skulptören JOHAN AXEL WETTERLUND på beställning 1897 och 1898 två kandelabergrupper (LV: I: D. a. 1), hvardera i form af en urna med två amoriner. De båda grupperna, som blefvo färdiga i modeller vintern 1897—1898, götos i brons vid OTTO MEYER & Komp:s konstgjuteri och levererades därifrån i midten af Mars sistnämnda år. Belysningsarmarna götos senare under året af firman MEYERS efterträdare, Aktiebolaget Förenade Konstgjuterierna. Skulptörens arfvode var sammanlagdt Kr. 2 785 för båda grupperna, och gjutningen i brons gick till Kr. 3 000 för själfva grupperna, hvartill kommo Kr. 685 för belysningsarmarna, hela kostnaden alltså Kr. 6 470, betalda resp. den 17 Mars, 6 Maj och 2 November 1898.

Ytterligare ett par kandelaberfigurer af brons äro att här omnämna, nämligen två ljushållare (LV: I: B. a. 3), hvardera i form af en bevingad putto, beställda hos skulptören GUSTEN LINDBERG för uppsättning på öfre afsatsen af marmorfrisen öfver den öppna spisen i Stora salongen, en nedtill vid hvardera sidan om den infällda marmorreliefen »Prometeus bringar människorna elden». Färdiga i modeller från konstnären våren 1898, pris tillsammans Kr. 800, götos de i brons hos OTTO MEYER & Komp. följande sommar för Kr. 1 200 samt förgylldes därpå hos Guldsmeds-Aktiebolaget för Kr. 475, summa alltså Kr. 2 475, betalda resp. den 1 November, 15 Augusti och 12 November 1898.

I de åtta nischerna i Kägelbanans södra vägg uppställdes ursprungligen lika många marmorstatyer från Italien (jfr sid. 85), men i deras ställe insattes på 1920-talet en serie af åtta figurgrupper, »genombrutna reliefer», öfver olika motiv ur Nya testamentet (LV: I: B. a. 6—13), komponerade och modellerade under åren 1920—1926 af konstnärinnan ELLEN ROOSVAL efter beställning af hennes mor, WILHELMINA VON HALLWYL, samt gjutna i gips af

konstformaren E. NORDÉN och i ljus brons vid OTTO MEYERS Konstgjuteri (innehafvare sedan 1921 ARNE SPANIER). Kostnaden för gjutningen i gips utgjorde sammanlagdt för hela serien Kr. 1 614 (pr grupp från Kr. 75 till 350) och för bronsgjutningen Kr. 21 465 (pr grupp Kr. 2 500—3 232: 50), tillhopa Kr. 23 079: 50.

Hit hör till sist äfven fontängruppen »Neptunus» (LV: I: B. b. 1), beställd af makarna VON HALLWYL hösten 1896 hos skulptören GUSTEN LINDBERG för uppsättning i Gårdens fond, färdig i modell från denne i Augusti 1897, gjuten i s. k. florentinerbrons hos OTTO MEYER & Komp. och levererad färdig till uppsättning i Februari 1899. Konstnärens arfvode utgjorde Kr. 9 000, och gjutningen i brons drog en kostnad af Kr. 12 000, slutbetalda resp. den 17 Augusti 1897 och 14 November 1899, tillhopa Kr. 21 000. Beträffande stenarbetet och monteringen se sid. 172.

Af träskulpturer slutligen äro att nämna såsom ingående i den fasta konstnärliga utsmyckningen fyra reliefer, kvinnofigurer i knäbild, symboliserande de s. k. moraliska kardinaldygderna: Visheten (Prudentia), Modet (Fortitudo), Måttligheten (Temperantia) och Rättfärdigheten (Justitia), hvilka på hösten 1897 af makarna VON HALLWYL beställdes hos skulptören GUSTEN LINDBERG för infogning såsom fyllningar i panelen bakom den väggfasta bänken i Biljardrummet. De modellerades och skuros i amerikanskt valnötsträ — samma träslag som panelen för öfrigt i nämnda rum — af konstnären för tillsammans Kr. 1 000, betalda den 10 December 1897 (se räkning och Rescontra).

Ännu en träskulptur bör här omnämnas, nämligen en af okänd mästare i al skuren kandelaberfigur (barnfigur, LV: III: A. a. 1), som inköptes af WILHELMINA VON HALLWYL 1897 från antikvitetshandlaren ED. KAHLERT i Eisenach för Mk 75 (Kr. 66: 67), betalda den 17 Januari 1898 (jfr Gr. LV: III: A. a. 1), och fick sin plats i Ekvestibulen på hörnpelaren i barriären mot trappan.

Tillsammans ha de här omnämnda skulpturerna dragit en kostnad af Kr. 100 216: 76. Lägges till denna summa den förut angifna kostnaden för målningarna, Kr. 76 300, så befinnes på den fasta konstnärliga utsmyckningen ha nedlagts ett belopp af tillsammans Kr. 176 516: 76.

(Utförlig beskrifning af här omnämnda konstverk återfinnes under resp. katalognummer i Gr. XXXII och LV.)

Till den fasta konstnärliga utsmyckningen måste slutligen räknas jämväl den skulpturala orneringen i Nedre vestibulens tak. Detta arbete hade bildhuggaren RICHARD SUNDELL åtagit sig att utföra i gips (jfr sid. 70) och uppbar också betalning därför, men hvarken i hans anbud eller på någon räkning finns omnämndt, att såväl figurreliefen — »Aurora i en med två hästar förspänd char» — som ornamenten komponerades och modellerades af skulptören JOHAN AXEL WETTERLUND, ett förhållande som emellertid af gammalt har varit väl bekant i Hallwylska huset och som äfven bekräftades af f. d. professorn vid Kungl. Konsthögskolan CHARLES LINDHOLM vid dennes besök i huset i Maj 1943. Enligt hvad professor LINDHOLM tillika berättade, hade arbetet i fråga utförts direkt i kalkbruk och han själf, efter att ha gjort studier i användningen af kalkbruk i tak på Ericslund, biträdt WETTERLUND med de dekorativa detaljerna. Rörande kostnaden för det konstnärliga arbetet kan af skäl, som framgå af det nyss sagda, ingen uppgift här lämnas.

F. TEKNISKA DETALJER.

a. Uppvärmning och ventilation.

Redan i ett tidigt skede af husets planläggning gjordes frågan, hur det skulle på lämpligaste sätt uppvärmas, till föremål för en ganska grundlig utredning. Att låta samtliga lokaler uppvärmas på gammalt svenskt vis med kakelugnar, kompletterade med öppna spisar, eventuellt kaminer, måste ju med hänsyn till det betydande antalet rum te sig tämligen opraktiskt. Äfven den möjligheten tog emellertid byggnadens arkitekt, professor CLASON, i betraktande, då han grep sig an med lösningen af uppvärmningsproblemet. Men gifvetvis utgick han ifrån att något centralvärmesystem vore den bästa lösningen. Vid denna tid var dock den sistnämnda metoden för uppvärmning af bostadshus åtminstone i vårt land jämförelsevis ny och opröfvad — äfven i det af honom själf ritade, så sent som 1888 fullbordade Bünsowska huset vid Strandvägen uppvärmdes lägenheterna med kakelugnar — och meningarna om hvilket system som vore det från olika synpunkter fördelaktigaste, gingo äfven bland fackmännen isär.

För att kunna bilda sig en bestämd uppfattning om de olika värmeledningssystemens fördelar och nackdelar infordrade professor CLASON på hösten 1893, sålunda medan grundläggningsarbetena ännu pågingo och innan byggnadslof ens hade meddelats, från ett par af hufvudstadens erfarnaste specialister i facket, ingeniörerna HUGO G. TH. THEORELL och WILHELM DAHLGREN, förslag till värmeledningsanläggning i huset.

Ingeniör THEORELL blef först färdig med sitt förslag. Detta (dok. 4 i afsnittet »Värme» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») var byggdt på det af professorn vid Tekniska högskolan JOHAN ERIK CEDERBLOM uppfunna varmluftsystemet, hvilket enligt anbudsgifvarens omdöme skulle bäst uppfylla de fordringar man i främsta rummet borde ställa på ett uppvärmningssystem för en byggnad sådan som den ifrågavarande, nämligen »en behaglig, under hela dygnet jämn och pålitlig tillförsel af värme och frisk luft; lätt skötsel och absolut ofarlighet; lätt åtkomlighet af systemets olika delar, i synnerhet dem som äro utsatta för nötning eller förstöring; låg anläggnings- och driftskostnad, så mycket som med ofvanstående fordringar låter sig förena». Luften skulle värmas antingen af apparater för direkt eldning (kaloriferer) eller af ångbatterier, matade med ånga från en panna med lågt tryck. I båda fallen skulle eldstäderna vara inrättade för magasinseldning och i senare fallet dessutom med automatisk reglering af ångtrycket samt med nödiga säkerhetsapparater i öfrigt. Om det förra af dessa alternativ blefve i såväl anläggning som underhåll billigast och äfven i skötsel enklast, så hade »det senare däremot andra fördelar, såsom möjligheten att koncentrera eldningen på ett ställe och att från centralhärden medels lokala värmekroppar uppvärma mera afskildt belägna, för varmluftsuppvärmning mera svåråtkomliga lokaler», hvarjämte ångan från den gemensamma pannan kunde användas för uppvärmning af bad- och tvättvatten m. m.

I enlighet härmed föreslogs ett ångtryckssystem, anordnadt på det sätt, att så många rum som möjligt, d. v. s. alla rum i hufvudpartiet och en del i flyglarna, värmdes medels varm luft från två i källaren belägna varmkamrar och öfriga, i flyglarnas bortre ända och i gårdsbyggnaderna belägna rum, hvilka låge för långt från varmkamrarna, för att deras uppvärmning därifrån skulle under alla förhållanden bli fullt pålitlig, medelst lokala kaminer.

En värmeledning i enlighet härmed erbjöd sig anbudsgifvaren att leverera fullt färdigt uppsatt för en kostnad af Kr. 10 700.

Ingeniör DAHLGRENS anbud (dok. 3*) afsåg en anläggning enligt varmvattensystemet. Anbudet började med en kritik af såväl varmluftsystemet som ånguppvärmningen. Hufvudinvändningen mot det förra systemet vore, att i de många horisontala kanaler, utan hvilka det här ej skulle kunna tillämpas — såvida man icke ville använda ett flertal varmkamrar, något som skulle bli olägligt i källrarna — skulle samla sig en massa damm och sot, som aldrig kunde bortskaffas. En annan olägenhet vore, att genom den onödigt starka ventilation, detta system fordrade, bränslekostnaden skulle springa upp ganska högt, vid denna byggnad ända till 80 % öfver den vid varmvattensystem. Mot ångsystemet anmärktes, att en så komplicerad apparat som en ångpanna ej gärna kunde skötas af icke fackkunnig person, att värmestrålningen blefve nästan intensiv och att buller i rören ej alltid kunde undvikas. Varmvattensystemet åter hade ingen af dessa olägenheter. »Det är», säger anbudsgifvaren, »fullkomligt ofarligt, kan skötas af hvem som helst, arbetar alltid ljudlöst, lemnar en mild, lätt reglerbar värme. Men», heter det vidare, »i dess ställe är det af de tre systemen det dyraste i anläggningskostnad. Bränslekostnaden åter är såsom nämndt mindre än vid varmluftsystemet och är åtminstone ej högre än vid ånguppvärmningen.»

Anbudet slutade med angifvande af den årliga bränslekostnaden — med en beräknad åtgång af omkring 1 000 hektoliter gasverkskoks till då gällande pris af 1 krona pr hl. — till omkring Kr. 1 000 samt af anläggningskostnaden till Kr. 17 000.

De båda förslagen befordrades af professor CLASON till byggherren tillika med ett handbref (dok. 1 i det nyss anförda afsnittet i fastighetens dokumentsamling*), hvari han meddelar, att han ansåge saken vara af så delikat natur, att han hade funnit klokast att infordra utlåtande äfven från en tredje, opartisk sakkunnig och att lektor O. E. WESTIN vid Tekniska högskolan hade förklarat sig villig att åtaga sig detta uppdrag. I hvilken riktning den sistnämndes utlåtande gick, framgår ej af tillgängliga handlingar, men för egen del gaf professor CLASON i en det nyss citerade brefvet bilagd P. M. (dok. 2), upptagande de synpunkter, som för honom i egenskap af byggnadens arkitekt hade varit bestämmande i valet mellan de båda förslagen, obetingadt sitt förord åt ingeniör DAHLGRENS, alltså det som var byggdt på varmvattensystemet. Sitt tillstyrkande af detta förslag motiverade han bl. a. med att man vid vattenuppvärmning icke riskerade att få luften öfverhettad, såsom vid kalorifer- eller ångvärmning; att den vållade mindre rörelse i rumsluften (drag) och genom värmekropparnas placering i fönsternischerna äfven det eljest vintertiden oundvikliga fönsterdraget undvekes; att man undsluppe de för den inre dekoreringen af finare rum ytterst störande väggventilerna; att de i varmluftsystemet ingående många rören i väggarna bland andra olägenheter medförde äfven den att orubbligt fixera dörrars läge och storlek samt att, alla själfreglerande apparater till trots, en ångpanna dock fordrade tillsyn af fackkunnig person.

Professor CLASONS P. M. slutade med följande sammanfattning:

Skulle värmeledningen ersättas med vanliga kakelugnar och kaminer, så fordrades af de förra 30, af de senare 5 stycken.

Anläggningskostnaden härför är, vid ett medelpris pr kakelugn af Kr. 400 och för kamin af Kr. 35, Kr. 12 175.

Bränslekostnaden, med 1 famn ved à Kr. 25 pr kakelugn och 3 hl. anthracit i månaden pr kamin och 7 månaders eldning à 2: 75 hl., skulle bli Kr. 1 038: 75.

Alltså blir med

varmvattenuppvärmning:

anläggningskostnaden .... 17 000: —
bränslekostnaden .... 1 000: —

*) I afsnittet "Värme" i "Fastigheten n:r 14 Hamngatan, Dokument". Gr. LXIV: III: B. a.

vanlig uppvärmning:
anläggningskostnaden .... 12 200: —
bränslekostnaden .... 1 040: —
varmluftuppvärmning:
anläggningskostnaden .... 10 700: —
bränslekostnaden .... 1 800: —

Trots sin arkitekts sålunda bestämdt uttalade mening, att en värmeledning enligt varmvattensystemet i hufvudsaklig öfverensstämmelse med ingenjör DAHLGRENS förslag afgjordt vore att föredraga, beslöt byggherren sig för att till utförande antaga ingeniör THEORELLS anbud, afseende en anläggning enligt varmluftsystemet.

Den 30 Januari 1894 slöts alltså med ingeniör HUGO THEORELL kontrakt om leverans af centraluppvärmningsapparater. Enligt kontraktet (dok. 5*) skulle temperaturen under alla väderleksförhållanden kunna hållas vid minst + 18 grader i alla af apparaterna värmda rum och + 16 grader i trappor och vindskorridorer. Uppvärmningen af hvarje rum skulle vara oberoende af de öfriga. Värmen skulle lätt kunna regleras, inga afsevärda temperaturvariationer förekomma, temperaturen hos de värmande ytorna ej vara så hög, att den åstadkomme en ogynnsam förändring af den värmda luften, och ingen nämnvärd dammaflagring i värmeytorna kunna äga rum. För meddelande af en lämplig fuktighetshalt hos varmluften skulle ändamålsenliga och lätt reglerbara befuktningsapparater finnas, och för erhållande af en tillräcklig ventilation skulle en kvantitet uppvärmd frisk luft, motsvarande minst rummets halfva volym, pr timme tillföras varje rum.

I leveransen skulle ingå: förbränningsugnar och allt tillbehör af järngods och eldfast tegel samt uppmurning; kaloriferer med uppsättning; alla erforderliga rökrör af gjutjärn; järndörrar till varmkamrarna; luftbefuktningsapparater med inom varmkamrarna belägna rörledningar för vattnet samt slutligen alla för värmeledningen erforderliga luckor, ventiler, galler och spjäll.

I kontraktet var priset för anläggningen bestämdt till Kr. 8 500, hvartill skulle komma kostnad för lerrör till varmluftskanalerna, Kr. 850. Hvad som hade föranledt en så betydande prisreduktion som från anbudets Kr. 10 700 till kontraktets 8 500, framgår ej af handlingarna.

Anordningarna voro enligt ingeniör THEORELLS den 22 Januari 1894 dagtecknade beskrifning (dok. 6*) följande:

I källaren skulle inrättas två s. k. varmkamrar, i hvardera af hvilka skulle uppsättas två varmapparater, en större med två kaloriferer — af Höganästegel och runda till formen — och en mindre med en kalorifer. Afsikten därmed var, att eldningen lättare skulle kunna afpassas efter behofvet, i det att vid ringa värmebehof den mindre apparaten skulle eldas och vid större behof den större; eldning i båda apparaterna på en gång förutsattes blott högst sällan behöfva komma i fråga. Påfyllning af bränsle (koks) var afsedd att ske i regeln blott en gång om dygnet. För fuktning af varmluften skulle ugnarna vara helt och hållet täckta med vattenskålar af koppar och med sfäriskt uppåt kupade bottnar, så att vid olika höga vattenstånd i skålarna afdunstningsytan blefve proportionell mot vattenståndshöjden.

I syfte att förebygga dammaflagring på de värmande ytorna i ugnar och kaloriferer skulle alla sådana ytor vara vertikala, hvarförutom apparaterna skulle vara lätt åtkomliga både utvändigt och invändigt och lätt kunna rengöras och tillses. För att icke luft från eldningsrummet skulle kunna tränga in i varmkamrarna, skulle järndörrarna till dessa senare vara försedda med tätningslister af filt.

*) Se not å sid. 93.

Tillförseln af frisk luft utifrån till varmkamrarna skulle försiggå från galleröppningar åt gårdssidan genom murade kanaler, utmynnande i varmkamrarna genom med regleringsluckor af järn försedda öppningar strax ofvan golfvet. Sedan luften hade uppvärmts af varmapparaterna, skulle den ledas genom kanaler, bestående af i väggarna inmurade glaserade lerrör, till de rum den vore afsedd att värma och ventilera, samt inmynna i dessa genom med regleringsventiler och på lämpligt sätt ornerade gjutjärnsgaller försedda öppningar nära taket. Äfven i varmkamrarna skulle dessa kanaler ha regleringsventiler, hvarigenom äfven därifrån värmen och ventileringen skulle kunna för hvarje rum regleras oberoende af de öfriga.

Af s. k. cirkulationskanaler upptog planen blott en enda, gående från nedersta delen af Stora trappan och som, om dörrarna till bredvidliggande rum ej stode fullt stängda, skulle kunna tjänstgöra för alla närgränsande rum. Denna kanal skulle vara så anordnad, att den vid behof kunde användas som en mycket kraftig ventilationskanal på det sätt, att uppvärmd luft af lämplig temperatur kunde genom densamma släppas upp i trappan och därifrån sprida sig till angränsande rum.

Den skämda luften skulle bortledas genom i väggarna upp öfver yttertaket murade kanaler, i rummen försedda med afloppsventiler vid både golf och tak. Dessa kanaler skulle sammanföras ofvan vindsgolfvet i större skorstensstockar, som på vanligt vis skulle uppdragas ofvan yttertaket. På vinden skulle hvarje afloppskanal förses med afstängningsventil och lucka, för att under den tid af året, då kanalerna ej toges i anspråk, desamma skulle kunna afstängas samt sot och damm ofvanifrån hindras att tränga ned i kanalerna.

Från varmkamrarnas golf borde aflopp beredas till utanför dem placerade afloppsbrunnar, för att såväl varmkamrar som luftkanaler skulle bekvämt kunna spolas med vatten.

Så långt i hufvudsak ingeniör THEORELLS beskrifning af den tillämnade anläggningen.

I enlighet med kontraktets bestämmelse utfördes installationen allteftersom byggnadsarbetet fortskred, så att när huset stod färdigt i stomme, också värmeledningen var fullt i ordning och kunde börja göra tjänst, hvarigenom ju också murarnas uttorkning påskyndades. Den 30 Mars 1899 uppbar entreprenören slutlikvid, hela kostnaden Kr. 9 350 (jfr sid. 94; se äfven räkning af den 31 December 1898, kvittenser och Rescontra).

Såsom här förut (sid. 21) är omnämndt, befunnos under byggnadens uppförande en del omändringar i den ursprungliga planen för värmeledningsanläggningen påkallade, något som föranledde tilläggsanskaffning af ledningsrör af Höganäsgods. Dessa rör; liksom de i den antagna planen ingående af olika längd samt 6—10—12″ i diameter, levererades af grosshandelsfirman WAHLIN & Co. under 1895, 1896 och 1898 för tillhopa Kr. 194: 26, slutbetalda den 25 Augusti sistnämnda år (se räkningar och Rescontra).

Nämnas må i detta sammanhang jämväl, att till ingeniör WILHELM DAHLGREN, fastän hans på professor CLASONS anmodan utarbetade anbud (jfr sid. 93) icke hade blifvit antaget till utförande, den 28 Februari 1894 i godtgörelse för »ritningar, beskrifning och kostnadsförslag» utbetaldes Kr. 400 (se räkning af den 2 föregående Januari samt Rescontra).

Utöfver ingeniör THEORELLS anbud tillkommo ytterligare en hel del utgifter för värmeledningen, bl. a. för ventilgaller. Sådana beställdes och levererades från olika håll: 2 st. större af förgylld brons och 41 st. af brännförgylld koppar från C. C. SPORRONG & Co. (se sid. 73), vidare 20 st. smidda från Ljusne Mekaniska Verkstad för Kr. 407: 05, betalda den 31 December 1898 (se Rescontra), äfvensom 2 st. från mekanikern J. O. KOLLBERG, som äfven tillverkade och levererade 8 st. ventilkarmar, det hela för Kr. 336: 50, betalda den 7 Mars 1899 (se räkning och Rescontra).

Emellertid skulle det snart visa sig, att det system för husets uppvärmning man hade be-

stämt sig för ingalunda var idealiskt. Detta blir ett senare kapitel, men redan nu må nämnas, att innan det hela ens var fullt färdigt, en hel del förbättringar och andra ändringar visade sig nödvändiga. Så beställdes mot slutet af 1898 hos mekanikern J. O. KOLLBERG 66 st. sotfångare, järntrådshufvar af olika typer och storlekar samt med lock, afsedda att uppsättas i varmluftskanalernas mynningar i varmkamrarna och med uppgift att rena den inströmmande mer eller mindre sotbemängda luften. Sammanlagda kostnaden för dessa apparater var Kr. 99, som betaldes den 4 Januari 1899 (se räkning af den 31 December 1898 samt Rescontra). KOLLBERG levererade på beställning äfven 2 par sotfångarramar för fastsättning i kanalmynningarna för Kr. 88: 98, betalda den 7 mars 1899 (se räkning, där ramarna kallas dammfångarramar). Sotfångarna försågos med filter af chiffon, hvaraf två stycken om sammanlagdt 4 m. inköptes i Frejamagasinet, Stockholm, för en kostnad af Kr. 13, betalda den 17 Mars 1899 (se notor och Rescontra). (Dessa sotfångare borttogos senare i samband med värmeledningssystemets omläggning, men fyra af dem förvaras ännu i källaren under Stallet.) Ungefär samtidigt med sotfångarnas anskaffning införskrefvos från DAVID GROVE i Berlin 2 st. Groves patent-luftfilter jämte 2 omgångar reservfilterdukar för en kostnad, inberäknadt tull, förpackning m. m., af Kr. 244: 65, betalda i olika poster under tiden den 25 November—31 December 1898 (se räkningar och Rescontra).

På hösten 1899 anskaffades en försöksmaskin, för hvilken i patentafgifter till ingeniör TH. E. WAWRINSKYS Patentagentur-byrå den 7 (13) Oktober nämnda år erlades Kr. 620 och med hvilken maskin — i handlingarna kallad »experimentapparaten för varmugnen» — byggmästare OLOF MATTSSON under de följande 6 ½ veckorna ända fram emot slutet af Januari 1900 arbetade mot en veckolön af Kr. 36, för hela tiden sammanlagdt Kr. 228 (se MATTSSONS räkningar och Rescontra), i syfte att förbättra värmeledningens funktion. Resultatet synes dock ej ha motsvarat förhoppningar och kostnader. De med systemet förknippade olägenheterna trädde allt mer i dagen, och slutligen fann man en grundlig omläggning af värmeledningen oundgänglig. Därom mera i afsnittet »Större omändringar».

En sammanräkning af alla utgifter för värmeledningsanläggningen — frånsedt kostnader för ventilgaller samt rena reparationer — intill årsskiftet 1899—1900 ger en summa af Kr. 11 237: 89.

I uppvärmningsplanen ingick, att vissa lokaler i huset skulle uppvärmas med hjälp af kakelugnar, hvarjämte alla rummen i den s. k. Paradvåningen liksom äfven Mottagningsrummet i bottenvåningen skulle förses med öppna spisar.

Kakelugnar — ursprungligen sammanlagdt åtta stycken — uppsattes i Personalens matrum, Öfre och Nedre serveringsrummen, Husjungfruns rum och Yttre kontorsrummet, i hvilka rum de alltjämt stå kvar, äfvensom i Betjäntens rum (numera Nedre Kinarummet), i Kokerskans rum i Östra och Kammarjungfruns rum i Västra flygeln samt i Kusklägenheten, på hvilka fyra ställen de senare nedtogos och ersattes med värmeelement under fönstren.

Af kakelugnarna voro ursprungligen två gamla, härstammande från det i tomtköpet ingående huset Hamngatan 6 (gamla numret), de öfriga sex nya. Fem af dessa senare levererades och — liksom de två gamla — uppsattes af kakelugnsmakaren J. O. HOLM i enlighet med kostnadsförslag af den 27 Januari 1896 (Dok. 141*). Kostnaden för hela leveransen utgjorde — med afdrag af Kr. 60 för af HOLM öfvertagna åtta af de tio gamla kakelugnarna från Hamngatan 6 samt en från förslaget afförd sjätte kakelugn — Kr. 781: 35, slutbetalda den 21 Mars 1896 (se räkning och Rescontra).

I stället för den från förslaget uteslutna kakelugnen inköptes från P. H. LUNDGRENS

*) Se not å sid. 10.

kakelfabrik en brun flat kakelugn — till Yttre kontoret — till ett pris af Kr. 264: 25, hvarå rabatterades 30 %, nettokostnad alltså Kr. 184: 98, betalda den 19 September 1896. Äfven denna ugn uppsattes af HOLM, för Kr. 75: 50, betalda den 5 samma månad. (Se räkningar och Rescontra.)

Af de nyss nämnda två gamla kakelugnarna, båda flata, fick den ena sin plats i Öfre serveringsrummet, den andra i Husjungfruns rum. Redan efter ett par år blefvo emellertid båda kakelugnarna rifna och utbytta mot nya af kakelugnsmakaren P. J. MATTSSON för tillsammans Kr. 304: 50, betalda resp. den 13 Augusti 1898 och 27 September 1899 (se räkningar och Rescontra), hvarefter alltså ingen af de gamla kakelugnarna fanns kvar i huset.

Sammanlagda kostnaderna — däri inräknadt äfven diverse — för kakelugnar under åren 1896—1899 uppgingo till Kr. 1 610: 08.

För de i uppvärmningssystemet jämväl ingående öppna spisarna, till antalet sju, är förut under rubriken »Steninredning» (sid. 65 ff) redogjordt. Anmärkas må i detta sammanhang, att ingen af dessa spisar någonsin har kommit till användning, med undantag blott af den i Mottagningsrummet, där en enda gång — vid en festlighet — en brasa var tänd.

Utöfver de i ingeniör THEORELLS förslag beräknade anordningarna anskaffades 1897 för uppvärmning af de båda baktrapporna två s. k. revoltkaminer n:r 3 från firman J. G. HAMMARS Efterträdare, innehafvare AXEL HERMANSSON och G. R. HELÉN, betalda med Kr. 180 den 23 Oktober nämnda år (se räkning och Rescontra). (Om den på sid. 201 omnämnda kaminen i Selkammaren har ingen uppgift stått att återfinna i räkenskaperna.)

b. Vattenlednings- och afloppssystem.

Bland inkomna anbud å anläggande af vatten- och afloppsledningar inom egendomen antogs till utförande det af ingeniör AXEL BRUNDIN — förut, sid. 13, omnämnd såsom medverkande redan i ett tidigare skede af bygget — den (18 Maj) 28 December 1894 ingifna (dok. 2 och 5 i afsnittet »Vatten och Renhållning» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»), hvilket slutade på en kostnadssumma af Kr. 2 750, däraf för vattenledningen 1 050 och för afloppsledningen 1 700.

1. Vattenledning.

I enlighet med kostnadsförslaget intogs från hufvudröret i Hamngatan en 38 mm. servis, försedd med stoppkran i gatan, genom en trumma med betäckning under porten, och därifrån indrogs ett galvaniseradt 38 mm. järnrör genom grundmuren under källarhvalfvet till den under portgången befintliga kanalen. Där förgrenade sig ledningen med dels ett 25-mm.-rör af samma material, hvilket framdrogs i källargången under Östra flygeln och vidare under gården förbi trappan till domestikrummet i nämnda flygel och hvarifrån uppdrogs ett 19-mm.-rör till de där belägna två toiletterna samt till Kusklägenhetens kök en trappa upp, dels ett 32-mm.-rör, som framdrogs under Västra flygeln genom kanalen till Köket och fortsattes med ett 25-mm.-rör i gården förbi trappan till Stallet och Fontänen äfvensom, för spolning af gården, till en sockelglugg under Hushållerskans rum.

Från den senare grenen uppdrogos ett 32-mm.-rör till Badrummet och Toilettrummet, ett 19-mm.- till Portvaktsrummet, ett 25-mm.- till Diskköket (sedermera Personalens matrum) och ett 19-mm.- till Serveringsrummet två trappor upp.

I Diskköket uppsattes en kamin af koppar för eldning med ved och i Badrummet en likadan.

I leveransen ingingo jämväl nödiga kranar äfvensom — för Badrummet — strildusch av koppar samt ett badkar af emaljeradt gjutjärn jämte tillbehör.

Så långt i stora drag vattenledningsanläggningen enligt förslaget af 1894. Redan under arbetets gång tillkommo emellertid en hel mängd tillägg. Sålunda uppdrogos i enlighet med förslag af den 5 Mars 1896 (dok. 7 i afsnittet »Värme» i nyssnämnda dokumentsamling) från kaminen i Diskköket 25 mm. förtenta kopparrör till Badrummet, hvarjämte till Köket och Diskköket samt Nedre och Öfre serveringsrummen indrogos 13 mm. förtenta kopparrör och på hvarje ställe uppsattes en 13 mm. tappkran för varmt vatten. Kostnaden ökades därigenom med Kr. 550. Dessutom gjordes senare en mängd större och mindre ändringar i den ursprungliga anläggningen. Så borttogos kopparkaminerna i Diskköket och Badrummet och ersattes med en i taket i Pannrummet i källaren anbragt behållare, till formen rund samt med ett inuti i spiral gående rör, genom hvilket hett vatten från ångpannan skulle strömma. Från denna behållare försågos därefter såväl Köket och Diskköket som Badrummet och toiletterna med varmt vatten. Vidare uppsattes i Diskköket under taket vid väggen åt köksspisen en särskild behållare af koppar, afsedd att matas med varmvatten från spiseldstaden, där det kalla vattnet uppvärmdes i en kopparrörslinga. Denna behållare — levererad af Bolinders Mekaniska Verkstad och här förut (sid. 83) omnämnd — var afsedd uteslutande för Kökets och Diskkökets behof.

Nämnas må i detta sammanhang också, att i Stallet indrogos såväl varm- som kallvattenledningsrör, de senare med kranar vid krubborna, det förra med kran vid dörren till Selkammaren och afsedt hufvudsakligen för rengöringsändamål. I Vagnboden, sedermera Garaget, inleddes blott kallvatten.

2. *Afloppsledning.*

För kloakledningen indrogs — likaledes i enlighet med firman Brundins kostnadsförslag — från hufvudkloakröret i Hamngatan en gren, som fortsattes i den redan omnämnda, under Porthvalfvet gående trumman (kulverten) med asfalterade 152 mm. heltjocka gjutna järnrör och vidare i gården med ledningar af 152 mm. stenrör till 6 st. där — 3 på hvardera långsidan — nedsatta 381 mm. stenbrunnar, genom hvilka allt spillvatten ledes ut till hufvudröret. Dessa brunnar försågos med s. k. vattenlås, som ha till uppgift att hindra osunda dunster att stiga upp från kloaken samt tillika afskilja och kvarhålla alla gröfre partiklar, hvilka sedan vid periodiskt återkommande länsningar af brunnarna medels kloakskopa bortskaffas. Alla brunnar försågos med järnram och järngaller.

I Diskköket nedsattes en 229 mm. golfbrunn af gjutjärn, hvarifrån drogos 102 mm. järnrör till närmaste brunn i gården.

Från brunnen utanför Stallet drogos 152 mm. stenrör i gården och 102—76 mm. gjutna järnrör genom grundmuren till soplårsrummet, de båda gårdsklosetterna och Fontänen, och i soplårsrummet uppsattes ett 102 mm. spygatt, medan i klosetterna uppdrogos 32 mm. blyrör till urintrattarna. I Fontänens bassäng anbragtes en bottenventil samt breddaflopp med sil af koppar.

I Stora köket, Kusklägenhetens kök, Kontorets toilettrum, Öfre serveringsrummet samt Västra vindspassagen uppsattes på hvarje ställe en emaljerad afloppstratt med stänkbleck och 76 mm. luftspärr samt neddrogos från dessa asfalterade tunna och tjocka 76 mm. rör genom grundmuren till brunnarna i gården. Från isskåpet i Skafferiet innanför Köket drogos 76 mm. rör till ledningen i gården.

I Badrummet nedsattes en 229 mm. golfbrunn af gjutjärn, och från denna och badkaret drogos 76 mm. gjutna rör till en i väggen anbragt trumma, där asfalterade 102 mm. tjocka rör drogos ned genom underliggande våningar till källaren och ut genom grundmuren till närmaste brunn i gården.

Från de tre klosetterna på nedre bottnen i Gårdshuset och i Västra vindspassagen drogos ledningar af 52 mm. blyrör och asfalterade 76 mm. tjocka järnrör, från den förra till ledningen i gården och från de senare till ledningen från Badrummet. Kostnadsförslaget upptog äfven en ledning, som skulle dragas från en klosett två trappor upp i Östra flygeln, men denna klosett synes senare ha uteslutits ur byggnadsplanen.

I hvart och ett af toilettrummen i Kontorsvåningen samt vid Kägelbanan och Biljardrummet uppsattes ett tvättbord, bestående af en polerad hvit marmorskifva med stjälpfat af hvitt porslin samt underskålar af förtent koppar, och under dessa anbragtes 63 mm. luftspärr samt drogos 63 mm. afloppsrör till närmaste ledning.

Till de fyra stuprören åt gården drogos från brunnarna asfalterade 127 mm. tjocka järnrör till de i väggen anbragta trummorna i jordvåningen. Från de två stuprören åt gatan drogos 127-mm.-rör genom grundmuren till en 381 mm. stenbrunn, som nedsattes till höger om porten och försågs med trottoarbetäckning. Dessutom uppsattes i gården en 152 mm. spolpost med gjutjärnsbetäckning.

För mottagande af vattnet från blomsterrabatter på gårdsplanen — dessa borttogos i samband med gårdens omläggning hösten 1924 — höggos hål i brunnarna ofvanför cementbetongen, hvilka hål täcktes med mässingsduk, och ofvanpå lades ett lager af groft grus i sådan mängd, att ingen jord kunde följa med vattnet.

Detta var i hufvudsak den ursprungligen planerade anläggningen. Äfven i afloppssystemet företogos emellertid under arbetets gång och senare betydande ändringar. Då det hela i slutet af 1897 var — tills vidare — färdigt, hade sammanlagda totalkostnaden för vatten- och afloppsledningarna sprungit upp till Kr. 6 570: 90, slutbetalda den 3 December samma år (se räkning af den 16 November 1897, omfattande hela entreprenadtiden, samt förteckning af den 22 samma månad öfver från förslaget afförda poster äfvensom Rescontra).

Under de båda närmast följande åren utförde firman BRUNDIN ytterligare en del ändrings- och utvidgningsarbeten på vatten- och afloppsledningarna i huset. Bl. a. insattes en golfbrunn i Stallet, och vattenledningen utsträcktes för spolning af luftledning till varmkammaren samt framdrogs till Terrassen. Ett större arbete var montering af Fontänen (om denna se sid. 91 och längre fram). Det utfördes under våren 1899 för en kostnad af Kr. 463: 37, materialier inberäknade. Tillsammans drogo dessa arbeten en kostnad af Kr. 1 340: 78 (se räkningar af den 7 Oktober 1898 samt den 12 och 30 Maj, 28 Augusti samt 28 och 31 December 1899 äfvensom Rescontra). I nyssnämnda summa ingå emellertid äfven en del reparations- och rensningsarbeten, hvadan den icke i sin helhet kan medräknas i byggnadskostnaderna.

I December 1898 utbyttes de sex af firman BRUNDIN levererade stjälpfaten af hvitt porslin mot dylika af ljusgrönglaserad fajans och med dekor i blått (närmare beskrifna under Gr. IV: B. 1), inköpta efter beställning i Gustafsbergs Utställning i Stockholm till ett pris af Kr. 50 pr stjälpfat med skål, tillsammans alltså Kr. 300, betalda den 4 Januari 1900 (se räkning och Rescontra).

3. Klosetter.

I öfverensstämmelse med det allmänna bruket i nyare bostadshus i Stockholm vid tiden för Hallwylska husets uppförande inrättades alla klosetter inom byggnaden ursprungligen efter det s. k. torrklosettsystemet, d. v. s. med cylinderformiga kärl (cisterner) af galvaniserad och asfalterad stålplåt, placerade i stommar af trä samt afsedda för periodisk hämtning och tömning, äfvensom med urintrattar af porslin jämte afloppsrör i förbindelse med afloppssystemet.

Två dylika klosetter inrättades i Gästrumsvåningen samt tre på nedre bottnen öfver gården, den ena, afsedd för Kontoret, till höger, de båda andra, för tjänstepersonalen, till vänster om Fontänen.

Klosetterna levererades i Juli 1897 af firman J. MARINO & Co., klosettfabrik (innehafvare RICHARD W. DITZINGER). Leveransen omfattade två klosettinreden af mahogny (Kr. 300) till Gästrumsvåningen — beträffande mahognybeklädnaden af tak och väggar i dessa klosetter se under »Träinredning» sid. 64 — samt en gårdsklosett, målad i mahogny samt med sits och undre lock af massiv mahogny, äfvensom luftrörsledningar från klosetterna, förstoringsrör, spjäll, lock och flänsar, allt med uppsättning, och hela kostnaden utgjorde Kr. 552: 43, betalda den 28 Augusti 1897. Senare tillkom en begagnad klosett med sits och underlock af mahogny, likaledes levererad af MARINO & Co. samt betald med Kr. 48: 95 den 20 Januari 1900. (Se räkningar och Rescontra.)

Sedan i början af det nya århundradets andra årtionde vattenklosettsystemet hade börjat mera allmänt komma i bruk i hufvudstaden — det var den 29 Mars 1909, som Stockholms stadsfullmäktige beslöto medgifva, att för stora delar af staden vattenklosetter finge anordnas i förbindelse med vatten- och afloppsledningarna — beslöts äfven för Hallwylska husets del att öfvergå till detta nya system. (Mera därom under »Större omändringar», sid. 131 och följande.) Såsom en kvarlefva från äldre tider fick emellertid den ena — den högra — af torrklosetterna i Gästrumsvåningen stå kvar i oförändradt skick.

c. Elektriska kommunikationsanläggningar.

Kommunikationsmedlen inom huset utgöras — frånsedt trapporna — af elektriska hissar, telefoner (äfven lokal-) samt ring- och signalledningar.

1. Hissar.

I den ursprungliga byggnadsplanen synas hissar icke ha ingått. Först mot slutet af 1895, alltså sedan huset redan hade kommit under tak, torde man ha bestämt sig för att låta bygga in dylika, på den tiden i enskilda Stockholmshus ännu föga brukliga transportmedel. I November nyssnämnda år infordrade byggherren från firman GRAHAM BROTHERS i Stockholm anbud å anläggning af såväl person- som mathiss inom egendomen. Firmans kostnadsförslag (dok. 1 i afsnittet »Hissarna» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») var dateradt den 19 samma månad.

I skrifvelse af den 18 Februari 1896*) anhöll byggherren genom ingeniör WIDELL hos byggnadsnämnden om tillstånd att inom egendomen anbringa sådana hissar enligt bilagda ritningar. På hemställan af sina deputerade, majoren O. A. BUSCH och stadsarkitekten LUDVIG HEDIN, hvilka den 21 samma månad hade förrättat besiktning med anledning af ansökningen, beviljade nämnden genom resolution den 26 s. m. (dok. 12 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») det begärda tillståndet, under villkor bland annat att hisstrumman utfördes af rabitzputs, att bjälklagen noggrant afväxlades, att järnluckor anbragtes »i öppningen öfver Diskköket» samt att innan hissarna upplätes till begagnande, anmälan — med bifogande af bevis om af yrkesinspektör eller annan sakkunnig person verkställd afsyning — gjordes hos nämnden för besiktning.

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

Båda hissarna skulle enligt förslaget utgå från Diskköket — senare Personalens matrum — samt gå, personhissen upp till Gästrumsvåningen, två trappor upp, och mathissen till Öfre serveringsrummet, en trappa upp, utanför Matsalen.

Personhissen, afsedd för en maximilast af 200 kg. samt en hastighet af 0.3 m. i sekunden, bestod i sitt ursprungliga skick af: elektrisk motor med speciellt anordnadt pådragningsmotstånd; medels isolerad axelkoppling direkt till motorn koppladt hissmaskineri; pådragningsmekanism, bestående af elektrisk motor samt omkastningsautomat och tryckknappar, dessa anbragta såväl inuti korgen som ock vid alla ingångar till denna; på järnbalkar monterade gejder af trä; hisskorg af trä (furu), målad samt försedd med stoppad soffa, korkmatta, skjutgrind och etsade glasrutor; linor för uppbärning af hisskorg och motvikter; linskifvor; motvikter med gejder; säkerhets-apparater af Otis' system för korgens stannande vid eventuellt linbrott; hastighetsregulator; elektriska ledningar för motorer och manöveranordningar äfvensom strömbrytare, kontakter m. fl. elektriska apparater.

Mathissen, afsedd för en maximilast af 50 kg., bestod ursprungligen af: direkt till motorn kopplадt hissmaskineri; mekanisk pådragningsanordning (med handlina); elektriskt motstånd med pådragningsmotstånd; gejder af trä; hisskorg af trä och järn; linor och linskifvor; motvikter med gejder äfvensom elektriska ledningar och apparater.

Kostnadsförslaget slutade på en summa af Kr. 9 800 för själfva hissarna. Därtill skulle enligt förslaget komma Kr. 800 för gallerverk af ståltrådsnät på järnställning m. m. i alla våningar utom musikläktarvåningen, där byggherren skulle låta inkläda hisstrumman med rabitz. Emellertid utbyttes gallerverken mot fyra skjutgrindar för tillsammans Kr. 500, och därutöfver tillkommo för fyra låsmekanismer Kr. 48 samt för elektrisk lampa med strömbrytare inuti hisskorgen Kr. 75. Räkningen, af den 31 Augusti 1897, kom sålunda att lyda på Kr. 10 423, som betaldes den 28 följande September (se äfven Rescontra).

Utöfver entreprenaden tillkom kostnad för rabitzduk. Sådan inköptes dels från ANTON SIGNEULS järnkramhandel, 100 m. och 2 st. rullar för tillhopa Kr. 100, slutbetalda den 9 Sepember 1896, dels från VICTOR JEANSSONS järnhandel, 50 m. för Kr. 32: 50, betalda den 28 följande Oktober (se räkningar och Rescontra).

Maskineriet för personhissen förlades till trappkupolen öfver öfversta förstugan i Västra baktrappan. Som detta skedde först några år efter kupolens uppförande, blefvo en del ändringar i dennas konstruktion nödvändiga. Sålunda utbyttes de ursprungliga takstolarna af trä, hvilka upptogo hela utrymmet i kupolen, mot mindre skrymmande dylika af smidt spantjärn, hvilka skrufvades fast i takpanelen, hvarefter en innerpanel insattes, så att takstolarna fullständigt doldes. Nu nämnda liksom öfrigt i entreprenaden ej ingående smidesarbete för hissarna utfördes af smeden NILS MALMSTRÖM (se dennes räkning af den 15 December 1897 och jfr sid. 53). Murnings- och snickeriarbetet gjordes af husets byggnadsarbetare mot betalning efter dagsverkslistorna.

Den af byggnadsnämnden föreskrifna afsyningen af den färdiga personhissen verkställdes den 15 September 1897 af yrkesinspektören i Östra distriktet GUST. UHR, som i intyg af samma dag*) förklarade sig ha funnit hissen jämte säkerhetsanordningar »vara af betryggande beskaffenhet för hissens trafikerande äfven utan anlitande af särskild konduktör». Intyget kostade Kr. 30, betalda den 17 September 1898 (se räkning af den 31 föregående Maj samt Rescontra). För förhandsbesiktningen samt byggnadsnämndens resolution hade förut, den 21 Februari och 4 April 1896, erlagts tillhopa Kr. 11: 25 (se kvitterad räkning från byggnadsnämnden samt kvitterade notor från ingeniör WIDELL).

---

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus

2. Telefoner.

I god tid före byggnadens fullbordande inleddes telefon såväl på Kontoret som i bostadsvåningen.

På Kontoret, ursprungligen afsedt till affärskontor åt firman WILH. H. KEMPE, som flyttade in där redan i slutet af September 1896 och den 1 följande Oktober var fullt installerad i de nya lokalerna, inreddes två talhytter med hvardera sin telefonapparat, den i vänstra hytten ansluten till Stockholms Allmänna Telefonaktiebolags (från 1908 Aktiebolaget Stockholmstelefons) telefonnät och efter Stockholmstelefons sammanslagning med Rikstelefon (från och med den 1 Juli 1918) ingående i den senares nät samt med nummer Norr 492, den i högra hytten redan från början ansluten till Rikstelefonnätet samt med nummer 21 66.

I dokumentsamlingen »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument» finns ett kontrakt (dok. 1 i afsnittet »Telefon») af den 6 Augusti 1896 mellan W. v. HALLWYL genom C. WIDELL och Stockholms Allmänna Telefonaktiebolags direktör, ingeniör H. T. CEDERGREN, angående upplåtelse till den förre af en telefonapparat, tydligen den förstnämnda. Enligt detta kontrakt hade abonnenten att erlägga dels en inträdesafgift en gång för alla af Kr. 50 (femtio), dels en årlig afgift af Kr. 100 (etthundra). I gengäld hade han obegränsad samtalsrätt inom bolagets nät, som omfattade Stockholm med omnejd. Men ej nog därmed, utan alla abonnenter i Stockholm hos »Allmänna» och Bellbolaget å s. k. bostadstelefon med årsafgift af Kr. 36 ägde enligt kontraktet utan särskild afgift obegränsad samtalsrätt till apparaten, som af sådan anledning i bolagets katalog var utmärkt med en stjärna framför abonnentens namn (»stjärnabonnent»). Och till råga på dessa i nutida telefonabonnenters ögon helt visst fantastiskt liberala bestämmelser hade abonnenten rätt att upplåta sin apparat »åt allmänheten för telefonering mot afgift af minst 10 öre för samtal inom Allmänna och Bellbolagets telefonnät».

Ingalunda mindre liberala äro villkoren i ett kontrakt af den 10 April 1909 mellan WALTHER VON HALLWYL och Aktiebolaget Stockholmstelefon (som året närmast förut hade öfvertagit »Allmännas» Stockholmsanläggningar), undertecknadt på direktör CEDERGRENS vägnar af ingeniör CARL HALLÉN (dok. 3). Där har inträdesafgiften naturligtvis fallit bort, och årsafgiften är fortfarande Kr. 100 för »stjärntelefon» med obegränsad samtalsrätt såväl för abonnenten själf som vid påringning till hans apparat från »bostadstelefon». Äfven rätten att »mot afgift af minst 10 öre för hvarje gång tillåta annan att från apparaten samtala i bolagets nät» är bibehållen.

Jämväl ett kontrakt mellan firman WILH. H. KEMPE och Kungl. Telegrafverket, undertecknadt den 24 Maj och den 1 Juli 1905 af å ena sidan prokuristen JOHN BETJEMANN och å andra sidan linjedirektören SVEN LENNMAN, finns bevaradt i samlingen (dok. 2). Af detta kontrakt finner man, att Telegrafverket vid den tiden upplät en telefon med obegränsad samtalsrätt — inom Stockholm med omnejd — för en årsafgift af Kr. 50 (femtio) och utan inträdesafgift. I fråga om upplåtelse af apparaten åt annan föreskref kontraktet, att abonnenten ej finge utan medgifvande från Telegrafverket »upplåta sin apparat för direkt eller indirekt bruk af för honom främmande person».

Såsom nyss är omnämndt, var det år 1918, som Stockholms- och Rikstelefon sammanslogos, och alla tre här citerade kontrakt härstamma alltså från tiden före denna händelse, hvilken ju gjorde slut på den fria konkurrensen mellan de båda företagen.

Båda telefonerna på Kontoret fingo anknytning till Portvaktsrummet.

För familjens behof uppsattes i Öfre serveringsrummet likaledes två telefonapparater,

den ena ursprungligen ingående i »Allmännas» nät (1918 öfvertagen af Rikstelefon) samt med nummer Norr 808, den andra redan från början i Rikstelefonnätet samt med nummer 21 67.

Af telefonapparaterna är den ursprungliga »Riks»-apparaten på båda ställena af den sedermera i Stockholm ur bruk komna äldre, pulpetformiga typen med vef för på- och afringning. »Norr»-apparaten är af den vanliga vägglådtypen. Tillverkare af alla apparaterna är Aktiebolaget L. M. Ericsson & Co., Stockholm.

Vid automattelefonsystemets genomförande på nedre Norrmalm år 1929 uppsattes automatiska nya apparater ofvanför de gamla pulpetapparaterna, hvilka senare, liksom äfven »Norr»-apparaterna, på Wilhelmina von Hallwyls, f. Kempe, särskilda begäran fingo sitta kvar såsom museiföremål, ehuru de öfverallt annars borttogos. Automatapparaterna ha numren 10 21 66 (Kontoret, nuvarande museikansliet) och 10 21 67 (våningen, senare museikansliet, numera ej i bruk). Äfven dessa apparater äro tillverkade af Aktiebolaget L. M. Ericsson & Co.

Liksom i öfriga den tidens Stockholmsegendomar indrogos telefonledningarna i huset ursprungligen från en takgalge, här förlagd till taket på grannhuset Hamngatan 6 på grund af dettas större höjd, men sedan luftledningsnätet hade utbytts mot kabelnät i gatorna, drogos de från kabelnätet i Hamngatan genom kabel i källaren under Portgången och vidare upp i huset.

3. Lokaltelefon och ringledningar.

För telefonering inomhus mellan skilda lokaler uppsattes lokaltelefon med central förlagd till Öfre serveringsrummet (1 trappa upp). Från centralen drogos ledningar till de olika lokalerna enligt en bredvid uppsatt mässingsskylt (densamma som för ringledningarna) med nummer fr. o. m. 1 t. o. m. 7, nämligen till Öfre korridoren, Vapenrummet, Kägelbanan, portvakten, kusken (gårdskarlen), betjänten och Köket. Till betjänten gick dock blott ringledning. Senare ersattes telefonledningen till Köket med en särskild lokaltelefon från Öfre serveringsrummet till Personalens matrum (utanför Köket). I båda dessa rum uppsattes mikrotelefon och ringklocka till denna ledning på mathisstrummans östra vägg.

Lokaltelefonen levererades och uppsattes under senare hälften af 1897 af Kautschuks- & Guttaperkavaru-Aktiebolaget Kuntze & Co., Stockholm. Den första installationen omfattade tråd, meter- och kilogramvis, bland annat 834 m. dubbel kabeltråd, vidare 13 st. element, 8 st. klockor, väggkontakter, 5 st. mikrotelefoner, tryckknappar m. m. För uppsättningen utgick 76 dagars dagtraktamente à Kr. 5 till montör och 20 dagars d:o à Kr. 8 till verkmästare. Under de båda närmast följande åren tillkommo åtskilliga utvidgnings- och ändringsarbeten.

En tid fanns dessutom en talrörsförbindelse mellan Serveringsrummet och Köket samt mellan Kägelbanan och Öfre serveringsrummet. Denna förbindelse, som uppsattes sommaren 1898 af metallfabrikören William Hegardt — materielen utgjordes af två talrör af mässing samt två taltrattar, två brickor och två pipar af ebenholts etc. för tillsammans Kr. 128: 55, betalda den 23 Juli 1898 (se räkning och Rescontra) — blef emellertid senare borttagen.

Äfven för ringledningssystemet i huset förlades centralen till Öfre serveringsrummet, hvarifrån ledningar drogos åt olika håll under parkettgolfven enligt den nyss omnämnda mässingsskylten, som för nummerskåpet upptager nummer fr. o. m. 1 t. o. m. 3, motsvarande Nedre och Öfre vestibulerna samt Matsalen.

På väggen utanför Husjungfruns rum i gästrumsvåningen uppsattes ett nummerskåp med

nummer fr. o. m. 1 t. o. m. 8 för signaler från de sex sofrummen samt Toilettrummet och Badrummet.

Under årens lopp ägde flere omläggningar af ringledningssystemet rum. Numera ligga alla ledningar dolda bakom listverk i väggpanelningarna.

Ringledningssystemet för gatporten — levereradt af LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag i samband med den här förut (sid. 50) omnämnda elektriska portöppningsanordningen — har element i Portvaktsrummet och är doldt bakom panelen i hörnet åt porten till. På gatporten uppsattes på såväl in- som utsidan en ringknapp af brons i samma färg som bronsbeslagen på porten (senare ersatta med elfenbensknappar). Portklockan i Portvaktsrummet kan ställas om till Gårdskarlslägenheten.

I ringledningssystemet ingår jämväl ett alarmsystem till skydd mot inbrott. På Gården ofvanför dörren till Östra baktrappan uppsattes en alarmklocka, till hvilken drogs en ledning dels från rullåset i dörren till kassahvalfvet vid Yttre kontoret, dels från dörren till Stora kassahvalfvet. Ursprungligen uppsattes en dylik klocka äfven öfver dörren till Västra baktrappan, men denna blef senare borttagen (förvaras numera i källaren under Garaget).

Under det nyssnämnda nummerskåpet vid dörren till Husjungfruns rum befinner sig en tryckknapp, afsedd för nödsignalering — i händelse af inbrott eller dylikt — till Gårdskarlslägenheten. Senare anbragtes en dylik knapp äfven innanför nämnda dörr.

Med undantag — såsom nyss är omnämndt — af portringledningen anlades, liksom lokaltelefonen, äfven hela ringlednings- och signalsystemet i huset af KUNTZE & Co. Redan i November 1896, då grosshandelsfirman WILH. H. KEMPE nyss hade tagit sina nya lokaler där i besittning, fick Kontoret ringledning, och under de följande åren blef systemet efter hand utvidgadt och fullständigadt.

Tillsammans drogo lokaltelefon- samt ringlednings- och signalsystemen i huset en kostnad af Kr. 1 326: 89, betalda i ett flertal olika poster i mån af leverans under åren 1898 och 1899 (se räkningar och Rescontra).

d. Elektrisk belysnings- och kraftanläggning.

1. Belysningsanläggning.

På grund af WILHELMINA VON HALLWYLS bestämda motvilja mot användning af gas för vare sig belysnings- eller matlagningsändamål indrogs aldrig någon gasledning i huset. Stockholms gasverk fick bokstafligt taladt göra halt vid husets port. Såsom ett synligt bevis därpå stack ända till slutet af Februari 1944 en ungefär 10 cm. lång stump af ett gasrör upp ur trottoaren tätt invid stenfoten till vänster om porten — den blef då, efter att ha vållat ett tillbud till olycksfall, på polisens order borttagen — men det var i själfva verket det enda gasrör, som någonsin har kommit till användning för husets räkning. Detta skedde vid konung OSCAR II:s 25-årsjubileum såsom regent den 18 September 1897, och röret hade till uppgift att leda gas till en ofvanför porten af firman AXEL BRUNDIN uppsatt gasramp, som bildade konungens krönta namnchiffer jämte data och årtal. Innanför murarna kom gasen ej heller den gången.

Redan från början hade man bestämt sig för att låta belysningen i hela huset ske uteslutande med elektricitet. Till entreprenör för den elektriska belysningsanläggningen antog byggherren genom kontrakt af den 16 Mars 1895 (dok. 2 i afsnittet »Elektricitet» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument») LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolags Filial Stock-

holm, hvilken firma åtog sig att införa ledningar med tillbehör i nybyggnaden i enlighet med af byggherren antaget kostnadsförslag af den 12 samma månad (dok. 3).

Enligt kontraktet skulle ledningarna levereras fullt färdiga med säkerhetsapparater och strömbrytare samt med alla s. k. bergmannrör försedda med metallöfverdrag, allt i enlighet med Elektricitetsverkets och Tarifföreningens föreskrifter, hvarvid skulle iakttagas, att ledningarna icke finge dragas snedt i taken utan måste utgå vinkelrätt från väggarna. I anbudet ingick äfven en första leverans af 245 st. glödlampor à 16 normalljus samt 3 st. båglampor (för belysning af Gården).

Arbetet skulle af leverantören bedrifvas så, att ledningarnas framdragande sammanföll med respektive lokalers färdigställande.

Mätarna uppsattes i gången intill Pannrummet i källaren, hvarifrån hufvudledningarna drogos till de olika fördelningstaflorna. Ursprungligen fördelades de 245 ljuspunkterna jämte de två båglamporna (den tredje uteslöts) på fem mätare, nämligen hufvudmätaren samt kontors-, köks- och stallmätarna. Apparattaflor uppsattes till ett antal af åtta — senare tillkommo två. I Vapenrummet och i korridoren två trappor upp insattes taflorna i isolerade gjutjärnsskåp, hvilka inhöggos i muren, så att blott locken af dem blefvo synliga, öfriga taflor i träskåp. Själfva taflorna gjordes af marmor. Alla ledningar från hufvud-, kontors- och köksmätarna inlades i isolerande bergmannrör. Ledningarna från källarmätaren drogos i list på porslinsknappar, likaså de från stallmätaren med undantag af dem i Kusklägenheten, hvilka drogos i list. Båglampsledningen från källarmätaren drogs under gården i järnarmerad blykabel. Hufvudledningarna — i dubbelt isolerad blykabel — drogos i källaren i list på porslinsknappar och för öfrigt i bergmannrör med metallöfverdrag.

Kostnadsförslaget slutade på en summa af Kr. 3 820, ett belopp som dock skulle komma att högst betydligt öfverskridas till följd af en hel del ändringar i och tillägg till den ursprungligen planerade anläggningen. I enlighet med ett kostnadsförslag af den 5 Februari 1896 (dok. 4*) tillkommo sålunda bland annat för hufvudledningarnas inläggande i mässingklädda rör i Köket och Västra baktrappan samt för strömbrytarnas utbytande mot dylika, passande för insättning i dosor, Kr. 206: 60. Ytterligare ändringar, vidtagna i enlighet med kostnadsförslag af den 13 samma månad (dok. 5*), betingade en kostnadsökning af Kr. 475, föranledd bland annat af att då båglampan på Gårdens midtparti hade utgått ur planen, till stallafdelningen måste användas 2-ledare i stället för 3-ledare, hvarjämte ledningarna i Stallet och Selkammaren inlades i rör.

Kostnaden för det hela utgjorde, enligt räkning af den 31 December 1897 och med rabatt af Kr. 336: 03, Kr. 9 776: 60, slutbetalda den 24 Maj 1898 (se äfven Rescontra).

Utöfver det på nyssnämnda räkning upptagna utförde firman under åren 1895—1899 ytterligare ändrings-, flyttnings- och andra arbeten inom egendomen med bekostande af materiel för tillhopa Kr. 6 308: 19, betalda i ett flertal poster, den sista den 7 Mars 1900 (se räkningar och Rescontra). Därtill kom anläggningskostnad inomhus för servis enligt räkning af den 31 December 1895 från Stockholms Elektricitetsverk, Kr. 258: 08, betalda den 18 Januari 1896 (se äfven Rescontra).

Sammanlagda kostnaden för belysnings- (och kraft-)anläggningen utgjorde Kr. 16 342: 87.

I detta sammanhang må omnämnas, att alla vred till strömbrytare jämte tillhörande lock — i syfte att icke störa helhetsintrycket i de olika lokalerna — på WILHELMINA VON HALLWYLS initiativ gjordes i samma material och färg som den omgifvande väggytan eller där detta ej lät sig göra, i material och färg, hvilka så nära som möjligt öfverensstämde därmed. Sålunda gjordes i rum med ekpanel strömbrytare och lock i ek, i rum med panel af

*) I afsnittet "Elektricitet" i "Fastigheten n:r 24 Hamngatan. Dokument." Gr. LXIV. III: B. a. 1.

laserad furu i dylikt material, i Öfre vestibulen med dess hvitlimmade väggfält äro brickorna i elfenben och vreden af förgylld mässing, i Nedre vestibulen, där väggarna äro klädda med grön marmor, äro locken af samma material, vreden åter äfven där af förgylld mässing, i Badrummet med dess hvita marmorväggar äro locken (skåliga) af samma material men vreden af ek liksom dörren o. s. v. Dessutom äro alla dosor infällda jäms med panelytan, så att endast lock och vred skjuta ut. Trävreden gjordes — efter modell af byggmästare MATTSSON, i form af fiolstämskrufvar — af två Stockholmssvarfvare, JOHN A. BERGSTRÖM och KARL PETTERSSON.

Att märka är vidare, att vreden kunna skrufvas bakåt, utan att ljuset släckes eller proppen springer.

Beträffande väggkontakterna, hvilka likaledes infälldes i träpanelen, må nämnas, att de ursprungligen bakvändt koniska samt konturerade porslinsbrickorna afslipades till cylinderform för att inpassas i panelhålen. Äfven detta var MATTSSONS idé, hvars förverkligande dock till en början stötte på vissa svårigheter. MATTSSONS hos Aktiebolaget ANDERSSONS Mekaniska Stenhuggeri gjorda förfrågan, huruvida porslinsbrickorna kunde genom slipning erhålla den önskade formen, besvarades nämligen bestämdt nekande — dylikt hade aldrig förut ifrågasatts. Först sedan MATTSSON hade själf huggit till och på en vanlig handslipsten slipat af en dylik porslinsbricka, befanns saken ej längre omöjlig. Den nyssnämnda stenhuggerifirman utförde därefter slipning af nödigt antal porslinsbrickor.

Äfven trappbelysningens strömbrytare, som äro automatiska och kunna inställas så, att ljuset lyser i ungefär 2 minuter, men också kunna ställas om för konstant belysning, äro infällda. De äro försedda med vanliga kontaktknappar och lock i material som panelen (brunlaserad furu). Hvar och en af dessa strömbrytare — t. ex. den som sitter i Nedre serveringsrummet vid dörren snedt under den ofvanför vattenledningen befintliga apparattaflan — har till uppgift dels att tända såväl automat- som den konstanta belysningen, dels att släcka bådadera.

I Sängkammaren och de fem gästrummen insattes s. k. päronkontakter med sladd för tändning och släckning af belysningen.

Nämnas böra i detta sammanhang såsom medverkande till belysningsanläggningen äfven mekanikern J. O. KOLLBERG, som bland annat gjorde bussningar af mässing till en mängd strömbrytarvred samt ändring af strömbrytare och vred, äfvensom VIKTOR ANDERSSONS Snickerifabrik, som tillverkade och levererade svarfvade vred och brickor af olika träslag (se räkningar och Rescontra).

För belysning af Gården uppsattes ursprungligen två båglampor af den tidens konstruktion, alltså med kolspetsar, en lampa på det svängda hörnet af hvardera flygeln och hängande i en från väggen utgående arm af smidt järn i en ståltrådslina, i hvilken den kunde hissas upp samt firas ned för skötsel, sedermera utbytta mot vanliga elektriska glödlampor.

2. *Kraftanläggning.*

För tillgodoseende af husets behof af elektrisk kraft — sådan erfordrades för drifvande dels af person- och mathissmaskinerierna, dels af den ursprungliga portöppningsanordningen, längre fram äfven af en stationär dammsugningsapparat (*Vacuum Reiniger*) samt för de elektriska värmeapparaterna — indrogos under Porthvalfvet ledningar från Elektricitetsverkets kabelnät. Liksom belysningscentralen förlades äfven kraftcentralen till källargången under Porthvalfvet.

Från kraftcentralen (apparattaflorna) drogos tre kraftledningar i pansarrör upp genom

stuprörshaket — eller trumman, d. v. s. i samma hål som östra stupröret — och därifrån vidare till en kontakt i Hvardagssalongens norra vägg, fortsattes upp till vinden ofvanför Kägelbanan och fingo sin ändpunkt vid belysningscentralen mellan sistnämnda lokal och Galleriet.

En annan kraftledning drogs från centralen i Källaren in under diskbänken i Köket och vidare bakom panelen i Personalens matrum till det där förlagda maskineriet för mathissen samt fortsattes upp till personhissmaskineriet i kupolen öfver Västra baktrappan.

Från samma kraftcentral drogs jämväl den förgrening, som ledde ström till det förut (sid. 50) omtalade, senare slopade elektriska portöppningsmaskineriet.

Äfven kraftanläggningen utfördes af LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag. Hvad kostnaderna angår, äro de här förut delvis berörda i samband med nyssnämnda maskineri, dels torde de ingå i den på sid. 105 angifna totalkostnaden för bolagets leveranser och arbeten för huset under åren 1895—1899.

G. GÅRDEN (i ursprungligt skick).

Vid grundläggningen för nybyggnaden företogs — såsom också framgår af pålkartan (Pl. 7) — ingen pålning under gårdsutrymmet. Redan från början torde meningen ha varit, att Gården skulle beläggas med träkubb med undantag för en ungefär 3 m. bred aflång yta utmed hvardera flygelbyggnaden, där gräsmattor skulle anläggas.

På hösten 1895 uppgjordes med Aktiebolaget J. O. WENGSTRÖMS Mekaniska Snickerifabrik, som vid samma tid hade stora beställningar för träinredningen i huset (jfr sid. 60), om leverans af sexkantig furukubb för beläggning af icke blott Gården utan äfven Portgången och Stallet för en kostnad i enlighet med bolagets prisuppgift af den 1 November nyssnämnda år (Dok. 123*) af Kr. 25 pr 100 st. I rundt tal 17 000 st. dylik kubb synas ha levererats till nyåret 1896. Partiet fraktades med pråm från fabriken vid S:t Pauls-gatan på Söder öfver Riddarfjärden till Norr Mälarstrand och forslades därifrån af byggets åkare, C. J. LUNDIN, vidare till en obebyggd tomt, S:t Eriks-gatan 14 — ägare arkitekten GUST. SJÖBERG —, som hade hyrts för byggets räkning och där kubben i slutet af 1895 undergick kokning i kreosotolja till skydd mot röta. Erforderlig kvantitet dylik olja — 10 fat (2 140 kg.) — levererades af firman HECTOR & Co. för Kr. 235: 40, slutbetalda den 11 Januari 1896 (se räkning och Rescontra).

Kokningen ombesörjdes af direktören P. E. RINGQUIST, som den 3 Januari 1896 för dylik behandling af 16 977 st. kubb à Kr. 15: 50 pr 1 000 st. jämte hyra för och transport från Aktiebolaget Separators verkstäder vid Fleminggatan af en s. k. pannmur uppbar tillhopa Kr. 311: 14 (se räkningar, kvitto af ingeniör WIDELL för diverse utgifter samt Rescontra). Koksgryta för kokningen uthyrdes af ingeniör C. CLAUSEN för Kr. 8, betalda den 13 Juni 1896. (Ett till tomtens nyssnämnde ägare, arkitekten GUST. SJÖBERG, utbetaldt belopp af Kr. 65 [se nota af den 15 Januari 1898 från ingeniör C. WIDELL å diverse utlägg] torde ha utgjort afgift för upplåtelsen af tomten.) Tillstånd till eldning under pannmuren — den skedde under bar himmel — hade med villkor af vissa säkerhetsmått meddelats af Öfverståthållarämbetet genom resolution den 27 November 1895 (dok. 11 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»).

*) Se not å sid. 10.

Hur mycket WENGSTRÖMS Snickerifabrik fick i betalning för hela kubbleveransen, framgår ej af fabriksbolagets generalräkning för 1895—1896, som upptar blott 1 700 st. träkubb för tillhopa Kr. 425. Men förutsatt att det nyss angifna antalet, 16 977 st., är riktigt, bör betalningen — efter Kr. 25 pr 100 st. — ha utgjort Kr. 4 244: 25. Åkare LUNDINS räkning af den 30 November 1895 för transporten till S:t Eriksgatan 14 upptog 16 050 st. kubb, fördelade på 40 lass, som på en följande räkning, af den 31 Mars 1896, för den färdigbehandlade kubbens forsling till Hamngatan 4, hade ökats till 42 lass.

Arbetet med träkubbens nedsättning i Gården, Stallet och Portgången utfördes af byggets egna arbetare, asfalteringen i fogarna mellan kubbarna af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet för här förut (under »Asfalt-, cement- och betongarbeten», sid. 56) angifven kostnad. Under nyss nämnd förutsättning skulle sammanlagda kostnaden för träbeläggningen — nedsättningen och asfalteringen ej medräknade — ha gått till Kr. 4 863: 79. Att träkubben nedsattes på ett 15 cm. tjockt underlag af betong, som i sin tur var gjutet direkt

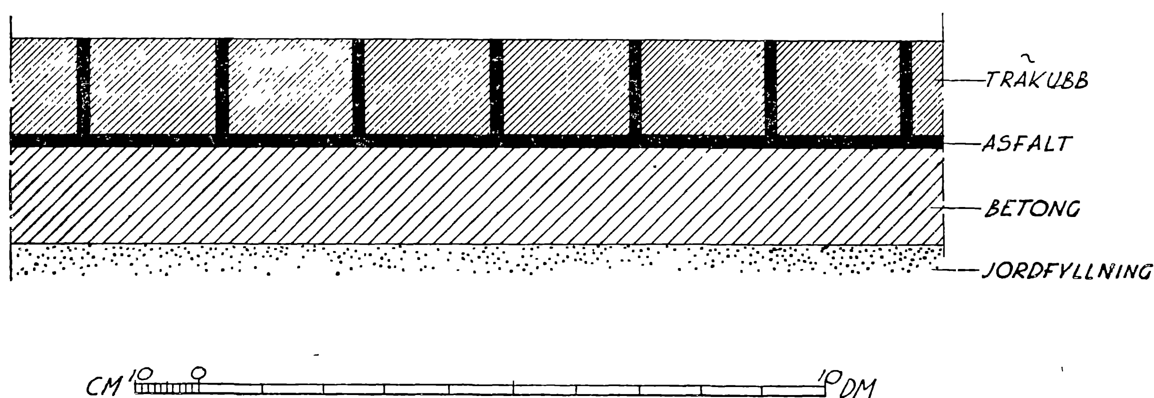


Fig. 13. Detaljsektion genom ursprungliga gårdsplanen.

på jordfyllningen, framgår af här återgifven detaljsektion genom den ursprungliga gårdsplanen (*Fig. 13*).

De vid Gårdens beläggning undantagna ytorna täcktes med matjord — 36 lass dylik ditforslades under Oktober 1895 af åkare LUNDIN — och besåddes längre fram med gräsfrö. Detta synes dock ej ha skett förrän sommaren 1899, från hvilken tid husets räkenskaper förtälja om inköp af 4 kg. gräsfröblandning från Stockholms Fröhandel (innehafvare AUG. P. ANDERSSON). Ungefär samtidigt införskrefvos fuchsior och tujor från JOHN och GUST. CARLSSONS trädskolor i Farmsen vid Hamburg, hvarjämte 800 st. vintergröna inköptes från Enskede trädgård invid Stockholm. Fuchsiorna planterades i gräsmattorna på Gården. För trädgårdsarbete inom egendomen uppbar AXEL LINDHOLM enligt räkning den 18 Maj 1899 Kr. 87: 50 och för plantering af växter W. SÖDERBERG enligt räkning den 22 följande Juni Kr. 25: 80 (se äfven Rescontra).

För beklädnad af brandmursytorna kring gårdsterrasserna inköptes i April 1899 ett parti murgröna (*Hedera helix*) från L. SPÄTHS trädskola, Berlin. Murgrönan planterades i 49 st. blomsterlådor af tjock kopparplåt, på beställning förfärdigade och i Januari samma år levererade af plåtslagerifirman J. G. SCHUBERTH & Sons Eftr. för en kostnad af Kr. 2 907: 57, betalda den 26 följande September, samt uppställda på terrasstaket längs brandmuren. Utmed hvardera terrassbalustraden uppställdes 12 st. blomkrukor af ek med förtenta kopparband, inköpta i ERIK GILLBERGS träkärlsaffär den 30 Maj och 22 Juni 1899 för sam-

manlagdt Kr. 540 (se räkningar och Rescontra) och i hvilka lika många tujor (*Thuja occidentalis*) planterades.

Tanken var utan tvifvel att göra Gården med dess afskildhet från den yttre världen, dess spelande fontän och dess planteringar till en grönskande liten oas i stenöknen, men denna tanke kunde aldrig till fullo förverkligas, därför att en nödvändig förutsättning nästan helt och hållet saknades: sol. Blott någon stund före och vid middagstiden kring midsommar når solen ned till ett parti af gårdsplanen, dock aldrig till de gräsbesådda delarna. Trots den bästa skötsel ville därför de tilltänkta gräsmattorna aldrig grönska.

Kom så därtill, att träkubbsbeläggningen i saknad af tillräckligt fast underlag efter hand började att ställvis sjunka, i synnerhet sedan de ursprungliga hästekipagen hade ersatts med en automobil — en första sådan inköptes 1908 — en belastning, för hvilken den första anläggningen ju icke var beräknad. Fram på 1920-talet förde träbeläggningens utseende därför trots upprepade lagningar och omläggningar tanken till en böljande vattenyta.

Så mognade hos WILHELMINA VON HALLWYL småningom beslutet att låta från grunden göra om hela Gården. Men detta blir ett senare kapitel (se sid. 144 och följande).

H. PÅBYGGNAD AF BRANDMUREN KRING TERRASSEN.

a. Opåräknad insyn utifrån.

Såsom framgår af planritningen till Hallwylska huset, är byggnaden anlagd omkring en sluten gård, mot hvilken de för begagnande i det dagliga lifvet företrädesvis afsedda rummen äro förlagda. Af denna anledning har åt gården gifvits en ordnad arkitektonisk anläggning och utstyrsel med ett särskildt rikt dekoreradt fondparti. Byggnaderna på ömse sidor om detta fondparti gjordes blott två våningar höga och täcktes med plana tak, ursprungligen belagda med grus och afsedda att prydas med klängväxter och grönt framför grannarnas brandmurar. Syftet var, att därmed på samma gång en för ögat behaglig afslutning på gården och en angenäm, fredad, d. v. s. från grannarna väl afstängd uppehållsort skulle vinnas.

Då planerna till byggnaden uppgjordes, voro granntomterna i öster och väster redan bebyggda och hade ogenombrutna höga brandmurar utefter de till tomten n:r 11 gränsande sidorna. Granntomterna i norr och nordost voro ännu obebyggda, men Hallwylska husets arkitekt, professor CLASON, trodde sig kunna förutsätta, att äfven dessa tomters ägare skulle komma att mot tomten n:r 11 uppföra ogenombrutna höga brandmurar. Därför vidtogos i de ursprungliga ritningarna inga särskilda anordningar i syfte att afstänga egendomen åt dessa håll.

Vid tiden för byggnadens fullbordan — alltså i början af 1898 — hade emellertid grannen i norr bebyggt sin tomt, och grannen i nordost väntades komma att göra sammaledes inom den närmaste tiden. Det befanns då, att från dessa båda håll icke kunde påräknas några sammanhängande ogenombrutna höga brandmurar, utan — såsom det heter i konceptet till en skrifvelse till Konungen i nu ifrågavarande ärende, författadt af professor CLASON (Dok. 5) — för Hallwylska husets »dyrbara gårdsanläggning högeligen störande osköna gårds-

fasader, omväxlande med smala höga brandgaflar», de förra med en mängd fönster med utsikt åt husets gård öfver murarna kring denna, hvilka ursprungligen sköto blott något mer än 2 m. upp öfver Terrassen.

b. Åter ett veto från byggnadsnämnden.

För att åt sig och sitt hem bevara den sålunda hotade ostördheten och trefnaden beslöt då WALTHER VON HALLWYL i samråd med professor CLASON och byggmästare MATTSSON att låta påbygga brandmuren mot de nya grannhusen. Ritning till en sådan påbyggnad uppgjordes af professor CLASON (se Pl. oo), och den 18 April 1898 ingaf WALTHER VON HALLWYL till byggnadsnämnden en skrifvelse med anhållan att få påbygga den befintliga brandmuren till den höjd den bifogade ritningen närmare utvisade (d. v. s. så, att den skulle komma att nätt och jämnt hindra utsikten till hans hus från grannarnas gårdsfönster, samt finge en sådan kontur, att symmetrien i gårdens anläggning icke stördes).*)

Tiden gick, men intet besked i ärendet från byggnadsnämnden afhördes. Vid efterhörande af orsaken till dröjsmålet upplystes, att nämndens expert på ifrågavarande område, dåvarande kaptenen vid Väg- och vattenbyggnadskåren P. A. L. LINDAHL, icke hade ansett sig kunna tillstyrka bifall till påbyggnadsförslaget. Enligt kapten LINDAHLS till arkitekten uttalade mening skulle nämligen i enlighet med förslaget uppförda murar komma att sakna nödig styrka och vid första påfrestning »blåsa omkull». Därtill komme, att ägaren till den norr om Hallwylska husets tomt belägna fastigheten Smålandsgatan 7, Svenska konstnärernas förening, hade hos byggnadsnämnden bestridt bifall till WALTHER VON HALLWYLS ansökan.

Då byggnadsnämndens beslut i den sistnämndes tycke dröjde allt för länge, ingaf han den 21 Maj 1898 till nämnden en skrifvelse, hvari han förklarade, att om han icke till den 26 samma månad klockan 2 e. m. hade fått besked i saken från nämnden, såge han sig nödsakad att hos vederbörande myndighet anföra klagomål öfver den behandling, som han hade fått röna från nämndens sida, samt tillade, att om nämnden mot förmodan ämnade lägga svårigheter i vägen för honom eller vägra honom det begärda tillståndet, skulle han låta påbygga flygelbyggnaderna ända ut till tomtgränsen till samma höjd som huset i öfrigt (se bilagor till dok. 16 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»; skrifvelsen senare återkallad).

Den 25 Maj fattade byggnadsnämnden sitt beslut i ärendet. Trots att nämndens besiktningsmän, rådmannen A. HÅRD AF SEGERSTAD och stadsarkitekten K. SALIN, hade i afgifvet utlåtande*) uttalat den meningen, att om vissa konstruktiva försiktighetsåtgärder vidtoges, »uppförande af denna påbyggnad icke kunde förvägras» sökanden, gick nämndens beslut ut på att »vid det förhållande att murar af ifrågasatt beskaffenhet ej funnes i författningen omnämnda, byggnadsnämnden funnit sig icke kunna emot bemälda tomtgrannes bestridande till ansökningen lämna bifall».

Nu framlade byggmästare MATTSSON ett väsentligt omarbetadt förslag till konstruktion af brandmurspåbyggnaden. Kärnpunkten däri var, att i muren voro inlagda I-balkar af järn men placerade icke såsom vanligt, på kant, utan liggande på sidan (»kullslagna»), så att flänsarna voro synliga i murens yttersidor (se ritning). Därigenom skulle muren vinna fullt tillfredsställande motståndskraft mot tryck från sidorna äfven af mycket hård vind.

En dylik konstruktion hade dittills veterligen aldrig försökts, men att detta var en fullt

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

tillfredsställande lösning af problemet, stod genast klart för fackmännen. Såväl arkitekten som byggnadsnämndens kontrollant gåfvo sitt erkännande åt den nya idén.

Emellertid hade Walther von Hallwyl, sedan det ursprungliga påbyggnadsförslaget — afseende blott brandmurarna — hade förkastats af byggnadsnämnden, låtit uppgöra nya ritningar, afseende påbyggnad i två våningar på de lägre gårdshusen, och begärt nämndens godkännande af detta förslag. Mot denna begäran kunde nämnden icke lagligen invända någonting utan lämnade den 8 Juni samma år sitt samtycke. (Se nedan anförda Kungl. Maj:ts resolution.)

c. För tredje gången till kungs.

Ställningen var sålunda nu den, att Walther von Hallwyl hade byggnadsnämndens tillstånd att påbygga gårdshusen med två våningar men af nämndens veto var hindrad att påbygga dem med blott en brandmur. I självfva verket hade han ingen användning för de genom ett påbyggande af hela husen förvärfvade utrymmena, och det var heller aldrig hans mening att begagna sig af rättigheten att låta utföra en dylik påbyggnad. Han hade blott velat göra klart för såväl byggnadsnämnden som den protesterande tomtgrannen, att det låge i allas intresse, att påbyggnaden utfördes såsom enbart brandmur.

Som emellertid byggnadsnämnden hade sagt sitt ord, återstod intet annat än att äfven i denna byggnadsfråga vädja till högsta instans. Walther von Hallwyl ingick alltså till K. Maj:t med den redan förut citerade skrifvelsen, hvari han först redogjorde för ärendets gång intill byggnadsnämndens beslut att tillåta påbyggnad i två våningar på de lägre gårdshusen och därefter anförde:

»Detta synes mig tillfullo visa, att om vid ett visst tillfälle min egendom varit bebyggd med låga hus emot grannens tomt och jag eller efterkommande funne för godt att utföra påbyggnad å dessa intill den höjd byggnadsordningen medgåfve, detta förhållande icke kan gifva grannen lagligt skäl till klagomål öfver förlust af luft och ljus, äfven om han vid uppförandet af sin byggnad beräknat, att för all framtid endast tvåvåningshus skulle befinna sig i tomtgränsen.

Vid sådant tillfälle torde i allmänhet vara likgiltigt för grannen, om en dylik påbyggnad sker i form af enbart en brandmur eller i form af ett hus. Man skulle till och med våga påstå, att det i de flesta fall vore fördelaktigare för honom, att endast brandmuren uppfördes; ty ju mindre bebyggdt kvarteret är, desto mera luft, desto sundare. I föreliggande fall vore det för grannarna en påtaglig fördel, att påbyggnaden skedde såsom enbart brandmur enligt bilagda, af byggnadsnämnden icke godkända ritning, emedan den är lägre än den till den godkända påbyggnaden af hela husen hörande brandmuren och sålunda lämnar mera ljus och luft till granntomterna.

Sedan sålunda visats, att jag genom uppförande af en dylik påbyggnad å enbart brandmurarna, långt ifrån att inkräkta på grannens rätt, icke ens fullt begagnar mig af de rättigheter lagen medgifver, och att sålunda vid bedömande af den föreliggande frågan någon hänsyn till grannarna icke behöfver tagas, återstår endast att påpeka, att en dylik påbyggnad af brandmur i lagen ingenstädes förbjudes och att då därom intet finnes nämndt i lagen, detta torde bevisa, att liknande fall så ytterst sällan förekomma, att någon för desamma generellt gällande lag knappast torde böra fixeras.»

På sålunda anförda skäl anhöll sökanden till sist, att Kungl. Maj:t ville medgifva, att den ifrågasatta påbyggnaden på gårdshusen måtte få utföras enligt bifogad ritning såsom enbart

brandmur i stället för enligt den af byggnadsnämnden godkända ritningen till påbyggande af gårdshusen.

Till denna anhållan fann den i konung OSCAR II:s frånvaro fungerande tillförordnade regeringen, sedan byggnadsnämnden hade afgifvit infordradt yttrande däröfver, den 12 Augusti 1898 godt lämna sitt bifall. Resolutionen (i original [dok. 15 i afsnittet »Byggnadsnämndens protokoll» etc. i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»] förvarad i huset) var undertecknad af statsråden H. WIKBLAD, J. CHRISTERSON, grefve HANS WACHTMEISTER och NILS CLAËSON samt kontrasignerad af kanslirådet DANIEL EKELUND. Den löstes den 13 följande September med Kr. 20 (se kvitto, undertecknadt B. GLAUMANN, samt Rescontra).

I afvaktan på Kungl. Maj:ts afgörande, som ju icke rimligen kunde förutsättas skola utfalla annorlunda, hade påbyggnadsarbetet under byggmästare MATTSSONS ledning igångsatts redan på försommaren. MATTSSON hade åtagit sig arbetet till en beräknad kostnad af Kr. 2 500, men då en del kalkstensmurning tillkom utöfver det på ritningen angifna, steg slutsumman till Kr. 2 750, slutbetalda den 22 December 1898 (se MATTSSONS kvitto samt Rescontra). Därtill kommo dels arbetslöner — till belopp, som icke kan här angifvas, eftersom dagsverkslistorna för denna tid omfatta äfven annat, samtidigt i huset pågående arbete — dels materialkostnader.

Tegel — 31 425 st. murtegel och 1 250 st. klinttegel — inköptes under tiden Maj—September från tegelhandlaren LUDVIG GUSTAFSSON för tillsammans Kr. 1 642: 25, slutbetalda den 4 Oktober (se räkningar och Rescontra). Leverantör af murbruk, sand och kalk var under tiden Juni—September liksom under tidigare skeden af bygget Nya Murbruksfabrikens i Stockholm Aktiebolag (kostnaden ingår i den här förut, sid. 24, angifna totalkostnaden för fabrikens leveranser). Järnbalkar, 22 st. af olika dimensioner, inköptes under tiden Maj—Juli från MELENS Järnvaruaffär för tillsammans Kr. 1 195: 27, slutbetalda den 10 Augusti (se räkningar och Rescontra). Skarfjärn till järnbalkarna äfvensom ställningsspiror och bommar samt en del annat virke levererades af firman JAKOBSON & ERIKSSON för Kr. 273: 10, betalda den 12 Oktober (se räkning och Rescontra). Vidare forslades ställnings- och annat virke till bygget från 1897 års Stockholmsutställning, hvars byggnader vid denna tid höllo på att rifvas, af åkaren CARL J. LUNDIN, som körde fram äfven tegel, sten och grus. Bräder af olika sorter levererades jämväl af firman HÖGELIN & SUNDSTRÖM för belopp, som är angifvet här förut under »Trävirkesleveranser» (sid. 57). Bland öfriga leverantörer må nämnas firman WAHLIN & Co., som bidrog med cement och karbolineum (dessa leveranser förut, sid. 57, omnämnda); byggmästaren K. J. FLODIN, som levererade 4 lass spritgrus för Kr. 16, betalda den 28 September; ERICSSON & KJELLSTRÖMS Stenhuggeri, Värtan, som utförde stenarbetet till två skorstenar jämte tillhörande listverk i Närkeskalksten i enlighet med anbud af den 14 Juli (Dok. 177*) för Kr. 1 100, betalda den 27 Augusti, äfvensom slutligen plåtslagerifirman J. G. SCHUBERTH & Son, som beslog brandgaflarna etc. med plåt, delvis koppar-, för en kostnad af Kr. 1 163: 80 (se räkningar och Rescontra).

Till nu omtalade kostnader kommo utgifter för en hel rad på byggnadsnämndens uppdrag verkställda besiktningar jämte kallelser och protokoll. En första besiktning ägde rum den 22 April med anledning af husägarens ansökan om tillstånd till påbyggnad af brandmuren. Då efter nämndens afslag på denna ansökan alternativet om påbyggnad af flyglarna hade underställts nämnden, blef det den 3 Juni ny besiktning. Sedan därpå Kungl. Maj:ts samtycke till brandmurspåbyggnad i modifierad form hade meddelats, förrättades den 19 Augusti efterbesiktning på den då — liksom brandmuren i dess helhet — redan färdiga

*) Se not å sid. 10

järnkonstruktionen af byggnadsnämndens deputerade majoren O. A. BUSCH och arkitekten P. O. HALLMAN, hvilka i sitt utlåtande betygade, att järnbalkarna hade befunnits »i brandgaflarna till gårdshuset inmurade i öfverensstämmelse med af byggnadsnämnden lämnade föreskrifter»*). Tillsammans drogo dessa besiktningar jämte kallelser och protokollslösen en kostnad af Kr. 36 (se kvittenser och Rescontra).

Sammanlagda kostnaden för brandmurspåbyggnaden — frånsedt här förut i andra sammanhang omtalade leveranser — utgjorde Kr. 8 140: 42.

d. Tim- och ackordslöner.

Då påbyggnaden af brandmuren kring Terrassen var det sista större arbete, vid hvilket byggets egna arbetare medverkade, torde det vara på sin plats att här omnämna en mycket betydande utgiftskategori, som det hittills icke har gifvits tillfälle att beröra i byggnadshistoriken, nämligen de till ifrågavarande arbetare utbetalda tim- och ackordslönerna. De arbetare det därvid gäller äro timmermän, byggnadssnickare, sandstenshuggare och diversearbetare, hvilka hufvudsakligen arbetade för timlön, äfvensom de naturstens- och tegelmurare, hvilkas arbeten icke ingingo i dels stenhuggar- och stenmurarbasarna RÅSTRÖMS och bröderna JOHANSSONS, dels murarbasen PER MATTSSONS stora ackord, för hvilka här förut (sid. 42) har redogjorts. De till dessa arbetare utbetalda tim- och ackordslönerna utgjorde enligt dagsverkslistorna för hela byggnadstiden sammanlagdt Kr. 165 512.

e. Tomtgrannar emellan.

Ej fullt ett år efter påbyggandet af brandmuren fästes WALTHER VON HALLWYLS uppmärksamhet på att vid uppförandet af nybyggnad på den nordost om hans egendom belägna tomten n:r 13 och 14 kvarteret Skrafvelberget mindre (Birger Jarlsgatan 3 och 5) gårdsplanet hade blifvit upplagdt en våning öfver gatuhöjden utan att omgifvas af någon brandmur mot hans egendom. Med anledning däraf ingaf han den 31 Augusti 1899 till byggnadsnämnden en skrifvelse (Dok. 6**) med anhållan, att nämnden ville antingen förelägga ägaren till nämnda granntomt att uppföra en sådan mur med sockel af huggen gråsten eller ålägga honom att vid asfaltbeläggning af gårdsplanet uppdraga asfalten å sökandens brandgafvel till minst 45 cm. höjd och 5 cm. tjocklek, på det att gafvelmuren ej måtte taga skada af det dagvatten, som uppsamlades på gårdsplanet.

Vid af nämndens deputerade arkitekten P. O. HALLMAN den 8 följande September på stället förrättad besiktning utrröntes, att »sökandens ofvannämnda uppgift var med verkligheten öfverensstämmande». Hvem af tomtägarna skyldigheten att rätta missförhållandet vidkomme, hänsköt syneförrättaren till nämnden att afgöra.

Till bemötande af WALTHER VON HALLWYLS framställning ingaf emellertid den 11 samma månad ägaren till granntomten i fråga, byggmästaren K. J. FLODIN, till byggnadsnämnden en den 9 daterad skrifvelse, hvari han — efter att inledningsvis ha upplyst nämnden, att han hade sig bekant, »hvad grannar emellan å sina egendomar har att iakttaga», tilläggande, att däremot »Grefve HALLWYL ej tyckes veta detta» — anhöll, att nämnden ville ålägga den senare att på den del af sin brandmur, som gränsade intill hans (FLODINS) egendom, »borttaga de stora skrufbultar, och förankringsjern, som nu äro plaserade minst 10 cm. inpå min tomtgräns äfvensom att borttaga plåtbetäckningar, som han med grof ekspik fästadt i min

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.
**) Se not å sid. 10.

egendom, cirka 20 cm. från sin tomtgräns». »Äfven får jag», fortsätter FLODIN, »vördsamt hemställa till Byggnadsnämnden, om han ej kan åläggas att med någorlunda jemn yta, afputsa den mot min egendom gränsande, ovanligt höga stängselmuren (cirka 15 met.) som den nu är med högar af bruk på en del ställen, och ingenting på ett annat, samt med flera olika färger, så är den högst vanprydande.»

Nu — det var den 15 samma månad — måste på byggnadsnämndens vägnar arkitekten P. O. HALLMAN ånyo, denna gång i sällskap med kamrer CARL E. EKGREN, förfoga sig till ort och ställe för att hålla syn. Enligt syneprotokollet befanns därvid, »att på Grefve v. HALLWYLS här ofvannämnda brandmur voro fästade ett förankringsjern med skrufbultar samt på samma mur en obetydlig plåtremsa, något ingående på sökandens fasadmur mot gården». Protokollet tillägger, att sagda brandmur var ojämnt afslammad med kalkbruk, hvarför sökandens begäran om densammas afputsande med jämn yta syntes berättigad. Hvad de förstnämnda anmärkningarna vidkomme, hade grefve VON HALLWYLS vid besiktningen närvarande ombud förklarat sig villigt att rätta missförhållandet.

På kallelse af byggnadsnämnden inställde sig den 20 September parterna i tvisten inför nämnden, WALTHER VON HALLWYL genom sin prokurist, JOHN BETJEMANN, och byggmästare FLODIN personligen. Enligt det vid sammanträdet förda protokollet förmälde FLODIN, att han hade å sin gård mot v. HALLWYLS brandmur uppsatt en s. k. smetkant af asfalt, omkring 3 cm. hög, hvilken hindrade vatten att från FLODINS högre belägna gård nedtränga i v. HALLWYLS brandmur, samt bestred förty bifall till dennes yrkande i ärendet.

BETJEMANN genmälde härtill — alltjämt enligt protokollet — att berörda smetkant icke utgjorde tillräckligt skydd vid starkare regn eller mot snö, hvarför yrkandet om verksammare skydd fullföljdes, dock att i händelse byggnadsnämnden funne annan eller lindrigare åtgärd än den af grefve v. HALLWYL föreslagna tillräcklig för ändamålets vinnande, v. HALLWYL vore därmed tillfredsställd. I fråga om de af FLODIN framställda påståendena förklarade sig BETJEMANN villig att ofördröjligen låta borttaga i FLODINS skrifvelse omförmälda skrufbultar, förankringsjärn och plåtbetäckningar men bestred skyldighet för sin hufvudman att i vidare mån, än som redan hade skett, afslamma eller putsa brandmuren mot FLODINS tomt, den senare dock obetaget att om han så funne lämpligt, dekorera brandmuren i fråga.

Byggnadsnämndens beslut gaf rättvisa åt bägge parter. Å ena sidan förständigades byggmästare FLODIN att senast inom en månad från beslutets datum (den 20 September) med asfalt af minst 2.5 cm. tjocklek och till minst 45 cm. höjd öfver sin gårdsplan bekläda grefve v. HALLWYLS brandmur, å andra sidan ålades grefve v. HALLWYL att ofördröjligen från sin brandmur borttaga inåt FLODINS tomt utskjutande skrufbultar, ankarjärn och plåtbetäckningar. FLODINS yrkande om åläggande för grefve v. HALLWYL att afputsa den mot den förres tomt vettande brandmuren fann nämnden icke kunna bifallas.

Därmed var freden mellan tomtgrannarna återställd.

I. SLUTBESIKTNING OCH INFLYTTNING.

Redan i början af hösten 1896 voro vissa till bostad afsedda delar af byggnaden äfvensom Kontorets lokaler samt Stallet och Vagnboden färdiga och anmäldes af byggherren genom den ansvarige byggmästaren, ingenjör CARL WIDELL, den 15 September nämnda år

till slutbesiktning. Denna verkställdes af nämndens deputerade majoren O. A. BUSCH och stadsarkitekten LUDVIG HEDIN den 18 samma månad utan anmärkning*). Arfvodet till besiktningsmännen utgjorde Kr. 8: 75 (se ingenjör WIDELLS nota å diverse utlägg, kvitterad den 16 Oktober, samt Rescontra). Den 1 följande Oktober flyttade firman WILH. H. KEMPE sitt kontor från de gamla lokalerna i Sörensenska huset, Blasieholmstorg 11, till de nya i Hamngatan 4.

På hösten följande år flyttade, enligt hvad WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, berättar i sina »Årsanteckningar», tjänstfolket in i huset.

Det dröjde sedan till början af 1898, innan byggnaden i sin helhet stod färdig att slutbesiktigas. Anmälan därom ingafs till byggnadsnämnden af byggherren genom ingeniör WIDELL den 25 Januari sistnämnda år. Besiktningen, som förrättades den 28 samma månad af nämndens deputerade öfversten AXEL MALCOLM LINDGREN och stadsarkitekten KASPER ERIK SALIN, föranledde icke annan anmärkning, än att då — såsom synemännen påpekade — en del mindre afvikelser från de fastställda ritningarna hade blifvit gjorda, bl. a. inredningen på vinden af ett rum för bibliotek och kägelbana, sökanden syntes böra till nämnden ingifva fullständigande ritningar öfver byggnaden, sådan den hade blifvit utförd. Vid ärendets föredragning den 2 följande Februari fann byggnadsnämnden skäligt förständiga sökanden att ofördröjligen till nämnden ingifva så beskaffade ritningar (se sid. 84 och i noten här nedan omförmälda ritningsband). För slutbesiktningen jämte protokoll från byggnadsnämnden m. m. hade byggherren att erlägga Kr. 15: 50, hvilket skedde den 10 sistnämnda månad (se kvittenser och Rescontra).

Äfven den fasta inredningen af byggnaden var fram på våren sistnämnda år så pass färdig, att familjen VON HALLWYL då kunde bereda sig att flytta öfver dit från sin hyrda bostad i det s. k. Bolinderska huset, Södra Blasieholmshamnen 4 B (Grand Hôtel). Den 16 Maj 1898 ägde flyttningen rum. Till första kvällsmåltiden i det nya hemmet serverades »flyttgröt», som hade skickats af fru EBBA VON ECKERMANNS, f. VON HALLWYL, svärmor, fru ULLA VON ECKERMANN, f. grefvinna LEWENHAUPT, samt en med fem tomtar af vax — symboliserande de nyinflyttades fem barnbarn — garnerad tårta, sänd af den senares dotter, fru ANTONIE RETTIG (se Gr. XXVII: Minnen af personliga upplefvelser, I: F. 1). Följande natt sofvo familjens medlemmar alltså för första gången under eget tak i Stockholm.

Trots att huset sålunda från nyssnämnda dag var bebodt af ägaren och hans familj, fortgick inredningsarbetet i vissa lokaler ännu drygt halftannat år framåt. I alla fall tyckte man sig på nyåret 1899 kunna skrida till invigning af det nya hemmet, och den 24 Februari var en invigningsfest i större stil afsedd att firas där. Allt var så godt som redo till festen, till hvilken trehundra inbjudningar hade utfärdats, då just dagen före den tillämnade festdagen WILHELMINA VON HALLWYL plötsligt insjuknade i blindtarmsinflammation och måste föras till sjukhus. Nu måste inbjudningarna återkallas — det skedde genom annons i tidningarna — och festen inställas. Ej heller senare blef någon invigningsfest af, ty sjukdomen blef långvarig: först fram på följande sommar kunde patienten såsom frisk utskrifvas från sjukhuset och fick för öfrigt ett återfall, som höll henne ånyo bunden vid sjuksängen från jultiden samma år till midten af Juni 1900.

---

*) Se Ritningsband 1898, Byggnadsnämndens arkiv, Stockholms Stadshus.

J. STÖRRE OMÄNDRINGAR.

Såsom af det föregående har framgått, blef huset icke i allo färdigt till såväl det inre som det yttre förrän fram emot årsskiftet 1899—1900. Detta förhållande afspeglas också i dagsverkslistorna från byggnadstiden. Medan nämligen dessa listor ännu för höstmånaderna 1899 upptaga ett ganska betydande antal byggnads- och andra arbetare — olika leverantörers egna arbetare alltså ej medräknade — uppvisa de för samma års båda sista månader ett allt mer sjunkande antal med inrednings- och annat, därmed jämförligt arbete i huset sysselsatta daglönare, så att arbetsstyrkan mot årsslutet var nere i blott ett par man. Fram på följande år kommo visserligen tidtals åter flere handtverkare i huset, men hvad som då förekom, var hufvudsakligen blott smärre omändrings- samt underhålls- och reparationsarbeten.

Blott ett par nämnvärda omändringar — frånsedt utvidgningsarbeten på den elektriska belysningsanläggningen — synas ha företagits under 1900. Den ena gällde trappan upp till vinden och Kägelbanan. Denna trappa, om hvars ursprungliga utseende i huset bevarade handlingar ej lämna någon upplysning men som torde ha varit en vanlig vindstrappa af tegel, belades nu med plansteg af kalksten, levererade af Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag och — jämte ett marmorsteg — betalda den 1 September med Kr. 156: 24 (jfr sid. 125). Inmurningen af planstegen utfördes af murare, anställda af byggmästare MATTSSON, för Kr. 157: 80. (Se räkningar och Rescontra.)

Den andra mera betydande omändringen bestod i omläggning af golfvet i Yttre kontoret, hvilket ursprungligen var ett vanligt plankgolf, med kalkstensplattor, s. k. plansten. Leverantör af stenen var äfven i detta fall Yxhultsbolaget, som den 14 November uppbar för »marmor och plansten» Kr. 694: 48 samt för arbetsbiträde Kr. 119, tillhopa Kr. 813: 48 (se räkningar och Rescontra).

Efter hand befunnos emellertid mera omfattande ändringar både innan och utan, om icke nödvändiga, så dock önskvärda. Den ursprungliga inredningen i en del lokaler synes ej ha till fullo motsvarat särskildt husets härskarinnas, WILHELMINA VON HALLWYLS, anspråk på gedigenhet och enhetlighet. Äfven materialets hållbarhet och varaktighet torde hon i vissa fall ha funnit mindre tillfredsställande. Uppenbarligen var det af sådan anledning, som hon exempelvis beslöt att låta ersätta den målade furupanelen i somliga lokaler med ekpanel, hvarigenom ju jämväl minskning i underhållskostnader vanns. Af samma skäl utbyttes de ursprungligen af smidt järn gjorda fönstergallren och balkongräcken mot likadana af brons liksom äfven yttertakets ursprungliga järnplåtsbeläggning mot skyddsplåt af koppar samt fönsterbågarna af furu mot dylika af teak.

Vidare blef, allteftersom samlingarna växte i både antal och omfattning, ökadt utrymme för deras förvaring och uppställning ett allt mer trängande önskemål. Till en början fanns egentligen blott e t t uteslutande för samlingsuppställning afsedt rum, nämligen det innanför Biljardrummet belägna »Museirummet» — ursprungligen så benämndt, senare Porslinsrummet. Under årens lopp förvandlades sedan den ena lokalen efter den andra, från att ha haft helt andra uppgifter, till uteslutande museirum. Så var fallet med entresolrummet vid Ektrappan, vidare med en gång — ursprungligen kallad »Gröna passagen» på grund af sin grönmålade väggpanel — ledande från samma trappa norr ut till ett ursprungligen såsom betjäntrum användt utrymme med dörr äfven ut till Östra baktrappan, likaså med den åt gatan till belägna Stora eller Nedre vinden, med Höskullen ofvanpå Stallet o. s. v.

När längre fram i tiden makarna VON HALLWYL enades om tanken, att huset med samlingar

och allt skulle bevaras för all framtid såsom musealt föremål samt skänkas till Svenska staten, blef detta ytterligare en anledning till materialförbättringar till tryggande af det helas bestånd. Utan tvifvel var det åtminstone delvis med hänsyn därtill, som WILHELMINA VON HALLWYL beslöt sig för att låta kläda om gårdsfasaderna med granit, låt vara att en redan börjad förvittringsprocess gjorde en öfvergång från kalkstenen till en varaktigare stensort förr eller senare oundviklig.

Ett annat förhållande låg till grund för beslutet att låta ändra om Stora kassahvalfvet. Här gällde det att skapa verklig trygghet mot inbrott, en trygghet som den ursprungliga konstruktionen med endast s. k. kassahvalfsdörr icke erbjöd och som blott med hel pansarinredning kunde vinnas.

Hvad slutligen de tekniska och sanitära detaljerna angår, visade sig till följd af teknikens framsteg och af andra skäl tid efter annan ändringar, förbättringar och utvidgningar påkallade. Särskildt värmeledningssystemet måste — såsom redan i beskrifningen af det ursprungliga systemet har framhållits — upprepade gånger underkastas mer eller mindre ingripande omändringar. Dessa behandlas i ett kapitel för sig längre fram.

För de mera betydande af alla dessa omändringar redogöres i det följande, som sålunda icke berör egentliga underhålls- och reparationsarbeten.

a. Boasering af Lilla salongens tak.

Den första större omändringen i husets fasta inredning företogs sommaren 1901 och gällde det ursprungligen hvitmålade taket i Lilla salongen. Efter förvärfvet i December 1900 af den EHRENSTRAHL (eller hans skola) tillskrifna takmålningen »Aurora» (se sid. 87) bestämdes, att denna målning skulle uppsättas i Lilla salongen och taket i detta rum i samband därmed boaseras i stil med och i samma träslag — alm — som väggboaseringen. Att utföra detta arbete uppdrogs åt snickaren C. H. BENCKERT J:r, hvars den 28 Augusti 1901 daterade räkning för ett tak af alm i kabinettet med inlagda rutor, amboinefriser, kälade lister och skurna hörn slutade på Kr. 5 220, slutbetalda den 29 samma månad (se äfven Rescontra).

Utöfver kostnaden för snickeriarbetet tillkom dels arfvode till konstnären CARL WILHELM JAENSSON (Nationalmusei tafvelrestauratör från 1901, konservator från 1903), Kr. 425, betalda den 21 Juni, för restaurering af takmålningen, dels ersättning med Kr. 60, betalda den 6 Augusti, till målarmästaren E. HJ. KJELLBERG — förut medinnehafvare af firman HOLMGREN & KJELLBERG — för uppsättning af plafonden (se räkningar och Rescontra).

b. Gästrumsvåningens korridor ompanelas.

Ännu ett större ominredningsarbete i huset utförde snickaren C. H. BENCKERT J:r under sommaren 1901, likaledes på beställning af WILHELMINA VON HALLWYL, nämligen ompanelning till mer än manshöjd (1.95 m.) i massiv ek af den ursprungligen furupanelade korridoren genom Gästrumsvåningen, den sedermera s. k. Ekgången. Arbetet, som omfattade jämväl nio lufter dörrfoder och en hvalfbåge, allt af ek, jämte inpassning och uppsättning, blef färdigt i midten af Augusti och drog, med afdrag för den gamla panelen, en kostnad af Kr. 2 760, slutbetalda den 31 följande Oktober (se räkning).

Det dröjde sedan till hösten 1920, innan Ekgångens fortsättning norr ut genom öppningen i hjärtmuren och till Västra baktrappan, den s. k. Västra vindspassagen, ompanelades i massiv ek. Detta arbete, hvari — utom väggpanel till samma höjd som i Ekgången — ingingo jämväl dörrar med karmlister samt hvalfpartier och takfönster äfvensom värme-

elementsgaller, allt af bonad tysk ek, liksom äfven uppsättning, utfördes, likaledes på WILHELMINA VON HALLWYLS uppdrag, i September sistnämnda år af J. A. LAGERQVISTS Mekaniska Snickerifabrik till ett pris af Kr. 11 960, betalda den 6 följande Oktober (se Privat Kassabok samt räkning, kvitterad sistnämnda dag).

c. Entresolrum blir silfverkammare.

På eftersommaren 1901 beställdes hos C. H. BENCKERT J:r fyra väggfasta skåp af massiv mahogny till inredning i det dittills såsom upplagsrum för reseffekter begagnade entresolrummet mellan Vapenrummet och Ekvestibulen, hvilket nu skulle bli förvaringsrum för den vid denna tid i stark tillväxt stadda silfversamlingen. Skåpen — med haklister af mässing och järn — levererades i slutet af September och kostade med inpassning och uppsättning enligt räkning af den 29 Oktober Kr. 1 690, betalda den 31 samma månad. Enligt Rescontra 1901, där posten är förd på WALTHER VON HALLWYLS konto, voro skåpen afsedda såsom födelsedagsgåfva åt WILHELMINA VON HALLWYL.

I December 1901 och Januari—Mars 1902 utförde samme snickare en del ändrings- och kompletteringsarbeten samt gjorde och uppsatte nya hyllor af massiv mahogny med oxiderade mässingslister i »Entresolrummet, Gröna passagen och Museirummet» etc. för en sammanlagd kostnad af Kr. 789, betalda den 6 November 1902 (se räkningar af den 4 Juli och 3 November 1902, utställda en på WALTHER och två på WILHELMINA VON HALLWYL, samt Rescontra).

d. Omändringar af hissarna.

Vid en af Öfverståthållarämbetets hissinspektör, ingenjör J. L. HAGERMAN, den 25 Januari 1902 verkställd s. k. revisionsinspektion af hissarna i huset (jfr sid. 100 och följande) befunnos, enligt det af inspektören afgifna utlåtandet angående besiktningen (dok. 6 i afsnittet »Hissarna» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»), visserligen samtliga säkerhetsapparater fungera effektivt och korrekt men i alla fall vissa omändringar vara påkallade.

Med ledning af en i utlåtandet ingående »arbetspromemoria» uppgjorde hissarnas leverantör, firman GRAHAM Brothers, på anmodan ett kostnadsförslag, dateradt den 5 Maj 1902 och upptagande, utöfver de af hissinspektören förordade, mera begränsade omändringarna, bl. a. följande: för personhissen: utbytande af det gamla manöversystemet mot det nyare automatiska tryckknappssystemet samt af skjutdörrarna vid stanningsplanen mot enkeldörrar af ek, med nya automatiska lås; uppsättande af slaklineapparat i stället för den i det äldre manöversystemet ingående, af fångapparaten påverkade stoppströmbrytaren äfvensom insättande af fasta gejder för motviktens styrning i stället för de gamla linstyrningarna; för mathissen: nytt maskineri, placeradt vid entresoleringen för Musikläktaren, samt nytt manöversystem med utvändiga tryckknappar o. s. v. Förslaget, som slutade på en kostnadssumma af Kr. 3 395, antogs till utförande, och betalning erlades den 16 Januari 1903. (Se räkning och Rescontra äfvensom dok. 7—11.)

Såsom förut är omtaladt, voro hisskorgarna ursprungligen af målad furu, och då hissarna nu skulle göras om, begagnade WILHELMINA VON HALLWYL tillfället att hos snickaren C. H. BENCKERT J:r beställa nya hisskorgar, till personhissen af massiv mahogny med inlagda ådror, med parkettgolf och med två slagdörrar samt till mathissen af teak — ett parti dylikt trä inköptes den 21 Augusti 1901 från grosshandlaren W:M JORDAN för Kr. 229: 11, betalda den 3 Januari 1902 (se räkning och Rescontra). I beställningen hos BENCKERT ingick tillika, att båda hisschakten skulle beklädas med panel af hyflad massiv ek i ramverk och fyllningar

samt med kälade hörn och taklister, fyra nya dörrkarmar med dörrar af ek till personhissen insättas, fyra småkarmar ändras äfvensom nya luckor och skåp för elektriciteten anbringas. Priset var för personhisskorgen Kr. 960, för mathisskorgen Kr. 108 samt för panelverk o. s. v. Kr. 1 230, tillhopa Kr. 2 298, betalda den 7 November 1902 (se räkning, utställd på WILHELMINA VON HALLWYL).

Med tillägg af arfvode till professor CLASON för ritningar, Kr. 175, hvaraf Kr. 85 kommo på WILHELMINA VON HALLWYL och Kr. 90 på WALTHER VON HALLWYL, båda beloppen betalda den 29 Maj 1902 (se räkning, utställd på WILHELMINA VON HALLWYL, samt Rescontra, konto WALTHER VON HALLWYL), drog hissomändringen i sin helhet en kostnad af Kr. 6 097: 11.

När allt var färdigt, afsynades hissarna af hissinspektören, ingeniör HAGERMAN, i hvars den 9 Januari 1903 afgifna besiktningsutlåtande (dok. 12*) betygas, att »samtliga arbeten synas vara utförda med omsorg och skicklighet».

I Juni 1914 underkastades mathissen ny ombyggnad i enlighet med kontrakt af den 3 samma månad med GRAHAM Brothers (se dok. 21 och 23*), hvarvid maximilyftkraften ökades till 100 kg. Det aftalade priset för ombyggnaden var Kr. 2 000, slutbetalda den 12 följande September (se kvitterade räkningar samt Privat Kassabok) efter två dagar tidigare verkställd afsyning.

I samband med denna ombyggnad inrättades i källaren under Köksförstugan (med nedgång från Matkällartrappan) ett nytt maskinrum för såväl mat- som personhissen. För detta ändamål måste kalkstensgolfvet i förstugan borttagas, betongväggarna rundtom delvis bortbilas samt granitgrunden bortkilas. Därpå göts ett armeradt cementhvalf under förstugugolfvet, som omlades, delvis med nya kalkstenar. Väggar, tak och golf i maskinrummet cementputsades, och en järndörr med lås insattes. Till dessa arbeten kom borttagning af det gamla maskinrummet vid Musikläktaren jämte efterputsning samt inläggning af nytt golf på läktaren m. m. Enligt kvitterad men odaterad räkning från byggmästare MATTSSON drog det hela en kostnad af Kr. 2 405: 30.

Hvad personhissen angår, må nämnas, att den blott mera sällan användes af familjen VON HALLWYLS medlemmar. Såväl husets herre själf som hans maka föredrogo i vanliga fall att gå trapporna. Först under sitt allra sista lefnadsår — det åttioandra — tog den förre hissen, då han skulle förflytta sig mellan husets olika våningar, men WILHELMINA VON HALLWYL försmådde in i det allra sista att begagna sig af detta moderna fortskaffningsmedel, som enligt hennes ofta uttalade mening »blott befordrar maklighet och korpulens». Äfven sin personal tillhöll hon — med samma motivering — att använda trapporna, och det var blott vid sjukdomsfall eller af liknande anledning, som hon medgaf undantag från regeln.

Hufvudsakligen var det af detta skäl, som personhissen i drygt nio och ett halft år — från början af 1911 till hösten 1920 — stod afstängd. Då den vid sistnämnda tidpunkt, såsom nyss är omtaladt, åter skulle tagas i bruk, underkastades den först iståndsättning och modernisering. Äfven detta arbete uppdrogs åt firman GRAHAM Brothers, enligt hvars anbud af den 27 September 1920 (dok. 28 och 29*) följande omändringar vidtogos: Ny hastighetsregulator med ny regulatorlina uppsattes, nya ledningar drogos i schakt och maskinrum, apparatställ samt nytt gränsläge på maskinen insattes, likaså ny snäckskruf med kullager i hissmaskinen, 4 st. nya extralås, nya korglinor, ny slaglinjeströmbrytare på korgbygeln, ny säkerhetsplanka samt nya fjädrar i bromsen äfvensom ny våningsregulator, hvarjämte hissen i sin helhet justerades. Kostnaden för det hela utgjorde Kr. 6 875, betalda den 4 December 1920 (se Hufvudbok). Vid afsyning den 16 samma månad godkändes hissen i sitt nya skick utan anmärkning af hissinspektören ALFR. ANDERSSON (se dok. 30*).

*) I afsnittet "Hissarna" i "Fastigheten n:r 4 Hamngatan" Gr. LXIV: III: B. a.

I samband med de senast omnämnda ändringarna putsades enligt byggnadsnämndens föreskrift träpanelen i såväl hisschakt som maskinrum med kalkbruk till skydd mot eldfara för en kostnad af Kr. 1 875: 68, betalda den 2 Januari 1921 (se byggmästare MATTSSONS kvitto af samma dag). På begäran af husets ägare förrättade t. f. vice stadsarkitekten J. A. BAGGER på nämndens uppdrag den 25 November samma år besiktning af hisschakt och maskinrum utan att finna anledning till anmärkning, hvarefter nämnden den 1 följande December beslöt »godkänna det för anbringandet af ifrågavarande hiss utförda byggnadsarbetet» (se protokollsutdrag, dok. 31*).

e. Ändrad inredning af Sängkammaren m. m.

På hösten 1902 uppdrogs åt professor CLASON att utarbeta ritningar till ändrad inredning af Sängkammaren och Toilettrummet, hufvudsakligen för ompanelning af väggarna. Arfvodet för ritningarna, som synas ha aflämnats i Mars 1903, utgjorde Kr. 215, betalda den 16 Oktober 1905 (se räkning af den 14 samma månad samt Rescontra).

Snickeriarbetet utfördes af snickaren C. H. BENCKERT J:r, som i enlighet med räkning af den 24 Oktober 1903 för kilramar samt paneler af furu till Sängkammaren och Toilettrummet jämte löstagning af de gamla panelerna och en del uppsättning den 26 samma månad uppbar Kr. 826.

I detta sammanhang må tillika nämnas, att J. A. LAGERQVISTS Snickerifabrik i September 1921 på beställning tillverkade och uppsatte 12 st. spännramar med fyllningar, allt af *white wood*, 5 st. fyllningar af *white wood* och ramträn af furu samt en spännram med 6 fyllningar af furu för spänning af förut på kilramar uppsatta väggmålningar, dörröfverstycken och vägginramningar i Sängkammaren, Toilettrummet och Ekvestibulen (jfr sid. 188 och följande), det hela för en kostnad af Kr. 2 243, betalda den 23 November nyssnämnda år (se räkning).

f. Nedre vinden blir tafvelgalleri m. m. Fig. 14—18.

Sedan WILHELMINA VON HALLWYL i början af år 1904 hade af sin mor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, fått en större penningsumma såsom gåfva att förfoga öfver efter godtfinnande, bestämde hon sig för att använda en väsentlig del af beloppet till anskaffning af en tafvelsamling. Det gällde då att inom huset bereda värdig plats för de efter hand förvärfvade konstverken. För detta ändamål fann hon den åt Hamngatan till belägna större och fria nedre delen af Vinden lämplig, och hon uppdrog alltså åt husets arkitekt, professor CLASON, att utarbeta ritningar till Vindens omändring till tafvelgalleri m. m. och i samband därmed till ändrad inredning af Kägelbanan.

Enligt professor CLASONS ritning skulle takstolarna åt gatan bibehållas, sådana de voro, blott inklädas och öfverputsas. Mot detta förslag invände byggmästare MATTSSON, att hvalfvet i sådant fall hvarken skulle få önskvärd form eller största möjliga höjd. Enda sättet att uppnå detta vore att helt enkelt kapa af takstolarna, d. v. s. takstolstassarna och stödbenen. Äfven högbenen måste aftagas i själfva hvalfkurvan nere vid takfoten, dock först sedan ofvanpå hvarje högben hade lagts och fastspikats en stock af samma dimension.

Det föreslagna förfaringssättet kunde synas djärft men vore, framhöll MATTSSON, nödvändigt och medförde intet äfventyrande af takets bärighet, enär hanbjälkarna, hvilka lämnades orörda, ägde nöjaktig bärkraft. Det vann också arkitektens godkännande.

*) Se not å sid. 119.

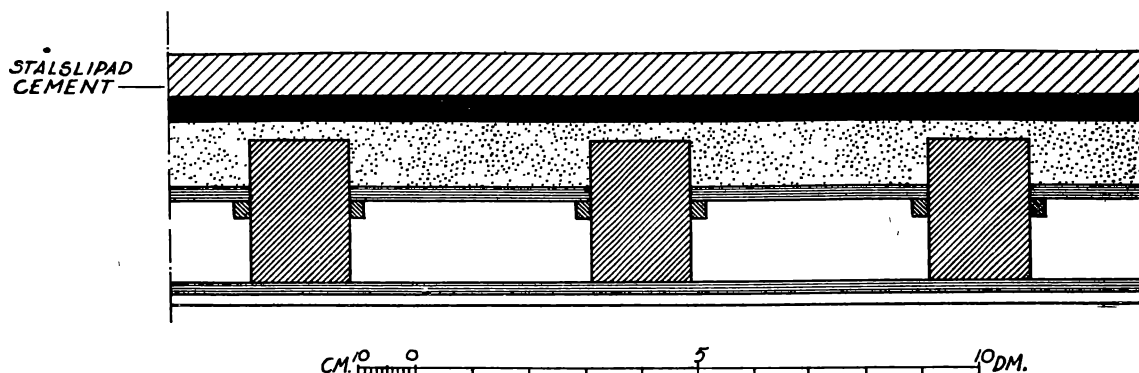


Fig. 14. Tvärsektion genom ursprungliga vindsbjälklaget.

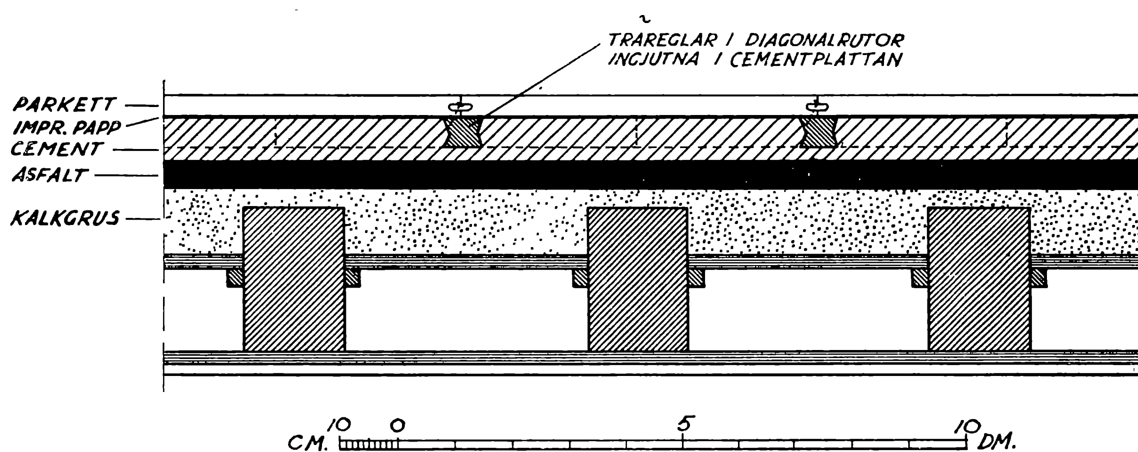


Fig. 15. Tvärsektion genom nuvarande vindsbjälklag.

Sedan professor CLASON i April 1904 hade öfverlämnat ritningar, skred man i förra hälften af Maj till verket. Att börja med måste de spännbockar, genom hvilka de här förut (sid. 43 och följande) beskrifna bärande skrufvarna (I—VI) voro dragna, borttagas och skrufvarnas öfre del aftagas vid själfva vindsbottnen. För att förebygga sättningar i bjälklag och mellanväggar förfor man därvid — enligt byggmästare MATTSSONS beskrifning — på följande sätt:

Först inlades järnbalkar i bjälklaget, en på hvardera sidan om hvarje spännbock och på ett för det fortsatta arbetet lämpligt afstånd därifrån. Mellan dessa balkpar inlades så mindre balkar med ändarna upplagda på de större balkarnas flänsar, ett par för hvarje hängdocka och på hvardera sidan därom. De mindre balkarna voro parvis genomborrade i flänsarna med ett efter hängdockans dimension afpassadt hål och kunde nu helt och hållet sammanföras och omsluta denna. De olika balkparen genomdrogos med bultar och hopskrufvades, och därmed var den bärande konstruktionen färdig. Nu gängades hängdockorna omedelbart öfver balkarna med en särskildt konstruerad gängkloppa, hvarefter specialtillverkade, i halfvor sågade muttrar påsattes och hopskrufvades. På hvarje hängdocka skrufvades två dylika muttrar, tills trycket på spännbocken hade upphört. Till sist afsågades hängdockorna med en bågfil ett stycke öfver mutterhalfvorna, och såsom extra förstärkning påsattes en

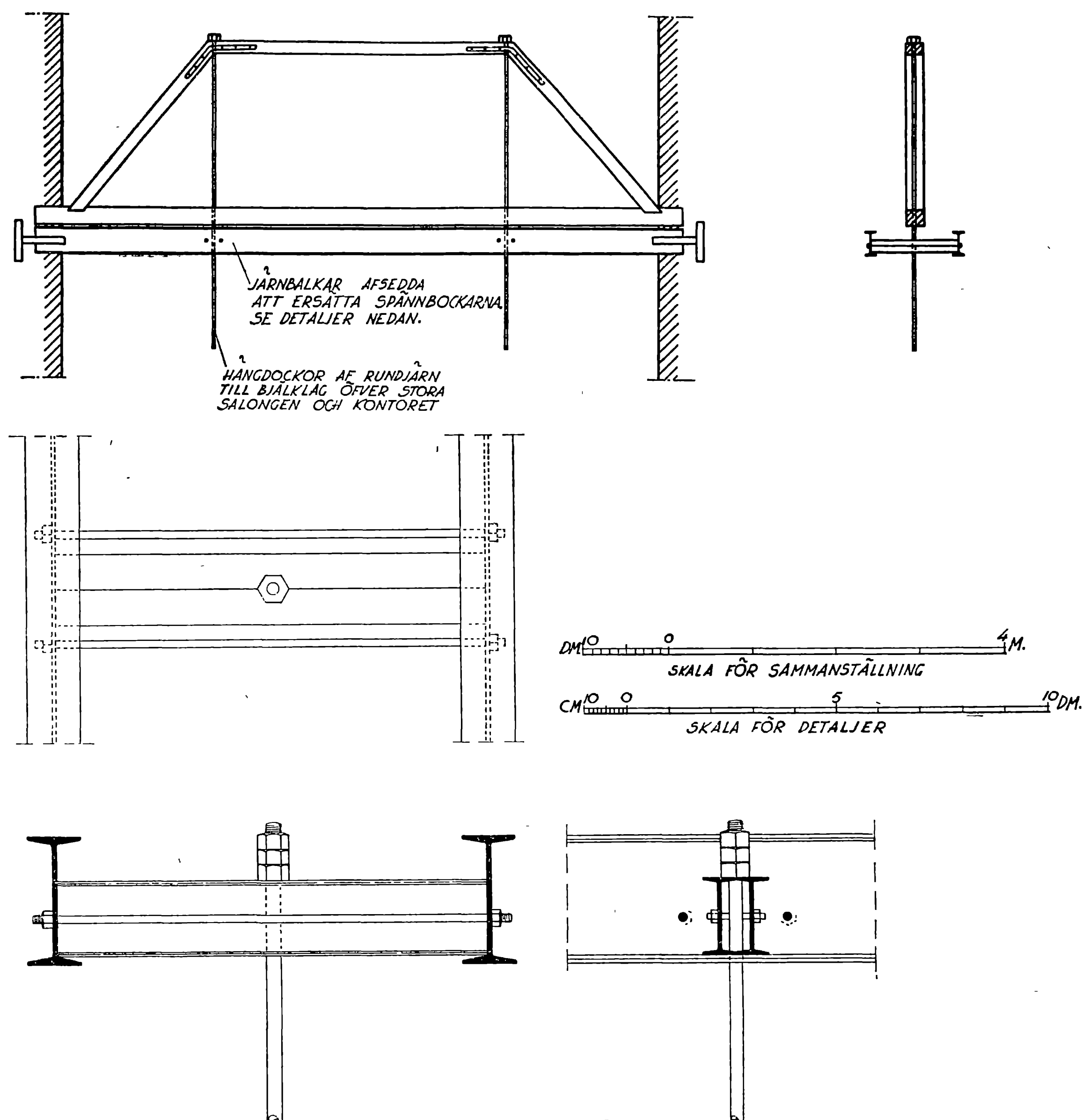


Fig. 16. Äldre och nuvarande konstruktion af spännbockarna i vindsvåningen.

tredje mutter. Hela denna operation aflopp lyckligt och utan att några sättsprickor uppstodo.

Sedan därpå — i enlighet med hvad som nyss är sagdt — takstolarnas högben hade afskurits i hvalfform, påspikades ifyllningar af plank på undersidan, som bildade hvalfbågen. Till förstärkande af hvalfkonstruktionen fästes i ifyllningarna långsgående rundjärn på ett afstånd från hvarandra af omkring 8 cm., från midt till midt räknadt. Därefter putsades med en massa, bestående af kalkbruk, uppblandadt med gips, samt limvatten och nöthår.

Dagbelysningsfrågan löstes så, att i taket upptogos tre grupper stora fönster med dubbla bågar och glas. De inre bågarna liksom äfven glasen fingo samma böjning som hvalfvet, medan de yttre fönstren gjordes plana och så, att de höja sig något öfver yttertaket. Mellan

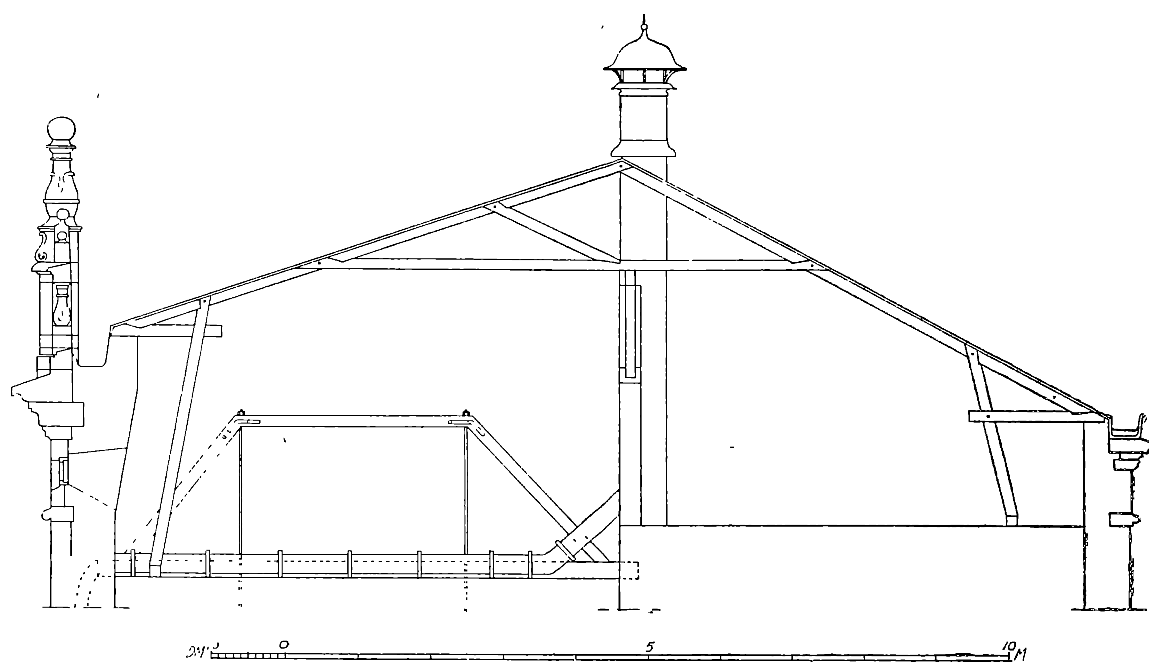


Fig. 17. Sektion genom vinden i dess ursprungliga skick.

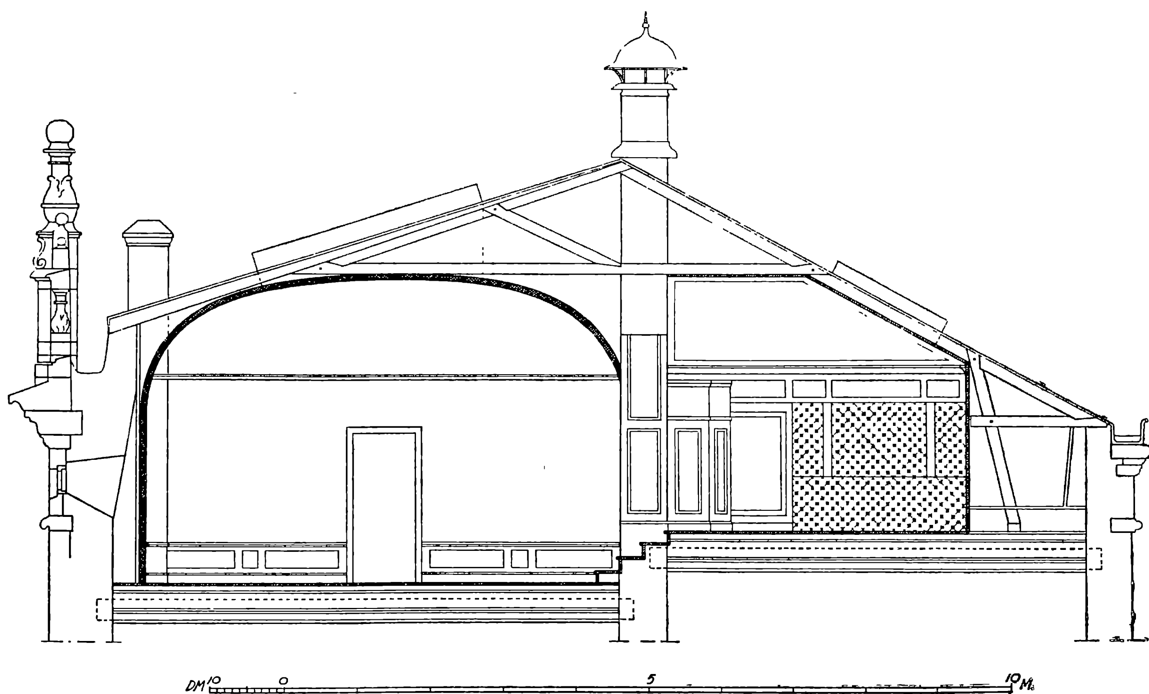


Fig. 18. Sektion genom galleriet och kägelbanan.

de båda glasen och närmast de inre insattes efter hvalfvet böjda metallskenor, afsedda att uppbära elektriska lampor.

Utmed muren åt gatan uppsattes en vägg af spontade bräder, som på insidan putsades med rabitzbruk. Rundt hela Galleriet anbragtes en grönbetsad låg ekpanel och ofvanför denna tunna fyllningar eller panelstycken af *white wood*, hvilka öfverspändes med grönt siden. Med åren blektes emellertid sidenet af dagern, och då dess hållbarhet för framtiden syntes tvifvelaktig, borttogos år 1923 såväl fyllningarna som sidenet och ersattes med hopspontade fyllningar af ek, som betsades i grönt.

Den längst åt väster belägna delen af Vinden afskildes från Tafvelgalleriet med en vägg till ett särskildt rum, som längre fram i tiden inreddes till gymnastikrum åt WILHELMINA VON HALLWYL och tillika museilokal (se sid. 126 och följande). För dagbelysningen upptogs äfven i detta rum ett takfönster.

En väsentlig del af ominredningsarbetet utfördes — under byggmästare MATTSSONS ledning — af husets byggnadsarbetare. Enligt dagsverkslistorna för tiden den 21 Maj 1904—24 Mars 1905 utbetaldes i aflöningar för denna del af arbetet under nämnda tid tillhopa Kr. 10 788: 39.

Dessutom medverkade ett flertal leverantörer och handtverkare. Enligt en i Rescontra 1904 den 9 Oktober införd förteckning levererades cement af HECTOR & Co. för Kr. 374: 59, virke af Aktiebolaget KARL E. LUNDBERG & Co. m. fl. för Kr. 825: 38, marmor och tegel af Bröderna GUSTAFSSON för Kr. 1 979: 80, järnbalkar m. m. af D. HALD & Co. för Kr. 1 534: 28, spik m. m. af AXEL SIFVERT för Kr. 279: 05 äfvensom diverse från olika håll för tillhopa Kr. 354: 80. Alla dessa poster, utgörande tillika med Kr. 8 116: 48 i arbetslöner — ingående i den här ofvan angifna totalsumman af dylika — tillsammans Kr. 13 464: 38, stå uppförda på husets konto i Rescontra 1904 såsom betalda den 9 Oktober, hvarvid är särskildt antecknadt, att Kr. 1 500 af summan voro förut betalda af WILHELMINA VON HALLWYL.

Utöfver nu uppräknade leveranser tillkommo under arbetets fortgång efter sistnämnda datum bl. a. följande: bruk och sand från Nya Murbruksfabrikens i Stockholm Aktiebolag för Kr. 335: 50, betalda den 29 Oktober 1904; mässing från Svenska Metallverkens Försäljnings-Aktiebolag för Kr. 297, slutbetalda den 12 Augusti 1905; 10 st. fönsterkarmar från Z. FALK & Sons Mekaniska Snickerifabrik för Kr. 938: 94, betalda den 13 Januari 1905; kälade taklister af ek samt diverse virke från J. A. LAGERQVISTS Mekaniska Snickerifabrik för tillhopa Kr. 519: 08, slutbetalda den 22 November 1905, samt plansten från A. A. GERLOFSSON för Kr. 250, slutbetalda den 18 Oktober 1904 (se räkningar och Rescontra äfvensom dok. 8 i afsnittet »Reparationer och ombyggnader» i »Fastigheten n:r 4 vid Hamngatan, Dokument»).

En af kamrer B. GLAUMANN uppgjord lista öfver »utbetalningar för arbeten å Vinden», odaterad men inhäftad i »N:r 92 Kassa-Verificationer 1904 Okt.—Nov.» och sannolikt afseende till fram i Oktober nämnda år gjorda utbetalningar, upptager ytterligare ett antal utgifter för arbetena i fråga, bl. a. följande: Kr. 232: 98 till Aktiebolaget KARL E. LUNDBERG & Co. för virke; Kr. 373: 58 till HECTOR & Co. för cement, gips etc.; Kr. 395 till MELENS Järnvaruaffär för järnbalkar; Kr. 264: 70 till D. HALD & Co. för T-järn; Kr. 343 till LUDVIG GUSTAFSSON för murtegel; Kr. 104 till LINDÉN & LIND för järnramar; Kr. 143: 50 till Nya Asfalt-Aktiebolaget för asfalt; Kr. 842: 10 till Bröderna GUSTAFSSON för marmor samt Kr. 454: 38 till HÖGELIN & SUNDSTRÖM för virke. Omöjligt är emellertid numera att utröna, om icke någon eller några af dessa poster delvis ingå i de här förut uppräknade.

I samband med Vindens ominredning ersattes den här förut (sid. 116) omnämnda, från

»Gröna passagen» upp till Kägelbanan i vinkel ledande kalkstenstrappan med en trappa af grön Mölnbomarmor, gående rakt upp till Tafvelgalleriet, som förbands med Kägelbanan medels en trappa om fyra steg af samma stenart. Marmorn till båda trapporna liksom äfven till golffriser i de båda nyvunna lokalerna levererades af Bröderna GUSTAFSSON (se ofvan). Arbetet med huggning och inläggning af trappstegen och friserna m. m. utfördes under sommaren 1904 af stenhuggaren AUG. ANDERSSON för en kostnad af Kr. 668: 25, betalda den 27 Augusti (se räkning, som upptager äfven »ett planstensgolf hugget och inlagdt» jämte slipning af samma golf — hvilket, har ej kunnat utrönas). Därutöfver uppbar Aktiebolaget ANDERSSONS Mekaniska Stenhuggeri den 5 April 1905 för »arbete med slipning af golfplanen i vindsrummet samt gröna frisen och trappan» äfvensom för »slipning å golfvet i rummet innanför Galleriet» tillhopa Kr. 105: 60 (se räkningar och Rescontra).

Ytterligare tillkommo ett flertal arbeten och leveranser. Det hufvudsakliga snickeriarbetet — ekpanel kring Galleriet, ekkarm med dörr, två större karmar i cirkelsegment upptill, en stor modell till järnkonstruktion kring takbågarna, fönsterluckor af furu åt gatan, dörrar, sidor och hyllor af ek till ett skåp i rummet innanför Galleriet, allt enligt räkning af den 8 Maj 1905, äfvensom en ljuddämpningstrumma i två delar med dubbla bottnar till Kägelbanan — utfördes af snickaren C. H. BENCKERT J:r för tillhopa Kr. 4 380, slutbetalda den 9 Maj 1905. Parkettgolf af ek levererades och inlades i Tafvelgalleriet af Nordiska Möblerings-Aktiebolaget för Kr. 2 008: 36, betalda den 29 Mars samma år. Målnings- och förgyllningsarbete — äfven i Kägelbanan — utfördes af E. HJ. KJELLBERG för Kr. 4 290, slutbetalda den 27 November 1905, samt diverse förgyllningar af C. C. SPORRONG & Co. för Kr. 513: 49*), slutbetalda den 27 Mars 1905. Ytterligare virke levererades af HÖGELIN & SUNDSTRÖM för Kr. 474: 30, slutbetalda den 24 September 1906; af J. A. LAGERQVISTS Snickerifabrik för Kr. 356: 61, slutbetalda den 21 April 1906; af Sala Ångsågs Aktiebolag — panelstycken af *white wood* — för Kr. 286: 21, betalda den 3 Mars 1905, och af samma bolag dessutom »luckor till Galleriet» för Kr. 130, likvid den 4 följande Juni, äfvensom af Lenna Brädgård (f. d. Aktiebolaget KARL E. LUNDBERG & Co.) för Kr. 861. (Se räkningar och Rescontra).

Vidare äro att nämna inläggning af sex större fönsterlufter i Kägelbanans tak (se dok. 12**) samt anbringande af en låsanordning på taket öfver Tafvelgalleriet och Kägelbanan, för hvilka arbeten byggmästare MATTSSON utkvitterade resp. Kr. 1 700 den 26 Juli 1905 och Kr. 650 den 13 Januari 1906. För uppsättning af en isoleringsvägg af trä innanför tegelväggen i Galleriet längs hela huset åt gatan i början af sistnämnda år uppbar MATTSSON Kr. 1 872: 50 (slutlikvid den 28 April, se räkningar och Rescontra).

Glasrutor till takfönstren i Tafvelgalleriet och Kägelbanan levererades och insattes af C. L. SCHÖNOW & Co. för Kr. 1 921: 65, slutbetalda den 20 Januari 1906 (se räkningar och Rescontra).

Elektrisk belysning installerades i Tafvelgalleriet af LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag för en kostnad, hvarom se längre fram (sid. 148).

För ritningar till ändrad inredning af Vinden och Kägelbanan uppbar professor CLASON den 16 Oktober 1905 ett arfvode af Kr. 865 (se räkning och Rescontra).

Till sist må erinras om den förut (sid. 87) omnämnda, af konstnären NILS ASPLUND för Kr. 4 200 utförda takdekorationen i Tafvelgalleriet.

En sammanräkning af alla nu uppräknade kostnader för ifrågavarande omändringar ger

*) I summan ingår förgyllning af ett ventilgaller till Inre kontoret med Kr. 236· 75.
**) I afsnittet "Reparationer och ombyggnader" i "Fastigheten n:r 4 vid Hamngatan. Dokument". Gr. LXIV: III:B. a.

en totalsumma af i rundt tal Kr. 45 000. Dock stannade det icke därvid. Med tanke på såväl den dyrbara inredningen som de värdefulla samlingar de nyvunna lokalerna voro afsedda att inrymma, fann man det oundgängligt att omlägga och förstärka yttertaket öfver hufvudbyggnaden. Arbetena därmed pågingo delvis samtidigt med ominredningen af Vinden och äfven under de närmast följande åren. Den 30 Juni 1905 utkvitterade byggmästare MATTSSON för »omläggning af taket» — till förekommande af kondenseringsvatten på innertaket (se kostnadsförslag, dok. 3*) — Kr. 1 625 (se äfven räkning och Rescontra). I samband därmed uppsatte J. G. SCHUBERTH & Sons Eftr. vid lanterninerna 26 st. af firman på beställning förfärdigade kopparrännor — för bortledande af kondenseringsvatten — hopnitade samt fastsatta med kopparspik, för en kostnad af Kr. 294, betalda den 29 Juli 1905 (se räkning och Rescontra). Den 21 April 1906 betaldes till LAGERQVISTS Snickerifabrik Kr. 141: 50 för 40 st. kvistrena s. k. vattlister och 30 st. kälade lister, allt till takfönstren i galleriet (se räkningar och Rescontra). Under våren och försommaren 1908 insattes skyddsfönster på taket öfver de gamla takfönstren i galleriet och Kägelbanan (se byggmästare MATTSSONS kostnadsförslag af den 24 Februari, »Reparationer och ombyggnader»: dok. 19*) för en kostnad af Kr. 2 250, slutbetalda den 8 följande Juli (se äfven Hufvudbok).

I detta sammanhang må vidare nämnas, att LAGERQVISTS Snickerifabrik i slutet af år 1922 på beställning tillverkade 24 st. takfönsterluckor af asp, hopsatta medels bronsskruf och inoljade, afsedda att uppsättas på yttertaket öfver hufvudbyggnaden, något som skedde först senare. Kostnaden för dessa luckor jämte transport och uppsättning gick till Kr. 1 118: 50, slutbetalda den 15 Oktober 1923 (se räkning och Hufvudbok). Som dessa luckor emellertid visade sig mindre hållbara, blefvo de senare ersatta med nya.

Hösten 1923 verkställde LAGERQVISTS Snickerifabrik den förut omnämnda ompanelningen i Tafvelgalleriet. Sedan den gamla väggpanelen hade nedtagits och upphuggning i väggen skett — i samband hvarmed tafvelhängarlist anordnades — uppsattes, enligt räkning af den 6 Oktober samma år, »väggpanel af utsökt prima tysk ek, fanerad å förut befintliga förändrade *white wood*-paneler», det hela för en kostnad af Kr. 8 568, slutbetalda den 15 samma månad (se äfven Hufvudbok).

I Mars 1925 levererade och uppsatte OTTO MEYERS Konstgjuteri (innehafvare ARNE SPANIER) längs alla väggarna i galleriet ett räck af 20 mm. oxiderade mässingsrör, bestående af omkring 45 m. liggare och 30 st. ståndare samt 26 st. blytyngder om 26 kg. pr st., för en kostnad af Kr. 2 325, betalda den 17 samma månad. Före den slutliga beställningen hade gjuteriet förfärdigat tre olika profräck, något gröfre, för en sammanlagd kostnad af Kr. 465, äfven detta belopp betaldt nyssnämnda dag. (Se räkningar och Hufvudbok.)

Tafvelgalleriets iordningställande drog en sammanlagd kostnad af i det närmaste 60 000 kronor.

Det vid inredningen af Tafvelgalleriet afskilda vindsrummet längst i väster lämnades tillsvidare oinredt och fick stå obegagnadt åtskilliga år framåt. Först 1919—1920 inreddes det till gymnastikrum åt WILHELMINA VON HALLWYL och tillika förvaringsrum för bordssilfret och tennsamlingen.

Ritningar till rummets inredning hade professor CLASON redan 1914 på anmodan utarbetat — den 29 Oktober nämnda år uppbar han Kr. 360 i arfvode för dessa ritningar (se Privat Kassabok samt kvitterad nota).

Det dröjde sedan till hösten 1919, innan anbud å inredningens utförande af WILHELMINA VON HALLWYL infordrades från J. A. LAGERQVISTS Mekaniska Snickerifabrik. Anbudet,

*) Se not** å sid. 125.

dateradt den 17 September, afsåg tillverkning och leverans af följande: två dörrar, sex väggramar i två fält och tre väggramar i tre fält, en väggpanel med en fyllning, två väggpaneler i tre fyllningar samt frispanel i fyllningar, vidare vägglist och större hålkälslist äfvensom en 30-ruts fönsterbåge i taket, allt af prima tysk ek. Arbetet blef färdigt i förra hälften af December, och räkningen, daterad den 12 samma månad och slutande på Kr. 4 745, betaldes den 8 Januari 1920 (se äfven Privat Kassabok).

Något tidigare, i början af September 1919, hade snickaren EDVARD JOHANSSON, förut anställd hos BENCKERT J:r och dennes efterträdare såsom leverantör till Hallwylska huset, levererat af honom på beställning tillverkade tio skåp af mattpolerad massiv mahogny till inredningen i det nya museirummet. Priset var Kr. 2 870, slutbetalda den 20 Maj 1920 (se Privat Kassabok samt räkning).

Själfva uppsättningsarbetet utfördes under byggmästare MATTSSONS ledning af ett par af honom anställda snickare.

Inredningen i de tio skåpen, bestående af hyllor och lådor m. m. af polerad massiv mahogny jämte haklister af oxideradt järn, lådorna med metallhandtag med äkta förgyllning, tillverkades samt levererades och uppsattes i Maj 1921 af LAGERQVISTS Snickerifabrik för en kostnad — inberäknadt inpanelning med oljad massiv mahogny af den till rummet hörande toiletten samt på samma räkning upptagna valnötstak i toilettrummet och garderoben vid Biljardrummet — för en kostnad af Kr. 4 885, slutbetalda den 14 följande Juli. I Mars 1926 inpassade LAGERQVISTS snickare mahognyhyllor i skåpen i Gymnastikrummet för Kr. 184: 25, betalda den 30 följande April. (Se räkningar.)

Redan i Januari 1916 hade Aktiebolaget Åtvidabergs Förenade Industrier ingifvit begärdt anbud å rutparkettgolf till Gymnastikrummet, och den 25 följande November utbetaldes till bolaget Kr. 710: 50 (Kr. 725 med 2 % rabatt) i afräkning å priset för golfvet, hvilket tillsvidare lagrades i bolagets snickerifabrik (se räkning af den 5 föregående Oktober). Parkettgolfvets inläggning utfördes genom fabrikens försorg först under våren 1920, och slutbetalning skedde pr postanvisning den 20 Maj detta år med Kr. 245, hvadan hela kostnaden blef Kr. 955: 50 (se äfven Privat Kassabok).

För »resterande å arbeten i nya museirummet» (specifikation saknas) uppbar byggmästare MATTSSON sistnämnda dag Kr. 2 634. Ytterligare utbetaldes »för nya rummet» den 20 samma månad till J. G. SCHUBERTH & Son (för plåtslageriarbete) Kr. 158 och till J. A. LAGERQVIST (för diverse snickeriarbete enligt räkning) Kr. 267: 97 (se Privat Kassabok).

Gymnastikrummet, tillika museirum, drog alltså en inredningskostnad af Kr. 17 059: 22.

Den här förut (sid. 84) i förbigående berörda ominredningen af de väggfasta skåpen längs Kägelbanans norra vägg — Biblioteket — utfördes i flere omgångar. En första omändring gjordes under sommaren 1912 af snickaren EDV. JOHANSSON. Skåpen belades därvid invändigt med massiv mahogny, hvarjämte hyllor och lister mattpolerades, allt för en kostnad af Kr. 828: 35, betalda den 18 Juli nyssnämnda år (se räkning och Privat Kassabok).

Långt mera omfattande var den omändring af Biblioteket, som kom till utförande våren 1921, då J. A. LAGERQVISTS Snickerifabrik på beställning tillverkade och uppsatte »14 st. skåp med glasram och 2:ne flyttbara hyllor i hvarje af polerad massiv mahogny samt haklister af oxideradt järn och hyllbärare af oxiderad metall» för en kostnad af Kr. 9 220, slutbetalda den 14 Juni samma år (se räkning). För »ritningar till ändring af paneldörrar för bokhyllsinredning i Kägelbanan» hade den 9 föregående Februari till Prof. I. G. CLASONS Ritkontor betalts Kr. 390 (se räkning, kvitterad af C. ALB. COLLETT).

Någon tid senare kom emellertid WILHELMINA VON HALLWYL underfund med att bok-

skåpens höjd kunde genom urtagning ur de omedelbart bakom skåpen befintliga takstolarnas stödben ökas med ett par tiotal cm. och åtskilligt utrymme därigenom vinnas åt hennes boksamling. Denna operation utfördes i början af 1922, hvarpå LAGERQVISTS Snickerifabrik fick i uppdrag att göra om skåpen. Den 6 Februari samma år levererade fabriken, enligt räkning af den 31 Maj, »14 st. skåp med glasramar och — denna gång — 3 st. flyttbara hyllor i hvarje», för öfrigt lika med de gamla skåpen, de nya för Kr. 6 248. Därtill kom en hel ny skåpframsida af kvistren furu, bestående af 14 st. dörrar med ramverk, jämte uppsättning, inpassning och beslagning äfvensom uppsättning af mahognyskåpen, hvilket allt drog en kostnad af Kr. 2 286. Hela denna tredje omändring gick sålunda — såvidt på LAGERQVISTS Snickerifabrik ankom — till Kr. 8 534, slutbetalda den 28 Juni 1922 (se räkning).

Därutöfver tillkommo dels Kr. 1 369: 60, betalda den 27 Juni 1922, för 14 st. spegelglas till de nya bokskåpen, levererade och insatta af firman C. L. SCHÖNOW & Co., dels Kr. 2 113: 10, slutbetalda den 25 Januari 1923, för oljemålning af de nya skåpframsidorna samt förgyllning med äkta halfslaget guld af lister och ornament, detta arbete utfördt af E. HJ. KJELLBERG (se kvitterade räkningar).

Sammanlagda kostnaden för de tre ominredningarna af biblioteket steg därmed till Kr. 22 455: 05.

Som helhet drog ombyggnaden af nedre vinden i det närmaste 100 000 kronor.

g. Omändring af Stora kassahvalfvet.

Den förut (sid. 117) omnämnda omändringen af Stora kassahvalfvet kom till utförande våren 1907. Med E. A. ROSENGRENS Kassaskåpsfabrik, Göteborg, uppgjordes genom kontrakt af den 19/20 April nämnda år (se N:r 104 Kassa-Verificationer 1907 Nov.—Dec.) om leverans af dels »ett pansarhvalf af glashårdt härdad 10 mm. tjock äkta compoundpansarplåt med skarfvar af samma material och med yttre dimensioner efter hvalfvets form» för Kr. 3 480; dels »en brand- och dyrkfri, inbrottsfri och thermitsäker kassahvalfsdörr, 190 × 90 cm. i dagen, med 100 mm. tjock plåtstyrka, hvaraf 60 mm. äkta compoundpansarplåt, 32 mm. stålplåt och 8 mm. Rosengrens antithermitpansarplåt», i enlighet med kostnadsförslag af den 5 April 1907 (»Reparationer och ombyggnader»: dok. 17, innehållande äfven blåkopior af ritningar), målad och lackerad, för Kr. 3 000; dels två skåp å hvardera sidan af hvalfvet, upptagande hela sidoväggarnas bredd, hvartdera skåpet innehållande två vertikala afdelningar, hvardera med särskildt lås, skåpen med 10 mm. tjocka ståldörrar, målade och lackerade, för tillhopa Kr. 1 800. Summa Kr. 8 280, slutbetalda den 7 December 1907 (se kvitterad räkning samt Rescontra), då leveransen var fullgjord.

Anbudet omfattade jämväl montering i hvalfvet men icke erforderliga murnings-, snickeri- och ställningsarbeten, hvilka beställaren hade att bekosta. Enligt anbudet var leverantören villig att taga de i kassahvalfvet förut befintliga skåpen äfvensom kassahvalfsdörren i utbyte till pris af Kr. 500. (Huruvida detta utbyte verkligen skedde, framgår ej af räkenskaperna, enligt hvilka leverantören uppbar det aftalade beloppet utan afdrag.)

De nyssnämnda murnings- och snickeriarbetena utfördes under byggmästare MATTSSONS ledning af enkom anställda byggnadsarbetare för en kostnad af Kr. 546: 61, slutbetalda den 31 Januari 1908 (se dagsverkslistor och Rescontra). Att märka är, att de i hvalfvet ingående betongmurarna inuti försågos med s. k. armeringsjärn.

I detta sammanhang må jämväl nämnas, att hösten 1925 hos J. A. LAGERQVISTS Snickerifabrik beställdes ett väggfast skåp med dörrar och flyttbara hyllor, allt af furu, hvilket levererades och uppsattes i Lilla kassahvalfvet i midten af Oktober. Kostnaden utgjorde Kr. 518, betalda den 19 samma månad (se räkning).

h. Ominredningar af Köket etc.

Under våren 1908 blefvo Köket och Personalens matrum föremål för en första ominredning. I båda lokalerna borttogos därvid de ursprungliga, i ekimitation målade furupanelerna och ersattes med bröstpaneler af ek, med hvilket träslag äfven hvalfvet mellan de båda rummen kläddes. Jämväl hyllinredningen i de två skafferierna gjordes om af ek. Hela denna ominredning drog en kostnad af Kr. 1 425, slutbetalda den 22 Maj (?) nyssnämnda år (se byggmästare MATTSSONS kostnadsförslag af den 31 Januari 1908, dok. 18 i »Reparationer och ombyggnader», samt »Hufvud Bok för Grefve W. VON HALLWYL» samma år).

Något år senare befanns golfvet i Köket ha börjat sjunka, och en undersökning visade, att ett nytt golf måste inläggas. Som detta icke kunde ske utan borttagning af paneler m. m., beslöts att i samband därmed företaga en grundlig ominredning af såväl Köket och matrummet som skafferierna. Alltså nedtogs och bortfördes hela den gamla inredningen i alla de nämnda lokalerna. Utom självfva golfvet borttogs äfven betongunderlaget därunder, hvarjämte jordmassan under järnbalkarna bortschaktades och bortkördes. 7 st. nya järnbalkar inlades med fästen i murarna, och mellan balkarna götos betonghvalf samt öfver det hela ett isoleringslager af asfalt. Öfverst lades slutligen nytt kalkstensgolf.

Vidare nedhöggos de gamla rabitztaken liksom äfven den ursprungliga marmoritbeklädnaden på väggarna i matrummet, och alla såväl tak som väggar kläddes med hvita flata kakel, en anordning troligen utan motstycke i Stockholm och som — enligt byggmästare MATTSSON — »ingen kakelmakare annars hade sett».

De gamla ekpanelerna återuppsattes och kompletterades, likaså ekinredningen i skafferierna. I yttre skafferiet inbyggdes ett nytt isskåp af ek. Diskbordet i Köket belades med en skifva af hel teak och beslogs med 1.5 mm. tjock ren nickelplåt.

I omändringarna ingingo jämväl inläggning af nytt kalkstensgolf i köksförstugan, omdragning och komplettering af de elektriska ledningarna äfvensom svarfning och uppsättning af strömbrytare samt strömbrytar- och doslock af ek och pockenholts. I sin helhet drogo alla dessa ominredningar med bilnings-, murnings-, cementgjutnings- och andra arbeten jämte materialier en kostnad af Kr. 14 620: 75, slutbetalda den 21 Oktober 1910. Till detta belopp bidrog — enligt anteckning på den af byggmästare MATTSSON nedskrifna arbetsredogörelsen, tillika kvitterad räkning — WILHELMINA VON HALLWYL med Kr. 2 900 och WALTHER VON HALLWYL med återstoden (se äfven Privat Kassabok samt Hufvudbok).

Ytterligare tillkom omläggning af vattenledningen genom Köket m. fl. lokaler, hvarvid ledningarna, som förut hade legat på väggen, inlades i kanaler i golfvet, ett arbete som utfördes af Aktiebolaget Installatör (verkställande direktör ingenjör AXEL BRUNDIN) för en kostnad af Kr. 770: 96, betalda den 19 Januari 1911 (se räkning af den 30 September 1910, som upptager jämväl en del ej hithörande arbeten, samt Hufvudbok). (Om entreprenörer och leverantörer i öfrigt lämnas i den nyss anförda redogörelsen ingen uppgift.)

Den förut omnämnda beläggningen af diskbordet med nickelplåt utfördes af firman NILSSON & STRIDSBERG för Kr. 578: 25, betalda den 4 Januari 1911 (se räkning och Hufvudbok; enligt räkningen afgingo Kr. 280 »för debitering å byggmästare MATTSSON», medan återstående Kr. 298: 25 äro införda i Hufvudbok såsom betalda den 3 Februari 1911. Därutöfver betaldes till NILSSON & STRIDSBERG enligt Hufvudbok dels den 10 Januari 1911 Kr. 997: 05, dels den 18 följande April Kr. 800 för diskbord af nickel, men hvilka som afses, därom lämnas ingen upplysning.

I detta sammanhang må tillika nämnas, att i Nedre och Öfre serveringsrummet samt i Köket inlade NILSSON & STRIDSBERG tillhopa 7 st.disklådor (diskhoar) af samma slags plåt,

hvartill kommo 8 st. aflopp med nickelsilar m. m. Sammanlagda kostnaden för dessa arbeten utgjorde Kr. 1 509: 75, betalda den 13 Januari 1911. Till detta belopp bidrog WILHELMINA VON HALLWYL med Kr. 800 och WALTHER VON HALLWYL med återstoden, Kr. 709: 75 (se räkning, Privat Kassabok samt Kassabok 1910).

Att omnämna är slutligen, att i såväl Nedre som Öfre serveringsrummet ett stycke af väggen ofvanför diskbänken under följande sommar af kakelugnsmakaren H. G. ULIN kläddes med hvita flata kakel för en kostnad af Kr. 101: 80, betalda den 29 Juli 1911 (se Hufvudbok). Med största sannolikhet har ULIN, som hade alla öfriga kakelarbeten inom huset vid denna tid på sin lott, utfört äfven den nyss omtalade kakelbeklädnaden af väggar och tak i Köket och Personalens matrum.

i. Inredning af Kinarum.

Allteftersom samlingen af asiatisk keramik genom fortgående förvärf under 1900-talets första årtionde började snabbt växa i omfång, blef det oundgängligt att skapa lokaler inom huset för uppställning af föremålen. Möjlighet därtill erbjöd den från Ektrappans öfre hvilplan norr ut ledande Östra vindspassagen (»Gröna passagen») jämte det här förut (sid. 116) i förbigående omnämnda, i fil därmed fyra trappsteg högre upp belägna samt genom en vägg med dörr från passagen skilda utrymmet, hvilket t. o. m. Februari 1906 hade användts till bostad åt en af betjänterna. Genom borttagning af skiljeväggen skulle man kunna få två sammanhängande rum, tillräckliga för samlingens behof.

Emellertid dröjde det några år, innan man skred till förverkligande af detta uppslag. Först någon gång under 1910 uppdrog WILHELMINA VON HALLWYL åt professor CLASON att utarbeta ritningar till inredningar i de tilltänkta nya museilokalerna. Ritningarna, för hvilka arkitekten den 19 Januari 1911 uppbar ett arfvode af Kr. 1 230 (se Privat Kassabok samt räkning), synas ha aflämnats redan föregående sommar, att döma af att ett kostnadsförslag å inredningarna af snickaren O. NILSSON — samme handtverkare som tidigare hade gjort inredningarna i bl. a. Matsalen och Rökrummet samt gatporten — är dagtecknadt den 25 Augusti 1910. NILSSONS anbud omfattade följande: »barriär (utbytt mot en dylik af Mölnbomarmor), 2 dörrar och dörromfattningar, paneler och ramverk å väggarna och framför skåpen och pelare och bjälkar (?) med konsoler, fönsterinnerbågar med spröjsar, fönstersmygar, fönsteromfattning, bröstpanel, allt af prima tysk ek enligt visade ritningar, Kr. 8 870, 7 st. fönsterkarmar, 7 st. ytterbågar, Kr. 420»; tillsammans Kr. 9 290. Enligt aftal skulle uppsättningen utföras af beställaren mot en rabatt af Kr. 1 000 och leveransen vara i sin helhet fullgjord den 31 följande Oktober. Emellertid gjordes under arbetets gång en del tillägg samt ändringar i vissa detaljer, som dels vållade försening, dels gjorde, att räkningens slutsumma — med ytterligare rabatt af Kr. 73 — blef Kr. 8 377, slutbetalda den 6 Februari 1911 (se Privat Kassabok, räkning samt förteckning öfver »afdrag»).

En af kamrer B. GLAUMANN uppgjord förteckning (odaterad) öfver »utgifter för Kinarummet» upptager utöfver de båda nu nämnda posterna följande: byggmästaren O. MATTSSON (för diverse byggnadsarbeten) Kr. 9 729: 80; snickaren M. PETTERSSON (jämte biträden) Kr. 1 662: 30; snickaren EDVARD JOHANSSON Kr. 6 074: 85; NYMAN (enligt uppgift snickare) Kr. 2 750; grön marmor (från Bröderna GUSTAFSSON, till trappor m. m.) Kr. 2 000; mässingsramar (från Svenska Metallverken), gångjärnsanordning etc. Kr. 3 199: 66; virke Kr. 250: 28; spanjoletter Kr. 384: 82; J. O. KOLLBERG (mekaniker, för lås etc.) Kr. 1 050: 72; spegelglas (från N. A. HEDJERSON) Kr. 1 039: 67; summa Kr. 37 749. Enligt tillägg till samma förteckning tillkommo ytterligare följande utgifter: till snickaren JOHANSSON »för lilla för-

stugan» omkring Kr. 800; för förgyllning af mässingsramar omkring Kr. 2 000 (Guldsmeds-Aktiebolaget uppbar den 20 Januari och 19 April tillhopa Kr. 1 721: 61 »för förgyllningar») samt för boning (?) Kr. 150. (Se äfven Privat Kassabok.)

I samband med Kinarummens inredning anordnades ett vindfång mellan öfre rummet och Östra baktrappans öfversta hvilplan, hvilket utrymme af nyssnämnde JOHANSSON panelades helt och hållet i ek för en kostnad af Kr. 325 (se räkning af den 23 Mars 1911, betald samma dag). Samma räkning upptager ändring af två tak (med all sannolikhet i Kinarummen) m. m. för Kr. 415 (se äfven Privat Kassabok). Senare samma år gjorde JOHANSSON 74 st. hyllor och 98 st. lister af mahogny till skåpen i Kinarummen för Kr. 1 371, slutbetalda den 20 Oktober (se Privat Kassabok samt räkning).

Äfven det ursprungligen till garderob (»Gröna garderoben») använda utrymmet innanför (väster om) Nedre Kinarummet förvandlades till museirum (»Kinasvansen») och inreddes till förvaringsrum för solfjäders- samt mynt- och medaljsamlingarna, ett arbete som likaledes utfördes af EDVARD JOHANSSON (detta enligt muntlig uppgift — räkenskaperna nämna intet därom).

I detta sammanhang må nämnas, att samme handtverkare den 26 September 1918 utkvitterade Kr. 3 125 för »ett tak af tysk ek», hvilket — enligt muntlig uppgift 1943 af f. d. betjänten i Hallwylska huset ESKIL AGRELL — uppsattes i Öfre Kinarummet af en af byggmästare MATTSSONS snickare vid namn LUNDBERG.

I Juni 1923 levererade LAGERQVISTS Snickerifabrik 12 st. mynt- och medaljlådor med fackindelningar af polerad mahogny jämte kantslipade skjutbara spegelglas »till montern i Gröna garderoben» för Kr. 1 032, slutbetalda den 15 samma månad. Under 1924 och 1925 gjorde samma fabrik nya indelningslister af polerad mahogny i 8 st. myntlådor samt 8 st. dylika lådor utan och 4 st. d:o med fackindelning för tillhopa Kr. 1 266: 50, slutbetalda den 23 April 1925, allt ingående i inredningen i »Kinasvansen». (Se räkningar. Anmärkas må här, att på grund af räkenskapernas njugghet på uppgifter rörande Kinarummens inredning redogörelsen för denna icke har kunnat bli så fullständig, som önskvärdt vore. Af samma skäl kan ej heller någon tillförlitlig siffra för totalkostnaden anges. Här redovisade arbeten drogo emellertid en kostnad af i rundt tal 45 000 kronor.)

j. Anläggning af W. C.-system.

Det var under sommaren 1913, som det förut (sid. 100) omnämnda utbytet af det ursprungliga torrklosettsystemet mot W.C.-system verkställdes. Anläggningens utförande uppdrogs åt Aktiebolaget Installatör, som under 1901 hade öfvertagit den dittills af firman AXEL BRUNDIN bedrifna rörelsen — med ingenjör BRUNDIN såsom verkställande direktör — och alltsedan dess varit husets ordinarie vattenledningsentreprenör.

Enligt bolagets anbud, dateradt den 3 Maj 1913, jämte bilagd »Beskrifning» (dok. 13 och 14 i afsnittet »Vatten och Renhållning» i »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument»), samt antaget jämlikt kontrakt af den 3 följande Juni (dok. 16), skulle anläggningen draga en kostnad af Kr. 2 400 och omfatta följande: uppsättning i södra klosettrummet vid Ekgångens fortsättning (Västra vindspassagen) af en vattenklosett, bestående af klosettstol af prima hvitt porslin, spolcistern af polerad massiv mahogny, uppsatt på förnicklade konsoler, förnicklad mässingskedja med styranordning af förnicklad metall och med porslinshandtag samt förnickladt spolrör af metall, fäst medels förnicklade klammer; dragning från närbelägen vattenledning till klosettrummet af 13 mm. galvaniserade smidda järnrör och inom klosettrummet af förnicklade mässingsrör fram till flottörkranen i spolcisternen samt

förening med denna medels en förnicklad stoppkran äfvensom dragning från vattenklosetten genom våningarna af en afloppsledning af 102 mm. tjockgjutna W.C.-rör dels 600 mm. upp öfver yttertaket för ventilation, dels ned i jordvåningen med fortsättning ut i gården genom asfalterade 152 mm. gjutjärnsrör; dessutom uppsättning i hvartdera af de tre klosettrummen i Fondbyggnaden (invid Fontänen) af en vattenklosett, bestående af klosettstol af hvitt porslin, sits af polerad mahogny med förnicklade beslag, spolcistern af gjutjärn, invändigt emaljerad och utvändigt gråmålad, pådragningskedja af förnicklad mässing med porslinshandtag, spolrör af bly, patenterad gummianslutning samt stoppkran vid föreningen med vattenledningen, vidare förening af spolcisternerna medels galvaniserade smidda järnrör med närmaste vattenledning, dragning från klosetterna af 102 mm. tjockgjutna W.C.-rör 600 mm. upp öfver yttertaket för ventilation samt af afloppsledningar af asfalterade 102 och 152 mm. gjutjärnsrör ut i gården fram till afloppsledningen från det förstnämnda klosettrummet äfvensom förening där af alla afloppsledningarna och vidare dragning ut till grundmuren åt Hamngatan samt förening där med egendomens kloakledning.

I anbudet ingingo jämväl zinkrörsledningar från klosetterna, erforderligt antal rensrör till afloppsledningarna samt ritningar och ansökningshandlingar till Stadens myndigheter, däremot inga egentliga byggnadsarbeten. Alla dylika arbeten, såsom bilning, murning och cementgjutning såväl öfver som under gården, stenhuggning, snickeri-, målnings- och smidesarbeten, utfördes under byggmästare MATTSSONS ledning af för dessa ändamål anställda arbetare.

Utöfver den med entreprenören aftalade kostnadssumman, Kr. 2 400, tillkommo för diverse extra arbeten m. m. Kr. 168: 80, så att hela kostnaden för entreprenaden steg till Kr. 2 568: 80, betalda den 10 September 1913 (se räkning och Hufvudbok). Den på byggmästare MATTSSON kommande anparten af kostnaden, inberäknadt äfven körslor och materialier, utgjorde Kr. 2 350, slutbetalda den 24 (?) November 1913 (se MATTSSONS kostnadsförslag [dok. 1 i »Reparationer och ombyggnader»] och kvitto, båda odaterade, samt Hufvudbok). Sammanlagda kostnaden för W.C.-anläggningen uppgick sålunda till Kr. 4 918: 80.

k. Nytt tak i Lilla kapprummet.

Till Lilla kapprummet, hvars tak ursprungligen var hvitmåladt, beställde WILHELMINA VON HALLWYL 1913 hos snickaren EDVARD JOHANSSON ett nytt tak i stil med väggpanelerna i rummet, liksom dessa af massivt valnötsträ samt efter af professor CLASON utarbetade ritningar. Det nya taket, som levererades och uppsattes i första hälften af September nyssnämnda år, kostade enligt räkning af den 3 följande Oktober Kr. 2 489, betalda den 11 samma månad (se äfven Privat Kassabok). Med tillägg af arkitektens arfvode, Kr. 220, betalda den 29 Oktober 1914 (se nota, kvitterad samma dag, samt Privat Kassabok), blef hela kostnaden för det nya taket Kr. 2 709.

l. Två nya källare.

I den ursprungliga byggnadsplanen ingingo icke källare under Stallet och Vagnboden. Det var först under loppet af år 1915, som förvaringskällare under dessa båda lokaler anordnades.

Arbetena därmed började med bortskaffning af jord- och stenmassor till ett djup af omkring 3 m. ned till Saltsjöns lägsta vattenstånd. Därpå afkilades grundmurarna, här bestående af sprängsten och på en del ställen ända till 1 m. tjocka, rundt om till en tjocklek af 65 cm. Utanpå göts en betongmassa af 1 del cement, 5 delar sand och 7 delar makadam — samma

blandning som i de gamla betongmurarna — till en tjocklek af omkring 10—15 cm. Källarhvalfven götos af en betongmassa, sammansatt af 2 delar cement, 5 delar sand och 5 delar makadam samt med 1"-rundjärn ingjutna i massan på ett afstånd från hvarandra af 10—12 cm., från midt till midt räknadt, och af bågform som hvalfven. I källarhvalfvet under Stallet inlades en järnbalk med uppgift att minska spännvidden vid trappan ned till källaren och trygga bärigheten åt den nya tunga armerade väggen vid trappan. I denna vägg ingick en fullständig järnkonstruktion för spiltbalkens fasthållande vid järndörren och väggen.

Båda källarna byggdes på samma sätt, men den under Vagnboden delades i två med en järnarmerad betongvägg emellan, den ena — liksom källaren under Stallet — afsedd till förvaringsrum för diverse, senare för museiföremål, den andra till matkällare för gårdskarlslägenheten och med en järndörr till en i samband med anordnandet af de nya källarna upptagen trappuppgång till förstugan öster om Fontänen.

Entreprenör för hela anläggningen synes ha varit byggmästare MATTSSON själf, att döma af att i den af honom nedskrifna redogörelsen för arbetena inga andra entreprenörer eller leverantörer äro nämnda och endast klumpsummor för kostnaderna angifna, nämligen för sten-, järn-, cement- och murningsarbeten jämte körningar Kr. 10 970 äfvensom för värmeledning i två och elektriskt lyse i tre källare jämte erforderligt byggnadsarbete Kr. 1 080, tillsammans Kr. 12 050, betalda den 10 Januari 1916 (se nyss anförda dok., som tillika utgör kvitto).

m. Omändringar af Badrummet.

Den ursprungliga inredningen af Badrummet, förut omnämnd dels under »Träinredning» (sid. 60 och 61), »Steninredning»(sid. 66) samt dels under »Vattenlednings- och afloppssystem» (sid. 97 och 98), förblef under de två första årtiondena af husets tillvaro så godt som oförändrad. En våren 1901 företagen omändring synes snarast ha varit en reparation, föranledd af något med tiden uppkommet fel i afloppet. För felets afhjälpande måste cementgolfvet upphuggas, och i samband därmed insattes ett nytt badkar, liksom det ursprungliga af emaljeradt gjutjärn, pris Kr. 150. Hela arbetet drog en kostnad af Kr. 224: 50, betalda den 10 April samma år (se räkning och Rescontra). Entreprenör var, liksom alltid för dylika fall, firman AXEL BRUNDIN, hvars sista arbete i Hallwylska huset det var. Firman öfvergick nämligen senare samma år, såsom förut (sid. 131) är omnämndt, i det då nybildade Aktiebolaget Installatör.

Verkliga omändringar af större omfattning af Badrummet företogos i två olika omgångar åren 1921 och 1922. Därvid gick man efter ritningar, utarbetade på Professor I. G. CLASONS Ritkontor. En första ritningsserie omfattade, enligt räkning af den 18 December 1919, »ritningar till badrums- och gästrumsinredningar», och arfvodet, Kr. 750, är kvitteradt den 3 Januari 1920 på räkningen af C. ALB. COLLETT. En andra serie, enligt räkning af den 29 Mars 1922 omfattande »ritningar till badrum, monter samt förändring af väggar i Kägelbanan», betaldes den 30 följande April med Kr. 1 357, kvitterade af samme COLLETT. Ytterligare en serie ritningar, till diverse montrer och skåp samt till ändringar i Badrummet, var upptagen på räkning af den 8 Januari 1923 med ett arfvodesbelopp af Kr. 520, utkvitterade den 5 följande Februari af GUSTAF CLASON (j:r). (Se äfven Hufvudbok.)

Den första af de båda omändringarna i fråga utfördes under hösten 1921 och omfattade enligt entreprenörens, Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriets, den 30 November daterade räkning följande: leverans samt uppsättning i Badrummet af väggbeklädnad af polerad *blanc clair*-marmor, enligt anbud af den 24 Mars 1920, Kr. 6 625; leverans af ett nytt badkar

af polerad *blanc clair*-marmor, pris utan uppsättning Kr. 4 900, hvarå dock rabatterades Kr. 1 400, netto alltså Kr. 3 500; losstagning, omhuggning, borrning och återuppsättning af förut i Badrummet befintliga socklar af grön marmor Kr. 840: 15; extra mellanlister å vägg vid badkaret 140: 75; tillverkning och uppsättning af förstärkningsplattor bakom väggbeklädnaden 219: 20; borrning och uppsättning af metallhylsor och metallram i väggarna 381: 30; huggning, borrning och uppsättning af extra väggskifvor vid badkaret 478: 35; håltagning i skifva för elektriska ledningar 124: —; upptagning, omhuggning, slipning och återinläggning af grön marmorgolffris vid dusch och badkar 125: 20 äfvensom förstärkning af vägg vid badkaret samt isolering af rör i väggar Kr. 124; summa kostnader för arbete och materialier Kr. 12 557: 95, betalda den 18 Mars 1922 (se äfven Hufvudbok, konto Hallwylska Museet).

I detta sammanhang må tillika nämnas, att J. A. LAGERQVISTS Snickerifabrik i September 1921 levererade och uppsatte i Badrummet taklister och två svängda ventilgaller samt en sida foder, allt af ek, för en kostnad af Kr. 462, betalda den 23 följande November (se räkning och Hufvudbok).

Redan följande sommar ersattes emellertid marmorbadkaret med ett nytt, detta levereradt af Aktiebolaget J. M. LUNDHOLM och enligt räkningen af fajans (hvitglaseradt engelskt lergods). Karet hade beställts af professor CLASON och afsynades efter leveransen den 22 Juli af denne, hvarefter aftaladt pris, Kr. 900, den 27 betaldes (se bref af den 22 samma månad från professor CLASON till kamrer B. GLAUMANN [dok. 20*], räkningen samt Hufvudbok).

Till det nya badkaret gjorde LAGERQVISTS Snickerifabrik en ram af polerad mahogny, pris med putsning af tillhörande bronsbeslag Kr. 149: 75 (se räkning, betald den 19 Januari 1923).

Ännu mera genomgripande var den omändring af Badrummet, som utfördes under senare hälften af 1922. Den gällde såväl vatten- och afloppsledningarna som steninredningen. Den förra delen af arbetet uppdrogs åt Aktiebolaget Installatör och omfattade enligt bolagets räkning af den 31 December samma år följande: ändring af golfbrunnen i duschalkoven och dragning af ny rörledning; dragning af afloppsledning af 38 mm. kopparrör under marmorgolfvet från badkaret; framdragning af kall- och varmvattenledningar af 25 mm. kopparrör till blandningsbatteri för kar och dusch m. m.; dragning af kopparrörledning till extra förfärdigad duschanordning; extra förfärdigadt blandningsbatteri för kar och dusch samt med duschrör och duschsil äfvensom extra förfärdigadt fotbatteri; arbets-, modell-, material- och fraktkostnader tillhopa Kr. 3 513: 47, betalda den 27 Mars 1923 (se äfven Hufvudbok).

Omändringen af steninredningen utfördes äfven denna gång af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet, hvars den 30 December 1922 daterade räkning upptog följande: golf af Kolmårds- och hvita marmorplattor, utfördt i diagonalmönster med fris af Kolmårdsmarmor i nedre planet, samt i öfre planet golf, bestående af en platta af 5 cm. tjocklek med lutning mot golfbrunnen och med försänkt yta för dusch; vidare nedtagning och återuppsättning af skärmar för dusch; leverans och uppsättning af en skifva af *blanc clair*-marmor till mellanvägg jämte borttagning af föregående väggskifva samt leverans och inpassning af 3 st. runda väggbrickor för belysningskontakter; golfven inlagda i bruk af krossad hvit marmor och marmorcement; arbets-, material-, frakt- och transportkostnader tillhopa Kr. 5 609: 24, hvarå rabatterades 2 % med Kr. 112: 18, nettokostnad alltså Kr. 5 497: 06, betalda den 5 Februari 1923 (se äfven Hufvudbok).

Därmed hade Badrummet fått sin slutgiltiga inredning.

*) Se not å sid. 125.

n. Yttertaket ombeklädes med kopparplåt.

Såsom förut (sid. 40) är omtaladt, täcktes byggnadens yttertak ursprungligen med järnplåt, som mönjades och oljemålades. Gifvetvis måste denna plåtbeklädnad tid efter annan underkastas reparationer, delvis ganska ingripande och kostsamma. Så refs på hösten 1911 all den gamla takplåten af på Västra flygeln och ersattes med ny järnplåt, ett arbete som liksom den första täckningen utfördes af firman, från 1911 Aktiebolaget J. G. SCHUBERTH & Son — för en kostnad af Kr. 1 975 — medan man i fråga om midtpartiet och Östra flygeln nöjde sig med att skrapa och måla om den gamla plåten — för Kr. 235 — summa Kr. 2 210, betalda den 28 Oktober 1911 (se räkning och Hufvudbok). En andra större »reparation och ändring» af taket verkställdes af samma firma hösten 1918 för Kr. 811.

När fram emot år 1920 takbeklädnaden åter befanns vara i behof af förnyelse, beslöt WILHELMINA VON HALLWYL, i afsikt att för framtiden förebygga allt för ofta återkommande reparationsbehof, att med sina privata medel bekosta ett varaktigare och gedignare beklädnadsmaterial, nämligen kopparplåt. Äfven för detta omtäckningsarbete anlitades Aktiebolaget J. G. SCHUBERTH & Son.

Takomtäckningen utfördes under sommaren 1921. Allteftersom plåtslagarna refvo af den gamla järnplåten, lade af byggmästare MATTSSON för detta ändamål anställda byggnadssnickare ny hyflad och spontad 1-tums furupanel ofvanpå den gamla panelen, äfven på tornkupolerna. På det synnerligen fasta och jämna underlag, som bildades af den sålunda fördubblade panelen, lades därefter kopparplåten.

Hvad kostnaderna beträffar, slutade ett af SCHUBERTH & Son ingifvet första anbud, dateradt den 6 April 1920, å omtäckning af gathuset med dubbelfalsad kopparplåt, med afdrag för den gamla plåten m. m., på ett belopp af Kr. 23 246: 65. I ett tilläggsanbud, af den 19 Maj 1921, angafs kostnaden för omtäckning af »flygeln» till Kr. 7 600. Med tillägg af en del smärre utgifter, bl. a. Kr. 348 för kopparbeslagning af flaggstången jämte drifven knopp, uppgick, enligt räkning af den 30 September sistnämnda år, kostnaden för den då i sin helhet fullgjorda leveransen till Kr. 31 629, hvaraf Kr. 12 800 angåfvos såsom afgående »enligt räkning af den 30 November 1920». Det sistnämnda beloppet utgjorde den extra kostnaden för kopparplåten och hade den 29 December 1920 betalts af WILHELMINA VON HALLWYL, på hvilken räkningen också var ställd (se äfven Privat Kassabok). Slutbetalning af återstående Kr. 18 829 af hela kostnaden för takomklädnaden etc. skedde den 5 November 1921 (se kvitto och Hufvudbok). (Huruvida i slutsumman ingick kostnaden för båda flygeltakens omtäckning, framgår ej klart af räkenskaperna, men man torde likväl få anta, att så var förhållandet, enär i bevarade handlingar ingenting förekommer om vidare utgifter för takomläggning.)

Virket till den nya takpanelen levererades under tiden Maj—September 1921 af GUSTAF HASSELGRENS Trävaruaffär för sammanlagdt Kr. 2 034: 21, betalda den 23 följande November (se räkningar och Hufvudbok).

I samband med takomklädnaden utfördes en del ändrings- och kompletteringsarbeten på lanterninerna, ommurning af skorstenskransarna under kopparplåten, insättning af tre nya takfönster o. s. v. Såsom belysande för omfattningen af dessa och andra under 1921 verkställda byggnadsarbeten må nämnas, att enligt en af byggmästare MATTSSON nedskrifven redogörelse af December samma år, upptagande betalda daglöner och räkningar, hade under året genom eller till honom för dylika arbeten utbetalts Kr. 27 276: 30 (se N:r 136 Kassa Verificationer 1921 December).

Såsom medverkande tillkommo ytterligare följande leverantörer: J. A. LAGERQVISTS

Snickerifabrik, som tillverkade och levererade 7 st. lanterninkarmar, 6 lufter fönsterbågar samt 6 par takluckor med användande af fyllningsträet i de gamla luckorna för tillhopa Kr. 600: 50, slutbetalda den 23 November 1921; vidare trävarufirman J. A. LINDROTH & Co., som levererade virke till lanterninerna för Kr. 127: 24, betalda den 2 följande December; glasmästerifirman C. L. SCHÖNOW & Co., som utförde glasmästeriarbetet till lanterninerna, delvis med tillsläppande af nytt glas, för Kr. 1 258: 65, slutbetalda den 28 föregående September, äfvensom Aktiebolaget Installatör, som tillverkade och uppsatte kopparrörsräck af 12 stänger till skydd för lanterninerna för Kr. 391: 50, betalda den 12 Januari 1922 (se räkningar och Hufvudbok).

I detta sammanhang må slutligen omnämnas, att Aktiebolaget J. G. SCHUBERTH & Son hösten 1923 utförde en del kompletteringsarbeten på byggnadens yttre, såsom beslagning af taklisten under gesimsrännorna å gathus och flyglar med 14-skålpunds dubbelfalsad kopparplåt samt d:o af taklisten under gesimsrännan å tornet och högre partiet af Östra flygeln, äfvensom förfärdigade och ifalsade tre större utlopp från underrännan till utvändiga stuprören af 18-skålpunds kopparplåt för tillhopa Kr. 1 668, betalda den 20 December samma år (se räkning och Hufvudbok).

o. Ompanelning af baktrappväggarna.

Under våren 1921 borttogos genom LAGERQVISTS Snickerifabriks försorg de gamla fyllningarna och socklarna i väggpanelerna i såväl Östra som Västra baktrappan samt uppsattes nya fyllningar med lister jämte nya socklar, allt, liksom de gamla panelerna, af furu, för en sammanlagd kostnad af Kr. 5 053 (se räkning, slutbetald den 14 följande Juli).

I samband med ompanelningen togos ledstängerna i båda trapporna ned för omsvarfning, hvarefter de sattes upp igen samt putsades och polerades, allt af LAGERQVISTS snickare och för en kostnad af Kr. 787: 75 (se räkning, slutbetald den 28 Juni 1922). Till återuppsättningen hade beställts och levererats 69 st. nya hållare af brons från OTTO MEYERS Konst-Metall- & Zinkgjuteri (innehafvare sedan 1921 ARNE SPANIER) för Kr. 845: 25, betalda den 14 föregående Mars. De nya hållarna voro gjutna efter trämodeller, 17 st., tillverkade hos LAGERQVISTS för en kostnad, inberäknadt mätning af ledstängernas lutning, af Kr. 315: 50 (se räkning, slutbetald den 23 November 1921). Redan under sommaren 1922 togos emellertid ledstängerna återigen ned — kostnad Kr. 36 — nu för förgyllning af hållarna, ett arbete som utfördes af Metallfabriks-Aktiebolaget C. C. SPORRONG & Co. för Kr. 966, betalda den 19 följande September. Återuppsättningen, likaledes utförd af LAGERQVISTS snickare, kostade Kr. 72: 25, hvartill kommo för nya afslutningar (knoppar) af polerad alm, 30 st., jämte fastsättning Kr. 46: 50 samt för putsning och ompolering af ledstångsskarfvarna Kr. 92, summa Kr. 210: 75, slutbetalda den 19 Januari 1923. (Se räkningar.) Enbart förnyelsen af ledstängerna i baktrapporna kostade sålunda tillhopa Kr. 3 161: 25.

Äfvenledes i samband med ompanelningen i fråga tillverkades och levererades af LAGERQVISTS Snickerifabrik två 20-ruts glasdörrar med karmar af ek, dörrarna fanerade på utsidan med furu och på insidan med ek, samt insattes mellan respektive öfversta hvilplan och flygelvindsvåning för en kostnad, inberäknadt äfven beslagning af dörrarna, af tillhopa Kr. 1 000 (se räkning, slutbetald den 14 Juli 1921).

Utöfver alla nu nämnda kostnader tillkommo för målningsarbeten i båda trappgångarna, utförda af firman E. HJ. KJELLBERG, Kr. 5 945: 23, slutbetalda den 8 Mars 1922 (se räkning).

I sin helhet drogo dessa förnyelsearbeten alltså en kostnad af Kr. 15 159: 48.

(En af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet under 1923 verkställd ombeläggning med ny röd och grå Ölandskalksten af förstugor och hvilplan i bägge baktrapporna för en kostnad af Kr. 4 359: 34, betalda den 30 Januari 1924 [se räkning och Hufvudbok], synes vara att anse såsom ren reparation och följaktligen icke böra ingå i redogörelsen för större omändringar.)

p. Betjäntrum blir klädkammare.

I planerna för hela husets omdaning till museum ingick, att det mellan Porslinsrummet och Öfre betjänt-, sedermera Kinarummet entresolerade rum, som ursprungligen likaledes var ämnadt till bostad åt en af betjänterna och under makarna von Hallwyls lifstid också användes såsom sådan, skulle, när det en gång komme att ej längre behöfvas för detta ändamål, ominredas till klädkammare, d. v. s. förvarings- och visningsrum för dräktsamlingen.

Våren 1922, alltså året närmast efter Walther von Hallwyls frånfälle, fick Lagerqvists Snickerifabrik beställning på träinredning för rummets blifvande nya bestämmelse. Enligt fabrikens räkning af den 12 Juni 1924 var för den nya museilokalen afsedd »panel- och skåpinredning af bonad prima tysk ek» sedan midten af April samma år färdig, ehuru den då ännu ej hade kunnat komplett uppsättas på grund af att rummet ej varit tillgängligt — det beboddes fortfarande af betjänten Eskil Agrell — och kostade till dato Kr. 4 586, som slutbetaldes den 18 följande Juni (se äfven Hufvudbok). Tillsvidare förvarades den icke uppsatta delen af inredningen i fabriken, Roslagsgatan 29.

Sedan äfven Wilhelmina von Hallwyl, den 25 Juli 1930, hade gått bort och betjänten Agrell liksom öfrig då ännu kvarboende personal i Oktober samma år flyttat ur huset, fanns ej längre något hinder för den återstående träinredningens uppsättande. Detta arbete utfördes under den närmast följande tiden af husets snickare, Linus Willehad Pettersson. Glasen till de väggfasta skåpen levererades och insattes därefter af Aktiebolaget — sedan 1927 — C. L. Schönow & Co. Beträffande kostnaderna för dessa leveranser och arbeten ha inga upplysningar — utöfver den nyss anförda siffran — stått att hämta ur vare sig räkningar eller hufvudböcker för åren i fråga.

q. Gårdsfasaderna ombeklädas med granit.

Fram på 1920-talet hade, såsom förut (sid. 31) är omnämndt, den ursprungliga kalkstensbeklädnaden på gårdsfasaderna ställvis börjat förete tecken till fortgående förvittring. Med hänsyn till önskvärdheten af att allt material i byggnaden, som ju numera tillhörde Svenska Kronan och var afsedd att i sin helhet för all framtid stå såsom musealt föremål, vore af varaktigaste möjliga beskaffenhet, beslöt Wilhelmina von Hallwyl efter öfverläggningar med husets arkitekt, professor Clason, att låta taga ned hela den gamla beklädnaden af Närkeskalksten från alla gårdsfasaderna och ersätta den med dylik af granit.

Förarbetena togo sin början strax på nyåret 1923 med uppmätning af gårdsfasaderna, verkställd genom Professor Clasons Ritkontor, som jämväl upprättade entreprenadhandlingar med kopior af fasaderna i fråga samt förslag till leveranskontrakt rörande granitarbetena. Till entreprenör för dessa arbeten antogs Aktiebolaget Förenade Granitindustrier, på grundval af hvars anbud, slutande på en kostnadssumma af Kr. 146 000 för leverans och inmurning af färdighuggen sten, kontrakt mellan Hallwylska Museiföreningen och bolaget-entreprenören den 3 Februari 1923 tecknades.

Enligt kontraktet skulle den nya fasadstenen vara finhuggen, krysshamrad granit af samma slag som ett till kontraktet hörande, med WILHELMINA VON HALLWYLS och leverantörens sigill försedt prof, den skulle ersätta all den gamla kalkstenen i samtliga gårdsfasader, äfven mot gården vettande brandmurar och skorstenar, samt till dimensioner och form vara exakt lika med den förutvarande. Vid huggningen skulle den gamla stenen eller afgjutningar däraf, där så behöfdes, användas såsom modell. Sedan kalkstensbeklädnaden genom beställarens försorg hade bortrifvits, skulle entreprenören inmura och fastkramla den nya fasadstenen. Eventuellt på synliga ytor eller kanter skadade stenblock skulle kasseras och intet slags efterlagning med stenkitt eller dylikt få förekomma.

Af den aftalade betalningssumman skulle entreprenören äga att sedan godkänd säkerhet för af honom eventuellt begånget kontraktsbrott eller vållad skada, felaktigheter i arbetet eller dylikt hade lämnats byggherren — sådan säkerhet var redan vid kontraktets undertecknande ställd i form af en Aktiebolaget Nordiska Handelsbankens garanti till fulla beloppet — i förskott uppbära Kr. 40 000, som utbetaldes den 8 Februari 1923, samt återstående belopp i mån af arbetets fortskridande. Kontraktet upptog följande hufvudposter och pris: slät sten, 583 kvm. à Kr. 75, Kr. 43 725; listverk, 250 kvm. à Kr. 175, Kr. 43 750; orneringar af diverse slag och till olika pris tillsammans Kr. 30 060; inmurning Kr. 28 465; summa Kr. 146 000.

Enligt kontraktets ursprungliga lydelse skulle arbetet med den nya stenens insättande icke få påbörjas å hufvudbyggnaden före den 1 Maj samt å de lägre gårdsbyggnaderna och brandmurarna före den 1 Juli äfvensom entreprenörens åtagande vara komplett och kontraktsenligt fullgjordt samt till slutbesiktning anmäldt, hvad beträffade hufvudbyggnaden, den 15 Augusti och hvad beträffade gårdsbyggnaderna och brandmurarna, den 1 November, allt 1923. Emellertid framflyttades — af anledning som ej framgår af handlingarna — genom ett nytt aftal, af den 4 Oktober samma år, den tidpunkt, då det hela skulle vara färdigt, till den 1 Oktober 1924, i samband hvarmed en godtgörelse af Kr. 10 000 för därigenom vållade ökade kostnader tillerkändes entreprenören. Kostnadssumman steg därmed till Kr. 156 000, slutbetalda den 27 Oktober 1924, sedan det då färdiga arbetet samma dag hade slutbesiktigats af professor CLASON (se kvitterad räkning samt Hufvudbok).

För det förut omnämnda arbetet med uppmätning af gårdsfasaderna m. m. hade Professor CLASONS Ritkontor den 27 Mars 1923 uppburit Kr. 1 468, och den 30 Oktober 1924 utkvitterade arkitekten personligen för detaljritningar och entreprenadhandlingar samt öfvervakande af stenutbytet Kr. 1 000. För formning och gjutning i gips af diverse skulpturer till fasaderna hade konstformaren E. NORDÉN erhållit tillhopa Kr. 1 524, slutbetalda den 18 Augusti 1923. (Se räkningar och Hufvudbok.)

Utöfver nu nämnda kostnader tillkommo för den på beställaren ankommande delen af arbetet, nämligen nedtagning af den gamla kalkstenen i fasaderna och uppsättning af ny granit i kalkstenens ställe samt nedknackning af den gamla spritputsen och uppslagning af ny spritputs, hvilket arbete utfördes af murare med biträde af handtlangare, Kr. 36 518: 89. Af denna summa erhöll ett murarlag ur Stockholms murarefackförening Kr. 25 765: 85 samt ett bruksbärarlag, tillhörande Stockholms grofarbetarefackförening, hvilket hade stått för handtlangningen, Kr. 10 753: 04. Att märka är, att i det större beloppet ingick godtgörelse för väntetid — 1 166 s. k. dagtimmar à Kr. 7: 83 i afvaktan på uppgörelse angående ackordspriset — med Kr. 9 129: 78 och i det mindre godtgörelse för 669 timmars väntan på att murarnas arbete skulle komma i gång, med Kr. 9: 66 pr timme eller tillsammans Kr. 6 462: 54. (Se räkningar och Hufvudbok.) På det sättet fördyrades arbetet ytterligare med sammanlagdt Kr. 15 592: 32. Närmare därom längre fram (sid. 237 och följande).

Enligt byggmästare MATTSSONS räkning af den 27 Januari 1925 uppgingo sammanlagda kostnaderna för byggnadsarbeten inom egendomen under 1924 till Kr. 95 619: 12, hvaraf egentliga arbetskostnader Kr. 72 336: 35, för materialier och körslor Kr. 11 282: 77 samt i byggmästararfvode Kr. 12 000, slutlikvid den 31 sistnämnda månad (se äfven Hufvudbok). Hur stor del af beloppen som kom på gårdsfasadernas ombeklädnad, har emellertid varit omöjligt att utröna, enär — enligt den anförda räkningen — däri ingingo (utan specifikation) jämväl kostnader för de samtidigt pågående arbetena i samband med Höskullens omändring till museilokal äfvensom för hjälp med nedtagning af gamla och uppsättning af nya fönstergaller och balkongräck (se nedan och sid. 141 ff.).

r. Nytt utvändigt konstsmide af brons.

I samband med gårdsfasadernas ombeklädnad med granit blef det — likaledes på WILHELMINA VON HALLWYLS initiativ — fråga om att byta ut äfven alla fönstergaller och balkongräck såväl åt gatan som åt gården, balkongkonsoler m. m. mot dylika af varaktigare material än det ursprungliga (smidesjärn).

Man tänkte sig först möjligheten att göra dem af s. k. rostfritt järn, och åt konstsmeden PETRUS FORSSBERG, hvars medverkan såsom tillverkare af galler och räck till huset är här förut (sid. 52) omnämnd, uppdrogs på hösten 1923 att verkställa uppmätning af förut befintliga galler, räck, konsoler och lyktarmar för eventuell nytillverkning af dessa i rostfritt järn samt utredning angående lämplig leverantör af dylikt järn äfvensom att utföra profarbeten med samma material. Utredningen gaf emellertid tydligen negativt resultat, ty tanken att använda rostfritt järn till ifrågavarande räckverk uppgafs, och man bestämde sig i stället för att göra alltsammans af brons.

Följande vår beställdes hos firman OTTO MEYER nytt utvändigt konstsmide, till dimensioner och form fullständigt lika det gamla men af brons i stället för järn. Beställningen omfattade i enlighet med firmans anbud af den 22 Maj 1924 följande till här nämnda pris: fyra konsoler till balkongen utanför Sängkammaren (två trappor upp åt gården) à Kr. 1 750, tillhopa 7 000, hvartill kommo för uppsättning Kr. 275, summa 7 275; vidare fyra stora fönstergaller — till bottenvåningen åt gatan — à Kr. 4 600, tillsammans 18 400; fem mindre balkongräck — till gästrumsvåningen åt gatan — à Kr. 900, tillhopa 4 500; fyra källarfönstergaller — åt gatan — à Kr. 475, tillhopa 1 900; ett rakt balkongräck — till Sängkammarbalkongen — Kr. 5 800; ett svängdt d:o — till balkongen utanför Hvardagssalongen, en trappa upp — Kr. 4 000; sex källarfönstergaller — åt gården — à Kr. 650, tillhopa 3 900; två väggarmar — till gårdslyktorna — à Kr. 1 000, tillsammans 2 000; en gallergrind — utanför Höskullen — Kr. 1 100; ett gallerräck — utanför Gårdskarlslägenheten — Kr. 1 100, äfvensom tjugu fönstergaller — likaledes till gårdsfasaden — till pris från Kr. 200 till 750 pr st., tillsammans Kr. 5 715.

I sin helhet drog beställningen en kostnad af Kr. 55 690, slutbetalda den 2 September 1924, då leveransen var fullgjord (se räkningar och Hufvudbok). Senare samma höst tillkom en ny spira af brons till fondtornet för Kr. 169 enligt räkning af den 27 Oktober. Samma räkning upptog därjämte uppsättning och hjälp med uppsättning af galler, räck m. m., Kr. 3 765; vidare bronsstegar, Kr. 2 905, äfvensom ändringsarbeten; summa Kr. 7 803, betalda den 30 sistnämnda månad (se äfven Hufvudbok).

Hela kostnaden för firman OTTO MEYERS leveranser och arbeten för husets räkning under ifrågavarande år steg därmed till Kr. 63 493.

Två år senare utbyttes äfven de båda gamla gårdslyktorna af smidesjärn mot likadana af oxiderad koppar, likaledes efter beställning tillverkade af firman OTTO MEYER, för en kostnad af Kr. 225 pr st., tillsammans 450, som betaldes den 30 September 1926 (se räkning och Hufvudbok).

På grund af samtidigt pågående arbeten med Gårdens omläggning fick det anstå med uppsättningen af de nya gallren för källargluggarna etc. åt gårdssidan. Detta arbete utfördes i April 1927 genom samma firmas försorg för Kr. 345, betalda den 14 följande Maj (se räkning och Hufvudbok).

s. Nya ytterfönsterbågar af teak etc.

Ännu återstodo en del detaljer i fasaderna att omändra och förbättra, nämligen bl. a. ytterfönsterbågarna. Ursprungligen voro dessa — utom i de s. k. paradrummen, hvilka redan från början hade fönsterbågar med spröjsverk af ek, valnötsträ etc. allt efter vederbörande rums fasta inredning — gjorda af furu, men våren 1926 fick LAGERQVISTS Snickerifabrik i uppdrag att byta ut alla ytterbågar af furu mot dylika af teak (i några fall ek). Arbetena därmed utfördes på försommaren samma år och drogo i enlighet med anbud af den 9 och 20 April en kostnad af tillhopa Kr. 13 825, hvaraf för själfva bågarna 9 645 samt för inpassning och beslagning 4 180. Därutöfver tillkommo för inpassning och beslagning af en båge i Öfre serveringsrummet Kr. 105. Hela kostnaden för nu nämnda omändringar steg därmed till Kr. 13 930, slutbetalda den 27 Januari 1927. (Se räkningar och Hufvudbok.)

I samband med dessa arbeten uppdrogs åt koppar-, bleck- och plåtslagerifirman BIRGER NILSSON i enlighet med firmans anbud af den 15 April samma år att beslå alla fönsterkarmar i så väl gatu- som gårdsfasaderna, vidare tio små fönster åt gården samt dörrkarmarna åt balkongerna med 14-skålpunds oxiderad kopparplåt äfvensom sex lufter dörr- och portkarmar åt gården med 0.81-mm. kopparplåt samt en dörrkarm med 1.5-mm. blank hård d:o. Sammanlagda kostnaden utgjorde Kr. 8 928: 33, slutbetalda den 15 följande Oktober. Tre fönsterskoningar af brons levererades vid samma tid af firman OTTO MEYER för tillhopa Kr. 85, betalda den 30 September samma år. Diverse snickeriarbete i samband med plåtbeslagningen, såsom justering af dörrar samt dörr- och fönsterkarmar o. s. v., utfördes af LAGERQVISTS Snickerifabrik för tillsammans Kr. 1 617: 38, slutbetalda den 27 Januari 1927. (Se räkningar och Hufvudbok.)

Glasmästeriarbetet i samband med nu nämnda omändringar utfördes — med undantag för de blyinfattade fönstren — af firman C. L. SCHÖNOW & Co., som i enlighet med räkning af den 31 Oktober 1926 för uttagning af fönsterglas ur gamla bågar samt återinsättning i nya d:o jämte tillsläppning delvis af nya glas den 17 följande December uppbar Kr. 735: 60 (se kvitto samma dag). Huruvida detta belopp utgjorde betalning för allt glasmästeriarbete i samband med utbytet af fönsterbågar etc., framgår ej klart af räkenskaperna. Samma firma utförde nämligen enligt räkningar af den 30 November och 31 December samma år ytterligare dylikt arbete för tillsammans Kr. 1 184: 10, men därvid synes det åtminstone hufvudsakligen ha varit fråga om leverans och insättning af glas i skåp och montrer etc. inomhus. Tidigare samma år hade firman levererat och insatt »ofol. spegelglas af diverse dimensioner» för tillhopa Kr. 3 381: 70, slutbetalda den 30 September, men äfven därvidlag torde det ha rört sig om glas för andra ändamål. (Se räkningar och Hufvudbok.)

I de blyinfattade fönstren utfördes omsättningen i nya bågar af firman NEUMANN & VOGEL, STOCKHOLMS GLASMÅLERI. I kostnadssumman, Kr. 560, betalda den 30 Oktober 1926, ingick äfven utbyte af de förut (sid. 82) omtalade, af WILHELMINA VON HALLWYL i Schweiz för-

värfvade antika originalfönstermålningarna i innanfönsterrutorna i Biljardrummet, Matsalen samt Öfre och Nedre vestibulerna mot kopior, på beställning utförda af glasmålaren H. MEYER i Zürich. Kopiorna, till antalet nio, kostade Schweizer-Francs 4 430 (Kr. 3 179), betalda i Juli 1926 (se räkning, kvitterad den 5 samma månad). Originalen sändes tillbaka till ursprungslandet för att i enlighet med WILHELMINA VON HALLWYLS bestämmelse införlifvas med samlingen af Hallwylska släktminnen i Schweizerisches Landesmuseum i Zürich, där de enligt gifvarinnans mening rätteligen hörde hemma.

I sammanhang härmed må därjämte omnämnas, att firman NEUMANN & VOGEL i Maj 1922 enligt räkning af den 24 samma månad levererade »två fönster i blyinfattning med genomskinligt fönsterglas, lika med förut levererade» à Kr. 175, tillhopa 350, betalda den 27 följande Juni.

Ännu en större omändring må i detta sammanhang beröras, nämligen ett under 1922 verkställdt utbyte af en betydande del af de gamla fönster- och dörrbeslagen mot nya dylika. De nya beslagen hade året närmast förut liksom de ursprungliga efter beställning tillverkats och levererats af Maison STERLIN, innehafvare J. & G. BRICARD Suc:rs, Paris. Leveransen, som omfattade ett stort antal spanjoletter, dörrlås och slutbleck, gångjärn etc., drog en kostnad af Francs 11 526: 40, motsvarande — efter en kurs af Kr. 36: 75 pr Fr. 100 — Kr. 4 235: 95, som remitterades till leverantören den 17 Juni 1921 (se räkning, kvittensbref och Hufvudbok). Själfva utbytet, d. v. s. borttagningen af de gamla beslagen och påsättningen af de nya, verkställdes af snickare från LAGERQVISTS Snickerifabrik för en kostnad af Kr. 1 120: 50, slutbetalda den 19 Januari 1923 (se räkning).

Till sist är att nämna, att firman OTTO MEYER i Augusti och September 1926 levererade 88 st. fönsterspröjsar för tillsammans Kr. 286, betalda den 30 sistnämnda månad. Till de blyinfattade fönstren i Yttre kontoret, Lilla kapprummet och Mottagningsrummet hade samma firma i Juni 1922 levererat bronsspröjsar — egentligen tvärstag till stöd för blyinfattningarna — för Kr. 150 pr fönster, tillhopa Kr. 600, äfvensom, för icke nämnd användning, ytterligare spröjsar för Kr. 110, summa Kr. 710, betalda den 11 följande Oktober (se räkningar och Hufvudbok).

t. Höskullen, Selkammaren etc. bli museirum.

Sedan — såsom förut (sid. 84) är omnämndt — år 1908 en första automobil hade anskaffats för familjens behof och i samband därmed de två hästarna sålts samt häståkdonen — tre vagnar och en släde — tillsvidare undanställts, fingo Stallet och Selkammaren liksom äfven Höskullen åtskilliga år framåt stå obegagnade, medan Vagnboden fick en ny uppgift såsom garage.

WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYLS år 1920 förverkligade beslut att »gifva och föräara till Svenska Kronan» fastigheten med däri befintlig lösegendom föranledde till en början ingen väsentlig omändring af de fyra nyssnämnda lokalerna. Det var egentligen först några år efter makens bortgång, som WILHELMINA VON HALLWYL tog itu med att låta för museiändamål ominreda Höskullen och Selkammaren — Stallet lämnades att förbli i så godt som orubbadt skick, och Garaget fick gifvetvis göra tjänst såsom sådant, så länge husets härskarinna lefde.

Hvad först Höskullen angår, bör kanske omnämnas, att under 1911 en del inredningsarbeten hade utförts där under byggmästare MATTSSONS ledning. Enligt en af honom nedskrifven redogörelse för byggnadsarbeten i huset under tiden den 7 Juni 1911—20 Januari 1912 uppsattes då hyllfack (af furu) rundt väggarna på Höskullen för en kostnad af Kr. 1 034: 65

(i hvilken summa dock en del andra, mindre, ej specificerade arbeten ingingo). Emellertid var denna hyllfackinredning blott provisorisk. Den var nämligen afsedd att användas för det vid denna tid påbörjade arbetet med hopsättning och ordnande af jordfynden från utgräfningarna vid Schloss Hallwil i Schweiz (se Gr. LXVII) och borttogs, sedan annan lokal för detta arbete hade anskaffats, hvarefter det definitiva inredningsarbetet för Höskullens blifvande uppgift såsom museilokal vidtog.

Ursprungligen ledde en trätrappa från Stallet upp till Höskullen, men 1924 ersattes denna med en trappa af finslipad röd Jämtlandskalksten, levererad af Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet. Den nya trappan beställdes och gjordes delvis i ordning redan hösten 1921, men enär lokalen ännu några år framåt skulle vara upptagen för det nyssnämnda arbetet med Schloss Hallwil-fynden, öfverenskoms, att nu blott första plan- och sättsteget samt ett mindre plan skulle inläggas men det öfriga stenmaterialet tills vidare uppläggas i bolagets stenhuggeri. För dessa arbeten jämte material debiterade bolaget ett belopp af Kr. 2 329: 33, betalda den 18 Mars 1922 (se räkning och Hufvudbok). Mot slutet af 1924 färdiginlades den nya trappan, bestående (det förut inlagda steget medräknadt) af 24 st. 6 cm. tjocka plansteg med karnisprofiler och 3 cm. tjocka sättsteg, allt af nyssnämnda stensort. Kostnaden för trappan steg därigenom med Kr. 1 880: 75, betalda den 24 Februari 1925 (se räkning och Hufvudbok), till sammanlagdt Kr. 4 210: 06.

Samma bolag levererade och inlade på Höskullen nytt golf af 45×45 cm. plattor af finslipad röd och grå Ölandskalksten, lagda i schackmönster inom friser af röd kalksten, samt uppsatte betäckningar af röd kalksten kring trappans ena lång- och ena kortsida, vidare i inre rummet — den s. k. svansen — en trappa (upp till den s. k. koffertskrubben) om fyra steg, både plan- och sättsteg af grå kalksten, äfvensom fyra fönsterbänkar af finslipad 5 cm. tjock röd kalksten, allt för en kostnad af Kr. 6 162: 15, betalda den 24 Februari 1925 (se räkning och Hufvudbok).

I sin helhet drog stenleveransen till Höskullen sålunda en kostnad af Kr. 10 372: 21.

Kring trappöppningen uppsattes ett omkring 4½ m. långt bronsräck, tillverkadt enligt ritning och anbud samt levereradt i November 1925 af Otto Meyers Konst-Metall- & Zinkgjuteri till ett pris af Kr. 2 000, betalda den 18 följande December (se räkning). Till räcket gjorde Lagerqvists Snickerifabrik ett par öfverliggare af ek, hvilka liksom själva räcket uppsattes af fabrikens snickare, allt för en kostnad af Kr. 105, betalda den 22 Januari 1926 (se räkning).

Träinredningen på Höskullen med »svans» utfördes likaledes af Lagerqvists Snickerifabrik under 1925 och 1926. Den omfattade paneler och skåpanordning af bonad ek, den senare invändigt af mattpolerad mahogny. Denna del af inredningen kostade med uppsättning Kr. 14 685, slutbetalda den 19 Oktober 1925. Därutöfver tillkom följande: ett par spröjsindelade ytter- och innerdörrar med glasfals- och anslagslister samt dubbelfalsad karm af ek Kr. 728; 4 lufter spröjsindelade ytter- och innerbågar med glasfals- och anslagslister samt dubbelfalsade karmar af ek Kr. 688; en luft spröjsindelade ytter- och innerbågar med glasfalslister samt dubbelfalsad karm af ek Kr. 57; borttagning af de gamla fönster- och dörrkarmarna och beslagen å bågar och dörrar samt insättning af 5 nya ekfönsterkarmar och en ny ekdörrkarm jämte inpassning och beslagning af 5 lufter nya ekfönsterbågar och ett par nya dubbla ekdörrar, arbetskostnad Kr. 555: 50; uppsättning af skåpen m. m. Kr. 214: 50 samt af trapp- och golfsocklar Kr. 283: 25; beslagning af dörrar, fönsterbågar och skåpdörrar samt inpassning och fastsättning af glasen i skåpen Kr. 1 057: 38; äfvensom till sist ytterbågar af ek till fönstren och ytterdörrarna till balkongen samt 2 dörrar af ek till d:o Kr. 1 062; summa Kr. 4 645: 63, slutbetalda den 30 April 1926. Därmed var hela kostna-

den för den fasta träinredningen på Höskullen uppe i ett belopp af Kr. 19 330: 63. (Se räkningar och Hufvudbok.)

Sammanlagda kostnaden för Höskullens omändring till museilokal — frånsedt en del under byggmästare MATTSSONS ledning utförda, ej i räkenskaperna specificerade inläggnings- och uppsättningsarbeten — utgjorde sålunda Kr. 31 807: 84.

Selkammaren inreddes för sin uppgift såsom museirum med väggfasta skåp af furu med hängare för selar och öfriga körredskap under 1926 likaledes af LAGERQVISTS Snickerifabrik för en kostnad med uppsättning af Kr. 1 632, slutbetalda den 27 Januari 1927 (se räkningar och Hufvudbok).

Vagnboden, numera Garaget, försågs under något af WILHELMINA VON HALLWYLS sista lefnadsår, troligen 1927, med skåpinredning af furu utefter norra väggen, afsedd för uppställning af kusk- och betjäntlivréer. Inredningsarbetet utfördes af snickaren LINUS WILLEHAD PETTERSSON, som under många år hade varit anställd vid LAGERQVISTS Snickerifabrik och jämte en yrkeskamrat, FRANS LUDVIG FREDBERG, i sin principals uppdrag från hösten 1920 utfört allt snickararbete i Hallwylska huset men våren 1927 öfvergick i WILHELMINA VON HALLWYLS enskilda tjänst och äfven efter hennes frånfälle (den 25 Juli 1930) och till 1938 arbetade såsom husets snickare. Då PETTERSSON åtnjöt timlön, saknas i räkenskaperna kostnadsuppgift beträffande nu ifrågavarande inredningsarbete.

Efter WILHELMINA VON HALLWYLS bortgång öfvergick äfven Garaget till att bli uteslutande museilokal.

u. Inredning af personalbadrum samt arkivrum.

I en af byggmästare MATTSSON nedskrifven redogörelse för byggnadsarbeten inom egendomen under 1925 (inhäftad i Museiföreningens kassaverifikationssamling Dec. 1925 —Sept. 1926) omnämnes bl. a. omändring af en källare under Östra flygeln till badrum för husets personal äfvensom af en källare bredvid till förvaringsrum för värdesaker med kassahvalfsdörr samt väggar af armerad cementbetong (Arkiv I). Sammanlagda kostnaden för dessa byggnadsarbeten — omfattande jämväl bilnings- och murningsarbeten för värmeledningsrör i Höskullen äfvensom elektriska ledningars framdragande där m. m. (jfr äfven sid. 132) — jämte materialier anges (utan specifikation) till Kr. 5 522: 51, slutbetalda den 23 Januari 1926 (se äfven Hufvudbok).

Utöfver dessa under MATTSSONS ledning utförda arbeten tillkommo af skilda entreprenörer och leverantörer verkställda dylika. För det nya badrummet utförde Aktiebolaget Installatör under 1926 leverans och uppsättning af golfbrunn jämte dragning af afloppsledning från densamma; vidare leverans och uppsättning af ett badkar af gjutjärn, invändigt och å vulsten porslinsemaljeradt, jämte tillbehör; d:o af en varmvattencistern af koppar, upphängd i pannrummet; dragning af kallvattenledning af galvaniserade rör och varmvattenledning af kopparrör till den förnicklade kar- och duschblandaren öfver karet; d:o af en radiator med ledningar; allt för en kostnad af Kr. 3 605: 68, betalda den 12 Mars 1927 (se räkning och Hufvudbok).

Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet levererade och inlade i personalbadrummet en sockel, två plansteg och sättsteg af *blanc clair*-marmor samt golf af finslipade plattor jämte friser af samma marmorsort för tillhopa Kr. 539, slutbetalda den 15 Juni 1926. Elektrisk belysning i badrummet anordnades af LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag för Kr. 70: 30, betalda den 15 Juni 1926. (Se räkningar och Hufvudbok.)

Den nyss omnämnda kassahvalfsdörren till det nya arkivrummet (Arkiv I) levererades i Januari 1926 af Aktiebolaget J. ISAKSSON & Co., kassaskåpsfabrik, och betaldes den 27 följande månad med Kr. 480 (se räkning och Hufvudbok).

Det s. k. Koffertrummet, dittills användt till förvaringsrum för resgods, omändrades likaledes till arkivrum (Arkiv II), för hvilket ändamål det under våren och sommaren 1926 af LAGERQVISTS Snickerifabrik inreddes med väggfasta skåp jämte innanrede samt sockel, taklist, frisbräder i taket och fog öfver dörren, allt af furu, för en kostnad af Kr. 2 366: 50, slutbetalda den 5 Augusti samma år. Samma snickerifabrik levererade i Februari 1927 skåpinredning och socklar af furu till det nyss omnämnda Arkiv I för Kr. 2 282: 25, slutbetalda den 20 följande Maj. (Se räkningar och Hufvudbok.)

I samband med dessa omändringar i källarvåningen lade Nya Asfalt-Aktiebolaget under våren 1926 i lokaler under Stallet och Garaget golf af 3 cm. tjock asfalt i tre lager af hvartdera 1 cm. tjocklek samt i källargången under Östra flygeln likaledes asfaltgolf i två lager à 1 ½ cm. m. m. för tillhopa Kr. 1 218: 40, slutbetalda den 24 Augusti samma år (se äfven Hufvudbok).

I detta sammanhang må slutligen nämnas, att LAGERQVISTS Snickerifabrik i slutet af 1925 och början av 1926 inredde ett öfver Lilla kapprummet beläget utrymme (på räkningar oegentligt betecknadt såsom »rummet öfver Portvaktens rum») till arkivrum med skåp i fem afdelningar med 22 hyllor och skjutbara dörrar samt paneler etc., allt af furu, för en kostnad af Kr. 1 368: 25, slutbetalda den 30 April 1926 (se räkningar).

v. Gården och Terrassen ombeläggas med granit.

Såsom förut (sid. 107 och följande) är omnämndt, var Gården ursprungligen till sin hufvudsakliga del belagd med träkubb utan annat underlag än en omedelbart på jordfyllningen gjuten betongbädd. Trots tid efter annan företagna, delvis både kostsamma och besvärliga ombeläggningar visade ytan en ständigt återkommande benägenhet att bli ojämn till följd af att den lösa grunden ställvis sjönk. Slutligen — fram på 1920-talet — stod det klart för WILHELMINA VON HALLWYL, att det blott genom en omläggning från grunden med föregående pålning vore möjligt att råda bot på denna olägenhet.

Tanken kom till förverkligande under år 1925. I början af detta år visade det sig nödvändigt att förnya aflopps- och värmeledningssystemen under Gården, och anbud å utförande af detta arbete infordrades från byggnadsingeniören IVAN B. PERSON. Ett af denne den 19 Mars nämnda år ingifvet första anbud slutade på ett belopp af Kr. 63 300, eventuellt 66 500, för leverans och inläggning af en rörkulvert af armerad betong samt omläggning af afloppsledningarna i Gården och värmeledningarna till gårdsbyggnaderna jämte därmed sammanhängande arbeten. I anbudet förutsattes, att betong- och asfaltlagren under gårdsbeläggningen skulle återställas samt träkubbsbeläggningen återsättas och kompletteras efter röromläggningens fullbordande. Anbudet tillstyrktes af professor CLASON i en påskrift, hvari emellertid anmärktes, att det icke omfattade beläggning af Gårdens yta med granitplattor och att detta senare arbete »torde böra ingå i det slutliga anbudet». Idén, att träkubben borde utbytas mot granitplattor, var WILHELMINA VON HALLWYLS, och hon berättade efteråt, att hon i den frågan hade haft »allt som gick i byxor» i huset emot sig men likväl till slut drifvit sin vilja igenom.

Ingeniör PERSON ingaf nu ett nytt anbud, slutande på Kr. 108 990 för leverans och inläggning af en betongrörkulvert, omläggning af afloppsledningarna i Gården och värmeledningarna till gårdshuset samt beläggning af Gården (utom de båda sidopartierna) med granitplattor.

Anbudet innefattade i hufvudsak följande: upptagning af den gamla gårdsbeläggningen samt därunder varande betong- och asfaltlager, schaktning till bottenplattans öfverkant och erforderliga bilningar i grundmurarna för betongkonsoler och kulvertens förankring i murarna samt öfriga erforderliga bilningar för rörgenomsläpp och rörslitsar äfvensom för blifvande ingång till kulverten; denna skulle göras af armerad betong, stålslipas utvändigt med användande af »*Browning colorless preservative solution*» och därefter bestrykas två gånger med asfaltmastix samt sammangjutas och förankras i grundmurarna, så att betryggande täthet erhölles; den gamla kulverten skulle igenfyllas och Gården i sin helhet (med nyss nämndt undantag) beläggas med granit i grus enligt ritning; vidare skulle från vattenklosetterna på hvardera sidan om fontängruppen dragas två afloppsledningar fram till den under Portgången i gathuset befintliga 152 mm.-afloppsledningen och inkopplas på denna; på de nya afloppsledningarna skulle inkopplas de nyssnämnda vattenklosetterna, golfbrunnarna och afloppstrattarna i Garaget och Stallet, de i ytterväggarna befintliga stuprören och afloppsledningarna, afloppsledningarna från Köket samt afloppsbrunnarna, hvarjämte på ledningarna i kulverten skulle insättas erforderligt antal rensrör med lucka; alla nya afloppsledningar skulle göras af heltjocka rör och de gamla stengodsbrunnarna i Gården utbytas mot brunnar af gjutjärn; de två utmed gårdsflyglarnas ytterväggar uppdragna utvändiga stuprören skulle borttagas och i deras ställe nya stuprör af 102 mm. gjutjärnsrör uppdragas i invändiga slitsar; på altanerna (terrasserna) skulle dessa ledningar förses med spygatt, från hvilka afloppsledningarna skulle inkopplas på brunnarna i Gården; de i den gamla kulverten förlagda värmeledningsrören fram till gårdshuset skulle borttagas och erforderliga ledningar, försedda med isolering, i stället framdragas i den nya kulverten till de af omändringen berörda ledningarna. Alla rörledningsarbeten voro afsedda att utföras af Aktiebolaget Installatör.

På grundval af detta andra anbud slöts aftal, dateradt den 30 April 1925 och enligt hvilket arbetet skulle vara färdigt inom tre månader därefter.

Som emellertid anbudet — såsom redan är påpekadt — icke innefattade de delar af gårdsplanet, som hade varit afsedda till gräsmattor, och det var WILHELMINA VON HALLWYLS bestämda önskan, att äfven dessa delar skulle läggas om, uppdrogs åt ingeniör PERSON att utföra jämväl detta arbete. I ett tilläggsanbud, af den 3 följande September, erbjöd han sig att utföra schaktning, pålning med betongpålar samt gjutning af armerad betongplatta i enlighet med ritningar äfvensom leverans och inläggning af granitplattor äfven på ifrågavarande delar af gårdsplanet samt läggning af granit i cementbruk för en kostnad af Kr. 69 700 i ett för allt. Den 21 sistnämnda månad ingaf entreprenören ytterligare ett tilläggsanbud, hvari han erbjöd sig att utföra arbetet med pålning och gjutning af betongplatta enligt af firman LOOSTRÖM & GELIN, byggnads- & konstruktionsbyrå, utarbetade ändrade ritningar för en tilläggskostnad af Kr. 3 500. Äfven de båda tilläggsanbuden antogos till utförande, och därmed var den på ingeniör PERSON ankommande delen af kostnaden uppe i Kr. 182 190. (Se *Pl. 8.*)

Arbetena med Gårdens ombeläggning synas ha blifvit färdiga på senhösten 1925. Emellertid befanns vid första töväder strax på nyåret 1926, att smältvatten från Gården, hvars yta hade kommit att ligga något högre än gårdsingångarna, rann ned genom dessa och vållade öfversvämning i förstugorna. Mot denna olägenhet måste gifvetvis åtgärder skyndsamt vidtagas. Från ingeniör PERSON infordrades anbud på ny omändring af gårdsbeläggningen. Anbudet, dateradt den 11 Januari, innefattade upprifning och bortkörning af all satt granit jämte cementbruk, omhuggning af rännorna utmed körbanans långsidor, af smårännorna och af infarten samt leverans af ny sten till dessa, sättning på nytt af förut satt sten samt

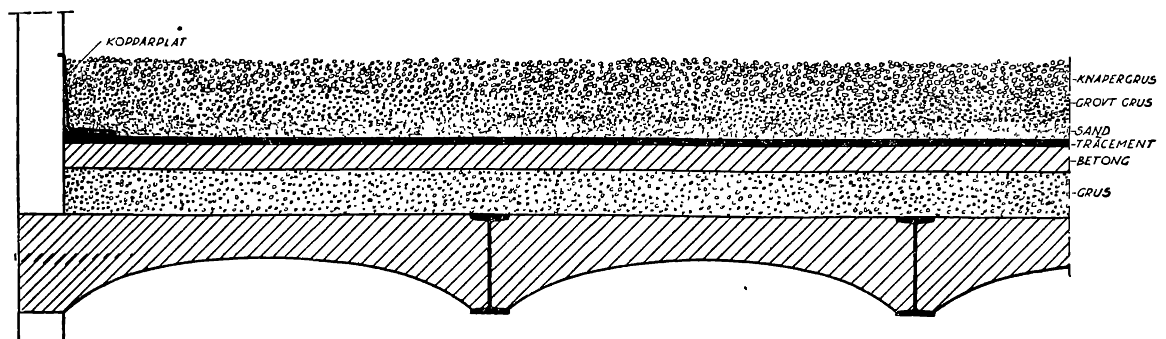


Fig. 19. Detaljsektion visande ursprungliga terassbeläggningen.

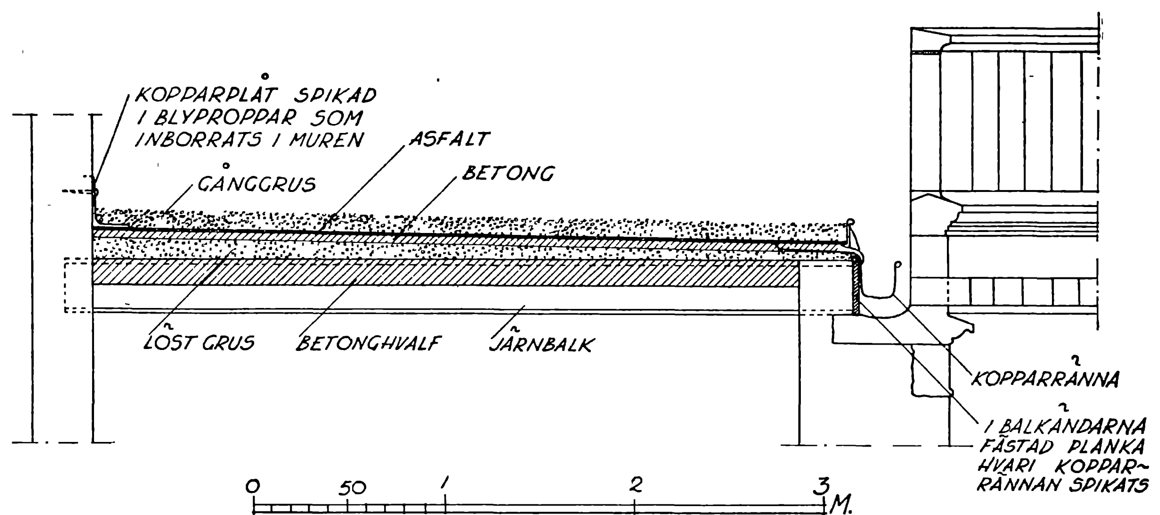


Fig. 20. Längdsektion genom terassbjälklaget med grus- och asfaltbeläggningen.

därtill erforderligt cementbruk äfvensom väntetid för stenhuggare, allt för en kostnad af Kr. 11 400.

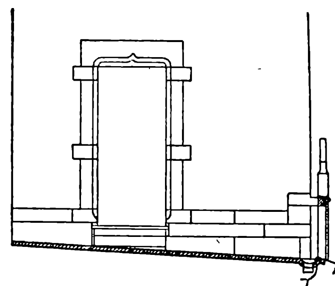
Ytterligare tillkommo i samband därmed följande leveranser och arbeten, alla verkställda af ingeniör PERSON: två ornerade brunnslock af granit Kr. 600; extra upptagning, omhuggning och nyläggning af två rännor vid gårdsporten med närgränsande sten Kr. 1 150; ventilations- och friskluftstrummor för kulverten med därtill hörande arbeten jämte materialier m. m. Kr. 1 005; äfvensom leverans och inläggning af nya stuprörsledningar af 102 mm. solida kopparrör i stället för — de nyss förut inlagda — järnrören samt af nya spygatt med silar af koppar i stället för af järn m. m. Kr. 2 180: 63; tillhopa Kr. 4 935: 63. (Se *Pl. 9.*)

Samtidigt med omläggningen af Gården omlades äfven golfvet på Terrassen. Den gamla grusbeläggningen bortskaffades, och det gamla asfaltlagret därunder ersattes med ett nytt dylikt af 1.5 + 1.5 cm. tjocklek, ett arbete som utfördes af Nya Asfalt-Aktiebolaget för Kr. 1 896: 95, betalda den 29 Oktober 1925 (se räkning och Hufvudbok). Därefter verkställde ingeniör PERSON i enlighet med anbud af den 21 föregående September »golfbeläggning å terrasserna med sågade och huggna plattor af Stockholmsgranit, krysshamrade grad tre», enligt ritning, för Kr. 33 800. (*Fig. 21.*)

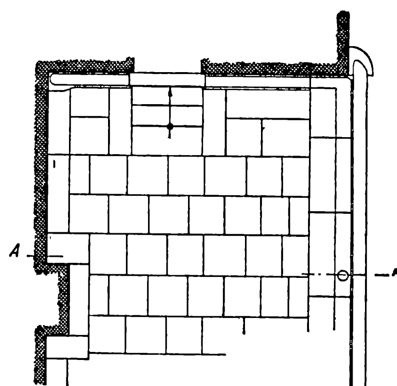
Ingeniör Person uppbar slutlikvid för hela sin andel af entreprenaden, Kr. 232 325: 63, den 11 Juni 1926 (se räkningar och Hufvudbok). (En af Aktiebolaget Förenade Granitindustrier under eftersommaren och hösten sistnämnda år verkställd »leverans jämte inmurning af diverse granit å terrasserna å gårdsflyglarna», betald den 18 Oktober med Kr. 18 400, synes vara att hänföra till reparationer, hvilka icke ingå i planen för denna historik.)

Utöfver nu nämnda kostnader tillkommo för ritningar till den nya stenbeläggningen å Gården och Terrassen, utarbetade af Professor Clasons Ritkontor, samt för kontroll öfver utförandet Kr. 3 100, betalda den 15 April 1926 (se räkning, kvitterad af arkitekten Peder Clason, samt Hufvudbok).

Läggas till den här förut angifna, på ingeniör Person ankommande kostnadssumman Kr. 232 325: 63 därutöfver nämnda belopp, tillhopa Kr. 4 996: 95, så befinnes hela kostnaden för Gårdens och Terrassens omläggning ha utgjort Kr. 237 322: 58.



A—A



DEL AF TERRASSEN MED NUVARANDE GRANITBELÄGGNING

M. 0 1 2 3 4 M.

Fig. 21. Del af terrassen med nuvarande granitbeläggning.

Sistnämnda summa bör emellertid ökas med åtminstone en del af ett belopp på Kr. 4 000, utgörande kostnader för byggnadsarbeten inom fastigheten under 1926. Beloppet i fråga utkvitterades den 3 December samma år af byggnadsingeniören Oscar Jacobsson, efterträdare till den under året — den 2 November — aflidne byggmästaren Olof Mattsson i dennes egenskap af ledare för byggnadsarbetena i Hamngatan 4. Ytterligare tillkommo kostnader för en del materialier, såsom virke, murbruk etc., till belopp, som icke framgå af räkenskaperna.

I detta sammanhang må jämväl omnämnas, att det ursprungligen med furukubb belagda golfvet i Portgången under sommaren 1927 ombelades med kubb af teak, hvaraf åtgingo 1 952 st. 6-kantiga och 480 st. rektangulära. Leverantör af den nya kubben var grosshandlaren Teodor Ericson, och kostnaden, inberäknadt transporter, utgjorde Kr. 4 557: 10, slutbetalda den 2 September samma år. Inläggningen utfördes af Aktiebolaget Armator för Kr. 952: 50, i hvilket belopp ingingo kostnader för såväl arbete som grus, *»cement metallic liquid»*, transporter etc. och som slutbetaldes sistnämnda dag. Därtill kom ett belopp på Kr. 1 519: 93, utbetaldt den 15 Januari 1928 till ingeniör Jacobsson, för byggnadsarbeten under 1927, däraf enligt aflöningslistor Kr. 947: 23, till diverse leverantörer Kr. 162: 70, för oljning af kubben Kr. 155 och i byggmästararfvode Kr. 255. Sammanlagda kostnaden för omläggningen af golfvet i Portgången utgjorde Kr. 7 029: 53. (Se räkningar och Hufvudbok.)

På tal om Portgången må till sist omtalas, att såsom förut (sid. 48) är i förbigående omnämndt, i stället för den ursprungligen tillämnade takbelysningsanordningen i hjässan af det mindre stjärnhvalfvet midt öfver körbanan, där ett hål hade lämnats tomt och fått förbli så i öfver trettio år, i April 1931 insattes en afslutningsrosett, huggen i Hoburgskalksten och levererad af Aktiebolaget Förenade Granitindustrier efter en af konstformaren E. Nordén utförd gipsmodell, som under drygt ett år förut hade suttit på prof på platsen i fråga. Modellen kostade Kr. 70 och själfva stenen Kr. 500, betalda resp. den 4 Januari 1930 och den

15 April 1931 (se räkningar och Hufvudbok). Frånsedt omändringarna i centralvärmesystem och sanitetsanordningar var detta den enda nämnvärda nyanskaffning, som gjordes för husets räkning efter WILHELMINA VON HALLWYLS bortgång.

x. Omändringar i belysnings- och kraftanläggningen.

Den ursprungliga belysnings- och kraftanläggningen, för hvilken här förut (sid. 104 och följande) har redogjorts, blef under årens lopp föremål för åtskilliga omändringar och utvidgningar. Allteftersom den ena lokalen efter den andra omdanades till museirum, blef det gifvetvis nödvändigt att leda in elektrisk belysning dit eller åtminstone ändra och förstärka den gamla. Men äfven dessförinnan hade LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag, som alltjämt var hufvudentreprenör för dylika arbeten inom egendomen, haft en hel del omändringar i belysningen att utföra.

Redan under 1900 fick firman sysselsättning i huset med utvidgningsarbeten inom sitt fack. Enligt räkning af den 20 September detta år verkställde den under tiden Maj—Juli omdragning af belysningsledningarna i källarlokalerna för en sammanlagd material- och arbetskostnad af Kr. 1 014: 96, betalda den 3 följande Oktober. Den 27 Februari 1901 uppbar firman »för arbeten å den elektriska belysningsanläggningen» jämte material ytterligare Kr. 1 475: 93. (Se räkningar och Rescontra.) Under de fyra närmast följande åren ända till våren 1905 förekommo blott smärre ändringsarbeten på den elektriska anläggningen.

I December 1904 hade från Svenska Vacuum Cleaner Aktiebolaget i Göteborg för husets räkning inköpts en stationär dammsugningsapparat, »*Vacuum Reiniger* Nr 52», med två cylinderpumpar och kugghjulsinrättningar samt grundplattor jämte reservdelar men utan motor, för Kr. 5 192: 18, betalda den 6 följande Februari (se räkning och Rescontra). Apparaten fick sin plats i dåvarande Kolkällaren under Yttre kontoret. Motorn för dess drift hade i November 1904 levererats och inmonterats af firman LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag för en kostnad af Kr. 994: 72, betalda den 15 April 1905 (se räkning och Rescontra). Meningen var, att apparaten skulle suga mattorna i hela huset ända upp i Sängkammaren och Gästrummen, och det gjorde den också, men efter någon tid kom man under fund med att apparatens verkningskraft till följd af de stora afstånden från kraftkällan och den därmed sammanhängande starka förslitningen af slangmaterielen hastigt aftog, så att den afsedda effekten på mattorna blef allt mindre. Det beslöts då, att den icke skulle användas vidare utan ersättas med flere flyttbara dammsugare, större och mindre. Den kasserade stationära dammsugaren fick sedan stå kvar i Kolkällaren ända till Juni 1939, då den i samband med en sista omändring af centralvärmesystemet (se sid. 159 och följande) af Hallwylska Museiföreningen öfverlämnades såsom gåfva till Tekniska museet.

För andra behof af elektrisk kraft i huset hade LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag redan i Mars 1904 levererat och inmonterat en större motor för en kostnad, inberäknadt en del andra elektriska arbeten och materiel, af Kr. 1 169: 40, betalda den 28 följande Maj (se räkning och Rescontra).

Under våren 1905 inledde LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag vidare elektrisk belysning i det just då under inredning varande Tafvelgalleriet för Kr. 1 833: 52, hvartill kommo för ändringar på belysningsanordningarna i Kägelbanan — mellan inner- och ytterglasen i takfönstren insattes därvid smäckra U-balkar af mässing, på hvilka lamporna, 5 st. i hvarje fönster, fästes — Kr. 185: 48, tillhopa Kr. 2 019, slutbetalda den 12 följande Augusti (se räkning och Rescontra).

I detta sammanhang må jämväl omnämnas, att snickaren C. H. BENCKERT J:r under

våren 1906 tillverkade och på olika ställen i huset uppsatte 6 st. skåp af bonad ek och 2 st. d:o af polerad mahogny, alla för den elektriska belysningen, för en sammanlagd kostnad af Kr. 510, betalda den 14 Juni samma år (se räkning och Rescontra).

I samband med Kinarummens inredning 1910 verkställde LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag bilnings- och rörläggningsarbeten för inledande af elektrisk belysning i de nya museilokalerna för en sammanlagd kostnad af Kr. 1 433: 29, betalda den 19 Januari 1911 (se räkning och Hufvudbok 1910).

Under sommaren 1913 utförde samma firma dragning af s. k. stigarledning för flyttbara elektriska kaminer till Tafvelgalleriet och i samband därmed flyttning af kraftcentralen från Silfverrummets »svans» till Ekgången och ekgarderoben (»svansen») vid sidan af Nedre Kinarummet. Firmans andel i kostnaden för dessa arbeten utgjorde Kr. 986: 81, betalda den 3 Oktober nyssnämnda år. Därtill kommo för byggnadsarbeten, utförda af enkom för detta ändamål af byggmästare MATTSSON anställda arbetare, Kr. 2 697, slutbetalda den 5 sistnämnda månad. (Se räkningar och Privat Kassabok.)

Nämnvärda omändringar i de elektriska anläggningarna inom egendomen förekommo sedan ej förrän under senare hälften af 1920. Då drog LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag ny stigarledning från centralen i Kontoret till mätaren i källaren, sedan dessförinnan de gamla ledningarna hade nedtagits, hvarjämte en del andra omändringar — bl. a. uppsättning af trappautomat — företogos, allt för en kostnad af Kr. 1 672: 74, betalda den 10 Januari 1921. Äfven under det närmast följande året gjordes åtskilliga mera omfattande ändringar i de elektriska anläggningarna för tillsammans Kr. 1 478: 80, slutbetalda den 28 September samma år. Under 1923 uppsattes, enligt räkningar af den 31 Maj och 30 Juni, större apparater för kraft på instrumenttaflan samt verkställdes omdragning af ledningar i Garaget och baktrapporna etc. för en sammanlagd kostnad af Kr. 797:36, slutbetalda den 8 Augusti. Bland 1924 af LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag utförda arbeten må nämnas omdragning af ledningar i källaren och baktrapporna m. m. för tillhopa Kr. 511: 39, slutbetalda den 5 Juni. Under 1925 utförde samma firma en hel del leveranser till och arbeten inom egendomen, bl. a. omdragning af gamla och dragning af nya ledningar, flyttning af apparattafla och mätare i källare, läggning af rör för gårdsbelysningen o. s. v., för tillhopa Kr. 6 621: 65, slutbetalda den 18 Januari 1926. Till sistnämnda summa böra läggas ytterligare bl. a. Kr. 1 821: 73, slutbetalda den 1 Juli 1925, för af snickare från J. A. LAGERQVISTS Snickerifabrik lämnad arbetshjälp åt montören vid indragning af ledningar. (Se räkningar och Hufvudbok.)

1926 var det sista år, under hvilket LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag utförde några större arbeten inom Hamngatan 4. De bestodo i ändringar på och omdragning af ledningar i källaren, varmkamrarna och Stallet o. s. v., hvilka arbeten jämte material drogo en sammanlagd kostnad af Kr. 2 300: 97, slutbetalda den 27 Januari 1927 (se räkningar och Hufvudbok).

y. Omändringar i centralvärmesystemet.

Den i samband med byggnadens uppförande anlagda värmeledningen — ett varmluftsystem enligt J. E. CEDERBLOMS patent — visade sig, såsom redan i sammanhang med beskrifningen (sid. 96) är omtaladt, ganska snart icke i allo motsvara de förväntningar, som hade ställts på den. Efter någon tids användning befanns den nämligen behäftad med ett par svåra olägenheter, af hvilka åtminstone den ena trots fleråriga experiment ej stod att afhjälpa.

Då valet föll på varmluftsystemet, hade man uppenbarligen icke tagit med i beräkningen

det förhållandet, att luften i Stockholm var — och för öfrigt alltjämt är — i allt för hög grad förorenad af stenkols- och annan rök, damm m. m. för att lämpligen kunna i ofiltreradt skick införas i en till bostad afsedd byggnads varmkamrar och därifrån genom rör spridas till de olika rummen. Icke minst gäller detta om den trakt, där Hallwylska huset är beläget: i omedelbar närhet till Nybroviken med dess särskildt sommartiden lifliga trafik af rökutsläppande ångbåtar och till nöjesetablissementet Berns' salonger, hvars ångskorsten, såsom ses af en i dokumentsamlingen »Fastigheten n:r 4 Hamngatan, Dokument» (»Hälsovårdsnämnden, angående klagomål mot Berns' salong») bevarad kopia af en klagoskrift till Stockholms hälsovårdsnämnd från husägare och hyresgäster vid nedre Hamngatan och Norrmalmstorg, ännu i början af 1900-talet utvecklade en för grannskapet högst besvärande »svart och intensiv stenkolsrök». Härmed sammanhängde den värsta olägenheten. Den andra var det allt för skarpa drag, som särskildt på sina ställen i rummen framkallades af varmluftsystemet.

I syfte att råda bot på sotobehaget införskref man först från Amerika — detta enligt en af byggmästaren Olof Mattsson lämnad muntlig uppgift (för hvilken dock belägg saknas i husets räkenskaper) — ett slags luftfiltrerapparater, bestående af långa filtremsor, som gingo i sicksack inuti ramar. Dessa apparater insattes i värmeledningen och tjänstgjorde någon tid, men den afsedda verkan uteblef.

Något senare, sannolikt 1900 (ej heller därom är någonting nämndt i räkenskaperna), skickades byggmästare Mattsson till Köpenhamn med uppdrag att taga kännedom om där brukliga uppvärmningssystem. Han studerade särskildt uppvärmningsanordningarna i det nya rådhuset, som just vid den tiden var under uppförande. I denna byggnad tillämpades det s. k. vattenspolningssystemet, vid hvilket vattnet drifves upp af trycket genom vanliga vattenledningsrör, anbragta i tunnlar och böjda efter dessas hvalf, samt genom småhål sprides till en rad fina vattenskyar, genom hvilka den i varmkamrar i källaren uppvärmda luften oupphörligt passerar.

Detta system kom nu delvis till användning i Hallwylska huset — af utrymmesskäl kunde det ej tillämpas i full utsträckning. Man inskränkte sig till att låta den i varmkamrarna uppvärmda luften passera genom vattenskyar, bildade genom vattenspridare, en i hvardera af de två luftkanalerna, af hvilka den ena går från gårdsfasaden under Stora trappan till Västra varmkammaren och den andra likaledes från Gården under Kontorstoiletten, Lilla kassahvalfvet och Kontorstrappan till Östra varmkammaren. De båda vattenspridarna levererades af firman Axel Brundin (de kallas på räkningen luftreningsapparater) för Kr. 56: 98, betalda den 20 Mars 1900. Därtill kommo för uppsättning af vattenspridarna med ledning, för utsträckning af vattenledningen i varmkamrarna samt för experiment med apparaterna i varmkamrarna m. m. tillhopa Kr. 77: 24, betalda den 12 Januari 1901. (Se räkningar och Rescontra.)

Då emellertid ej heller detta luftreningssystem befanns motsvara förväntningarna, anställdes försök med ett nytt sådant. Principen i detta var, att varmluften skulle passera genom kardad ull, insatt i rörmynningarna i de olika lokalernas väggar. För åstadkommande af nödigt drag genom dessa filter anskaffades elektriska fläktar, två mindre och en större, af hvilka de förra inköptes färdiga och insattes i luftkanalerna i källaren, medan den senare — af manshöjd — beställdes hos och levererades af J. & C. G. Bolinders Mekaniska Verkstads Aktiebolag för Kr. 248: 16, betalda den 17 Februari 1904 (se räkning och Rescontra), samt fick sin plats under Kontorstrappan. Ungefär vid samma tid inköptes från plåtslageri-firman Gustaf Karlbom & Co. 27 st. runda näthufvar (sotsilar) och en fyrkantig d:o »till luftkanalen» — uppenbarligen afsedda att förstärka de förut (jfr sid. 96 ff.) anskaffade,

i varmkamrarna uppsatta sotfångarnas verkan — för tillhopa Kr. 180: 50, betalda den 5 Februari 1904 (se räkning och Rescontra). Beräkningen, att fläktarna skulle åstadkomma det erforderliga draget, slog emellertid fel, då motståndet i utloppet (ullfilterna) visade sig vara allt för starkt. Därtill kom, att såväl rören invändigt som själfva filterna tid efter annan måste rengöras från sot och smuts — ullen måste därvid uttagas för tvättning och omkardning, ett både obehagligt och tidsödande arbete. Ingen förbättring vanns heller genom de nyanskaffade sotsilarna. Att man trots allt icke uppgaf hoppet om att till slut få bukt med systemets olägenheter, framgår af att ännu under senare delen af 1904 och under 1905 ytterligare partier filtrerduk till luftkanalerna införskrefvos från DAVID GROVE i Berlin för tillhopa Kr. 79: 75, slutbetalda den 15 April sistnämnda år (se räkningar och Rescontra).

När det slutligen stod klart, att alla försök att afhjälpa de med varmluftsystemet förbundna nackdelarna voro dömda att misslyckas, beslöt man sig omsider — det var våren 1907 — för en genomgripande omändring af värmeledningen. Åt ingeniör HUGO THEORELL uppdrogs att utarbeta förslag äfven till en sådan.

Den 24 Maj 1907 ingaf ingeniör THEORELL sitt nya förslag. I detta var varmluftsystemet utbytt mot ett helt nytt system, ett ångvärmesystem (med radiatorer). Förslaget godkändes af husets ägare, och på grundval däraf slöts den 15 följande Juni mellan honom och leverantören kontrakt (»Värme», dok. 8*) om installationens utförande för en kostnadssumma af Kr. 6 800.

Det värmeöfverförande mediet i det nya systemet var ånga med lågt tryck, alstrad i ångpannor. Förslaget upptog två sådana pannor med 6 kvm. eldyta hvardera samt med nödig armatur. I leveransen ingingo vidare två säkerhetskärl med vattenlås, två större och fyra mindre varmkammardörrar, fyra vertikala friskluftsluckor med tillbehör, 170 kvm. värmekroppar, bestående af släta s. k. radiatorer, att placeras i varmkamrarna, äfvensom erforderliga rörledningar för ånga och kondensvatten med ventiler och armatur. Anordnande af fläkt med motor, luftfiltra, vattenspolning m. m. skulle i enlighet med beskrifning och fullständiga ritningar, som leverantören hade att på anfordran aflämna, ombesörjas af beställaren. Det hela skulle vara fullt färdigt den 15 följande Augusti, och innan arbetet öfverlämnades till beställaren, skulle leverantören ha inöfvat den antagne eldaren i apparaternas skötsel och vård. Ansvarstiden var bestämd till två år.

Af den aftalade ersättningen uppbar leverantören Kr. 6 000 den 30 September 1907, då apparaterna voro uppsatta, samt sedan värmeledningen hade afsynats och godkänts, den 22 Maj 1908 återstoden, dock med afdrag af Kr. 150 för den gamla mindre varmapparaten (återtagen af leverantören), hvadan nettosumman blef Kr. 6 650 (se räkning och Rescontra).

Utöfver kontraktet tillkommo en hel del extra kostnader, bl. a. följande: för en radiator i källarkorridoren Kr. 127: 50; för två svängradiatorer 269: 30; för rörledningar jämte uppsättning 146: 90; för ett rökrör med tillbehör 231: 70; dessutom diverse, tillhopa 122: 25; summa Kr. 897: 65, betalda sistnämnda dag (se räkning och Rescontra).

Ytterligare tillkommo: för bronsduk till luftsilningen i kalluftskanalerna, inköpt från grosshandlaren WILH. HARMSEN, Kr. 87: 50, betalda den 5 Oktober 1907; för plansten och halfpilaster, levererade af Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag, till golf i varmkamrarna Kr. 248: 15, betalda den 7 samma månad, äfvensom för två yttermantlar af järnplåt till ångpannorna samt ventilationsledning m. m., levererade af plåtslagerifirman NILSSON & STRIDSBERG, Kr. 405: 55, betalda den 3 Januari 1908 (se räkningar och Rescontra). För arbeten på värmeledningen (ej specificerade) under tiden Maj—September 1907 uppbar vidare byggmästare

*) Se "Fastigheten nr 4 vid Hamngatan Dokument" Gr. LXIV: III:B. a. Värme.

Olof Mattsson den 7 sistnämnda månad Kr. 2 581: 61 — hvartill, enligt anteckning i Rescontra, Wilhelmina von Hallwyl bidrog af egna medel med Kr. 2 500 — samt för diverse arbeten i varmkamrarna, såsom cementstålslipning, målning med ripolin etc., jämte materialier i enlighet med kostnadsförslag af den 23 Maj 1908 (se N:r 106 Kassa-Verificationer 1908) den 5 följande September Kr. 1 950 (se äfven Hufvud Bok för Grefve W. von Hallwyl).

Under sistnämnda och följande år blef den nya värmeledningen upprepade gånger utvidgad och kompletterad. Den första utvidgningen, verkställd sommaren 1908, afsåg att med värmeledningsnätet införlifva följande dittills på annat sätt — eller icke alls — uppvärmda lokaler: Kokerskans rum, Kusklägenheten (två rum och kök), Betjäntrummet, Kinarummen (då ännu ej inredda) samt Östra baktrappan, äfvensom att insätta värmekroppar i Vagnboden. Äfven detta arbete utfördes — i enlighet med kontrakt af den 9 Juni 1908 (»Värme», dok. 10*) — af ingeniör Theorell och drog en kostnad af Kr. 2 850, betalda den 25 September samma år. Därtill kommo för bilnings-, murnings- och snickeriarbete, allt utfördt under byggmästare Mattssons ledning, jämte materialier Kr. 1 750, slutbetalda den 5 sistnämnda månad. (Se kostnadsförslag samt Hufvud Bok för Grefve W. von Hallwyl.) Under 1909 inskränkte sig utvidgningarna till uppsättning i Portvaktsrummet af en radiator med ventil, metallförening och luftskruf samt rörledningsmateriel äfvensom leverans af en s. k. stjärnkamin m. m., för hvilket allt till ingeniör Theorell den 3 Maj utbetaldes Kr. 321 (se räkning och Hufvudbok).

En sommaren 1910 likaledes af ingeniör Theorell — i enlighet med anbud af den 14 Juni (»Värme», dok. 11*) — verkställd utvidgning af värmeledningen gällde uppsättning af värmekroppar i »ett förvaringsrum», Husjungfruns rum och Västra baktrappan äfvensom af en varmvattencistern af koppar. Utöfver anbudet, som slutade på en kostnadssumma af Kr. 2 600 och hvari ingick jämväl uppsättning af alla erforderliga rörledningar af järn för ånga och kondensvatten med isolering och nödig armatur samt kopparrörledningar för varmt vatten med tappkranar i ångpannerummet och öfver diskbordet i Köket, tillkommo extra arbeten för tillhopa Kr. 339: 60, hvarigenom hela kostnaden steg till Kr. 2 939: 60, betalda den 26 följande Oktober (se räkning och Hufvudbok). För diverse arbeten å värmeledningen, bl. a. utökning och flyttning af värmeelement på Höskullen, uppbar samme leverantör den 15 Februari 1912 Kr. 204 (se räkning och Hufvudbok).

Under sommaren 1913 utdrogs värmeledningen äfven till Kammarjungfruns rum, två halftrappor upp i Västra flygeln, till korridoren i Gästrumsvåningen, två trappor upp, äfvensom till de tre vattenklosetterna på nedre bottnen i byggnadens norra del. I de olika lokalerna uppsattes värmeelement, hvilka genom rörledningar för ånga och kondensvatten förbundos med redan befintligt rörsystem, allt i enlighet med ingeniör Theorells anbud af den 22 föregående Maj (dok. 12*) för en sammanlagd kostnad af Kr. 982, betalda den 22 November samma år af Wilhelmina von Hallwyl (se räkning och Privat Kassabok). För uppvärmning af Stora trappuppgången och därintill stötande lokaler uppsattes af samme leverantör mot slutet af 1914 i Nedre vestibulen vid foten af marmortrappan ett större värmeelement för en kostnad (gällande äfven en del andra arbeten) af Kr. 255: 90, betalda den 24 December nyssnämnda år (se räkning och Hufvudbok). I de båda just bakom detta element utmynnande luftkanalerna insattes våren 1925 två galler af brons, på beställning tillverkade och levererade af Otto Meyers Konst-Metall- och Zinkgjuteri (innehafvare Arne Spanier) för tillsammans Kr. 1 100, som betaldes den 17 Mars samma år (se räkning och Hufvudbok).

I samband med Höskullens omändring till museilokal utsträcktes värmeledningen äfven

*) Se not å sid. 151.

dit. Arbetet, som bestod i uppsättning och inkoppling af fem radiatorer med tillbehör samt dragning af till- och återgångsledningar för dessa jämte isolering af ledningarna på Höskullen, utfördes af Aktiebolaget Installatör för en kostnad, inberäknadt materialier, af Kr. 811: 33, betalda den 23 Mars 1925 (se räkning och Hufvudbok). Därutöfver tillkommo, enligt byggmästare MATTSSONS här förut (sid. 143) citerade redogörelse för byggnadsarbeten inom huset under sistnämnda år, bilnings- och murningsarbeten för värmeledningsrör på Höskullen samt för elektriska ledningar där äfvensom inmurning af fönsterbänkar öfver värmeelementen i fönsternischerna.

Till sist är att nämna, att Aktiebolaget Installatör i Oktober 1925 utförde leverans och inkoppling af radiatorer i källaren samt framdragning af ledningar till dessa (jfr sid. 143) för en sammanlagd arbets- och materialkostnad af Kr. 880: 53, betalda den 18 Januari 1926 (se räkning och Hufvudbok).

I sålunda fullständigadt skick upptog det nya värmeledningssystemet element i Stora vestibulen, Västra vindspassagen till Gästrumsvåningen, Öfre Kinarummet och Husjungfruns rum, två i Västra baktrappan och ett i den Östra, ett i källargången under WALTHER VON HALLWYLS privata kontorsrum — afsedt att sprida värme under golfvet där — vidare ett under hvarje fönster på Höskullen, ett i Betjäntrummet i Östra flygeln, två i Gårdskarlslägenheten, ett (s. k. kamflänselement) i källaren under Stallet och ett (likaledes kamflänselement) i den under Garaget, ett i Kammarjungfruns rum samt ett i Personalens badrum i källaren.

Undantagna från det nya uppvärmningssystemets verkan voro följaktligen alla lokaler i gathuset — utom Stora trappuppgången, som tillika med de därintill stötande Lilla kapprummet och Mottagningsrummet samt i regeln äfven Matsalen fick värme från det i Nedre vestibulen placerade stora elementet — och det var blott de i flyglarna och gårdshuset belägna ekonomilokalerna och personalrummen samt Öfre Kinarummet och den till museilokal omändrade Höskullen — däremot hvarken Biljardrummet eller Porslinsrummet — som uppvärmdes från värmecentralen. I omläggningen ingick nämligen, ehuru detta icke utsäges i ingeniör THEORELLS anbud, att all fortgående uppvärmning och ventilation inom hufvudbyggnaden skulle försättas ur funktion. Detta gick så till, att såväl varmlufts- som friskluftskanalerna tilltäpptes genom nedfällning af de i mynningarna sittande luckorna af järn eller trä.

Att det nya systemet icke tillämpades äfven i gathuset, berodde på att den dyrbara och ömtåliga inredningen framför allt i de s. k. paradrummen icke medgaf framdragande där af varmvattensrör vare sig i eller utanpå paneler och väggar, ej heller uppsättande där af radiatorer. Såsom enda lösning af uppvärmningsproblemet för gathusets del återstod under sådana förhållanden att betjäna sig af f l y t t b a r a e l e k t r i s k a k a m i n e r. Ett tjugutal dylika af olika typer och storlekar inköptes efter hand dels från LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag, dels från HJALMAR LÖFQUISTS Elektriska Aktiebolag, och af dem kommo i allmänhet omkring 15 st. att vara i ständigt bruk under den kallare delen af året, medan de öfriga höllos i reserv. Tack vare kaminerna, hvilka kopplades till kontakter, hufvudsakligen kraftströms-, i de olika lokalerna, kunde temperaturen i dessa i vanliga fall uppbringas till + 20 gr. C. och däröfver. Genom varmluftskanalerna drogos sladdar från kraftcentralen i källaren till kontakter i Rökrummet, Biljardrummet samt Ekgången utanför Gästrummen och Sängkammaren, i hvilka lokaler kraftströmskontakter ej funnos, äfvensom i Hvardagssalongen. Kontakterna monterades på de nyssnämnda luckorna öfver de tilltäppta luftkanalerna.

Det värsta sot- och dammobehaget var man därmed kvitt, men den nya uppvärmnings-

metoden var behäftad med andra påtagliga olägenheter: den kunde ej ge någon reglerbar jämn värme, och den gjorde luften inomhus allt för torr för att vara nyttig för vare sig husets invånare eller den fasta och lösa inredningen, helst som ju ingen luftväxling annat än på det gamla primitiva sättet, genom öppnande af dörrar och fönster, längre var möjlig. Därtill kom, att metoden var synnerligen oekonomisk: den årliga kostnaden för elektrisk ström ensamt för uppvärmningsändamål kunde stiga till Kr. 16 000 och däröfver (se Stockholms Elektricitetsverks räkningar för tiden intill 1930 samt Hufvudbok, Hushållskonto, för samma tid).

En under Walther von Hallwyls sista lefnadsår ifrågasatt omläggning af värmeledningen för eldning med olja i stället för koks — se anbud i sådant syfte, afgifvet den 29 April 1920 af ingeniörsfirman S. G. Lilja (»Värme», dok. 13*) och slutande på en kostnadssumma af Kr. 6 150 — kom icke då till utförande utan ställdes på framtiden.

Det var först under sommaren 1939, som tanken om öfvergång till oljeeldning för husets uppvärmning blef förverkligad. Redan innan Hallwylska museet våren 1938 öppnades för allmänheten, hade museets direktion upptagit frågan till förberedande behandling och beslutit att från Hugo Theorells Ingeniörsbyrå Aktiebolag infordra förslag. Åt direktionens verkställande ledamot, direktören Govert Indebetou, uppdrogs att i samråd med intendenten i Kungl. Byggnadsstyrelsen Knut Bildmark föra underhandlingar i frågan med vederbörande entreprenörsfirmor. Man kom därvid till den slutsatsen, att samtidigt med öfvergången till oljeeldning borde uppvärmningssystemet i sin helhet omändras. Af skäl, som här nyss ha berörts, ansågs det olämpligt att ha kvar uppvärmningen af vissa lokaler med elektriska kaminer. Från alla synpunkter fördelaktigast fann man det vara att för ifrågavarande lokalers del återgå till det ursprungliga systemet med uppvärmning medels varmluft, dock nu moderniseradt och förbättradt med tillgodogörande af luftkonditioneringsteknikens senaste framsteg. På det viset skulle det också åter bli användning för de i väggarna inmurade luftkanalerna, som hade varit tilltäppta nu i öfver trettio år, och samtidigt skulle äfven ventilationsproblemet få en tillfredsställande lösning. I samband därmed borde jämväl de sanitära anläggningarna samt de elektriska belysnings- och kraftanläggningarna moderniseras och utvidgas.

Bland tolf firmor, som hade inbjudits att inlämna anbud å ifrågavarande arbeten och leveranser, fingo fyra, hvilkas kostnadsförslag efter granskning hade tillstyrkts af Theorells Ingeniörsbyrå, intendenten Bildmark och civilingeniören Hjalmar Klingberg, dessa sina förslag, som alla voro de lägsta ingifna, antagna till utförande, nämligen följande:

Aktiebolaget Clausens Gas- & Vattenledningsaffär:		
för värme- och ventilationsanläggning	Kr. 21 890	
samt för vatten- och afloppsledning	» 5 940	Kr. 27 830
Svenska Petroleum-Aktiebolaget Standard: för oljeeldningsanläggning		» 3 150
Svenska Elektromekaniska Industriaktiebolaget, Hälsingborg: för ändring och nyanläggning af elektriska ledningarna		» 921
Byggmästaren Edvin Rundlöf: för byggnadsarbeten		» 30 600
	Summa	Kr. 62 501

Enligt en af intendenten Bildmark uppgjord tablå skulle utöfver sistnämnda summa ytterligare följande kostnader tillkomma:

*) Se not å sid. 151.

Ritningar och entreprenadhandlingar, inkl. förundersökningar och granskningar:				
för rörledningsarbeten	Kr.	2 800		
» elektriska installationer	»	125		
» byggnadsarbeten	»	1 300	Kr.	4 225
Kontroll och byggnadsledning:				
för rörledningsarbeten, inkl. ritningar, som skola lämnas till hälsovårdsnämnden	Kr.	1 700		
för elektriska installationer	»	225		
» byggnadsarbeten	»	1 700	Kr.	3 625
Oförutsedda utgifter			»	5 649
			Summa Kr.	13 499

Med tillägg af sistnämnda belopp, Kr. 13 499, till den ofvan angifna summan Kr. 62 501 skulle totalkostnaden för omändringarna alltså uppgå till Kr. 76 000.

På grundval af de — med en del smärre ändringar — godkända anbuden slötos den 23 Maj 1939 kontrakt mellan Hallwylska Museiföreningen och anbudsgifvarna hvar för sig.

Enligt den af THEORELLS Ingeniörsbyrå utarbetade planen och beskrifningen öfver omändringsarbetena afsågo dessa att utbyta ångvärmeledningen mot varmvattenvärmeledning, hvarvid de två befintliga ångpannorna skulle ersättas med två varmvattenpannor med anordningar för oljeeldning. De delar af byggnaden, som ha museal karaktär och inom hvilka värmare ej kunde placeras, skulle uppvärmas medels varmluft, hvarvid de i murarna inbyggda lergodsrören åter skulle komma till användning, medan byggnaden i öfrigt, ekonomilokaler och personalbostad, skulle uppvärmas medels radiatorer för varmvatten.

Från pannorna skulle nya rörledningar utsträckas till luftbehandlingsaggregat och radiatorer samt för värmemediets cirkulation anordnas två centrifugalpumpar af vertikal typ. För beredning af förbrukningsvarmvatten skulle en varmvattenberedare af förrådstyp uppläggas i Pannrummet. Beredaren skulle anslutas till pumpcirkulationssystemet men kopplingen utföras så, att beredaren vid sommardrift skulle kunna drifvas med självcirkulation. I ett apparatrum skulle uppställas ett luftbehandlingsaggregat, utrustadt med anordningar för automatisk reglering af luftens temperatur och fuktighet. Från aggregatet skulle luften genom nya trummor af plåt och rabitz ledas till de från de ursprungliga varmkamrarna utgående befintliga varmluftskanalerna och genom dem vidare till de olika lokalerna. I friskluftsintaget till aggregatet skulle ett luftfilter inbyggas. Evakuering skulle ske genom de befintliga kanalerna för naturligt drag.

Ur den till kontraktet mellan Museiföreningen och rörledningsentreprenören, Aktiebolaget CLAUSENS Gas- & Vattenledningsaffär, fogade beskrifningen — till hvilken i öfrigt hänvisas — må följande återges:

De båda varmvattenpannorna, gjutna sektionspannor, hvardera om 12 kvm. eldyta, för oljeeldning, skulle förses med chamott-täckt eldstadstak och löstagbar undre täckplåt med uttag för oljebrännare samt med inspektionslucka i öfre täckplåten. Pannorna, som skulle uppställas på fundament af hårdbrändt tegel, skulle utrustas med bl. a. följande tillbehör: 2 par rökrörsanslutningar med spjäll, 2 par gjutna samlingsrör med anslutningar för fram- och-återledning, 2 st. termometrar, graderade till + 130 gr. C. samt med elektrisk kontaktanordning, 4 st. afstängnings- och 3 st. s. k. trevägsventiler, 4 st. aftappningskranar, 1 afstickare samt 3 st. sotluckor.

Varmvattenberedaren skulle utgöras af en liggande cylindrisk cistern af hårdhamrad kopparplåt med hårdlödd längdskarf och med följande dimensioner: mantellängd 140 cm.,

diameter 70 cm., kupningsradie i gaflar 70 cm. samt plåttjocklek i manteln 6 mm. och i gaflarna 7.5 mm. I cisternens nedre del skulle anbringas en värmeslinga af omkring 8 m. 38 ×41 mm. kopparrör. Cisternen skulle utrustas med bl. a. en centrifugalpump.

Vid pumparna skulle insättas 4 st. afstängningsventiler och 2 st. manometrar samt i anslutningsledningarna till de senare 2 st. kikboxkranar, 3 st. s. k. shuntventiler, 4 st. termometrar äfvensom ett expansionskärl af helsvetsad 3 mm. järnplåt, försedt med anslutningar för kokledning, återledning och signalledning, den sistnämnda neddragen till golfbrunn i Pannrummet. I pumputrustningen skulle dessutom ingå elektrisk alarmapparat, signalerande då pumpen stannar eller panntemperaturen stiger till 90 gr. C., bestående af signalklocka, uppsatt i Personalbostaden (f. d. Gårdskarlslägenheten), nyssnämnda kontaktanordningar i panntermometrar och pumppådrag samt svagströmsbatteri med ledningar.

I entreprenaden ingingo vidare leverans och uppsättning af 25 st. radiatorer af pressad stålplåt, svensk tillverkning, af olika storlek och typ samt med alla erforderliga tillbehör; likaså kompletta rörledningar med isolering mellan pannor, pumpar, expansionskärl och radiatorer äfvensom det förut omnämnda luftbehandlingsaggregatet. Detta aggregat skulle bestå af en befuktningsanordning med rörslinga för vattnets uppvärmning, eftervärmningsbatteri och luftturbin, kilremsdrifven från elektromotor, samt utrustas med flottörventil för påfyllning af färskvatten äfvensom bräddaflopp och aftappningsanordning. Aggregatet skulle anslutas till värmeledningssystemet och i ledningarna insättas 4 st. afstängningsventiler och 2 st. aftappningskranar samt för aftappning af duschvattnet en kikboxkran med ledning af 25 mm. kopparrör dragen till golfbrunn i Pannrummet.

Luftfiltret, som skulle inbyggas i friskluftsintaget till aggregatet, skulle vara ett oljefilter och bestå af lätt uttagbara kassetter i kraftig uppställningsram samt vara afsedt för högst 7 000 kbm. luft pr timme. Till aggregatet skulle vidare anslutas automatiska regleringsanordningar, bestående af impulsorgan för de förut omnämnda shuntventilerna samt erforderlig strömomformare och elektriska ledningar. Impulsorganen skulle vara följande: humidistat, för konstanthållande af rumsluftens fuktighetshalt, manövrerande shuntventil i ledning till batteriet för duschvattnets uppvärmning samt inställbar och graderad mellan 20 och 80 % relativ fuktighet; begränsningstermostat, för kontinuerlig begränsning af maximi- och minimitemperatur, parallellkopplad med humidistaten samt inställbar och graderad mellan + 5 och + 15 gr. C.; termostat, för konstanthållande af rumsluftens temperatur, manövrerande shuntventil i ledning till eftervärmningsbatteriet samt inställbar och graderad mellan + 15 och + 30 gr. C., äfvensom begränsningstermostat, för kontinuerlig begränsning af maximi- och minimitemperatur samt inställbar och graderad mellan + 10 och + 60 gr. C.

I utrustningen skulle vidare ingå: instrumenttafla af "isblommelackerad" kraftig järnplåt, på ram af vinkeljärn och afsedd att upptaga nyssnämnda manometrar samt pumpmotorernas och luftbehandlingsaggregatets manövreringsapparatur; äfvensom öfvergångskåpa mellan luftfilter och luftbehandlingsaggregat. Två galler för friskluftsintag med mått 60 ×95 cm., af koppartrådnät med 5 mm. maskor, fastsatt i ram af plattjärn, skulle insättas bakom befintliga friskluftsgaller. Äfven 4 st. galler för varmluftsinblåsning och evakuering skulle insättas.

All nu nämnd materiel skulle levereras och installeras af Clausens Gas- & Vattenledningsaffär.

Beträffande oljeeldningsanläggningen afsåg kontraktet med Svenska Petroleum-Aktiebolaget Standard montering å de förut nämnda båda varmvattenpannornas fram-

sektioner af två helautomatiska oljeeldningsaggregat — system Gilbarco (Gilbert & Barker Mfg. Co., Springfield, Mass.) — för intermittent drift och med en maximal kapacitet af hvartdera omkring 12 kg. olja pr timme. Brännaren skulle ge en så god sönderdelning af oljan, att förkoksning ej uppstode, samt rökfri förbränning vid god verkningsgrad. Aggregaten skulle förses med tillförlitliga elektriska tändningsanordningar, regleringsorgan för olja och luft, oljefilter af lamelltyp samt nödiga uppställningsanordningar. Till hvartdera aggregatet skulle levereras följande kontrollanordningar: en panntermostat, inställbar för olika tändnings- och släckningslägen, en maximaltermostat (temperaturbegränsare), en pyrostat (förbränningskontroll) och en helautomatisk relä för kontrollorganen. Den till anläggningen hörande oljecisternen skulle ha omkring 6 kbm. rymd, 1 300 mm. diameter och 4 500 mm. mantellängd samt kupade gaflar. Den skulle göras af prima cisternplåt med 5 mm. tjocklek i mantel och 6 mm. i gaflar samt hopsvetsas på platsen och uppläggas på af byggnadsentreprenören utförda betongplintar i därför iordningställdt utrymme i f. d. Kolkällaren. Jämväl erforderliga ledningar mellan cistern och aggregat, af specialtätade gängade ångrör samt med nödig armatur, ingingo i installationen, likaså pneumatisk oljeståndsvisare med luftpump, att placeras i Pannrummet*), äfvensom erforderliga påfyllnings-, utluftnings- och aftappningsedningar till cisternen.

Enligt kontraktet med byggmästare Rundlöf skulle de i samband med omändringarna erforderliga byggnadsarbeten och leveranser, som entreprenören hade att utföra, verkställas i enlighet med "Allmänna bestämmelser (af år 1937) angående materialier och arbete vid Kungl. byggnadsstyrelsens husbyggnadsarbeten" samt af Theorells Ingeniörsbyrå upprättade arbetsbeskrifning och ritningar äfvensom, beträffande de elektriska installationerna, af civilingeniör Klingberg upprättade ritningar och program.

Förutom de rifningar, som påkallades för omändringarna i byggnaden, skulle byggnadsentreprenören utföra alla håltagnings- och bilningsarbeten, som erfordrades vid demontering af gamla ledningar, apparater och armatur med tillhörande fundament af alla slag inom af arbetena berörda delar af byggnaden äfvensom motsvarande arbeten för åstadkommande af montage för nya sådana. Alla ändringar och kompletteringar i byggnadsstommen skulle i fråga om såväl material som utförande verkställas i närmaste öfverensstämmelse med hvad som i hvarje särskildt fall hade kommit till användning vid byggnadens uppförande och de nytillkommande byggnadsdelarna på fullt betryggande sätt förbindas med den gamla byggnadsstommen. I entreprenörens åtagande ingingo jämväl alla kompletterings- och efterlagningsarbeten (äfven målningsarbeten), som blefve en följd af de för de olika installationerna utförda byggnadsarbetena af alla slag.

Med vissa undantag skulle alla nya kanaler och trummor, vertikala såväl som horisontala, för friskluft, varmluft och evakuering utföras af byggnadsentreprenören. Horisontal rökkanal från värmeledningspannorna skulle muras af prima eldfast tegel i eldfast lera, och för dess framdragande i det blifvande Apparatrummets golf skulle verkställas schaktnings- och bilningsarbeten. För anslutning mot pannorna samt sotluckor skulle betongmuren mot Pannrummet genombilas. Kanalen skulle anbringas i en ränna af 10 cm. tjock korsarmerad betong i blandning 1 : 3 : 4, hvars insida skulle isoleras medels asfaltstrykning. I denna ränna skulle rökkanalen inmuras med ½ sten tjocka golf och väggar, hvarifrån skulle slås takhvalf till 1 stens tjocklek. På öfversidan ofvan rökkanalen skulle sedan utläggas golf enligt särskild beskrifning. Den horisontala rökkanalen ofvan Apparatrummets golf, hvilken skulle anslutas till befintlig rökkanal, skulle uppmuras med golf och vägg mot befintlig vägg

*) I verkligheten fick den sin plats i Oljecisternrummet.

af ½ stens och i öfrigt af 1 stens tjocklek. Kanalens öfversida skulle beläggas med finslipad 3 cm. tjock kalksten. Trummor och kanaler för friskluft och varmluft mellan reningsfilter i Apparatrummet (se nedan) och korridoren i källarvåningen skulle förläggas i de gamla friskluftskanalerna.

Ur den för byggnadsentreprenören gällande utförliga arbetsbeskrifningen — till hvilken det i öfrigt må vara tillfyllest att här hänvisa — må ytterligare följande bestämmelser återges:

I byggnaden befintliga varmluftskanaler af lergods, liksom evakueringskanalerna täckta med utsirade metallgaller — i vissa fall trägaller — skulle bibehållas och i hufvudsak tjänstgöra för den nya anläggningen, men i byggnadsentreprenörens åtagande ingick att omsorgsfullt rengöra alla kanalerna genom försiktig men effektiv sotning.

Inga rör för varmvatten eller värmeledningar skulle få muras fast i väggar och bjälklag utan skulle vara omgifna af hylsor, hvilka skulle anbringas af rörledningsentreprenören men fastgjutas af byggnadsentreprenören.

Det förut omnämnda expansionskärlet, hvilket skulle af rörledningsentreprenören uppsättas i taket till en garderob vid den s. k. Västra vindspassagen, skulle uppställas på en af byggnadsentreprenören anordnad, på vinkeljärn anlagd plankbädd. För imrörsledning från expansionskärlet skulle upptagas hål genom yttertakets kopparplåtbetäckning och kring röret anbringas blydiktad stos af kopparplåt, fastlödd vid takplåten.

I tegelväggarna mellan Pannrummet och Apparatrummet samt från gången utanför hittillsvarande Kolkällaren till Cisternrummet skulle insättas branddörrar af maskinriktad 1.5 mm. tjock plåt inom 2 mm. tjock pressad plåtkarm, utförd för inmurning.

Den i källarvåningens entré befintliga gamla kondensledningen skulle borttagas. I källaren under Stallet skulle befintliga kamflänsrör bibehållas men i öfrigt nyinstallation af värmeledning utföras. I Matkällaren skulle befintliga med plywood kringklädda ångledningar borttagas. De gamla nischelementen i de båda baktrapporna skulle utbytas mot nya dylika. I Personalens matrum skulle ett värmeelement uppsättas. Befintliga ång- och vattenledningar i källargången skulle borttagas.

I Pannrummet skulle de gamla pannorna jämte ledningar bortrifvas, ny pannanläggning för oljeeldning installeras samt varmvattenberedare uppsättas i taket. Befintliga steg af betong samt järndörr mot varmkammare skulle bortrifvas och öppningen därefter igensättas samt ny dörröppning med branddörr m. m. upptagas. Ny bädd, af hårdbrändt 2″ tjockt tegel, för pannorna skulle inmuras i kalkcementbruk, sedan nödig borthuggning af asfaltgolfvet hade verkställts och golfvet afjämnats. Nödiga rökuttag från pannorna jämte sotöppningar skulle upptagas genom vägg mot den blifvande rökkanalen. Ett förut såsom varmkammare användt utrymme skulle omändras till apparatrum. För detta ändamål skulle förut där befintlig branddörr, skjutluckor mot friskluftsintag, radiatorer, vissa väggpartier samt ofvanför golfvet liggande gjuten rökkanal af järn äfvensom kalkstensgolfvet bortrifvas, hvarefter schaktningsarbeten för ny rökkanal skulle utföras. Därpå skulle erforderligt isolerade stålslipade fundament af armerad betong för pumpar, fläkt med motor samt luftbehandlingsaggregat anläggas. Af rörledningsentreprenören uppmonterad plåttrumma i taket skulle mot pannrumsväggen putsas med rabitz. Mot angränsande kanaler för friskluft och varmluft skulle uppmuras ½ stens tegelvägg från isolerad betongsockel, hvari af rörledningsentreprenören uppställda luftfilter och förvärmningsbatteri skulle inmuras. Nytt golf af hyflad kalksten skulle inläggas. Mot väggar och kring fundament skulle 7 cm. höga socklar af samma material anordnas. Öfver den låga rökkanalen skulle plattorna läggas på armeradt betongunderlag. Den andra varmkammaren skulle omändras till arkivrum — Arkiv III.

De gamla värmeelementen skulle öfverallt utbytas mot nya med undantag af elementet i Nedre vestibulen, hvilket såsom numera öfverflödigt skulle borttagas.

Den gamla Vedkällaren skulle omändras till dels oljecisternrum, dels arkivrum. För detta ändamål skulle all inredning äfvensom fundament och ledningar bortrifvas, asfaltgolfvet delvis upphuggas samt all puts på väggar och tak nedknackas. Nya väggar skulle uppmuras af 1 stens tegel, hvarvid cisternrummet omgifvande väggar skulle anläggas från 50 cm. höga armerade betongsocklar. I väggarna skulle insättas två branddörrar och i vägg mot kulvert från cisternrummet inmuras en järnlucka. För oljecisternens uppläggning skulle gjutas tvärs öfver rummet tre omkring 20 cm. breda balkfundament af betong. Luftledning från cisternen skulle utdragas under och genom fönstrets sidkarmstycke. Golfvet skulle göras af stålslipad cement med 50 cm. höga socklar af samma material. Från kulverten utanför cisternrummet skulle uppbilas en öppning, hvari nyssnämnda lucka skulle inmuras. Återstoden af den gamla Kolkällaren skulle omändras till arkivrum — Arkiv IV — hvarvid golf af 1.5 cm. tjock hård asfalt skulle utläggas på det gamla cementgolfvet och 5 cm. höga asfaltsocklar uppdragas mot väggarna.

I Kontorstoiletten skulle ett utrymme afdelas medels en vägg af 5 cm. tjocka slaggplattor och med dörrluft för inredande af en vattenklosett, en installation som ingick i CLAUSENS Gas- & Vattenledningsaffärs åtagande.

I Personalbostadens kök skulle spis med spisfot och kupa äfvensom kakelbeklädnad bortrifvas för uppsättning af elektrisk spis (se nedan). Bakom och vid sidan af den nya spisen skulle kakelbeklädnad uppsättas. Diskbänkens gamla skifva skulle utbytas mot ny, beklädd med rostfri stålplåt.

Svenska Elektromekaniska Industriaktiebolagets åtagande omfattade bl. a. införande af nya belysningsledningar i gången till Cisternrummet samt i detta rum och i Arkiv IV; i oljeeldningscentralen: hufvudledning och gruppledningar, utförda med gummiblyledning, för motorer, belysningsledningarna förlagda i B-rör; i Personalbostadens kök: ledning till där nyuppsatt elektrisk spis, utförd af 3-ledaregummiblyledning från befintlig apparat i källaren vid servisen och anbragt i kulverten under gården; i Yttre kontoret: uppsättning af en väggkontakt för elektrisk kamin med ledning från befintlig apparat i källaren.

I entreprenaden ingick äfven att borttaga ledningen med rör för vacuumcleanermotorn (jfr sid. 106 ff.) äfvensom en del andra ledningar samt utföra några smärre ändringar på belysningsledningarna.

Omändringsarbetena togo sin början i Juli 1939 och voro kontraktsenligt fullbordade — frånsedt tilläggs- och extra ändringsarbeten — under följande September.

De verkliga kostnaderna kommo till följd af de antydda, under arbetets gång beordrade extraarbetena samt en del uteslutningar att i någon mån afvika från de beräknade. Den slutliga kostnadssumman stannade sålunda vid Kr. 73 642: 74 mot beräknade 76 000.

Det förstnämnda beloppet fördelade sig på följande sätt:

Aktiebolaget CLAUSENS Gas- & Vattenledningsaffär för rörlednings- och ventilationsanläggningar	28 772: 08
Svenska Petroleum-Aktiebolaget Standard för oljeeldningsanläggning	3 150: —
Svenska Elektromekaniska Aktiebolaget för elektriska installationer	2 553: 95
Byggmästaren EDVIN RUNDLÖF för byggnadsarbeten	32 609: 71
Transport Kr.	67 085: 74

Transport Kr.	67 085: 74
HUGO THEORELLS Ingeniörsbyrå för ritningar och entreprenadhandlingar till rörlednings- och ventilationsanläggningar samt omarbetning af dessa handlingar m. m.	2 875: —
Intendenten KNUT BILDMARK för entreprenadhandlingar, byggnadsritningar, byggnadsledning och kontroll samt granskning af ritningar och handlingar m. m.	3 100: —
Civilingeniören HJ. KLINGBERG för program och ritningar samt kontroll och besiktning af elektriska installationer	350: —
Aktiebolaget Teknisk Kopia för ritningskopior	32: —
Ingeniören i Kungl. Byggnadsstyrelsen ERIK O. JONSSON för slutbesiktning den 3 Oktober 1941 af rörlednings- och ventilationsanläggningar	200: —
Summa Kr.	73 642: 74

Utöfver detta belopp, hvaraf de medverkande uppburo hvar sin andel i skilda poster under tiden Maj 1939—Mars 1940 (se räkningar och Hufvudbok), tillkommo senare bl. a. följande kostnader: för diverse materiel till värmepannorna, levererad af Aktiebolaget CLAUSENS Gas- & Vattenledningsaffär, Kr. 263: 45; för signalledning mellan pannrum och kontor, installerad af Svenska Elektromekaniska Industriaktiebolaget, Kr. 38; äfvensom för plåtbeslagning af 9 st. dörrar samt 1 varmkammardörr, utförd af Aktiebolaget Enköpings Verkstäder, Kr. 84; tillhopa Kr. 385: 45, betalda resp. den 8 och 19 Mars samt 17 Juli 1940 (se räkningar och Hufvudbok).

Den i det föregående omnämnda elektriska spisen levererades och uppsattes i Personalbostadens kök i Juni 1939 af Elektriska Aktiebolaget Helios för en kostnad, inberäknadt diverse tillbehör, af Kr. 273: 79, slutbetalda den 23 följande Augusti (se räkningar och Hufvudbok).

För den 3 Oktober 1941 verkställd kontraktsenlig efterbesiktning af byggnadsarbeten, utförda af byggmästaren EDVIN RUNDLÖF, uppbar intendenten KNUT BILDMARK den 6 följande November Kr. 75 (se räkning och Hufvudbok).

Till sist är att nämna, att samtliga kostnader för de nu omtalade omändringarna bestredos af Hallwylska Museiföreningen, till hvars styrelseprotokoll jämte bilagor för ifrågavarande tidsperiod jämväl hänvisas.

z. Diverse (fr. o. m. år 1900).

Ett poleradt marmorgolf med fält af hvit skifva, omgifven af grön fris, levererades och inlades i södra klosettrummet i Västra vindspassagen af firman WESTER & NORGREN, mekaniskt stenhuggeri, i September 1905 för Kr. 89: 60, betalda den 16 följande Oktober (se räkning och Rescontra). Samma firma levererade och inlade, enligt räkning af den 13, betald den 17 September 1902, ett trappsteg af polerad grön marmor samt två trapp- och fyra sättsteg af Carraramarmor, allt för en kostnad af Kr. 589: 95. Sannolikt är det härvid fråga om en ny trappa i passagen från Nedre vestibulen upp till Stora kapprummet (jfr sid. 67).

Galler af mässing, 9 st., till Matsalen och Biljardrummet levererades i Juni 1903 af OTTO MEYERS Konst-Metall- & Zinkgjuteri för Kr. 930, betalda den 20 följande Augusti (se räkning och Rescontra).

Kopparrännor jämte list framför dem tillverkades och uppsattes på båda flyglarna i December 1902 af firman J. G. SCHUBERTH & Son för Kr. 625, betalda den 10 Januari 1903.

Skyddsanordningar af taggtråd på taket samt kopparhuf och skyddsställning på grannens brandgafvel levererades och uppsattes af samma firmas Efterträdare i Juni 1905 för Kr. 1 109: 65, betalda den 29 följande månad. (Se räkningar och Rescontra.)

Spanjoletter, 6 st., levererades den 29 April 1903 af firman OTTO MEYER för tillhopa Kr. 198 (33: — pr st.) äfvensom 16 st. den 7 Juli 1925 för tillhopa Kr. 424 (pr st. 26: 50), tillsammans Kr. 622 (se räkningar och Hufvudbok).

Lokaltelefoner levererades och uppsattes vid mathissen i September 1914 af A. RENSTRÖMS Elektromekaniska Verkstad för Kr. 44: 15, betalda den 12 samma månad (se räkning och Rescontra).

Järnräcket i Ektrappan, ursprungligen (1898) förgylldt med bladguld af målerifirman HOLMGREN & KJELLBERG, omförgylldes i September 1923 mera varaktigt af förgyllaren HERMAN GEIST för Kr. 1 350 (däraf guld 750 och arbete 600), betalda den 25 nyssnämnda månad (se räkning).

Halfcirkelformiga hvalfbågar af *maple*, 8 st., till öfre afdelningen i skåpen i Porslinsrummet tillverkades och inpassades i Oktober—December 1924 af J. A. LAGERQVISTS Mekaniska Snickerifabrik för tillsammans Kr. 1 032: 75, slutbetalda den 17 Januari 1925. Ritningar till d:o (samt till barriär i Tafvelgalleriet [I. G. CLASON]) Kr. 286, betalda den 30 Oktober 1924*). (Se räkningar och Hufvudbok.)

I detta sammanhang bör måhända omnämnas, att i Privat Kassabok (WILHELMINA VON HALLWYLS) finns under den 30 Oktober 1920 införd en post på Kr. 7 939: 25, utbetalda till Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet »för diverse inläggning af sten och stenleverans». Som hvarken räkning eller kvitto å beloppet i fråga har kunnat återfinnas i vederbörande verifikationsband, måste det lämnas därhän, för hvilket ändamål denna anskaffning har gjorts.

Ytterligare må nämnas, att i Stallet förvaras 6 st. stenar af s. k. Hoburgsmarmor, anskaffade för insättning i inre Porthvalfvet i stället för lika många något förvittrade stenar, ett utbyte som ej kom att verkställas före WILHELMINA VON HALLWYLS bortgång och ej heller senare har blifvit af. Förmodligen är det denna stenleverans, som åsyftas i en räkning af den 21 Mars 1927 från Aktiebolaget Förenade Granitindustrier å Kr. 2 150 — betalda den 19 följande April (se äfven Hufvudbok) — för anskaffning af »diverse Hoburgskalksten för vestibulen till Hallwylska palatset», ehuru Porthvalfvet har råkat bli kalladt vestibulen.

*) Jämte på samma räkning upptagna Kr. 1 000 för detaljritningar m. m. till ombeklädnad af gårdsfasaderna (jfr sid. 137).

II. BYGGNADSBESKRIFNING

A. HALLWYLSKA HUSET OCH DEN SAMTIDA ARKITEKTUREN.

a. Tidsläget och arkitekten.

De svenska arkitekterna fingo själffallet under 1800-talets senare hälft många och väsentliga impulser från de ledande mästarna på kontinenten, liksom de fått dem därifrån tidigare. »Det har under de sista 25 åren och kanske i 25 år dessförinnan klagats öfver att vi icke hafva någon modern stil utan endast kopiera äldre former», säger ISAK GUSTAF CLASON*) 1896. »Man måste erkänna, att allt för mycken kopiering ägt rum och, hvad värre är, att etiketterna ofta kommit att sättas på orätt föremål.» Man bör i detta sammanhang erinra sig, att det citerade yttrandet fälldes 1896 och att 1895 är det årtal, som huggits in i stenen på Hallwylska huset och alltså markerar den tidpunkt, då själfva byggnadskroppen ansågs färdig, och vidare, att CLASON ingalunda i Hallwylska huset — en utpräglad stilprodukt — gjort sin sista pastisch. Han försvarar också eller kanske snarare förklarar detta stilistiska tillbakagripande: »Vi se dock nu i detta kopierande ett, visserligen naivt, men ganska naturligt famlande efter något säkert ankarfäste i det förflutna för den under revolutionens stormar vinddrifna och roderlösa farkosten.»

Stilproblemet är alltså aktuellt äfven i Sverige. Man hängaf sig fullt medvetet åt ett »ganska naturligt famlande efter något säkert ankarfäste i det förflutna» — liksom ute i Europa byggde man nyklassiskt, romanskt, gotiskt, i renässans och i barock. Det ledande namnet under seklets midt var AXEL NYSTRÖM (död 1868), och kanske kan man uppfatta det som symboliskt, att ett af hans märkligaste uppdrag var ordnandet af Lejonbacken — färdig 1834 — hvilket skedde i mästaren TESSINS anda och med utgångspunkt i dennes ritningar. Ingalunda låg dock alltid tillbakagripandet på detta plan. NYSTRÖMS arftagare blef FREDRIK WILHELM SCHOLANDER (död 1881), hvars grundtanke gick ut på att arkitektur är skön konst och att en nödvändig förutsättning för dess utöfvare är konstnärligt och konsthistoriskt vetande. De områden han konsekvent hänvisade sina adepter till voro antiken och högrenässansen; hvad som låg därutanför måtte han ej ha ansett pedagogiskt lämpligt. Då hans betydelse som lärare och skolbildare var utomordentligt stor, är detta värdt att observera. Emellertid var SCHOLANDER själf ingalunda dogmatiskt bunden af sin lära. Oftast valde han nämligen sina motiv utanför antikens och renässansens gränser. Visby läroverk, färdigt 1859, har t. ex. sitt yttre skapadt i klart medeltida former. Längst går han dock i formgifningen af mosaiska församlingens i Stockholm synagoga (1867—70), som han låtit ta skepnad efter Orientens moskéer. Den af SCHOLANDERS samtida, som främst förtjänar

*) "Öfverblick öfver byggnadsverksamheten i Sverige under de sista 25 åren". Teknisk Tidskrift 1896, extra häftet

nämnas, var JOHAN FREDRIK ÅBOM (död 1900). Hans hufvudsakliga verksamhet gällde offentliga byggnader, som han utfört i snart sagdt alla landets delar. Hans verk anses, uppenbarligen med en viss rätt, symboliska för den svenska tråkigheten, märkta af en handtverksmässig tristess. Och dock har han skapat något, som en gång var centrum för hufvudstadens festliga samvaro — Berns salonger, som förelåg i ritningar 1862. En mindre lyckad skapelse var däremot Musikaliska akademiens byggnad (1874).

SCHOLANDERS älsklingslärjunge var HELGO ZETTERVALL (död 1907), som studerade vid Konstakademien 1853—60 och torde få anses vara den som blef den nya generationens märkesman före CLASON. Främst har han ägnat sig åt det kyrkliga området, inom hvilket han var verksam både som nyskapande mästare och som restaurator; denna hans senare funktion dock allt mindre och mindre uppskattad enligt nutida uppfattning. Hans profana verksamhet omspänner emellertid en mycket ståtlig produktion, hvaraf må framhållas Malmö rådhus (1865—67), universitetsbyggnaden i Lund (1877—82) och Norra latinläroverket i Stockholm (1876—80) samt herrgårdarna Maltesholm (1870), Häckeberga (1872) m. fl. Men äfven ZETTERVALL stod, trots den fördomsfria och självständiga behandlingen af sina objekt, med båda fötterna på den äldre generationens mark. Även om han kanske ej alltid afsåg det, skapade han sina verk utifrån och inåt — han är helt och hållet ett barn af sin tid. Hans val af material är också helt öfverensstämmande med den genuina 1800-talsuppfattningen. Han trifs godt med den oädla materien, och byggnadens yttre får självfallet sin form från stilhistorien — mest hämtar han sina motiv från renässansen och gotiken.

Brytningen med en stor och väsentlig del af 1800-talets fördomar åstadkoms först af ISAK GUSTAF CLASON, äfven han elev af SCHOLANDER, ehuru yngre än ZETTERVALL.

I CLASONS nyss citerade uppsats lämnas äfven en uttömmande redogörelse för hans åsikter och hans inställning till den föregående generationens verk. Människan är genom tiderna densamma, och hos en generation af ett folk ta sig samma känslor och lidelser uttryck som hos den enskilde individen. Hvarje epok hos ett folk har emellertid ett bestämdt temperament och har skapat den byggnadstyp, som motsvarar dess temperament.

På grundval af detta resonemang uppställde CLASON sedan två hufvudregler:

1:o. Om en modern byggnad på grund af sitt ändamål skall hafva ett temperament likartadt med det som finnes förkroppsligadt i någon föregående tids typ, borde den närma sig denna och utbildas med ledning af det arbete, som mänskligheten redan utfört.

2:o. Om en modern byggnad däremot skall tjäna något af tidsandan särskildt framkalladt behof, borde den icke gärna sammanfalla med någon äldre typ.

Mot detta hade den äldre generationen brutit. Man hade sträfvat efter att finna nya former för de gamla kända behofven, under det att gamla stilar klistrats på de nya. CLASON vände sig alltså icke mot användandet af gamla stilar, utan mot tillämpningen af dem. Den gotiska stilen, som hufvudsakligen skapats af en religiös känsla, skulle användas för religiösa behof och renässansen för palatsbyggnader.

Kritiklöst kopierande kan emellertid icke gifva ett tillfredsställande resultat. Utan närvaron af en konstnärlig anda, som med kunnighet användt äldre former för sammanfogande af en byggnad, blir denna själlös.

CLASON var mycket afvogt stämd mot jugendstilen, som han heller aldrig tog upp. I sin programförklaring vänder han sig mot nyhetsbegäret, som kan bli människan öfvermäktigt, och det torde vara otvifvelaktigt, att det är jugendstilen han därmed afser.

Själf utbildad ingeniör, insåg CLASON betydelsen af de möjligheter, som de mindre järnkonstruktionerna kunde skänka. Han hade blicken öppen för den klyfta, som skilde ingeniö-

ren, järnkonstruktören och samtidens arkitekt åt. Han konstaterade emellertid med tillfredsställelse, att denna klyfta börjat utfyllas. Hvilka konsekvenser denna tendens skulle komma att få, kunde CLASON emellertid helt naturligt icke på 1890-talet öfverblicka.

Sin åsikt om sannolikheten af en ny stils uppkomst formulerade han sålunda: »Ett återuppträdande af en bestämdt begränsad och markerad, af alla omfattad stil, huru önskvärdt det än ur många synpunkter kunde vara, är knappast mera tänkbart utan eliminering af denna kunskap (den fullständiga kännedom om alla tiders arbeten på byggnadskonstens område, samtiden ägde) och tidens utpräglade individualism. Den gamla sagan om kunskapens träd blir nog ännu en gång bekräftad. Kunskapen hafva vi vunnit, men paradisets portar äro för oss för alltid stängda.»

Emellertid var det icke endast formen och dekorationen, som fångade CLASONS intresse. Äfven i fråga om materialet ville han bli en nydanare. En af de främsta anledningarna till det senare 1800-talets försumpning ansåg han ligga i det falska materialet. Med en brinnande entusiasm kämpade han af denna anledning för det äkta materialet, för natursten och oputsadt tegel, eller som han själf uttryckte det i sin självbiografi: »han kastade sig vid hemkomsten midt in i praktiken med fast föresats att söka återinföra användandet af naturligt stenmaterial i byggnadernas yttre».

De två hufvudteser CLASON uppställde för sig försökte han också följa, ehuru det kanske ej lyckades konsekvent. Sannolikt utplånas för senare tiders betraktare allt mer och mer skillnaden mellan CLASON och hans närmaste föregångare, i synnerhet om man tänker på den utveckling arkitekturen tagit i samband med den rörelse under 1920- och 1930-talen, som kallas funktionalism. Men CLASONS kamp för det ädla, d. v. s. det äkta, materialet var de facto epokgörande för Sverige och ingalunda lätt att genomföra. Han lyckades dock, och det torde också vara häri — självfallet i samband med hans monumentala konstnärsbegåfning — som hans storhet ligger. Någon brytning med 1800-talets stilideal hade han dock ej kraft till; eller kanske bör man uttrycka det så, att tiden ännu ej var mogen därför. Äfven om byggnaden skulle »tjäna något af tidsandan särskildt framkalladt behof», i hvilket fall han nämligen åtminstone teoretiskt ansåg, att den ej gärna borde »sammanfalla med någon äldre typ», har den dock aldrig erhållit någon fullt nyskapad form. CLASON var och förblef i detta fall alltjämt kvar på 1800-talets nivå. Pastischen var idealet.

Betydelsen af att han dock lyckades ta åtminstone ett stort steg framför sina kolleger, d. v. s. i fråga om det ädla materialet, framstår kanske klarare, om man betänker, att sträfvanden i denna riktning pågått på kontinenten alltsedan SEMPERS dagar och att i Sverige NYSTRÖM i sin undervisning redan på 1840-talet framhållit materialäktheten som arkitekturens väsentligaste egenskap och att äfven SCHOLANDER varmt propagerat för samma sak. Dessa våra inhemska sträfvanden ha dock varit så godt som betydelselösa. Man har nått en viss gräns af materialäkthet, t. ex. i socklar och portomfattningar, men någon fullhet vanns ej — viss tegelarkitektur, som nämligen förekommit sporadiskt under hela 1800-talet, undantagen. STÜLERS Nationalmuseum (1866), hvars murytor äro klädda med kalksten, betraktades af sin samtid med stark misstro och står som en helt isolerad företeelse.

I främsta ledet af dessa det ädla materialets Clasonska pionjärer står Hallwylska huset med sin Gäflesandsten och sin granit, hämtad från Uppland, från Stockholmstrakten och från västkusten. Men en pastisch är det alltjämt, liksom de andra förnämare Stockholmshusen från 1890-talet; i detta afseende alltså en typisk skapelse från 1800-talets senare hälft.

Den byggnad, som emellertid betecknar genombrottet i den betydelsefulla materialfrågan, är Bünsowska huset, Strandvägen 29, 31 och 33 i Stockholm, som stod färdigt 1888. Uppförandet af detta var CLASONS första stora uppgift efter hemkomsten 1886 från en tre-

årig studieresa. Det i huggen kalksten och tegel uppförda komplexet har det yttre formadt efter den franska 1500-talsstil, som vanligen går under benämningen FRANS I:s renässans. Det är dock ej endast det konsekvent utnyttjade ädlare materialet, som är nyheten med denna byggnad. Fasadens hittills strängt genomförda symmetri har här fått ge vika för lättare oregelbundenheter i fönstergrupperingen, beroende på rummens disposition — det yttre har alltså fått ta form efter den inre plangifningen, en nyhet, väl värd att observeras. Eftergiften i fasadens symmetri har på ett skickligt sätt kompenserats genom en väl beräknad afvägning de olika partierna emellan. Innan det på sitt sätt epokgörande Bünsowska komplexet stod färdigt, hade emellertid CLASON hunnit uppföra ett annat stort hyreshus, likaledes beläget vid Strandvägen (nr 21), nämligen det Thaveniuska (1886); en byggnad, som har sitt största intresse därigenom, att CLASON i dess italienska renässansfasad nästan demonstrativt synes framhålla, hur man lämpligast i puts imiterar naturlig sten. Detta är antipoden till Bünsowska huset, om man så vill; fenomenet visar dock framför allt, att användandet af äkta sten ingalunda var någon självklar sak. Bünsowska huset slog emellertid igenom, isen var nu en gång bruten. Med utgångspunkt i den inhemska 1600-talsarkitekturen uppfördes Adelswärdska huset (1889—1890), Drottninggatan 2, med fasaden i hufvudsak i mörk skiffer, för att nämna ett exempel; ett annat och mera eklatant är Nordiska museet, hvars planläggning började 1889. Samtidigt med denna kvalitativt högtstående arkitektur i natursten ägnade sig emellertid CLASON äfven åt det enklare teglet; här må endast nämnas sådana byggnader som Östermalms saluhall (1888—89) och Norrlands nationshus i Upsala (1889).

Genom de nämnda arbetena hade CLASON förvärfvat en välgrundad erfarenhet på stenbyggen.

Då CLASON år 1893 fick uppdraget att bygga ett privatpalats till bostad åt familjen VON HALLWYL, gällde det för honom att i enlighet med sina principer välja den stil, som framför allt skapat byggnader af detta slag. Att han valde den tidiga renässansen, är därför icke ägnadt att förvåna, då palatsbyggnaderna äro just renässansens främsta uttrycksmedel, framför allt i södra Europa, i Italien och Spanien.

Fasadens utformning är hämtad från den tidiga renässansens Spanien. Den är såtillvida märklig, som den bryter sig ur det konventionella schemat, som föredrog motiv från Italien eller Frankrike. Det är de rika intryck CLASON mottog under sina spanska studier våren 1883 till i December samma år, då han reste till Italien, som här varit den hufvudsakligast inspirerande faktorn. Dessa intryck ha emellertid på ett konstnärligt lyckligt sätt sammanväfts med vissa italienska fenomen. Lyckligtvis har CLASON ej låtit sina observationer och studier endast stanna i sitt eget utomordentliga minnes förråd. Han har i sina skissböcker flitigt tecknat af det han ansett vara af värde. Det visar sig också, att CLASON i vissa afseenden låtit sina skissböcker vara den direkte förmedlaren mellan de autentiska renässansmonumenten vid Medelhafvet och byggnaden vid Hamngatan i Stockholm. Mest slående är den starka influens, som kan afläsas i vissa detaljer, främst öfverensstämmelsen mellan gatufasadens dominerande portalparti och två afritade portaler af samma typ, den ena från ett boningshus i Salamanca (»Casa de D:a Maria La Braba», enligt skissboken), den andra helt enkelt angifven som »Port i Avila» (Pl. 30 och 31); man kan lägga märke till att porttypen i fråga just i Avila förekommer på flere ställen. Fullkomligt öfverensstämmande i alla tre fallen är det rätvinkligt konturerade större släta fält, som omger själfva den rundbågiga portöppningen och som krönes af ett uppskjutande, nästan kvadratiskt mindre fält. Portöppningens hvalf är slaget med solfjäderformigt ordnade, tämligen höga stenar, utanför hvilka murstenarna ligga i vanligt förband. Fälten begränsas med en rak enkel list,

som går ned till hvalfbågens anfang, där den afslutas med en ornerad slutsten. Upptill å hvardera sidan om porten återfinnes på de båda spanska förebilderna en vapensköld; själfva skölden har bibehållits äfven på Hallwylporten men dock endast som bärare af husets gatunummer. I Salamancaportalens öfre mindre fält har inkomponerats en balkong med järnräck och i Avilaportalens en fönsteröppning. Dessa anordningar ha å Hallwylportalen utbytts mot en dominerande, nästan hela fältet utfyllande, kraftigt relieferad vapensköld med sköldhållare; samma fält har dessutom krönts med en hjälm i högrelief, inkomponerad i ett kraftigt listverk. Det är först i de båda sistnämnda momenten CLASON ansett sig böra frångå de spanska förebilderna, af hvilka han f.ö. mest synes ha inspirerats af den från Salamanca. Ett stort vapen som dekoration på hufvudfasaden är emellertid äfven det ett spanskt drag och återfinnes på ett flertal monument i Spanien. Äfven i Italien förekommer detta under 1400- och 1500-talen, men sköldarna ha där betydligt blygsammare mått.

En annan detalj, som CLASON synes ha särskildt intresserat sig för, är de sammankopplade fönstren. I gatufasaden en trappa upp förekomma två grupper trekopplade fönster och i samma våning i hvardera gårdsflygeln en grupp fyrkopplade fönster. Inspirationen till dessa synes CLASON närmast ha fått från Italien. Hur det än förhåller sig härmed, har han under sin Italienresa ritat af fönstergrupper af närbesläktad art, bl. a. från ett »palats i Perugia», hvilken skiss hänför sig till »Collegio dei Notari» i denna stad (Pl. 32) och en byggnad i Venedig*). Den senare skissen påvisar ett fönsterarrangemang, som f. ö. mycket ofta förekommer hos de venetianska palatsen (Palazzo Foscari m. fl.). Han har dock behandlat dessa sina eventuella förebilder tämligen fritt och — i synnerhet beträffande gårdsfönstren — gifvit dem en snarast morisk accent. Att CLASON under alla förhållanden under sin studieresa särskildt fäst sig vid de måleriska kopplade fönstren, torde stå fast. Han har också, utan att det stör helhetskompositionen, smält in detta lätt gotiserande italienska element i den spanska totalbilden**).

Utan tvifvel har för CLASON, liksom för samtiden i öfrigt, byggnadens yttre varit det viktigaste. Fasadernas proportioner och detaljernas utformning voro de synliga exponenterna för arkitektens konstnärliga temperament och begåfning. Icke desto mindre betonar CLASON själf, att äfven ändamålet skall ha sin gifna plats vid byggnadens utformning.

b. Förutsättningar.

Af de funktionsfordringar, som uppställdes på Hallwylska huset, synas tre ha varit af afgörande betydelse.

Först och främst skulle huset vara WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYLS Stockholmshem, d. v. s. deras hufvudsakliga bostad.

För det andra skulle i samma byggnad finnas de för firman WILH. H. KEMPES affärsverksamhet nödvändiga kontorslokalerna.

För det tredje skulle där äfven kunna uppställas de samlingar WILHELMINA VON HALLWYL sedan sin ungdom ägnat sig åt; en fordran, som dock ej synes ha varit primär, men som mycket snart måste ha gjort sig gällande.

Den första uppgiften bestod i att inkomponera följande utrymmen: rum för familjens personliga behof; gästrum; rum för tjänstepersonalen; ekonomiutrymmen. Utrymmena för familjen fordrade sofrum, matsal samt fest- och sällskapsrum.

*) Se teckning i I G. Clasons skissbok.

**) Observera den stora likheten mellan Hallwylska huset och ett hus i Pernignan, se E. Viollet le Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XI^e ou XVI^e siècle. Tome sixième, Paris u. å. sid. 262, fig. 24. Denna uppgift är meddelad af arkitekt E. G. Karlgren.

Gästutrymmena borde utgöras af ett flertal gästrum, behöfliga emedan familjen VON HALLWYLS släkt till stor del var bosatt utom Stockholm.

Tjänstepersonalen omfattade bl. a. sällskapsdam, två betjänter, kammarjungfru, husjungfru, kokerska, köksa och gift kusk, senare gårdskarl, hvilka samtliga skulle ha sin bostad inom huset.

Ekonomiutrymmena skulle bestå af kök, serveringsrum, matrum för personalen, mat- och vinkällare, vedkällare med flere förvaringsutrymmen, badrum för herrskap och personal, hygieniska anläggningar m. m., värmeanläggningar, stall med höskulle och vagnbod.

Kontorslokalerna skulle utgöras af ett privatkontor för WALTHER VON HALLWYL, därtill ett kontor för kontorspersonalen i familjens affärsföretag, samt ett större rum, som skulle vara förenadt med expedition för allmänheten, arkivutrymmen, kassahvalf m. m.

Lokaler för samlingarna synas, som ofvan framhållits, ej ha ingått i de ursprungliga planerna för huset. Uppenbarligen var det byggherrskapets afsikt, att de på 1890-talet befintliga samlingarna, som ännu ej blifvit af allt för stor omfattning, skulle kunna placeras i bostadsrummen. Mycket snart visade det sig vara nödvändigt att disponera ett särskildt utrymme därför; till detta utsågs rummet norr om biljardrummet, nuvarande europeiska porslinsrummet, som enligt de den 18 April 1894 af byggnadsnämnden fastställda ritningarna var afsedt till rökrum.

Den tomt arkitekten hade till sitt förfogande var rektangulär med ena kortsidan vid Hamngatan och omgafs på de öfriga tre sidorna af tomter, delvis redan bebyggda med femvåningshus. Kommunikation kunde erhållas endast åt Hamngatan.

c. Planlösning.

Utmed Hamngatan förlades hufvudbyggnaden, som med två flyglar och till dem anslutna lägre gårdsbyggnader bildade ett sammanhängande komplex af strängt symmetrisk komposition. Härigenom uppstod en af denna anläggning på alla sidor omsluten gårdsplan, som fick förbindelse med gatan genom ett i gathusets midtaxel förlagdt porthvalf.

Till gathuset och dess flyglar förlades rummen för familjen, gästrummen, en del af tjänstfolkets rum samt de ekonomiutrymmen, som närmast anslöto sig till bostaden. Kontoren förlades till östra delen af bottenvåningen i gathuset samt östra flygeln med direkt förbindelse till porthvalfvet och fingo därigenom det önskade afskilda läget i förhållande till huset i öfrigt. Genom anläggandet af en smal förbindelsetrappa till Vapenrummet erhöll emellertid husets ägare en privat kommunikation till bostadsvåningen.

Återstående ekonomiutrymmen, hufvudsakligen stall med höskulle samt vagnbod, upptogo hvar sin flygel i gårdshuset. Öfver vagnboden, i östra flygeln, förlades en bostadslägenhet för kusken (gårdskarlen).

Två trapphus sammanbundo gathusets flyglar med gårdshusen, och en dekorativ midtbyggnad vid norra sidan (gårdens fondparti) förenade de båda gårdshusen.

Med de förefintliga förutsättningarna är en dylik planlösning mycket naturlig. Att man icke kan konstatera den tidigare i Stockholm, torde bero därpå, att de större enfamiljshusen under en följd af år sedan 1870-talet förlagts till ett särskildt område vid den enligt LINDHAGENS stadsplan anlagda Karlavägen, hufvudsakligen norr om Humlegården, den s. k. Villastaden. Som namnet anger, fingo byggnaderna där ren villakaraktär.

Förebilder till CLASONS planlösning kunna påvisas.

Närmast faller härvidlag tanken på den under 1800-talets midt rikt blomstrande privatbebyggelsen i Paris. Arkitekterna hade där systematiskt sysselsatt sig med problem af en

art, som liknade det CLASON hade sig förelagdt. Så har CÉSAR DALY (enligt Bibliothèque de l'architecte, 1870) indelat les hôtels privés i tre klasser, beroende på byggnadens och tomtens omfattning. Ett stort antal anläggningar af olika karaktär ha af denne och den något äldre VICTOR CALLIAT publicerats. Planläggningar af den Hallwylska typen höra ej till de vanligaste; en mycket närstående är dock ett af arkitekten DUVAL ritadt hus vid Champs-Élysées (Pl. 34). Om man bortser ifrån två i bottenvåningen befintliga genomgångar (till annan tomt) utmed tomtens båda långsidor, är dispositionen densamma: hufvudbyggnaden vid gatan, gården helt kringbyggd, lägre byggnader för stall och vagnbod på ömse sidor om gården samt i gårdsfonden ett springvatten. Porthvalfvet ligger äfven här i gathusets midtaxel. Emellertid inskränka sig likheterna till detta; i öfrigt har nämligen huset i Paris varit afsedt för mer än en familj. CLASONS förhållande till Parisarkitekturen är ej fullt klart; i hvarje fall torde man kunna förutsätta, att han såväl under sin studietid som senare haft tillgång till exempelvis DALYS och CALLIATS arbeten.

Beträffande planlösningens detaljer visar sig CLASON ha på ett mera självständigt sätt löst sin uppgift.

Hufvudvåningen har i enlighet med den norm, som sedan renässansen varit vedertagen, förlagts en trappa upp. På ett lyckligt sätt har våningshöjden markerats i fasaden. En nyhet är, att sängkammaren undandragits filen af praktrum. Denna är i stället placerad i våningen två trappor upp åt gården. Här har alltså krafvet på hygien och lugn fått råda. Gästrummens läge vid en korridor (i samma våning som sängkammaren) är återigen mera traditionellt. Detsamma gäller kökets placering i källarvåningen. Genom detta arrangemang ha serverings- och linnerum m. m. kunnat inskjutas som ett slags entresolvåning mellan matsalen och köksafdelningen. Denna anordning åstadkom, att man vid behof kunde disponera ett diskrum, d. v. s. entresolens serveringsrum, genom sitt läge afskildt såväl från det egentliga serveringsrummet utanför matsalen som från köket.

Samtliga rum för betjäningen ha placerats i anslutning till de båda kommunikationstrapporna (baktrapporna).

I detaljer ha utan tvifvel förebilder kommit till användning äfven då det gällt planens utformning. Sålunda ansluta sig såväl kontorstrappan som hufvudtrappan nära till spanska förebilder. Den senare erinrar i sin anläggning mycket om en trappa i det ärkebiskopliga palatset i Alcalá de Henares af ALONSO DE CORVARRUBIAS från 1530-talet. Lösningen af uppgiften att på ett begränsadt utrymme skapa en monumentaltrappa är i detta fall anmärkningsvärd.

Mot Öfre vestibulen öppna sig tre af rummen i praktvåningen: matsalen och två salonger. Arkitekten har här frångått det gamla idealet att föra den besökande så fort som möjligt in i en lång rumssvit. Endast genom Hvardagssalongen ser man ytterligare ett rum, det med tanke på denna genomblick monumentalt ordnade Vapenrummet.

Ser man till de olika rummens stilistiska utformning, så skall man finna, att CLASON här följt samma princip, som då det gällt att välja en stil för byggnaden i dess helhet. Hvarje rum har fått den stil, som bäst lämpar sig för dess användning. Arkitektens djupa kunskaper ha här kommit till riklig användning, liksom hans välförsedda skissbok.

För Stora salongen har valts en praktfull senbarock, för Matsalen en tyngre, tidigare barock, för de intimare rummen som Lilla salongen och sofrummen rokoko och tidig gustaviansk stil, för Biljardrummet renässans. I rum, hvartill förebilder saknas, skapar CLASON nya uttryck, gärna byggda på gamla motiv. Dit höra den gedigna furupanelen i kontoren och boaseringen i Lilla kapprummet.

B. DETALJBESKRIFNING.

a. Tomten.

är i hufvudsak rektangulär, med sträckning i norr och söder; södra kortsidan gränsar till Hamngatan samt är något kortare än den norra, beroende på ett språng om 1.27 m. på västra långsidan. Södra sidans längd 24 m., den norras 26.02 m.; västra sidan till språnget 29.15 m., från språnget till norra sidan 16.08 m.; östra sidan 45.46 m.

b. Byggnadens disposition och material.

Byggnaden är uppförd af tegel på grundkonstruktion af betong och består af ett hufvudparti, omfattande ett gathus med två gårdsflyglar och ett gårdshus, likaledes med två flyglar.

Gathuset har källare, tre våningar och vindsvåning; flyglarnas längd har bestämts af språnget på tomtens västra sida. Västra flygeln har tre våningar och vind; nordligaste fönsteraxeln en våning högre och framskjutande. Den östra har källare, två våningar och vind; nordligaste fönsteraxeln likaledes en våning högre och framskjutande; en trappbyggnad norr om hvardera flygeln, båda lika höga som flyglarnas nordligaste del. Gårdshuset har ett dekorativt förhöjdt midtparti med fontän och en lanternin samt två lägre flyglar, hvardera med källare, två våningar och takterrass, täckt med kvadratiska granitplattor.

De olika partierna äro sammanbyggda; gårdsplanen är sålunda helt och hållet kringbyggd.

Gathuset med sina flyglar innehåller bostadsrum, gästrum (i våningen två trappor upp), rum för samlingar och i bottenvåningens östra del kontorsrum. Gårdshuset innehåller i västra flygeln stall med selkammare och höskulle, i östra flygeln vagnbod (senare garage), ett rum och en bostadslägenhet för personalen.

Gatufasaden klädd med rödgrå s. k. Gäflesandsten (från Allmänninge by), gårdsbyggnadens förhöjda midtparti med rödgrå granit; öfriga fasader spritputsade i blekt brungrått. Samtliga fasader nedtill behandlade som sockelvåningar med klädsel af rödgrå granit. Sockelvåningarna afgränsas uppåt af enkla lister och ha utskjutande socklar, på gatufasaden af rödgrå Upplandsgranit, på gårdsfasaderna af grå Stockholmsgranit. Samtliga fönster åt gården ha omfattning af rödgrå västkustgranit (från Hunnebostrand).

Samtliga tak (med undantag af takterrasserna) numera koppartäckta.

c. Fasader och tak.

a. Fasad åt gatan. Pl. 3, 17—22.

Gatufasaden är fem fönsteraxlar bred och innehåller i midten en inkörsport, hvaröfver ätten VON HALLWYLS vapen, gluggar till källaren, fönster till de tre våningarna samt gluggar till vinden. Fönstren till bottenvåningen och våningen en trappa upp på smala profilerade våningsband; mellan öfversta våningens fönster och vindsgluggarna ett enklare våningsband. Omkring porten ett rektangulärt fält af rödgrå granit, detta begränsadt af en profilerad ram med kulor i käl och en bladstaf.

Portöppningen är rundbågig och omgifven af en rundstaf samt har upptill en i orneringen

antydd kölbåge. I svicklarna mellan porthvalfvets block och ramen två sköldar med husets gatnummer 4 i relief.

Källargluggarna äro stickbågiga och ha profilerade kanter. Fönsteröppningarna i bottenvåningen ha tryckta rundbågar och i kanten huggen profilerad omramning med bladstaf och kölbågig afslutning. Fönsteröppningarna en trappa upp äro i den huggna fasadbeklädnaden kölbågiga med näsor i bågöppningarna. Våningen har två enkla fönster ytterst och två grupper trekopplade i midten. Fönsteromfattningen utgöres af pilastrar, mellan de kopplade fönstren smala kolonnetter med skaft af rödgrå Upplandsgranit, fantasikapitäl uppbärande en profilerad kölbågig omramning med krabbor, korsblomma och en lejonmask öfver kolonnetterna samt däromkring en profilerad rektangulär ram, en gemensam för hvardera gruppen kopplade fönster. Fantasikapitälen från väster (den åt fönstret vända sidan nämnes först): 1 bladornament, hufvud, 2) bladornament, Hallwylska vapnet, 3) bladornament, hufvud, 4) ymnighetshorn, 5) änglahufvud, 6) bladornament, uggla, 7) bladornament, hufvud, 8) fåglar, 9) änglahufvud, 10) bladornament, v. H. i sköld, 11) bladornament, hufvud, 12) bladornament, lejonmask.

Våningen två trappor upp har rektangulära fönsteröppningar med kölbågformigt afslutad profilerad kant. Solbänkarna äro utdragna utanför murens lif och bäras hvar och en af tre konsoler. I muren ofvanför dessa fönster segmentformiga aflastningsbågar med en kula under hvarje. Vindsgluggar kvadratiska (med inåt vidgade smygar, numera dolda af Tafvelgalleriets väggpanel).

Mellan de trekopplade fönstren i våningen en trappa upp ett kvadratiskt fält, omgifvet af likadan ram som portalen; i detta vapnet i konturerad sköld, hållen af två tillbakablickande lejon, stående på band med ätten von Hallwyls devis: »Prompt comme l'aigle et pur comme l'or.» Upptill initialerna W v H, gemensamma för makarna Walther och Wilhelmina von Hallwyl. Öfver fältet med skölden ett kontureradt gafvelfält, omgifvet af fyra rosetter och upptill afslutadt af en korsblomma. I gafvelfältet hjälm med hjälmprydnad (ätten von Hallwyls örnflykt).

Taklist kraftigt framspringande, med kälning, hvari kulor och sex kerubhufvuden. Längs takfoten en barriär af röd Gäflesandsten, med sex runda och fem rektangulära stolpar, de förra ofvanför kerubhufvudena, de senare med ätten von Hallwyls vapenbild. Mellan stolparna balustrader. De runda stolparna och balustraderna afslutas upptill af dockor, de rektangulära af gaflar med kulformiga krabbor.

Framför källargluggarna och bottenvåningens fönster bronsgaller, framför fönstren i våningen två trappor upp räck af brons.

Dubbelport (höjd 4.55 m.) af Kubamahogny med små fyllningar i ramverk och 104 rosettformiga nithufvuden (portnaglar), inköpta 8 April 1896 i Sevilla (se Gr. LII: I: G. b. 1). Ett par portklappar af brons i form af en maskaron, uppbärande en stång, från hvilken en manlig och en kvinnlig figur nedhänga; figurernas ben böjda och sammanhållna af en apa (se Gr. I, Planscher); höjd 53 cm., bredd 26 cm.; inköpta 15 Oktober 1899 hos konsthandlaren H. Bukowski, Stockholm, och förut tillhöriga ministern friherre Carl Nils Daniel Bildt, af honom inköpta i Rom.*)

b. Gathusets gårdsfasad. Pl. 17.

Fasaden får sin karaktär af flyglarna, hvilkas vindsvåning är indragen innanför en konsolgesims; gathusets gårdsfasad blir därigenom två trappor upp bredare än nedtill, då dennas

*) Liknande portklappar finnas på Hôtel de Cavoi i Paris Se G. Pillement, les Hôtels de Paris, II, 1945.

yttre fönster placerats ofvanför flyglarnas nedre takfall. Fasaden öfvergår i flyglarna genom en snedt utspringande vägg af ett fönsters bredd. I midten portöppningen med dubbelportar, bestående af mahognyramverk, de nedersta fyllningarna af mahogny, i öfrigt glasrutor, höjd 3.97 m. Portöppningen rundbågig samt flankerad å hvardera sidan af ett litet smalt fönster (till å östra sidan ett toilettrum vid Kontoret, å den västra till ett blindutrymme) och utanför dessa (å den snedt utspringande väggen) ett större fönster med ansats till kölbåge i profileringen; porten omfattad af samma släthuggna rödgrå granit som i sockeln, portbågen inskrifven i ett rätvinkligt fält, likaledes i granit, i hvardera svickeln en örnvinge (båda tillsammans bildande en örnflykt, Hallwylska vapenfiguren); portgången och fältet begränsade af en list. Å hvardera af de snedt utspringande väggarna en stickbågig källarglugg med bronsgaller; nedanför de smala fönstren, hvilka flankera porten, en rektangulär ventilöppning, likaledes med bronsgaller.

Midt utanför våningen en trappa upp en granitbalkong, buren af fyra granitkonsoler samt med bronsräck, balkongen lagd framför en grupp om tre höga fönsterdörrar, hvar och en med gotiserande afslutning uppåt i form af kölbåge med krabbor och korsblomma; dörrarna åtskilda af släta pilastrar, å hvardera sidan därom (å den snedt utspringande väggen) ett fönster af samma storlek som de motsvarande i bottenvåningen, här dock med gotiserande afslutning uppåt i likhet med balkongens fönsterdörrar; dessa fönster stå på ett våningsband, som fortsätter ut på flyglarna. Utmed hela våningen två trappor upp en balkong, liksom den nedre af granit samt buren af fyra bronskonsoler och med bronsräck af samma form som det å den nedre balkongen. Längst ut vid hvardera sidan en dubbel dörr, däremellan två fönster, rakt afslutade upptill samt med ansats till kölbåge. Ofvanför hvardera dörren och ut åt sidorna tre mindre fönster, afslutade som fönstren mellan dörrarna; längst bort vid västra hörnet, något högre än de smärre fönstren, ett större stickbågigt dylikt. Samtliga fönster åt gården i denna våning med bronsgaller, sittande utanför och följande fönstrens spröjsverk.

c. *Gathusets tak.*

Sadeltak med fyra större takfönster på södra fallet, på det norra sex, de senare med luckor. Tio skorstenar, tre (utgörande ventilöppningar) på åsen, de yttre större; två vid hvardera gafveln, byggda intill angränsande byggnader, och en vid midten af södra takfoten (till Stora salongens spis); en vid hvardera ändan af norra fallets takfot. Intill salongsspisens skorsten en kopparklädd flaggstång. Stegar och gångbräden af trä.

d. *Gårdsflyglarnas fasader. Pl. 17.*

Fasaderna å gårdsflyglarna sinsemellan lika, utom beträffande källar- och bottenvåningarna. De något utskjutande norra partierna rundadt insvängda i de till trapphusen gränsande hörnen.

Västra källarvåningen med fyra fönster (tre till Köket och ett till Personalens matrum), rakt afslutade samt med ansats till kölbåge; i bottenvåningen å samma fasad tre låga stickbågiga fönster, hvilkas solbänkar ligga något ofvanför sockelvåningens list. Östra källarvåningen med fyra bronsgallerförsedda stickbågiga gluggar, samma fasads bottenvåning med tre stickbågiga fönster, stående på källarvåningens list.

Å båda fasaderna i våningen en trappa upp närmast gathuset samt stående på våningsbandet fyra kopplade fönster af typ som de å gatufasadens midt, ehuru något förenklade,

mera tryckta samt utan den rektangulära omramningen; norr därom å de utskjutande partierna ett fönster, likaledes stående på våningsbandet samt med en tält- eller baldakinliknande omramning ofvanför den raka afslutningen; denna omramning afslutas upptill med en knopp, som ligger i höjd med nederkanten af ett rundfönster. Våningen en trappa upp är upptill begränsad af en gesims; partiet ofvanför de fyra kopplade fönstren indraget innanför gesimsen i två åt gården sluttande fall, fallen åtskilda af öfversta delen af väggen till en vindsvåning med å östra flygeln fem, å den västra sex gallerförsedda låga fönster, östra nedre fallet med tre takfönster; å de utskjutande partierna norr därom två sammanställda fönster af typ som de å gathusets gårdsfasad två trappor upp, dock utan galler. Nedanför våningsbanden å de rundade hörnen S-formiga bronsarmar för lyktorna (Gr. V: I: G. a. 17).

e. *Trapphusen.*

Trapphusen sakna våningsband. Gesimsen på gathusets gårdsflyglar är som våningsband dragen rundt trapphusens fria sidor. Åt gården ha båda dörr — af ek, med glasrutor i öfre delen — och två öfver hvarandra ställda fönster under gesimsen samt tre sammanställda därofvanför. Det nedersta och de öfversta af typ som å gathusets gårdsfasad två trappor upp, det mellersta af samma typ som de till bottenvåningen å gathusets västra gårdsflygel. Till terrasserna har hvartdera trapphuset en dubbel dörr. Västra trapphuset har dessutom närmast skyddsmuren två mindre, rektangulära fönster (till garderober), ett öfver och ett under gesimsen. Tälttak med profilerade smärre spiror. På det västra taket en skorsten och en ventil till Köket; på båda luckor till vindsutrymmen.

f. *Gårdshuset.*

Fondbyggnaden har i midten en nisch med sfärisk öfverdel, i nischen en fontängrupp af brons (Gr. LV: I: B. b. l. Neptunus af GUSTEN LINDBERG) i kar af grå Stockholmsgranit. På hvardera sidan en dörr. Mellan bottenvåningen och öfre våningen ett horisontalt listverk, löpande äfven i nischen. Ofvan listen har nischen en profilerad kölbågformig omramning med krabbor; denna krönt af ätten VON HALLWYLS vapenbild i romantiserad framställning (en örn med utbredda vingar), relief i Jämtlandstäljsten (från Handöl). Sidofälten omgifvas ofvan listen af halfkolonner med korintiska kapitäl och på konsoler, mellan halfkolonnerna en stående rektangulär smal glugg. Öfver de inre halfkolonnerna konturerade sköldar med band. Fondbyggnaden har en loggiaartad öfverbyggnad af midtfältets bredd med tre bågöppningar, dessa med kolonner och balustrad; tälttak med fasade hörn och afsats. Spira af brons med bronsflöjel i form af ett stående lejon (familjen KEMPES vapenbild).

Flyglarna ha hvar sin dubbelport af ek, däröfver balkong med räck af brons och två dubbeldörrar samt i bottenvåningen tre, i öfvervåningen fyra fönster. Räcket öfver stallporten i två delar, medels gångjärn öppnande sig utåt för intagning af hö. Ofvanför balkongdörren i muren en järnkramla för en konsolliknande hissanordning (förvaras i källaren under Stallet) af rödbok, delvis kopparbeslagen och med två järnstag. Samtliga utom det sydligaste å hvardera sidan i bottenvåningen ha ansatser till kölbåge. Mellan portarna och de dem flankerande fönstren konsoler i form af hästhufvuden, hvarur portens och fönstrens omramningar uppstiga. Profilerad taklist och balustrad af rödgrå västkustgranit (från Hunnebostrand). Mot angränsande tomter en spritputsad skyddsmur af tegel till samma höjd som gathuset. I norra skyddsmuren uppstigande från fondbyggnadens östra hörn en skorsten,

helt klädd samt med krön af rödgrå granit; vid fondbyggnadens motsvarande hörn en blindskorsten af samma typ. Å hvardera sidan om dessa dessutom en blindskorsten med krön som de båda midtersta, i öfrigt putsad som muren. I såväl öst- som västmuren en skorsten, behandlad som muren i öfrigt. Muren är rakt afslutad, mellan nordväggens yttre och inre skorstenar gafvelfält, i hörnen och mot gathuset mindre, gafvelformiga uppbyggnader, högre i det nordvästra hörnet (för att dölja ett på intilliggande byggnad befintligt trapphus).

d. Gårdsplanen. Pl. 9.

Gårdsplanen är numera (sedan år 1925) täckt med kvadratiska granitplattor. I längdriktningen två parallella rännstenar, bågformigt förenade i norr (ungefär 3.5 m. framför gårdens fondbyggnad) samt i söder utmynnande i hvar sin kloakbrunn, belägen invid hvardera sidan af Porthvalfvet; kloakerna med njurformig kantskoning och stengaller. Vid såväl västra som östra sidan af gårdsplanen två i stenläggningen infällda runda lock, likaledes af granit, öfver afloppstrummor för de i husväggarna inbyggda stuprören.

e. Inredningar.

Porthvalfvet (1).*

Från inkörsporten leder ett porthvalf genom gathuset till gården. Porthvalfvet utgöres af tre partier: ett portutrymme åt gatan, en sydlig del med trappa till kontoret på östra sidan, dörr och fönsterglugg till Portvaktsrummet i källarvåningen på dess västra samt en nordlig del med en bred trappa till bottenvåningen på västra sidan.

De olika partierna åtskiljas af mellanväggar med höga och breda rundbågiga öppningar af samma storlek som gårdsportalen. Bågarna ha kantprofilering med kulor i käl.

Golfvet är belagdt med teakkubb och har fris af rödgrå s. k. Upplandsgranit. Väggbeklädnad af röd Gotlandskalksten (s. k. Hoburgsmarmor) med utskjutande sockel af rödgrå Upplandsgranit.

Portutrymmets djup har bestämts af de båda porthalfvornas bredd; uppslagna täcka dessa portutrymmets släta sidoväggar. I golfvet två skenor af s. k. rödmetall i kvadrantform för portens manövrering. Plant tak af mahogny med indelning af ribbor; i midten en sköld i relief med inskriften A D 1896, på hvardera sidan om skölden en rosett i relief; taket modelleradt af skulptören Magnus Rosendahl. Portutrymmets höjd 4.90 m.

Södra delen af Porthvalfvet täckes af ett större, kvadratiskt stjärnhvalf och ett mindre, rektangulärt krysshvalf, båda med hvitputsade hvalfkappor och profilerade ribbor med rosettformiga slutstenar af Gotlandskalksten. Mellan de båda hvalfven en båge, buren på östra sidan af en kolonn, på den västra af en halfkolonn. Kapitäl med akantusblad och kerubhufvuden. Hvalfribborna uppbäras af kolonnerna eller af konsoler i form af repkorgar.

Fönstergluggen till Portvaktsrummet är stickbågig och har profilerad kant. Dörröppningen till samma rum är stickbågig med kantornering i form af en repstaf med ansats till kölbåge. Öfver dörren en i relief huggen konturerad tafla med inskrift: PORTVAKT, däromkring en gafvelformig omramning med krabbor, däröfver krön i form af en örnflykt, från hvilken uppstiga tre blommor, omfattade af en krona med nio kulor. Omramningens list har nedtill konsoler i form af hufvuden; ett skäggigt manshufvud och ett ynglingahufvud, utförda af skulptören Johan Axel Wetterlund. Dörr af valnötsträ med tre helfranska fyllningar.

*) Siffran hänvisar dels till motsvarande på våningsplanerna, Pl. 10—16 i denna volym, dels till planschdelen till Gr. I.

Trappan till Kontoret är byggd i vinkel och med hvilplan samt har steg — i nedre afdelningen tre, i den öfre åtta — af röd Gotlandskalksten med undantag af nedersta steget, som är af samma slags granit som sockeln och golffrisen i Portgången. Planstegen slipade och polerade. Trappan är förlagd i ett trapprum af samma längd som Porthvalfvets södra parti och öppnar sig mot detta i två bågar, motsvarande de båda hvalfven. Väggarna ha samma beklädnad som Porthvalfvet. På södra väggen en lucka af valnötsträ med halffransk fyllning (insidan af furu) till en breflåda. Stickbågig dörröppning af samma form som Portvaktsrummets. Helfransk tvåfyllningsdörr af valnötsträ med ett skulpteradt öfverstycke i karmen, bestående af två ymnighetshorn, omgifvande den Hallwylska örnflykten. Mot Porthvalfvet en balustrad med akantusornerade balustrar med kvadratisk genomskärning, nedtill en konsollist. Balustraden afslutad i söder af en rund pelare, som samtidigt bildar sockel till en trappbelysning, utformad som en skulpturgrupp i brons, »Drake och ormar» af ALF WALLANDER (Gr. LV: I: B. a. 4). Taket utgöres af två krysshvalf med samma utformning som Porthvalfvets.

Norra delens västra sida öppnar sig mot en rundad bred trappa, ledande till dubbeldörren till Nedre vestibulen; väggarna till denna dörr snedställda samt med nischer, hvari två kandelaberfigurer af brons (Gr. LV: I: B. a. 1 och 2, »Morgonen» och »Aftonen» af GUSTEN LINDBERG. Dörren af valnötsträ med konturerade dubbla fyllningar samt snidadt segmentkrön i karmen. Å östra väggen en infälld bronsrelief (Gr. LV: I: C. a. 1, »Timmerutskeppningen» af ALF WALLANDER), omgifven af reliefornament, huggna i väggens stenkvadrar; upptill ett kontureradt gafvelfält, nedtill två festoner med vindlande band. Ofvanför sockeln två rektangulära varmluftsgluggar med bronsgaller. Norra delens tak i form af ett stjärnhvalf, i midten med ett rundt fält, hvari hugget i hög relief i Hoburgsmarmor det krönta Hallwylska vapnet, omgifvet af en lagerkrans; hvalfribborna, af samma material som vapnet, uppstigande ur konsoler af grupper med blommor eller knoppar, å södra och norra hvalfvets konsoler dessutom en ödla.

Den nyssnämnda trappan upp till Nedre vestibulen har nio steg, aftagande i längd uppåt samt svängda i båda ändarna utom det öfversta, som är rakt. Materialet Gotlandskalksten utom i nedersta steget, som är af Upplandsgranit. Planstegen slipade och polerade.

Södra delen af Porthvalfvet, höjd 5.70 m.
Norra » » » » 5.60 m.

Portvaktsrummet (2).

I nordöstra hörnet trappa ned från Porthvalfvet; i östra väggen stickbågig glugg till Porthvalfvet med en nio-delad fönsterbåge samt i norra karmen en utåtgående fönsterspegel (»skvallerspegel») med en låda å baksidan för ringklocka, i södra väggen glugg åt gatan, i nordligaste delen af västra väggen dörr till källargången (44). I nordöstra hörnet utbyggd garderob. Väggar helt och hållet klädda med laserad och fernissad halffransk furupanel. Dörren till trappan från Porthvalfvet med fyra fyllningar, på insidan plåtbeslagen samt oljemålad rödbrun; dörrarna till källargången och garderoben äro halffranska furudörrar med tre fyllningar. Båda gluggarna ha fasade smygar med panel som väggarna med infällda »skvallerspeglar». Smygarna i gatgluggen på grund af väggens tjocklek djupare och med spegelglas i fyllningarna närmast fönstret. Nedanför gluggen till Porthvalfvet vef för portens öppnande. I södra väggen två luckor för portmekanismen. Ekparkettgolf i rutmönster. Taket hvitmåladt på inspacklad väf.

Rumshöjd 2.17 m.

Trapporna från Porthvalfvet till Portvaktsrummet och Lilla kapprummet utgå från ett

hvilplan ett steg nedanför och omedelbart innanför dörren till Porthvalfvet. Trapporna och hvilplanet af grå kalksten, väggar och tak som panelen i Portvaktsrummet; trappan till Lilla kapprummet har tio steg upp (åt söder), trappan till Portvaktsrummet sex steg ned (åt väster).

Yttre kontoret (3).

Yttre kontoret, öster om Porthvalfvet, delas af den i två rundbågar genombrutna hjärtmuren i två delar, den ena åt gatan, den andra åt gården.

Den åt gatan belägna delen har i västra väggen dubbeldörr (innanför ytterdörren af valnötsträ) från trappan till Porthvalfvet samt dörr till en skrubb (3 c) vid södra hörnet. I södra väggen två fönster åt gatan. Den norra delen har i västra väggen dörrar till kassahvalf (3 a) och toilettrum (3 b), i norra väggen dörröppning till Arkivrummet (4) samt i den snedställda väggen fönster åt gården; i östra väggen dörrar till två telefonrum (3 d och e). Dörrarna till trappan ha hvardera en hög glasruta, öfriga dörrar äro halffranska med två fyllningar. Väggarna äro till en höjd af 2.37 m. klädda med laserad och fernissad furupanel med framspringande gesims och ha på en höjd af 97 cm. en bröstlist. Panelen har ramverk med fyllningar och vertikalindelning af platta lister, öfver bröstlisten refflade. Vid östväggen i den åt gatan belägna delen ett väggfast skåp af samma höjd som panelen samt i samma material och behandling som denna. Panelen på norra delens östra vägg bildar dörrar till en skåpinredning för affärshandlingar, öfver bröstlisten fyra skåp med enkeldörrar, under densamma tre med dubbeldörrar (ett skåp af hvarje slag mellan dörrarna till telefonrummen). Äfven öfver panelen har denna vägg träbeklädnad, utgörande framsidan till sex större och ett mindre skåp. I öfrigt äro väggarna klädda med spacklad väf och oljemålade gråhvita. I södra delens nordöstra hörn en brun plan kakelugn. Mellan södra delens västra vägg och pelaren mellan hjärtmurens öppningar en i vinkel byggd disk med rundadt hörn af samma höjd som öfre kanten af panelens bröstlist. På diskens insida fyra skåp, två med enkeldörrar och två med dubbeldörrar, för skrifpapper och blanketter. Golfvet är belagdt med rutor i grå och röd kalksten. Taket är klädt med spacklad väf, oljemålad och hvitlimmad.

Rumshöjd 4 m.

Skrubben (3 c) och toilettrummet (3 b) samt telefonrummen (3 d och e) ha kalkstensgolf, väggar och tak äro klädda med spacklad väf, oljemålad hvit. I toilettrummets norra vägg ett smalt fönster åt gården och därunder tvättställ af marmor med stjälpfat af fajans (Gr. IV: IV: B. 1). I norra telefonrummets norra vägg (3 e) dörr till ett städskåp.

Lilla kassahvalfvet (3 a).

Järndörr med fyra låskolfvar på hvardera långsidan, märkt »J. F. Backmans kassaskåpsfabrik Stockholm, St. Badstugatan», på utsidan ekådrad, på insidan oljemålad gråhvit. Golf af grå kalksten, väggar och tak oljemålade gråhvita på inspacklad väf. Vid södra väggen ett kassaskåp, ådradt i valnöt, märkt »J. F. Backmans / Kassaskåpsfabrik / Patent / Stockholm / 3143»; höjd: 1.195 m. Intill detta ett dokumentskåp af furu, förfärdigadt 1899 af snickaren GUSTAF LUNDBERG, Stockholm, höjd: 1.78 m., med brunmålad plåtdörr. Öfver dessa ett furuskåp med en bredare och en smalare dörr, brunlaserade och fernissade. På norra väggen hyllinredning, öfre delen med dubbeldörrar, laserade och fernissade som skåpet vid södra väggen. På västra väggen två mindre nyckelskåp, ett öfre af mörkbetsad ek, höjd 0.51 m. (förfärdigadt af snickaren A. FREDRIK MALMQVIST, Stockholm), och ett undre af valnötsådradt järn, höjd: 24 cm. (tillhört inventarierna å WILH. H. KEMPES kontor i von Schinckelska huset, nuvarande Kornhamnstorg 4).

Arkivrummet (*Mellankontoret* 4).

Dörrsmygen mellan Yttre kontoret och Arkivrummet, på grund af väggens tjocklek 132 cm. djup, är panelad; dörren, halffransk med två fyllningar, öppnas midt på Arkivrummets södra vägg. De båda södra hörnen ha snedväggar med dörr till kartskåp i den västra samt i den östra dörr och däröfver ovalt fönster till trappan, som leder upp till Vapenrummet. I västra väggen fönster åt gården, i den norra dörr som de öfriga till en passage till Inre kontoret (Walther von Hallwyls privata kontorsrum). Väggarna äro helt och hållet klädda med furupanel af samma slag som i Yttre kontoret; gesimsen i Yttre kontorets panel motsvaras här af en horisontal list. I norra och östra panelen skåp för kontorsböcker; under bröstlisten dubbeldörrar, öfver densamma i två våningar glasdörrar i fururamar. Golfvet har ljus ekparkett i rutmönster och fris af röd kalksten (i Grupp I, Planscher med korkmatta). Taket behandladt som i Yttre kontoret.

Rumshöjd 4.02 m.

Inre kontorstrappan (»Grefvens trappa», 5).

Från Arkivrummets sydöstra hörn leder en trappa intill husets östra yttervägg upp till Vapenrummet. Trappan är rak men böjer nedtill och upptill i vinkel. Den räknar tjuguesx steg. Nedersta och öfversta planstegen äro bredare och ha formen af hvilplan; nedersta plansteget är af rostbrun Närkeskalksten, de öfriga af grå och refflade. Nedtill en tvåfyllningsdörr af furu, upptill en trefyllningsdörr af ek. Väggarna äro panelade med furupanel i ramstycken. Taket är svagt hvälfdt samt klädt med i putsen inspacklad väf, oljemålad hvit.

Passagen (6).

Mellan Arkivrummet och Inre kontoret en passage. I västra väggen dörr till Walther von Hallwyls privata toilettrum (6 a) samt däröfver tre fönster till toilettrummet; i östra väggen dubbeldörr af furu utanför en järndörr till Stora kassahvalfet, i norr dörr till Inre kontoret. Golfvet i passagen är af gråa och röda kalkstensplattor; såväl väggar som tak ha furupanel af samma typ som i Yttre kontoret. Toilettrummet har fönster åt gården på västra väggen, golf af svart och hvit marmor samt är i öfrigt behandladt som Yttre kontorets toilettrum; tvättställ vid södra väggen.

Rumshöjd i passagen 3.50 m.

Stora kassahvalfvet (6 b).

Den nyssnämnda järndörren oljemålad i brungult samt med fem låskolfvar i hvardera vertikala smalsidan, midt på utsidan rattformigt mässingsvred. På insidan af dörren liksom på vredet firmamärke: E. A. Rosengren, kassaskåpsfabrik, Göteborg. Utmed såväl södra som norra väggen ett kassaskåp af järn med tre dörrar, hvilka låsas med spanjoletter och en kolf; inredningen oljemålad i ljusgrönt, utsidan i mörkgrönt. Kassaskåpens höjd 2 m. Stående på kassaskåpen lösa furuhyllor, ljuslaserade, hvardera om fyra fack. Tak och väggar brandisolerade och täckta med slät pansarplåt, fältindelad med platta listverk (järnband), oljemålade i gråhvitt. Golf af kalksten, täckt med refflad gjuten järnplåt.

Rumshöjd 3.32 m.

Inre kontoret (Walther von Hallwyls privata kontorsrum, 7).

Inre kontoret har midt på södra väggen dörr till passagen, (6), på västra väggen fönster åt gården; på norra väggen vid östra hörnet ett trappsteg till dubbel dörr af furu (den inre

tvåfyllnings-, den yttre trefyllningsdörr) till Östra baktrappan. Nordvästra hörnet rundadt. I östra väggen en rundbågig nisch, innehållande skåp till i höjd med panelen och med dörrar i denna, tre öfver och tre under bröstlisten. Golf af ljus ekparkett med fris i röd kalksten. Väggar och tak som i Yttre kontoret.

Rumshöjd 4.02 m.

Nedre vestibulen (8).

Ett tvärställdt, långsträckt rum med ingångsdörr — af valnötsträ, ornerad som på utsidan samt med snidadt gafvelkrön i karmen — från Porthvalfvet midt på östra sidan, tre öppna bågar åt Trapphuset på den västra, fönster åt gården och en nisch på den norra samt dörröppningar till resp. Lilla kapprummet och Mottagningsrummet i södra väggen. Väggarna ha pilasterindelning med pilastrar af Kolmårdsmarmor; fantasikapitäl i gråhvit marmor (Carraramarmor, behandlad med olja och därefter antagligen slipad med sandpapper); fälten ha tryckt rundbågig öfverdel och äro klädda med Kolmårdsmarmor och brungul marmor (Jaune Lamartine från dep. Jura i Frankrike); nedåt begränsas de rundbågiga fälten af en list i ljusare marmor (Jaune jaspé).

De tre bågarna mot Trapphuset uppbäras i midten af två kolonner med släta skaft af svartådrig gulhvit marmor (Pavonazzo eller Pourpre violet) samt kompositakapitäl af gråhvit Carraramarmor, behandlad som pilasterkapitälens.

Golfvet (något förhöjdt i västra delen med kolonnerna) utgöres af en mosaik i olika sorters marmor i geometriskt mönster med rosetter, kulor och band (Carraramarmor, Kolmårdsmarmor, Noire belge från provinsen Namur, Rosso brocatello, Giallo di Siena). Taket (af Johan Axel Wetterlund) i stuck har i midten en framställning af Aurora i en med två hästar förspänd char i hög relief, band- och bladornament samt på hvardera kortsidan en rosett.

Rumshöjd 4.10 m.

Lilla kapprummet (9).

Lilla kapprummet har på norra sidan hvalf från vestibulen, på den södra fönster åt gatan. Parkettgolf med kvadratiska rutor i ek, mahogny och lönn. Till en höjd af 2.25 m. en halffransk panel i valnötsträ med korintiserande pilastrar och gesims med tandsnitt. I fälten runda, i pilastrarna rombiska fyllningar med naturalistiska blommor i intarsia, utförda af fru S. Benckert, Stockholm. Panelen på östra väggen bildar framsidan af fyra framför väggen uppbyggda skåp för ytterkläder, nedtill galoschhyllor och skjutlådor. Vid sidan af fönstret på södra väggen en spegel mellan pilastrarna. Väggarna ofvanför panelen klädda med gammalt gyllenläder med bandornament i guld, frukter i rödlaseradt guld, blad i grönt, blommor i hvitt med detaljer i blått och rödt; bottnen ljusblå och grön. Tak af valnötsträ. På östra sidan stå skåp parvis på hvar sin sida om en öppning med rundbåge, fanerad i valnötsträ. Bågen har krön och vid båganfangen ornament i snidadt valnötsträ. Innanför denna öppning en alkov af öppningens bredd; moasikgolf med stort stjärnmönster i Kolmårdsmarmor och Carraramarmor. Panelen som i kapprummet; äfven väggarna i öfrigt och taket boiserade i valnötsträ. I alkovens norra vägg dörr till en förbindelsetrappa från trappan till Portvaktsrummet. I södra väggen dörr till ett toilettrum med golf af Carraramarmor med fris af Kolmårdsmarmor, rakt fram ett tvättställ af Carraramarmor med stjälpfat af fajans (Gr, IV:IV:B. 1); däröfver täckes väggen af en stor spegel. Väggarna i öfrigt liksom taket boiserade i valnötsträ.

Rumshöjd i Lilla kapprummet 3.95 m.; rumshöjd i alkoven 3.20 m.; rumshöjd i toilettrummet 2.50 m.

Öfver alkoven, toilettrummet och förbindelsetrappan, hvilkas tak ligga lägre än våningstaket, ha bildats skrubbar, hvilkas väggar och tak oljemålats. Vid västra väggen i dessa skrubbar arkivskåp med skjutdörrar af glas.

Mottagningsrummet (10).

Vid norra väggens östra hörn ingång från Nedre vestibulen, i västra hörnet öppen spis. I södra väggen fönster åt gatan. Till en höjd af 2.72 m. en till större delen autentisk barockpanel i mörkbetsad och bonad ek. Panelen har upptill en framspringande list och indelas i horisontalled genom två smala lister i ett bredare midtparti och två sinsemellan lika höga partier, ett upptill och ett nedtill. Genomgående vertikalindelning med platta lister, hvilka i midtpartiet fått formen af pilastrar med korintiserande kapitäl. Fältens bredd varierar. I de öfversta och nedersta partierna försänkta fyllningar med profilerade ramlister. I midtpartiet dels fyllningar af denna typ i de smalare fälten, dels förhöjda 6-sidiga fyllningar af utdragen form med brutna konturer, omväxlande stående och liggande, beroende på fältens olika bredd. De förhöjda fyllningarna ha kraftigt profilerade kantlister och inlagda 8-uddiga stjärnor i hvitt ben och ebenholts (svart ek i kompletterade delar). Omkring dörröppningen och fönstret profilerade ekfoder; i fönsternischen panel af samma typ som väggpanelen. I sydvästra hörnet ett i panelen inbyggdt och framspringande golfur (Gr. VI: V: C. a. 1) med samma ornering som de smalaste fälten.

Den öppna spisen har en omramning af röd Ölandskalksten (s. k. ortocerkalksten) med en kraftig gesims, uppburen af två joniserande kolonnetter; däröfver en gafveluppbyggnad af ek i samma stil som panelen; i fyra nischer fyra trästatyetter, representerande Våren, Sommaren, Hösten och Vintern (Gr. LV: III: A. a. 4). Öfver panelen är väggen limfärgad hvit på spacklad väf. Parkettgolf af ek i rutmönster, golffris af röd Ölandskalksten (s. k. ortocerkalksten). Tak med 19 längsgående och 2 kraftiga tvärgående ekbjälkar, de senare med skurna konsolartade ornament.

Rumshöjd 4 m.

Stora kapprummet m. m. (11).

På västra väggen i norra delen af det mot Nedre vestibulen öppna trapphuset en dörr (valnötsträ) till en passage med trappa om fem steg, de fyra nedre af Carraramarmor, hvilken leder åt norr till Stora kapprummet. Öfver dörren, som åt vestibulen är omfattad af Kolmårdsmarmor, ett gafvelfält i samma material; i fältet två korslagda dammvippor och en nyckelknippa. Passagens västra vägg (midt emot dörren) helt och hållet täckt af en spegel. Framför denna en hvit marmorbarriär med torkad mossa, *Amblystegium*, och åtta knippor smala palmblad i en zinklåda. I södra väggen en dörr (valnötsträ) till en två trappsteg ned (under Stora trappan) liggande skrubb med klädhängare af förgylld mässing på eklister i yttre afdelningen och hyllfack af furu i den inre. Passagens golf är belagdt med Carraramarmor och har bård af Kolmårdsmarmor. Taket oljemåladt stucktak med krysshvalf, väggarna med benhvitmålad furuboisering.

Stora kapprummets väggar likaledes med boisering af benhvitmålad furu med ramverk och fyllningar samt i nordvästra hörnet klädhängare af förgylld mässing. I västra väggen en bänkalkov, i södra en infälld spegel med smal förgylld ram, täckande en fyllning, däröfver två ventiler, i östra väggen ett fönster åt gården, i den norra en hvitlackerad dörr

till Linnerummet. Golf med ekparkett i rutmönster. Taket med inspacklad väf, som oljemålats och limstrukits i hvitt.

Rumshöjd i Stora kapprummet 2.97 m.; rumshöjd i passagen 2.67 m.

Linnerummet (12).

Väggbeklädnad af inspacklad och i hvitt oljemålad väf. Västra och norra väggarna med utbyggda skåp (under- och öfverskåp med oljemålade dörrar i färg som väggarna), vid västra väggen två med dubbeldörrar och två (vid sidorna) med enkla dörrar, i den norra två skåp med dubbeldörrar; i östra väggen närmast väggen mot Nedre serveringsrummet dessutom ett skåp med enkeldörr. I norra väggen midt emot dörren från Stora kapprummet en hvitlackerad dörr till Nedre serveringsrummet; i östra väggen ett fönster åt gården. Golf med ekparkett i rutmönster. Taket med inspacklad väf, som oljemålats och limstrukits i hvitt.

Rumshöjd 2.97 m.

Nedre serveringsrummet (13).

Vägg- och takbeklädnad af inspacklad och i hvitt oljemålad väf. Från södra väggen utmed nordöstra väggpartiet, som är rundadt (efter husets ytterkontur), en diskbänk med fyra ekskåp; skifva af teak, hvari tre diskhoar, klädda med nickel, med aflopp samt kall- och varmvattenskranar. I södra väggen närmast diskbänken en i ekimitation oljemålad furudörr till Linnerummet. I östra väggens sydligaste del ett fönster (måladt i ekimitation) åt gården; väggen närmast öfver diskbänken åt norr kakelklädd, å väggen vid diskbänkens södra ända en marmorplatta. Längst åt väster i norra väggen en på insidan i ekimitation målad på utsidan laserad och fernissad furudörr till Västra baktrappan; till dörren leda två trappsteg af kalksten med hvilplan. Å norra väggen mellan diskbänken och dörren en utbyggnad, inrymmande de båda jämsides gående hisstrummorna till person- och mathissarna, den förra åt väster med järndörr, den senare åt öster med vertikala skjutluckor af koppar. Vid västra väggen intill dess södra hörn en plan kakelugn med nisch. Golfbeläggning af kvadratiska gråa kalkstensplattor.

Rumshöjd 2.97 m.

Trapphuset (14).

I bottenvåningen öppnar sig Trapphuset åt öster mot Nedre vestibulen med tre bågar, hvilande på två kolonner. Under södra bågen stiger Stora trappan (Marmortrappan) åt höger i tre med hvilplan skilda, vinkelställda afsatser (på tegelhvalf) upp till Öfre vestibulen. Innanför (väster om) de båda öfriga bågarna ett två trappsteg upp beläget öppet centralutrymme med marmorgolf, trappstegen af Carraramarmor; centralutrymmet begränsas af trappan, södra delen öppnar sig uppåt mot det gemensamma taket öfver Trapphuset och Öfre vestibulen; under trappans norra afsats i väster dörr till passagen till Stora kapprummet, taket (trappans norra afsats) i norra delen i form af ett krysshvalf med reliefornering i stuck.

Trappan och hvilplanen af gråflammig Carraramarmor, nedre afsatsen med elfva steg, den mellersta med tio och den öfre med nio. Utmed trappans inre sida en balustrad af Kolmårdsmarmor, i vinklarna mellan afsatserna afbruten af åt hvilplanen rundade postament, på hvilka bronskandelabrar i form af amoriner vid en urna (Gr. LV: I: D. a. 1) af JOHAN AXEL WETTERLUND.

Väggbeklädnaden består till i höjd med Öfre vestibulens golf af brungula marmorfält, omfattade af släta ramverk i Kolmårdsmarmor (samma beklädnad som i Nedre vestibulen), upptill begränsade af en fris med »löpande hunden» i samma material. I höjd med Öfre vestibulens väggar äro väggarna hvitstrukna i kalkfärg ofvanför en slät panel af Kolmårdsmarmor, som utgör en direkt fortsättning af marmorbeklädnaden å väggarnas nedre partier. Mellan bågarna öfver södra kolonnen ett stående rektangulärt fält med delfiner, båge och koger samt bladornament och i midten Hallwylska vapnet inom cirkel, allt i Kolmårdsmarmor.

Taket gemensamt med Öfre vestibulens.

Öfre vestibulen (15).

Formen som Nedre vestibulens. Åt väster öppen mot Trapphuset; i norra delen af västra sidan trappan, längs västra kanten i öfrigt fortsättning af trappans barriär. Åt norr dubbeldörr till Matsalen samt fönster åt gården, åt öster dubbeldörr till Hvardagssalongen, åt söder enkeldörr till Lilla salongen. Dörrarna i valnötsträ med släta fyllningar och ramverk, dubbeldörrarna höga. Väggarna hvitstrukna med kalkfärg; panel, taklist samt fönster- och dörromfattningar af Kolmårdsmarmor, öfver dubbeldörren till Hvardagssalongen ett öfverstycke, likaledes i Kolmårdsmarmor, i form af en segmentbåge, omfattande en stor mussla, öfver dörren till Lilla salongen öfverstycke i form af ett gafvelfält i samma material. Golf af Carraramarmor med band- och rosettmosaik i flerfärgad marmor af samma slag som i Nedre vestibulen. Tak (af JOHAN AXEL WETTERLUND) med hvälfda sidor och plan midt, i stuck med rik reliefornering i form af blad- och bandornament, kring den plana midten en tjock lagerstaf i högrelief, midt på hvarje sida ett musselornament.

Rumshöjd 5.40 m.

Matsalen (16). *Pl. 26.*

Södra väggen med två snedställda partier på hvardera sidan om en rak midtdel, i det östra af dessa dubbeldörren till Öfre vestibulen, i det västra en öppen spis af gråsvart marmor med blekt gråröd ådring (s. k. Porte d'or, från Italien eller Frankrike) med eldstad af täljsten från Handöl. Östra väggen med fyra stora fönster, den norra med två dörrar till Öfre serveringsrummet, en vid hvartdera hörnet. Väggbeklädnad af brunbetsad ek med detaljer dels i svart (sjödränkt) ek, dels i svartbetsad ek, det sistnämnda materialet bl. a. i sniderierna ofvanför spisen. Öfver dubbeldörren till Öfre vestibulen det krönta Hallwylska vapnet i svart mot ljus botten, sköldhållare (stående lejon) i ljus ek, öfver och vid sidorna en blom- och fruktgirland i svart; dörromfattningen med list i svart, dörrarna i valnötsträ med reliefsnidad dekor af två korslagda facklor i de öfre fyllningarna samt ett kerubhufvud jämte bladornering och frukthängen i öfverdelen af de höga mellanfyllningarna samt två korsade palmkvistar i de smala mellanfyllningarna. Två helfranska ekdörrar till Öfre serveringsrummet med en reliefsnidad blom- och bandranka i mellanfyllningen, öfverstycken i form af brutna gaflar med kantlist och bladornament i svart; i hvardera gafvelns öppning en bronslampett (Gr. V: I: D. a. 16), därofvanför snidad i relief i en fyrsidig fyllning en urna med öron och feston i svart ek. Infälld i västra väggen en väfd tapet, i den norra en dylik; tapeterna (Gr. LIX: I: A. 1) med smala enkla ramar i samma material som väggbeklädnaden. På hvardera sidan om västra väggens tapet en grund musselnisch (musslan i svart), öfver nischerna en reliefskuren teatermask, omgifven af lagerkvistar; i nischerna och å väggfältet mellan spisen och dörrarna till Öfre vestibulen en bronslampett (Gr. V: I: D. a. 15). Väggarna i öfrigt indelade i vertikala fält, begränsade af kannelerade pilastrar med joniska

kapitäl, kannelurernas nederdelar och öfre begränsning med fyllning i svart ek, kapitälens voluter i samma material. Fältet på östra väggen intill hörnet utgör dörr till ett vinskåp med två buteljfack. Öfver spisen infälld i svart ram JULIUS KRONBERGS oljemålning »Diana» (Gr. XXXII: A. d. 3), öfver och vid sidorna af ramen en blom- och fruktgirland i svart. Golfvet med ekparkett i mönster af olika stora kvadrater, inskrifna i hvarandra, i kvadraternas midt smårutor i ebenholts, i hörnen af de största kvadraterna smärre rutor i mahogny; golffris af grågrön marmor (från Gropptorp i Södermanland). Taklist bred och med parställda konsoler, uppbärande ett öfre listverk, konsolerna med ornering af reliefskurna akantusblad i svart ek.

Taket liksom väggbeklädnaden i brunbetsad ek med detaljer i svart ek. Tvärs öfver norra och södra delarna en bjälke, hvilande på konsoler af bjälkens bredd; bjälken med en inlagd bandornering i svart ek. De smalare partierna utanför bjälkarna med enkla svartkonturerade kasetter. Taket innanför bjälkarna kasetteradt i ett svartkontureradt geometriskt mönster, i hörnen åttkantiga fält, hvari en i högrelief snidad stor rosett (i brunbetsad ek), mellan dessa fält och förbundna med dem rektangulära fält med släta fyllningar; i midten ett större, något utdraget åttkantigt fält, hvari ett i högrelief snidadt stort musselliknande ornament, från hvars midt ljuskronan (Gr. V. I : F. a. 3) nedhänger.

Rumshöjd 5.30 m.

Öfre serveringsrummet (17).

I hufvudsak som Nedre serveringsrummet. I södra väggen dock två till Matsalen ledande helfranska dörrar af ek, en i den östra och en i västra delen; på utsidan af dörrsmygarna till Matsalen tappholkar för insättning af dörrar med självstängare (användes vid större festligheter i stället för de förut nämnda dörrarna, som då borttogos; förvaras nu å Musikläktaren). Mellan dörrarna ett väggfast fällbord af valnötsträ; samt därofvanför en brickhylla af ek i norra väggen öfver diskbänken två sammanbyggda ekskåp (med hyllor för porslin och glas samt en handdukshängare af sex raka pinnar) med dubbeldörrar, skåpens nederdel öppen. Å södra väggen omedelbart öster om västra dörren två öfver hvarandra monterade rikstelefonapparater, å västra väggen en Stockholmstelefonapparat; å södra väggen intill östra dörren lokaltelefon till Öfre korridoren (Ekgången), Vapenrummet, Kägelbanan, Portvaktsrummet, kusken, betjänten och Köket, därofvanför alarmskåp till ringledningarna från Lilla kapprummet, Öfre vestibulen och Matsalen. På hissutbyggnadens östra sida ytterligare lokaltelefon till Köket. Golf af ekparkett. Dörren (af laserad och fernissad furu) till Västra baktrappan i nivå med golfvet.

Rumshöjd 3.20 m.

Lilla salongen (18). *Pl. 27.*

Lilla salongen har i norra väggen dörr till Öfre vestibulen, i den östra dubbeldörr till Stora salongen och i den södra ett fönster åt gatan. Midt å norra väggen en öppen spis af Mölnbomarmor, med eldstad af täljsten från Handöl; väggen ofvanför spisen är något framspringande. Västra och östra väggarna täckas från bröstlisten och till taklisten af en väfd tapet, »Odysseus och Nausikaa» (Gr. LIX: I: A. 2), det framskjutande partiet öfver spisen har en stor konturerad spegel, i öfrigt äro väggarna boiserade, hufvudsakligen i alm. Under bröstlisten, på en höjd af 1 m., försänkta fyllningar med faner i diagonalt ställda kvadratiska rutor, där almen lagts i olika riktning. Öfver bröstlisten ha norra och södra väggarna höga, smala fält, hvartdera med en nedre hög, uppåt rundad fyllning samt en öfre låg, hvars nedre kant följer den nedre fyllningens rundning. Den nedre fyllningen är försänkt och fanerad i

kvadratiska rutor, den öfre är utanpåliggande och har helt faner. Båda fyllningarna ha profilerade kantlister och en gemensam ramlist med rundade urtagningar i hörnen. I ramlistens öfre hörn och på midten af listernas öfre sidor skurna ornament i relief. På ömse sidor om västra väggens tapet ett högt smalt fält med försänkt fyllning och ramlister, utformade som ramarna i de öfriga fälten.

Rummets fyra hörn och de hörn, som bildas vid det omkring spisen framspringande partiet, äro rundade och täckas af smala fält, hvarje med två försänkta fyllningar, af samma höjd som motsvarande i norra och södra väggarna, ehuru utan dessas rundade sidor. Fyllningarna utgöras af rika intarsiaarbeten i många ädla träslag, däribland citron-, satin-, päron- och valnötsträ, lönn, buxbom m. fl., till ett antal af 42 olika sorter förutom de på konstlad väg åstadkomna färgnyanserna, allt mot botten af amboine. De öfversta fälten af fyllningarna äro sinsemellan lika, med tunna rokokoornament; omkring spisen ersättas de af enkla trägaller för ventiler. De nedre fälten ha dels ornament af samma slag som de öfre, dels något öfver midten figurer i bågfält och därunder attribut, längst ned olika utformade urnor med naturalistiska blommor. I de nämnda bågfälten gudabilder: i nordöstra hörnet Apollo, i det sydöstra Minerva, i det sydvästra Neptunus och i det nordvästra Merkurius. På vänstra sidan om spisen en gudinna med slända (Vesta), på den högra en gudinna med räfsa och sädesbinge (Ceres). De nedersta fyllningarna i hörnen åt gatan äro signerade: C. H. Benckert J:or 1897. Intarsiaarbetet utfördt af fru S. Benckert efter ritningar af professor Julius Kronberg (se »Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897, Officiel berättelse utgifven på uppdrag af Förvaltningsutskottet, Stockholm 1900, Andra delen, XXXVII. Konstslöjden af Ernst Jacobsson 1. Möbler, tapetserare- och dekorationsarbeten samt väfnader», sid. 512). Spegeln öfver spisen omgifves af en profilerad list med skurna bladornament på öfversidan; öfverstycke bestående af en rund oljemålning af Julius Kronberg, »Amoriner med blomsterkorg» (Gr. XXXII: A. d. 9), omgifven af ett fyrsidigt ramverk med bladornament, rocailler, festoner och bandornament med naturalistiska blommor. Spegeln med öfverstycke omgifves af en ramlist med skurna ornament i hörnen. Dörrsmygen till Öfre vestibulen har panel af valnötsträ. Dubbeldörren till Stora salongen af valnötsträ med fyra helfranska fyllningar, de tre öfversta med skurna rokokoornament; äfven låshusen och vreden af förgylld brons ha rokokoformer. Som dörröfverstycke en oljemålning af Julius Kronberg, »Venus i sin char» (Gr. XXXII: A. d. 8), med profilerade listverk och skurna blomfestoner i alm. Parkettgolf med rutor i ek, större åttsidiga och mindre kvadratiska; i de förra åttuddiga stjärnor i valnöts- och päronträ; i de senare lister i samma material. Golffris af grågrön marmor (från Gropptorp i Södermanland). I taket en större takmålning, »Aurora» af Ehrenstrahl eller hans skola (Gr. XXXII: A. a. 2 nr 1), omgifven af profilerade lister och boisering med rutfaner af samma slag som i väggboiseringens fyllningar. Taklisten utgöres af en flack käl, begränsad af kraftigt profilerade lister och i hvarje hörn den Hallwylska örnflykten i skuren relief och omgifven af skurna rokokoornament.

Rumshöjd 4.9 m.

Stora salongen (19).

Stora salongen har i norra väggen dubbeldörr till Hvardagssalongen, i östra och västra dubbeldörrar till Rökrummet, resp. Lilla salongen samt i södra väggen två grupper trekopplade fönster åt gatan och mellan dem en öppen spis i muren. Spisomfattning af gråådrig rödbrun belgisk marmor (s. k. Rouge royal) med pärl- och bladstafvar samt bladornament i förgylld brons, i eldstaden täljsten (från Handöl).

Öfver den öppna spisen en oval relief i Carraramarmor, »Prometeus bringar människorna

elden» (Gr. LV: II: B. a. 1) af GUSTEN LINDBERG. I öfrigt är väggbeklädnaden af ek med förgyllda lister och ornament. Omkring relieftaflan öfver spisen en i hög relief skuren draperianordning, öfverst med ett kvinnoansikte i en strålgloria, i draperivecken naturalistiska rosfestoner. Närmast taflan en ram med skurna bladornament och pärlstaf; nedtill å konturerad inskriftstafla första versraden till ett af professor C. R. NYBLOM författadt latinskt distikon: Coelitus ille sacrum rapuit mortalibus ignem (»Ned ifrån himlen han stal åt de dödliga heliga elden»). Bröstpanel med fyllningar i ramverk. Norra, östra och västra väggarna täckas från bröstlisten till taklisten af fyra insatta väfda tapeter, »Odysseus och Nausikaa» (Gr. LIX: I: A. 2). Tapeterna omramas af lister med skuren blad- och bandornering samt flankeras af smala fält med försänkta fyllningar med kantlister med skurna bladornament upptill och nedtill. På ömse sidor om dörren till Hvardagssalongen och på norra sidorna af dörrarna till resp. Lilla salongen och Rökrummet ha dessa fyllningar på midten ett inskjutet, uppåt och nedåt rundadt fält med plats för spegellampetterna. Rummets hörn äro rundade och ha höga smala öppningar, täckta med förgyllda bronsgaller; under bröstlisten ett rutverk med rosetter i skärningspunkterna, öfver densamma två lika höga galler med band- och bladornament i régencestil och mellan dem ett ekfält för lampetterna. Dubbeldörrarna äro af valnötsträ med tre helfranska fyllningar och mellan de två nedersta en utanpåliggande. De åt salongen vettande sidorna äro rikt skulpterade och sinsemellan lika, listerna ha blad- och pärlstafvar, fyllningarna reliefornament, i den öfversta en rosett; i den näst öfversta, som är högst, lagerfeston och rosor i en urna, buren af två sjöjungfrur; i den utanpåliggande fyllningen mussla och akantusornament samt i den nedersta två korsade ymnighetshorn. De åt andra rum vända sidorna ha annan utformning (se dessa rum). Öfver dörrarna öfverstycken af GUSTEN LINDBERG i form af rektangulära reliefplattor i Carraramarmor, »Dikten», »Musiken» och »Bildande konst», öfver dörrarna till resp. Lilla salongen, Rökrummet och Hvardagssalongen (Gr. LV: II: B. a. 2—4). Dörrfoder, omfattande äfven öfverstyckena, med pärlstaf, blad- och bandornament. Parkettgolf som i Matsalen, med fris af grågrön marmor (från Mölnbo), framför spisen ett rundt fält, omgifvet af två långsträckta, i röd kalksten (ortocerkalksten från Borghamn i Östergötland); fälten begränsas af lister i Carraramarmor. Taklisten utgöres af gesims med dubbla listverk, det öfre kraftigt framspringande och buret af parställda konsoler. Mellan konsolparen metopreliefer, inalles 50 stycken, skurna i ek och förgyllda mot mörkblå botten. Motiven i relieferna, tio olika emblem, återkomma alla fem gånger, ehuru den inbördes ordningsföljden något varierats. De utgöras af: korsade lagerkvistar; korsade palmkvistar; vildsvinshufvud, båge och pil; två facklor; svärd, klubba och lagerkvist; Merkuriusstaf, ymnighetshorn och orm; treudd, åra och timglas; lyra och pilkoger; smidestång, slägga och krumcirkel samt två trumpeter och lagerkrans. I taket en konturerad oljemålning på duk af JULIUS KRONBERG, »Friluftskonsert», (Gr. XXXII: A. b. 2), infälld i ett stucktak med förgylld hög relief mot mörkblå botten; under målningen en provisorisk dylik, likaledes af KRONBERG, föreställande himmel med moln. Närmast oljemålningen en profilerad ramlist. Parallellt med väggarna men med rundade urtag i hörnen ett kraftigt listverk med en lagerstaf. Utanför detta listverk är taket neddraget i en käl mot taklisten. I kälen band- och knoppornament samt i hörnen kartuscher med antika gudomligheter. I den nordöstra Vulkanus och Ceres (?), öfver kartuschen ett faunansikte och på sidorna emblem för handtverk och slöjd. I den sydöstra Mars och Venus, däröfver ett Medusahufvud och på sidorna vapentroféer. I den sydvästra Merkurius och Neptunus, öfver densamma ett Merkuriushufvud och emblem för handel och sjöfart. I den nordvästra kartuschen slutligen Apollo och Minerva, öfver kartuschen ett kvinnohufvud och emblem för musik och konst. Midt på långsidorna i kälen kartuscher, omgifna af draperier

och lagerkvistar samt första versraderna af latinska distika, i den norra: »Pulcra · domus · docto · quasi · musica · fixa · videtur» (»Kännarn ett vackert palats tyckes likna musik, som förstenat»), i den södra: »Ars · mollit · vitam · modulis · vel · imagine · formans» (»Konsten förmildrar vårt lif, om i bild eller rytmer den formar»). Öfver kartuscherna en ornamentgrupp med palmblad, lagerkvistar, ymnighetshorn och pilkoger. På hvardera kortsidan intill yttre ramlisten en rektangulär reliefplatta, hvaröfver en maskaron. I den östra plattan nymf och flöjtspelande faun samt putti med char och lagerfeston; i den västra Bacchuståg med nymfer och en panter. Öster och väster om takmålningen fyllnadsornering i relief, rutverk med rosetter, förgylldt mot mattblå botten, samt i hvartdera fältet två större runda takrosetter, från hvilka ljuskronor nedhänga.

Rumshöjd 5.35 m.

Rökrummet (20). *Pl. 28.*

I norra väggen dörr till Vapenrummet, i den västra dubbeldörr till Stora salongen och i den södra fönster åt gatan. I nordöstra hörnet en snedställd vägg med öppen spis af spansk marmor (d'Carella, s. k. Brèche sanguine), kölbågig eldstadsöppning och omramning med kraftigt framspringande fris. Bröstpanel af valnötsträ med rektangulära fyllningar i ramverk; i hvarje fyllning en stjärna i hvitt ben och ebenholts af samma typ som Mottagningsrummets panel; vid bröstlistens underkant en rundstaf af lönn, med grupper af fyra snedställda tvärränder i ebenholts. Väggarna ha blekröda sidentapeter med kantband i guld. Dörrarna till Stora salongen sakna på denna sida skulptur men ha i näst öfversta fyllningen stjärna af samma typ som i bröstpanelen, här i lönn och ebenholts; i den näst nedersta fyllningen fyruddig stjärna i lönn; i fyllningarna inlagda smala lister i lönn och i ramlisterna bårder af ebenholts med inläggningar i lönn. Dörren till Vapenrummet är helfransk, med tre fyllningar och ornerad på samma sätt som dörrarna till Stora salongen. En stjärna i lönn och ebenholts sitter här i öfversta fyllningen, som är störst. Dörromfattningar af valnötsträ med två smala rundstafvar som bröstlistens. Fönsteromfattningen af valnötsträ har en sådan rundstaf och i fönstersmygen valnötsträpanel med inlagda lönnlister i fyllningarna. Ekparkettgolf med i kvadrater inskrifna åttauddiga stjärnor; golffris af mest Mölnbomarmor. Taklisten, af valnötsträ, utgöres af ett plant parti med en tandsnittslist nedtill och en kulfris upptill. Taket är ett kasettak i valnötsträ med åttasidiga kasetter, omväxlande djupa med nedhängande bladknoppar och grunda med rosetter. Ramverket bildar mellan kasetterna fyrsidiga fält med spetsade grekiska kors af profilerade lister med tandsnitt ytterst, omkring dessa en geometrisk indelning af smala rundstafvar.

Rumshöjd 4.95 m.

Hvardagssalongen (21).

Hvardagssalongen har i norra väggen tre dubbla dubbeldörrar till balkongen åt gården, i västra, södra och östra väggarna dubbeldörrar till resp. Öfre vestibulen, Stora salongen och Vapenrummet. I sydvästra hörnet en öppen spis i en snedställd vägg, de båda nordliga hörnen fasade. Bröstpanel i valnötsträ med enkla fyllningar i ramverk. Tapeter af röd sammet med kantband af guldgaloner. Åt balkongen innerdörrar med en hög glasruta och en mindre fyllning i ramverk af valnötsträ samt ytterdörrar med rektangulära smårutor med spröjsar af valnötsträ, i öfrigt lika innerdörrarna, öfver hvardera dubbeldörren ett halfrundt fönster med midtpost, likaledes dubbla, de inre med hela rutor, de yttre med smårutor. I smygarna och mellan dörrarna panel i valnötsträ. Dubbeldörrarna ha åt detta rum fyra släta fyllningar. Spisomfattningen af Ekebergsmarmor (från Glanshammar i Närke) utgöres af

ett entablement, uppburet af två refflade höga konsolliknande balustrar på lejontassar och med joniserande kapitäl på hvardera sidan om eldstadsöppningen. I entablementet tre kartuscher; den midtersta, af belgisk marmor (Rouge royal), omgifves af band- och bladornament i relief, de yttre, af Kolmårdsmarmor, omgifvas af rullverk. Eldstad af täljsten från Handöl. Golfvet är likadant som i Matsalen, med fris af Kolmårdsmarmor (vid glasdörrarna enstaka plattor från Mölnbo). Taklisten är rundad i hörnen, profilerad och framskjutande. Taket är svagt hvälfdt på träbågar, puts med spacklad väf. Hela hvalfvet upptages af JULIUS KRONBERGS takmålning »Perseus befriar Andromeda» (Gr. XXXII: A. b. 4).

Rumshöjd 5.40 m.

Vapenrummet (22).

I södra delen af Vapenrummets östra vägg dörr till Inre kontorstrappan samt i norra delen rundbågig öppning till Ektrappan upp till Ekvestibulen. Midt på väggen en rundbågig grund nisch. I södra väggen dörr till Rökrummet, i den västra dubbeldörr till Hvardagssalongen och i norra väggens östra del dörr till Biljardrummet samt i den västra fönster åt gården i snedväggen mellan hufvudbyggnaden och gårdsflygeln. På grund af fönstrets placering har här uppstått en oregelbunden nisch, lägre än rummet i öfrigt. Bröstpanel af ek, tapeter af blågrått kläde med kantband af gulmönstradt grått silke. Ramverk i ek, i fönsternischen hel ekpanel. Dörrarna mot Hvardagssalongen af valnötsträ, fyllningarna fanerade i valnötsrot med kantlister i ebenholts och lönn, i de båda öfversta fyllningarna stjärnor, den öfversta i lönn och ebenholts, den andra i lönn, i den smala fyllningen samma ornament som i golfvets bård, i ramlisterna sicksackband i ebenholts och lönn. Dörrarna till Rökrummet och Biljardrummet äro sinsemellan lika, helfranska med tre fyllningar, ornerade som dörrarna till Hvardagssalongen; stjärna i lönn i öfversta fältet. Öfver båda dörrarna öfverstycken i form af segmentgaflar med musselornament. Dörren till Inre kontorstrappan är af ek, helfransk med tre fyllningar, ornerad endast med en stjärna i lönn i den öfversta fyllningen. Halfrundt, genombrutet öfverstycke af ek med skurna band- och bladornament, öfverst ett kerubhufvud och i midten korsade svärd. Golfvet utgöres till större delen af ekparkett i rutmönster med fris i valnötsträ, innanför frisen en bård med ett upprepadt mönster i form af fem skifvor, fyra ljusa af lönn och den midtersta mörk, trädda på ett mörkt band, som afslutas af två ljusa akantusornament, botten i valnötsträ. Bården begränsas på hvardera sidan af en lönnlist närmast och därutanför en ebenholtslist. I golfvets midt ett i flera träslag inlagdt ornament af koncentriska cirklar, omgifvet af en strålkrans med mörka spetsar och ljusa flammor, bildande en kompassros. I midten en måne i nedan, däromkring ljusa stjärnor mot botten i ebenholts, ett mellanparti i alm och ytterst zodiakens tecken i ljust mot rödbrun botten, konturlister i ebenholts. Taket är ett plant ektak, indeladt af profilerade lister i rutor, en kvadratisk i midten, rektangulära på sidorna och små kvadrater i hörnen. I midtfältet ett kompassrosornament i lönn och päronträ samt med en lagerbladskrans i grönbetsad lönn. Midtfältet och de rektangulära fälten ha kantbårder af samma slag som golfvets bård, hörnfälten ha stora stjärnor i lönn. I listernas skärningspunkter profilerade dockor. Mellan listerna smala fält med stjärnor utanför midtrutans hörn.

Rumshöjd 3.25 m.

Passagen mellan Vapenrummet och Biljardrummet (23).

Mellan Vapenrummet och Biljardrummet en passage med dörr till Vapenrummet i södra väggen och en bred öppning, flankerad af två kolonner, i den norra; i västra väggen dörr till en städskrubb och i den östra dörr till ett tvättrum. Alla tre dörrarna af valnötsträ och med

tre fyllningar, den till Vapenrummet helfransk, de båda andra halffranska. Golf i röd Ölandskalksten med en ram i Kolmårdsmarmor, väggar och tak panelade i valnötsträ. I skrubben och tvättrummet golf i röd Ölandskalksten med mindre, triangulära rutor i ljus marmor, väggar och tak panelade i valnötsträ. Tvättställ af Carraramarmor med stjälpfat i fajans vid tvättrummets östra vägg.

Biljardrummet (24). *Pl. 29.*

I södra väggen en bred öppning mot passagen till Vapenrummet, i den västra fyra stora fönster åt gården, i den norra en helfransk dörr af valnötsträ till Porslinsrummet och i nordöstra hörnet en öppen spis. Östra väggen har intill såväl norra som södra väggen ett framskjutande parti. Väggarna ha till en höjd af 2.35 m. panel i valnötsträ, signerad väster om öppningen till passagen: J. R. ALMGREN 1897. Öfver och under fönstren väggfält med omväxlande breda och smala fyllningar. Panelen för öfrigt med smala vertikala fyllningar, i hvarje en i relief skuren vapensköld öfverst. Sköldarna — inalles 26 st. — äro konturerade och bära i ätten VON HALLWYL ingifta kvinnors vapen. Upptill afslutas panelen af en gesims med lagerstaf, tandsnitt och äggstaf samt en fris med vertikala kälar i grupper om fem, åtskilda af fält med svarfvade knappar. Intill hvartdera af de båda utskjutande partierna på östra väggen ett skåp i panelen med rulljalusi, det södra för köer och det norra för rakor, en markeringstafla och tre kulramar samt hyllor för bollar. Mellan skåpen en väggfast bänk på en plattform, förhöjd ett steg. Bänken har massiv, nedåt insvängd och godronnerad underdel, sittbrädan är kraftigt framskjutande och afslutas med en bladstafornerad vulst. Två breda armstöd, på främre sidan ornerade med hvar sin bladkonturerade maskaron och en kapitälartad afslutning med joniska voluter och äggstaf. Bakom bänken har panelen fyra bredare fyllningar med reliefframställningar af Temperantia, Justitia, Fortitudo och Prudentia i knäbild, öfver hvarje figur ett språkband med resp. namn. Öfver hvartdera armstödet ett smalare fält med tre vapensköldar öfver hvarandra i hvarje.

Med början i soffans norra fält och medsols utmed väggarna äro vapnen: Freyin HILDEGARD VON FRIDINGEN, Freyin VON SUMISWALD, VON HÜHNENBERG, Freyin VON MONTALT, Freyin VON FORKIRCH, Freyin VON BURGISTEIN, Freyin VON BRANDIS, Freiherrin VON TENGEN, Freyin MUNCHIN V. LANDES-CRON, Freyin BREITEN-LANDENBERG, VON MAASMÜNSTER, VON RATHSAMHAUSEN, Freyin VON BÜSECK, SIGUNA VON ROTHENSTEIN, MARGARETA VON HÜNINGEN, BARBARA HOHENLANDENBERG, MARGARETA VON LÖWENBERG, JUDITH VON ANWEIL, REUTTNA V. WEIL WÜRTEMBERG, ANNA VON KASTHOFEN, BERNHARDINE VON DIESBACH, Gräfin FRANSISKA ROMANA VON HALLWYL, Freiherrin WILH. VON GUMOENS, CECILIA VON IM-HOFF, Gräfin ADELE V. STACKELBERG, WILHELMINA KEMPE. Respektive namn äro inskurna i språkband öfver sköldarna, hvilka dessutom öfver och på sidorna omgifvas af tunna pärlband.

Väggarna äro ofvanför panelen täckta med stormönstradt gyllenläder i guld, rödt, grönt, blått och hvitt mot ljusblå botten. Mönstret utgöres af urnor, blommor och frukter. Dörren till Porslinsrummet är en helfransk trefyllningsdörr af valnötsträ. Öppningen mot passagen har utformats till en dekorativ portik. De flankerande kolonnerna ha baser på plintar och äro nedtill snedrefflade, kapitälen äro korintiserande och uppbära gesimsen, hvars fris fått ett afbrott för öppningen med volutformiga afslutningar. Ofvanför öppningen ett liggande rektangulärt fält i valnötsträ med en fläkt örn i en lagerkrans och på sidorna kraftiga genombrutna akantusornament; ytterst vertikala fält med frukthängen i relief. Öfver det rektangulära fältet ett halfrundt fält med en oljemålning på duk af JULIUS KRONBERG, »Abundantia» (Gr. XXXII. A. d. 7). Oljemålningen omgifves af en konturerad ram med

utstående lagerornament ytterst. Löst lagd omkring och öfver ramen en lagergirland, uppburen af tre putti, en sittande öfverst och de båda andra stående nedtill, en på hvar sida, friskulptur i valnötsträ. Spis af hvit- och brunådrad grå marmor (s. k. Napoleonmarmor), krönt af en konturerad sköld, hållen af två putti, i öfverstycket ett rundt fält med tio kulor i pyramid mot botten af Kolmårdsmarmor. Golfvet är belagdt med ekparkett af samma slag som i Matsalen, med fris af röd Ölandskalksten. Profilerad taklist i valnötsträ med tandsnitt och bladornerade volutkonsoler. Kasettak i valnötsträ med 15 åttasidiga kasetter, inskrifna i kvadratiska fält, hvilka åtskiljas af ett kraftigt ramverk. I hvarje kasett en hög bladrosett och däromkring mindre rosetter, i kasettens profilering 8 och i fälten 4. I ramverkets skärningspunkter höga profilerade dockor.

Rumshöjd 5 m.

Porslinsrummet (25).

I södra väggen dörren till Biljardrummet, i västra väggen fönster åt gården, vid östra hörnet i norra väggen dubbel dörr till Östra baktrappan. Dörrarna med tre fyllningar, kantade med metallister, midtersta fyllningen med ett bladornament i intarsia. (Yttre dörren, se Östra baktrappan [58]). Rundt samtliga väggar inbyggda monterskåp med hela dörrar af spegelglas i förgyllda bronsramar och inredning af mahogny. Öfver skåpen (utom öfver dem vid sydöstra och nordöstra hörnen) en glastäckt segmentformig nisch; öfver sidskåpen i östra väggen förgyllda bronsgaller (till ventiler), bildande spegelmonogrammet W v H; öfver södra väggens östra skåp samt öfver dörren till Östra baktrappan fält med intarsiaarbete (groteskfigurer, urnor, festoner etc.). Fältet nedanför östra skåpet i södra väggen upptages af ett trägaller till ventil.

Boisering af en brunbetsad och polerad lönnart, s. k. maple, med lister af förgylld brons; mellan skåpen kannelerade pilastrar på höga släta baser, hvarje med ett inlagdt fält, betsadt i ljust grågrönt; nedanför skåpen liggande rektangulära fält, i dessa symboliska intarsiaornament i ljusare trä (lönn etc.): en lagerfeston med rosetter vid ändarna, öfver hvarje feston ett emblem (från sydvästra hörnet medsols): ett skepp med sjömärken, stäfven af en båt med segel och tre par åror samt sjömärken (remmare och ruskprick) ombord (Sjöfarten), bevingad maskaron (Merkurius? Handeln?), ett kugghjul med vingar samt tång och hammare (Industrien), en jordglob jämte två tuber, en månskära och en stjärna (Geografien och Astronomien), en våg, en Merkuriusstaf och vindrufsklasar (Handel och Åkerbruk), en teatermask jämte fackla och dubbelflöjt (Skådespelarkonsten), en hjälm och en ekkvist (Krigskonsten), en Panflöjt och två klarinetter (Musiken), en palett jämte målarkäpp, en lager- och en ekkvist (Målarkonsten). Närmast taket en intarsiafris, mönstrad med öfver hörn ställda gallerrutor, frisen ofvanför pilastrarna (mellan skåpen) afbruten af kvadratiska fält med symboliska intarsiaornament: antik sköld, korsade svärd i en lagerkrans, kolonnkapitäl, vinkelhake och rödkritor i ett skaft, uggla sittande på en uppslagen bok, antik vas, lyra, två ymnighetshorn, luta och lur, lyra och tre stjärnor, antik lampa, antik lampa med månskära och två stjärnor. I hvardera sidan af fönsternischen ett rundt fält med intarsiainläggning: i det södra en skulpterande ung man i antik dräkt, i det norra en ung kvinna, likaledes i antik dräkt samt sysselsatt med vasmålning.

Listverk: mellan skåpen och nischerna en bård i form af ett vågband; fönster och dörromfattningar samt fälten med smala äggstafslister, pilastrarnas kannelurer fyllda upptill.

Golf af ekparkett i små triangulära rutor, mot hvilka ett symmetriskt mönster af breda bandinläggningar i mörkt gråbrun lönn, mahogny och buxbom.

Taket med dekorativmålning, olja och guld på putsgrund (Gr. XXXII. A. b. 1), af NILS ASPLUND.

Rumshöjd 3.8 m.

I skåpen inrymmes samlingen af europeiskt porslin (Gr. XLVII).

Ektrappan (26).

Ektrappan — numera den enda trappan af trä i huset — leder från Vapenrummet till Ekvestibulen och består af två delar; den nedre, intill östra väggen ofvanför Inre kontorstrappan, är rak men böjer nedtill och upptill i räta vinklar. Mellan trappans båda delar ett hvilplan framför Silfverrummet. Öfre delen af trappan i två afsatser, af hvilka den nedre är parallell med trappans nedre del och den öfre från öfre hvilplanet utanför Kinarummet leder upp till Ekvestibulen. Trappstegen äro i hela trappan af ek. Nedre delens väggar äro panelade med ek, stora släta fyllningar i ramstycken, och äro däröfver oljemålade hvita på inspacklad väf. Taket utgöres af tre krysshvalf på gördelbågar, uppstigande ur tunna pilastrar med fjällornerade kapitäl i grågrön Mölnbomarmor. Hvalfven äro behandlade som väggarna ofvanför panelen. Nedre delen af trappan öppnar sig mot nedre hvilplanet och trappans öfre del i två rundbågiga öppningar, mellan hvilka en kolonn med bas, sockel och plint af grågrön Mölnbomarmor, skaft af röd granit (från Grafversfors) och kompositakapitäl af grå marmor. I den senare öppningen ett räck af förgylldt smidesjärn med öfverliggare af ek. I norra väggen vid trappans öfre hvilplan en dörröppning med järndörr — målad i ekimitation, i två hälfter, hopfällbar, så att den kan infällas i dörrposten — till Kinarummen. Öfre delen af trappan är panelad med ek; väggarnas öfre paneler och taket sammanfalla med Ekvestibulens.

Silfverrummet med den s. k. svansen (26 a).

Mellan Vapenrummet och Ekvestibulen ligger ett entresoleradt rum, Silfverrummet. Till detta rum leder från nedre hvilplanet i Ektrappan en halffransk trefyllningsdörr af ek. Golfvet i Silfverrummets norra del, som har formen af en tresidig nisch, ligger öfver fönsternischen i Vapenrummet och två trappsteg lägre än i Silfverrummet för öfrigt. Vid golfvet ett halfrundt fönster, öfre delen af det fönster, hvars rektangulära nedre del lämnar ljus till Vapenrummet. I nischens nordöstra vägg en dörröppning till ett långsmalt utrymme, kalladt Silfverrummets svans. Golfven äro belagda med ekparkett i rutmönster med smala lister af cederträ. Längs väggarna en bård af samma träslag. Väggarna äro från golf till tak klädda med monterskåp af mahogny för silfversamlingen och ha glasdörrar i ramverk af mahogny. Silfverrummets norra vägg och nisch sakna skåp och ha i stället panel i mahogny. Taken äro oljemålade hvita på inspacklad väf.

Rumshöjd i Silfverrummet 1.97 m.; i nischen och svansen 2.12 m.

Ekvestibulen (27).

Östra delen af Ekvestibulen öppnar sig mot Ektrappans öfre del, mot hvilken vestibulen afgränsas af en barriär i ek. I norra väggen tre högt sittande fönster. Under det västligaste af dessa en dubbeldörr till balkongen utanför Sängkammaren. I västra väggen dörr till Sängkammaren och i den södra en bred rundbågig öppning mot Ekgången. Väggarna ha ekpanel med inmonterade väggmålningar (under dessa provisoriska kolteckningar af stadsplanearkitekten P. HALLMAN) i olja på duk. Profilerade ramar med rundade urtag och reliefskurna bladornament i hörnen. Målningarna framställa figurer i romantiska landskap och komma, med undantag af målningen till höger om sängkammardörren, från ett hus vid

Stora Nygatan i Stockholm (Gr. XXXII: A. a. 1, 1—3). Målningen till höger om sängkammardörren är utförd på beställning i samma stil som de öfriga af ALFRED THÖRNE (Gr. XXXII: A. c. 1). Dörrarna till Kinarummen (se ofvan) och Sängkammaren, den senare en halffransk dörr med tre fyllningar, ha profilerade omfattningar och till taklisten gående öfverstycken med rektangulära oljemålningar på duk, figurer i landskap, från samma hus som väggmålningarna (Gr. XXXII: A. a. 1, 4 och 5). Öfver hvardera målningen en utanpåliggande fyllning med i relief skurna lagergirlander. Den inre balkongdörren är halffransk med tre fyllningar, den yttre har tre utanpåliggande hela fyllningar. I öfverstycket öfver öppningen mot Ekgången en lagerkrans mellan två lagergirlander i relief.

Barriären mot Ektrappan utgöres af fyra fält mellan joniserande refflade pelare. Fälten ha en halffransk fyllning nedtill och en låg genombruten fyllning med lagerkrans, omgifven af två lagergirlander, upptill. Fältet vid trappans öfversta del är byggdt i rät vinkel mot de öfriga. Pelaren i hörnet är gröfre än de andra och uppbär en kandelaber, skuren i al, »Barnfigur» (Gr. LV: III: A. a. 1).

Golfvet är belagdt med gammal ekparkett (från Ericslund i Södermanland) i samma mönster som i Silfverrummet. Profilerad taklist i ek. Taket, likaledes i ek, utgöres af en stor slät fyllning i dubbla ramstycken. Det yttre har grof profilerad list med skurna ornament i hörnen, den inre ramlisten har rundade urtag i hörnen, likaledes med skurna bladornament.

Rumshöjd 4.20 m.

Sängkammaren (28).

Södra väggen med en bred och grund sängalkov, på sidorna begränsad af garderober, garderoberna med rundadt insvängda hörndörrar. I östra väggen dörr till Ekvestibulen, i den västra till Toilettrummet, båda halffranska trefyllningsdörrar af ek; i norra väggen två fönster åt gården. Fältindelad boisering i furu, oljemålad i ljust gulgrått och ådrad, fälten med förgyllda listverk; i vissa af boiseringens fält infällda oljemålningar: å södra väggen (täckande hela sängalkovens vägg) samt å västra och östra väggarna (norr om dörrarna) flodlandskap (Gr. XXXII: A. a. 2, nr 3—5), ofvanför dörrarna dörröfverstycken i rokoko (Gr. XXXII: A. c. 2, nr 7—8), å garderobernas norra väggar och norra väggens sidofält infällda på duk målade ramverk (»vägginramningar», Gr. XXXII: A. a. 2, nr 9—19). Å norra väggen mellan fönstren en infälld hög väggspegel i autentisk rokokoram, omförgylld under senare tid; glaset, upptill deladt i horisontalled, är samtidigt med ramen. Ofvanför spegeln ett öfverstycke i olja på duk af ELEONORA LINDSTRÖM, f. HENNIG, »Sväfvande amoriner» (Gr. XXXII: A. d. 4). Målningen med bågformig afslutning upptill samt med förgylld ram i rokokostil, däröfver en blomstergirland i snidad och förgylld relief. I fältet ofvanför hvardera garderobsdörren likaledes snidadt och förgylldt en urna jämte en blomstergirland och rankornament. Garderobsdörrarnas tvärställda smala midtfält med en bred rosettbård i samma teknik. Boiseringen afslutas upptill med en utstående slät list med förgylld käl.

Golf med parkett i kvadratiskt rutmönster i ek och valnötsträ, golffris af röd kalksten (s. k. Ölandskalksten). Tak af limstruken inspacklad linneväf.

Garderoberna ha golf af röd kalksten. Väggar och tak oljemålade hvita på inspacklad väf. I västra garderoben klädhängare af förgylld mässing på eklister samt en ekhylla. I den östra garderoben liknande klädhängare samt ett hyllfack å östra väggen.

Rumshöjd 4.25 m.

Toilettrummet (29).

Midt emot hvarandra i östra och västra väggarna dörrar till Sängkammaren, resp. Ekgången, båda som sängkammardörrarna. I norra väggen intill östra hörnet till balkongen ledande dubbel dörr, den inre halffransk och af ek, dock något mindre än de båda öfriga, den yttre med tre utanpåliggande fyllningar. Intill taket i norra väggen två fönster. Väggbeklädnaden som i Sängkammaren; öfver östra och västra dörrarna ett halfrundt öfverstycke af ELEONORA LINDSTRÖM (efter FRANÇOIS BOUCHER, Gr. XXXII: A. d. 5 och A. d. 6); ofvanför dessa i ett fält snidade och förgyllda festoner och rosetter; i södra väggens midtfält en infälld målning, föreställande flodlandskap (Gr. XXXII: A. a. 2, nr 6).

Golf med parkett i rutmönster af ek, valnötsträ och alm; i större rutor af ek, mindre af valnötsträ och alm; golffris af röd kalksten (s. k. Ölandskalksten). Tak som i Sängkammaren.

Rumshöjd 4.25 m.

Ekgången (30).

Ekgången består af två partier, det södra följande södra sidan af hjärtmuren från den rundbågiga öppningen mot Ekvestibulen till en liknande, ehuru stickbågig öppning i hjärtmuren söder om Toilettrummet. Från den senare öppningen leder västra delen af Ekgången först åt nordväst, därefter rakt åt norr till en stickbågig dörröppning mot Gathusets gårdsflygel med dubbeldörr af järn (gulmålad) och bred tröskel af röd Ölandskalksten.

I Ekgångens södra vägg fem dörrar till lika många gästrum, Gästrum I—V; numreringen börjar i öster. I sneda partiet af Ekgången på hvardera sidan en garderobsdörr samt i Ekgångens fortsättning i östra väggen dörr till Toilettrummet och i den västra dörr till Badrummet.

Väggarna till en höjd af 1.95 m. klädda med helfransk ekpanel. Samtliga dörrar (utom järndörren i norr) äro halffranska trefyllningsdörrar. Bågöppningen mot Ekvestibulen har ett foder, som följer hela bågens rundning. Öfver panelen äro väggarna oljemålade hvita på inspacklad väf.

Golfvet i Ekgången med gammal ekparkett i kvadratiska rutor i valnötsträ (från Ericslund). Taket i södra delen tredelas af två inklädda bärbalkar. Taklisterna utgöras af en bred käl, omgifven af profilerade listverk. Taken äro plana och behandlade som väggarna.

Rumshöjd i södra delen 3.53 m.; i norra delen 4.25 m.

Garderoberna i Ekgångens sneda parti ha golf af röd kalksten. Väggar och tak oljemålade hvita på inspacklad väf. Klädhängare af förgylld mässing på profilerade och mörkbetsade furubräder. I den västra en öfre rad hängare af mässing på ribbor af furu.

Gästrummen I—V (31—35).

Hvarje gästrum har dörr åt Ekgången och fönster åt gatan. Mellan de olika rummen dörrar, hvilka ligga i linje med hvarandra. Gästrum I och V, det östligaste och det västligaste, ha hvar sin sängalkov vid innerväggen i Ekgångens förlängning samt mellan alkoven och Ekgången garderober med dörr åt alkoven. Tack vare dörrarna mellan rummen kunna dessa antingen användas hvart för sig eller kombineras i sviter.

Den fasta inredningen är likartad i samtliga rum. Golfven ha gammal ekparkett (från Ericslund) i rutmönster af samma sort som i Silfverrummet. Golffriser af röd Ölandskalksten. Halffranska bröstpaneler i mörkbrunlaserad furu med förgyllda ramlister och rundstafvar i golfsockel och bröstlist. Väggarna täckas af oljemålade väftapeter, hvita med gråa ramstycken och ramlister i guld, målade 1920 af NILS ASPLUND med biträde af dekorations-

målaren JÖNS THULIN (Gr. XXXII: A. e. 1—5). Dörrarna äro, utom garderobsdörrarna, halffranska ekdörrar med tre fyllningar; till garderoberna halffranska furudörrar, likaledes med tre fyllningar, mörkbetsade som bröstpanelen och med förgyllda stafvar i ramlisterna. Dörr- och fönsterfoder samt foder omkring sängalkovernas öppning profilerade och med kraftiga öfverhängande vulster i mörkbrunlaserad furu med förgyllda smala stafvar. Sängalkovernas omramning har upptill rundade hörn.

Dörröfverstyckena i samtliga rum med oljemålningar på duk i ramstycken af mörklaserad furu och med förgyllda ramlister, i öfre hörnen runda urtagningar och i urtagningarna förgyllda rosetter. I Gästrum I utgöras öfverstyckena af landskapsmålningar från 1800-talets början (Gr. XXXII: A. d. 1 och 2); i de öfriga gästrummen äro öfverstyckena målade af NILS ASPLUND (Grupp XXXII: A. d. 10—20). Taken äro oljemålade hvita på inspacklad väf och ha breda kälningar med profilerade lister.

Rumshöjd 3.65 m.

Badrummet (36).

Midt på östra väggen en halffransk dörr af ek med tre fyllningar; dörren ledande till Ekgången. Norra delen af rummet (fr. o. m. norra dörrposten) har ett med två trappsteg förhöjdt golf, hvarå invid västra väggen ett inbyggdt badkar af hvitglaseradt engelskt lergods med kranar af förgylld mässing. Kantklädsel af mahogny med ett handtag, fäst medels mässingshållare, och yttervägg af polerad Carraramarmor, i nordöstra hörnet dusch (röret och strilen af förgylld mässing), kring denna två höga skärmar af Carraramarmor, rätvinkligt utstående från resp. norra och östra väggarna. Det förhöjda partiet afgränsas medels en heltäckt slät barriär af polerad Carraramarmor, öppen vid östra väggen samt med slät öfverliggare och klotformig docka å ändstolpen.

Väggarna klädda med polerad Carraramarmor med en rad horisontalt ordnade, öfver hörn ställda små kvadratiska fält af Kolmårdsmarmor. I nedre (södra) partiet rutgolf i Carrara- och Kolmårdsmarmor med fris af Kolmårdsmarmor. Trappstegen till det förhöjda partiet af samma material. Golfvet i detta belagdt med en hel platta af Carraramarmor, omgifven af en fris af Kolmårdsmarmor.

Tak af ek med imiterade takbjälkar; norra delen rundadt nedsvängd och med ett fönster, indeladt i rutor med mattslipadt glas, detta ledande till en ljustrumma, bildad af utrymmet mellan takfönstret och ett framförvarande fasadfönster.

Rumshöjd 4.20 m.

Västra flygelns vindsvåning (37).

I västra flygelns vindsvåning fortsättes Ekgången af en liknande gång (37) fram till ett rum i flygelns nordligaste del, Husans rum (38), som har stickbågig dörröppning och halffransk tvåfyllningsdörr af ek. Framför Husans rum vidgar sig gången åt väster (37 b) och fortsätter sedan väster om rummet fram till Västra baktrappan. Inre dörr af järn (målad i ekimitation på utsidan, gulmålad på insidan) yttre af ek, på utsidan furufanerad, öfre delen med 20 glasrutor, nedre delen med en helfransk fyllning. I södra delen af gången (37) finns en mindre, rektangulär utvidgning åt väster (37 a), hvilken, liksom utvidgningen framför Husans rum, öppnar sig mot gången i en tryckt rundbåge. Den senare utvidgningen (37 b) har mot norra delen af gången (37 c) en stickbågig öppning.

Väggarna äro klädda med ekpanel af samma slag som i Ekgången. I södra delen räcker panelen ända upp till taket, som är svagt hvälfdt och oljemåladt hvitt på inspacklad väf. I norra delen (37 c) och i utvidgningen (37 b) framför Husans rum äro väggarna öfver pane-

len oljemålade hvita på väf. På panelen till vänster om Husans rum ett alarmskåp (KUNTZE & Co., Stockholm) till ringledningarna från Gästrummen, Sängkammaren, Toilettrummet och Badrummet. Taket i den mindre utvidgningen (37 a) är plant och har två mattslipade glasfönster i ekramar. Utvidgningen (37 b) framför Husans rum har brutet tak, västra fallet oljemåladt hvitt, i det östra tre takfönster med en stor mattslipad ruta i hvarje. Taket i gången (37 c) väster om Husans rum är plant och oljemåladt hvitt på väf.

I östra väggen af gången (37) söder om Husans rum tre dörrar till garderober med golf af kalksten, väggar och tak klädda med mörklaserad furupanel. Den norra garderoben är minst och hör till Husans rum. Närmast söder om denna en nisch för vatten och aflopp. Nischen är klädd med Carraramarmor och har två förnicklade vattenkranar.

I västra väggen söder om den mindre utvidgningen (37 a) dörr till en garderob med golf af kalksten, väggar och tak oljemålade hvita; ett litet takfönster med lucka i taket. I utvidgningens västra vägg två ekdörrar till klosetter, den södra vattenklosett (numera afstängd), den norra torrklosett, båda inbyggda i mahogny. Väggar och tak samt dörrarnas insidor panelade med mahogny. I hvartdera klosettrummet ett litet takfönster. Golf af Carraramarmor med fris samt ett trappsteg (i södra klosettrummet) af Kolmårdsmarmor. I utvidgningens norra vägg dörr till en garderob (WILHELMINA VON HALLWYLS klädgarderob) med kalkstensgolf, väggar och tak oljemålade hvita; i väster är garderoben afdelad med en dörr. I garderobens östra vägg ett högt sittande litet fönster i väggen mellan yttertakets båda fall. Klädhängare å samtliga väggar utom den södra, å norra väggen öfver klädhängaren i östra delen ett hörnskåp af betsad ek med glasdörrar, i västra delen hylla af furu. Vid södra väggen ett fällbart väggfast bord af furu.

Södra väggen i utvidgningen (37 b) utanför Husans rum har dörrar till två skåp och en garderob med golf af kalksten, väggar och tak med hvitmålad pärlspont. Öster om dörren till Västra baktrappan en utbyggnad för hisstrumman till personhissen. (Hissen är numera afstängd och befinner sig vid denna våning. Besiktningsinstrument i mahognyram på västra väggen.) I västra väggen vid golfvet tre trägaller framför värmeelementet.

Gången liksom utvidgningarna har parkettgolf af ek i rutmönster och golffris af rödbrun kalksten. Takfönstren äro, då intet annat anmärkes, indirekta och få sitt ljus från ett utrymme mellan innertaket och yttertakets öfre fall, hvilket är hvitmåladt och upplyses af fönstren i väggen mellan yttertakets båda fall.

Rumshöjd i gångens södra del (37) 2.10 m., i norra delen (37 c) 3.25 m.

Husans rum (38).

I södra väggen dörr till Ekgångens fortsättning, i den östra två bredvid hvarandra sittande fönstergluggar åt gården. Under dessa två trägaller framför värmeelementet. Vid norra väggen en plan hvitglaserad kakelugn med reliefdekor i hörnen och rikt orneradt krön, likaledes i relief. Golf med rutparkett i ek. Väggar och tak oljemålade på inspacklad väf. Väggarna ljust grå, taket och den profilerade taklisten utanpå oljefärgen hvitlimmade. Smygpaneler och omramningarna samt golflist i furu, målade med hvit lackfärg.

Rumshöjd 3.15 m.

Nedre och Öfre Kinarummet (39).

Från Ektrappans öfre hvilplan leder åt norr upp i Nedre Kinarummet en Kolmårdsmarmortrappa om fem steg, det nedersta utgående från en bred ektröskel. Nedre Kinarummet långsträckt, norra kortsidan helt öppen mot Öfre Kinarummet, som är tvärställdt och utskjutande åt väster; upp till detsamma leder en bred Kolmårdsmarmortrappa om fyra

steg. Mellan Öfre och Nedre Kinarummen en bred öppning — upptill med rundade hörn — med utanpåliggande fyllningar i smygen. Nedre rummets södra vägg öppnar sig i västra delen mot Ektrappan, i östra delen mot trappan upp till Tafvelgalleriet (i vindsvåningen), båda öppningarna stickbågiga.

Väggar och tak i båda rummen helt panelade i ljus ek, i väggarna inbyggda monterskåp med hela glasdörrar i förgyllda mässingsramar samt med inredning i mahogny. I nedre rummets västra vägg ofvanför skåpen fem gluggar (i väggen mellan yttertakets båda fall), å motsatta väggen ofvanför hvarje skåp ett öfverskåp, likaledes med hela glasdörrar men med ekramar och inredning i ek. I öfre rummets västra vägg tre smala fönstergluggar, liksom de förra åt gården; under fönsterbänken två trägaller framför ett värmeelement. I öfre rummets norra vägg (vid östra hörnet) ekdörr med tre fyllningar (de öfre och nedre helfranska) till en ekpanelad bred smyg mot Östra baktrappan med en inre dubbeldörr af ek, på utsidan järnskodd (målad i ekimitation), en yttre dörr som motsvarande i Västra baktrappan. Taken samt väggarna mellan skåpen med fyllningar i ramstycken. Golfven i båda rummen af ekparkett i rutmönster samt med fris i Kolmårdsmarmor, golfvet i smygen af grå kalksten.

I monterskåpén inrymmas föremålen till Gr. XLVIII: Keramik — Kina m. fl.

I södra delen af Nedre rummets västra vägg öppning till ett långsmalt utrymme, parallellt med Nedre Kinarummet samt kalladt Kinarummets svans (39 b). Detta lågt samt med åt väster (åt gården) sluttande tak (yttertakets nedre fall), hvari tre små fönstergluggar; tak och väggar helt och hållet panelade i ek som Kinarummen. Utmed hela västra väggen en fast bordmonter (hvari Gr. XXXIX: Solfjädrar och Écrans, samt Gr. LVI: Mynt). I östra väggens norra del två inbyggda skåp med hela glasdörrar, skjutbara och i träramar, i samma väggs södra del (på andra sidan öppningen till Nedre Kinarummet) ett skåp med dubbeldörrar med hela glas i träramar. Golf som i Kinarummet (i planschverket med korkmatta).

Rumshöjd i Nedre Kinarummet 3.25 m., i Öfre 2.61 m.

Trappan till Tafvelgalleriet (40).

Från Nedre Kinarummet leder en rak trappa af Mölnbomarmor med tjugusex steg till Tafvelgalleriet; de fyra nedersta trappstegen ligga inom Nedre Kinarummet. Mellan detta och trappans fortsättning en stickbågig öppning, efter hvilken trappan vidgar sig åt öster ett stycke motsvarande djupet af väggmontrerna i Nedre Kinarummet. Efter åtta trappsteg en vägg, hvari en stickbågig dörröppning med dubbeldörr af järn. Mot Tafvelgalleriet en likaledes stickbågig öppning genom en blindvägg framför hjärtmuren, hvari en snedt gående smyg med tryckt rundbåge. Väggarna äro panelade med helfransk furupanel i dubbla ramstycken, oljemålad grön och med förgyllda lister. Nedersta delen af trappan, mellan norra väggen och järndörrarna, har plant tak, oljemåladt grönt på väf och med förgylld profilerad taklist. Öfre delen af trappan, söder om järndörrarna, öppnar sig mot Kägelbanan och har gemensamt tak med denna, hvarför väggarnas öfre del sammanfaller med väggarna i Kägelbanan. Dörröppningen med järndörrarna har på södra sidan ett öfverstycke med förgyllda skurna bladornament. Öfver öppningen mot Tafvelgalleriet ett gafvelformigt öfverstycke med förgyllda lister.

Tafvelgalleriet (41).

Tafvelgalleriet har inredts på gathusets vind. I norra väggen, intill östväggen, dörröppning till trappan samt något väster därom en bred öppning med tryckt rundbåge mot Kägelbanan, hvartill leda fyra trappsteg af Mölnbomarmor. I västra väggen dörr till Gymna-

stikrummet. Midt på södra väggen ett framspringande parti, hvari rökgången till Stora salongens spis. Golfvet har parkett med rutmönster i ek med mindre kvadrater i mahogny, som i Matsalen; fris af Kolmårdsmarmor. Väggarna samt smygarna i öppningarna till trappan och Kägelbanan ha grönlaserad ekpanel, nederst en låg halffransk panel och däröfver släta spontade skifvor. Profilerad taklist af trä i guld och grönt. Taket, af stuck på bräder, har formen af ett tryckt tunnhvalf med tvärhvalf vid kortsidorna; det är oljemåladt i gulbrunt med detaljer i guld och mörkare gulbrunt mot grön botten, rutmönster med utsparda fält, hvari urnor med blommor, girlander, musslor, fåglar och bandornament; målningen utförd af Nils Asplund. I taket tre grupper fönster med dubbla bågar, i den midtersta åtta, i de yttre sex, med hela mattslipade rutor i de undre bågarna och däröfver bågar med genomskinliga glas. Genom dessa upplyses Galleriet antingen med indirekt ljus från yttertakets fönster af dubbla råglasskikt, hvartill leda hvitmålade trummor, eller genom elektriska lampor, monterade i trummorna.

Rumshöjd 3.85 m.

Gymnastikrummet (42).

Gymnastikrummet har i östra väggen dörr till Tafvelgalleriet. Parkettgolf i ek af samma slag som i Tafvelgalleriet med fris af Kolmårdsmarmor. Väggarna panelade i ek; i södra, norra och västra väggarna monterskåp med inredning i mahogny samt hela glasdörrar i ekramar. I såväl södra som norra väggens östligaste del en dörr, den förra till en skrubb med panel af mahogny, diskbänk af teak och två vattenkranar af nickel samt slask af silfvernickelplåt, den senare med skåpinredning i mahogny, öfre hälften med draglådor, nedre hälften med hyllor. Taket i Gymnastikrummet upptages till större delen af ett stort glasfönster med trettio mattslipade glasrutor i eksspröjsar, i öfrigt paneladt i ek. Fönstret får sitt ljus från det västligaste af yttertakets fönster — det yttre af råglas, det inre af vanligt fönsterglas — hvartill leder en stor trumma. I Gymnastikrummets sydöstra hörn äro uppställda några gymnastikredskap (två lodstänger, en springstolpe, en liten bom och en trapets (Gr. XI: E. d. I).

Rumshöjd 3.50 m.

Ofvanför Tafvelgalleriet och Gymnastikrummet ett oinredt lågt vindsutrymme, hvartill leda luckor från trumman öfver det östligaste fönstret i västra fönstergruppen i Tafvelgalleriet och från trumman öfver Gymnastikrummet. Båda luckorna sitta i respektive trummas norra väggar.

Kägelbanan (43).

Kägelbanan ligger norr om hjärtmuren i gathusets vindsvåning och öppnar sig i öster mot trappan till Tafvelgalleriet, mot hvilken det afgränsas af en barriär i furu. I norra väggens östra del dörr till ett tvättrum (43 a) samt en nischformig uppsamlingsplats för kloten; bottnen och nedre delen af väggen i den senare med skinnstoppning; längst i väster en nisch med bänk för markören.

Själfva kägelbanan utgöres af ekplankor utefter norra sidan af rummet och omgifves af bomrännor, numera täckta med inpassade ekplankor. Bakom utslagsplatsen vid östra ändan en furubänk intill barriären mot trappan. Barriärens norra del har formen af en disk med marmorskifva; vid södra ändan vinkelrätt utsvängd åt rummet. I disken, som öppnar sig mot trappan i tre rektangulära öppningar med glas, tre urnor af porfyr. Västväggen skyddas bakom kägelstaden af stoppade skinndynor till en höjd af 1.65 m., uppsatta med järntappar och läderhängslen. Nedre hälften har dubbla dynor, den yttre i enbart läderhängs-

len. Kägelstaden har platserna för käglorna markerade med infällda runda ebenholtsskifvor. Mellan markörens nisch och uppsamlingsplatsen för kloten nio högre och fem lägre dörrar till inbyggda bokskåp i mahogny. Bakom bokskåpen en klotbana till uppsamlingsplatsen.

Midt på södra väggen en stickbågig nisch i hjärtmuren, öster därom den rundbågiga öppningen mot Tafvelgalleriet; väster om midtnischen, symmetriskt mot denna öppning, ytterligare en nisch. Midtnischen har skrånade sidor och i dessa två inbyggda mindre nischer med skulpturer; samma sorts mindre nischer flankera såväl midtnischen som västra nischen och öppningen mot Tafvelgalleriet, inalles åtta stycken. I dessa stå skulpturer af Ellen Roosval, f. von Hallwyl, i brons med bibliska motiv (Gr. LV: I: B. a. 6—13). På ömse sidor om midtnischen väggfasta monterskåp i mahogny med hela glasdörrar i fururamar. Mellan östra monterskåpet och hjärtmuren en skrubb (i hvilken inrymmes elektriska centralen för Vinden) med dörr i östra väggen. Södra och östra delarna af golfvet ha ekparkett i rutmönster. Taket är i södra delen plant, i norra sluttande, med sex fönster, hvartdera med en stor mattslipad ruta, hvilka få sitt ljus från takfönstren i yttertaket eller från elektriska lampor. Till i höjd med nedre delen af snedtaket äro väggarna panelade med furupanel, och taklisten, som här är relativt kraftig och profilerad, löper rundt de öfriga väggarna som gesims med undantag för inre väggarna i hjärtmurens nischer, som ha endast låg bröstpanel. Under gesimsen på östra och västra väggarna samt öfver de lägre dörrarna till bokskåpen har panelen låga fält med skurna ornament, girlander och bladornament. Träpanelen är i hela rummet oljemålad grön med förgyllda ornament och lister. Ofvanför panelerna äro väggarna liksom taket oljemålade gröna på spacklad väf, likaledes med förgyllda lister i furu.

Rumshöjd 3.27 m.

Tvättrummet (43 a) med åt norr sluttande tak och vid norra väggen tvättställ med marmorskifva och två stjälpfat samt spegel, samtidigt utgörande snedlocket till ett utrymme för två vattencisterner, en för hvartdera tvättfatet. Väggarna helt och hållet klädda med fältindelad furu, oljemålad i hvitt. Golf med ekparkett som i Kägelbanan. I östra väggen dörr till en skrubb (43 b), liggande ofvanför trappan till Tafvelgalleriet.

Källargången m. m. (44, 46, 49 och 50).

Väggar och tak putsade och oljemålade i hvitt, golf af asfaltlackerad betong; trappstegen å ömse sidor om utrymmena 49 a och b af grå kalksten, mellan gången 46 och Köket (47) af grå granit. Mellan utrymmena 44 och 46, 50 och 51 samt 50 a och 50 b furudörrar, oljemålade som väggarna samt med glasrutor, mellan 46 och 49 a en järndörr. Höjden i gången 49 b är afsevärdt mindre än i gångarna för öfrigt på grund af läget under Porthvalfvet; 49 c ett källarutrymme med förbindelse till 49 b endast genom en glugg. I 50 a ett väggfast furuskåp med glasdörrar.

I 49 a två lågtryckspannor (för kokseldning) till nuvarande värme- och varmvattenledningssystemet (ångvärme i element); i 49 b elektrisk central med hufvudströmbrytare för huset.

Rumshöjd, utrymme nr 44: 2.75 m.
» » 46: 2.70 m. (närmast dörren till utrymme nr 44)
» » 49 a: 3.10 m.
» » 49 b: 1.52 m.
» » 50 a: 2.26 m.
» » 50 b: 2.70 m.

Vinkällaren (45).

I södra väggen glugg mot gatan, i den norra dubbel dörr, den yttre en hvitmålad järndörr med 10 cm. isolering på insidan, den inre en tvåfyllningsdörr mot gången och upptill tre tryckt rundbågiga dubbelfönster med järngaller. Utefter östra och västra väggarna från golf till tak skåp med 23 fack i hvartdera. Skåpen äro af brunlaserad furu och ha en hel glasruta i ram af brunlaserad furu framför hvarje fack. Norra väggen och inre dörrens insida med brunlaserad furupanel. På utsidan är inre dörren klädd med oljemålad papp. Yttre dörren är värmeisolerad och på utsidan plåtklädd samt oljemålad hvit, södra väggen och taket oljemålade hvita. Taket har tunnhvalf mellan de synliga bärbjälkarna, två i riktning norr-söder, en nära norra väggen i öst-västlig riktning. Golfvet af asfaltlackerad betong.

Rumshöjd 2.75 m.

Köket (47).

I södra väggen halffransk trefyllningsdörr af ek till källargången; västra väggens sydligaste och nordligaste delar något framspringande; i nischer i den sydligaste delen en garderob och ett skåp, båda med halffranska trefyllningsdörrar af ek. Dessa utrymmens inre väggar oljemålade hvita, sidoväggarna panelade med brunbetsad furu; golfven belagda med svarta och hvita plattor; hyllinredningar i brunbetsad furu.

I Kökets norra vägg en stor tryckt rundbågig öppning med ekpanel i smygen och väster därom spisen med två intill hvarandra inbyggda vedspisar (s. k. bakrökare) af gjutjärn (hvardera med en spiskrok), den västra större med sex kokhål, två fyrluckor och två stekugnar, signerad: »J. & C. G. Bolinders M. V. A. B., Stockholm Familjspisen Patent»; eldstaden anbragt mellan stekugnarna samt med två luckor, askrummet med en, som utgör dragglucka; den östra (s. k. vänsterspis) med sex kokhål, en fyrlucka och en stekugn samt signerad: »J. & C. G. Bolinders M. V. A. B. Patent, Stockholm. N:o 22»; mellan eldstads- och dragluckorna i relief: NYTT PATENT 1891. Spisarna med hvar sin vattenreservoir af koppar. Västra spisen, höjd: 0.525 m.; bredd: 1.34 m.; djup: 0.82 m. Östra spisen, höjd: 0.46 m.; bredd: 0.96 m.; djup: 0.685 m.

I östra väggen två fönster åt gården och ett utskjutande murparti. I sydöstra hörnet en större utbyggnad med två skafferier (47 a och b). Utbyggnadens fria hörn är affasadt, i fasningen en halffransk trefyllningsdörr af ek. Utefter hela östra väggen till utbyggnaden en diskbänk af ek med tre enkeldörrar och tre dubbeldörrar, bänken af samma höjd som bröstpanelen. Mellan det utskjutande murpartiet och norra väggen en vattenkran med slasktratt af fajans; bänk och bakvägg af marmor, därofvanför en lucka af ek till en slits i väggen för ledningar. Söder därom en större diskho af nickelplåt med tre förnicklade vattenkranar, den ena för varmvatten; närmast diskhon en likaledes med nickelplåt klädd sluttande grund försänkning. Vid västra sidan af utbyggnaden till i höjd med bröstpanelen en disk af ek med två dubbeldörrar, ursprungligen afsedd till vedlår, senare ersatt med en likadan, dock icke väggfast vedlår vid västra väggen. Kökets golf är belagdt med plattor af grå kalksten; väggarna ha 0.8 m. hög bröstpanel i ek med utanpålagda fyllningar och äro i öfrigt liksom taket klädda med hvita kakelplattor. Från takets midt nedhängande en lampställning för två elektriska lampor med s. k. hiss.

Mellan de båda skafferierna en vägg med en halffransk trefyllningsdörr af ek och ett fönster; i det yttre ett fönster åt gården och vid väggen under detta ett inbyggdt större isskåp af ek. Golfven äro belagda med plattor af grå kalksten, väggarna till en höjd af 1.19 m.

klädda med Carraramarmor, däröfver liksom taket med hvita kakelplattor. Hyllinredningen i ek.

Rumshöjd 2.95 m.

Personalens matrum (48).

Matrummet öppnar sig åt söder mot Köket i den nyssnämnda rundbågiga öppningen. I östra väggen två fönster åt gården, i norra väggen vid västra hörnet en rundbågig dörröppning till Västra baktrappan (Kökstrappan) med halffransk ekdörr (med inlagd plåt) med fem fyllningar. Öster om denna dörr en utbyggnad för person- och mathissarna. Nordöstra hörnet är rundadt. Golf och väggar som i Köket med undantag af att panelen är 1.15 m. hög och halffransk. På södra väggen en liggande cylindrisk varmvattencistern af koppar.

Rumshöjd 2.95 m.

Vedkällaren (51).

I norra väggens västra del dörr till gången, i sydvästra hörnet en utbyggnad för en vacuummaskin, drifven med elektrisk motor (maskinen afsedd som en för hela huset centralt verkande dammsugningsapparat, från hvilken slangar kunna utläggas i våningarna); utbyggnaden af furu, oljemålad i gulhvitt samt med dubbeldörrar i den sneda (nordöstra) väggen och en enkeldörr i den norra; dörrarna med glasrutor. Intill utbyggnaden vid södra väggen ett väggfast furuskåp (för slangarna till vacuummaskinen); vid västra väggen tre hvitmålade furuskåp. I södra väggen två gluggar åt gatan, den västra innanför utbyggnaden, den östra, som har järnluckor å väggens insida, afsedd för intagning af ved och koks.

Väggar och tak putsade; det senare med fyra i öst-västlig riktning gående tunnhvalf, bildade mellan i denna riktning gående järnbalkar; hvalfven afdelade med en tvärgående balk. Golf af asfaltlackerad betong.

Rumshöjd 2.75 m.

Varmluftkammare för uppvärmningssystemet (52 a—c).

Från 49 a leder åt söder en betongtrappa om två steg, det öfre snedt afskuret, upp till tre varmluftkammare (52 a—c). Dessa med putsade och i gult oljemålade väggar och tak samt golf af kalkstensplattor. I kamrarna gjutjärnselement för ånga, bildad i pannorna i 49 a; två element i 52 a, ett hängande från järnbalkar i taket, ett stående på gångens (52) tak, ett i 52 b, stående på en låg vägg tvärsöfver kammaren, fyra i 52 c, samtliga hängande från järnbalkar i taket. Från sydöstra hörnet af 52 b leder en i mynningarna öppen, mycket trång förbindelsegång (52) till Kol- och vedkällaren (51); till samma gång leder en järnlucka från 52 a.

Rumshöjd 2.60 m.

Arkivrum (53—55).

Dessa tre rum ligga utmed östra sidan af källargången 50 a och b. De tjocka murar, som bilda väggarna, äro liksom taken klädda med i gulhvitt oljemålad inspacklad väf. Dörrarna tjocka, af järn (kassaskåpsdörrar), golfven af oslipad cement. Inbyggda utmed väggarna mattfernissade furuskåp utan ryggar, med dubbeldörrar, dessutom vid östra väggen i arkivrum 53 ett ekskåp med inredning af mahogny samt glasdörrar.

I arkivrum 53 upptill i väggarna med lock täckta värmekanaler för de i detta rum tidigare förefintliga varmluftselementen (jmfr Varmluftkammare 52).

Rumshöjd: 2.21—2.50—2.40 m.

Personalens badrum (56).

Väggar och tak oljemålade i gulhvitt. Golf, beläget två trappsteg högre än källargolfvet i öfrigt, af carraramarmor. Vid östra väggen badkar af hvitemaljeradt gjutjärn.

Rumshöjd 2.40 m.

Västra baktrappan (*Kökstrappan*, 57).

Mot gården en dörr af ek med 12 glasfönster i öfre hälften (nedre hälften med en helfransk fyllning) till förstugan, därifrån tre trappsteg ned till ett hvilplan med ekdörr med inlagd plåt till Personalens matrum i söder och i nordväst ekdörr till trappa ned till Matkällaren under stallflygeln; åtta steg af grå granit ned till ett plan med järndörr (dörrarna i färg med väggarna) till Matkällaren i norr och till Mathissens maskinrum under förstugan i öster. Denna del af trapphuset har väggar och tak oljemålade hvita på väf; hvilplanet har asfaltlackeradt betonggolf. Från förstugan leda sjutton trappsteg upp till ett hvilplan, från hvilket furudörr till Nedre serveringsrummet; i trappans yttervägg en nisch för värmeelement; ytterligare fem trappsteg till nästa hvilplan med fönster åt gården i östra väggen och furudörr till Kammarjungfruns rum ett trappsteg öfver hvilplanet i norra väggen. Från detta hvilplan femton trappsteg till ett hvilplan, från hvilket furudörr till Öfre serveringsrummet. Åt norr har detta hvilplan räck af smidesjärn med öfverliggare af björk. Ytterligare tjugu trappsteg föra till ett hvilplan utanför Musikläktaren, till hvilken tre trappsteg föra. I östra väggen har denna del af trappan fönster åt gården, i norra väggen dubbel dörr till Västra terrassen, den inre af furu med 12 glasrutor i öfre delen (nedre delen med en halffransk fyllning), den yttre en halffransk tvåfyllningsdörr af ek med inlagd plåt. I hvilplanets västra vägg furudörr till Nedre trappgarderoben. Från detta hvilplan föra nitton trappsteg till öfversta hvilplanet, som i söder har dubbel dörr till Västra flygelns vindsvåning; i väster furudörr till Öfre trappgarderoben och i östra väggen tre smala fönster åt gården. Åt öster afgränsas hvilplanet mot trappan af ett räck af smidesjärn med öfverliggare af polerad björk. Från hvilplanet för en trappstege af gjutjärn med tolf genombrutna steg samt ledstång af polerad björk till en lucka i taket till Personhissens maskinrum i trappans vind.

Västra baktrappan är byggd på spindel. Planstegen af grå Närkeskalksten och refflade, sättstegen af putsadt tegel, oljemålade i grågrönt; i hvilplanen enstaka rutor och bårder af röd Ölandskalksten. Ledstänger af polerad alm, rundstafviga, med krokar af förgylld mässing. Halffranska bröstpaneler af brunlaserad och fernissad furu. Äfven dörrarna med halffranska fyllningar. Väggar och tak oljemålade gulhvita på inspacklad väf.

Öfre och Nedre trappgarderoberna ha i norra väggarna hvardera en fönsterglugg åt terrassen. Golf af grå kalksten, i den öfre några rutor af rödbrun kalksten. Väggar och tak oljemålade hvita på inspacklad väf.

Matkällaren (57 a).

I söder dörr till trappan; i öster glugg åt gården. I västra väggen luftventil med förbindelse till trumma vid skyddsmur. Golf af asfaltlackerad cement. Väggar och tak oljemålade gulhvita på inspacklad väf. I taket en stång för upphängning af kött. Vid norra väggen ett större kylskåp (Gr. III: Kökets och Vinkällarens inventarier). Hyllor på en höjd af 1.18 m. af laserad furu på järnkonsoler vid norra, östra och södra väggarna. Vid västra väggen tre hyllor öfver hvarandra, likaledes af laserad furu.

Rumshöjd 2.05 m.

Mathissens maskinrum (57 b).

Under Västra baktrappans förstuga ligger Mathissens maskinrum två trappsteg lägre än hvilplanet framför Matkällaren. Golf af betong, väggar och tak oljemålade gula på putsen.

Rumshöjd (varierar mycket) 1.85 m.

Kammarjungfruns rum (57 c).

Kammarjungfruns rum, i stallflygeln, har i södra väggen dörr till Västra baktrappan, i östra fönster åt gården, i västra dörr till garderob. Golf af ekparkett i rutmönster. Väggar och tak oljemålade på inspacklad väf, väggarna gråhvita, taket med profilerad taklist, sedan hvitlimmade. Golfsockel samt smygpaneler och omramningen till dörren och fönstret af furu, oljemålad gråhvit.

Rumshöjd 3.33 m.

Musikläktaren (57 d).

Musikläktaren är entresolerad ofvanför Öfre serveringsrummet. På norra väggen dörr till Västra baktrappan (halffransk furudörr med tre fyllningar, målad i ekimitation på insidan, laserad och fernissad på utsidan) samt en utbyggnad för hissarna; i östra väggen ett rundfönster åt gården. I södra väggen finnas två 54 cm. höga och 1.13 m. breda öppningar åt Matsalen, förstängda med luckor af ek (på insidan målade i ekimitation), hvilka kunna fällas inåt Musikrummet. Öppningarna sitta omedelbart under Matsalens taklist. Musikläktaren har golf af röd kalksten, väggar och tak med profilerad taklist, oljemålade hvita på inspackladt lärft. Fotlist, smygpaneler samt omramningar omkring dörren, fönstret och luckorna af oljemålad furu (ekimitation).

Rumshöjd 1.85 m.

Östra baktrappan (58).

Mot gården en dörr af ek som i Västra baktrappan. Innanför dörren ett hvilplan af granit. Sex trappsteg af grå granit ned till ett hvilplan i röd och grå kalksten, därifrån åt söder fyra trappsteg af granit ned till en järndörr (brunmålad mot Östra baktrappan, hvit mot Källargången) mot Källargången (50 b); åt norr fyra trappsteg ned till ett hvilplan framför källaren under Hushållerskans rum. I sydväst en lucka till en skrubb under trappan.

Från hvilplanet framför dörren till gården tre trappsteg upp till ett hvilplan framför Hushållerskans rum med dörr af furu (med tre halffranska fyllningar) till detta rum i norr. Härifrån fem trappsteg upp till ett hvilplan framför Inre kontoret (ang. dörrar se Inre kontoret [7]); i trappans yttre vägg en nisch med värmeelement. Femton trappsteg upp till ett hvilplan framför en furudörr till personalbostaden, förutvarande gårdskarlens bostadslägenhet. I trappans västra vägg fönster åt gården. Från detta hvilplan tio trappsteg till ett hvilplan utanför Porslinsrummet, hvars dörr (af furu med tre halffranska fyllningar med inläggning af plåt) ligger ett trappsteg högre än hvilplanet. Från detta fjorton trappsteg upp till ett hvilplan i höjd med Östra terrassen. I trappans västra vägg fönster åt gården. I hvilplanets norra vägg dubbel dörr åt terrassen, som motsvarande i Västra baktrappan. Från detta hvilplan föra elfva trappsteg till hvilplanet framför Klädkammaren, hvars furudörr ligger i en djup smyg ett steg högre än hvilplanet. Härifrån femton steg till öfversta hvilplanet, som åt väster afgränsas mot trappan af ett smidesjärnräck med öfverliggare af polerad björk. I södra väggen den yttre dörren till Kinarummet (ang. dörrar se Kinarummen [39]), i den västra tre sammanställda fönster åt gården.

Östra baktrappan i öfrigt byggd som den västra. På yttre väggarna halffransk bröstpanel, på spindeln fotsockel af furu. All furu är brunlaserad och fernissad. Väggar och tak oljemålade hvita på inspacklad väf.

Källaren under Hushållerskans rum och Vagnboden (58 a och b).

Mot Östra baktrappan en järndörr i södra väggen, i den västra en glugg åt gården och i den norra en järndörr mot källaren under Vagnboden (Garaget). Golf af asfaltlackerad betong. Väggar och tak oljemålade gråhvita. Järndörrarna likaledes oljemålade hvita. Vid östra väggen ett monterskåp af brunlaserad och fernissad furu med tre glasdörrar i fururamar.

Rumshöjd 2.05 m.

Källaren under Vagnboden ligger tre trappsteg lägre än källaren under Hushållerskans rum. Taket är svagt hvälfdt med synliga bärbalkar. Golf, väggar och tak behandlade som i källaren under Hushållerskans rum. Vid norra och västra väggarna monterskåp af brunlaserad och fernissad furu med glasdörrar för bl. a. Ericslunds och JOHANNA KEMPES kökssaker (Gr. III).

Rumshöjd 2.27 m.

Hushållerskans rum (58 c).

I södra väggen dörr till Östra baktrappan och väster därom dörr till en garderob i en väggnisch; i västra väggen fönster åt gården. Golf af ekparkett. Väggar och tak med taklist oljemålade på inspacklad väf, väggarna gråhvita, taket och taklisten senare hvitlimmade. Golfsockel, dörr- och fönsterfoder samt fönstersmygens panel i furu, målade med hvit lackfärg. Dörren åt trappan hvitmålad på den åt rummet vettande sidan, brunlaserad och fernissad på den andra. Garderobens dörr och en hylla af furu målade som de öfriga snickerierna.

Rumshöjd 2.97 m.

Klädkammaren (*förutvarande Betjäntrum*, 58 d).

Klädkammaren entresolerad mellan Porslinsrummet och Öfre Kinarummet. I norra väggen halffransk trefyllningsdörr af furu, ekfanerad på insidan. I västra väggen rundfönster åt gården. Golf i stafparkett af ek, väggarna klädda med ekpanel, taket oljemåladt hvitt på inspacklad väf. Norra, östra och södra väggarna upptagas af monterskåp från golf till tak; glasdörrar i ekramar. Midt på golfvet en monter med glas i mässingslister. Rummet är utställningslokal för dräktsamlingen (Gr. XXI och XXII).

Rumshöjd 1.92 m.

Stallet (59).

Från gårdens rundade nordvästra parti en dubbelport af ek till Stallet; öfver porten huggen i relief i fasadstenen en hästsko. Porten laserad och fernissad, inåtgående samt med i horisontalled delade järnbeslagna dörrhalfvor, anordnade så, att de öfre kunna öppnas äfven när de nedre äro stängda. Väggarna med pärlspontad furubröstpanel, laserad i rödbrunt och fernissad, därofvanför beklädnad af inspacklad väf, oljemåladt i blekt brunrödt (laxfärgadt). Till vänster om porten och till höger om dörren till Selkammaren en selhängare av rödmåladt järn. Golf af furukubb. Tak med inspacklad och i hvitt oljemålad väf. Vid västra väggen tre spiltor och i nordvästra hörnet en box. Spiltorna afdelade med järnbeslagna träväggar, vid utsidan begränsade af en gjutjärnstolpe med en mässingsring (för omvändstyglar)

och en mässingsknopp, spiltväggarna uppsvängda mot stallväggen, hvarvid den uppsvängda delen utgöres af ett järngallar med öfverliggare af gjutjärn. Krubbor af järn, hvitemaljerade och med i rödbrunt oljemålade kantskoningar. På krubborna två lodrännor med läderremmar och järngrimskaft med motvikter. Spiltornas inre väggar ofvanför krubborna klädda med grå marmor. Boxen med till 1.99 m. förhöjd träpanel på västra och norra väggarna, öfre delen af de öfriga väggarna, som ha samma höjd som träpanelen, utgöres af ett vertikalt järngaller; i nordvästra hörnet hökorg af järn. Ofvanför hvarje spilta och i boxen ofvanför panelen träkartuscher med hästarnas namn.

I södra väggen intill östra hörnet dubbel halffransk trefyllningsdörr af furu till Selkammaren, intill denna på östra väggen kranar för varm- och kallvatten samt slasktratt.

Norra väggen med utbyggnad för trappor, en upp till Höskullen, en ned till Källaren under Stallet. I öster en furudörr till en skrubb.

Rumshöjd 3.54 m.

Källaren under Stallet (59 b).

I västra väggen af utbyggnaden vid Stallets norra vägg järndörr till en trappa om tolf steg af cementslipad betong ned till källaren under Stallet. Källarens golf likaledes af cementslipad betong. Taket med tre synliga, svagt böjda bärbalkar, liksom väggarna oljemåladt hvitt.

Rumshöjd 1.95 m.

Selkammaren (60).

I Selkammarens norra vägg dubbel halffransk trefyllningsdörr till Stallet; i östra väggen fönster åt gården. Golf af asfaltlackerad betong. Väggarna klädda med rödlaserad och fernissad pärlspontad furupanel; i fönstersmygen och under fönstret fyllningar i halffranska lister. Taket hvitlimmadt. I sydvästra hörnet en järnkamin i nisch med hvitt kakel.

Vid norra och södra väggarna samt vid östra väggen på sidorna om fönstret väggmontrer af glas i träramar med en tvärspröjs på midten. I dessa äro på väggarna upphängda seltyg, piskor, ryktdon m. m., högafflar och dynggrepe (Gr. XVIII). Vid västra väggen ett hängskåp med glasdörr för betsel, däröfver ett mindre monterskåp för pinglor; på hvardera sidan tre glastäckta skifvor för livréknappar. I västra delen af norra väggen två inbyggda skåp öfver hvarandra med furuinredning.

Rumshöjd 2.84 m.

Höskullen med svans (61).

I östra delen af utbyggnaden vid Stallets norra vägg en järndörr, två steg öfver Stallets golf, ett steg i Stallet. Innanför dörren ett hvilplan och från detta i västlig riktning en trappa om tjuguett steg upp till Höskullen; steg af röd Jämtlandskalksten, i hvilplanet grå. I Höskullens svängda vägg fyra fönster (med fönsterbänkar af röd kalksten) åt gården, två på hvar sida om dörren till balkongen åt gården, två dubbeldörrar af ek, en yttre med smårutor och en inre med helt glas i den öfre hälften. I den nordligaste delen af östväggen en dörröppning till Höskullens svans. Mot trappan afgränsas Höskullen af ett bronsräck med öfverliggare af ljusbetsad ek. Golf af rutor i röd och grå kalksten, golffris af röd kalksten. Taket med synliga balkar, liksom väggarna och smygarna oljemåladt hvitt på väf. Golfsockel af ljusbetsad ek. Utefter södra och västra väggarna monterskåp från golf till tak med inredning af mahogny, dubbeldörrar af glas i ekramar; en rad höga nederst och en

rad lägre upptill. De södra skåpen innehålla Jordfynd från Schloss Hallwil (Gr. LXVII). På golfvet tre fristående montrer med modeller af Schloss Hallwil (Gr. LXVII).

Rumshöjd 3.17 m.

Höskullens svans har en smal fönsterglugg åt gården i södra väggen samt tre trappsteg upp till Koffertskrubben i den östra; golf, väggar och tak som i Höskullen. Vid norra väggen monterskåp af samma slag som i Höskullen för Verktyg m. m. för samlingen (Gr. XX) samt en del föremål af Gr. IV: Ekonomiinventarier. Mot Koffertskrubben glasdörr i ekram.

Rumshöjd 3.10 m.

Koffertskrubben öfver fontännischen med golf af kalksten, väggar oljemålade hvita på väf, i taket brunbetsad ekpanel.

Rumshöjd 2.39 m.

Vagnboden (Garaget, 62).

I östra gårdshusflygelns rundade parti en dubbelport af ek till Vagnboden; öfver porten hugget i relief i fasadstenen ett vagnshjul. I boden golf af asfaltlackerad betong. Väggar, tak och smygar oljemålade hvita på väf. I portsmygens båda hörn bruna oljemålade rundstafvar af furu. Vid östra väggen två vertikala ribbor med hvardera sju pinnar för uppläggning af tistelstänger. I det nordvästra hörnet vid den raka delen af västra väggen en hylla af hvitmålad furu för förvaring af kälkar till kupéen och landåen (Grupp XVIII). Vid västra väggens rundade del under denna hylla en arbetsbänk af furu med två skjutlådor och en hylla, oljemålad brun med svart skifva; ett skrufstycke af järn fastsatt vid skifvan.

Omedelbart söder om porten en vattenkran samt därunder i golfvet ett aflopp. Vid norra väggen monterskåp med dörrar af glas i fururamar, målade i ekimitation; under hyllan två skåp med enkeldörrar, öster därom tre skåp med dubbeldörrar för livréer (Grupp XVIII), öfver hvart och ett af de senare skåpen ett öfverskåp med en hylla samt dubbeldörr af glas i fururamar, målade i ekimitation.

Rumshöjd 3.34 m.

Vattenklosetter och rum för soptunnor (63).

Dörren väster om fontänen till ett rum med tre järndörrar på norra sidan, den västra till ett rum för två soptunnor, de båda andra till hvar sin vattenklosett (för betjäningen). I förrummet och rummet för soptunnorna golf af asfaltlackerad betong. I det senare rummet är äfven nedre delen af väggarna asfaltlackerad. I klosetterna golf af grå kalksten. Väggar och tak samt järndörrarna oljemålade hvita. Klosettstolar af porslin med öfverdelar af polerad björk, al, resp. mahogny.

Rumshöjd 3.24 m.

Dörr öster om fontänen till en trappuppgång från ett hvilplan; till vänster dörr till en vattenklosett (ursprungligen för kontorspersonalen), till höger en trappa förande upp till en lägenhet (65, öfver Garaget och Hushållerskans rum) om två rum och kök (för tjänstepersonal vid museet, förut för gårdskarlen), rakt fram dörr till en matkällare.

Fönstren.

Samtliga fönster med dubbla, inåtgående öfverfalsade bågar. De yttre åt gatan med smårutor i blyinfattningar, rutorna ställda radvis, tvärgående, stående aflånga omväxlande med rader af kvadratiska; inre bågarna med helt glas. Af fönstren åt gården de yttre genom träspröjsar indelade i smårutor, de inre med helt glas utom i Sängkammaren, Walther von Hallwyls toilettrum och Badrumnet, hvilka ha spröjsar som de yttre, äfvensom i

Lilla kapprummet, Mottagningsrummet, Nedre och Öfre vestibulen samt Matsalen, Vapenrummet och Biljardrummet, där de inre bågarna ha mångglas, s. k. buteljbottnar, i blyinfattningar, de öfriga med helt glas; en del af de inre bågarna tvådelade.

Med undantag för Mottagningsrummet och Lilla kapprummet ha de sist nämnda blyinfattade fönstren i midten en glasmålning, dessa glasmålningar kopierade 1926 af glasmålaren H. MEYER i Zürich efter schweiziska original i Hallwil-Zimmer i Landesmuseum, Zürich.

Glasmålningarna äro följande:

I Nedre vestibulen, 2 stycken, af HANS ULRICH II FISCH (1613—1668) i Aarau, daterade 1657. I det vänstra JOHANN GEORG III IM HOFFS och SUSANNA TILLIERS från Bern vapen, i det högra DANIEL IM HOFFS från Bern och BARBARA STEIGERS från Bern.

Originalen ur familjen IM HOFFS ägo.

I Öfre vestibulen af DURS HUNZIKER i Aarau och daterad 1590 samt med HANS FRIEDRICH IV VON MÜLINENS och MARGARETHA WALDNER VON FREUNDSTEINS vapen. Som omramning till det af en adelsdam hållna vapnet en harjakt.

Originalet från Schloss Hallwil i Schweiz.

I Matsalen, 2 stycken, af ULRICH II BAN i Zürich. I den vänstra KASPAR VON HALLWILS och BARBARA VON HOHENLANDENBERGS alliansvapen, i den högra WOLFGANG VON HELMSDORFS (d. 1537) och BARBARA VON HALLWILS. Den vänstra daterad 1540, den högra samma år.

Originalen från Schloss Hallwil.

I Vapenrummet efter original af NIKLAUS BLUNTSCHLI i Zürich efter ALBRECHT DÜRERS träsnitt i Den lilla passionen, 1509—1511. Rektangulär, med en framställning af den heliga Nattvarden med HUG VON HALLWILS och KÜNGOLD SCHENK VON KASTELS alliansvapen. Daterad 1559.

Ur familjen VON HALLWILS ägo (inköpt 1891 å auktion Vincent i Konstanz, ursprungligen tillhört korsgången i cisterciensernunneklostret Täuikon i Thurgau).

I Biljardrummet, 2 stycken, efter original af ULRICH II BAN i Zürich och daterade 1540. Till vänster HANS WOLF VON HABSBERGS vapen; med äldsta kända bilden af Schloss Hallwil i bakgrunden. Till höger JAKOB VON HERTENSTEINS (d. 1527) och hans fjärde gemål ANNA VON HALLWILS (gift 1514, d. 1552) alliansvapen.

Originalen från Schloss Hallwil.

III. LOKALFÖRDELNING

Hallwylska husets tvåfaldiga uppgift: att utgöra bostad för ägaren jämte familj och tillika innehålla lokaler för familjefirmans affärsverksamhet, faller besökaren i ögonen redan omedelbart innanför porten: till vänster i Porthvalfvet entré med bred trappa upp till bostadsvåningen, till höger uppgång till kontorsvåningen.

Närmast till vänster (väster) om Porthvalfvet och med fönsterglugg åt detta ligger några trappsteg ned Portvaktsrummet. Det användes ända från 1898 års ingång till fram på 1930-talet såsom dagrum för den fast anställde portvakten (som utom månadslön åtnjöt jämväl hyresersättning m. m. för bostad på annat håll i staden). Trappan, som för från nedgången upp till Lilla kapprummet, torde ha varit afsedd till genväg mellan våningen och Portvaktsrummet men lär så godt som aldrig ha varit begagnad. Den på själfva trappan stående trappstegen leder upp till ett till arkiv (för diverse affärshandlingar) inredt, öfver Lilla kapprummet beläget utrymme.

a. Kontorsvåningen.

Kontorsvåningen, som innehåller tre rum: Yttre kontoret, Mellankontoret (Arkivrummet) och Inre kontoret (WALTHER VON HALLWYLS privata kontorsrum), användes från den 1 Oktober 1896, då inflyttning i de nyss färdigblifna nya lokalerna ägde rum, af grosshandelsfirman WILH. H. KEMPE, tills firman vid 1908 års utgång upplöstes, därefter såsom privatkontor först för båda de förutvarande firmadelägarna, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, och WALTHER VON HALLWYL, samt efter den förras frånfälle, den 15 April 1909, för den återstående innehafvaren, WALTHER VON HALLWYL, ända till dennes död, den 27 Februari 1921, äfvensom slutligen för WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, ända till hennes bortgång, den 25 Juli 1930, då fastigheten genom donation öfvergick i Svenska Statens ägo. Alltsedan har kontorsvåningen begagnats såsom lokal för Museets kansli.

Medan familjefirman bestod, arbetade på kontoret en hel stab af tjänstemän — prokurist, kassör, korrespondenter och bokhållare samt vaktmästare — fördelad på Yttre kontoret och Mellankontoret. Efter firmans upplösning var BERNHARD GLAUMANN ända till sin död, den 27 Juni 1930, ensam tjänstgörande på kontoret i egenskap af först WALTHER VON HALLWYLS, sedan WILHELMINA VON HALLWYLS kamrer.

I de utmed Yttre kontorets östra vägg befintliga hyll- och fackinredda väggfasta skåpen förvarades och förvaras alltjämt firmans och efterträdares affärshandlingar af olika slag, räkenskapsböcker m. m., i den hyllinredda skrubben i västra väggens södra hörn uteslutande bundna verifikationssamlingar. Telefonapparaterna i de båda hytterna innanför östra väggen, Rikstelefons i den södra och Stockholms Allmänna Telefonaktiebolags, senare Aktiebolaget Stockholmstelefons, i den norra, användes för sitt ändamål endast så länge Kontoret tjänade såsom affärskontor, och sitta numera frånkopplade kvar endast såsom museiföremål (jfr sid. 102), medan själfva hytterna begagnas till förvaringsrum för hvarjehanda. Skrub-

ben innanför norra telefonhytten är liksom förut förvaringsrum för verktyg. Lilla kassahvalfvet begagnas numera af Museets kansli. Det närmast norr därom förlagda toilettrummet med tvättställ etc. var ursprungligen afsedt för kontorspersonalen och disponeras numera af Museets kanslipersonal. 1939 inreddes dess södra del till W.C.-rum. I breflådan i väggen ofvanför Kontorstrappans nedre hvilplan lade brefbärarna, så länge ständig portvakt fanns, husets post, men numera begagnas den icke.

Det norr om Yttre kontoret belägna Mellankontoret (Arkivrummet), med skåpinredning från golf till tak utefter östra och norra väggarna, utgjorde arbetsrum för ett par kontorstjänstemän och därjämte — liksom fortfarande — förvaringsrum för firmans, JOHANNA KEMPES, f. WALLIS, samt WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYLS m. fl. räkenskapsböcker m. m. Skrubben i rummets afskurna sydvästra hörn är förvaringsrum för kartor. Dörren i sydöstra hörnet leder till Inre kontorstrappan, kallad »Grefvens trappa», genom hvilken WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYL hade en privat förbindelseled mellan Kontoret och våningen.

Toilettrummet väster om passagen mellan Arkivrummet och Inre kontoret, med väggfast lavoir samt klädhängare m. m., var WALTHER VON HALLWYLS privata. I det midt emot befintliga Stora kassahvalfvet, 1907 (jfr sid. 117 och 128) ominredt samt förstärkt med extra motståndskraftigt pansarhvalf, äro numera WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYLS samt JOHANNA KEMPES privata arkivalier inrymda.

Inre kontoret, norr om passagen, använde husets herre såsom sitt enskilda kontorsrum. Skåpinredningen i nischen i östra väggen inrymde då hans privatkorrespondens samt diverse rapporter från firmans och familjens egendomar. Numera förvaras där till Gr. II: Kontorets inventarier, hörande föremål. Genom en dubbel dörr i nordöstra hörnet har rummet utgång till Östra baktrappan och därmed till Gården.

b. Bostadsvåningarna.

Till bostadsvåningarna, omfattande boningsrum för familjen, sällskaps- och gästrum, rum för samlingar, ekonomirum, rum för en del af tjänstepersonalen o. s. v., leder från Porthvalfvet en bred och bekväm trappa, upptill med en dubbeldörr till Nedre vestibulen. Närmast till vänster om denna ligger, öppet mot vestibulen och med ett fönster åt Hamngatan, Lilla kapprummet. Det har inredning af väggfasta skåp för ytterkläder m. m. samt ett toilettrum med tvättställ. Vid större bjudningar brukade Lilla kapprummet disponeras af herrarna, medan damerna hade det ännu rymligare och bekvämare Stora kapprummet — med ingång från vestibulens nordvästra hörn och vidare genom en passage samt med ett fönster åt Gården — till sitt förfogande. I skrubben — betecknad såsom »Garderoben under Stora trappan» — söder om nyssnämnda passage förvaras numera delar till tvättserviser, fotogenlampor m. m., ingående i Gr. IV och V.

Närmast väster om Lilla kapprummet, liksom detta öppet mot vestibulen och med ett fönster åt gatan, ligger Mottagningsrummet. För sitt ursprungliga ändamål, som ju framgår af namnet, skall detta rum icke ha användts mer än en enda gång, nämligen vid en fest den 16 Oktober 1900, hvarvid WILHELMINA VON HALLWYL tog emot gästerna, själf iförd en klädning i 1600-talsstil, medan betjäningen var klädd ifrån Nordiska museet lånade dräkter från samma tid (jfr Gr. XXII: Wilhelmina von Hallwyls kläder, I: A. 8). I vanliga fall brukade besökande visas direkt upp till Hvardagssalongen, där husets herrskap tog emot.

I Linnerummet, beläget omedelbart norr om Stora kapprummet och förbundet med detta medels en dörr samt likaledes med ett fönster åt Gården, förvaras i utbyggda skåp, hvilka

så godt som helt och hållet täcka tre af väggarna, i sin helhet Linneförrådet (Gr. VIII), vidare i Gr. VII ingående glas- och porslinsserviser, Gr. XVI: Leksaker, Gr. XXIII: Barnen von Hallwyls kläder m. m., ett mindre antal till Kökets etc. inventarier (Gr. III) och Ekonomiinventarier (Gr. IV) hörande föremål samt slutligen enstaka, i diverse andra grupper ingående saker.

Från Linnerummet leder en dörr till det norr därom liggande Nedre serveringsrummet. Till detta rum, som är inredt med diskbänk med fyra ekskåp under samt skifva af teak, hvari tre nickelplåtklädda diskhoar med aflopp äfvensom kall- och varmvattenskranar, allt framför fönstret åt Gården, befordrades vid större bjudningar disken från det en trappa högre upp belägna Öfre serveringsrummet medels mathissen, hvilken jämsides med personhissen går genom en trumma i en utbyggnad på norra väggen. För muntlig kommunikation med Öfre serveringsrummet samt med Personalens matrum på nedre bottnen finns på hisstrummans östra vägg en lokaltelefon. Från Nedre serveringsrummet leder äfven en dörr till Västra baktrappan.

Från Nedre vestibulen för en monumental marmortrappa, Stora trappan, i tre afsatser upp till Öfre vestibulen, mot hvilken öppna sig åt norr en dubbeldörr till Matsalen och åt öster en dubbeldörr till Hvardagssalongen samt åt söder en enkeldörr till Lilla salongen.

I Matsalen, som får dagsljus öster ifrån genom en grupp af fyra stora fönster åt Gården samt har två dörrar i norra väggen till Öfre serveringsrummet, intog familjen jämte anhöriga, sällskapsdam m. fl. sina dagliga måltider. Stora matbordet erbjuder rymlig plats för 36 personer, men för användning vid större bjudningar finnas reservbord till ett antal af 49 st., vid hvilka servering i fall af behof skedde ej blott i Matsalen utan äfven i Biljardrummet, där självfva biljardbordet fick, belagdt med reservbordskifvor, af hvilka finnas 8 st., tjäna såsom matbord. Äfven uppe i Tafvelgalleriet förekom vid stora festligheter servering. På det viset kunde ända upp till 400 gäster samtidigt serveras. Vid större bjudningar utbyttes de båda dörrarna till Öfre serveringsrummet mot ett par svängdörrar.

Till Öfre serveringsrummet leder en dörr äfven från Västra baktrappan. Det har ett fönster åt Gården och är inredt ungefär som det Nedre med diskbänk, vattenledning etc. Den flata kakelugnen på rummets västra vägg har en nisch, i hvilken tallrikar brukade värmas till måltiderna. I hvardagslag utfördes all diskning i detta rum. Medels såväl lokaltelefon som ringledningssystem står det i förbindelse med diverse lokaler i huset. Af hissarna från Nedre serveringsrummet slutar mathissen i Öfre serveringsrummet medan personhissen fortsätter till sofrumsvåningen.

I fil utefter Hamngatan och alltså med dagsljus söder ifrån ligga i denna våning tre af sällskapsrummen, nämligen Lilla salongen, Stora salongen och Rökrummet.

Lilla salongen, dit man kommer, utom genom enkeldörren från Öfre vestibulen, äfven genom en dubbeldörr från Stora salongen, användes mera sällan annat än vid större bjudningar.

Stora salongen, som har dubbeldörrar åt såväl Lilla salongen som Rökrummet och Hvardagssalongen och får dagsljus genom två grupper trekopplade fönster, användes heller icke i hvardagslag, utan nästan blott vid större bjudningar och fester, bl. a. såsom musikrum och danssalong. Med hänsyftning på den i både dekorering och möblemang ingående rika förgyllningen kallade husets härskarinna rummet stundom »mitt Klondyke». Medaljutdelning till en del af husets och katalogverkets personal ägde rum där den 3 Maj 1930. Den 31 Juli 1930 låg WILHELMINA VON HALLWYLS stoft på *lit de parade* i Stora salongen.

I Rökrummet, dit man kommer dels genom en enkeldörr från Vapenrummet, dels genom en dubbeldörr från Stora salongen, brukade familjen så godt som alla kvällar vara samlad,

och husets herre själf uppehöll sig gärna där äfven på förmiddagarna, när han icke var upptagen af arbete nere på Kontoret.

Hvardagssalongen, som ligger rakt öster ut från Öfre vestibulen och har dubbeldörrar — utom från denna — dels till Vapenrummet, dels till Stora salongen samt får dagsljus genom tre höga glasdörrar med hvar sitt halfrunda fönster däröfver åt Nedre balkongen och Gården, d. v. s. åt norr, tjänade i hvardagslag såsom mottagningsrum, i det att — såsom nyss är omnämndt — besökande brukade visas direkt dit upp från Nedre vestibulen och där tas emot af husets herrskap. I Hvardagssalongen hade WILHELMINA VON HALLWYL vid östligaste glasdörren sitt skrifbord, vid hvilket hon förde sina hushållsräkenskaper och skref på sina »årsanteckningar».

Vapenrummet, beläget mellan Hvardagssalongen, Rökrummet och Biljardrummet, med dörrar till alla tre rummen och dessutom till Inre kontorstrappan samt med öppning åt Ektrappan, är snarast hall och genomgångsrum — på tidigare ritningar betecknas det såsom trapprum. Tillika är det museirum och har alla fria väggytor täckta med glasmontrer, inrymmande den hufvudsakliga delen af samlingarna Vapen — Europa och Vapen — Orienten (Gr. XXXIV och XXXV). Dagsljus får det genom ett fönster i snedväggen åt nordväst. I Vapenrummet voro, medan huset var bebodt, vanligen förfriskningar framsatta.

Dörren i Vapenrummets norra vägg för genom en passage till Biljardrummet. Öster om passagen ett toilettrum för de spelande. Biljardrummet får dagsljus väster ifrån genom en grupp af fyra höga fönster åt Gården. I sin krafts dagar spelade WALTHER VON HALLWYL ofta biljard där, vanligen med sin måg ryttmästaren WILHELM VON GEIJER.

Från Biljardrummet leder en dörr i dettas norra vägg till Porslinsrummet, som får dagsljus likaledes väster ifrån genom ett fönster åt Gården. Redan från början afsedt till museirum, länge det enda i huset, är det inredt med inbyggda monterskåp, hvilka inrymma samlingen af europeiskt porslin (Gr. XLVII) i dess helhet och dessutom ett antal pjäser af engelskt stengods (Gr. XLV: II : B). Genom en dubbel dörr vid norra väggens östra hörn har rummet utgång till Östra baktrappan.

Med Porslinsrummet slutar sviten af rum i östra halfvan af våningen en trappa upp. Den direkta förbindelsen med våningen två trappor upp, Sofrums- och gästrumsvåningen, förmedlas af Ektrappan, som utgår från den nyss omnämnda öppningen i Vapenrummets östra vägg. På Ektrappans väggar äro en del i den europeiska vapensamlingen (Gr. XXXIV) ingående föremål, såsom hjälmar, halfrustningar, bardisaner, hillebarder och värjor m. fl., uppsatta.

Från Ektrappans nedre hvilplan för en dörr in till Silfverrummet, ett entresolrum, som ursprungligen begagnades såsom upplagsrum för reseffekter men 1901—1902 ominreddes med väggfasta monterskåp och en fristående monter midt på golfvet till uteslutande museirum. I monterskåpen äro alla i Gr. XLII: Silfver, och Gr. XLIV: Kyrkliga konstföremål m. m., ingående föremål uppställda och dessutom en mindre del af de till Gr. XXXVI: Smycken, förda, medan det stora flertalet till sistnämnda grupp hörande föremål ha fått sin plats i golfmontern, där äfven de flesta i Gr. XXV: Familjens privata smycken, ingående föremålen förvaras. Silfverrummet får dagsljus från nordväst genom ett segmentformigt hörnfönster vid golfvet i den tresidiga nisch, som utgör rummets norra del och som genom en dörröppning fortsätter öster ut med den långsmala »svansen». I väggfasta skåp i denna senare äro inrymda samlingarna af Allmoge- och orientaliska smycken (Gr. XXXVII), Föremål till personligt bruk (Gr. XXXVIII) samt Bestick m. m. (Gr. XLIII).

Ektrappan mynnar upptill ut i Ekvestibulen, så benämnd därför att den har såväl tak som väggar och golf klädda med ek. Den utgör hall till Sofrums- och gästrumsvåningen och

har i västra väggen dörr till Sängkammaren samt i den södra en bred öppning mot Ekgången. Dessutom har den i norra väggen en dubbel dörr åt balkongen utanför Sängkammaren. Dagsljus får den genom tre högt sittande fönster i norra väggen. Den i rät vinkel gående barriären — också den af ek — mot trappan bildar med det östligaste partiet af södra väggen ett bekvämt hörn.

Sängkammaren vetter likaledes åt norr och får dagsljus genom två fönster åt Gården. I motsatta väggen har den en bred men grund sängalkov med en garderob på hvardera sidan. Sängkammaren var gemensamt sofrum för husets herrskap ända till WALTHER VON HALLWYLS sista sjukdom — i Januari 1921 — då hans maka flyttade öfver till Gästrum II, som hon under återstoden af sitt lif hade till sofrum, medan Sängkammaren ända sedan makens frånfälle, den 26 följande Februari, fick stå obebodd.

I fil med Sängkammaren ligger omedelbart väster därom Toilettrummet med dörr äfven i västra väggen, åt Ekgången. Därjämte har det i norra väggen en dubbel dörr, ledande ut till den nyss omnämnda balkongen. Genom två fönster i samma vägg uppe vid taket kommer dagsljuset in. Toilettrummet användes uteslutande af WALTHER VON HALLWYL. Under dennes sista sjukdom beboddes rummet af hans sjuksköterska, syster SONJA GELOTTE, då nyss kommen i huset.

Från Ekvestibulen leder väster ut Ekgången, utefter hvars södra vägg de fem Gästrummen äro förlagda i fil, hvart och ett med ett fönster åt Hamngatan, alltså åt söder, och sinsemellan förbundna med hvar sin dörr, så att de kunna användas antingen hvart för sig eller i sviter. Rummen äro alla lika djupa, men rum I och V — det östligaste och det västligaste — äro så godt som kvadratiska och därför något bredare än de mellanliggande rummen samt ha dessutom i olikhet med dessa hvar sin sängalkov med garderob. Rum I beboddes af WILHELMINA VON HALLWYLS sällskapsdam, fröken IDA UHSE, ända från familjens inflyttning i huset i Maj 1898 till någon tid före hennes sista sjukdom och död 1924. Under de följande åren brukade WILHELMINA VON HALLWYLS dotter och måg IRMA och WILHELM VON GEIJER bo där vid sina årliga besök i hufvudstaden ända till den sistnämndes död, i Maj 1930. Själf använde husets härskarinna, såsom nyss är sagdt, rum II såsom sitt sofrum från kort före makens död, 1921, och där afled hon den 25 Juli 1930. I rummet närmast väster därom, n:r III, bodde samtidigt hennes andra sällskapsdam och vårdarinna tillika, den nyssnämnda syster SONJA GELOTTE. Såväl rum IV och V som I — tidtals — tjänade efter WALTHER VON HALLWYLS frånfälle såsom arbetsrum för den med katalogverkets utarbetande sysselsatta personalen. Själf residerade WILHELMINA VON HALLWYL i rum IV, där hon dagligen ledde arbetet och skref sin andel af katalogen.

På väggarna i Ekgången äro ett ej obetydligt antal i Gr. XXXIV: Vapen — Europa ingående föremål uppsatta. Det är bössor, pistoler, armborst, yxor, hjälmar, harnesk och rustningsdelar, värjor, hillebarder, spjut m. m., för hvilka utrymmet i Vapenrummet ej har räckt till.

Från Ekgångens fortsättning norr ut leder en dörr i västra väggen till Badrummet, beläget midt emot Toilettrummet, i fil med detta rum samt Sängkammaren och Ekvestibulen. Badrummet får sekundärt dagsljus norr ifrån genom ett stort fönster med mattslipade rutor i den nedsvängda norra delen af taket, dit det kommer från ett fönster i gårdsfasaden. Det användes af husets herrskap med sällskapsdamer och gäster (för tjänstepersonalen finns, såsom förut är omtaladt, badrum inredt i källarvåningen).

Omedelbart söder om Toilettrummet, med dörr från Ekgången, ligger en garderob, Garderob I, som användes af husets herre. Den inrymmer numera diverse hufvudbonader, skodon m. m., ingående i Gr. XXI: WALTHER VON HALLWYLS kläder m. m. En mindre garderob

snedt emot, Garderob II, utgjorde och utgör alltjämt förvaringsrum för paraplyer, parasoller, käppar m. m., ingående i Gr. XXIV. Utefter Ekgångens vidare fortsättning norr ut ligga på västra sidan först Garderob III, använd till förvaringsrum för diverse till Gr. IV hörande saker, därefter två klosetter (båda numera afstängda), vidare Garderob IV, WILHELMINA VON HALLWYLS klädkammare, inrymmande en väsentlig del af WILHELMINA VON HALLWYLS kläder m. m. (Gr. XXII), samt längst norr ut en utvidgning, på ritningarna betecknad såsom borstrum, senare använd såsom tambur, i vars södra vägg dörrar till två skåp och en garderob, den sistnämnda — Garderob VIII — inrymmande en servis af Meissenporslin (Gr. VII). Utefter östra sidan ligga tre garderober, mellan de båda nordligaste en nisch med vattenledning och aflopp, den s. k. vindsslasken.

Tjänstepersonalens rum äro förlagda till olika delar af huset. I nordligaste änden af västra flygelns vindsvåning och med ingång från den nyssnämnda utvidgningen af Ekgången ligger Husjungfruns rum. Detta får dagsljus genom två fönstergluggar i östra väggen, under hvilka ett värmeelement med trägaller framför. Dessutom har rummet vid norra väggen en hvitglaserad flat kakelugn. I Husjungfruns rum, som i enlighet med WILHELMINA VON HALLWYLS föreskrift har fått stå i orubbadt skick »såsom prof på hur tjänarna ha haft det» i Hallwylska huset, äro väggarna prydda med ett flertal i Gr. XXXII och XXXIII ingående målningar, originalteckningar, gravyrer etc., och möblerna äro delvis antika.

Omedelbart väster om Husjungfruns rum utmynnar personhissen (numera afstängd).

Med Ekgångens mynning ut i Västra baktrappan är norra änden af Västra flygelns vindsvåning nådd. Till motsvarande utrymmen i Östra flygelns vindsvåning kommer man från via Ekgången i motsatt riktning samt Ekvestibulen och från denna utför Ektrappans öfre hvilplan, där en trappa om sex steg leder upp till hvad som ursprungligen var den s. k. Östra vindspassagen eller »Gröna passagen» (jfr sid. 120) men som 1911 förvandlades till lokal hufvudsakligen för uppställning af samlingen av asiatisk keramik (Gr. XLVIII), det s. k. Nedre Kinarummet. Delvis i fil med detta, ehuru fyra trappsteg högre upp samt tvärställdt, ligger Öfre Kinarummet, motsvaradt af Husjungfruns rum i Västra vindsflygeln och ursprungligen bostad för en af betjänterna men samtidigt med nedre rummet inredt till uppställningslokal för en annan del af den asiatiska keramiken m. m. Ytterligare en del asiatisk keramik är uppställd i ett inbyggdt skåp i det långsmala utrymmet mellan nedre rummets västra vägg och ytterväggen åt Gården, den s. k. Kinasvansen. Utöfver asiatisk keramik inrymma de båda Kinarummen samlingen af Östasitiska småbronser (Gr. XLIX), fördelad på två fristående montrer, den ena, i nedre rummet, innehållande speglar, den andra, i öfre rummet, innehållande vapen och vapendelar, vagnsbeslag, hästmunderingar, bälthakar samt diverse. På en skåphylla i nedre rummet har dessutom samlingen af Egyptiska fornsaker (Gr. LI) fått sin plats. I »svansen» förvaras — utöfver, såsom nyss är nämndt, en del af den asiatiska keramiken — i ett väggfast skåp samlingarna af Föremål af brons, elfenben etc. — Asien (Gr. L) samt af Föremål af oädel metall — Europa (Gr. LII, delvis) äfvensom enstaka till Gr. LIV hörande föremål (af alabaster m. m.) samt slutligen i en vägg- och golffast monter längs västra väggen samlingarna af Mynt (Gr. LVI), Minnespenningar och prismedaljer (Gr. LVII) samt Solfjädrar och écrans (Gr. XXXIX) jämte ett antal af WILHELMINA VON HALLWYL och hennes mor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, personligen använda solfjädrar (Gr. XXVI). Alla tre rummen få dagsljus väster ifrån, det nedre genom fem gluggar uppe i väggen åt Gården, det öfre genom två fönstergluggar, likaledes i väggen, och »svansen» genom tre mindre fönstergluggar i taket.

Högst uppe under taket i gathuset ligger Tafvelgalleriet, ursprungligen en vanlig vind, som åren 1904—1905 ominreddes till utställningslokal för Tafvelsamlingen (Gr. XXXII)

med undantag af det längst väster ut belägna partiet, hvilket afskildes och först 1919—1920 inreddes till gymnastikrum åt husets härskarinna och tillika museilokal. Ursprungligen ledde troligtvis en tegelstenstrappa från »Gröna passagen» i vinkel upp till den till kägelbana förvandlade Öfre vinden men belades senare med plansteg af kalksten samt ersattes i samband med Nedre vindens omdaning till tafvelgalleri med en rakt upp till detta gående trappa af grön Mölnbomarmor. Af samma material byggdes samtidigt en trappa om fyra steg från Tafvelgalleriet upp till Kägelbanan. Tafvelgalleriet, som får dags- och äfven elektriskt ljus uppifrån genom tre grupper fönster i taket, inrymmer det stora flertalet i samlingen Taflor (Gr. XXXII) ingående oljemålningar. (Öfriga oljemålningar äfvensom akvareller o. s. v. äro fördelade på olika lokaler i huset.)

Genom en dörr i västra väggen står Galleriet i förbindelse med det nyss omnämnda Gymnastikrummet, som likaledes får sin belysning genom fönster i taket. I rummets sydöstra del äro uppställda en del gymnastikredskap, ingående i Gr. XI: Hälso- och sjukvårdsartiklar, samt använda af WILHELMINA VON HALLWYL vid hennes dagliga morgongymnastik under ledning af gymnastikdirektören fröken IDA WESTMAN ända till kort före hennes bortgång vid nära 86 års ålder. I södra väggens östligaste del dörr till en slask med vattenledning och aflopp, midt emot i norra väggen dörr till en skåpinredning med draglådor och hyllor. De utefter södra, västra och norra väggarna befintliga väggfasta monterskåpen inrymma dels samlingen af Föremål af oädel metall — Europa (Gr. LII, delvis), dels Glassamlingen (Gr. LIII), dels Bordsserviser jämte tillbehör, använda inom Hallwylska och Kempeska familjerna (Gr. VII), dock ej glas- och porslinsserviserna, hvilka äro uppställda i Linnerummet, dels ett antal till Gr. VI: Möbler, ur m. m., förda termometrar, dels en del af de i Gr. XXIV: Föremål till familjens personliga bruk, sammanförda sakerna, dels Minnen af personliga upplefvelser (Gr. XXVII) samt Minnen af allmänna händelser (Gr. XXIX), dels flertalet nummer i samlingen af föremål i Ler- och stengods (Gr. XLV), dels ett fåtal till Fajanssamlingen (Gr. XLVI) hörande föremål, dels flertalet till samlingen Föremål af elfenben m. m. — Europa (Gr. LIV) förda saker, dels slutligen samlingarna af Fotografiporträtt i ramar (Gr. LXV, delvis) och Fotografier från resor (Gr. LXVI).

Äfven Kägelbanan, som liksom Galleriet får ljus genom fönster i taket, är numera — efter att en följd af år, medan husets herre befann sig i sin krafts dagar och bjudningar ofta förekommo, ha flitigt använts för sitt egentliga ändamål — uteslutande museilokal. Bomrännorna utmed själfva banan äro täckta med inpassade ekplankor, men käglorna (Gr. XV: Spel) stå resta på kägelstaden, och kloten ligga på uppsamlingsplatsen vid banans östra ände.

Större delen af norra väggen upptages af 14 st. inbyggda bokskåp, inrymmande Biblioteket (Gr. LXIII). Äfven fyra i rad midt på golfvet stående montrer innehålla böcker, öfverst under glas i en af dem fyra bundna textade adresser, mottagna på olika bemärkelsedagar af WALTHER och WILHELMINA VON HALLWYL.

I och ofvanpå de väggfasta monterskåpen på ömse sidor om södra väggens midtnisch är Fajanssamlingen (Gr. XLVI) till allra största delen uppställd. Midt på golfvet, i fil med de nyss omnämnda bokmontrerna, stå fem större urnor af kinesisk keramik (Gr. XLVIII) på hvar sin mahognysockel under glas. Utöfver nu nämnda museiföremål inrymmer Kägelbanan ett antal oljemålningar (Gr. XXXII), som WILHELMINA VON HALLWYL hade ärft efter sin mor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS, nämligen 28 st. gamla nederländare och en TINTORETTO.

Närmast öster om klotuppsamlingsnischen i norra väggen är ett toilettrum med tvättställ etc. inbyggdt. Därbredvid på samma vägg sitter en lokaltelefonapparat.

c. Källarvåningen.

Enligt den nummerordning husets lokaler emellan, som är angifven på ritningarna och som har följts äfven i denna redogörelse, kommer nu närmast Källarvåningen. I västra hälften af denna ligger, såsom här förut är omnämndt, närmast Porthvalfvet Portvaktsrummet. Från dettas nordvästra hörn för en dörr till Västra källargången, som först löper väster ut och därefter böjer af i rät vinkel åt norr. Midt på gångens södra vägg en dubbel dörr, den yttre värmeisolerad och på utsidan klädd med tjock järnplåt, till Vinkällaren, som i södra väggen har en bronsgallerskyddad glugg åt gatan och i motsatta väggen upptill tre fönster med järngaller för och med ursprunglig uppgift att ge gången utanför sekundär dager. Vinkällaren är inredd med tillsammans 46 st. fack, gående från golf till tak utmed östra och västra väggarna och senare försatta med glasdörrar. I facken förvaras — såsom museiföremål, ingående i Gr. III — resterna af husets sprit- och vinförråd tillika med tombuteljer af diverse olika slag, och på golfvet stå tre tomfat.

Närmast öster om Västra källargångens nyss omnämnda fortsättning ligger Pannrummet för värmeledningen, dit en järndörr vid gångens norra ände leder. I Pannrummet stå numera — efter den 1939 verkställda sista omändringen af centralvärmesystemet för oljeeldning — två varmvattenpannor jämte tillhörande utrustning, två helautomatiska oljeeldningsaggregat, en varmvattenberedare i form af en liggande kopparplåtscistern etc. Genom en järndörr i västra delen af södra väggen står Pannrummet i förbindelse med det omedelbart söder därom belägna Apparatrummet, där bl. a. ett luftbehandlingsaggregat för automatisk reglering af luftens temperatur och fuktighet samt tre centrifugalpumpar äro uppställda.

Från Pannrummet utgår åt öster — till motsatta sidan af Källarvåningen — en låg gång, på hvars norra vägg den elektriska kraftcentralen är uppsatt. På södra väggen sitta mätarna för såväl elektrisk ström som vatten.

Omedelbart invid dörren till Pannrummet leder källargången vidare norr ut uppför en trappa om fyra steg och genom en dörr i norra änden till Köket, hvars golfyta enligt ritningarna skulle ligga 30 cm. under gårdsytan men i verkligheten ligger ungefär 1 m. därunder. Dagsljus — dock aldrig någon sol — får det öster ifrån genom två fönster. Såsom förut (sid. 104) är omtaladt, lagades i Hallwylska huset all mat på vedspisar, i det att gas aldrig ens har varit inledd där. Skafferiet, inrymdt i en utbyggnad i Kökets sydöstra hörn och förbundet med detta genom en dörr, får likaledes, genom ett fönster åt Gården, dagsljus öster ifrån. Det omedelbart söder därom förlagda Inre skafferiet, på ritningarna kalladt handkammare, får sekundär dager genom ett fönster längst fram i mellanväggen. Båda skafferierna äro inredda med hyllor på väggarna, och det yttre har vid östra väggen ett inbyggdt större isskåp, användt ända till December 1929, då två kylskåp, ett större och ett mindre, anskaffades. Garderoben och skåpet i sydligaste delen af Kökets västra vägg begagnades af kökspersonalen för undanhängning af klädespersedlar.

Utrymmet närmast norr om Köket, Personalens matrum, kallas på de ursprungliga ritningarna diskrum men har aldrig användts såsom sådant, så mycket mindre som det hvarken har vatten- eller afloppsledning — all diskning i huset skedde i Öfre, vid behof äfven i Nedre serveringsrummet. Under hela den tid, då huset var bebodt, intog tjänstepersonalen där sina dagliga måltider. Dagsljus får äfven detta rum från öster, genom ett fönster åt Gården. I nordvästra hörnet leder en trappa om $3^1/_2$ steg till utgången till Västra baktrappans förstuga. På hissutbyggnadens östra vägg sitta lokaltelefon samt klocka till ringledningen m. m.

I Källarvåningens östra hälft ligger längst i söder, närmast Hamngatan och med två bronsgallerskyddade gluggar åt denna, Cisternrummet, yttre del af den ursprungliga Ved- och kolkällaren. Midt på golfvet i rummet ligger oljecisternen för den nyss omnämnda olje-eldningsanläggningen. Påfyllning af brännolja sker direkt från gatan genom västra gluggen, i hvars östra karm en luftledning utmynnar. Från cisternen ledes oljan i rör längs den norr ut löpande Östra källargången och vidare väster ut till Pannrummet. Cisternrummet har i nordvästra hörnet järndörr till den nämnda gången och är dessutom skildt från denna medels en betongtröskel, som har tre trappsteg åt rummet och fyra åt gången.

Den större, norra, halfvan af f. d. Vedkällaren är numera arkivrum, Arkiv IV. Äfven det närmast norr därom belägna utrymmet, ursprungligen varmkammare, är omändradt till arkivrum, Arkiv III. Af källarutrymmena längs gångens fortsättning norr ut ha ytterligare två likaledes förvandlats till arkivrum, Arkiv II och I. Alla dessa arkivrum äro inredda med väggfasta skåp och ha hvar sin kassahvalfsdörr åt gången. Längst norr ut i raden ligger det 1926 till Personalens badrum — med kall- och varmvattenledning samt dusch — omändrade utrymmet.

Från Östra källargångens norra ände, som därmed är nådd, leda en järndörr och en kort trappa i två afsatser upp till Östra baktrappans fot. Från ett hvilplan midt emellan de två nyssnämnda trappafsatserna för norr ut en trappafsats ned till två källarutrymmen, liggande i fil, det ena under Hushållerskans rum, det andra under Garaget. Det yttre, mindre, har järndörr åt trappgången och är förbundet äfven med det inre medels en dylik. Båda utrymmena äro inredda till museirum med fasta monterskåp längs en del af väggarna — det inre inrymmer ekonomiinventarier och köksinventarier delvis från Ericslund, delvis från JOHANNA KEMPES, f. WALLIS, hem (delar af Gr. III och IV). I den yttre källaren hade husets snickare, LINUS WILLEHAD PETTERSSON-GILLHARDT, från 1927, då han anställdes i WILHELMINA VON HALLWYLS enskilda tjänst, till 1938, då Hallwylska museet öppnades för allmänheten, sin arbetsplats.

d. Gårdsflyglarna.

Från ett hvilplan med dörr med glasfönster åt Gården svänger Östra baktrappan uppåt tre trappsteg till ett hvilplan framför dörren till Hushållerskans rum, beläget i Garagebyggnaden, med ett fönster i västra väggen samt numera inrymmande ett antal möbler, bl. a. sittmöbler, till hvilka WILHELMINA VON HALLWYL i yngre dagar, medan familjen bodde på Ericslund, själf broderade klädseln. Trappgången fortsätter därefter ytterligare fem steg till ett hvilplan utanför bakre ingången till Kontorsvåningen och når efter ytterligare femton steg ett hvilplan framför ingången till f. d. Gårdskarlslägenheten, numera använd utaf museets intendent. Ännu tio steg högre upp ligger bakre utgången från Porslinsrummet och ytterligare fjorton steg uppåt utgången till Östra terrassen. Ytterligare elfva steg leda upp till ingången till f. d. betjäntrummet, numera Klädkammaren, inredd med vägg- och golffasta monterskåp för klädsamlingen samt med ett rundfönster i västra väggen. De här förvarade föremålen äro dels urval af kläder o. dyl., begagnade af WALTHER eller WILHELMINA VON HALLWYL eller den senares mor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS (Gr. XXI och XXII), dels livréer m. m., använda af husets manliga tjänstepersonal samt ingående i Gr. IV och XVIII. Från hvilplanet utanför Klädkammaren leda slutligen femton trappsteg upp till öfversta hvilplanet utanför bakre ingången till Kinarummen.

Västra baktrappan utgör förbindelseled med Gården för köksafdelningen, Nedre och Öfre serveringsrummen med innanför dem belägna, i botten- och sällskapsvåningarna in-

gående utrymmen, för Sofrums- och Gästrumsvåningen äfvensom för Kammarjungfruns rum, Västra terrassen samt Musikläktaren.

Från Gården leder en dörr med glasfönster till en förstuga, från hvilken en kort trappa för söder ut ned till Personalens matrum, Köket etc. samt åt nordväst en dörr till trappa ned till Matkällaren under Selkammaren i norr samt till Mathissens maskinrum under förstugan i öster, båda dessa utrymmen med järndörr. I Matkällaren, som får dagsljus öster ifrån genom en glugg åt Gården och frisk luft genom en ventil i västra väggen, förvaras diverse till Kökets m. m. inventarier (Gr. III) hörande föremål.

Trappgången svänger från förstugan sjutton steg uppåt till ett hvilplan framför dörren till Nedre serveringsrummet och vidare fem steg upp till ett hvilplan framför dörren till Kammarjungfruns rum, beläget i Stallflygeln öfver Selkammaren samt med ett fönster i östra väggen. Rummet beboddes ända från hösten 1897, då tjänstfolket i förväg flyttade in i huset, till hösten 1930, af kammarjungfrun HULDA JONSSON (f. 1855, d. 1940), som var i WILHELMINA VON HALLWYLS tjänst från den 29 Oktober 1886 till sin matmors bortgång den 25 Juli 1930. Numera förvaras där diverse i Gr. VI: Möbler, ur m. m., Gr. XII: Redskap för handarbete, Gr. XXII: WILHELMINA VON HALLWYLS Kläder m. m., Gr. XXXI: Familjeporträtt, Gr. XXXII: Taflor, Gr. LIX: Textilier — Europa, äfvensom Gr. LXV: Fotografiporträtt i ramar, ingående föremål, hvilka alla ha tillhört WILHELMINA VON HALLWYLS mor, JOHANNA KEMPE, f. WALLIS.

Från sistnämnda hvilplan fortsätter trappan femton steg upp till ett hvilplan framför ingången till Öfre serveringsrummet samt ytterligare femton steg upp till utgången till Västra terrassen, som bildar tak öfver Stallflygeln samt vidare fem steg upp till ett hvilplan nedanför den tre steg högre upp befintliga ingången till Musikläktaren, ett mellan Öfre serveringsrummet och Husjungfruns rum entresoleradt långsmalt utrymme, med ett rundfönster i östra väggen och med två fällbara luckor åt Matsalen och där, medan huset var bebodt, vid större bjudningar taffelmusik utfördes af en blåsorkester om upp till 27 man från Kungl. Svea Lifgarde. Numera ha en del till Gr. IV, VI och LII hörande föremål — stolar samt delar af bordsplatåerna jämte lådor — sin förvaringsplats där. Från hvilplanet nedanför Musikläktaren leder en dörr i väster till Nedre trappgarderoben, som inrymmer förrådet af reservbord och reservbordskifvor, tillhörande Gr. IV, m. m.

Ytterligare nitton trappsteg leda upp till öfversta hvilplanet, hvarifrån en dubbel dörr i söder för till Sofrums- och Gästrumsvåningen samt en dörr i väster till Öfre trappgarderoben, som får dagsljus norr ifrån genom en glugg åt terrassen och på sin tid användes såsom putsrum för skodon — numera är den förvaringsrum för diverse putsattiralj (tillhörande Gr. IV). Midt emot sistnämnda dörr leder från hvilplanet en trappstege af gjutjärn (jfr sid. 198) upp genom en lucka i taket till Personhissens maskinrum i trapptornet.

Båda baktrapporna få dagsljus genom fönster åt Gården.

Till Stallet, förlagdt till Västra gårdsflygeln, leder från Gården en dubbelport, motsvarad af en likadan i Östra gårdsflygeln till Garaget, ursprungligen Vagnboden. Stallet, som får dagsljus från öster—sydost genom två stora fönster åt Gården, är inredt med tre spiltor men hyste aldrig samtidigt flere än två hästar. Dessutom finns där en sjukbox. Det begagnades för sitt ursprungliga ändamål under ett tiotal år från 1898. Under denna tid hade kusken, ALFRED BERGQVIST (f. den 30 September 1863), sin bostad i lägenheten om två rum och kök öfver Vagnboden. När 1908 den första automobilen hade inköpts, anställdes BERGQVIST i stället såsom chaufför. De båda hästarna såldes, och Stallet fick för framtiden stå obegagnadt men i orubbadt skick såsom museiföremål och tillika museilokal. Efter en olyckshändelse

under färd från Mariefred till Stockholm den 25 Maj 1915, hvarvid automobilen körde i diket och fyra af de åkande, bl. a. WILHELMINA VON HALLWYL, liksom äfven föraren, blefvo delvis allvarligt skadade (jfr Gr. XI: Hälso- och sjukvårdsartiklar, sid. 22), fick BERGQVIST, dock först den 1 följande September, afsked från chaufförstjänsten med pension och flyttade ur huset. Bostadslägenheten öfvertogs därefter af gårdskarlen WILHELM HELLBERG (f. 1864, d. 1927) och efter honom af hans efterträdare, WILHELM ERLANDSSON (f. 1884), dessförinnan från 1925 till 1927, anställd såsom husets nattvakt. — När Stallet blef museilokal, uppställdes i spiltorna de under tiden före 1908 använda häståkdonen, nämligen en landå, en kupé, en viktoriadroska och en trilla samt en släde (använd såsom motionssläde), de två sistnämnda i sjukboxen (Gr. XVIII: Åkdon och körredskap m. m.). I Stallet förvaras dessutom en del andra i Gr. XVIII ingående föremål, vidare baldakinen jämte konsoler och spiror (tillhörande Gr. IV), gipsmodellen till GUSTEN LINDBERGS i Stora salongen uppsatta marmorrelief »Prometeus bringar människorna elden» m. m.

Från en utbyggnad vid norra väggen i Stallet leder en järndörr till en trappa ned till Källaren under Stallet, numera museilokal med montrer samt inrymmande ett antal orientaliska mattor, ingående i samlingen Textilier — Orienten (Gr. LX), vidare en del trappmattor, lårar m. m. (tillhörande Gr. IV), diverse möbler och skåp (Gr. VI), en ortopedisk säng (Gr. XI), använd af WILHELMINA KEMPE såsom barn för botande af snedrygg, koffertar (Gr. XVII), spinnrock och täckbåge m. m. (Gr. XII), vagns- och automobilfällar, automobil-, kör- och hästtäcken, diverse kuskpersedlar m. m. (allt ingående i Gr. XVIII), ett antal till Gr. XIX, XX och XXVII (Redskap och verktyg för huset, Verktyg m. m. för samlingen samt Minnen af personliga upplefvelser) hörande föremål äfvensom tre salutkanoner af järn med lavetter (Gr. XXXIV). Nämnas må till sist äfven ett par skulpterade fönsteröfverstycken af Gotlandskalksten, hvilka ha suttit i fasaden på det gamla huset Hamngatan 6 (jfr sid. 12) och vid rifningen af detta tillvaratogos för att sedan insättas öfver sängkammarfönstren i det nya Hamngatan 4 men vid gårdsfasadernas ombeklädnad med granit 1924 utbyttes samt numera förvaras i hvar sin glasmonter i nu ifrågavarande källare.

Den innanför (söder om) Stallet belägna Selkammaren — med dörr i norra väggen och fönster åt öster — är likaledes inredd med montrer och dessutom ett hängskåp, hvilka inrymma en hel del till Gr. XVIII: Åkdon och körredskap m. m., hörande mindre föremål, såsom sel- och ryktdon, piskor etc. (jfr sid. 201).

Från den nyssnämnda utbyggnaden vid Stallets norra vägg för en trappa jämväl upp till Höskullen. Denna, som får dagsljus från öster och sydost genom fyra fönster samt balkongdörren åt Gården, användes för sitt ursprungliga ändamål liksom Stallet till 1908. Höet befordrades upp till skullen med hjälp af en hissanordning, efter hvilken en järnögla ännu sitter kvar i muren ofvanför balkongen, medan en tillhörande hissbom af järn och trä förvaras i Källaren under Stallet.

Sedan efter anskaffningen af den första automobilen 1908 hästarna hade försvunnit ur huset, genomgick Höskullen 1911 en första, provisorisk ominredning till arbetslokal för den med hopsättning och ordnande af jordfynden från Schloss Hallwil i Schweiz (jfr sid. 142) sysselsatta personalen samt ominreddes 1925—1926 ånyo, nu med väggfasta montrer, för sin slutliga uppgift såsom museilokal. Numera inrymmer den ett flertal af husets samlingar, nämligen följande: i de södra montrerna: Jordfynd från Schloss Hallwil (Gr. LXII); i de västra montrerna: Hälso- och sjukvårdsartiklar (Gr. XI), Skrifdon m. m. (Gr. XIII), Rökdon m. m. (Gr. XIV), Spel (Gr. XV), Föremål till familjens personliga bruk (Gr. XXIV), Minnen af personliga upplefvelser (Gr. XXVII), Reseminnen (Gr. XXVIII), Minnen från krigsåren 1914—1919 (Gr. XXX), Egyptiska fornsaker (Gr. LI), Jordfynd

från olika land (Gr. LVIII) samt Naturalier (Gr. LXII); dessutom ett större eller mindre antal enskilda, till andra grupper hörande föremål, såsom Möbler m. m. (Gr. VI), Belysnings- och eldstadstillbehör (Gr. V) etc. samt slutligen ett fåtal enstaka föremål.

I Höskullens svans, till hvilken en dörröppning i nordligaste delen af skullens östra vägg leder och som får dagsljus från sydost genom en smal fönsterglugg åt Gården, förvaras i ett monterskåp en del föremål, som höra till Gr. IV: Ekonomiinventerier, Gr. V: Belysnings- och eldstadstillbehör, Gr. XVII: Resutrustningar, Gr. XIX: Redskap och verktyg för huset, Gr. XX: Verktyg m. m. för samlingen, äfvensom ett fåtal enstaka föremål.

Garaget, beläget i Östra gårdsflygelns rundade parti, midt emot Stallet, med dubbelport liksom detta samt med tre fönster åt väster—sydväst, var, såsom förut är nämndt, ursprungligen vagnbod och inrymde då husets uppsättning af häståkdon (se under »Stallet»). Sedan WILHELMINA VON HALLWYLS bortgång 1930 har det varit museilokal, för hvilket ändamål det samma år ominreddes med monterskåp. Det innehåller följande museiföremål: en automobil — fabrikat Daimler-Mercedes, inköpt af makarna VON HALLWYL i Januari 1915, hvarvid den gamla automobilen öfvertogs af säljaren (jfr Gr. XVIII: Åkdon och körredskap m. m., sid. 42) — jämte tillbehör, vidare två par slädar jämte tistelstänger samt diverse livréer (allt likaledes i Gr. XVIII) m. m.

e. Fondpartiet.

I husets fondparti ligger med ingång väster om Fontänen ett utrymme, som har järndörrar dels till ett rum med två soptunnor, dels till två vattenklosetter för tjänstepersonalen. En motsvarande dörr öster om Fontänen för till ett hvilplan med två dörrar, den ena till en vattenklosett, ursprungligen afsedd för kontorspersonalen, den andra till en trappa ned till Gårdskarlslägenhetens matkällare, samt öster därom kökstrappuppgång till nyssnämnda lägenhet. Denna består af ett mindre rum med ett fönster och med ingång från Östra baktrappan, därinnanför ett större rum med tre fönster, det nordligaste tillika dörr ut till en balkong, samt kök med två fönster, alla fönstren vettande åt väster eller sydväst. Från hvilplanet utanför köksingången dörr till ett mindre skafferi.

f Lokalbeståndet.

Härmed äro husets alla lokaler genomgångna. Frågan, hur många rum huset innehåller, kan med hänsyn till lokalernas sinsemellan så olikartade uppgifter gifvetvis icke besvaras utan vidare med ett tvåsiffrigt tal. Lämpligast torde vara att sammanföra lokalerna i grupper allt efter den ursprungliga bestämmelsen. En öfversikt öfver lokalbeståndet skulle då få följande utseende:

1. Sällskaps-, sof- och gästrum jämte tillhörande utrymmen:

Mottagningsrummet	1	
Matsalen med Musikläktaren	2	
Lilla salongen	1	
Stora salongen	1	
Hvardagssalongen	1	
Rökrummet	1	
Biljardrummet	1	
Sängkammaren med Toilettrummet	2	
Gästrum I, II, III, IV och V	5	
Lilla och Stora kapprummen	2	17

	Trpt.	17
2. Domestikrum:		
Kammarjungfruns rum	1	
Husjungfruns d:o	1	
Hushållerskans d:o	1	
Nedre och Öfre betjäntrummen, senare Klädkammaren resp. Öfre Kinarummet (2)		3
3. Hallar:		
Nedre vestibulen	1	
Öfre d:o	1	
Ekvestibulen	1	3
Vapenrummet, se under 7.		
4. Ekonomilokaler:		
Linnerummet	1	
Nedre serveringsrummet	1	
Öfre d:o	1	
Köket (jämte två skafferier och en matkällare)	1	
Vinkällaren	1	
Personalens matrum	1	
Badrum (familjens och personalens)	2	
Arkiv I, II, III och IV samt d:o öfver Lilla kapprummet	5	
Lokaler för värmeledningen: pann-, apparat- och cisternrum	3	16
5. Gymnastikrummet, se under 7.		
6. Kontorslokaler:		
Yttre kontoret	1	
Mellankontoret	1	
Inre kontoret	1	
Toilettrum	2	
Stora och Lilla kassahvalfven	2	7
7. Lokaler med museal inredning:		
Porslinsrummet	1	
Vapenrummet	1	
Tafvelgalleriet	1	
Gymnastikrummet	1	
Kägelbanan-Biblioteket	1	
Silfverrummet (med »svans»)	1	
Nedre (med »svans») och Öfre Kinarummet, tidigare Öfre Betjäntrummet	2	
Klädkammaren, tidigare Nedre Betjäntrummet	1	
Stallet och källaren därunder	2	
Vagnboden (Garaget) och källaren därunder	3	
Höskullen (med »svans»)	1	
Selkammaren	1	16
8. Portvaktsrummet		1
9. Bostadslägenhet (två rum och kök m. m.) för personal vid museet		3
		66

Mot ofvanstående uppdelning af husets lokaler kan utan tvifvel med ett visst berättigande invändas, att den hvarken är fullt logisk eller riktigt konsekvent — hela huset är ju ett museum. Ja, det kallas officiellt så, men det har dock varit ett hem — ett hem, där visserligen under årens lopp den ena lokalen efter den andra förvandlades till museilokal från att ursprungligen ha haft en helt annan uppgift, men som likafullt in i det sista, d. v. s. till sin härskarinnas bortgång, bevarade sin karaktär af hem. Just denna dualism torde göra det så godt som omöjligt att åstadkomma en fullt tillfredsställande uppdelning af lokalbeståndet.

IV. MEDVERKANDE

En öfversiktlig redogörelse för alla till Hallwylska husets tillkomst medverkande och för hvars och ens bidrag till byggnadens uppförande, inredning och dekorering följer här.

a. Arkitekter och byggmästare.

Chefarkitekt och högste ledare af byggnadsarbetena, omfattande jämväl inredning samt yttre och inre dekorering, var alltifrån första början och till sin bortgång professorn i arkitektur vid Tekniska högskolan ISAK GUSTAF CLASON, från 1904 förste intendent i Kungl. Öfverintendentsämbetet, från 1917 byggnadsråd i Kungl. Byggnadsstyrelsen (f. den 30 Juli 1856, d. den 19 Juli 1930); utarbetade ritningar äfven till alla intill midten af 1920-talet företagna större omändringar.

Bland den stab af yngre arkitekter, som under olika perioder af byggnadstiden och äfven senare biträdde chefarkitekten på dennes ritkontor med arbete för husets räkning, må nämnas följande:

FREDRIK CARL CHRISTIAN FALKENBERG (f. den 19 November 1865, d. den 27 November 1924); utarbetade bl. a. ritningarna till fasaderna åt gården samt till gårdsfontänen.

BROR EDUARD ALMQUIST (f. den 9 Augusti 1864, d. den 25 April 1940); anställd på professor CLASONS ritkontor 1893—1895; biträdde vid ritandet af fasaden åt Hamngatan, utförde senare det hufvudsakliga ritningsarbetet till porthvalfvet; senare arkitekt i Kungl. Öfverintendentsämbetet, från 1917 Kungl. Byggnadsstyrelsen.

RAGNAR ÖSTBERG (f. den 14 Juli 1866, d. den 5 Februari 1945); ritade det hufvudsakliga af inredningen i Matsalen äfvensom — enligt af f. professorn vid Kungl. Konsthögskolan CHARLES LINDHOLM vid besök i huset i Maj 1943 uttalad förmodan — taket i Biljardrummet; senare professor i byggnadskonst vid Kungl. Konsthögskolan.

PER OLOF HALLMAN (f. den 16 Maj 1869, d. den 18 Juli 1941); arkitekt i Kungl. Öfverintendentsämbetet, från 1917 Kungl. Byggnadsstyrelsen, senare stadsarkitekt, därefter stadsplanedirektör i Stockholm.

CHARLES AUGUST TEODOR LINDHOLM (f. den 21 Augusti 1870); ritade väggpanelerna till Lilla kapprummet och midtpartiet af taket i Matsalen, gjorde vidare — efter anvisningar och skisser af professor CLASON — detaljritningar till tak och väggar i Stora salongen, till taket i Rökrummet, till golf och inläggningar i Porslinsrummet (utom medaljongerna i fönstersmygen, hvilka ritades af professor CLASON själf), till de öppna spisarna i Mottagningsrummet, Hvardagssalongen, Stora salongen, Rökrummet samt Biljardrummet (utom öfverstycket till spisen där, hvilket af professor LINDHOLM tillskrefs skulptören JOHAN AXEL WETTERLUND), deltog dessutom i ritandet af Vapenrummets inredning, ritade ornamenten till Lilla salongen, sysslade med vapensköldarna till Biljardrummet samt biträdde WETTERLUND med de dekorativa detaljerna i Nedre vestibulens tak; senare vice professor i arkitektur vid Kungl. Konsthögskolan samt lärare vid dekorativa skolan där.

TORBEN ANDREAS GRUT (f. den 2 Juni 1871, d. den 24 December 1945); var 1893 och 1896 anställd hos professor CLASON; senare arkitekt i Kungl. Öfverintendentsämbetet, från 1917 Kungl. Byggnadsstyrelsen.

AUGUST VICTOR FAGERSTRÖM (f. den 1 Januari 1869, d. den 15 Oktober 1934); ritade Öfre vestibulen (möjligen, enligt LINDHOLM, äfven Mottagningsrummet); senare arkitekt i Kungl. Byggnadsstyrelsen.

Såsom biträdande arkitekter, anställda på Clasons ritkontor, medverkade fram på 1920-talet bl. a. arkitekterna GUSTAF CLASON (J:r f. den 28 Mars 1893) och PEDER CLASON (f. den 21 Augusti 1894), likaså arkitekten CARL ALB. COLLETT (f. den 17 Oktober 1877).

Ansvarig byggmästare var från Maj 1893, alltså från byggnadsarbetenas första början, till utgången af Januari 1898 byggnadsingeniören CARL WIDELL (f. den 14 Februari 1854 i Svennevad, Närke, d. den 11 November 1910); genomgick Slöjdskolan i Stockholm 1869—1875, ritare hos arkitekten HJALMAR KUMLIEN 1888—1890, godkänd såsom byggmästare af Stockholms stads byggnadsnämnd 1893.

Såsom verkmästare — till en början kallade han sig själf blott förman — var från den 1 Juli 1893 anställd OLOF MATTSSON (f. den 27 Juli 1854 i Mon, då Leksands, sedermera Siljansnäs socken, d. den 2 November 1926 i Stockholm), hvilken dessförinnan en följd af år hade praktiserat inom byggnadsfacket i Söderhamn, 1876 kommit i grosshandlaren WILHELM KEMPES tjänst samt just hade fullbordat uppförandet af Hallwylska villan i Ljusne; efterträdde WIDELL såsom ansvarig byggmästare för huset Hamngatan 4 och ledde i denna egenskap ända till kort före sin bortgång alla byggnadsarbeten inom egendomen.

Ledare för efter MATTSSONS frånfälle förekommande byggnadsarbeten inom fastigheten var byggnadsingeniören OSCAR JACOBSSON (f. den 3 Mars 1886, d. 1931).

b. Konstnärer – målare och bildhuggare m. fl.

Till den fasta konstnärliga utsmyckningen af huset medverkade följande målare med här nämnda verk:

JOHAN JULIUS FERDINAND KRONBERG (f. den 11 December 1850, d. den 17 Oktober 1921), allegori-, figur- och porträttmålare m. m., professor vid Kungl. Konsthögskolan: takmålning i olja på duk, »Friluftskonsert» (Stora salongen); en dylik i olja på puts med inspacklad väf, »Perseus befriar Andromeda» (Hvardagssalongen); spisöfverstycke i olja på duk, »Diana» (Matsalen); två dörröfverstycken i olja på trä, »Venus i sin char» och »Amoriner med blomsterkorg» (båda i Lilla salongen); dörröfverstycke i olja på duk, »Abundantia» (Biljardrummet).

NILS ASPLUND (f. den 7 November 1874), porträtt-, figur- och dekorativmålare: takdekoration i guld och olja på putsgrund (Porslinsrummet); en dylik (Tafvelgalleriet); två sviter dörröfverstycken i olja på duk af hvardera tre stycken, föreställande putti eller amoriner (Gästrum II och III); en serie af fem dörröfverstycken i olja på duk, återgifvande olika partier af Schloss Hallwil i Schweiz (Gästrum IV och V); en serie af 41 st. vägginramningar i olja på duk (fördelade på alla fem gästrummen).

SVEN ALFRED THÖRNE (f. den 24 April 1850, d. den 15 Mars 1916), landskaps- och porträttmålare: en väggmålning i olja på duk, föreställande ett flodlandskap med figurer, i gammal stil (Ekvestibulen, för komplettering af en där uppsatt svit af äldre målningar, inköpt hos konst- och antikvitetshandlaren A. MATSSON).

MARIA ELISABETH ELEONORA LINDSTRÖM, f. HENNIG, porträtt- och figurmålarinna

(f. den 12 Oktober 1852, d. den 7 Oktober 1929): svit af tre dörröfverstycken i olja på duk, fria kopior efter en målning af BOUCHER (Sängkammaren och Toilettrummet).

CARL WILHELM JAENSSON, landskapsmålare, teckningslärare, tafvelrestaurator vid Nationalmuseum (f. den 18 Mars 1853, d. den 12 December 1931); restaurerade takmålningen »Aurora» före dennas uppsättning i Lilla salongen.

KARL JOHAN EK, teckningslärare (f. den 25 Maj 1870, d. den 25 Maj 1944); biträdde ASPLUND vid arbetet med takdekorationen i Tafvelgalleriet samt med takdekorationen i Porslinsrummet.

JÖNS TRUEDSSON THULIN, dekorationsmålare, teckningslärare (f. den 28 November 1867); biträdde ASPLUND vid arbetet med vägginramningarna i gästrummen.

Följande bildhuggare m. fl. medverkade med här nämnda arbeten:

VILHELM MAURITS GUSTAF (GUSTEN) LINDBREG (f. den 25 April 1852, d. den 16 April 1932): fyra reliefer i helhvit Carraramarmor, »Prometeus bringar människorna elden» samt »Dikten», »Musiken» och »Bildande konst» (alla i Stora salongen); två kandelaberfigurer i brons, »Morgonen» och »Aftonen» (i Porthvalfvet); två d:o i form af bevingade putti (Stora salongen); fontängruppen »Neptunus», likaledes i brons (i Gårdens fond); fyra symboliska kvinnofigurer, skurna i valnötsträ (Biljardrummet).

ALF WALLANDER (f. den 11 Oktober 1862, d. den 29 September 1914): reliefplatta, »Timmerutskeppningen», samt lykthållare, »Drake i strid med tre ormar», båda i brons (Porthvalfvet).

JOHAN AXEL WETTERLUND (f. den 15 Januari 1858, d. den 24 Oktober 1927): två kandelabergrupper i brons, hvardera i form af en urna med amoriner (Stora trappuppgången); figurrelief i kalkbruk, »Aurora i en med två hästar förspänd char», med omgifvande ornament (Nedre vestibulens tak); gipsmodell till slutsten i Porthvalfvet m. m.

ELLEN ROOSVAL, f. VON HALLWYL (f. den 29 Juli 1867, d. den 9 April 1952): figurgrupp i grönpatinerad brons, »Dansen» (Nedre vestibulen), samt en serie af åtta figurgrupper, »genombrutna reliefer», i ljus brons öfver olika motiv ur Nya testamentet (Kägelbanan).

CARL HYLLENGREN (f. den 12 Oktober 1858, d. den 15 Januari 1928): modell till stora Hallwylska vapnet på gatufasaden — enligt uppgift af bildhuggaren EUGEN HAMMARBERG vid besök i huset i April 1944 — (hugget i Gäflesandsten af bröderna GUSTAFSSON).

ERIK HELMER LÖFGREN (f. den 16 oktober 1866): skulpterat östra lejonet i samma vapen.

WILHELM DAHLMAN och ANSGARIUS LÖFGREN: skulpterat änglahufvudena under gatufasadens taklist. (Alla tre enligt uppgift af HAMMARBERG vid nyssnämnda besök.)

OTTO JOHAN FREDRIK MEYER (f. den 24 Januari 1852, d. den 26 September 1933); konstgjutare, ciselör: gjutning af flertalet bronsskulpturer i huset.

MAGNUS ROSENDAHL: bildhuggerier i mahognytaket ofvanför portutrymmet.

SVEN SCHOLANDER (f. den 21 April 1860, d. den 14 December 1936); ornamentsbildhuggare, vissångare m. m.: »modeller till stenhuggning för nybyggnaden» Hamngatan 4.

THOR AUGUST NERPIN: modeller till orneringarna i fyllningarna i matsalstaket (enligt annan uppgift utförda af H. NERPIN eller W. HOFFMAN).

E. NORDÉN, konstformare (gipsgjutare): gjutning i gips af ELLEN ROOSVALS, f. VON HALLWYL, figurgrupp »Dansen» och samma konstnärinnas serie af »genombrutna reliefer», af modeller till diverse skulpturer till gårdsfasaderna för omhuggning i granit äfvensom modellering af afslutningsrosett i hjässan af det mindre stjärnhvalfvet i Portgången.

PER HERMAN BERGMAN, (f. den 20 oktober 1869) kungl. hofkonstgjutare, verkställande direktör i HERMAN BERGMANS Konstgjuteri-Aktiebolag: gjutning i brons af ELLEN ROOSVALS, f. VON HALLWYL, figurgrupp »Dansen».

c. Leverantörer, entreprenörer, handtverkare m. fl.

Förste leverantör till bygget var trävaruhandlaren GUSTAF F. BERGQUIST, som levererade trävirket till förvaringsplanket framför byggnadstomten samt pålar och bjälkar. Virke af olika slag, såsom plank, bräder o. s. v., levererades under själfva byggnadstiden och senare af trävaruhandlaren A. VICTOR BLOMBERG, trävaruhandelsfirmorna OLSSON & ROSENLUND (Heby sågverk), HÖGELIN & SUNDSTRÖM och JAKOBSON & ERIKSSON, trävaruhandlaren AUGUST ISRAELSSON, vidare Sala Ångsågs Aktiebolag, Aktiebolaget KARL E. LUNDBERG & Co., senare Lenna Brädgård, trävaruhandlaren EMIL BOLMS, firman J. A. LINDROTH & Co., GUSTAF HASSELGRENS Trävaruaffär äfvensom Ljusne-Woxna Aktiebolags sågverk i Ljusne; dessutom levererades diverse virke af de till träinredningen medverkande snickerifabrikerna (hvarom längre fram). Näfver inköptes från grosshandlarna J. F. SANDELL och C. R. HELÉN, ett mindre parti från grosshandelsfirman WAHLIN & Co.

Entreprenör för grundläggningen, innefattande schaktning, läggande af betongbädd och bjälklag m. m., var Aktiebolaget Skånska Cementgjuteriet, som äfven senare utförde alla asfalt-, cement- och betongarbeten, levererade diverse materialier, såsom råämnena till asfalten, *Gipsdielen*, singel och annat grus o. s. v., lade in golf af s. k. viktoriaplattor i vindspassage och i Köket (senare borttagna), utförde en större ominredning af Badrummet, levererade och uppsatte en ny trappa af Ölandskalksten upp till Höskullen och lade in nytt kalkstensgolf i samma till museirum omändrade lokal, medverkade till inredning af ett badrum för husets personal i en källare o. s. v.

För pålningen stod såsom entreprenör A. G. SJÖGREN, som äfven tillhandahöll lokomobil för dragning af pålkranarna, medan ångpanna till lokomobilen uthyrdes af Nya Aktiebolaget Atlas samt turbinpump för länsning af grunden af Aktiebolaget DE LAVALS Ångturbin.

Entreprenör för kallmurningen i grunden var firman ANDERSSON & ANDRÉ.

Det handtverksmässiga byggnadssmidet utfördes och levererades hufvudsakligen af smedsmästaren NILS MALMSTRÖM, till en mindre del i början af fabrikören PAULUS WENNGREN.

Järnbalkar levererades af grosshandelsfirman WILHELM TESCH & Co. (innehafvare IVAR KISTNER), af MELENS Järnvaruaffär (innehafvare A. E. L. VON MELEN) — äfven räls jämte T- och U-järn —, af D. HALD & Co. samt af grosshandelsfirman A. O. JÖNSSON & Co., stålbalkar af GUSTAF E. RYLANDER, järn- & maskinaffär, räls jämväl af byggmästaren A. G. JANSON, firman ELLIOT & Co. och skrothandlaren C. F. ÅKERLUND.

Tegel levererades, 56 000 st. ringugnstegel från Bermö tegelbruk i S:t Pers socken, Uppland, af S. ANDERSSON, Uppsala, genom O. A. EKENGREN; 350 000 st. murtegel från Hallsta tegelbruk i Ytter-Enhörna socken, Södermanland, af RUDOLF LITTKE, Sundsör; 40 000 st. vanligt tegel och klinttegel af tegelhandlaren C. AUG. ANDERSSON, Stockholm; 1 500 st. eldfast Skrombergategel af grosshandelsfirman HECTOR & Co.; eldfast murtegel (äfven kamin- och masugnspiptegel) i mindre partier af grosshandelsfirman WAHLIN & Co. äfvensom vanligt murtegel (till brandmurspåbyggnaden) af tegelhandlaren LUDVIG GUSTAFSSON.

Ensamleverantör af mur-, puts- och spritbruk, sand etc. var under hela byggnadstiden och äfven senare Nya Murbruksfabrikens i Stockholm Aktiebolag. Sandstensskärf levererades af byggmästaren JOH. SJÖQUIST, spritgrus af byggmästaren K. J. FLODIN. Laggkärlshandlaren ERIK GILLBERG levererade murbruksämbar med ok; ok med kedjor inköptes äfven hos järnhandelsfirman JULIUS SLÖÖR.

Tegelmurningen utfördes, hufvudsakligen på ackord, af murarförmannen PER MATTSSON jämte murarlag, till en mindre del mot timpenning.

Stenhuggaren A. JOHANSSON, Haga, levererade och högg sockel åt gatan och i portgången, portomfattning samt afvisare och fyra kolonner, allt af röd Upplandsgranit, vidare sockel och skoning kring Gården, diverse trappsteg äfvensom block till sju spiltstolpar och till två brunnar, allt af grå s. k. Stockholmsgranit.

Stenhuggarna C. O. RÅSTRÖM samt bröderna ERIK L. och ERNST W. JOHANSSON, Gäfle, levererade tillhopa 619 880 kg. s. k. Gäflesandsten, hufvudsakligen i form af ämnen, från Allmänninge by i trakten af Storsjön, Gästrikland, samt utförde — med hjälp af dels byggets egna, dels särskildt för ändamålet anställda stenhuggare — hufvudsakligen på ackord men delvis äfven mot timpenning, färdighuggning af hufvudparten af sandstenen. RÅSTRÖM och bröderna JOHANSSON utförde jämväl — med biträde af arbetare — på ackord inmurning af natursten i fasader och portgång, dessutom borrning af nödigt antal borrhål i stenbalustraderna åt gata och gård.

Bröderna GUSTAFSSONS Mekaniska Stenhuggeri (innehafvare K. G. och V. GUSTAFSSON) utförde de dekorativa detaljerna i gatufasaden med tillhörande ornering — modelleringen och huggningen af vapnet dock utförda af bildhuggaren CARL HYLLENGREN — gjorde vidare den öppna spisen i Lilla salongen jämte golffrisen i samma rum, de båda nya trapporna af grön marmor upp till Tafvelgalleriet och Kägelbanan samt stenarbetet till Ektrappan äfvensom golfplattor af grön marmor och röd kalksten till flere olika lokaler. Med huggning och inläggning af golfplan, fris och trappa biträdde stenhuggaren AUG. ANDERSSON.

Ornamentstenhuggaren E. KJELLSTRÖM högg i Gäflesandsten taklisten åt gatan med dess balustrad, vidare i s. k. Hoburgsmarmor omfattning till bronsreliefen »Timmerutskeppningen» i Porthvalfvet, i grå Stockholmsgranit fyra konsoler för uppbärande af balkongen utanför Hvardagssalongen och tre kolonner utanför hvartdera af de fyrkopplade fönstren i Matsalen och Biljardrummet, utförde stenarbetet till fontänen i gårdsfonden samt lämnade stenhuggarhjälp till diverse arbeten på gårdsfasaden — högg bl. a. rosetterna på piedestalerna i terassbalustraden.

Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag, Yxhult, Kumla socken, Närke, levererade s. k. Närkeskalksten till beklädnad af gårdsfasaderna samt bidrog till steninredningen med leverans af kalksten till de båda baktrapporna, belade den ursprungliga trappan upp till Vinden med kalksten samt omlade golfvet i Yttre kontoret med plansten.

Fabrikören HERMAN LINDSTRÖM, Visby, levererade och färdighögg Gotlandskalksten, »Hoburgsmarmor», till Portgången med trappuppgångar till våning och kontor (utom själfva trappstegen); nödgades dock i förtid frånsäga sig leveransen (se sid. 29 och följande), som fullgjordes i hans ställe af ornamentstenhuggaren CARL MÜLLER (f. i Kumla, Närke, d. den 17 Februari 1927, 63 år gammal; utfört en stor del af ornamentsbildhuggeriet på flere monumentalbyggnader i Stockholm, bl. a. Kungl. Operan och Akademiens för de fria konsterna hus). Utöfver kontraktet med LINDSTRÖM utförde MÜLLER i Gotlandskalksten en del detaljer i Porthvalfvet, bl. a. en takdekoration i form af medaljong, »hvalfknoppar eller listafslutning» jämte två hufvuden, två hörnkolonner, vidare två konsoler vid Stora trappuppgången äfvensom Hallwylska vapnet, inhugget i en hel sten samt uppsatt i stora stjärnhvalfvets hjässa. Extra levererade ALFRED PETTERSSON, Hoburg, tio råblock af »Hoburgsmarmor».

ERICSSON & KJELLSTRÖMS Stenhuggeri, Värtan, utförde stenarbetet till två skorstenar (i Gårdens fond) m. m.

Järnkonstruktionerna till gathusets båda balkonger åt Gården liksom äfven det ur-

sprungliga konstsmidet af järn till den öfre utfördes af FAGERBERGS Smides- & Mekaniska Verkstad (innehafvare ALB. FAGERBERG), som jämväl levererade järndörrar till vindar, källare m. fl. lokaler. De ursprungliga skyddsgallren af järn till bottenvåningens fyra gatfönster tillverkades och uppsattes af konst- och ornamentsmeden G. A. ALLSTRIN. Smeden HJ. SAMUELSSON tillverkade och levererade räck till de båda stora balkongerna på gathusets gårdsfasad samt till de två småbalkongerna på stall- och vagnbodflyglarna, galler till sex källargluggar åt Gården, tre galler för infällning i Portgångens östra vägg (det ena senare borttaget), två armar till elektriska lampor på gårdsflyglarnas rundade norra hörn, allt af järn, äfvensom en järndörr till Kontoret m. m. Konst- och ornamentsmidesfirman A. A. FORSSBERG (PETRUS FORSSBERG) gjorde, likaledes ursprungligen af järn, gallren till de fem gästrumsfönstren samt till Källarvåningens fyra gluggar åt gatan och Vinkällarens tre fönster åt källargången, vidare tre räck till baktrapporna, ett dylikt till vindstrappan och ett till Inre kontorstrappan (de båda sistnämnda senare borttagna), gallren till de två luftintagen åt gården äfvensom ett nytt trappräck till den ursprungliga östra vindspassagen (senare borttagen).

J. & C. G. BOLINDERS Mekaniska Verkstads Aktiebolag tillverkade och uppsatte en trappstege af smidesjärn med gjutna genombrutna steg, ledande från Västra baktrappans öfversta hvilplan till en lucka i vindsgolfvet; levererade och uppsatte vidare en spisanordning med vattenvärmningssystem, två spisar etc. i Köket — afstickning af fem gjutjärnsplaner i spisarna utfördes af Nya Aktiebolaget Atlas — äfvensom stallinredningen med spiltor o. s. v. Järnramar (till Vindens ominredning till tafvelgalleri) levererades af firman LINDÉN & LIND.

För plåtslageriarbetet stod hufvudsakligen firman J. G. SCHUBERTH & Son, senare desammas Efterträdare (innehafvare FRANS ANDERSON), slutligen Aktiebolaget J. G. SCHUBERTH & Son, som verkställde täckning af yttertaken med järnplåt, senare omtäckning med kopparplåt, samt tillverkade och uppsatte stup- och afloppsrör samt fotrännor af kopparplåt, stegar af järn, senare af koppar, på yttertaken, lufttrummor af galvaniserad plåt (inuti våningarna), två spiror af järn, senare af koppar, på tornen, gesimsrännor med ytterlister af koppar på flyglar och torn, gesimsrännor af koppar i foten på ömse sidor om Terrassen, 26 st. kopparrännor vid lanterninerna på yttertaket för bortledande af kondenseringsvatten m. m. Beslagning med förtent koppar af diskbord och aflopp i Köket utfördes af gas- och vattenledningsentreprenörfirman J. A. LJUNGBERG & Co., senare ombeläggning af diskbordet med nickelplåt m. m. af plåtslagerifirman NILSSON & STRIDSBERG äfvensom beslagning med kopparplåt af alla fönsterkarmar i såväl gatu- som gårdsfasaderna samt af dörrkarmarna åt balkongerna af plåtslagerifirman BIRGER NILSSON.

Verktyg och redskap samt allehanda materialier af järn och andra metaller levererades under hela byggnadstiden af järnhandelsfirman JULIUS SLÖÖR samt från 1896 äfven af järnhandlaren AXEL SIFVERT, störste leverantör till bygget af dylika varor. Arbeten af mässing, järn etc. för och i huset utfördes i betydande omfattning af mekanikern J. O. KOLLBERG och metallfabrikören WILLIAM HEGARDT.

För tillverkning af dörr- och fönsterbeslag anlitades i främsta rummet klensmidesfabrikantfirman Maison STERLIN, J. & G. BRICARD Suc:rs, fabrik i Woincourt, franska departementet Somme, magasin i Paris, som levererade låshus, vred, nyckelskyltar, dörr- och fönstergångjärn, spanjoletter etc. Från samma firma levererades senare (1922) delvis ny uppsättning dylika beslag. Hufvudsakligen enklare dörrlås inköptes hos olika järnhandlare i Stockholm — utom de nyss nämnda OSCAR A. ROSENGREN och G. R. FEYCHTING. Ett antal skåplås tillverkades på beställning af ingeniören THORSTEN RYDBERG, och ett enstaka

patentlås inköptes genom MARTIN OLSSON & Sons, London. Äfven guldsmeden och konsthandlaren J. BOSSARD, Luzern, Schweiz, sålde »diverse dörrlås och beslag» till huset. Särskildt spanjoletter tillverkades och levererades, utom af de förut nämnda, af byggnadsmaterialfirman C. A. FLODQUIST (innehafvare arkitekten C. A. FLODQUIST). Vinkeljärn till förstärkning af fönsterbågarna tillverkades af förut nämnda metallfabrikören HEGARDT och smeden SAMUELSSON. Fönsterramar af bronsmetall med gångjärn och vred till de inbyggda skåpen i Porslinsrummet beställdes hos och levererades af Skultuna Aktiebolag. Modeller till fönsterregelbleck och fönsterreglar gjordes af bildhuggaren THOR NERPIN. Mattstänger i större och mindre partier levererades af E. J. PETTERSSONS Smides- och Metallfabrik.

Byggnadspapp af olika slag levererades under hela byggnadstiden från Munksjö Lager hos EUGÈNE KROOK, ett mindre parti undantagsvis af HECTOR & Co. Diverse materialier, såsom färger, oljor, lim, polityr, betsa, bonvax, fernissa, mönja etc., inköptes från firman M. HANSEN, delvis samma varor och dessutom stenkitt (till marmor), stålspån etc. från WILHELM BECKERS Färg- och Fernissfabrik.

Leverantörer af cement voro åren 1894—1896 A. O. JÖNSSON & Co., åren 1896—1899 WAHLIN & Co., hvilken senare firma levererade jämväl karbolineum (för impregnering af trävirke), äfvensom (i mindre partier) HECTOR & Co., som levererade äfven kreosotolja (för kokning af träkubb till beläggning af Gården).

Asfalt levererades för diverse ändamål af Nya Asfalt Aktiebolaget.

Rabitzputs inköptes från A. BERGSTRÖM.

Repvaror inköptes under hela byggnadstiden från M. BERGQVIST & Co., repvaruhandel, bl. a. linor, trossar, lod- och andra snören, juteblår bal- och kg.-vis, tjärdref, trassel och bastmattor. Äfven RUDOLF ÖSTERBERG, segel- och kompassmakare, levererade trossar och linor, därjämte block, blockskifvor, ryskt dref etc. Ett mindre parti bastmattor levererades undantagsvis af I. F. E. HEIMBERGER. Grosshandlaren H. A. GRAAF och efter hans död WILHELM DORPH levererade hessian (jute).

Körslor — framforsling af alla slags materialier och bortforsling af afskräde — verkställdes under hela byggnadstiden af åkaren CARL J. LUNDIN.

Till träinredningen medverkade följande firmor, snickerifabriker och enskilda konsthandtverkare:

snickerifabriksfirman Z. FALK & Son, som tillverkade och uppsatte fönsterlufter med karmar samt ytter- och innanbågar af olika träslag i så godt som alla husets lokaler, vidare dörrkarmar med dörrar i Kontoret och på Höskullen, öfrig träinredning i kontorsrummen och i Portvaktsrummet, portar af ek till Stallet och Vagnboden samt ytterdörrar af ek med karm till fondpartiet äfvensom utförde diverse snickeriarbete i huset samt levererade olika slags virke, sågspån etc.;

snickaren O. NILSSON, som utförde ekinredningen i Matsalen — delvis äfven orneringen i taket — vidare den hufvudsakliga valnötsträinredningen i Rökrummet och ekinredningen i Badrummet, tillverkade mahognyporten åt gatan samt senare (1910 och 1911) utförde inredningen i ek och mahogny i Kinarummen;

Aktiebolaget J. O. WENGSTRÖMS Mekaniska Snickerifabrik, som utförde träinredningen i Sängkammaren och Toilettrummet samt de fem Gästrummen, levererade och inlade nya parkettgolf af ek i Mottagningsrummet, Rökrummet, Hvardagssalongen, Stora salongen, Lilla salongen, Vapenrummet, Matsalen, Biljardrummet och Porslinsrummet samt Gästrum I, II, IV och V, verkställde upptagning och reparation samt inläggning af gamla parkett-

rutor från Ericslund i Gästrum III, Toilettrummet, Sängkammaren, gången utanför Gästrummen jämte fortsättning norr ut, Ekvestibulen, Öfre serveringsrummet, Entresolrummet (Silfverrummet) samt Lilla kapprummet, vidare gjorde Ektrappan jämte inredningen i Ekvestibulen, boaserade tak och väggar jämte tillhörande dörrar i ek och valnötsträ med inläggningar i Vapenrummet, utförde en massa smärre arbeten och leveranser för huset, bl. a. af diverse bräder och plank samt sågspån, gjorde den ursprungliga gårdsporten af furu samt banan af ek jämte parkettgolf i Kägelbanan äfvensom till sist levererade 1 700 st. sexkantig furukubb för beläggning af Gården, Portgången och stallgolfvet;

snickaren J. R. Almgren, som utförde träinredningen i Biljardrummet och Hvardagssalongen, i båda rummen af amerikanskt valnötsträ, samt i Stora salongen, hufvudsakligen af ek;

snickaren C. H. Benckert J:r, som utförde träinredningen af lönn med inläggningar — skåpinredningen af mahogny — i Porslinsrummet; af alm — hörnpartierna med fyllningar af amboineträ med inläggningar af olika ädla träslag, efter ritningar af professor Julius Kronberg utförda af fru S. Benckert — i Lilla salongen; af valnötsträ med inläggningar i Lilla kapprummet med passage och toilettrum; af ek (med användande delvis af en gammal panel) i Mottagningsrummet samt af mahogny i Silfverrummet med »svans»; vidare en luft rikt ornerade stora dörrar (Stora entrén) och en mindre dörr (till Stora kapprummet), allt af valnötsträ, i Nedre vestibulen; furupaneler till öfre delen af väggarna i Vapenrummet samt väggbeklädnad af furu och en dörr af valnötsträ (till den s. k. trappskrubben) i Stora kapprummet; väggpaneler af valnötsträ i två garderober äfvensom tak och väggar af mahogny i klosetterna två trappor upp; en del snickeriarbete i Kägelbanan; diverse smärre arbeten, bl. a. 38 st. svarfvade brickor af olika träslag (allt efter hvarje lokals inredning) för den elektriska belysningen; ett nytt tak af massiv ek (i utbyte mot ett tidigare af Ekmans Nya Snickerifabriks Aktiebolag tillverkadt och uppsatt, i ek faneradt bjälktak) i Mottagningsrummet; boasering i alm (1901) af taket i Lilla salongen (i samband med uppsättning där af takmålningen »Aurora»); ompanelning i ek (1901) af korridoren genom Sofrums- och gästrumsvåningen; ominredning (1901—1902) af Entresolrummet för dettas nya uppgift såsom silfverkammare; tillverkning af nya hisskorgar, till personhissen af mahogny och till mathissen af teak (1902); ompanelning af väggarna i Sängkammaren och Toilettrummet (1903); det hufvudsakliga snickeriarbetet vid Vindens omändring till tafvelgalleri (1904—1905) äfvensom tillverkning och uppsättning i olika lokaler (1906) af sex ek- och två mahognyskåp för den elektriska belysningen;

snickaren Edvard Johansson (förut anställd hos Benckert J:r), som utförde diverse kompletteringar och ändringar af Kinarummens inredning jämte inredning äfven af »svansen» (1910—1911); panelning i ek af ett vindfång utanför Öfre Kinarummet; invändig beläggning med mahogny af skåpen i Biblioteket (1912); tillverkning och uppsättning af nytt tak, af valnötsträ, i stil med väggpanelerna i Lilla kapprummet efter ritningar af professor Clason (1913); tillverkning af nytt tak af ek till Öfre Kinarummet (1918) samt af tio skåp af mahogny till Gymnastikrummet (1919);

J. A. Lagerqvists Mekaniska Snickerifabrik, som redan 1905 och 1906 utförde ett par virkesleveranser till Tafvelgalleriet och en del mindre arbeten för samma lokal samt från 1919 stod för det hufvudsakliga snickeriarbetet för och i huset, bl. a. följande: ompanelning i ek af Västra vindspassagen samt panelning i ek m. m. af Gymnastikrummet (1920); omspänning på spännramar af väggmålningar och öfverstycken i Sängkammaren, Toilettrummet och Ekvestibulen; mahognyinredning i skåpen i Gymnastikrummet; nytillverkning af fjorton skåp med mahognyinredning i Biblioteket; snickeriarbete vid omändring af Badrum-

met; ompanelning af baktrapporna m. m. samt snickeriarbetet vid yttertakets omtäckning med kopparplåt (allt 1921); 24 st. takfönsterluckor af asp till Tafvelgalleriet (senare borttagna); utbyte delvis af de gamla dörr- och fönsterbeslagen mot nya, äfven dessa från Maison STERLIN, Paris, samt ny omändring af bokskåpen i Biblioteket (1922); ompanelning i ek af Tafvelgalleriet samt komplettering af »Kinasvansens» inredning med fackindelade mynt- och medaljlådor (1923—1925); träinredningen för Höskullens, Selkammarens och Betjäntrummets omändring till museilokaler äfvensom inredning af två källare och ett öfver Lilla kapprummet befintligt utrymme till arkivrum (1924—1926); utbyte af alla ytterfönsterbågar af furu mot dylika af teak eller ek samt diverse snickeriarbete i samband med skoning med kopparplåt af alla fönster- och utvändiga dörrkarmar (1926);

snickarna M. PETTERSSON, NYMAN och LUNDBERG (de senares förnamn ej uppgifna), hvilka nämnas såsom medverkande vid Kinarummens inredning;

snickarna FRANS LUDVIG FREDBERG (f. den 26 Februari 1871, d. den 30 Augusti 1928) och LINUS WILLEHAD PETTERSSON (senare GILLHARDT, f. den 18 Januari 1878, d. den 16 Oktober 1943), båda under många år anställda vid Lagerqvists Snickerifabrik; utförde från 1919 i sin principals uppdrag en väsentlig del af snickeriarbetet i huset, den senare från den 1 April 1927 i WILHELMINA VON HALLWYLS tjänst och äfven efter hennes bortgång ända till sitt eget frånfälle verksam såsom husets snickare;

svarfvaren ROBERT NILSSON, som gjorde ledstänger af alm till baktrapporna.

Parkettgolf af ek levererades och inlades i Tafvelgalleriet (1905) af Nordiska Möblerings-Aktiebolaget och i Gymnastikrummet (1920) af Aktiebolaget Åtvidabergs Förenade Industrier.

Hufvudleverantör af steninredningen var W. JAGDMANNS Mekaniska Stenhuggeri, som gjorde främst marmorinredningen i olika stensorter i Nedre vestibulen med trappuppgång samt i Öfre vestibulen, vidare sex af de i rumsinredningarna ingående öppna spisarna i olika slags marmor, nämligen dem i Mottagningsrummet, Matsalen, Stora salongen, Rökrummet, Hvardagssalongen och Biljardrummet, äfvensom en första marmorinredning i Badrummet. Dessutom utförde JAGDMANNS Stenhuggeri och det 1898 därmed sammanslagna Aktiebolaget ANDERSSONS Mekaniska Stenhuggeri en hel del i steninredningen ingående smärre arbeten samt levererade diverse material.

Plansten i mindre partier levererades af N. A. NILSSON, C. SAMUELSON och A. A. GERLOFSSON.

Ombeklädnad af gårdsfasaderna med granit utfördes (1923—1924) af Aktiebolaget Förenade Granitindustrier.

I samband med omläggning af aflopps- och värmeledningssystemet under Gården verkställde byggnadsingeniören IVAN B. PERSON ombeläggning af gårdsytan med granitplattor (1925—1926) i stället för den ursprungliga furukubbsbeläggningen, likaså af Terrassen. Nyssnämnda bolag levererade (1931) en i Hoburgskalksten huggen afslutningsrosett, som uppsattes i hjässan af det mindre stjärnhvalfvet i Portgången. Ritningar till pålning under förut ej pålade delar af Gården utarbetades af LOOSTRÖM & GELIN, byggnads- & konstruktionsbyrå. Teakkubb för ombeläggning af Portgången levererades (1927) af grosshandlaren TEODOR ERICSON, och inläggningen verkställdes af Aktiebolaget Armator.

Gips- och stuckarbeten utfördes af bildhuggaren R. SUNDELL, som levererade och uppsatte hvita stuckskifvor till beklädnad af väggytorna i ekonomilokalerna, vidare taklister af gips i Sängkammaren, Toilettrummet, Gästrummen, Mottagningsrummet, Lilla kapprummet, Lilla salongen (där senare borttagna, jfr sid. 69) och kontorslokalerna, stod för

modellering och uppsättning af de rikt ornerade taken och taklisterna i Nedre och Öfre vestibulerna samt Stora salongen, vidare gjorde skisser och modeller bl. a. till en del marmordetaljer i Stora trappuppgången samt utförde väggbeklädnad af marmorit i toilettrum, garderober m. fl. lokaler.

Allt målningsarbete i huset var under de första åren anförtrodt åt firman HOLMGREN & KJELLBERG (innehafvare W. F. HOLMGREN och E. HJ. KJELLBERG), senare — efter HOLMGRENS utträde ur firman — åt KJELLBERG ensam. Tillika utförde firman en hel del förgyllningsarbete, bl. a. i Stora salongen, Sängkammaren, Gästrummen och Kägelbanan samt förgyllde en del ventilgaller äfvensom räcket i Ektrappan (senare mera varaktigt omförgylldt af HERMAN GEIST). Förgyllningsarbete utfördes vidare af Metallfabriks-Aktiebolaget C. C. SPORRONG & Co. — flertalet ventildragare, ventilgaller samt låsvred, strömbrytarlock etc. Listverk och dörramar till inredningen i Porslinsrummet förgylldes af Guldsmeds-Aktiebolaget i Stockholm, som dessutom förgyllde en mängd dörr- och fönsterbeslag etc. äfvensom de båda kandelaberfigurerna af brons på marmorfrisen öfver spisen i Stora salongen. Med förgyllning af ett antal dörrvred och hylsor bidrog slutligen juvelerarfirman J. E. TORSK (innehafvare fröken SIGRID M. TORSK).

I Porslinsrummets dekorering ingående bronslister och bronsgaller samt pärllist jämte ornament till den öppna spisen i Stora salongen gjordes af Konst- och klockgjuterifirman K. G. BERGHOLTZ & Co. Mässingsramar till glasdörrarna i skåpen i Kinarummen m. m. levererades af Svenska Metallverkens Försäljnings-Aktiebolag, som likaledes levererade mässing till takbelysningen i Kägelbanan.

Från konst- och antikvitetshandlaren A. MATSSON inköptes ett parti gammalt gyllenläder till väggbeklädnad i Lilla kapprummet och från friherre EMANUEL CEDERSTRÖM ett dylikt, som efter af målaren CARL L. HÖGBERG utförd lagning användes till väggbeklädnad i Biljardrummet. Föreningen Handarbetets Vänner restaurerade och kompletterade — efter en af arkitekten BROR EDUARD ALMQUIST komponerad kartong — två väfda tapeter (gobeliner), som uppsattes i Matsalen, likaså en hos antikvitetshandlaren ALESSANDRO SCAVINI i Intra, Italien, inköpt svit af sex dylika tapeter, som uppsattes i Stora salongen och Lilla salongen. Sidenfabrikantfirman G. & R. HAMOT i Paris tillverkade efter beställning röd sammet jämte guldgaloner till beklädnad af väggfälten i Hvardagssalongen — med hopsyningen biträdde Handarbetets Vänner — likaså sidentapeter med kantband af guldgaloner till Rökrummet.

Glasmästeriarbetet utfördes till hufvudsaklig del af firman C. L. SCHÖNOW & Co. — senare Aktiebolaget med samma namn — som levererade och insatte glas af olika slag i fönster samt glas- och skåpdörrar samt utförde annat arbete inom yrket i huset. Det mera konstmässiga glasarbetet, såsom hopfogning och insättning af s. k. buteljbottenglas m. m., utfördes af firman NEUMANN & VOGEL, Stockholms Glasmåleri. »Buteljbottnarna» hade förvärfvats af makarna VON HALLWYL mest under resor i Schweiz hos guldsmeden och konsthandlaren J. BOSSARD i Luzern, delvis i Rapperswil hos ej namngifven säljare. NEUMANN & VOGEL verkställde jämväl utbyte af de ursprungliga, i Schweiz förvärfvade antika originalfönstermålningarna i innanfönsterrutorna i Biljardrummet, Matsalen samt Öfre och Nedre vestibulerna mot kopior, på beställning utförda af glasmålaren H. MEYER i Zürich. Provisoriska fönsterbågar med glas levererades af arkitekten GUST. SJÖBERG. Spegelglas till skåpdörrarna i Kinarummen levererades och insattes af N. A. HEDJERSON.

Konstgjuterifirman OTTO MEYER & Komp., senare Aktiebolaget Förenade Konstgjuterierna f. d. OTTO MEYER & Komp., ännu senare OTTO MEYERS Konst-Metall- & Zinkgjuteri (innehafvare sedan 1921 ARNE SPANIER), utförde det stora flertalet arbeten af

brons, såväl konstnärliga som handtverksmässiga, sålunda så godt som alla i den konstnärliga utsmyckningen ingående bronsskulpturer, vidare det nya utvändiga konstsmidet, såsom balkongkonsoler, balkongräck och fönstergaller, allt fönsterspröjsverk, inre trappräck, de båda nya gårdslyktorna (af oxiderad koppar), tornspira, fönsterskoningar (ett mindre antal), låsvreden m. fl. bronsdelar till gat- och gårdsportarna, restaurerade och kompletterade de från guiden på Hôtel de Paris i Sevilla DOMINGO RANZINI inköpta bronsrosetterna till den förra porten, tillverkade 138 st. portknappar af brons till samma port samt tillverkade och uppsatte (1925) längs väggarna i Tafvelgalleriet ett räck af oxiderade mässingsrör o. s. v. Gjutningen i brons af ELLEN ROOSVALS, f. VON HALLWYL, figurgrupp »Dansen» utfördes undantagsvis af hofkonstgjutaren HERMAN BERGMAN. Två antika portklappar af brons till gatporten inköptes från H. BUKOWSKIS Konsthandel.

Entreprenör för elektriska belysnings- och kraftanläggningarna var LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag, som äfven utförde en rad utvidgningar och omändringar af den ursprungliga installationen. Samma firma gjorde en elektrisk portöppningsanordning, hvilken emellertid snart nog slopades och ersattes med en af civilingeniören ALBAN ENGELBERT JACOBI konstruerad, af Nya Aktiebolaget Atlas tillverkad låsmekanism. De till belysningen hörande särskilda trävreden till strömbrytarna tillverkades af svarfvarna JOHN A. BERGSTRÖM och Karl PETTERSSON efter modell af byggmästaren OLOF MATTSSON. De ursprungligen bakvändt koniska porslinsbrickorna afslipades till cylinderform af Aktiebolaget ANDERSSONS Mekaniska Stenhuggeri. Svarfvade vred och brickor tillverkades äfven af VIKTOR ANDERSSONS Snickerifabrik. LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag installerade jämväl en större motor för drift af en från Svenska Vacuum Cleaner Aktiebolaget, Göteborg, inköpt stationär dammsugningsapparat (senare bortskänkt) äfvensom en mindre motor för drift af ett antal flyttbara dammsugare.

Entreprenör för person- och mathissanläggningarna, såväl de ursprungliga som under årens lopp gjorda ändringar, var firman GRAHAM Brothers. Utöfver entreprenaden inköptes rabitzduk dels från ANTON SIGNEULS, dels från VICTOR JEANSSONS Järnhandel. Nödigt smidesarbete utfördes af smeden NILS MALMSTRÖM.

Telefoner inleddes dels af Stockholms Allmänna Telefon-Aktiebolag, dels af Kungl. Telegrafverket. Lokaltelefon anlades af Kautschuk- & Guttaperkavaru-Aktiebolaget KUNTZE & Co., likaså ringledningssystem med därtill hörande alarmsystem. (Ett särskildt ringledningssystem för gatporten uppsattes af LUTH & ROSÉNS Elektriska Aktiebolag.) En talrörsförbindelse (i bruk blott några få år) mellan Öfre serveringsrummet och Köket samt mellan Kägelbanan och serveringsrummet uppsattes af metallfabrikören WILLIAM HEGARDT.

Allt kakelugnsmakeriarbete, såsom rifning och återuppsättning af gamla samt uppsättning af nya kakelugnar, likaså det i köksspisarnas uppsättning ingående kakelugnsmakeriarbetet, utfördes af kakelugnsmakaren J. O. HOLM. Undantag utgjorde dock två gamla flata kakelugnar, hvilka refvos och ersattes med nya af kakelugnsmakaren P. J. MATTSSON. En från P. H. LUNDGRENS kakelfabrik inköpt ny flat kakelugn uppsattes (i Yttre kontoret) af HOLM. I ett senare skede af husets tillvaro utförde kakelugnsmakaren H. G. ULIN kakelbeklädnad af väggar och tak i Köket och Personalens matrum m. fl. kakelarbeten. För uppvärmning af baktrapporna inköptes två s. k. revoltkaminer från firman J. O. HAMMARS Efterträdare (innehafvare AXEL HERMANSSON och G. R. HELÉN).

Entreprenör för värmelednings- och ventilationssystemet var alltifrån första början civilingeniören HUGO GUSTAF THEODOR THEORELL (f. den 1 Juli 1859, d. den 6 juni 1945), som planlade och utförde såväl den ursprungliga anläggningen som de efter hand påkallade utvidgningarna och omändringarna af systemet. Extra ledningsrör af Höganäsgods (ut-

öfver de i entreprenaden ingående) levererades af grosshandelsfirman WAHLIN & Co., ventilgaller af bl. a. C. C. SPORRONG & Co., Ljusne Mekaniska Verkstad och mekanikern J. O. KOLLBERG, hvilken sistnämnde äfven på beställning tillverkade 66 st. sotfångare för rening af kalluften. Chiffon till filter i dessa inköptes i Frejamagasinet, från DAVID GROVE i Berlin införskrefvos patentluftfilter, från ingeniör TH. E. WAWRINSKYS Patentbyrå anskaffades en försöksmaskin för förbättring af värmeledningens funktion, firman AXEL BRUNDIN levererade ett par luftreningsapparater (vattenspridare) för insättning i varmluftskanalerna, J. & C. G. BOLINDERS Mekaniska Verkstads Aktiebolag tre elektriska fläktar samt plåtslagerifirman GUSTAF KARLBOM & Co. 28 st. näthufvar (sotsilar) till luftkanalerna. När 1907 öfvergång från varmluftsystem till ångvärmesystem beslöts, anlitades äfven för installering af det nya systemet ingeniör THEORELL. Till den nya anläggningen bidrogo vidare bl. a. grosshandlaren WILHELM HARMSEN med bronsduk till luftsilningen i kalluftskanalerna, Yxhults Stenhuggeri-Aktiebolag med plansten till golf i varmkamrarna m. m. samt plåtslagerifirman NILSSON & STRIDSBERG med yttermantlar af järnplåt till ångpannorna och ventilationsledning m. m. För insättning i ett par luftkanalmynningar i Nedre vestibulen levererade OTTO MEYERS Konstgjuteri (innehafvare ARNE SPANIER) två galler af brons. Flyttbara elektriska kaminer för uppvärmning af de lokaler i huset, hvilka ej voro inbegripna i det nya värmeledningssystemet, inköptes dels från LUTH & ROSÉNS, dels från HJALMAR LÖFQUISTS Elektriska Aktiebolag.

Till de båda kassahvalfven levererades ursprungligen af J. F. BACKMANS Kassaskåpsfabrik två kassahvalfsdörrar af den tiden vanlig konstruktion tillika med en dylik dörr till Arkiv I äfvensom senare ett extra kassaskåp till Lilla kassahvalfvet. 1907 utförde E. A. ROSENGRENS Kassaskåpsfabrik, Göteborg, en genomgripande omändring af Stora kassahvalfvet medels insättning af ett pansarhvalf samt af en brand-, dyrk- och inbrottsfri samt thermitsäker kassahvalfsdörr m. m. Kassahvalfsdörr till ett 1927 inredt nytt arkivrum i källaren levererades af Aktiebolaget J. ISAKSSON & Co., kassaskåpsfabrik.

Till inredningen af kägelbana och bibliotek medverkade — utöfver förut omnämnda — firman LUNDELL & ZETTERBERG med hvitbok till haklisterna i bokskåpen, smeden HJ. SAMUELSSON med haklister af järn, Aktiebolaget WICANDERS Korkfabriker med korkmaterialet till fyllning såväl i taket som under golfvet i Kägelbanan äfvensom läderhandelsfirman C. V. KLINT (innehafvare G. FRYCKSTRAND) med läder till madrasser för beklädnad af väggen bakom kägelgården etc., ett arbete som utfördes af tapetseraren AXEL INGELMAN.

Entreprenör för vatten- och afloppsledningarna var ända från början af byggnadstiden ingeniör AXEL BRUNDIN, senare Aktiebolaget Installatör med BRUNDIN såsom verkställande direktör. Firman medverkade jämväl vid senare verkställda omändringar af Badrummet — ett nytt badkar (det fjärde i ordningen och sista) levererades (1922) af Aktiebolaget J. M. LUNDHOLM — liksom äfven vid inredningen (1925) af ett badrum för husets personal. Vid utbytet (1913) af det ursprungliga torrklosettsystemet, leverantör firman J. MARINO & Co. (innehafvare RICHARD W. DITZINGER), mot vattenklosettsystem utfördes den nya anläggningen af Aktiebolaget Installatör, som undantagsvis anlitades jämväl för värmeledningens utsträckning till Personalens badrum och till Höskullen i samband med denna lokals omändring till museirum äfvensom för leverans och uppsättning af skyddsräck af kopparrör på yttertaket.

Den för den ursprungliga beläggningen af Gården afsedda furukubben kokades i kreosotolja på en af arkitekten GUST. SJÖBERG uthyrd tomt (S:t Eriks-gatan 14) genom direktören P. E. RINGQUISTS försorg i en af ingeniören C. CLAUSEN uthyrd koksgryta på en af Aktiebo-

laget Separator uthyrd pannmur. För besåning af de icke träkubbelagda partierna af Gården inköptes gräsfrö från Stockholms Fröhandel (innehafvare Aug. P. Andersson). Fuchsior och tujor för plantering i gräsmattorna införskrefvos från John och Gust. Carlssons trädskolor i Farmsen vid Hamburg. Plantering utfördes af trädgårdsmästaren W. Söderberg, annat trädgårdsarbete af Axel Lindholm. För täckning af brandmursytorna kring Terrassen införskrefs från L. Späths trädskola, Berlin, ett parti murgröna, som planterades i 49 st. blomsterlådor af tjock kopparplåt, levererade af J. G. Schuberth & Son. Från Erik Gillbergs laggkärlsaffär inköptes 12 st. blomkrukor af ek med förtenta kopparband, hvilka uppställdes utmed hvardera terrassbalustraden och i hvilka lika många tujor planterades.

När 1939 beslut fattades om öfvergång till oljeeldning och i samband därmed om återgång till det gamla varmluftsystemet för husets uppvärmning, uppdrogs åt Hugo Theorells Ingeniörsbyrå Aktiebolag att uppgöra plan och beskrifning öfver omändringsarbetena, åt Aktiebolaget Clausens Gas- & Vattenledningsaffär att utföra värme- och ventilationsanläggning samt vatten- och afloppsledning, åt Svenska Petroleum-Aktiebolaget Standard att utföra oljeeldningsanläggning, åt Svenska Elektromekaniska Industriaktiebolaget, Hälsingborg, att verkställa ändring och nyanläggning af de elektriska ledningarna samt åt byggmästaren Edvin Rundlöf att utföra nödiga byggnadsarbeten. Plan och beskrifning öfver de elektriska installationerna utarbetades af civilingeniören Hjalmar Klingberg. Intendenten i Kungl. Byggnadsstyrelsen Knut Bildmark medverkade med utarbetande af entreprenadhandlingar och byggnadsritningar samt med byggnadsledning etc. Ritningskopior utfördes af Aktiebolaget Teknisk Kopia. Slutbesiktning af rörlednings- och ventilationsanläggningar verkställdes af ingeniören i Kungl. Byggnadsstyrelsen Erik O. Jonsson. Dessutom anlitades Aktiebolaget Enköpings Verkstäder för plåtbeslagning af 10 st. dörrar samt Elektriska Aktiebolaget Helios för leverans af en elektrisk spis till Personalbostaden.

d. Wilhelmina von Hallwyls insats.

Härmed skulle alla — eller så godt som alla — som medverkade till Hallwylska husets tillblifvelse, liksom äfven alla, som ha varit med om att utföra under årens lopp påkallade större omändringar i byggnadens inre och yttre, vara nämnda. Förteckningen öfver de medverkande skulle dock icke vara fullständig, om där saknades ett namn, som i den föregående historiken har nämnts en och annan gång mera i förbigående men hvars bärarinna i själfva verket spelade en mycket betydelsefull roll icke blott vid byggnadens uppförande utan äfven såsom initiativtagarinna till flertalet senare vidtagna större och mindre omändringar, nämligen Wilhelmina von Hallwyl, f. Kempe.

Förut har framhållits, att byggnadens arkitekt, professor Clason, af makarna von Hallwyl fick så godt som oinskränkt fullmakt att bestämma såväl byggnadsstil som byggnadsmaterial och detaljer. Men gifvet är, att han det oaktadt ofta nog under byggnadsarbetets gång rådförde sig med sina uppdragsgifvare.

Särskildt sedan inredningsarbetet i början af 1896 hade kommit i gång, ådagalade husets blifvande härskarinna ett allt lifligare intresse för detta arbetes detaljer. Enligt hvad hon själf berättar i sina »Årsanteckningar» för nyssnämnda och närmast följande år, var hon

»hela dagarna på (byggnads-)platsen och följde professor CLASON, som hvarje onsdag och lördag vid bestämd tid kom för att se, hvad som blifvit gjordt och hvad som skulle göras». »Rätt ofta», fortsätter hon, »voro jag och professor CLASON af olika mening, ofta fick jag ge efter, men ofta fick jag rätt, och nog får jag tillstå, att jag på ett ohyggligt sätt pröfvade professor CLASONS tålamod» . . . »När huset var färdigt och allt var till allmän belåtenhet, kom professor CLASON så snällt till mig och sade: —Tack för alla småsaker grefvinnan drifvit igenom. Jag ser nu, att de spela större roll, än hvad man kunnat tänka sig.» Vid sina besök i huset var WILHELMINA VON HALLWYL i allmänhet åtföljd af sin sällskapsdam, fröken IDA UHSE. 1897 var hon från årets början till den 17 Maj — dagen innan hon jämte sin make anträdde en utrikes resa — äfvenså 1898 »från årets början till den 15 Maj», d. v. s. dagen före inflyttningen, likaledes »alla dagar i bygget».

Hvad WILHELMINA VON HALLWYL framför allt höll på, var att inredningen skulle i hvarje detalj bli gedigen, förstklassig och enhetlig. Papperstapeter på väggarna afskydde hon, och sådana finnas ej heller i ett enda rum i huset, utan väggarna äro antingen klädda med på muren spänd oljemålad väf, helt och hållet eller delvis panelade i ek, valnötsträ, alm eller furu med fälten klädda med sammet, siden, gyllenläder, gobelänger, väggmålningar eller på duk målade inramningar — vestibulerna ha väggarna klädda med hvit marmor, likaså Badrummet, Köket med kakel. Inga skurgolf förekomma, utan alla rum, äfven betjäningens, likaså gångar och passager, ha parkettgolf, där de ej ha golf af marmor eller annan sten — undantag utgöra blott rummen i Gårdskarlslägenheten, som ha vanliga plankgolf med korkmattor. Allt hvad imitationer heter synes ha varit husets härskarinna en styggelse. I s. k. ekimitation målade dörrar fingo ej förekomma annat än i vissa ekonomilokaler. Betecknande är, att dörrarna från våningarna utåt baktrapporna blott till sin yttre hälft äro af furu, ekimiterad och fernissad, men till inre hälften af massiv ek.

En mängd detaljer i inredningen ha utformats efter hennes uppslag och anvisningar. Att alla strömbrytarvred jämte tillhörande lock skulle göras såvidt möjligt i samma färg och material som den omgifvande väggytan och dosorna infällas jäms med panelytan, för att icke helhetsintrycket i vederbörande lokal skulle störas, var, såsom förut (sid. 106) är framhållet, hennes idé.

Det öfvervägande flertalet större omändringar i husets inre och yttre, hvilka företogos i senare skeden af dess tillvaro, torde hon ha tagit initiativet till. En väsentlig del af dem påkallades af de växande samlingarnas behof af utrymme — samlingarna voro hennes verk och stora intresse. Genom ominredningarna af Entresolrummet till silfverkammare, af Nedre vinden till tafvelgalleri, af Höskullen till museilokal, genom inredningen af Kinarum o. s. v. fick hon detta behof tillgodosedt. Att hon var den drifvande kraften äfven vid en hel del andra omändringar, afseende utbyte af det gamla materialet mot nytt, mera gediget och hållbart, kan ej heller betviflas. Åtskilliga af omändringarna bekostade hon för öfrigt, om icke alltid helt och hållet, så dock till väsentlig del, med sina privata medel. Så var fallet bl. a. med Kinarummens inredning och med yttertakets ombeklädnad med kopparplåt. När hon sedan genom makens bortgång (i Februari 1921) fick fullt fria händer att förfoga öfver afkastningen af en mycket betydande förmögenhet, disponerade hon den med slösande frikostighet till husets och samlingarnas bästa. Det var därefter, som hon satte i gång med så kostsamma och vidlyftiga omändringar som exempelvis ombeklädnaden af gårdsfasaderna med granit, ombeläggningen af Gården och Terrassen med samma material, utbytet af allt utvändigt konstsmide af järn mot likadant af brons o. s. v., allt med det målet för ögonen att förläna största möjliga motståndskraft och varaktighet åt den skapelse, Hallwylska huset med samlingar, som hon och hennes make hade skänkt till Svenska Staten.

En tämligen allmän föreställning torde nog i alla fall vara, att denna donation, så storslagen den än kanske erkännes vara, likväl icke kan tänkas ha inneburit någon större uppoffring för gifvarna. Måhända kan det då i detta sammanhang vara på sin plats att infria ett löfte, som WILHELMINA VON HALLWYL ej långt före sin bortgång tog af en sin medarbetare i katalogverket, nämligen att det på lämpligt ställe i verkets första del skulle utsägas, att det hade kostat henne »många års hårda strider att öfvervinna motståndet» mot hennes tanke — ty den var hennes och ingen annans — att hus och samlingar skulle skänkas till Svenska Staten.

V. ARBETS- OCH SOCIALA FÖRHÅLLANDEN.

a. Tim- och ackordslöner.

Vid tiden för Hallwylska husets uppförande, alltså på 1890-talet, kan den sociala lagstiftningen i vårt land sägas ha legat i sin linda. Den just 1890 hållna första internationella arbetarskyddskonferensen hade väl uttalat önskvärdheten af en rad bestämmelser till skydd åt yrkesarbetare, men till lagstiftningsåtgärder på detta område hade det åtminstone här i landet ännu ej hunnit komma. Ännu fanns i svensk lag ingenting stadgadt exempelvis vare sig om ersättning för skada genom olycksfall i arbete eller om normalarbetsdag. De längre fram så inflytelserika fackföreningarna hade ej heller ännu börjat spela någon mera framträdande roll vid uppgörelser om arbetsvillkor. Hvarken i aflönings- eller arbetstidsfrågor brukade de i allmänhet ingripa, utan dylika frågor reglerades vanligen genom skriftliga aftal mellan arbetsgifvaren och förmannen — »basen» — eller förmännen för vederbörande arbetslag, som hade muntlig öfverenskommelse med »basen». S. k. kollektivaftal mellan organisationer af arbetsgifvare och arbetare hade ännu ej kommit i bruk.

Ett för tiden typiskt dokument är bland andra sådana ett i husets arkiv bevaradt kontrakt af den 20 Juni 1894 (Dok. 66 i »Nybygget Hamngatan 4», jfr äfven sid. 32) mellan bygg-herren och tre stenhuggarförmän angående inmurning af natursten i byggnadens fasader och portgång. Där stadgas bl. a. att timpenningen för ackordstagare och stenhuggare ej skulle få öfverstiga 45 öre, medan öfriga arbetare skulle betalas »efter gångbart pris». Ej ens »basarna» hade sålunda högre timpenning än 45 öre, frånsedt enstaka undantagsfall, då någon af dem kunde komma upp till 50 öre. En viss ekonomisk fördel framför de vanliga arbetarna hade dessa förmän dock: vid den slutliga ackordsuppgörelsen — i Mars 1896 — fingo de mellan sig dela då resterande ackordsbelopp, Kr. 1 358: 28, hvaraf alltså på hvardera kommo Kr. 452: 76. Beräknas hela ackordstiden till omkring 530 arbetsdagar à 10 timmar, så befinnes detta »basarnas» inkomsttillägg pr timme ha stannat vid ungefär 8 ½ öre, hvilket väl må betecknas såsom synnerligen måttligt.

Stenhuggarna voro för öfrigt bland de högst betalda arbetarna vid bygget. En särställning intogo till en början ett antal stenhuggare, som hade på sin lott att färdighugga den af fabrikören Herman Lindström, Visby, levererade Gotlandskalkstenen till Porthvalfvet etc. De voro nämligen anställda hos och aflönades af leverantören, som hade sändt upp dem till Stockholm för detta arbetes fullbordande. Om deras aflöningsförhållanden lämna byggets dagsverkslistor följaktligen ingen upplysning. Sedan Lindström under förut (sid. 28 ff.) nämnda omständigheter hade nödgats i förtid frånträda sin befattning med leveransen i fråga, öfvergingo dessa hans arbetare i byggherrens tjänst och fingo därefter sin aflöning af honom. Ej heller deras timpenning öfversteg 45 öre, dock med undantag dels för 1 man, som hade 50 öre, dels för ornamentstenhuggaren Carl Müller, som var tillsyningsman öfver denna del af arbetet och därför uppbar en hel krona i timmen.

Ett trappsteg lägre på löneskalan än stenhuggarna stodo till en början murarna. Deras, d. v. s. de utlärdas, äfven »basens», timpenning var ursprungligen 40 öre. En son till byggmästare Olof Mattsson, ännu ej utlärd i muraryrket, fick börja med 25 öre i timmen. I Maj 1895 höjdes de utlärda murarnas timpenning till 45 och lärlingens till 40 öre. Allra längst ned på löneskalan stodo handtlangerskorna, »mursmäckorna», som första tiden aflönades med 20 öre i timmen, medan deras manliga kolleger kommo upp till 25 öre. Senare steg handtlangerskornas timpenning till 22 à 23 öre, och en af dem kom slutligen — i Maj 1897 — så högt som till 25 öre, men däröfver nådde ingen af dem. Hvad de utlärda murarnas aflöningsförmåner angår, dröjde det ett par år, innan de rörde sig vidare uppåt. Först i April 1897 fick »basen» sin timpenning höjd till 50 öre, och ännu något senare steg de vanliga murarnas till samma belopp. Efter något år — i Juli 1898 — tog »basens» timpenning ytterligare ett litet steg uppåt — till 55 öre — och blott ett par veckor senare ännu ett, nu till 60 öre. Till samma belopp höjdes samtidigt timpenningen för hans nyss omnämnde brorson Anders Mattsson och någon vecka senare äfven för öfriga murare. Sedan dröjde det till fram på det nya århundradet, innan 60-öresstrecket öfverskreds.

Ännu något mindre gynnade i lönehänseende än murarna voro timmermännen. Deras timpenning var första tiden 30 öre, i somliga fall blott 25 öre, steg i Maj 1895 till högst 35 öre, fram på följande år först till 40 och senare till 43 öre samt i Juni 1897 slutligen till 45 öre. Sistnämnda timpenning synas byggnadssnickarna redan från början ha haft. En del af dessa senares arbete utfördes för öfrigt på ackord. Äfven deras timpenning höjdes snart nog till jämnhöjd med stenhuggarnas och murarnas, alltså till 50 öre, för att mot slutet af den egentliga byggnadstiden stiga ytterligare till 60 öre.

Mera växlande — allt efter arbetets art — voro de s. k. diversearbetarnas aflöningsförhållanden. Dessa arbetare kunde ha ned till 20 öre i timpenning men också åtskilligt däröfver, stundom 45 öre. Anmärkas må, att dagsverkslistornas affattning ofta nog gör det svårt, ibland omöjligt att särskilja de olika arbetarkategorierna.

Ordinarie aflöningsdag var ursprungligen hvarannan lördag, senare af lämplighetsskäl fredag. När aflöningsdagen kom, hade emellertid arbetarna i regel redan uppburit första veckans lön »i förskott», såsom det hette, fastän den i själfva verket ju då redan var intjänad.

b. Ännu ingen begränsning af arbetstiden.

För arbetstidens längd funnos, såsom nyss och på sid. 233 har framhållits, ännu ej några bestämda gränser. I allmänhet arbetades emellertid vid bygget 10 timmar om dagen. Men ofta nog höllo somliga arbetare på både 11 och 12 timmar, i mera sällsynta fall ända till 14. Ville någon arbeta längre än kamraterna, så var det ingen som hindrade honom, men åtminstone de första åren af byggnadstiden var hvad som senare kallades »öfvertidsarbete» icke högre betaldt än det under vanlig arbetstid utförda — egentligen ett själfklart förhållande, eftersom, i saknad af lagstadgad normalarbetsdag, begreppet öfvertid ännu icke var infördt i arbetsterminologien. Första gången ordet öfvertidsarbete dyker upp i husets handlingar, är på en dagsverkslista för den 4—16 Juni 1897. Det är fråga om ett ackordsarbete — borrning i järnbalkar — men huruvida betalningen, 16 öre pr borrhål, var högre än den vanliga, därför att arbetet utfördes »på öfvertid», är omöjligt att afgöra. Samma slags arbete förekom under de två närmast följande 14-dagarsperioderna och betecknas på dagsverkslistorna likaledes såsom öfvertidsarbete. Dagsverkslistorna äfven för tiden den 4 Juni—15 Juli 1898 upptaga såsom öfvertidsarbete borrning i järnbalkar, fortfarande mot ackordslön af 16 öre pr hål, dock med undantag för ett hål, som — af icke nämnd anledning —

betalades med Kr. 1: 50. På listan för tiden den 30 Juli—12 Augusti är såsom öfvertidsarbete upptagen »nedlangning af affall från terrasserna» för Kr. 30—tydligen aftalad ersättning, sannolikt dock icke högre än den normala. För »elektriska öfvertidsarbeten» under icke uppgifvet antal timmar veckorna den 17—30 Juni 1899 betaldes Kr. 23, och under perioden den 21 Oktober—3 November samma år hade enligt dagsverkslistan två man »öfvertidsarbete» 26 timmar à 50 öre. Nattarbete förekom undantagsvis, då särskild brådska rådde. För sandstenslossning nattetid betaldes den 1 December 1893 med 10 öre till 40 öre förhöjd timpenning, tillhopa Kr. 11: 10, och för samma slags nattarbete fingo närmast följande dag stenhuggare betaldt efter 35 + 10 öre pr timme och två »basar» efter 40 + 10 öre, medan »arbetskarlar» fingo nöja sig med 25 + 10 öre, summa för hela lossningsarbetet Kr. 34: 80. För nattarbete med länspumpning i grunden betaldes den 23 Februari 1894 25 öre pr timme utan förhöjning. Allt enligt dagsverkslistorna. En »extra gratifikation för nattarbete» af Kr. 7 är upptagen på byggnadsingeniör WIDELLS nota för den 30 Juni 1894, men arbetets art finns ej närmare angifven.

Nattvaktens timpenning var till en början vanligen 20, senare 23 öre, och hans tjänstgöringstid 13—14 timmar. Söndagsvakten hade samma begynnelselön och 12 timmars tjänstgöring. Äfven portvakten började med en timlön af 20 öre, som dock nästan omedelbart höjdes till 22 och slutligen till 25 öre. Hans dagliga tjänstgöringstid var 10—12 timmar. Såväl portvakt som nattvakt tjänstgjorde äfven alla sön- och helgdagar, gifvetvis utan höjning af timlönen. Från Januari 1898 var portvakt anställd med fast månadslön af Kr. 100, hvartill senare kom bostadsersättning. Gårdskarl anställdes från November samma år, likaledes med en månadslön af Kr. 100 och därjämte fri bostad i den för honom afsedda lägenheten i huset.

Med de arbetslöner, som betaldes vid bygget — de voro de på den tiden allmänt gängse — är det gifvet, att byggnadsarbetarnas förtjänster trots den jämförelsevis långa arbetstiden måste bli knappa. En arbetsdag om 10—12 timmar gaf, äfven med en så pass hög timlön som 60 öre, ej mer än Kr. 6, högst 7: 20 i dagsinkomst, motsvarande Kr. 36, högst 43: 20 pr arbetsvecka. Men 60 öre var ju en maximitimlön, som förekom först mot slutet af byggnadstiden och dit, såsom har framgått af det här förut sagda, blott en mindre del af arbetarna någonsin nådde upp. De öfriga, de som förtjänade blott 40, 30, ja ända ned till 25 och 20 öre i timmen, måste ju ha stått existensminimum helt nära. Utan tvifvel, men det måste ihågkommas, att penningvärdet på den tiden var ofantligt mycket högre, än det fram på 1900-talet blef. En inkomst, som nu för tiden skulle betyda rena nöden, kunde på 1890-talet väl räcka till lifvets nödtorft. En annan sak var, att arbetstillgången vid bygget långtifrån alltid förslog till full sysselsättning åt alla där anställda. På dagsverkslistorna förekomma många fall, då arbetsförtjänsten pr vecka för någon eller några — af denna anledning, kanske också till följd af sjukdom — stannade vid blott några få kronor. Den som sålunda utan egen förskyllan drabbades af arbetsbrist eller rent af arbetslöshet, fick reda sig bäst han kunde. På förhand var ingenting ordnadt i syfte att komma honom till hjälp.

c. Olycksfallsförsäkring — fri sjukvård.

Om det sålunda icke kan sägas ha varit enligt en senare tids uppfattning tillfredsställande sörjdt för jämn tillgång på arbete för de vid bygget anställda, må dock framhållas, att på ett par andra områden mycket humana principer tillämpades af byggherren i hans förhållande till arbetarna. Redan i ett så tidigt skede af byggnadstiden som den 1 Juni 1894 lät han

i Försäkrings-Aktiebolaget Fylgia mot kroppsskada genom olycksfall i arbetet försäkra de vid bygget sysselsatta, »murare, stenhuggare, handtlangare och verkmästare» (se försäkringsbrefvet), beräknade till 50 man, för Kr. 1 000 pr man, tillhopa Kr. 50 000, och mot en sammanlagd provisionell årspremie af Kr. 400 eller 8 ‰, detta ehuru ersättningsplikt för dylika fall ännu icke var genom lag ålagd arbetsgifvare — det skedde (beträffande vissa industrigrenar) först genom lagen af den 5 Juli 1901.

Den 1 Juni 1895 förnyades denna första försäkring på ytterligare ett år på oförändrade villkor. Den 29 följande Augusti återbetalde emellertid bolaget, enär antalet under året sysselsatta arbetare ej hade uppgått till det beräknade, af den erlagda premien Kr. 48: 85, och en liknande återbetalning skedde den 5 Juni 1896 med Kr. 146: 40. När försäkringen den 1 Juni 1896 åter skulle förnyas, togs den med hänsyn till den väsentligt minskade arbetsstyrkan för blott 30 man och mot en premie af Kr. 240, hvaraf den 8 Juni 1897 återbetaldes för mycket erlagda Kr. 8. Efter ännu ett år förnyades försäkringen på samma villkor, alltså äfven nu mot en årspremie af Kr. 240, hvaraf den 22 Juli 1898 återbetaldes Kr. 66. Den 24 Maj 1898 togs en ny försäkring, nu för blott 3 månader framåt och för ett sammanlagdt belopp af Kr. 20 000 efter 2 ‰, hvarvid premien stannade vid Kr. 40, samt den 1 följande September en sista försäkring för oförändradt belopp men på blott en månad och mot en premie af Kr. 13: 33. Sammanlagda nettokostnaden för olycksfallsförsäkring under åren 1894—1898 af de vid bygget sysselsatta blef sålunda Kr. 1 064: 08. (Se försäkringsbref och Rescontra.)

Utöfver den skadeersättning, som det på grund af olycksfallsförsäkringen tillkom Fylgia att utbetala till i arbetet skadade arbetare vid bygget, åtnjöto dessa till en början fri läkarvård och medicin på byggherrens bekostnad vid fall af sjukdom och skador, ådragna i arbetet. Så utbetaldes den 8 September 1894 till doktor Ulrik Svaneskog ett arfvode af Kr. 53 »för läkarvård åt skadade olycksfallsförsäkrade arbetare» intill den 31 föregående Augusti och den 27 följande Oktober till samme läkare Kr. 50 för läkarvård under September och Oktober. (Se läkarens kvitterade räkningar samt Rescontra Walther von Hallwyl.) Efter sistnämnda datum förekommer i husets räkenskaper ingenting om läkararfvoden för sjukvård åt arbetare. Förmodligen har ersättningen för sjukvård inräknats i skadeersättningssumman. Ytterligare bör kanske nämnas, att till ingeniör C. Widell enligt nota af den 26 September 1894 utbetaldes af honom »för förbandsartiklar enligt läkarräkning» utlagda Kr. 3: 55 samt enligt nota af den 25 Juli 1896 Kr. 2: 02, utlagda »för medicin». Slutligen lade byggmästare Olof Mattsson enligt nota den 4 Oktober 1896 ut Kr. 2: 35 för »medicin åt skadad arbetare». För diverse sjukvårdsartiklar, inköpta Juli—Oktober 1894, betaldes den 12 Januari 1895 till Kungl. Hofapoteket Lejonet Kr. 11: 60. (Se äfven Rescontra.)

d. Ett olycksfall till döds i byggnadsarbetet.

Såvidt af handlingarna framgår, inträffade vid bygget endast tre allvarligare olycksfall, af hvilka ett medförde döden. Detta drabbade den 4 Februari 1896 (jfr sid. 33) stenhuggarförmannen C. O. Råström, som under arbete vid bygget ådrog sig kroppsskada, hvilken var åtminstone bidragande orsak till hans kort efteråt timade död. I betraktande af omständigheterna vid olyckshändelsen och dödsfallet och då af läkarintyget icke framginge, att olycksfallet omedelbart hade föranledt Råströms död, ansåg sig Försäkrings-Aktiebolaget Fylgia, där han ju liksom alla vid bygget sysselsatta arbetare var olycksfallsförsäkrad, ej skyldigt att utbetala hela försäkringsbeloppet, Kr. 1 000, utan erbjöd sig att betala hälften, alltså

Kr. 500, ett anbud som af Råströms barns förmyndare, direktören Carl J. A. Andersson, godkändes (se skadebref från Fylgia med påtecknadt kvitto af förmyndaren samt Rescontra).

I Oktober 1895 ådrog sig arbetaren F. W. Jönson genom olyckshändelse under arbete bråck, som af Fylgias läkare professor John Berg ansågs medföra invaliditetsgrad af 20 %, motsvarande 40 % å försäkringssumman, Kr. 1 000, alltså Kr. 400. Enligt meddelande från Fylgia hade af undersökningen framgått, att den timade olyckshändelsen vore tillräcklig förklaring till bråckets uppkomst, hvadan det sistnämnda beloppet den 25 följande November utbetaldes till den skadade (se dennes kvitto). En olyckshändelse drabbade i December 1896 timmermannen A. P. Ljungqvist, likaledes med bråck såsom följd, detta dock af lindrigare art, att döma af att den af Fylgia honom tillerkända ersättningen stannade vid Kr. 200, utbetalda den 24 Mars 1897. För ett bråckband åt Ljungqvist betaldes den 4 December 1896 till G. L. Jacoby, kirurgisk instrumentmakare, Kr. 5 (se ingeniör Widells räkning den 4 Januari 1897).

Sedan huset hade blifvit färdigt, förekom blott vid större omändringsarbeten, att med sådana sysselsatta arbetare försäkrades mot olycksfall. Ett första fall, såvidt framgår af räkenskaperna, var insättningen af det nya kassahvalfvet år 1907. Den 19 November detta år togs i Riksförsäkringsanstalten, som den 1 September 1902 hade trädt i verksamhet, en försäkring — äfven denna frivillig — å de med nämnda arbete sysselsatta arbetarna. Det rörde sig emellertid om en obetydlighet, i det att försäkringstiden var begränsad till blott 4 dagar och premien ej var högre än Kr. 0: 90. Närmare upplysningar om denna försäkring ha ej kunnat återfinnas i räkenskaperna. Större kollektiva olycksfallsförsäkringar togos, en under hvart och ett af åren 1924, 1925 och 1926, alla i Riksförsäkringsanstalten. Den 4 Mars 1924 uppbar enligt Hufvudbok byggmästare Olof Mattsson »a conto olycksfallsförsäkring» Kr. 330, den 18 Februari 1925 utkvitterade han »i afräkning för olycksfallsförsäkring i Riksförsäkringsanstalten för arbetare i egendomen Hamngatan 4» Kr. 358 (se kvitto) samt den 14 April 1926 »för räkning Riksförsäkringsanstalten» Kr. 393: 54 (se Hufvudbok). Äfven beträffande dessa försäkringar saknas närmare upplysningar i räkenskaperna.

e. Inga arbetskonflikter vid bygget.

Såväl under själfva byggnadstiden (1893—1899) som under senare perioder, då omändringsarbeten inom egendomen pågingo, rådde, såvidt af bevarade handlingar framgår, obruten fred på arbetsplatsen. Inga strejker förekommo, utan uppkomna tvistigheter synas ha bilagts på förhandlingsvägen. Det enda tillbudet till allvarligare konflikt var den här förut (sid. 138) omtalade tvisten rörande murarackordsprisen under arbetet med gårdsfasadernas ombeklädnad med granit hösten 1924. Men ej heller den gången kom strejk till utbrott, utan parterna enades i godo, låt vara att uppgörelsen blef kostsam nog för arbetsgifvarparten.

Det ifrågavarande konflikttillbudet torde för öfrigt, då dess afveckling utgör en talande illustration till den sociala omhvälfning, som hade ägt rum här i landet under 1900-talets första årtionden, förtjäna att ytterligare belysas. Uppenbarligen hade de af vederbörande arbetarlag begärda ackordsprisen för murararbetet i fråga synts arbetsledningen för högt tilltagna och lägre pris erbjudits af denna. Innan underhandlingarna i prisfrågan hade ledt till uppgörelse, ville murare och handtlangare ej börja arbetet, men för att ej gå miste om någon dags arbetsförtjänst uppehöllo de sig enligt aftalets ordalydelse »på arbetsplatsen», närmare bestämdt i Stallet och i källaren därunder, där de — enligt en i huset bevarad muntlig tradition — fördrefvo väntetiden med kortspel. När uppgörelse omsider kom till stånd, innebar den, att murarlaget hade att tillgodoräkna sig, utöfver betalning för utfördt arbete,

Kr. 9 129: 78 för 1 166 väntetimmar, »dagtimmar», à Kr. 7: 83 samt bruksbärarelaget Kr. 6 462: 54 för 669 »dagtimmar» à Kr. 9: 66. På den af murarelagets »bas» THEODOR SANDBERG och ombudsmannen GUST. LINDSTRÖM på Stockholms murarefackförenings vägnar undertecknade och kvitterade räkningen fanns ingen som helst motivering för krafvet på godtgörelse för de 1 166 »dagtimmarna» antecknad, men på bruksbärarelagets räkning, som var undertecknad och kvitterad för laget af B. ELLIOT och för Stockholms grofarbetarefackförening af AUG. CARLSSON, motiverades krafvet på följande sätt: »Tillkommer, enligt öfverenskommelse, samma förtjänst å dagtiden för 669 timmar, som ackordsöfverskottet utgör, nämligen Kr. 9: 66 pr timma». Anmärkningsvärdt synes därvid också, att en oskolad grofarbetare kunde förtjäna Kr. 9: 66 pr timme på att göra ingenting, medan hans fackutbildade kollega muraren fick nöja sig med Kr. 7: 83 pr timme för samma prestation. Nära till hands ligger äfven den reflexionen, att en opartisk skiljenämnd i denna tvist näppeligen skulle ha godkänt arbetarpartens kraf.

VI. KOSTNADSUPPGIFTER

SAMMANFATTNING

I det föregående har med ledning af i huset bevarade handlingar — kostnadsförslag, leveranskontrakt, räkningar o. s. v. — samt räkenskapsböcker utförligt redogjorts för de med Hallwylska husets uppförande och fasta inredning samt yttre och inre dekorering förbundna kostnaderna. En sammanfattning af alla dessa kostnadsuppgifter torde här vara på sin plats. Som i själfva redogörelsen till undvikande af tyngande öfverdrifven vidlyftighet — så långt detta har varit förenligt med de af WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, vid katalogverkets planläggning uppställda och i verkets öfriga delar följda principerna — kostnader, som ha synts allt för obetydliga, i allmänhet icke ha medtagits, faller det af sig självt, att icke heller sammanfattningen kan göra anspråk på att anses fullt exakt visa, hvad vare sig alla detaljer eller det hela har gått till. I en hel mängd fall har det dessutom varit omöjligt att afgöra, huruvida en på en räkning, i en räkenskapsbok upptagen utgift rätteligen är att hänföra till huset, till dess fasta eller lösa inredning, särskildt när specifikation saknas. Som af detta och andra skäl de här angifna kostnadssiffrorna i alla händelser icke ha kunnat bli fullt exakta, har det synts meningslöst att ta med alls några öretal i summorna, hvilka alltså ha afrundats uppåt eller nedåt till närmaste jämna krontal, allteftersom öretalet öfver- eller undersköt 50 öre.

Hvad särskildt kapitlet »Diverse» beträffar, har det, med hänsyn till uppgiftsmaterialets knapphändighet därvidlag, nödvändigtvis måst bli i hög grad ofullständigt. Men då det därvid i allmänhet ej är fråga om större belopp, som skulle kunna väsentligt inverka på den slutliga kostnadssumman, torde detta förhållande sakna nämnvärd betydelse.

Efter dessa erinringar följer här en sammanfattning af kostnadsuppgifterna.

a. Byggnadskostnader m. m. 1893—1899.

Förvärf af tomt.			
Köpeskilling för egendomen n:r 11 kv. Skrafvelberget mindre jämte ränta	Kr.	191 899	
Stämpel å köpebrefvet samt lagfartsbevis	»	604	
Godtgörelse till förmedlaren af köpet	»	12 762	205 265
Grundläggning.			
Schaktning, pålning samt betongbädd (entreprenör: A/B Skånska Cementgjuteriet)	»	25 365	
1 528 st. furupålar (leverantör: GUST. F. BERGQUIST)	»	11 781	
1 527 » pålskor (NILS MALMSTRÖM)	»	2 152	
Diverse omkostnader	»	633	39 931
	Transport	Kr.	245 196

	Transport Kr.		245 196
Läggning af kallmur.			
Kallmur, grusfyllning m. m. (ANDERSSON & ANDRÉ)	»	7 821	
Dubb- o. sträckankare o. a. smide (NILS MALMSTRÖM)	»	1 438	9 259
Uppförande af källarmurar.			
Arbeten i betong, cement, asfalt etc. (A/B Skånska Cementgjuteriet)			34 941
Järn- och stålbalkar, räls m. m.			
WILH. TESCH, MELENS Järnvaruaffär, GUST. E. RYLANDER m. fl. leverantörer			2 917
Murtegel.			
56 000 st. ringugnsmurtegel (Bermö tegelbruk)	»	1 204	
350 000 » murtegel (Hallsta »)	»	7 950	
40 000 » tegel och klint (C. AUG. ANDERSSON)	»	2 226	
1 500 » eldfast Skrombergategel (HECTOR & Co.)	»	148	
680 » murtegel m. m. (WAHLIN & Co.)	»	117	11 645
Murbruk etc.			
Murbruk, sand och kalk (Nya Murbruksfabrikens i Stockholm A/B)			8 466
Gäflesandsten.			
Anskaffning samt grofhuggning i Gäfle och Stockholm (ERIK L. och ERNST W. JOHANSSON)	»	13 981	
Transportkostnad Sandviken—Stockholm	»	2 774	
Huggning af sten till gatufasaden (Bröderna GUSTAFSSON)	»	12 845	
Huggning af sten till taklisten med balustrad (E. KJELLSTRÖM)*)	»	10 904	40 504
Granit.			
Sockel åt gata och gård, 4 kolonner, portomfattning, skoning kring gården etc. af röd och grå granit (A. JOHANSSON)	»	9 462	
Granitdetaljer i gårdsfasadernas naturstensbeklädnad (E. KJELLSTRÖM)	»	5 005	14 467
Kalksten m. m.			
Närkeskalksten till gårdsfasaderna (Yxhults Stenhuggeri-A/B m. fl.)	»	31 514	
Gotlandskalksten till Porthvalfvet (H. LINDSTRÖM m. fl.)	»	20 206	
Kalkstens- och granitarbetet till 2 skorstenar å gårdens fondparti (ERICSSON & KJELLSTRÖM)	»	2 000	
66 kalkstensblock till Terrassen (A/B ANDERSSONS Mek. Stenhuggeri)	»	955	
Örnparti af täljsten till gårdsfonden (Bröderna GUSTAFSSON)	»	373	55 048
	Transport Kr.		422 443

*) Öfrig kostnad för sandstenens finhuggning ingår i ackords- och timarbetslöner och har icke kunnat till beloppet utrönas.

Transport Kr.			422 443
Trävirke (utom furupålar).			
Bjälkar af furu, ställningsvirke, bräder af olika slag, plank, sparrar samt diverse; leverantörer:			
GUSTAF F. BERGQUIST	»	7 304	
A. VICTOR BLOMBERG	»	7 424	
AUG. ISRAELSSON	»	768	
OLSSON & ROSENLUND	»	1 270	
HÖGELIN & SUNDSTRÖM	»	1 445	
Ljusne-Woxna A/B	»	6 535	
EMIL BOLMS	»	364	
J. A. LINDROTH & Co.	»	16	
Platshyror för virkesupplag	»	341	25 467
Ackords- och timarbetslöner.			
C. O. RÅSTRÖMS samt ERIK L. och ERNST W. JOHANSSONS naturstensmurningsackord	»	9 224	
P. MATTSSONS tegelmurningsackord	»	10 376	
Öfriga ackords- samt timlöner för diverse byggnadsarbeten	»	165 512	185 112
Plåtslageriarbeten.			
Täckning af yttertaken med järnplåt m. fl. arbeten, delvis i koppar (J. G. SCHUBERTH & Son)			15 074
Gatporten.			
Port af Kubamahogny m. m. (O. NILSSON)	»	2 800	
Div. bronsarbeten till d:o (OTTO MEYER & Komp.)	»	723	
2 portklappar af brons (H. BUKOWSKI)	»	220	
Portnaglar af brons (DOM. RANZINI, Sevilla)	»	356	
El. portöppningsanordning (LUTH & ROSÉN och Nya A/B Atlas)	»	3 929	
Ändring af motorn (E. J. PETTERSSONS Smides- & Mek. Verkstads A/B)	»	214	
Banor af s. k. rödmetall (WILLIAM HEGARDT)	»	248	8 490
Gårdsporten.			
Port n:r 1, af furu (A/B J. O. WENGSTRÖMS Mek. Snickerifabrik)	»	685	
Lås och handtag af brons till d:o (OTTO MEYER)	»	48	
Regel (Nya A/B Atlas)	»	84	817
Port n:r 2, af mahogny och glas (C. H. BENCKERT J:r)			875
Gathusets gårdsbalkonger.			
Järnkonstruktion till den nedre (FAGERBERGS Smides- och Mek. Verkstad)	»	417	
D:o till den öfre jämte konstsmide (d:o)	»	2 695	3 112
Transport Kr.			661 390

Transport Kr.			661 390
Fönstergaller, balkong- och trappräck etc.			
Galler till bottenvåningens 4 gatfönster (G. A. ALLSTRIN)	»	4 200	
Balkongräck samt galler till 6 källargluggar åt gården etc. (HJ. SAMUELSSON)	»	1 387	
Galler till gästrumsfönstren samt källargluggarna åt gatan, div. trappräck etc. (A. A. FORSSBERG)	»	1 701	
2 lyktarmar af smidesjärn (HJ. SAMUELSSON)	»	250	
Trappstege af smidesjärn (J. & C. G. BOLINDERS Mek. Verkstads A/B)	»	107	7 645
Diverse byggnadssmide.			
Utöfver förut omnämndt (NILS MALMSTRÖM)	»	12 877	
d:o d:o (HJ. SAMUELSSON)	»	186	
d:o d:o (PAULUS WENNGREN)	»	297	13 360
Hvarjehanda materialier af metall etc.			
Div. järn- och metallvaror 1893—1898 (JULIUS SLÖÖRS Järnhandel)	»	4 505	
d:o d:o 1896—1899 (AXEL SIFVERTS Järnhandel)	»	7 380	
Div. metallarbeten 1898 och 1899 (J. O. KOLLBERG)	»	597	12 482
Asfalt-, cement- och betongarbeten.			
Utöfver förut omnämnda (A/B Skånska Cementgjuteriet)	»	1 439	
Cement etc. (leverantörer: A. O. JÖNSSON & Co., WAHLIN & Co. samt HECTOR & Co.)	»	2 059	3 498
Diverse byggnadsmaterialier.			
Byggnadspapp (Munksjö Lager, HECTOR & Co. m. fl.)	»	1 290	
Färger, oljor etc. (M. HANSEN och WILH. BECKER)	»	1 446	
Karbolineum (WAHLIN & Co.)	»	155	
Repvaror (M. BERGQVIST & Co., RUDOLF ÖSTERBERG m. fl.)	»	993	
Näfver (div. leverantörer)	»	78	
Rabitzputs (A. BERGSTRÖM)	»	78	4 040
Körslor.			
Forsling af timmer, sten, tegel m. m. (CARL J. LUNDIN)			12 230
Träinredning.			
Fönsterlufter med karmar och bågar, vägg- och fönsterpaneler, dörrar, skåp etc. i Kontoret, Höskullen m. fl. lokaler (Z. FALK & Son)	»	27 545	
Paneler, väggpartier, dörrar, tak etc. i Matsalen; paneler, tak etc. i Rökrummet; tak, fönsterbågar etc. i Badrummet (O. NILSSON) ..	»	29 710	
Paneler, dörrlufter etc. i Sängkammaren, Toilettrummet och gästrummen; parkettgolf, delvis af gamla rutor från Ericslund, i nästan alla rum; trappan och hela träinredningen i Ekvestibulen; träinredningen i Vapenrummet m. m. (A/B J. O. WENGSTRÖMS Mek. Snickerifabrik)	»	42 761	
Transport Kr.		100 116	714 645

Transport Kr.		100 016	714 645
Fönster- och väggpaneler, panelskåp, kassettak af valnötsträ i Biljardrummet; paneler, dörrar etc. af valnötsträ i Hvardagssalongen; d:o, hufvudsakligen af ek, i Stora salongen (J. R. Almgren)....	»	41 323	
Inredning af lönn med inläggningar, väggfasta monterskåp, dörrar m. m. i Porslinsrummet (20 780); inredning af alm, hörnpartierna med fyllningar af amboineträ med inläggningar af olika ädla träslag, samt dörrar i Lilla salongen (21 800); inredning af valnötsträ med inläggningar i Lilla kapprummet med toilettrum (12 960); inredning af mörk ek, delvis med användning af en gammal panel, i Mottagningsrummet (8 500); inredning med väggfasta skåp etc., allt af mahogny, i Silfverrummet (9 100); inredning med skåp etc., allt af mahogny, i Silfverrummets »svans» (2 565); ornerade dörrar af valnötsträ m. m. i Nedre vestibulen (1 370); furupaneler m. m. i Vapenrummet (614); väggbeklädnad af furu m. m. i Stora kapprummet med passage (3 730); 1 öfverskåp af ek m. m. i Öfre serveringsrummet (168); väggpaneler af valnötsträ m. m. i 2 garderober (1 340); furu- och valnötsträlister i Biljardrummet (230); tak, väggar och dörrar m. m. af mahogny i klosetterna 2 tr. (2 205); div. mindre arbeten, bl. a. furupanel i Portvaktsrummet (581) (C. H. Benckert J:r)............................	»	85 943	
Tak, faneradt i ek, i Mottagningsrummet (Ekmans Nya Snickerifabriks A/B)..	»	1 850	
Nytt d:o af massiv ek (C. H. Benckert J:r)................	»	2 400	
Ledstänger af alm till baktrapporna (Rob. Nilsson)...........	»	364	231 896
Steninredning.			
Marmorinredning i Nedre vestibulen med trappuppgång (25 700); d:o i Öfre vestibulen (32 935); 6 öppna spisar i olika rum (17 590); diverse sorters marmor och annan kalksten samt arbeten däraf (10 610*) (W. Jagdmanns Mek. Stenhuggeri, 1898 uppgånget i A/B Anderssons Mek. Stenhuggeri)......................	»	86 835	
Diverse marmorleveranser m. m. (A/B Anderssons Mek. Stenhuggeri)	»	181	
Öppen spis i Lilla salongen (1 310); kolonn m. m. i Ektrappan (1 190); diverse af marmor och annan kalksten (2 940) (Bröderna Gustafssons Mek. Stenhuggeri)................................	»	5 440	
Västra och Östra baktrapporna, blockstegstrappa m. m. (Yxhults Stenhuggeri-A/B)..	»	1 173	
Golf af viktoriaplattor i vindspassagen och Köket (A/B Skånska Cementgjuteriet)...	»	1 704	
Plansten (N. A. Nilsson och C. Samuelson)................	»	160	95 493
Gips- och stuckarbeten.			
Tak i Stora salongen, Nedre och Öfre vestibulerna, diverse modeller m. m. (C. Sundell).............................			26 058
Transport Kr.			1 068 092

*) Den exakta siffran kan — af skäl som framgå af redogörelsen för Jagdmanns mellanhafvanden med byggherren (sid. 64—68) — icke anges men torde ligga här upptagna belopp helt nära.

	Transport Kr.		1 068 092
Målning och förgyllning.			
Rumsmålning och förgyllning (HOLMGREN & KJELLBERG)	»	30 831	
Förgyllning (C. C. SPORRONG & Co.)	»	6 390	
D:o (Guldsmeds-A/B i Stockholm)	»	3 561	
D:o (J. E. TORSK)	»	484	41 266
Bronslister och bronsgaller.			
Listverk af förgylld brons för dekorering af Porslinsrummet etc. (K. G. BERGHOLTZ & Co.)			2 132
Väggfältens beklädnad.)*			
Gobeliner (konst- och antikhandeln)	»	17 360	
Sammetstapeter i Hvardagssalongen (6 824); sidentapeter i Rökrummet (3 266) (G. & R. HAMOT, Paris)	»	10 090	
Gammalt gyllenläder i Biljardrummet (EMAN. CEDERSTRÖM)	»	4 856	
D:o i Lilla kapprummet (A. MATSSON)	»	1 503	33 809
Dörr- och fönsterbeslag etc.			
Dörrlås och dörrgångjärn, spanjoletter etc. (Maison STERLIN, J. & G. BRICARD Suc:rs, Paris)	»	16 407	
Lås, gångjärn etc. (diverse järnhandlare i Stockholm)	»	1 671	
Diverse (WILLIAM HEGARDT)	»	3 941	
D:o (J. O. KOLLBERG)	»	599	
D:o (Skultuna A/B)	»	2 830	
D:o (diverse leverantörer)	»	423	25 871
Fönsterrutor.			
Glasmästeriarbete (C. L. SCHÖNOW & Co.)	»	4 519	
Konstglasarbete (NEUMANN & VOGEL)	»	3 644	
Buteljbottenglas (J. BOSSARD, Luzern); kostnad, såvidt den har kunnat utrönas	»	563	
Fönsterbågar med och utan glas (GUST. SJÖBERG)	»	208	8 934
Köksinredning.			
Spisanordning (J. & C. G. BOLINDERS Mek. Verkstads A/B)	»	1 278	
Afstickning af 5 st. gjutjärnsplaner (Nya A/B Atlas)	»	13	
Kakelbeklädnad (J. O. HOLM)	»	533	
Beslagning af diskbord och aflopp (J. A. LJUNGBERG & Co.)	»	98	
Spisanordning i Kuskbostadens kök (J. O. HOLM)	»	116	2 038
Stallinredning.			
Inredning med spiltor etc. (J. & C. G. BOLINDERS Mek. Verkstads A/B)	»	1 498	
Kakelbeklädnad i Selkammaren (J. O. HOLM)	»	155	1 653
	Transport Kr.		1 183 795

*) Beträffande i väggfälten infällda oljemålningar se under »Fast konstnärlig utsmyckning» sid. 87 ff.

Transport Kr.			1 183 795
Kassahvalfs- m. fl. järndörrar.			
3 kassahvalfsdörrar och 1 kassaskåp (J. F. BACKMANS Kassaskåpsfabrik)	»	1 800	
Div. järndörrar (FAGERBERGS Smides- och Mek. Verkstad)	»	2 967	
Div. plåtdörrar m. m. (HJ. SAMUELSSON)	»	309	5 076
Inredning af kägelbana och bibliotek.			
Bana och parkettgolf af ek (A/B J. O. WENGSTRÖMS Mek. Snickerifabrik)	»	2 000	
Vägg- och golfbeklädnad af stoppade lädermadrasser jämte div. materialier (firman C. V. KLINT m. fl.)	»	292	
Fyllning af korkaffall (A/B WICANDERS Korkfabriker)	»	406	
Haklister af järn (HJ. SAMUELSSON)	»	64	
Hvitbok till haklister (LUNDELL & ZETTERBERG)	»	8	2 770

b. Fast konstnärlig utsmyckning.

Oljemålningar.			
1) Tak- och väggmålningar, olja på duk.			
Takmålning i Stora salongen (JUL. KRONBERG)	»	20 000	
D:o i Hvardagssalongen (d:o)	»	25 000	
Svit af tak- och väggmålningar (okända gamla mästare), infällda i Lilla salongen, Sängkammaren etc	»	3 500	
D:o af väggmålningar och dörröfverstycken (okända gamla mästare), infällda i Ekvestibulen	»	400	
Kompletterande väggmålning (ALFRED THÖRNE), infälld i sistnämnda lokal	»	500	
2) Spis- och dörröfverstycken, olja på duk.			
»Diana» (JUL. KRONBERG), spisöfverstycke i Matsalen	»	5 000	
»Abundantia» (d:o), dörröfverstycke i Biljardrummet		— *)	
»Venus» och »Amoriner» (d:o), dörröfverstycken i Lilla salongen	»	2 000	
»Amoriner» samt »Hafsnymfer och tritoner» (ELEONORA LINDSTRÖM, f. HENNIG), 3 dörröfverstycken i Sängkammaren och Toilettrummet	»	800	
Landskap (okänd gammal mästare), 2 dörröfverstycken i Gästrum I	»	— **)	
Olika motiv (NILS ASPLUND), 3 sviter om inalles 11 dörröfverstycken i Gästrum II—V	»	6 600	
3) Vägginramningar, olja på duk.			
Serie af 41 stycken (NILS ASPLUND), infällda i Gästrum I—V.	»	7 500	71 300
4) Takdekorationer, olja och guld på putsgrund.			
Takdekoration i Porslinsrummet (NILS ASPLUND)	»	800	
D:o i Tafvelgalleriet (d:o)	»	4 200	5 000
Transport Kr.			1 267 941

*) Gåfva af konstnären.
**) Gåfva till WILHELMINA VON HALLWYL, f. KEMPE, af hennes föräldrar.

Skulpturer.	Transport Kr.		1 267 941
1) Marmor.			
»Prometeus», »Dikten», »Musiken» och »Bildande konst» (GUSTEN LINDBERG), 4 reliefer i Stora salongen	»	20 662	
2) Brons.			
2 kandelaberfigurer (GUSTEN LINDBERG), i Hufvuduppgången (inkl. gjutning)	»	5 800	
»Timmerutskeppningen» (ALF WALLANDER), reliefplatta i Porthvalfvet	»	3 000	
»Drake i strid med ormar» (d:o), lykthållare i Kontorstrappan	»	4 089	
»Dansen» (ELLEN ROOSVAL, f. VON HALLWYL), figurgrupp i Nedre vestibulen, gjutning i gips och brons	»	12 575	
8 figurgrupper i Kägelbanan (genombrutna reliefer, d:o), gjutning i gips och brons	»	23 080	
2 kandelabergrupper (J. A. WETTERLUND), Hufvuduppgången	»	6 470	
2 kandelaberfigurer (GUSTEN LINDBERG), förgyllda, Stora salongen	»	2 475	
»Neptunus» (d:o), fontängrupp, Gårdens fond	»	21 000	
3) Trä.			
»De moraliska kardinaldygderna» (GUSTEN LINDBERG), 4 reliefer i Biljardrummet	»	1 000	
Kandelaberfigur (okänd mästare), Ektrappan	»	67	100 218

c. Tekniska detaljer.

Uppvärmning och ventilation.			
Värmelednings- och ventilationsanläggning, utförd af civilingeniören HUGO THEORELL, ursprunglig kostnad (exkl. ventilgaller)	»	9 350	
Ventilgaller*) (Ljusne Mekaniska Verkstad och J. O. KOLLBERG)	»	744	
Extra kostnader t. o. m. 1899 för värmeledningen	»	1 488	
Ritningar etc. (civilingeniören WILHELM DAHLGREN)	»	400	
Kakelugnar och kaminer	»	1 790	13 772
Vattenlednings- och afloppssystem.			
Ursprunglig anläggning, utförd af AXEL BRUNDIN	»	6 571	
Senare utvidgningar och ändringar	»	1 341	
6 stjälpfat af fajans	»	300	8 212
Klosetter.			
Ursprunglig anläggning, leverantör J. MARINO & Co.			601
Elektriska kommunikationsanläggningar.			
Hissar med tillbehör, levererade af GRAHAM Brothers, m. m.	»	10 597	
Telefon, Allmänna, inträdesafgift	»	100	
Lokaltelefon- och ringledningssystem, anlagdt af A/B KUNTZE & Co., totalkostnad 1897—99	»	1 327	12 024
Elektrisk belysnings- och kraftan läggning, utförd af LUTH & ROSÉNS Elektriska A/B			16 343
	Transport Kr.		1 419 111

*) Exkl. de af C. C. SPORRONG & Co. levererade brännförgyllda koppargallren (jfr sid 73).

Transport Kr. 1 419 111

d. Gården (ursprunglig anläggning).

Beläggning med träkubb etc.	4 864

e. Påbyggnad af brandmuren omkring Terrassen.

Materialier och arbete	8 140

f. Arkitekt- och byggmästararfvoden.

Chefarkitekten, professor I. G. Clason: 5 ½ årsarfvoden à Kr. 5 000	»	27 500	
Ritbiträde och ritmaterial Mars 1893—April 1899	»	21 930	
Extra skiss den 4 Januari 1894	»	1 000	
Till följd af felräkning därutöfver utbetalda	»	4 000	
Ansvarige byggmästaren, ingeniör Carl Widell: 57 månadsarfvoden (Maj 1893—Januari 1898) à Kr. 350	»	19 950	
Verkmästaren, senare byggmästaren Olof Mattsson: 78 ½ månadsarfvoden (Juni 1893—December 1899) à Kr. 150	»	11 775	86 155

g. Diverse.

K. Maj:ts resolutioner	»	69	
Stockholms stads byggnadsnämnds resolutioner, protokollsutdrag, besiktningar m. m.	»	297	
Utskottsbräder till »förvaringsplank» (Gust. F. Bergquist)	»	75	
Nedtagning av 15 st. gamla kakelugnar (J. O. Holm)	»	96	
Hyror för granntomter till materialupplagsplatser	»	1 740	
172 lass sandstensskärf (Joh. Sjöquist)	»	69	
Gjuten plåt för uppvärmning af murbruk (J. & C. G. Bolinders Mek. Verkstads A/B)	»	57	
320 kg. ångpanneplåt (C. F. Åkerlund)	»	26	
Resor till Gäfle 1893 för anskaffning af Gäflesandstenen (Carl Widell)	»	160	
Resa Söderhamn—Stockholm i Juni 1893 (Olof Mattsson)	»	12	
Resa till Kolmårdsbrotten »för bestämmande af stens färg» (Carl Widell)	»	40	
Extra resa »för grön marmor» (Olof Mattsson)	»	15	
Modeller för stenhuggning m. m. (Sven Scholander, E. Kjellström, Thor Nerpin m. fl.)	»	951	
Hyra för stenverktyg under 2 år	»	35	
En röd granitsten	»	18	
Huggning af en sten (F. Gréen)	»	58	
Bruksämbar, ok etc. (Erik Gillberg)	»	50	
Persienner med tillbehör, ursprunglig anskaffning (P. Ericsson & Co., A/B Göranssons Mek. Verkstad m. fl.)	»	1 545	
Diverse stenarbeten (Ericsson & Kjellströms Stenhuggeri)	»	260	
Transport	Kr.	5 573	1 518 270

	Transport Kr.	5 573	1 518 270
Diverse utgifter (mest utan specifikation)	»	100	
Gratifikationer till förmän och arbetare i stället för »taklagsöl»....	»	472	
Omläggning af gatan utanför nybyggnaden (Stockholms stads drätselnämnd)...	»	346	
Olycksfallsförsäkringar, fri sjukvård för arbetare m. m. (1894—98)	»	1 185	
Brandförsäkringar af byggnad och materialier (1893—98)	»	4 157	11 833
		Summa summarum	1 530 103

Ofvanstående slutsumma, Kr. 1 530 103, skulle alltså beteckna den totala byggnads- och inredningskostnaden för Hallwylska huset — inklusive tomtförvärf — under perioden 1893—1899, vid hvars slut det stod så godt som fullt färdigt både utan och innan. Att märka är emellertid att — såsom förut (sid. 239) har påpekats — däri ingår hela kostnaden för den fasta konstnärliga utsmyckningen, hvilken till väsentlig del har tillkommit efter det sistnämnda årtalet. I Rescontra 1899 slutar husets konto också på ett ej oväsentligt lägre belopp, Kr. 1 467 812, detta trots att den summan innefattar ej blott byggnadskostnader utan äfven alla löpande utgifter för egendomen under perioden, såsom exempelvis krono- och kommunalutskylder, afgifter för elektrisk ström, vatten och renhållning, utgifter för kol, koks och ved m. fl. omkostnader, som ju icke ha med byggnadskostnaderna att göra och alltså icke böra inräknas i dem. Annat är förhållandet med de större omändringar i husets inre och yttre, hvilka efter dess fullbordande efter hand befunnos påkallade eller åtminstone önskvärda, i det att genom dem egendomens värde betydligt ökades. En sammanfattande redogörelse äfven för dessa kostnader torde därför få anses befogad och följer här.

h. Kostnader för större omändringar 1900—1939.

Ombeläggning af trappan till Kägelbanan.

Kalksten och arbete (Yxhults Stenhuggeri-A/B och Olof Mattsson)........			314
Ombeläggning af golfvet i Yttre kontoret.			
Kalksten och arbete (Yxhults Stenhuggeri-A/B och Olof Mattsson)........			813
Boasering af Lilla salongens tak.			
Snickeriarbete (C. H. Benckert J:r)........................	Kr.	5 220	
Målningsarbete (E. Hj. Kjellberg)........................	»	60	
Restaurering af takmålning (C. W. Jaensson)................	»	425	5 705
Ompanelningar af gästrumskorridoren.			
Snickeriarbete 1901 (C. H. Benckert J:r)..................	»	2 760	
D:o 1920 (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik)....	»	11 960	14 720
Inredning af silfverkammare.			
Snickeriarbete 1901 och 1902 (C. H. Benckert J:r)			2 479
		Transport Kr.	24 031

Omändringar af hissarna.	Transport Kr.	24 031
Ombyggnad I, 1902 och 1903: entreprenad (GRAHAM Brothers) 3 395; nya hisskorgar (C. H. BENCKERT J:r) 2 298; teak (W:M JORDAN) 229; ritningar (I. G. CLASON) 175	» 6 097	
Ombyggnad II, 1914: entreprenad (GRAHAM Brothers) 2 000; nytt maskinrum i källaren (OLOF MATTSSON) 2 405	» 4 405	
Ombyggnad III, 1920: entreprenad (GRAHAM Brothers) 6 875; putsning med kalkbruk mot eldfara (O. MATTSSON) 1 876	» 8 751	19 253
Ominredningar af Sängkammaren m. m.		
Ominredning I, 1903: ritningar (I. G. CLASON) 215; snickeriarbete (C. H. BENCKERT J:r) 826	» 1 041	
Ominredning II, 1921: snickeriarbete (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik)	» 2 243	3 284
Ominredning af Nedre vinden till tafvelgalleri m. m.		
Byggnadsarbete 1904 och 1905 (O. MATTSSON)	» 10 788	
Diverse byggnadsmaterialier (olika leverantörer)	» 13 386	
Diverse stenarbete (A/B ANDERSSONS Mek. Stenhuggeri samt AUG. ANDERSSON)	» 774	
Ekpanel och annat snickeriarbete (C. H. BENCKERT J:r)	» 4 380	
Parkettgolf (Nordiska Möblerings-A/B)	» 2 008	
Målnings- och förgyllningsarbete (E. HJ. KJELLBERG)	» 4 290	
Diverse förgyllningar (C. C. SPORRONG & Co.)	» 276	
Låsanordning på taket öfver Tafvelgalleriet m. m. (O. MATTSSON) . . .	» 2 350	
Isoleringsvägg af trä innanför tegelväggen (O. MATTSSON)	» 1 873	
Glasrutor i takfönstren (C. L. SCHÖNOW & Co.)	» 1 922	
Ritningar till ominredningen (I. G. CLASON)	» 865	
Extra förstärkningsarbeten på taket (O. MATTSSON)	» 1 625	
24 takfönsterluckor af asp (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik)	» 1 119	
Ompanelning i ek af galleriet (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik)	» 8 568	
Skyddsfönster öfver de gamla takfönstren (O. MATTSSON)	» 2 250	
Räck af oxiderade mässingsrör kring galleriet (OTTO MEYER)	» 2 790	
Ritning till d:o (I. G. CLASON)	» 286	59 550
Inredning af gymnastik- och museirum.		
Ritningar (I. G. CLASON)	» 360	
Ekpanel och annat snickeriarbete (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik)	» 4 745	
10 skåp af mahogny (EDVARD JOHANSSON)	» 2 870	
Inredning i skåpen (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik)	» 5 069	
Parkettgolf (A/B Åtvidabergs Förenade Industrier)	» 956	
»Resterande arbeten» (O. MATTSSON) 2 634; plåtslageriarbete (J. G. SCHUBERTH & Son) 158; diverse snickeriarbete (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik) 268	» 3 060	17 060
	Transport Kr.	123 178

	Transport Kr.		123 178
Ominredningar af Biblioteket.			
Invändig beläggning med mahogny af skåpen (Edv. Johansson).	»	828	
Nytillverkning af 14 skåp med inredning (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik)	»	9 220	
Ritningar till d:o (I. G. Clason)	»	390	
Ny omändring af skåpen (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik). .	»	8 534	
Spegelglas till d:o (C. L. Schönow & Co.)	»	1 370	
Målning och förgyllning (E. Hj. Kjellberg)	»	2 113	22 455
Omändring af Stora kassahvalfvet.			
Leverans af pansarhvalf samt brand- och dyrkfri kassahvalfsdörr (E. A. Rosengrens Kassaskåpsfabrik)	»	8 280	
Byggnadsarbeten (O. Mattsson)	»	547	8 827
Ominredningar af Köket etc.			
Ompanelning af kök och matrum (O. Mattsson)	»	1 425	
Hel ominredning af bägge lokalerna med kakelbeklädnad af tak och väggar (O. Mattsson)	»	14 621	
Omläggning af vattenledningen (A/B Installatör)	»	771	
Diverse arbeten af nickelplåt (Nilsson & Stridsberg)	»	3 605	
Extra kakelarbete (H. G. Ulin)	»	102	20 524
Inredning af Kinarumen.			
Ritningar (I. G. Clason)	»	1 230	
Inredning med paneler etc. af ek (O. Nilsson)	»	8 377	
Diverse byggnadsarbeten (O. Mattsson)	»	9 730	
Grön marmor till trappor etc. (Bröderna Gustafsson)	»	2 000	
Mässingsramar m. m. (A/B Svenska Metallverken)	»	3 200	
Virke (onämnd leverantör)	»	250	
Snickeriarbete (Edv. Johansson)	»	6 875	
D:o (M. Pettersson m. fl.)	»	1 662	
D:o (Nyman)	»	2 750	
Boning	»	150	
Spanjoletter (onämnd leverantör)	»	385	
Lås etc. (J. O. Kollberg)	»	1 051	
Spegelglas (N. A. Hedjerson)	»	1 040	
Förgyllning af mässingsramar (Guldsmeds-A/B)	»	1 722	
Panelning i ek af vindfång m. m. (Edv. Johansson)	»	740	
Mahognyinredning i skåpen (Edv. Johansson)	»	1 371	
Ett extra tak af ek (Edv. Johansson)	»	3 125	
Mynt- och medaljlådor af mahogny i »svansen» (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik)	»	2 299	47 957*)
	Transport Kr.		222 941

*) Kostnadsförteckningen ej fullständig; jfr sid. 131.

	Transport Kr.		222 941
Anläggning af W. C.-system.			
Entreprenad (A/B Installatör)	»	2 569	
Byggnadsarbeten (O. Mattsson)	»	2 350	4 919
Nytt tak i Lilla kapprummet.			
Ritningar (I. G. Clason)	»	220	
Snickeriarbete (Edv. Johansson)	»	2 489	2 709
Två nya källare.			
Byggnadsarbeten och körslor (O. Mattsson)	»	10 970	
Installation af värmeledning och elektriskt lyse (O. Mattsson)	»	1 080	12 050
Omändringar af Badrummet.			
Ritningar*), 2 serier (I. G. Clasons Ritkontor)	»	2 627	
Entreprenad (A/B Skånska Cementgjuteriet)	»	12 558	
Snickeriarbete (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik)	»	612	
Nytt badkar (A/B J. M. Lundholm)	»	900	
En sista omändring: rörledningsarbeten (A/B Installatör) 3 513; ändringar i steninredningen (A/B Skånska Cementgjuteriet) 5 497	»	9 011	25 708
Ombeklädnad med kopparplåt af yttertaket.			
Plåtslageriarbete (kopparplåt Kr. 12 800, A/B J. G. Schuberth & Son)	»	31 629	
Virke till ny takpanel (Gustaf Hasselgrens Trävaruaffär)	»	2 034	
Byggnadsarbeten (O. Mattsson)**)	»	27 276	
Snickeriarbete (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik)	»	601	
Virke till lanterninerna (J. A. Lindroth & Co.)	»	127	
Glasmästeriarbete till d:o (C. L. Schönow & Co.)	»	1 259	
Kopparrörsräck till skydd för d:o (A/B Installatör)	»	392	
Div. kompletteringsarbeten i koppar å husets yttre (A/B J. G. Schuberth & Son)	»	1 668	64 986
Ompanelning af baktrappväggarna.			
Panelningsarbete (J. A. Lagerqvists Mek. Snickerifabrik)	»	5 053	
Förnyelse af ledstängerna; nya hållare af brons, förgyllda (Lagerqvist, Otto Meyer och C. C. Sporrong & Co.)	»	3 161	
2 glasdörrar med karmar af ek (Lagerqvist)	»	1 000	
Måleriarbete (E. Hj. Kjellberg)	»	5 945	15 159
Ominredning af Höskullen till museirum.			
Trappa och golf m. m. af kalksten (A/B Skånska Cementgjuteriet)	»	10 372	
Bronsräck kring trappöppningen (Otto Meyer) med öfverliggare af ek (Lagerqvist)	»	2 105	
Träinredning (Lagerqvist)	»	19 331	31 808
	Transport Kr.		380 280

*) Äfven till andra omändringar.
**) I siffran ingå kostnader äfven för andra byggnadsarbeten.

	Transport Kr.		380 280
Ominredning af Selkammaren.			
Snickeriarbete (LAGERQVIST)			1 632
Ombeklädnad med granit af gårdsfasaderna.			
Stenleverans och inmurning jämte extra godtgörelse (A/B Förenade Granitindustrier)	»	156 000	
Ritningar, kontroll etc. (I. G. CLASONS Ritkontor)	»	2 468	
Modeller (E. NORDÉN)	»	1 524	
Byggnadsarbeten 72 336, materialier och körslor 11 283, byggmästararfvode (O. MATTSSON) 12 000	»	95 619	255 611
Nytt utvändigt konstsmide af brons.			
Leverans, uppsättnings- och ändringsarbeten etc. (OTTO MEYER)			64 288
Nya ytterfönsterbågar af teak etc.			
Snickeriarbete (LAGERQVIST)	»	13 930	
Beslagning med kopparplåt af fönster- och dörrkarmar (BIRGER NILSSON) 8 928, 3 fönsterskoningar af brons (OTTO MEYER) 85, snickeriarbete (LAGERQVIST) 1 618	»	10 631	
Fönsterspröjsar af brons (OTTO MEYER)	»	996	
Glasmästeriarbete (C. L. SCHÖNOW & Co.) 736; konstglas-d:o (NEUMANN & VOGEL) 910	»	1 646	
Kopior af gamla fönstermålningarna (H. MEYER, Zürich) Fr. 4 400 efter en kurs af 72:25)	»	3 179	30 382
Nya fönster- och dörrbeslag etc.			
Leverans (BRICARD Suc:rs, Paris)	»	4 236	
Snickeriarbete (LAGERQVIST)	»	1 121	5 357
Inredning af personalbadrum samt arkivrum.			
Byggnadsarbeten m. m. (O. MATTSSON)	»	5 523	
Vattenledningsarbeten (A/B Installatör)	»	3 606	
Golf m. m. af marmor (A/B Skånska Cementgjuteriet)	»	539	
Elektrisk belysning (LUTH & ROSÉN)	»	70	
Kassahvalfsdörr (A/B J. ISAKSSON & Co.)	»	480	
Inredning af Arkiv I och II etc. (LAGERQVIST)	»	6 017	
Nya asfaltgolf i källarlokaler (Nya Asfalt A/B)	»	1 218	17 453
Ominredning af betjäntrum till klädkammare.			
Snickeriarbete (LAGERQVIST)	»	4 586	
Glasmästeri-d:o (A/B C. L. SCHÖNOW & Co.)	»	—	4 586
Ombeläggning med granit af Gården och Terrassen m. m.			
Ritningar och arbetskontroll (I. G. CLASON)	»	3 100	
Entreprenad (IVAN B. PERSON)	»	232 326	
Nya asfaltgolf på Terassen (Nya Asfalt-A/B)	»	1 897	
Byggnadsarbeten*) (OSCAR JACOBSSON)	»	4 000*)	
	Transport Kr.	241 323	759 589

*) Åtminstone delvis hänförande sig till vissa omläggningar af gården.

Transport	Kr.	241 323	759 589
Ombeläggning med teakkubb af porthvalfsgolfvet: leverans (TEODOR ERICSON) 4 557; inläggning (A/B Armator) 953	»	5 510	
Byggnadsarbeten (OSCAR JACOBSSON)	»	1 520	
Afslutningsrosett i porthvalfstaket (E. NORDÉN och A/B Förenade Granitindustrier)	»	570	248 923

Omändringar i elektriska anläggningarna.

Materiel och installation (LUTH & ROSÉNS Elektriska A/B)	»	27 669	
Arbetshjälp åt montören (LAGERQVIST)	»	1 822	
8 skåp af ek och mahogny (C. H. BENCKERT J:r)	»	510	
Byggnadsarbeten (O. MATTSSON)	»	2 697	32 698

Omändringar i centralvärmesystemet.

Luftreningsexperiment (1900—1905): luftreningsapparater (AXEL BRUNDIN) 134; 27 st. sotsilar (GUSTAF KARLBOM & Co.) 180; 3 st. elektriska fläktar (J. & C. G. BOLINDERS Mek. Verkstads A/B) 248; filtrerduk (DAVID GROVE, Berlin) 80	»	642	
Nytt värmeledningssystem (ångvärmesystem: HUGO THEORELL) 1907—1908	»	6 650	
Extra radiatorer, rörledningar m. m. (THEORELL)	»	898	
Diverse (olika leverantörer)	»	741	
Diverse arbeten i varmkamrarna jämte materialier (O. MATTSSON)	»	4 532	
Utvidgning af värmeledningen 1908 (THEORELL)	»	2 850	
Diverse byggnadsarbeten (O. MATTSSON)	»	1 750	
Radiator i Portvaktsrummet m. m. 1909 (THEORELL)	»	321	
Utvidgning af värmeledningen 1910 (d:o)	»	2 940	
» » » 1912 och 13 (d:o)	»	1 186	
» » » 1914 (d:o)	»	256	
2 bronsgaller i Nedre vestibulen (MEYER)	»	1 100	
Utvidgning af värmeledningen 1925 (i två omgångar, A/B Installatör)	»	1 692	25 558

Omändring 1939:

rörlednings- och ventilationsanläggningar (A/B CLAUSENS Gas- & Vattenledningsaffär)	»	28 772	
oljeeldningsanläggning (Svenska Petroleum-A/B Standard)	»	3 150	
elektriska installationer (Svenska Elektromekaniska Industri-A/B)	»	2 554	
byggnadsarbeten (EDVIN RUNDLÖF)	»	32 610	
ritningar till rörledningsanläggningar etc. (HUGO THEORELLS Ingeniörsbyrå A/B)	»	2 875	
byggnadsledning och kontroll (KNUT BILDMARK)	»	3 100	
ritningar samt kontroll af elektriska installationer (HJ. KLINGBERG)	»	350	
ritningskopior (A/B Teknisk Kopia)	»	32	
extra kostnader (diverse leverantörer)	»	734	
slutbesiktning af rörlednings- och ventilationsanläggningar (ERIK O. JONSSON)	»	200	74 377
Transport Kr			1 141 145

Transport Kr. 1 141 145

Diverse (fr. o. m. 1900).

Marmorgolf (WESTER & NORGREN)	Kr.	90	
Trappa af marmor (d:o)	»	590	
Galler af mässing, 9 st. (OTTO MEYER)	»	930	
d:o brännförgyllda (C. C. SPORRONG & Co.)	»	237	
Kopparrännor m. m. (J. G. SCHUBERTH & Son)	»	1 735	
Spanjoletter 22 st. (OTTO MEYER)	»	622	
Lokaltelefoner vid mathissen (A. RENSTRÖMS Elektromekaniska Verkstad)	»	44	
Omförgyllning af järnräcket i Ektrappan (HERMAN GEIST)	»	1 350	
Hvalfbågar af maple, 8 st., i Porslinsrummet (J. A. LAGERQVISTS Mek. Snickerifabrik) 1 033; ritningar till d:o (I. G. CLASON) 286	»	1 319	
Väggfast skåp till Lilla kassahvalfvet	»	518	7 435

Summa summarum Kr. 1 148 580

De under tidrymden 1900—1939 utförda större omändringarna i husets inre och yttre drogo sålunda — såvidt de ha kunnat utrönas — en sammanlagd kostnad af Kr. 1 148 580. Beloppet kan synas oproportionerligt stort i förhållande till den ursprungliga byggnadskostnaden, Kr. 1 530 103, men disproportionen torde kunna sägas vara mera skenbar än verklig. Mellan de båda nyssnämnda årtalen ligger nämligen såsom bekant det efter Första världskriget 1914—1918 inträdda starka valutafallet med åtföljande prisstegringar, och tages det med i beräkningen, så te sig siffrorna icke på långt när så fantastiska. Sedda från en annan synpunkt vittna de om WILHELMINA VON HALLWYLS, f. KEMPE, inga kostnader skyende, orubbliga vilja att lämna efter sig huset, som vid sidan af samlingarna var hennes skötebarn, åt eftervärlden i ett skick, ägnadt att trygga dess bestånd för sekler framåt.

i. Intäkter från fastigheten under byggnadstiden.

I detta sammanhang torde slutligen böra omnämnas, att — såsom delvis förut är omtaladt — under byggnadstiden inflöto dels för diverse materialier, tillvaratagna vid rifningen af de vid köpet på tomten befintliga gamla byggnaderna, dels i hyra för en där under ej fullt ett kvartal kvarstående gammal smedja, dels för en annons på förvaringsplanket o. s. v. en del mest smärre belopp, nämligen bl. a. följande:

I hyra för tiden den 1 April—15 Juni 1893 för den gamla smedjan på tomten af fabrikör PAULUS WENNGREN betalda	Kr.	333: 33
För snickeri, diverse sten, plåtskrot samt surt tegel af ingeniör C. WIDELL den 26 September 1894 betalda	»	250: 08
För en annons på förvaringsplanket af grosshandlaren H. G. SÖDERBERG, leverantör af kol och koks till bygget, den 21 December 1894 (för 1 gång) betalda	»	50: —
För diverse sandstens- och kalkstensplaner af ingeniör E. KJELLSTRÖM den 20 April 1894 betalda	»	150: —
För ett traversspel (tidigare inköpt för byggets räkning och där användt) af stenhuggerifirman ERICSSON & KJELLSTRÖM den 16 Oktober 1896 betalda	»	300: —
För diverse snickeri af ingeniör C. WIDELL den 31 Januari 1898 betalda	»	150: —
För diverse skrotjärn af smedsmästaren NILS MALMSTRÖM samma dag betalda	»	23: 62

För skålvirke af ingeniör FALLSTRÖM den 8 Oktober 1898 betalda.......... Kr. 150: —
För 8 st. gamla kakelugnar och diverse skålvirke af kakelugnsmakaren J. O. HOLM den 21 Mars 1896 å räkning för arbete afdragna.................. » 62: —
För diverse skrot af grosshandelsfirman L. ELLIOT & Co. den 11 Oktober 1898 betalda.. » 71: 16

Dessutom är att nämna, att i hyra för kontorslokalen jämte uppvärmning påfördes firman WILH. H. KEMPE för tiden den 1 Oktober 1896—31 December 1908, d. v. s. tills firman upplöstes, ett belopp af Kr. 3 000 pr år, för hela perioden tillsammans Kr. 36 750 (se Rescontra 1896—1907 och Hufvudbok 1908).

j. Brandförsäkringar.

Nästan alltifrån första början af byggnadstiden försäkrades såväl byggnadsmaterialier som självfva byggnadsstommen mot brandrisk. På försäkringsbeloppen kan fastighetens efter hand växande värde afläsas.

En första försäkring, gällande byggnadsvirke — plank, pålar och bjälkar — som låg upplagdt dels vid Stockholms Östra station, dels på byggnadstomten och på de två för byggets räkning hyrda granntomterna, togs i Brandförsäkrings-Aktiebolaget Fenix den 22 November 1893 för ett år å ett belopp af tillhopa Kr. 40 000 och mot en årspremie af Kr. 41 (7 ‰ å Kr. 3 000 och 2 ‰ å Kr. 10 000). Den 5 April 1894 höjdes försäkringsbeloppet till Kr. 50 000, hvarå en årspremie efter 2 ‰ och med afdrag (ristorno) af Kr. 12: 60 å föregående polis blef Kr. 87: 40.

Den första försäkringen å självfva byggnadsstommen, som då hade skjutit ett godt stycke i höjden, togs den 15 Augusti sistnämnda år, likaledes i Fenix, å ett beräknadt värde af Kr. 250 000 mot en årspremie af Kr. 500, hvarifrån afgick ristorno å föregående polis med Kr. 64: 17, så att nettopremien blef Kr. 435: 83. Den 15 Maj förnyades försäkringen för ett år, nu efter ett till Kr. 350 000 höjdt fastighetsvärde och mot en premie af Kr. 700, efter afdrag af ristorno Kr. 123: 61 netto Kr. 576: 39. Redan den 9 följande September höjdes försäkringsbeloppet ånyo, nu till Kr. 375 000, nettopremie Kr. 267: 78, den 18 följande December ytterligare till Kr. 420 000, nettopremie Kr. 298: 33, den 15 Februari 1896 till Kr. 450 000, nettopremie Kr. 188: 33, och den 17 följande April slutligen till Kr. 500 000, nettopremie Kr. 260. När försäkringen ett år senare, den 15 April 1897, återigen förnyades för ett år, skedde det efter oförändradt värde och mot en premie af Kr. 1 000.

Alla nu nämnda brandförsäkringar togos i Fenix. Därutöfver var fastigheten under perioden den 27 Augusti 1896 — den 17 April 1898 försäkrad i Nye Danske Brandforsikrings-Selskab af 1864 till växlande belopp, lägst Kr. 100 000 och högst Kr. 300 000, och mot ett sammanlagdt premiebelopp, beräknadt efter 2 ‰, af Kr. 1 015.

När den större försäkringen i April 1898 skulle förnyas, höjdes försäkringsbeloppet till Kr. 600 000, och försäkringen togs i Brand- och Lifförsäkrings-Aktiebolaget Svea för en tid af 10 år från den 1 nämnda månad, hvarvid premien, beräknad efter 75 ‰ för hela perioden men med afdrag af två årspremier samt ytterligare 10 % rabatt, blef Kr. 3 240. Den 1 April 1908 förnyades försäkringen, likaledes i Svea, för ytterligare 10 år efter oförändradt fastighetsvärde, nu mot en till 3.50 ‰ reducerad premie, dock utan rabatt, så att 10-årspremien blef Kr. 2 100. Efter ytterligare 10 år, den 30 Mars 1918, förnyades brandförsäkringen ånyo, fortfarande efter ett fastighetsvärde af Kr. 600 000, nu dock för blott 5 år,

hvarvid risken delades lika mellan bolagen Svea och Fenix och sammanlagda premien utgjorde Kr. 1 080.

1 April 1923 då den sistnämnda brandförsäkringen utlöpte hade man redan planerat att försäkra fastigheten för all framtid i Stockholms stads brandförsäkringskontor, och innan detta hade ordnats togos nya försäkringar blott för en månad i taget (se kvitto från A. B. MAX MATHIESSEN för försäkringsbolagen Fenix och Svea 28 mars 1923 samt förnyelsekvitto 28 April å ett belopp af Kr. 100 för en försäkring af Kr. 1 000 000, Hallwylska museiföreningens arkiv).

Den 11 maj 1923 undertecknades brandförsäkringsbrefvet af Stockholms stads brandförsäkringskontor. Fastigheten nr 11 Skrafvelberget mindre försäkrades för all framtid för ett belopp af Kr. 1 900 000 mot en engångspremie af Kr. 38 000 (se kvitto och Hufvudbok, Hallwylska museiföreningens arkiv).

En höjning af en fastighets brandförsäkringsvärde till mer än det tredubbla — från Kr. 600 000 år 1918 till Kr. 1 900 000 fem år senare — skulle under normala tider utan tvifvel synas öfverraskande, men tiderna voro ju allt annat än normala, när höjningen företogs: allting, ej minst byggnadsmaterialier, hade särskildt under de fem närmast föregående åren stigit i pris till det dubbla och flerdubbla. Betecknande är, hvad husets arkitekt, byggnadsrådet CLASON, ungefär vid denna tid i samtal med WILHELMINA VON HALLWYL — enligt hennes egen berättelse — yttrade: »Nu skulle jag knappt kunna bygga ett sådant hus (som Hamngatan 4) för tio millioner!»

I jämförelse med den allmänna prisstegringen torde den likväl mycket betydande ökning i reellt värde, som hade tillförts egendomen genom de närmast föregående årens kostsamma ominredningar och andra omändringar, ha spelat en mindre väsentlig roll vid bestämmandet af brandförsäkringsvärdet. I detta sammanhang kan en jämförelse med taxeringsvärdets stegring ha sitt intresse. Denna försiggick i betydligt lugnare tempo: från Kr. 790 000 år 1899, då byggnaden var jämnt och nätt färdig, till Kr. 800 000 år 1903, Kr. 920 000 år 1918 och slutligen Kr. 1 200 000 år 1922, hvarefter det icke vidare har höjts — allt enligt Adresskalendern.

Till allra sist må här nämnas, att Stockholms Stads Brandförsäkringskontor enligt meddelande af den 2 Februari 1950 »efter företagen besiktning av fastigheten n:r 11 i kvarteret Skravelberget mindre bestämt allframtidsförsäkringsvärdet för fastighetens åbyggnader till sammanlagt Kr. 3 400 000. Försäkras fastigheten icke fullt till ovannämnda allframtidsförsäkringsvärde», heter det vidare i meddelandet, »står fastighetsägaren själv faran för skillnaden. I värdet inbegripes ett belopp av Kr. 600 000 för konstnärlig inredning enligt specifikation, vilken förut översänts.»

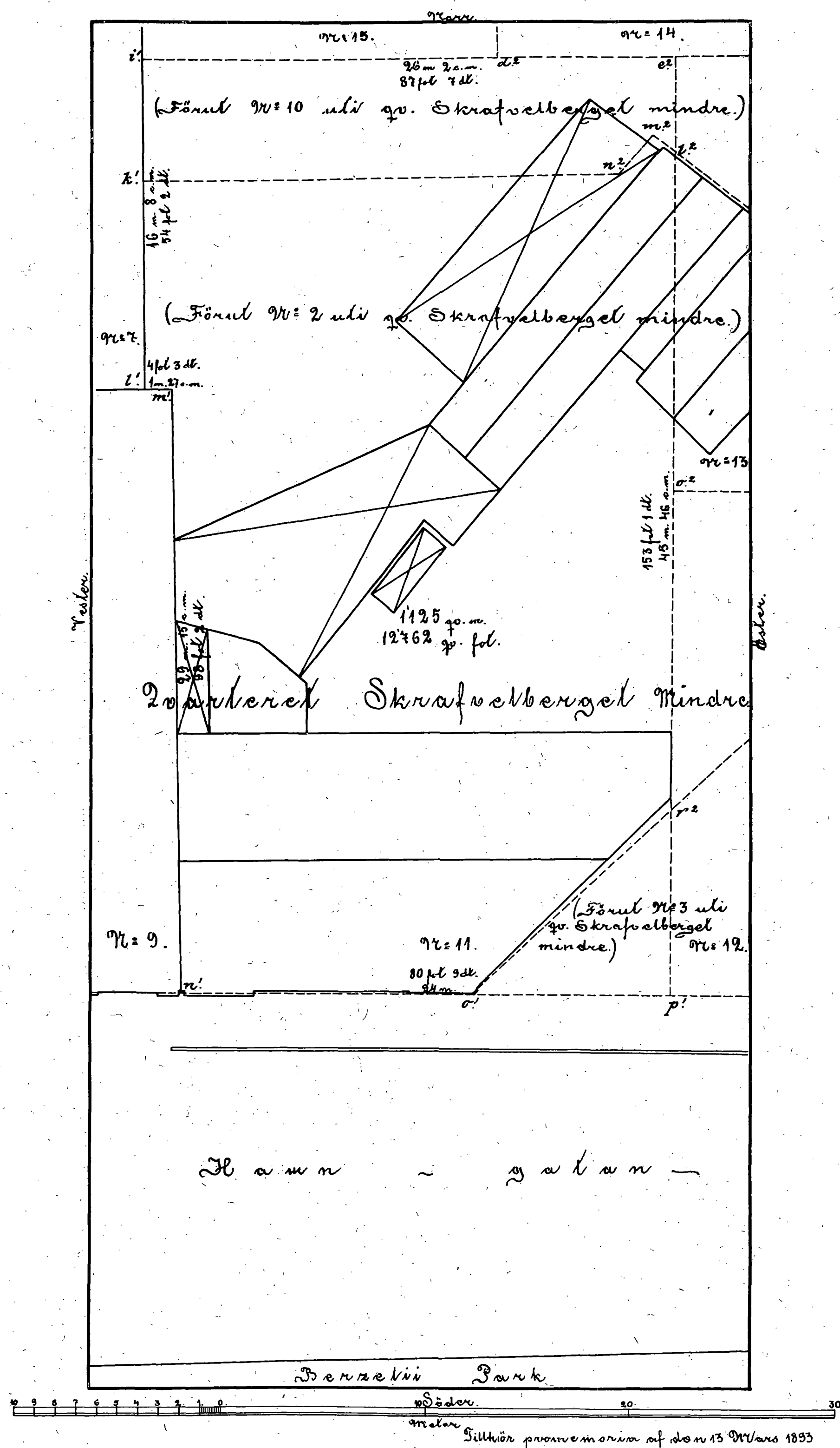
REGISTER

PERSON- OCH FIRMAREGISTER

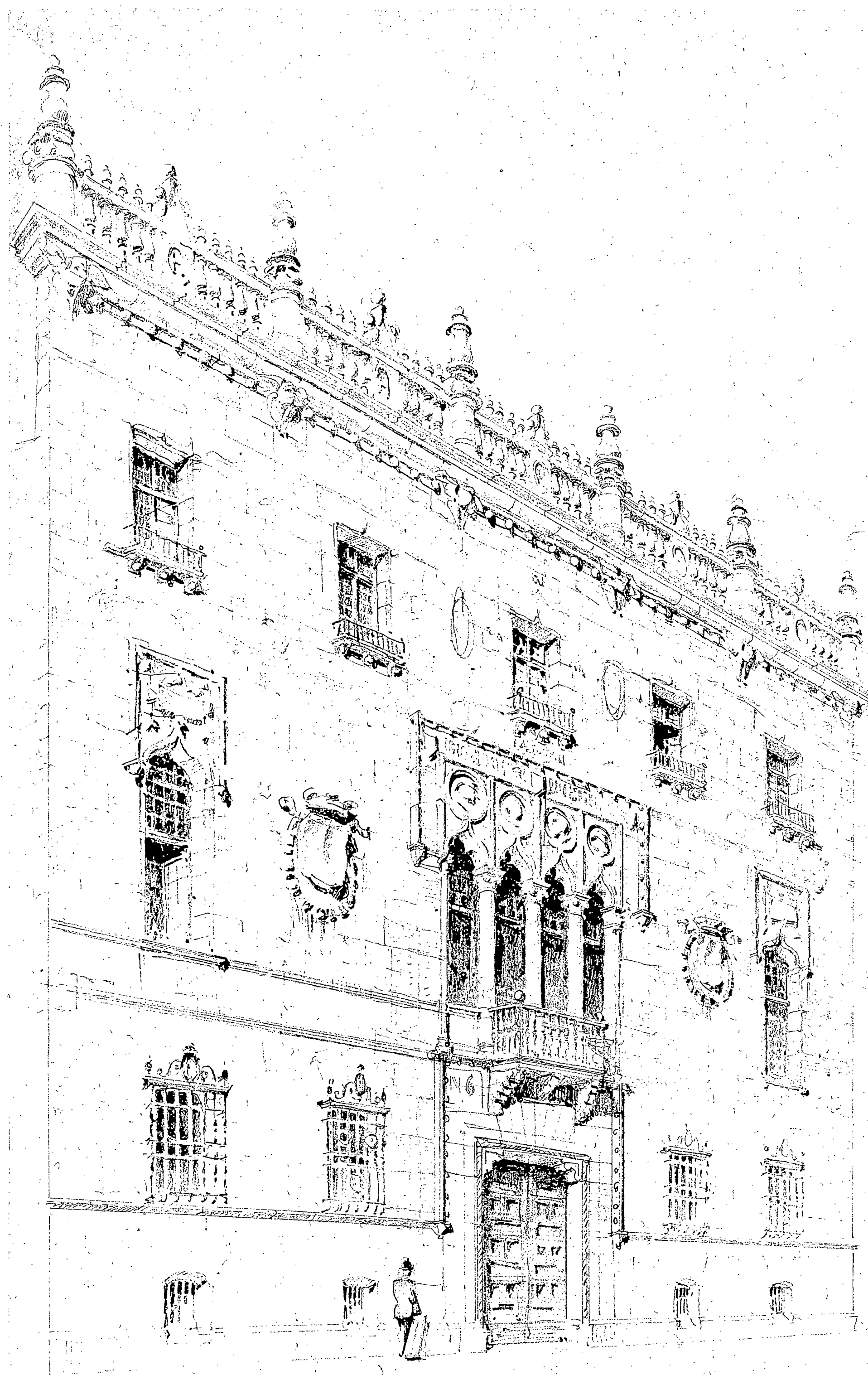
SAKREGISTER

Siffrorna inom parentes hänvisa dels till motsvarande på våningsplanerna pl. 10—16 i denna volym, dels till planschdelen Gr. I.

PLANSCHER

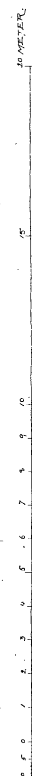


Pl. 1. Tomtkarta från 1893. Skrafvelberget mindre No 11.

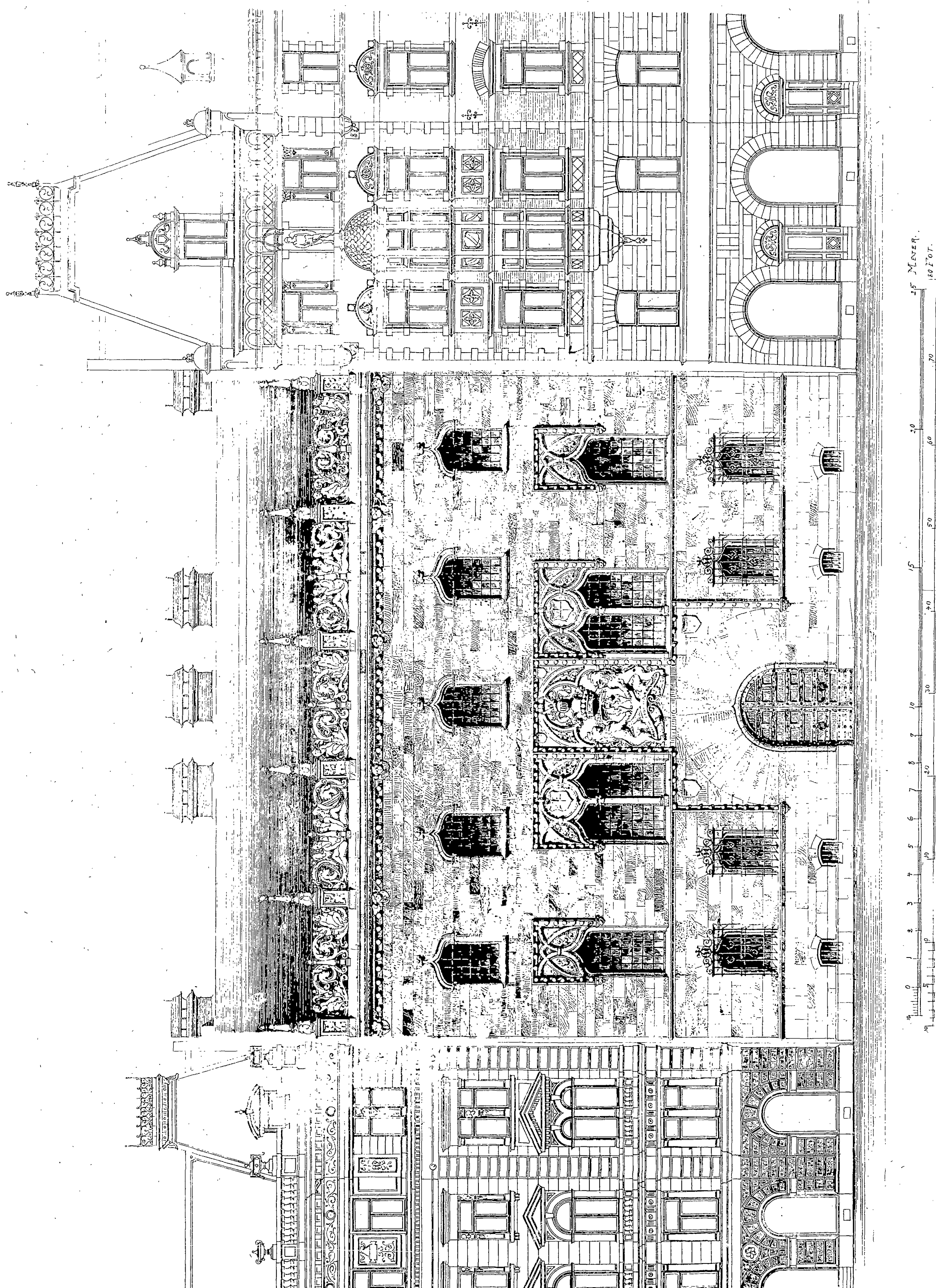


Pl. 2. Den första idéskissen till fasaden. Blyertsteckning, af I. G. Clason osignerad.

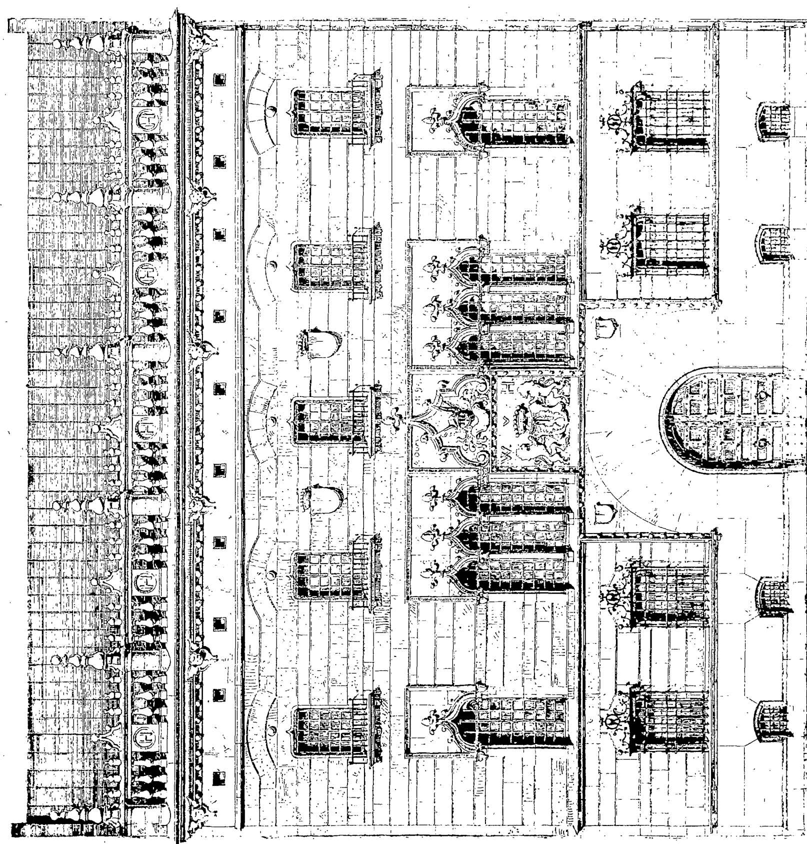
RITNING TILL NYBYGGNAD Å TOMTEN No 11
QUARTERET SKRAFVELBERGET MINDRE
STOCKHOLM



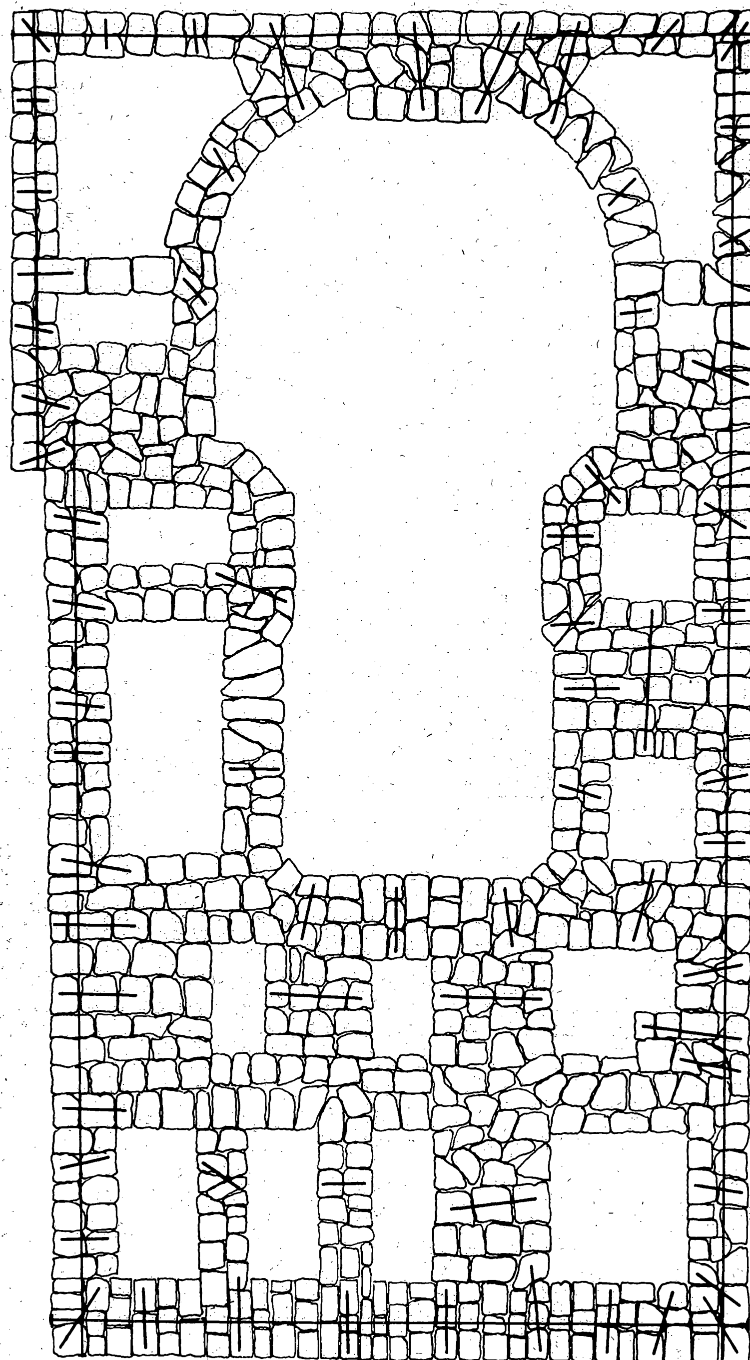
Pl. 3. Hufvudbyggnadens gatufasad. Tuschritning, osignerad.

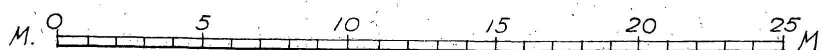


Pl. 4. Ritning till fasaden. Tuschritning, signerad I. G. Clason 1893.

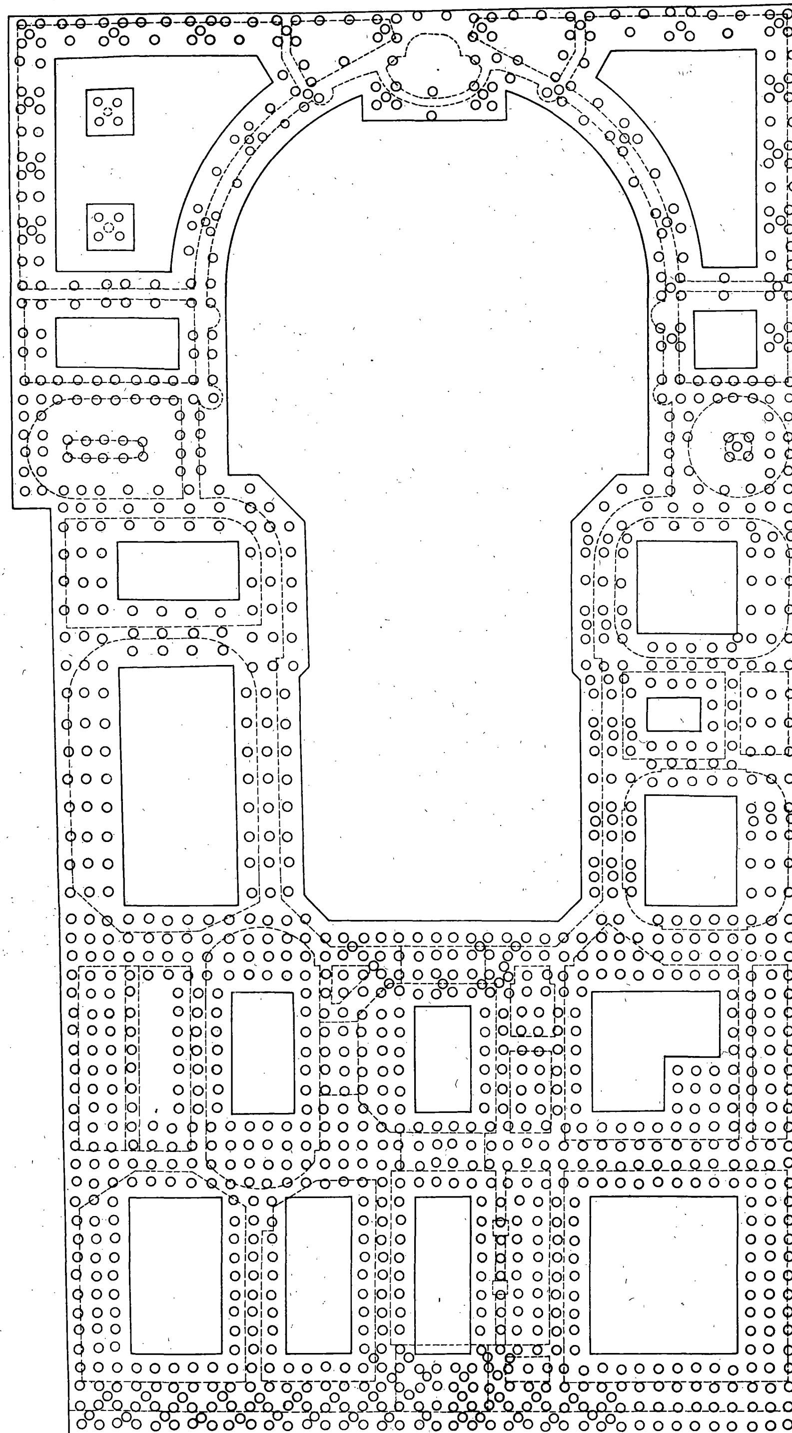


Pl. 5. Ritning till fasaden, alternativ att lägga öfver ritningen Pl. 4. Tuschritning.



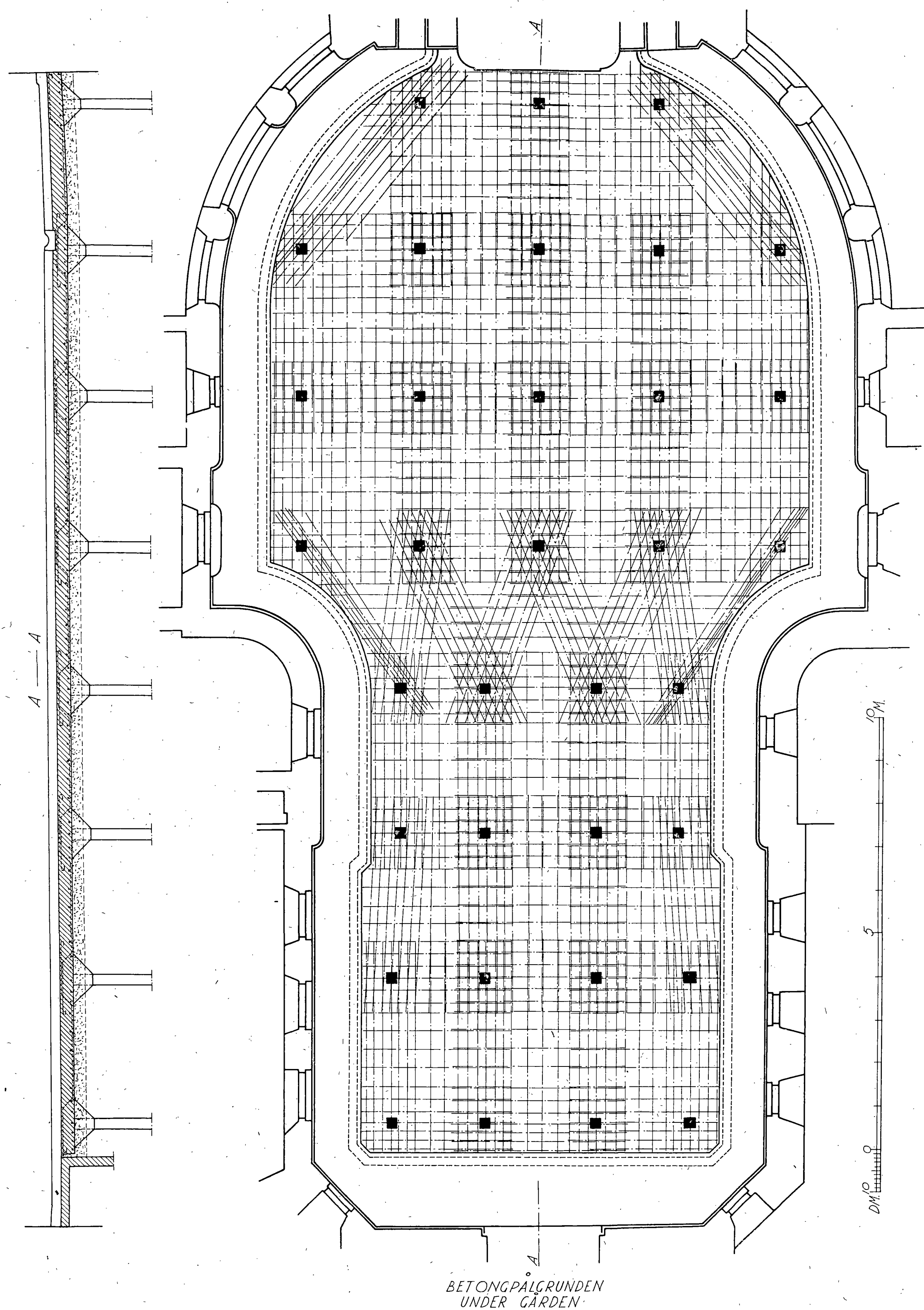


PLAN AF GRUNDMUREN

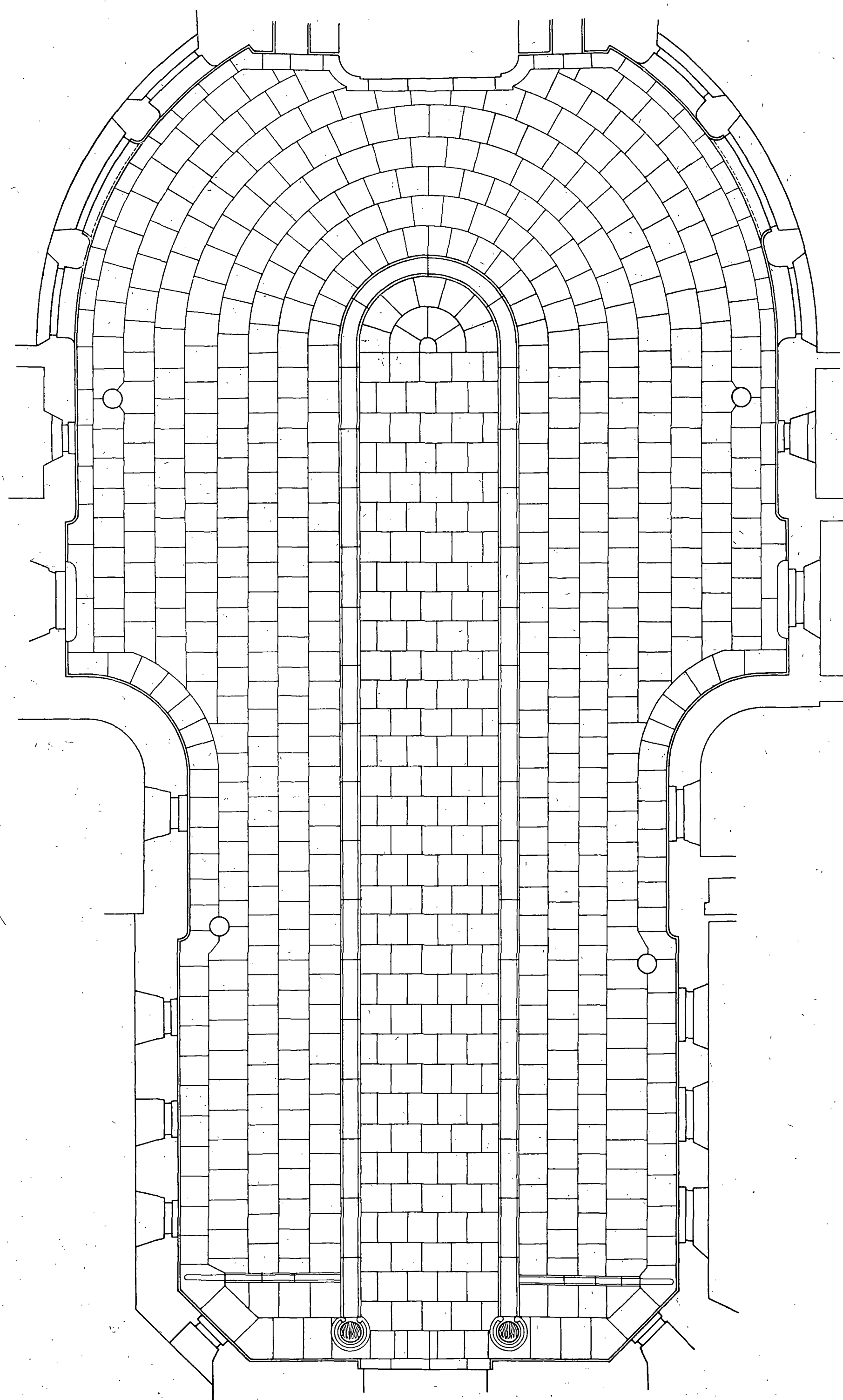


PÅLKARTA

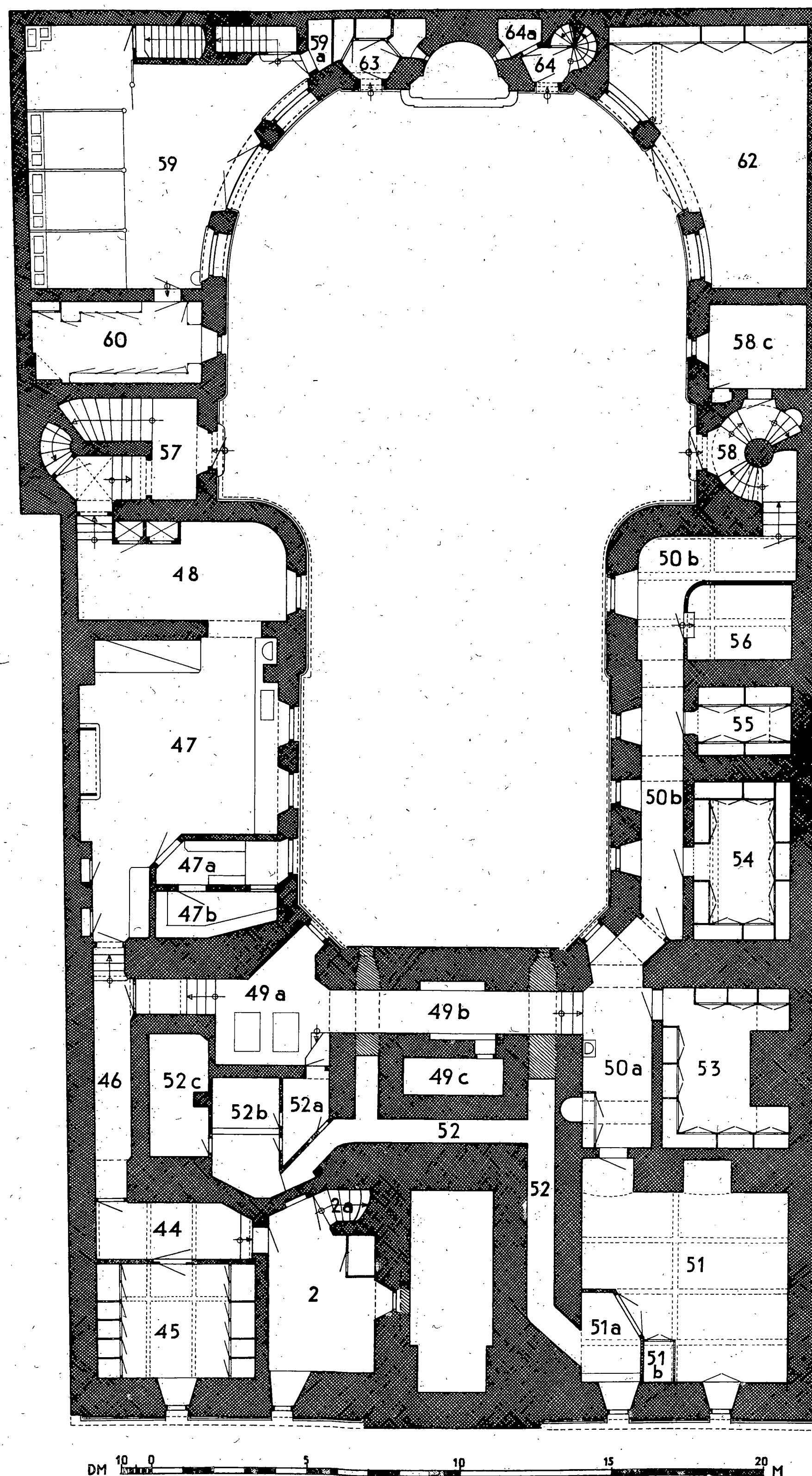
Pl. 7.



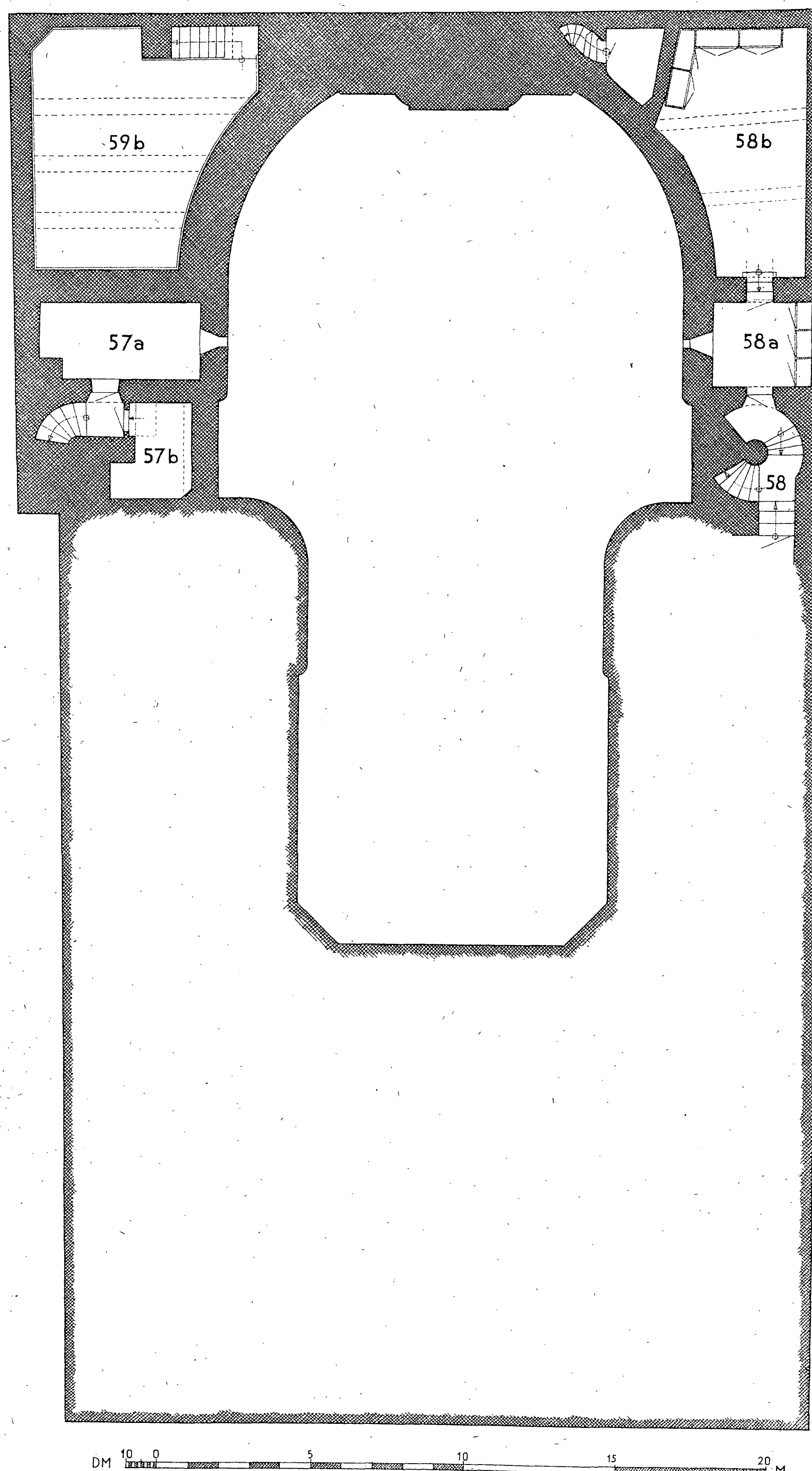
Pl. 8. Betongpålgrunden under Gården från 1925.



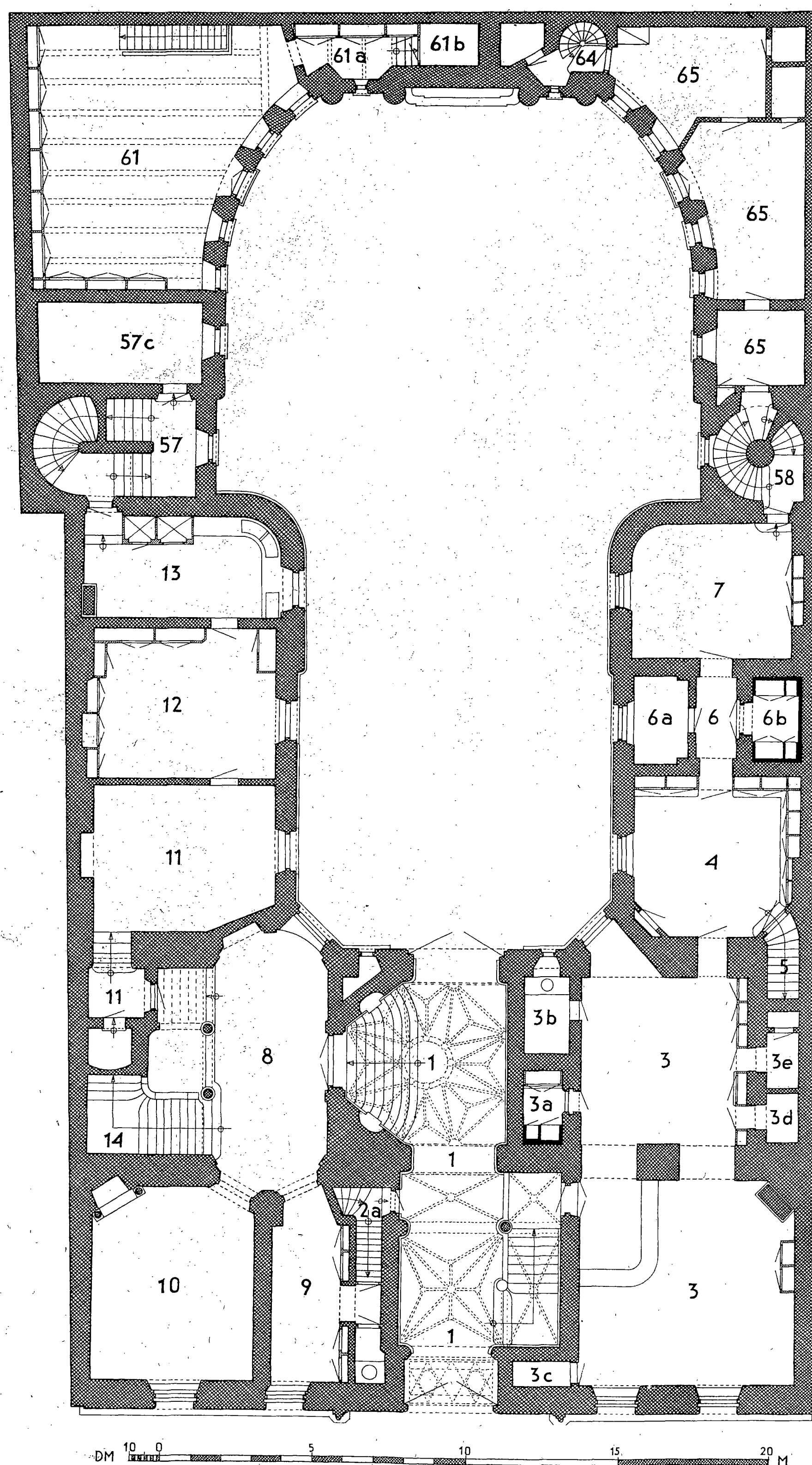
Pl. 9. Plan af gården, nuvarande utseende med granitbeläggning.



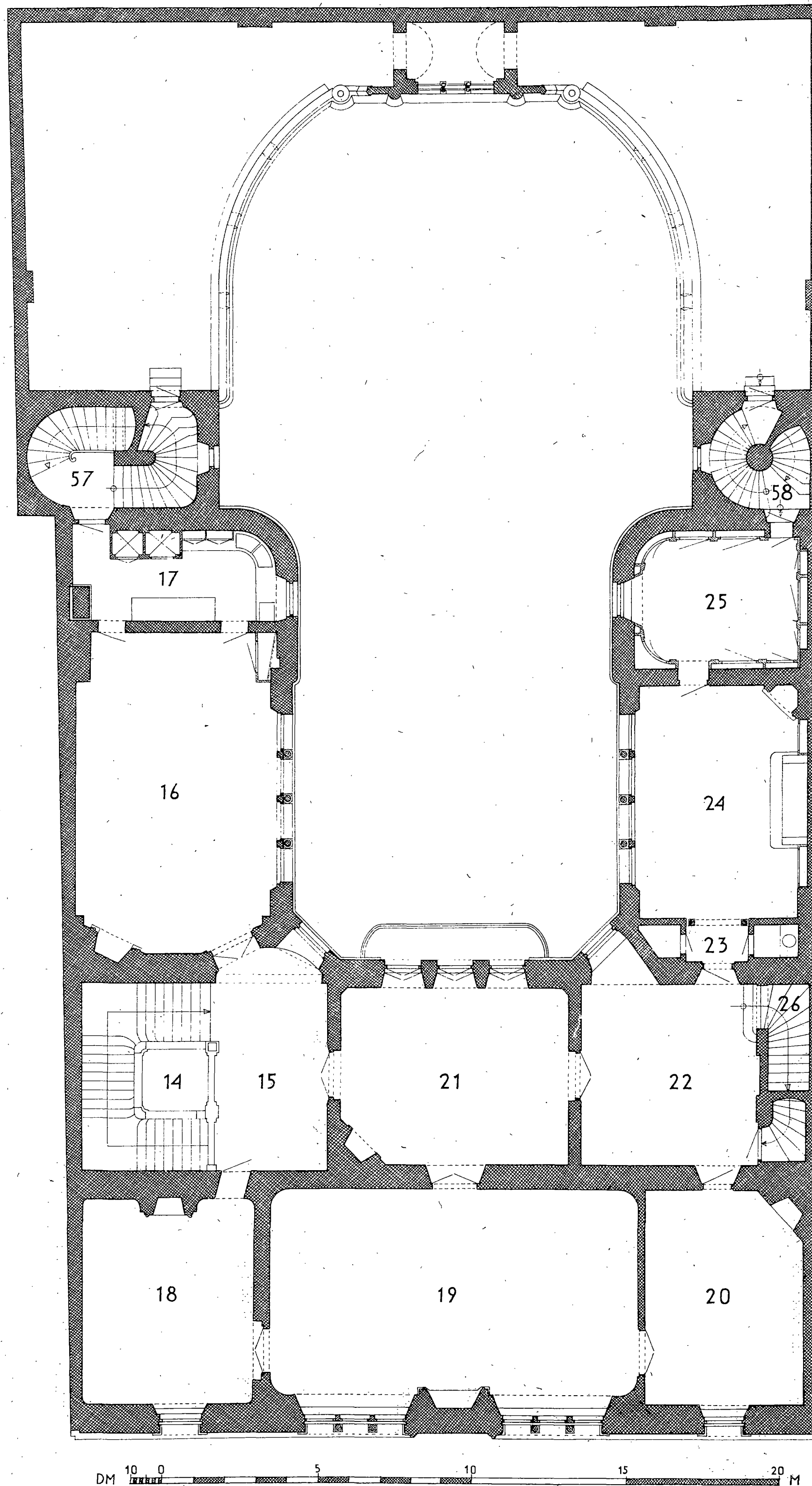
10. Källarvåningen i Hufvudbyggnaden och Gårdshusets bottenvåning. Lokalernas namn, se Innehållsförteckningen.



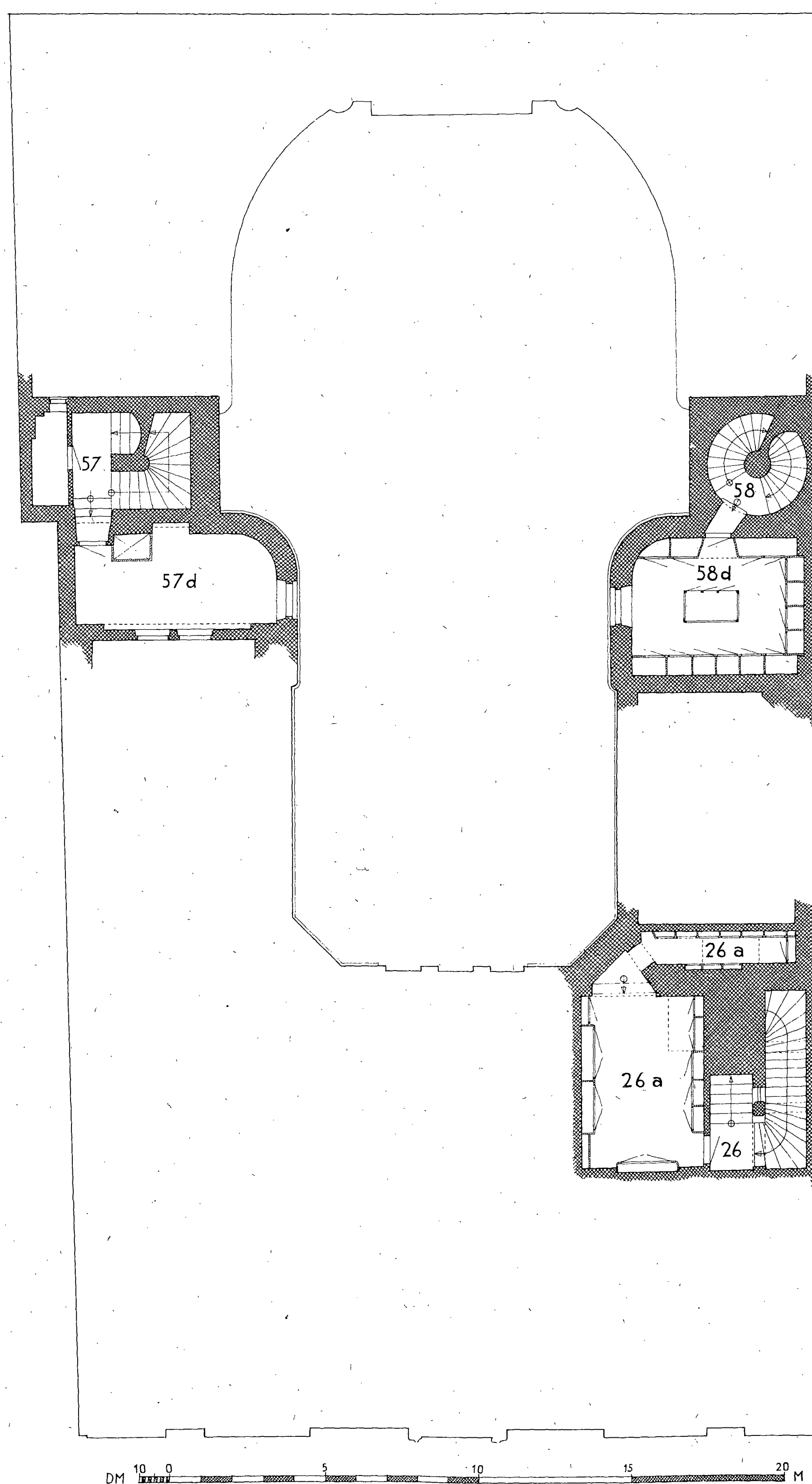
11. Källarvåningen i Gårdshuset. Lokalernas namn, Innehållsförteckningen.



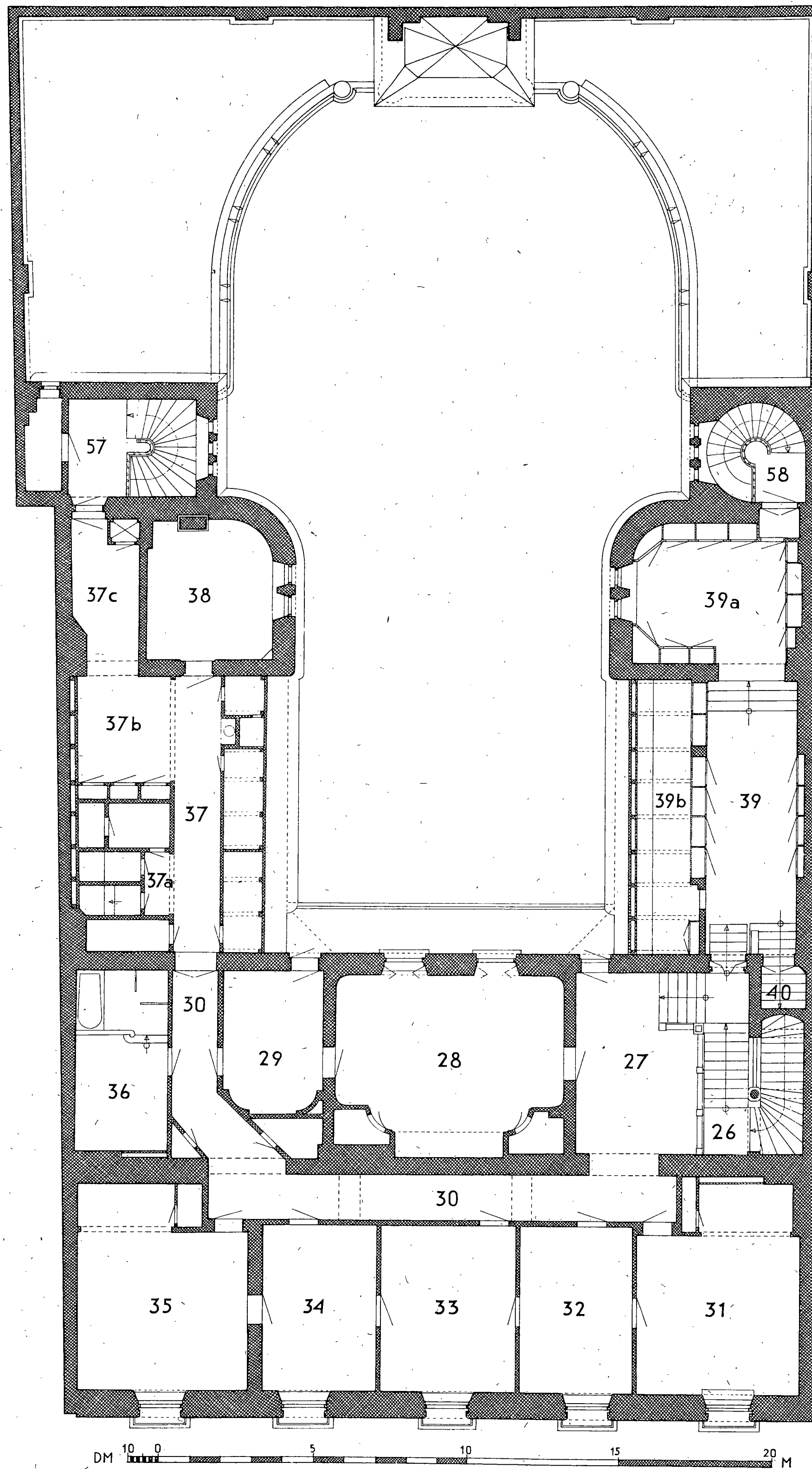
12. Bottenvåningen i Hufvudbyggnaden och våningen en trappa upp i Gårdshuset. Lokalernas namn, se Innehållsförteckningen.



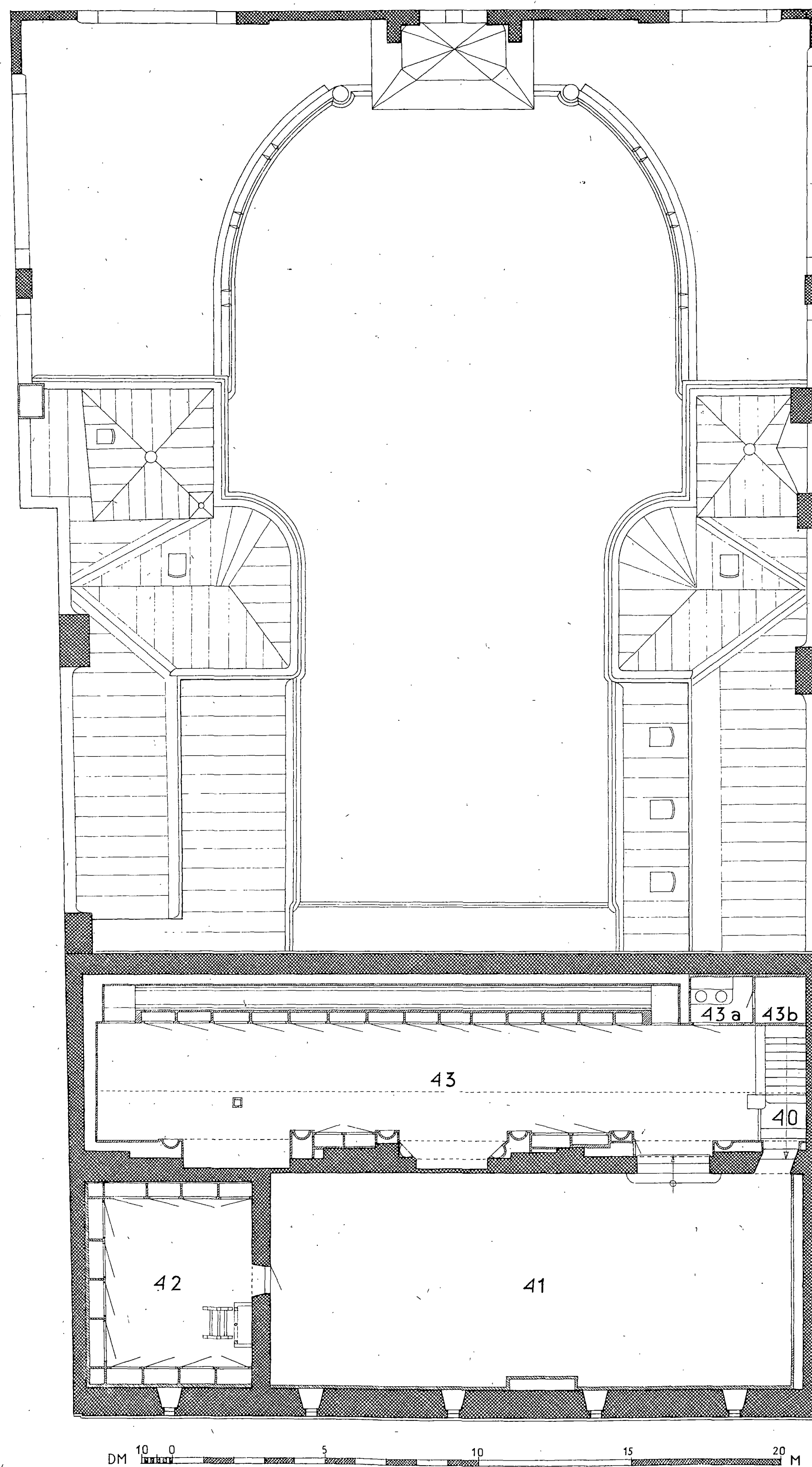
13. Våningen en trappa upp. Lokalernas namn, se Innehållsförteckningen.



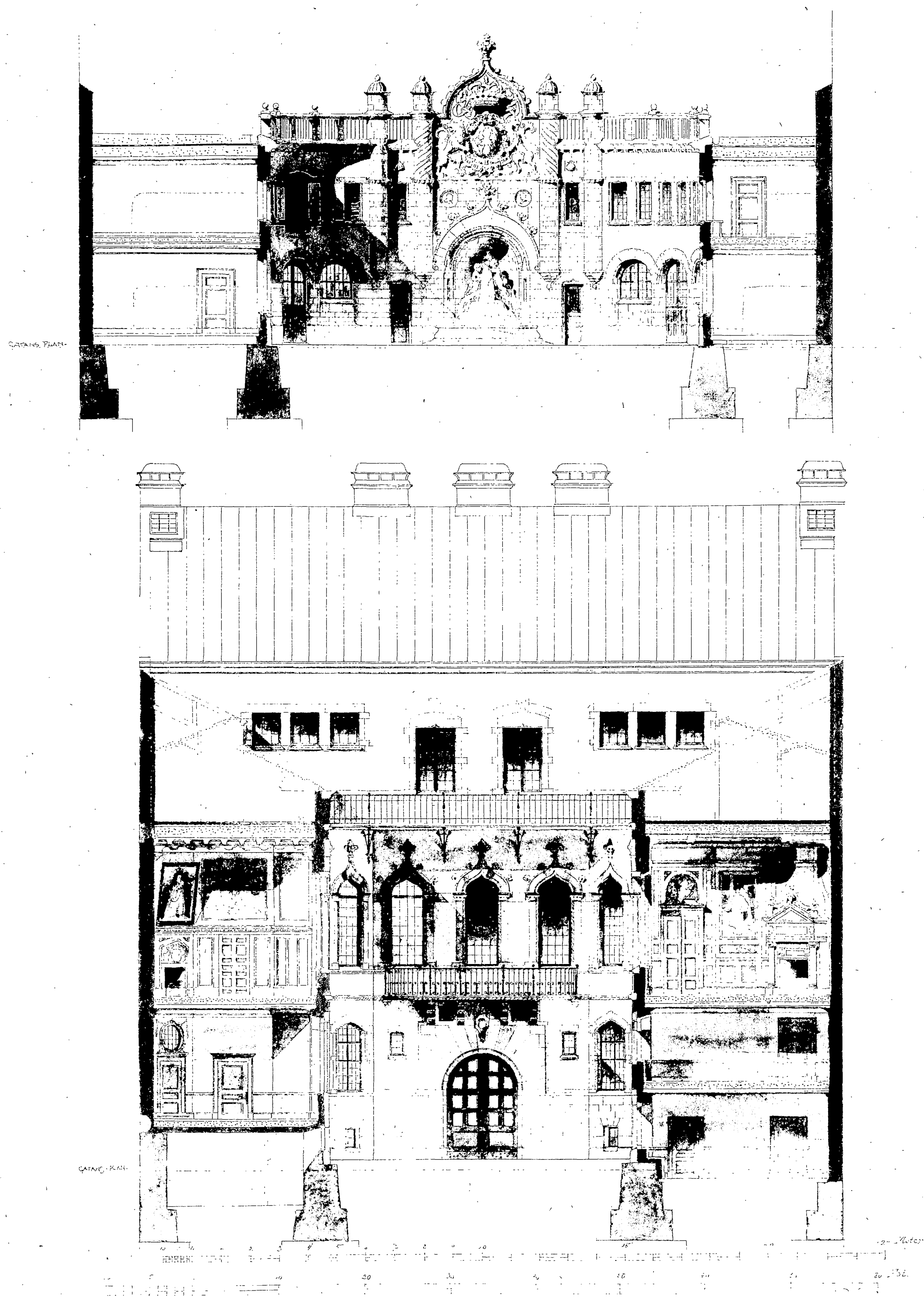
14. Entresolering mellan första och andra våningen. Lokalernas namn, se Innehållsförteckningen.



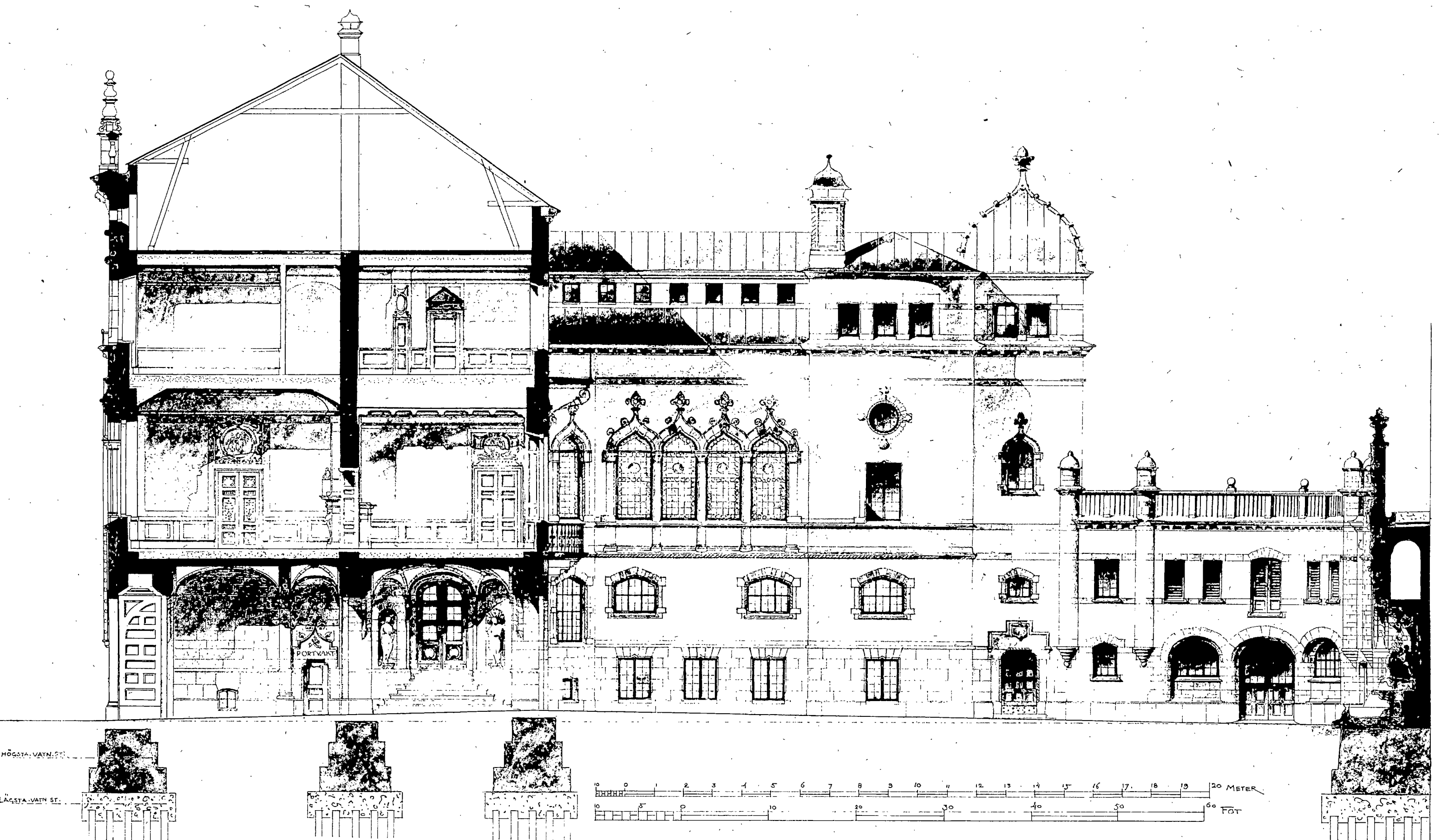
15. Våningen två trappor upp. Lokalernas namn, se Innehållsförteckningen.



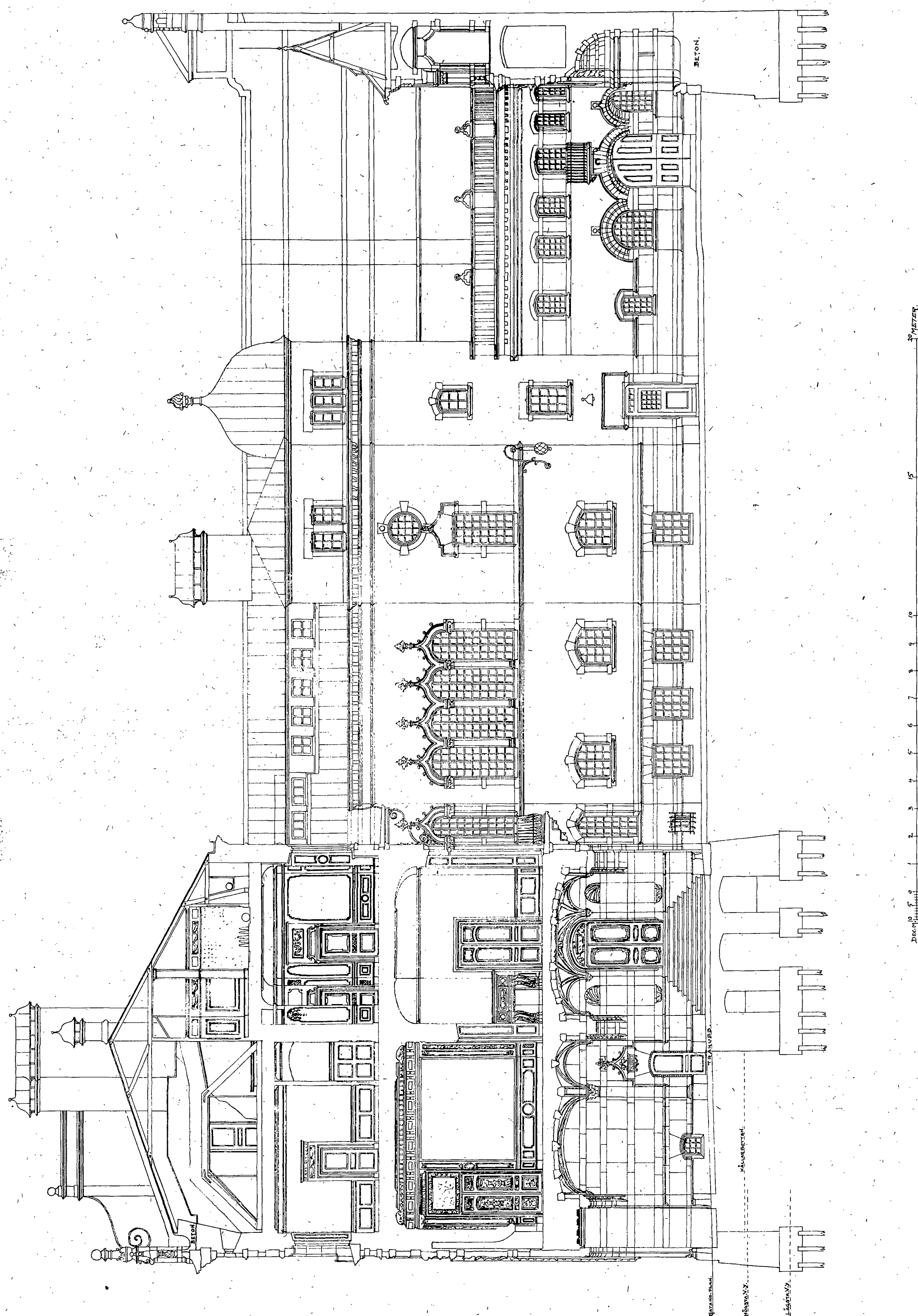
16. Takvåningen. Lokalernas namn, se Innehållsförteckningen.



17. Gårdens fondbyggnad jämte sektion genom Kammarjungfruns rum — Selkammaren — Gårdskarlens lägenhet samt Hushållerskans rum. Hufvudbyggnadens gårdsfasad med sektioner genom dess flyglar. Laverad tuschritning, signerad I. G. Clason '93.

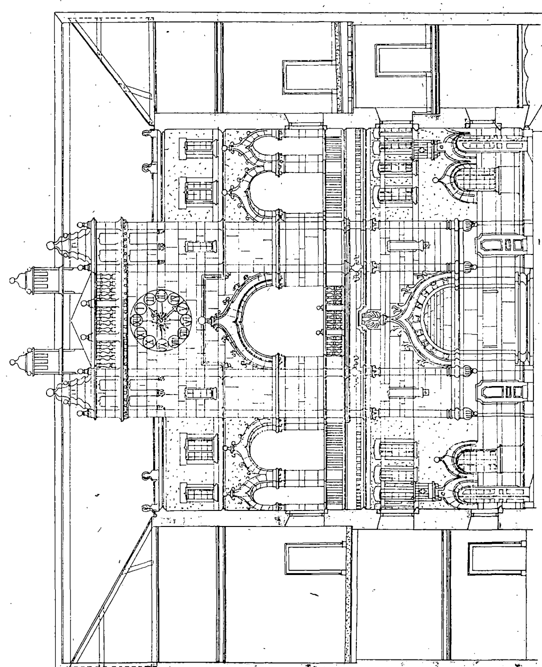


18. Sektion mot väster, lagd i midtaxeln. Laverad tuschritning, signerad I. G. Clason 93.

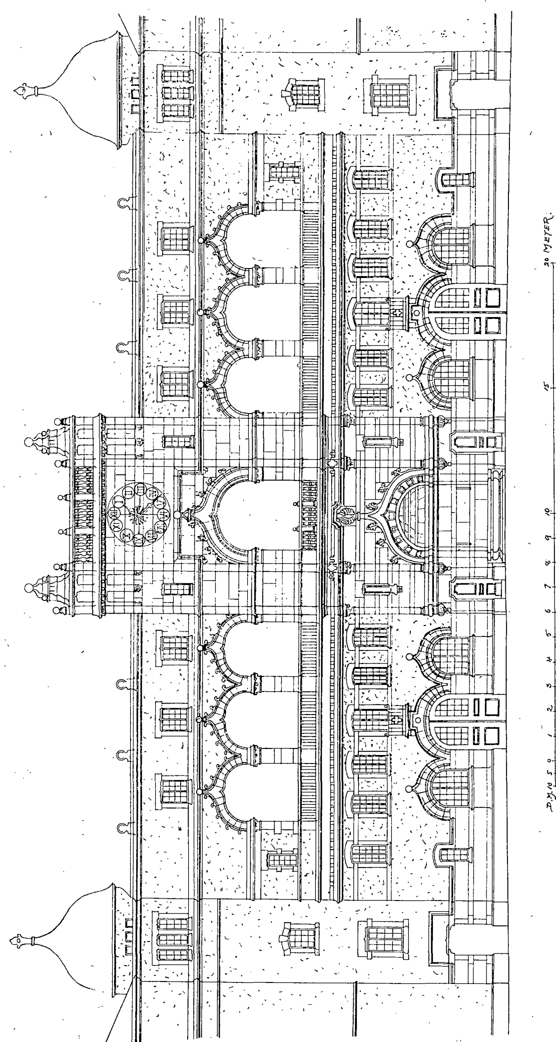


RITNING · TILL · NYBYGGNAD · Å · TOMTEN · № 11 ·
QVARTERET · SKRAFVELBERGET · MINDRE ·
· STOCKHOLM ·

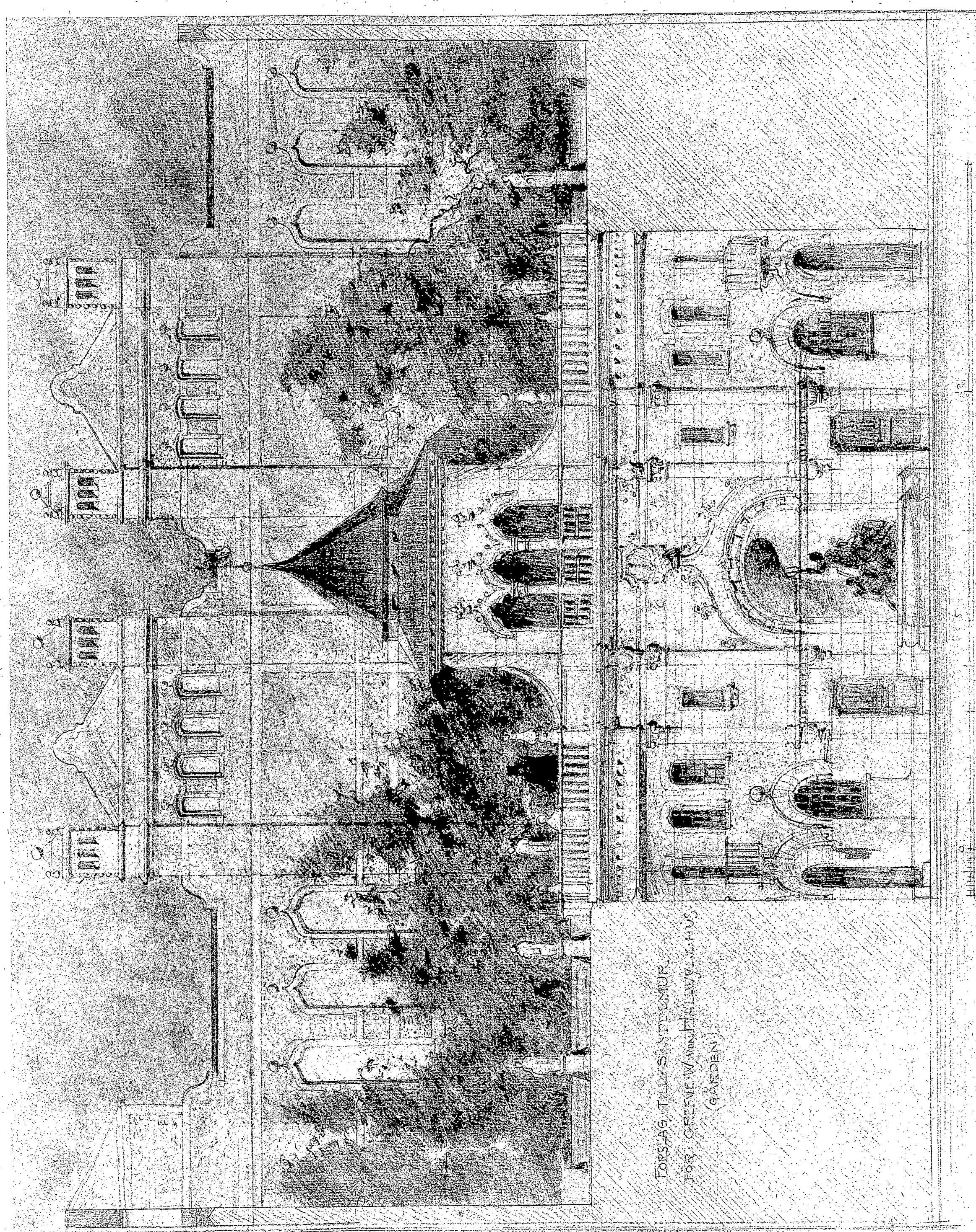
19. Sektion mot väster genom anläggningens midtaxel. Tuschritning, osignerad.



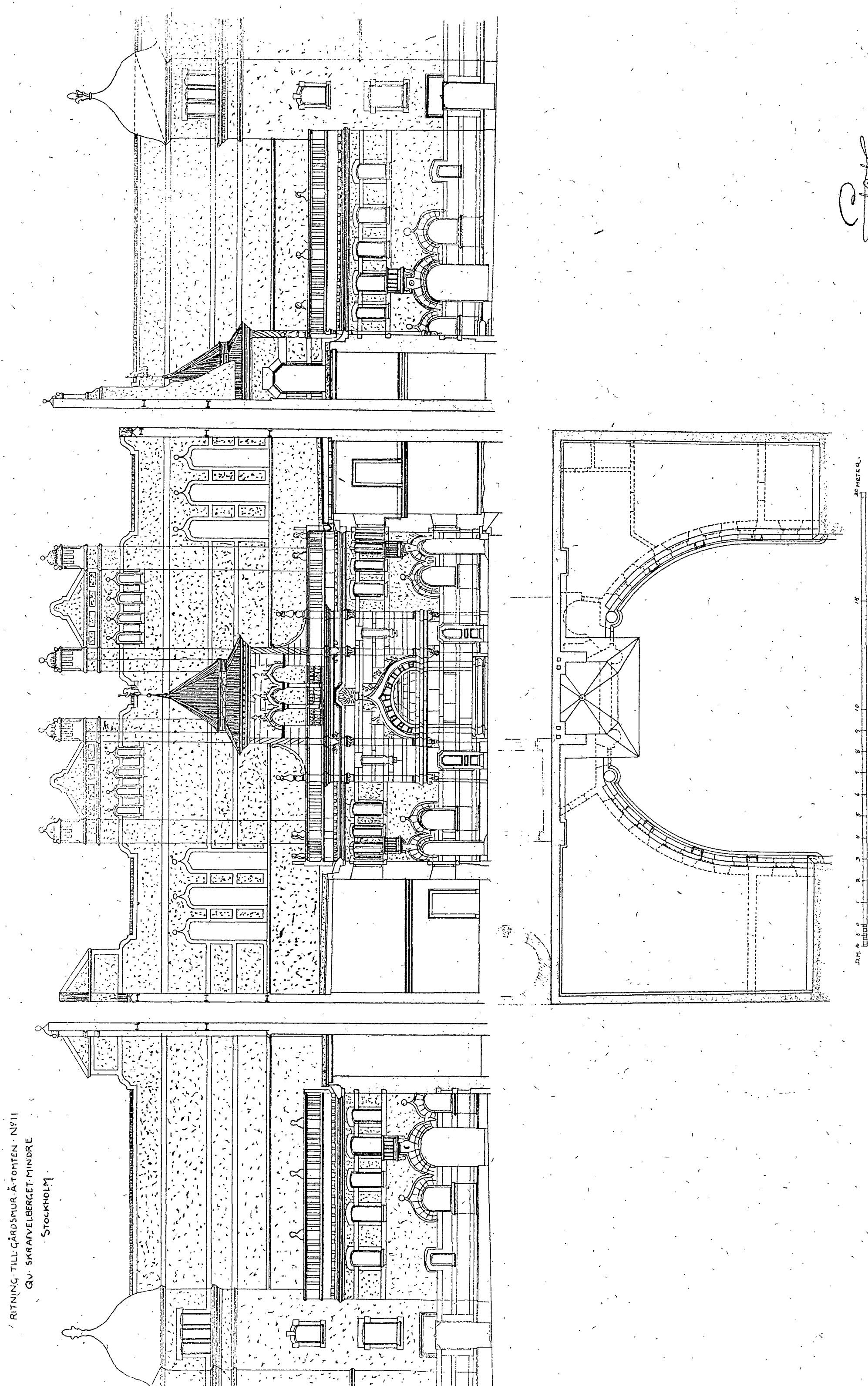
RITNING · TILL · PÅBYGGNAD · AF ·
GÅRDSBYGGNADEN · Å · TOMTEN · N:o 11 ·
QVARTERET · SKRAPVELBERGET · MINDRE ·
· STOCKHOLM ·



20. Ritningar till påbyggnad af Stallet, Fondbyggnaden och Vagnboden.
Tuschritning, signerad I. G. Clason 28.5.98.

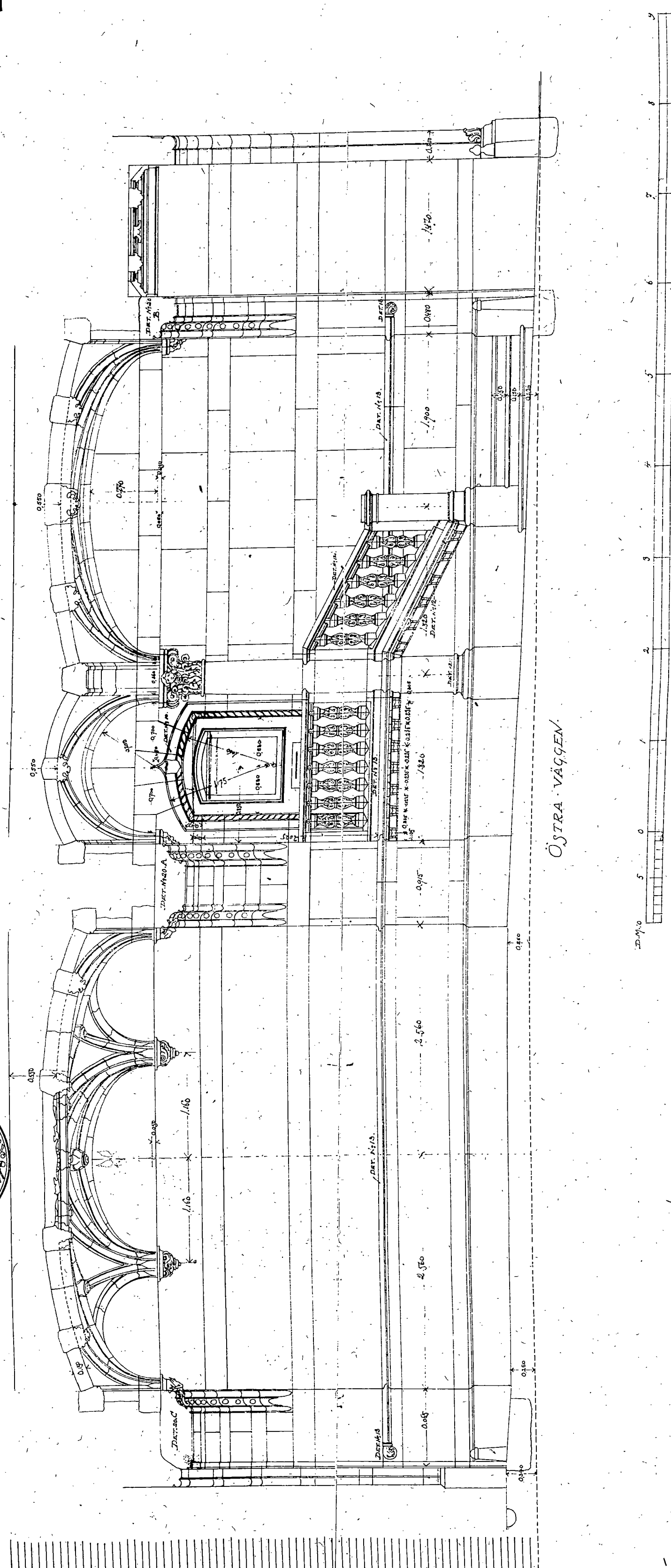


21. Gårdsmuren, norra partiet. Färglagd blyertsteckning, osignerad.

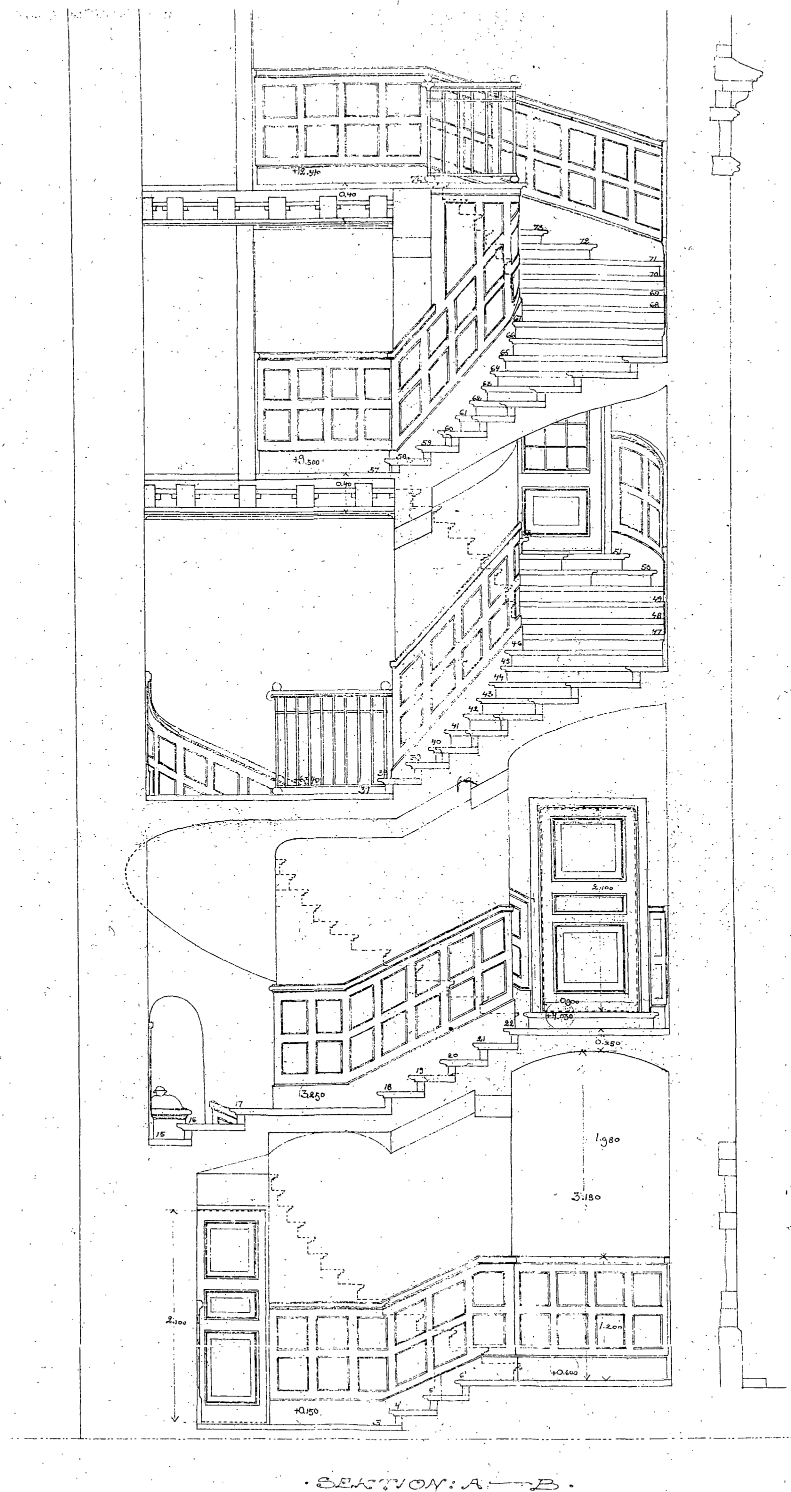


22. Ritning till gårdsmur. Tuschritning, signerad I. Gust. Clason 17.4.98.

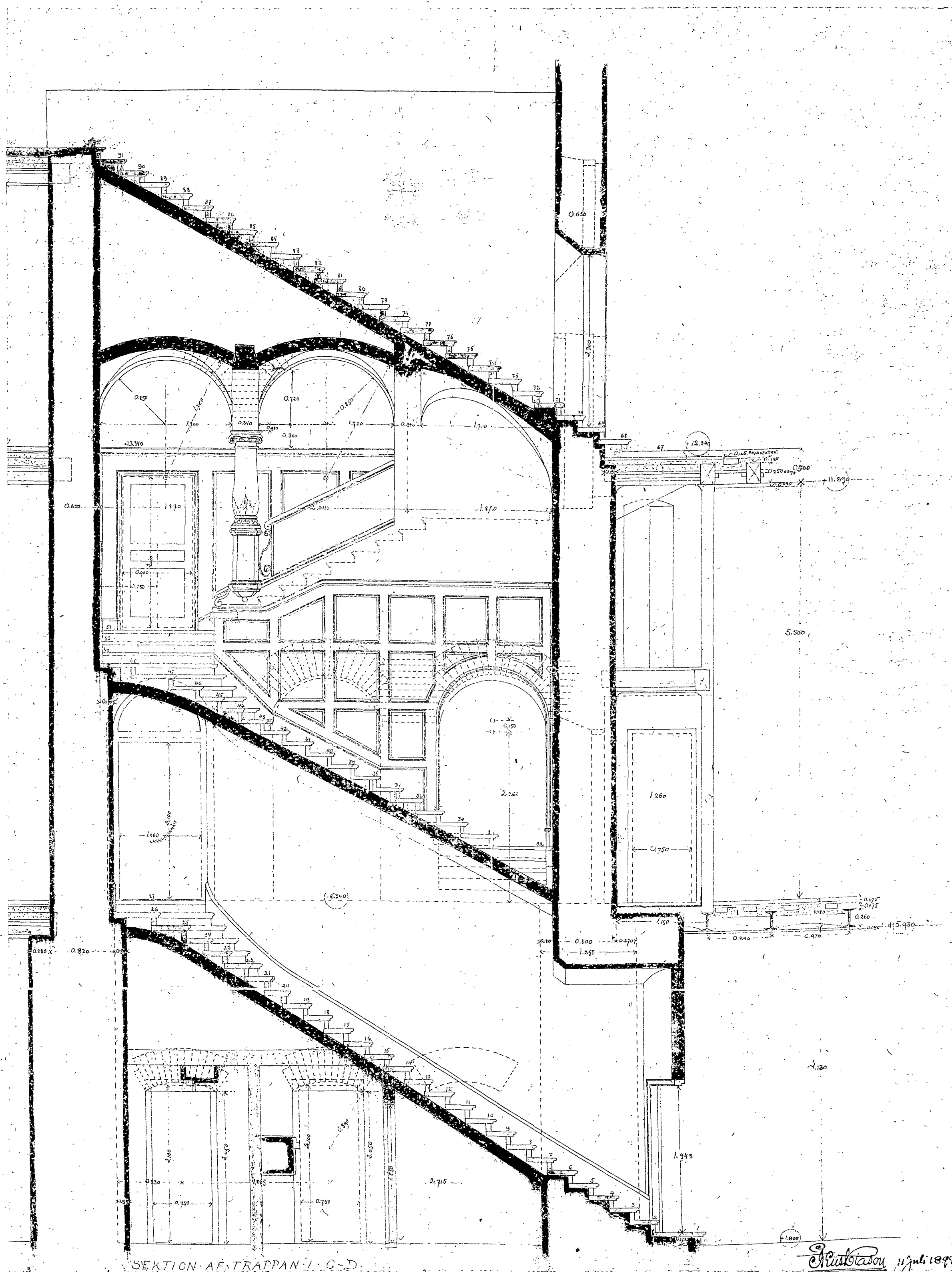




23. Porthvalfvet, östra väggen. Tuschritning, osignerad.

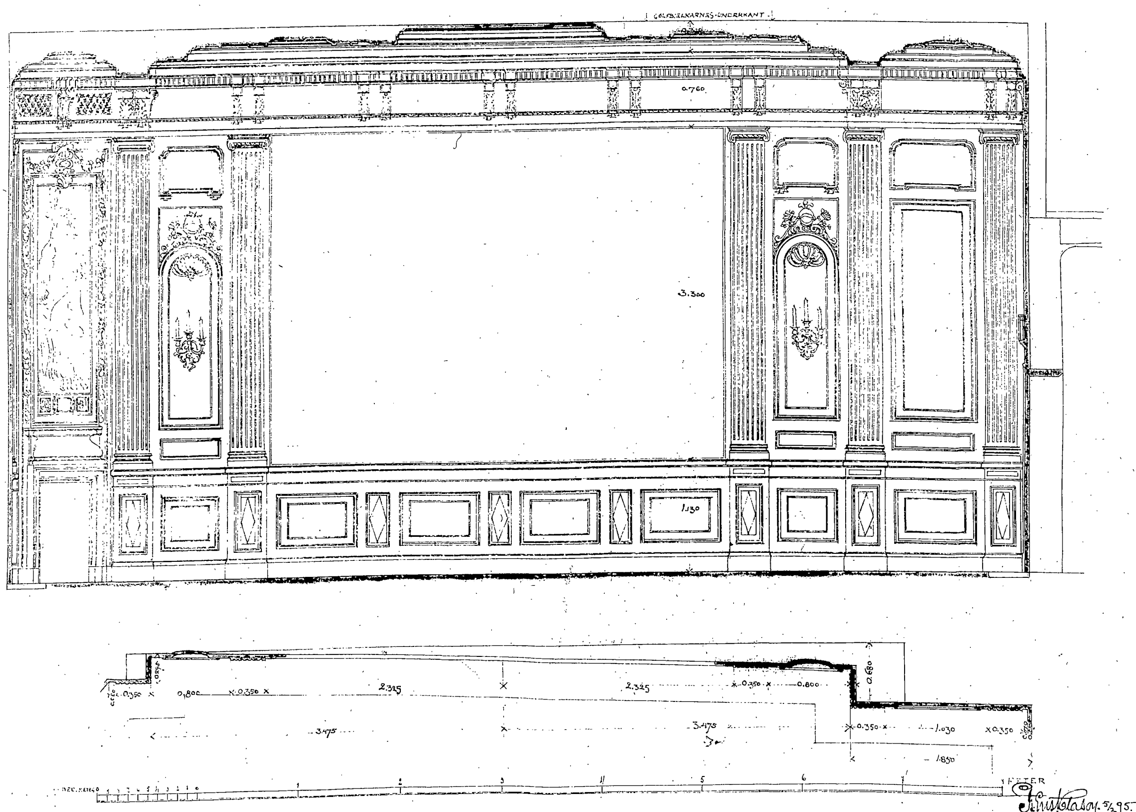


24. Sektion mot norr af Västra baktrappan. Tuschritning, signerad I. Gust. Clason 22/6 1894.

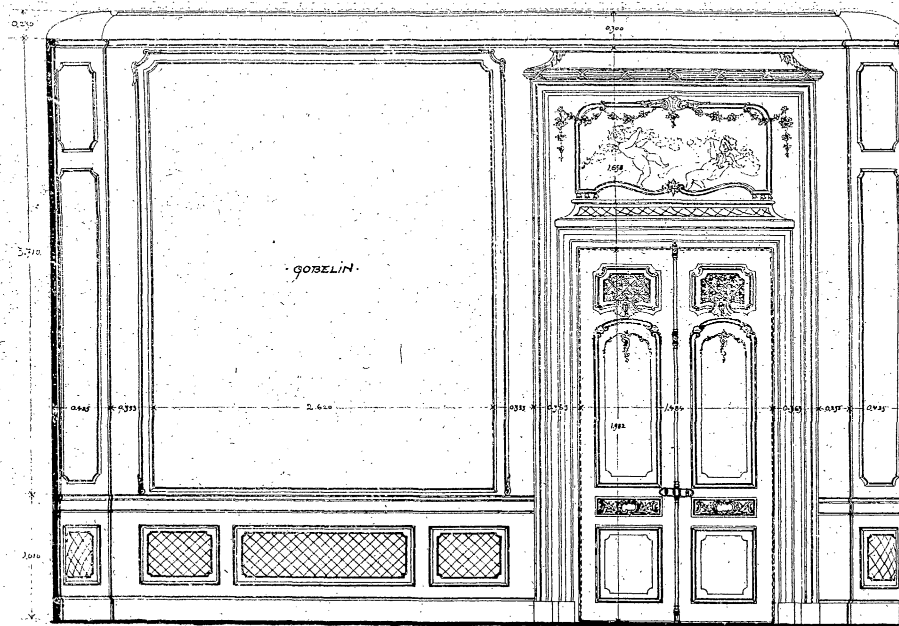


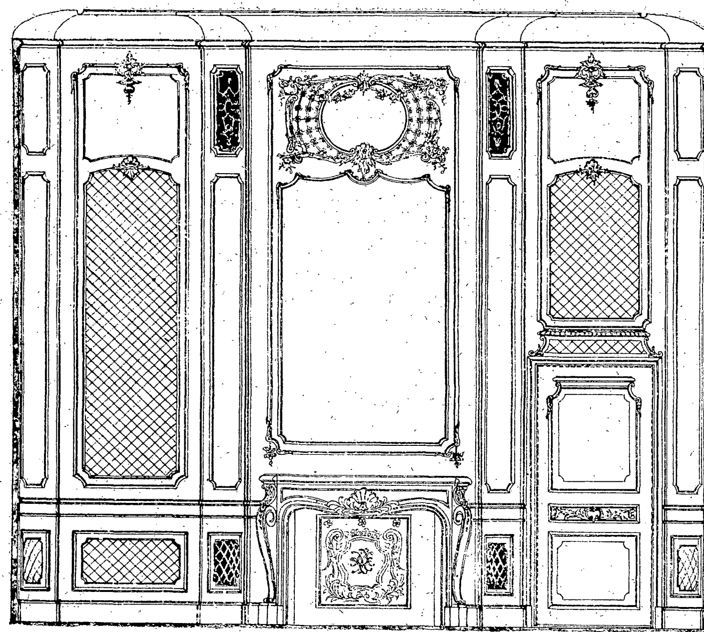
25. Sektion mot väster af Inre kontorstrappan, Ektrappan och Trappan till vinden. Tuschritning, signerad I. Gust. Clason 11 Juli 1894.

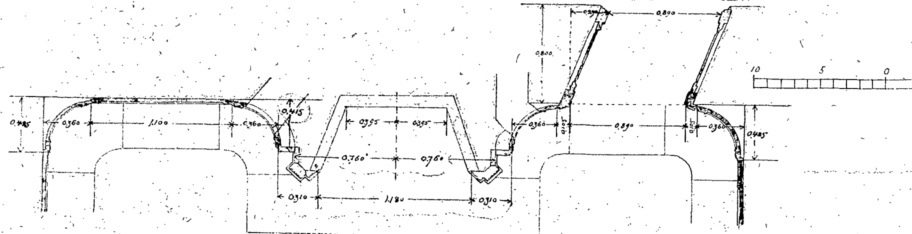




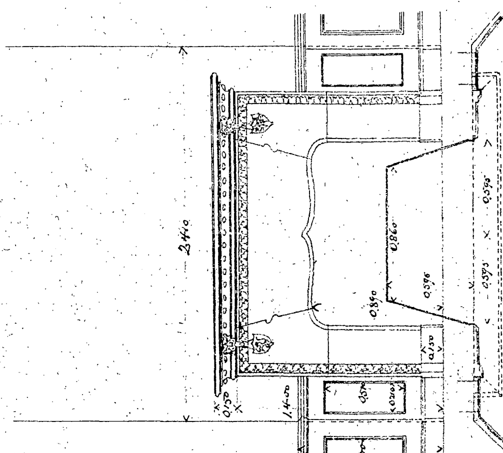
26. Inredning af Matsalen: södra och västra väggarna. Tuschritning, signerad I. Gust. Clason 5/2 95.

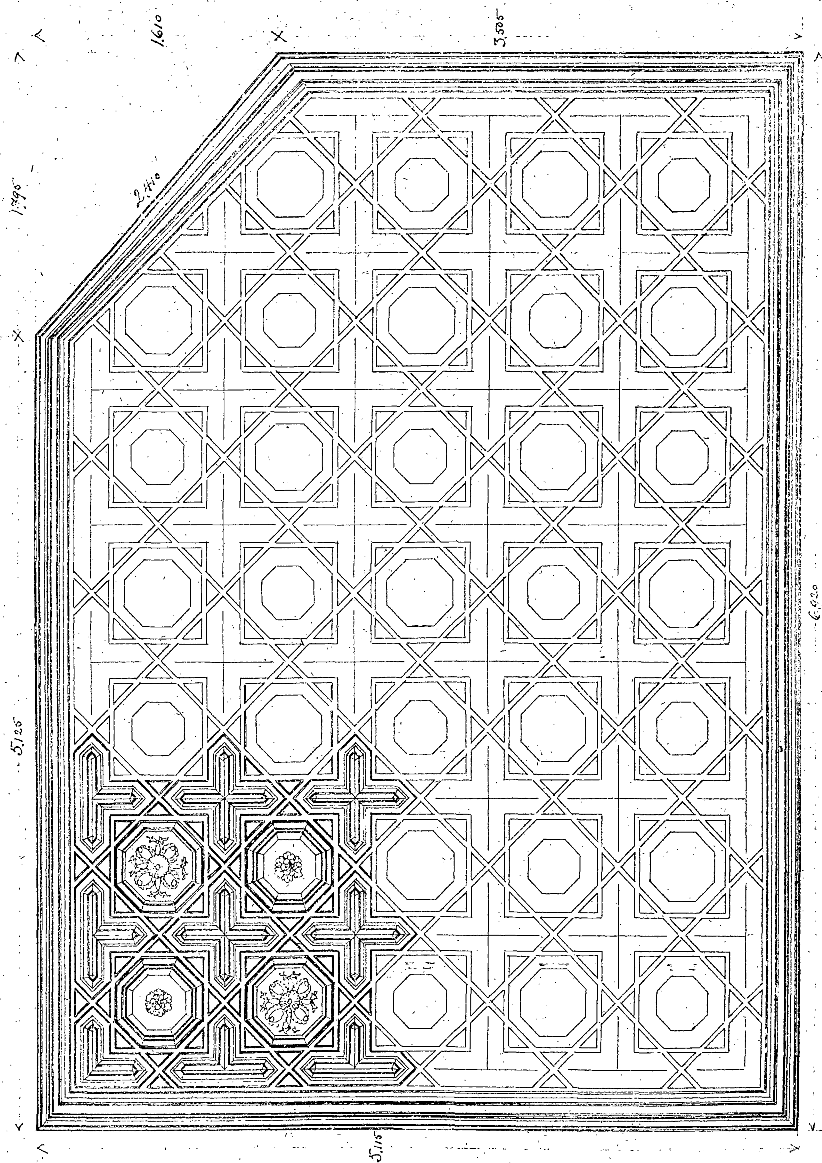






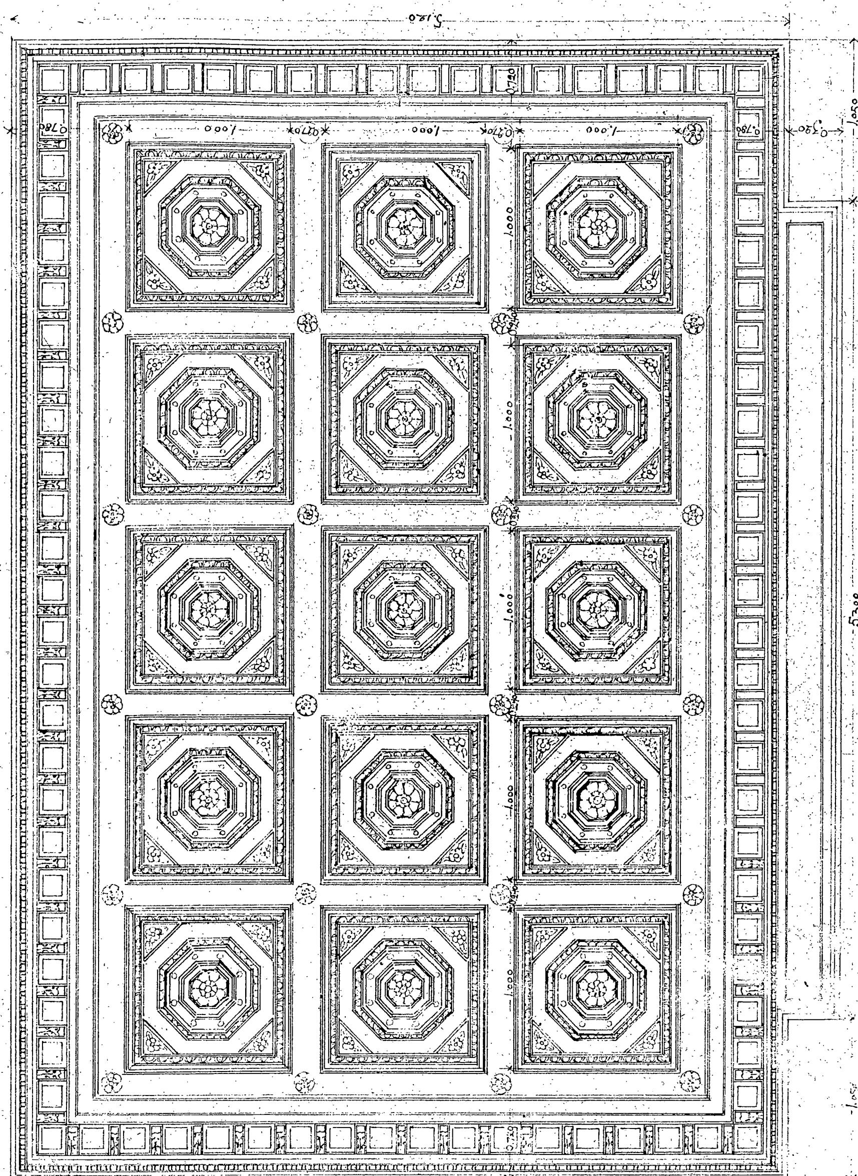
27. Inredning af Lilla salongen: östra och norra väggarna. Tuschritning, signerad I. Gust. Clason.



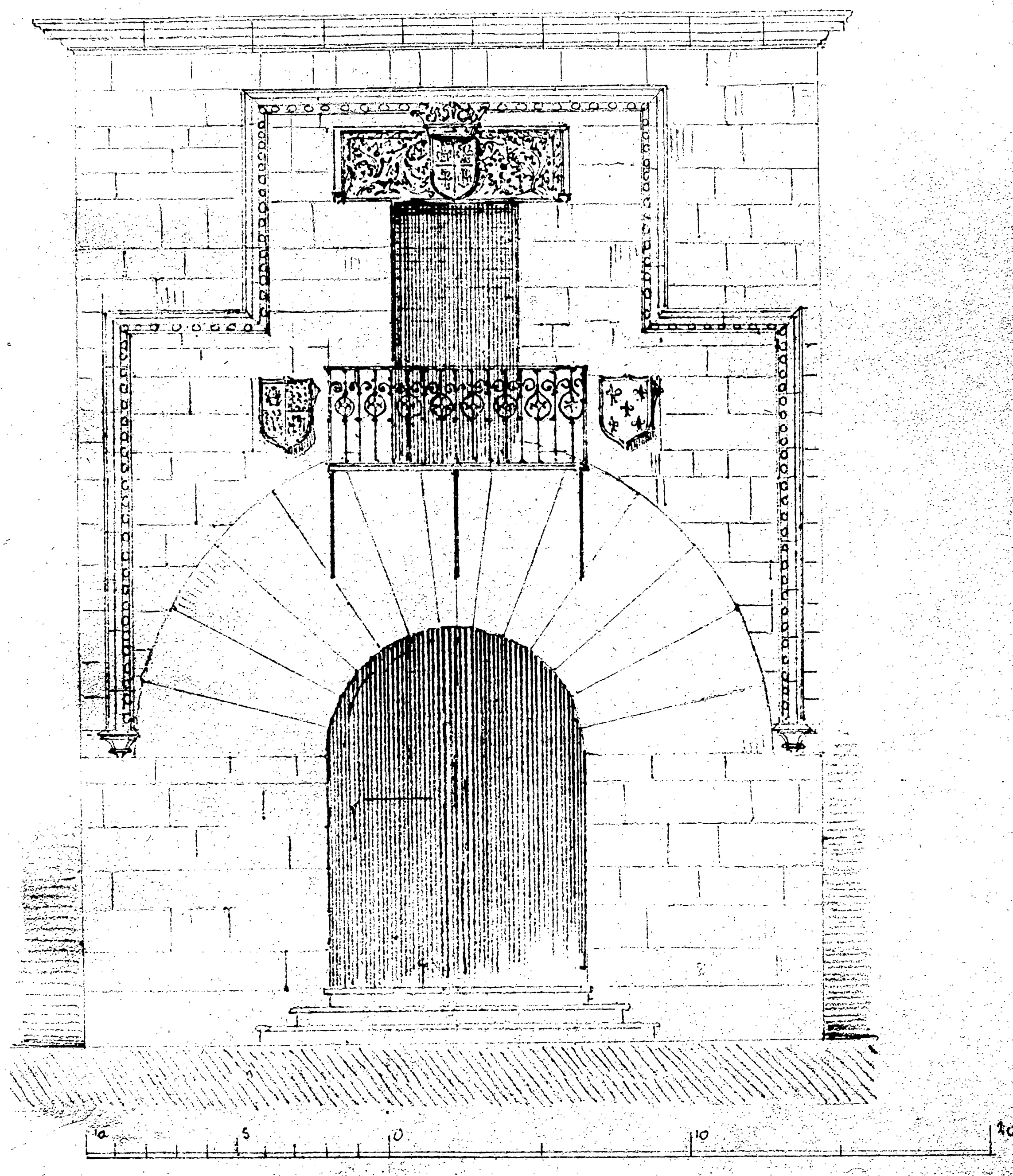


28. Inredning af Rökrummet: taket och spisen. Tuschritning, signerad I. Gust. Clason 10 April 1896.

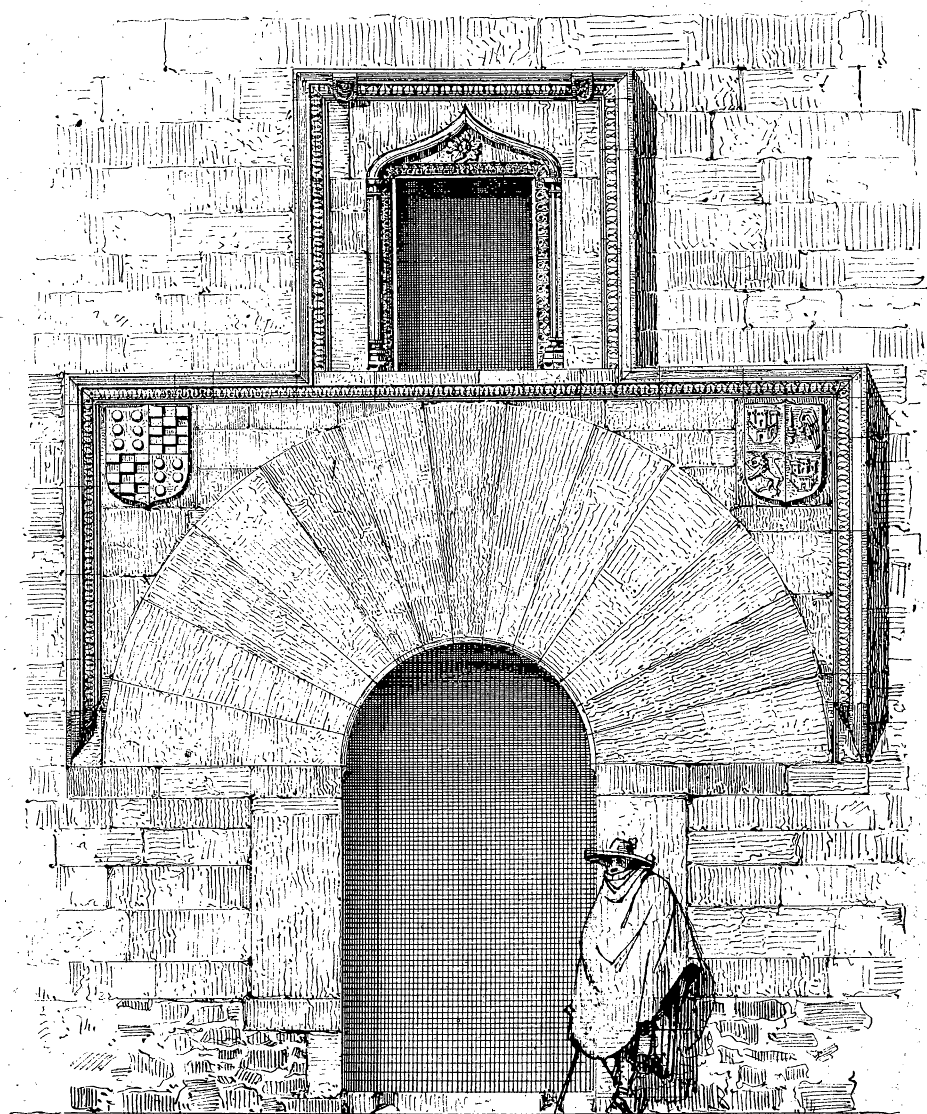
·INREDNING·AF·BILJARDSALEN·
·TAKET·



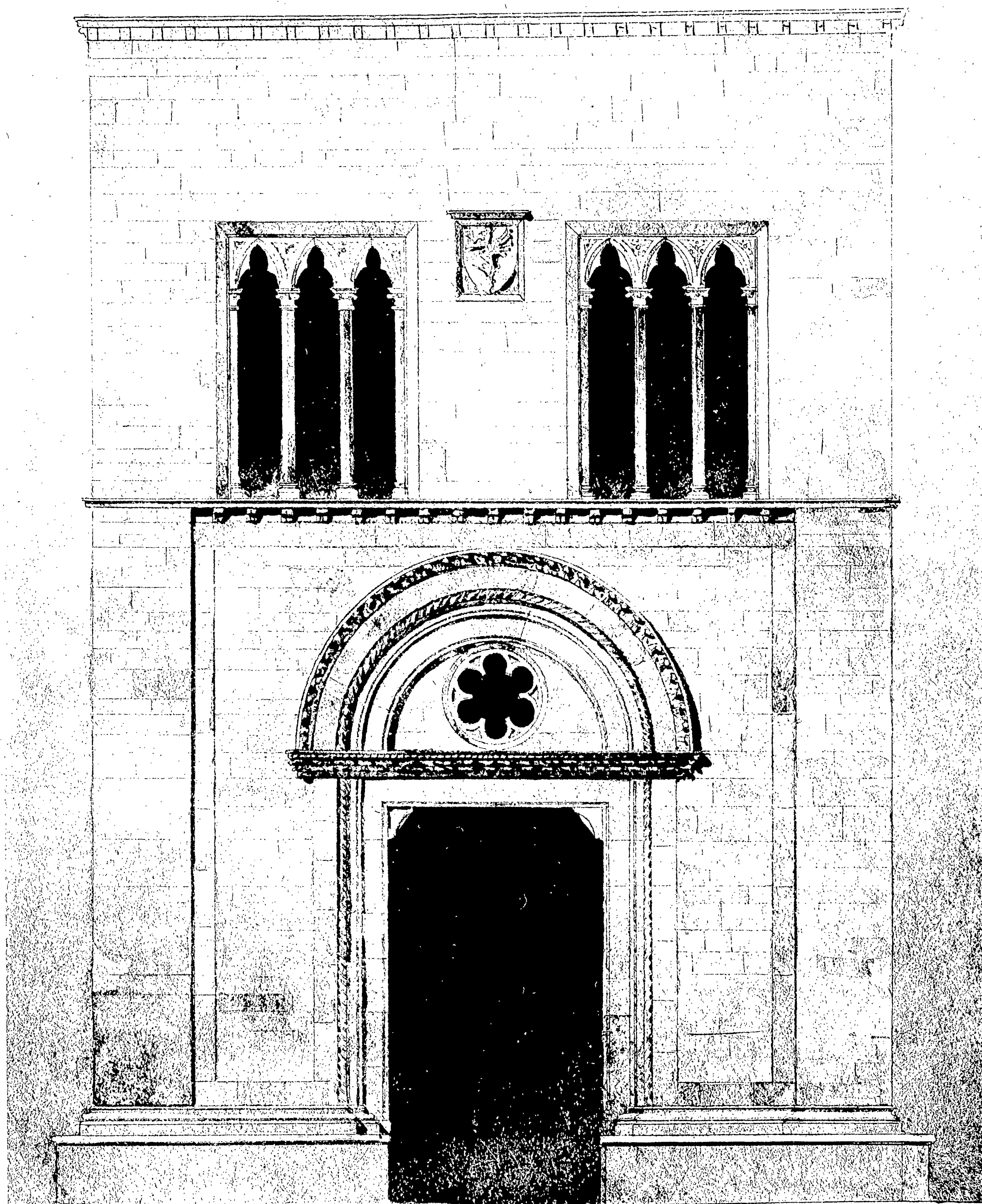
29. Taket i Biljardrummet. Signerad I. Gust. Clason 1/10 95.



30. Casa de D:a Maria La Brabo, Salamanca. Ur Clasons skissbok 1883.



31. Port i Avila. Ur Clasons skissbok 1883.



32. Collegio dei Notari, Perugia. Ur Clasons skissbok 1883.

BOKBINDERIARBETET
UTFÖRDT AF
GUST. HEDBERG, KUNGL. HOFBOKBINDERI
STOCKHOLM